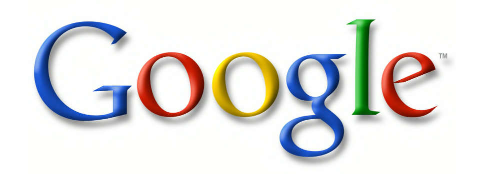

VE
RI
TAS

Historia de Catalunya

HISTORIA CRÍTICA

CIVIL Y ECLESIASTICA

DE

CATALUNYA

PER

D. ANTONI DE BOFARULL Y BROCA

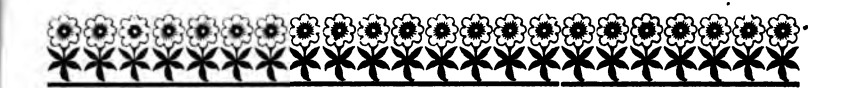
LLICENCIAT EN JURISPRUDENCIA;
INDIVIDUU CORRESPONENT DE LA REAL ACA-
DEMIA DE LA HISTORIA, DE LA ARQUEOLÒGICA DE BÈLGI-
CA, DE LA SOCIETAT MEXICANA DE GEOGRAFIA, ESTADÍSTICA
Y HISTORIA, Y DE NÚMERO DE LA DE BONES LLETRES DE BARCELONA:
OFICIAL DE PRIMER GRAU DEL CÒS FACULTATIU D'ARXIVERS, BIBLIOTECA-
RIS Y ANTIQUARIS, AB DESTÍ A L' ARXIU GENERAL DE LA CORONA D' ARAGÓ; PRE-
MIAT, PER UNANIMITAT, AL CERTAMEN OBERT PER L' ATENEU CATALÀ
LO 1869 SOBRE ESTUDIS HISTÒRICHS, CRITICHS Y DOCUMENTATS DE
UN PERIODE DE LA HISTORIA DE CATALUNYA; AL DE GIRONA
LO 1875 PER TRAVALLS HISTÒRICHS-CRITICHS D' OB-
GECTE ANÀLECH, Y EN ALTRES DIVERSOS CER-
TAMENS DE CARÀCTER LITERARI.

Enriquida ab apèndechs
contenint notes y documents aclaratoris segons les mès modernes descobertes històriques

TOMO IX

COMTES-REYS

BARCELONA
BIBLIOTECA CLÀSSICA CATALANA
1907

CAPITOL XXIV

La conquésta de Sicilia

Any 1281

Esposició de les causes qui motivaren la conquésta de Sicilia. Mires polítiques de historiadors moderns en desfigurar aquella empresa. Sistema del italià senyor Amari y del català senyor Balaguer. Origen dels güelfs y dels gibelins. Carles d'Anjou és fét rey de Sicilia y coronat a Roma; ajusta a les seues osts franceses les dels güelfs y bat lo rey Mamfret, rey de Sicilia, sogre d'En Pére. Climent IV s'escandelitza de les atrocitats d'En Carles. Batalla de Tallacozzo. Coradí, darrer plançó de la casa de Suavia, senyora de Sicilia, és degollat a Nàpols. Lo seu guant, portat al rey d'Aragó. Delibéra aquest recobrar Sicilia: esposició dels grans drets que tenía per donar-hi compliment. Refutació al Amari, qui néga los drets d'En Pére; la preparació del alçament de Sicilia per En Joan de Pròxida, y la interveneió del Rey: gréus errors e infundades congectures del dit autor. Preparatoris guerrers y marítims a Catalunya: pruhija de certes potencies en escodrinyar lo seu obgecte y negativa del Rey. Lo testament y altres disposicions d'aquest. Embarcament de la armada a Port-fangos: nómbre de ses forces. Coincidexen los preparatoris de Catalunya ab lo fét de les Véspres Sicilianes. La armada catalana a Africa, mudances en la dinastía de Túniç, y prohomeníes del Rey y dels catalans. Comissionats sicilians van a oferir la coróna de la illa al Rey. Causes del alçament dels sicilians contra En Carles d'Anjou. Les Véspres. Entussiasme dels barons per la empresa de Sicilia, negat, per estranya manéra, del Amari. Arriba la armada catalana a la illa: alegría immensa dels sicilians; rebuda y coronació del Rey. Comunicacions entre aquest y en Carles d'Anjou. Los almogavars a Messina: desféta, per aquests, en l'estol anjoví e incendi de les naus d'En Carles en la Catona. Entrada del Rey a Messina. Gran triumfe naval y goig del Rey al veure entrar en lo port de Messina les galéres preses. Nova administració a Sicilia. Proeses dels almogavars en la Catona. En Carles desafía a En Pére: campanya d'aquest a Calabria: la seua tornada a Catalunya. Aclaracions cronològiques. Los antichs autors vilipendiants per l'Amari.

Poch nos costaría fer la esposició de les causes, rahons, drets y aveniments l'aplech dels quals fórma lo período dreçat exclusivament a la conquésta de Sicilia, puix que

sobren cròniques y documents per deliniar-lo ab tota puntualitat: mas com un distingit historiador, portat d'una idea política y d'un interès modern, haja tingut necessitat de desvirtuar los féts antichs, arribant a fer semblar duptosa la veritat del témps passat, y seguint les petjades del dit historiador polítich, un altre de la patria nostra, declarant-se aparentment dexéble, haja atemptat contradir al més reputat relador d'aquelles èpiques jornades, obligats nosaltres per lo devèr que-ns imposa la amor que professam a Catalunya y més por lo caràcter que donam a la Historia que-n escrivim, no debèm passar per alt les ponderacions o transformacions que pogué cometre, no una ignorancia política, sinó un egoisme polítich, ni podèm abandonar per ningun estil l'escarpell de la crítica, tant més quant perçò metéix d'ésser l'escriptor conegut a Italia per sa intervenció en los afers de govern, pot ésser més trascendental lo dany que-ns pogué inferir; séns la qual circumstancia ningun cabal no faríem del qui, ab ferma mà intentà remoure de sòn basament la estatua sempre resplendent del famós En Joan de Pròxida, del gran amich del rey En Pére d'Aragó, deslliurador de Sicilia.

Es l'historiador al qual aludim En Miguel Amari, lo qui a Palerm publicà un llibre intitulat *Un periodo delle istorie siciliane del secolo XIII*, durant encare la dominació dels Borbons a Nàpols, ab la idea de inflamar los sicilians, çò és, los habitants de la illa de Sicilia, a constituir-se en república— çò que per ventura no sabría mal a Anglaterra per satisfer aspiracions modernes alegant drets antichs,—mas com no gayre aprés se verificas la fins en aquella hora impossible unitat de Italia sóts la fórma monàrquica, desijant l'historiador sicilià delir sa primera galivança republicana per coadjovar al assoliment de la nova idea, calgué-li esforçar-se naturalment en acreditar que la illa qui abans havía d'ésser republicana, ja que la comarca bessona séua, Nàpols, éra unitarista, passaría també d'aquí-avant a ésser provincia del régne unit, y participant de totes les opinions y avantatges dels nous sotsmesos de la monarquía italiana en la península.

No atany a nosaltres ocupar-nos de la oportunitat del gran cambi que aquesta ha esperimentat en sa constitució, emperò sí que convé observar que per ésser sotsmès de la nova monarquía italiana n'hi havía prou ab ésser italià, ja fós sóts lo punt de vista moral, ja sóts lo geogràfich; y com iguals títols teníen que alegar los habitants de la illa que dominaren los normans, los alemanys, los francesos, los catalans y aragonesos, y finalment los espanyols fins al témps de la dominació borbònica, tot lo secrét, tots l'esforç del historiador polítich, transformat ja en partidari de la monarquía, havía de consistir en provar que los sicilians, ja que no italians per la rahó geogràfica, ho éren per la moral, éren italians de cor, y no solament ho éren en aquesta època, sinó que ho éren estats durant totes les dominacions abans dites; y que tots-témps havíen tingut avorrició a les dominacions forasteres, havent estat sémpre llurs dominadors uns tirans qui-ls havíen portats mals sóbre mals (1): de manéra que aqueix esperit que ni arribaren a tindre llavors los metéixs pobles de Italia, moltes vegades en guerra oberta entre sí, lo tenien ja los sicilians, islenchs, y jamés sotsmesos de ninguna nacionalitat italiana, sinó de dominacions forasteres qui imperassen ensémps a la Península y a la seua adjacent.

La Historia, no obstant, feya trahició al progécte del narrador polítich modern: la Sicilia recordava una època de terrible opressió, que ha malehida la metéxa Historia, la tradició, la poesía y totes les arts plegades, per inspirar-se tots los grans enginys en los féts qui constituexen aquella negra nit de tiraníes, enllumenada després per lo sol d'una nació generosa, de la nació catalano-aragonesa, qui tornà la deslliurança a la opremuda illa: éra cruel havèr de confessar aquest benifét degut a una nació forastera, con volen suposar tant d'odi de part dels sicilians a la gent qui no éra del

---

1) E non potrebbe dirsi che tal contrattempo ha risparmiato qualche nuo- ...erie di mali, come quelli che ci recò la dinastia aragonese, dalla Sicilia infi- ... pede delle Alpi? *Prefazione, X,* de *La guerra del vespro Siciliano,* del ...ri.

llur pahis; éra més cruel entrebancar-se ab la arrelada crehença de que lo benifét, lo valiment aportat a la opremuda Sicilia, fóu implorat per lo poble, que son representant En Joan de Pròxida s'éra posat d'acort, per aconseguir-lo, ab lo qui millor podía dispensar-lo, ab lo rey d'Aragó, y que aquest fóu tantost ben rebut per los sicilians, y, ab entussiasme, aclamat deslliurador de la patria. Y puix no convenía per la idea moderna la veritat antiga, éra mester que aquesta fós derrocada, y corregués la veu, com la ha féta córrer l'Amari, de que la historia contemporania d'aquells aveniments éra una comptalla *(romanzo)*; que En Joan de Pròxida éra un home venal, traydor per dues vegades, y per consegüent ja may lo pros cabdal del alçament de la illa; que lo moviment popular contra los francesos fóu una cosa espontania dels habitants, séns convenir algun ab lo rey En Pére, y disposats ans bé a constituir-se en república que a sotsmetre-s a la dominació estrangera, y finalment que no deu ésser considerada com a legítima la de la casa d'Aragó, sinó en témps d'En Frederich III, çò és, a-les-hores que per havèr abandonat En Jaume II la illa de Sicilia, transigint ab los Papes y los Anjous, aquell, germà menor d'aquest rey d'Aragó, no volgué accedir a la fantasía del primogènit de la casa, y unint-se ab lo poble féu-se aclamar rey.

Lo relador polítich modern malament podía lluytar ab la Historia sinó ab espesa històrica, poch podía destruir monuments sòlits y maciços sinó ab lo martéll de la crítica, y axí, encobrint més o menys son caràcter polítich, se presentà en lo rench com a historiador, escudat aparentment ab documents, estudis de obres conegudes y lo natural discurs a qui dona major facilitat la abundor d'aytals mijancers. Empunyant aquestes armes, emprengué lo campió a colps de sabre contra los enemichs qui fins are li havíen obstruit lo pas; escollí com a fitó aquells autors, tant sicilians com catalans, a qui éra deguda la consignació dels féts acceptats per tots los historiadors de seny, enclosos los de la metéxa Italia, y com entre élls se comptassen en primer térme la *Crònica siciliana* qui comença *Quistu è lu ribellamentu di Sicilia*

quali ordinu e feichi fari miser J. Procida, y lo nostre immortal cronista Ramon Muntaner, va assentar-se com a primera basa de la destrucció històrica proposada que aquella éra un *romanzo* y que lo segón éra un novellador, tergiversador de féts, mentider, llagoter de reys y una sens fí de coses més, quines més degradants, quines més deshonroses.

Esperèm per més endavant recordar de quína manéra cal considerar los cronistes de la edat mijana; emperò prescindint d'açò per are, dirèm solament de prompte que los contemporanis, com ho són l'autor de la Crònica siciliana y lo Muntaner, han d'ésser precisament los falsos, méntre que-s combat devegades llur autoritat ab tésts del Gregoras, del Villani y d'altres qui escriguéren en lo XIV.èn segle; que alguns d'élls, com per exemple lo del segón, és degut a tres distinctes mans, y que més d'un colp s'acata la opinió de gréchs, qui són enemichs de nosaltres, y, per tant, de les terres que los nostres dominaren.

Podrà la acomesa o defensió del senyor Amari reposar en aquell principi històrich de tots conegut, de que los documents valen més que les cròniques, y que, davant un nou indici, deu inclinar-se lo tést d'una crònica, per més que sía contemporani; emperò també és obs estudiar la originalitat dels documents que hom preferesca, si llur interpretació pot ésser més o menys ampla de çò que pretinga aquell a qui convinguen, y per fí (essent açò la cosa més important) si hi hà altres documents qui destruesquen los preferits, o si són més utils que aquests o més numerosos los passats per alt, puix que fretura una gran dosi de bona fè en un historiador qui porta una mira política, per renunciar a aquesta o contrariar-la en perjuhí del propi desig, con en la investigació encontra hom ab una nova qui contraría directament a aquella.

Emperò la part més sensible d'aquest no és encare la pruhija intencionada del mestre, sinó la obcecació, la obediencia y la feheltat del dexeble. Lo Cronista de Barcelona, no sabèm si per simpatía al personatge polítich, o per altres

causes que a nosaltres no pertoca pretendre endevinar, al tractar aquest passatge qui lliga la Historia de Catalunya ab la de Sicilia, sobrepuja al metéix mestre en la manéra de presentar los féts y de jutgar-los, y dihèm que-l sobrepuja, car ab tót que-n hagués fét materialment molt menys, que no fóu axí, semblaría més gréu per ésser éll català, de la metéxa patria del Muntaner, y, séns ningun dupte, devot amador de nostres antigues glories.

Al adoptar les opinions del Amari, lo Cronista de Barcelona nó-s presenta com voluntariament retut davant la autoritat del historiador sicilià: la opinió que sent la ostenta com a filla de la propria convicció, del estudi acomparat dels diferents autors qui tracten de la matéria, los quals també estudià l'Amari, citant-los instantment, y no més que de tant en tant apunta les paraules d'aquest, ja en lo tést, ja per vía de nota, com a confermació autoritzada de sa espontania convicció. Emperò ¡quína singular casualitat! llevat d'algun incident que-s callà per repugnar a sa consciencia catalana, en lloch de contradir-la lo glosador, en tot lo demés vé a ésser la parella del altre: acompara com acompara lo sicilià, com éll deduheix, alega çò que ell alegà, néga çò que l'altre pretengué negar, y diferenciant com éll la comptalla de la Historia, com a comptalla rebuja de la Historia çò que no convé, y axicom éll, contrastant al sentir general d'altres respectables crítichs, y séns fer-se càrrech de la essencia de la Historia en los mijans segles, posa (com lo mestre) al cronista Muntaner als peus dels cavalls, dihent «que deplora la adulació servil als reys que en aytal Crònica és de notar, y que és per cert impropri del caràcter del catalans del seu témps, lo qual ha donat peu a que l'Amari digués que lo Muntaner en tot quant no és favorable als Reys *o calla o mént,* y a que lo Buchon proferis ab cruel sarcasme que lo Muntaner volía absolutament per als Reys la millor cadira en aquest món y lo millor sitial del paradis en l'altre, etc..» acusació que recruha en contínues notes, ón l'inculpa de fals y anacronista, tant que arriba a la ratlla de manía la insis-

tencia ab què en quiscuna d'élles repeteix la metéxa idea, si bé endolcida devegades ab llahors que li endreça per son caràcter poètich y per çò que, al cap y a la fí, féu lo Muntaner en son témps, ab l'afany de propagar la Historia poetitzant-la (axí manifésta creure-ho), lo que en aquests témps han fét los dos Dumas, lo metéix Cronista de Barcelona y d'altres que ja may no nomena.

Que l'autor de la *Historia de Cataluña y de la Coróna de Aragón* hagués assenyalat de bon principi les infinides errades del càndit Pujades, que hagués alçat la veu contra lo manifestament fabulista de Tomich; que hagués prescindit d'aquell de igual escola que aquest, del valencià Beuter, que hagués annotat la desordenada agombàlament de féts que presenta en los seus primers capítols lo Desclot, rahó tindría are de detindre-s igualment en lo Muntaner, cercant alguns pecadets que no déxa de oferir. Emperò lo qui a ulls-cluchs prestà homenatge a la autoritat en *coses de Catalunya* del intitulat Cronista d'aquesta regió; lo qui directa o indirectament acceptà les assersions dels altres dos autors; lo qui no volgué adonar-se dels defalliments del Desclot, impossible apar que s'haja aferruçat després ab tanta furor contra lo gran cronista català, anant a la çaga dels seus oblits, la major part de insignificant trascendencia, y fent ressortir ab interès petiteses, que si bé no fan a tolerar en un historiador dels nostres témps, són més que perdonables respecte d'un cronista, séns lo zel del qual romandríen are buydes moltes planes de la Historia de Catalunya y d'Aragó, entre altres les relatives a la campanya de Orient, de la que n'és lo primer relador, la font ón han begut los demés qui d'aqeulla tractaren, copiant-lo los uns, plagiant-lo los altres, parafrasejant-lo aquests y aquells finalment reproduhint-lo de segóna o tercera mà per no conèxer-ne l'origen.

Los defalts que puga tenir lo Muntaner los té aximetéix en certes ocasions lo Desclot, lo qui és tan poètich en alguns punts, que los seus capítols poden servir de romances, y romances són alguns, no més que posant-los en vers, en-

tre altres los tres primers relatius al casament de Petronella, lo quart qui tracta de la manéra còm fóu engendrat lo rey En Jaume, lo setè qui refereix la famosa lligenda de còm lo comte de Barcelona deslliurà la emperatriu d'Alemanya— en lo qual allogament hi hà un patent anacronisme, per tractar-se aquest fét aprés de la mort d'En Pére *lo Catòlich*,—y molts d'altres que podríem citar. Tan poètich és lo Desclot com lo Muntaner en cas convinent, y la llur poesía y llurs defèctes són los propris qui-s noten, dirèm més, qui caracteritzen les cròniques d'aquell témps ón la Historia, segóns espressió d'un escriptor ben conegut, estava encare en los bolquers: donchs per aÿtals defèctes o qualitats se distingexen aximetéix que les nostres cròniques la crònica siciliana d'En Joan de Pròxida, la francesa del Froissart y les demés qui ténen respectivament altres terres, iguals, en aquells segles, a la nostra, per quant atanyía al llur estat de cultura.

No hi hà, donchs, rahó per fer víctima esclusivament al Muntaner, axicom fóra injusticia de part nostra, si per ésser nosaltres lo traductor y annotador de la obra d'aquest cronista, cegament enamorats d'aquella, nos esforçassem en donar-li mèrit esclusiu, y remoguéssem, vulles no vulles, les cendres del pobre Desclot, al qual admiram no menys y al qual sentim no havèr traduhít encara, com axí ho férem ab les altres cròniques. Ni tampoch és de rahó atribuir servilisme ni al ún ni al altre, puix que si per servilisme hom entén la feheltat increbantable al senyor suprèm, al capità qui esposa lo seu còs en les batalles per traure les forces a la aristocracia feudal enemiga del poble, al pros qui-s llança en defensió d'una de les causes més populars d'aquells segles, de la libertat de Sicilia; contra les dues més indomptables potencies de la època, la casa de França y lo Pontífech romà; al ilustrat príncep qui favorejà ab esplèndida mà los savis de aquell témps, com ho provarèm, servils són estats, no solament los qui ho consignaren ab la plóma, com lo Muntaner, sinó tots los qui ab llurs actes provaren lleyaltat y sentiren escalf per los reys llurs: servils fóren los qui consellaren als

reys que no s'aventurassen en les batalles per posar-se en lloch d'aquells; servil lo democràtich y noblement altiu Concell de Cént, les comunicacions y actes dels quals respiren la més ardent y xardorosa adhesió al monarca; servil la Diputació, qui manà apuntar en los seus Dietaris les aparicions y miracles del seu estimat *sant Carles de Viana*, y servil tothom qui defengué qualsevol noble causa cridant ¡Visca lo Rey!

Si quelcom fa honor ab les nostres antigues institucions a la dinastía catalano-aragonesa, és la fraternitat d'aquesta ab lo poble, ab les municipalitats de les ciutats no feudals, qui constituíen en les córts lo braç nomenat Reyal, per tal que a aquesta unió és deguda la importancia d'aquelles y la desaparició del feudalisme, que, a durar més témps, hagué-ra séns dupte empatxat o retardat l'espandiment de la llibertat moderne; y perçò lo poble éra entusiasta dels reys, y per tant los homens més ilustrats del poble, en representació séua, espressaven con feya mester lo sencer afecte que professaven als prínceps qui, com En Pére, éren los primers de acatar y fomentar les libertats populars. Rey e nació éren sinònims per los bons y lleyals d'aquells segles en la nostra terra, y de segur que no cridava de bona gana ¡visca lo rey! lo qui éra mal patrici: axí que, confóndre la antiga lleyaltat, l'afécte a tota una dinastía qui tenía tota Europa meravellada, ab la baxesa del cortesà modern; creure-s que per ésser bon catalá del XIII^én segle havía un hom de sentir com sént lo demagoch del nostre témps: tractar solament de servils los antichs amadors dels reys, séns compendre en la inculpació als qui, fins are, ho són de duchs, comtes y generals, no solament no ho podèm admetre, sinó que ni tolerar-ho. Y febles autoritats són les que retrau lo Cronista de Barcelona per abonar sa convicció respécte al servilisme d'En Muntaner, puix que-s reduheix a la opinió del Amari, que lo llegidor ja va conexent, y a la del Buchon, al qual devèm defensar de la falla que podríem atribuir-li, si literalment nos atenguéssem a les paraules del senyor Balaguer, car ni lo traductor francès del Muntaner digué ab *cruel sarcasme* que

aquest «volía absolutament per los reys la més alta cadira en aquest món y lo millor sitial del paradís en l'altre,» sinó ab lo tò d'una convicció íntima y franca, ni pot ésser tingut per difamador del nostre gran Cronista, con per dues vegades distinctes lo tradueix y publica, y con entre d'altres llahors que li endréça, és una d'élles lo comparar-lo ab lo metéix Froissart, ab lo primer cronista antich de la nació francesa.

Esplanades, per la nostra part, aquestes aclaracions preliminars qui éren indispensables, ans de entrar en materia, anam are a tractar de la conquésta de Sicilia per lo rey En Pére, cercant los antecedents d'aquest gran fét en la Historia general, descendint tantost al fét particular, o resultat, que-ns pertoca per ésser cosa de Catalunya, y observant de passada çò que creurèm convinent per la veritat històrica, nua de tota passió, tant respécte a les opinions y asseveracions del Amari com als judicis propris o reflectats del Cronista de Barcelona.

Un segle abans dels féts que anam a referir, per questions entre l'emperador Conrat II y lo papa Honori II, nasquéren a Italia les denominacions de güelfs y gibelins, aplicades respectivament a diverses faccions qui batallaven en prò y en contra d'aquell príncep, originant-se lo primer nom del que tenía un germà d'En Enrich de Saxonia y Baviera, vençuts l'un y l'altre per En Conrat. D'aquí provingué que los enemichs del Emperador, com ho fóren Enrich y Güelf, s'intitulassen güelfs, alhora que, per contraposició, los defensors d'aquell se donaren nom de gibelins.

Com per questions posteriors entre los emperadors y los papes (que no cal esplicar a hores d'are), sóbre-tót en témps de Frederich II, se destriassen més les opinions, cenyint-se a pendre lo nom de güelfs los partidaris o defensors dels pontífechs, y lo de gibelins los imperialistes, hagué de tra cendir aquesta distinció, en sa naxença italiana, a la políti general y estrangera, de manéra que, segóns éren les re cions d'un príncep ab un dels dos suprèms governants d món, l'Emperador y lo Papa, éra sa política güelfa o gibe

na, y ab un d'aquests dos noms romanía batejada sa persóna, comptant-la adicta, encare que no fós militant, al un dels dós, y en conseqüencia subgécta a tots los mals que poguéssen recaure sobre lo cap o representant cabdal del partit.

Lo qui-s recordarà l'odi d'En Pére d'Aragó a tota cosa francesa o anjovina; lo qui calculas la influencia que pogué tindre a Roma la casa del rey qui li deyen *Cristianissim*, endevinarà fàcilment que, sinó en aquells cassos en què la Seu Pontificia no s'ajup a la fantasía francesa o en què resulta elegit en pontífech un varó conciliador o pot-ser amich de la casa de Suavia, la d'Aragó hagué d'ésser precisament gibelina, més ardent quasi que lo metéix bàndol o partit italià d'aquest nom, posat que la necessitat d'ésser-ho no éra la divisió de domini entre papes y emperadors, sinó per la avorrició implacable als francesos, los qui, per una necessitat inversa, per un odi igual als seus competidors, procuraven ésser amichs dels papes, y per consegüents intolerants güelfs. Gibelí, donchs, fóu lo rey En Pére, marit de la successora dels emperadors qui dominaren en Sicilia, descombregats per papes güelfs; gibelina hagué d'ésser en general, ab una llèu escepció, sa descendencia, y gibelins calgué que fóssen no menys los fehels servidors qui, com En Muntaner, haguéren l'encàrrech de consignar per les edats a venir les prohomenies dels llurs senyors per lo manteniment de llurs increbantables drets.

Los d'En Pére a la cadira de Sicilia en representació de sa muller y que-éra tingut d'assegurar per los seus fills, arrencaven ja del temps de la primera dinastía qui regnà en la illa. En Roger, nebot d'En Guillèm *l'Ávol*, tingué una filla nomenada Constança, qui-s maridà ab l'Enrich VI, de la casa de Hohenstaufen, hereua de la casa de Suavia. D'aquest matrimoni nasqué En Frederich, apellat II, qui comptava no més que uns dos anys al morir son pare, «y sa mare Constança, diu lo Romey, demanà per éll al papa Celestí III la investidura de Sicilia, y no essent lo nin emperador, la conseguí; emperò per quant ho éra estat son pare y havía mort

descombregat, calía pagar, per la investidura del fill y per lo permis per soterrar lo pare, fins a deu milia marchs d'argent per lo Papa y los cardinals.»

Volent Roma tenir intervenció suprema en lo domini de la Sicilia, hi trametía un legat, qui encaminava y sostenía la subgecció constant a les disposicions de la Santa Seu; mas la emperadríu Constança, mostrant-se afectuosa ab Innocenci III, sóts la qual salvaguarda posà son fill, aconseguí veure abolida la legació perpètua, si bé no restà prou esclarida la questió de si la Sicilia devía anar separada del Imperi o unida.

Dexèm ací de banda les batuces promogudes durant la menor edat d'En Frederich, rey de Sicilia, y de les eleccions d'emperadors entre mijans, parant-nos tan solament en que a la fí lo metéix Frederich fóu aclamat emperador, a proposta, segóns apar, d'aquell qui abans li havía donat un antagonista, y prescindim encare de les menuderíes qui atanyen a la vida d'aquest personatge, per no servir al nostre obgécte, puix bastarà dir que, com a descendent d'En Roger, se considerava En Frederich lledesme rey de Sicilia, y com a emperador, en aquest cas especial, podía ajustar al Imperi aquell reyalme, çò que no podíen tolerar los papes, com tampoch que ell evocas los drets dels antichs monarques per gaudir del dit Estat ab independencia y no com a feu de la Esglesia, per la qual cosa, ensémps ab altres defalliments que pogué cometre, fóu descombregat, axicom lo seu pare, per diferents pontífechs, y per fí solemnement en lo concili de Lió en 1245.

Ni-ns caldrà esplicar ací la conseqüencia d'aytals actes, puix tot-hom compendrà que l'odi més encès havía de desfogar-se entre los papes y los emperadors, y que los afiliats a les respectives faccions, los güelfs y gibelins, multiplicaríen en aquesta ocasió més y més la volença de perjudicar-se los uns als altres.

Mort En Frederich II, a Fiorenzuola de la Pulla, lo 13 de Desémbre del 1250, son fill Conrat prengué lo dictat d'emperador, contrarrestant al proposat per la banda güelfa;

pogué ab rahó heretar la Sicilia per haver-la-y dexada son pare, com axí fóu, prenent al metéix témps lo títol de rey de Jerusalém que han usat los seus succesors, títol que prengué En Frederich en la metéxa ciutat santa, al anar-hi en crohada l'any 1229. Fóu açò provinent d'havèr près, al passar per Constantinoble, per muller Na Violant, filla d'En Joan de Briena, rey titular de Jerusalèm, cridat per governar l'Imperi llatí de Constantinoble durant la minoría de Baldiu II, com axí ho complí (usant lo dictat d'emperador) fins al 1237.

Tenía En Conrat dos germans, l'un lledesme nomenat Enrich, qui devía succehir a aquest, segóns disposició del pare, y un altre natural apellat Mamfret, que En Frederich tingué d'una dama ab la qui-s casà poch abans la seua mort, per la qual rahó fóu també tingut com a lledesme, tant que lo pare lo clamava a la successió en defécte de posteritat dels altres dós.

Arrivà En Conrat a pendre possessió de la Sicilia, y perçò l'escomunicà Inocenci IV, a éll e als seus: éra casat ab Na Elisabet de Baviera, de la qual tingué un fill, Coradí, lo *Coralí* de les nostres cròniques; emperò poch li duraren los goigs paterns, puix morí En Conrat en 1253, con lo nin solament comptava dos anys. Seguía aquest sóts cura de la mare: En Frederich II havía establert per testament que En Mamfret possehís, per vía de legítima, lo principat de Tarent, ab altres considerables Estats a Italia, y que fós regent de Sicilia durant la absencia d'En Conrat, qui estava a Alemanya. Mort aquest, naturalment hagué d'esser Mamfret lo qui defensas los drets del nin Coradí a Sicilia, mas axí éll com los governadors que allà trametía fóren descombregats, y contra los seus defensors anà com a legat lo cardinal Guillèm de Fieschi, nebot del papa, capitanejant un estol. Les ometences de Roma als habitants de Sicilia augmentaren partit güelf, y En Mamfret, devent també esforçar-se per part, ja que ab soldats lo contrarrestava Roma, llançà-s olt a la lluyta, cridant a costat séu tots los sicilians.

Hi hà de prompte certa apariencia de transacció entre In-

nocenci IV y En Mamfret, emperò tantost se trencà ab més violencia; redóbla lo Papa les censures, los successors d'aquell, Alexandre IV y Gregori IX, sobrepugen al llur antecessor en tal volença: En Mamfret, ab les estretors qui l'enrotllen y ab los esforços heroychs que fa, sent la ambició d'ésser rey, alegant que la Sicilia li correspón per títol de conquésta, puix que séns ell no romandrà per la casa de Suavia, y si bé açò és una usurpació, ses rahons la disculpen, tant més quant declara que solament vol gaudir del títol en vida, traspassant son dret, per aprés de sa mort, al qui-l tenía més directe, a En Coradí, qui a-les-hores comptava sis anys, pactant-ho ab la mare Na Elisabet de Baviera.

De llavors ençà, la guerra que féu Mamfret contra la Santa Seu fóu més activa, y los seus estols fóren més poderosos que los de Roma, en territoris de la qual arribà a penetrar: emperò encare que pogué tindre esperances, sía per aquestes estretors, sía per lo caràcter conciliador d'Alexandre IV, de veure pot-ser regoneguts los seus drets per aquest pontífech, se trasmudà sa estela d'aquí-avant, car mort Alexandre, lo succehí un papa francès, Urbà IV, y a la veu de aquest, qui alçà crohada contra En Mamfret, recruaren més y més los antichs odis.

Creuen alguns que En Jaume I d'Aragó se proposà fer aliança entre En Mamfret y lo Papa: no sabèm en què açò-s funda, y per ventura sía tan sols congectura per çò que després s'esdevé, a sabèr, lo casament de la filla d'En Mamfret, Na Constança, ab l'infant d'Aragó En Pére, lo rey successor d'En Jaume. Si lo primer pensament d'aquest matrimoni fóu d'En Jaume, per contrarrestar axí a la casa de França, o si fóu d'En Mamfret, per comptar que aytal unió li donaría gran importancia en lo món polítich, també ho ignoràm; emperò lo cert és que lo matrimoni tingué compliment, y, per aquest, lligant-se lo nostre rey ab la familia d'En Mamfret, li calgué acceptar tots los avantatges y desavantatges que-n pervinguéssen.

Fóu la aliança d'Aragó y de Sicilia una gran y fatal novitat per los papes, qui desitjant estalviar futures tempestats,

oposant a la casa de Suavia, per vía de remey, una altra casa poderosa, haguéren recórs de la França, intentant que l'un dels seus prínceps fós rey de Sicilia. Ja may Sant Lluis no volgué acceptar aquesta honra; emperò son ambiciós germà En Carles d'Anjou, lo comte de Provença de qui tant havèm parlat, vencent tots los escrúpols, acceptà tan prestament la oferta féta per Urbà IV, y en conseqüencia fóu nomenat rey de Sicilia, avenint-se als pactes y eczigencies de la Santa Seu, com éren de que regonexería la sobiranía del Papa sóbre lo reyalme, ab plen homenatge cada vegada que hi hagués mutació de rey o de pontífech; que-s declarava vassall y tributari de la Santa Seu, satisfent a la metéxa annualment, lo díe de Sant Pére, un cens de vuyt mil unces d'or, y que noresmenys presentaría al Papa, cada tres anys, una hacanea blanca; y que dins l'espay de quinze mesos aportaría a Sicilia, acabdillant un estol, per guerrejar contra En Mamfret.

Apar que aquesta darrera condició la complí En Carles ab major puntualitat de çò que li éra eczigit, ¡tant és l'afany per cenyir coróna!, y cercant recórs, afalagant a la gent güelfa, y convidant a participar dels seus triumfes a diversos barons y cavallers francesos, vencent dificultats y segurament arrostrant perills de prompte, ateny aplegar a Roma, ón és coronat lo díe 6 de Janer de 1266, diada de la Epifanía; y catorze díes després, ab los novells reforços que en aquella capital rebría y ab lo major coratge que li infundiríen los personatges més interessats en la empresa, isqué al encontre del enemich. En Mamfret se trobava a Càpua, capital a-les-hores del territori que després se-n digué reyalme de Nàpols, y no menys impacient que l'agressor per mesurar les armes ab qui li disputava lo domini, isqué al camp, séns esperar que li arribassen importants reforços qui veníen-li d'Africa y de Alemanya, puix, al primer que li arribà d'aquest pahís, se
çà ja imprudentment, sens calcular prou les forces del
trari. Bentost trobà la paga d'aytal imprudencia: sóta les
alles de Benavent fou desbaratat lo seu estol per les nu-
oses hosts güelfes y franceses d'En Carles d'Anjou, per
ue solament per un etzar pogué descobrir-se després lo

seu cadavre, desfigurat a maçades, entre los dels seus soldats y companys.

En poch témps fóu En Carles senyor de tot quant dominà abans En Manfret, romanent per tot arreu lo partit gibelí subjogat; emperò bentost s'acreditá aximetéix de tirà consumat, no calènt al qui-s volrà convèncer sinó llegir les botlles o cartes que li endreçava Climent IV, escandelitzat de les seues atrocitats, fins a tant que arribà a pronosticar-li que, si continua en tals contra-furs, no tindrà altre remey que tornar al seu primitiu comtat, dexant d'ésser rey. Les sobergueríes del conqueridor insolent, qui considerava lo seu reyalme com a presa de voltor, produhí l'avorriment dels sicilians, qui, de grat o per força, havíen tingut que acceptar lo novell rey, trahent-ne bon profit lo partit gibelí; y posant los ulls en lo successor directe d'En Frederich, qui vivía arraconat a Alemanya ab sa mara Beatriu, s'escampà aviat la volença o la moda de invocar lo nom del tendre minyó Coradí, llavors de quinze anys, y comparexent aquest a Italia, acompanyat del seu oncle lo duch de Baviera, del comte del Tirol y del seu cosí Frederich d'Austria, són rebuts per tót-arreu que lo bàndol gibelí té valiment, ab mostres d'entusiasme: los sarrahins de Luxera s'alcen en sa favor, don Enrich de Castélla y En Galvà Lança s'ajunten a la seua comitiva y bàndol, se-n entra a Roma ón mou l'escalf dels habitants, y ab lo seu ja poderós estol, capaç d'engolir-se totes les forces del rey Carles, fa cap a una plana dita de Sant-Valentí o de Tallacozzo, al cap-demunt dels Abruzos.

Tingué En Carles en aquesta ocasió la millor sort que pot alcançar un tirà séns esperança: va valdre-s d'un véll guerrer francès, Aland de Sant-Valery, qui havía adquirit gran esperiencia militar en les Crohades, y tramant un plan estratègich per burlar o enganyar l'enemich, va arrodonir-lo venturosament, y les osts del Coradi dividint-se, ab la seguretat del triumfe, per encalçar les forces també aparentment dividides d'En Carles, vegeren-se enrotllades a la millor ocasió per una reserva numerosa, y les poderoses osts de alemanys, de italians y d'espanyols cayguéren degollades

per les espases de la gent francesa, entre la qui figurava la provençal, aquella antiga germana de la gent nostra, y que llavors batallava a costat dels francesos, y çò que és més, obehint la veu d'En Guiu de Mont-fort, lo descendent del tirà Simó, d'aquell qui en altres jórns trepijà la honor de Provença y de tot lo Languedoc, per servir a la casa de França en perjuhí de la de Barcelona!

Lo vencedor, si abans fóu cruel per naturalesa, d'aquí-avant ho fóu per estudi, puix se gloriejava de sabèr fer crueltats, y los seus àulichs y servidors se donaven brasa en imitar o sobrepujar lo llur senyor y mestre. Dexam nosaltres, per repugnant, l'engrunament de tan desagradables recorts, y cenyint-nos al malaventurat Coradí, qui acompanyat del seu fehel cosí lo duch d'Austria y altres de lleyals, disfreçats de camperols, havíen reexit estorçre-s de la ira dels vencedors, ab dolor havèm de revelar que, descoberts per un servil admirador d'En Carles, fóu près ab los séus y conduhit a Nàpols, llà-ón, considerat com a culpable d'alta trahició, fóu sentenciat a mort, ensémps ab lo seu dissortat cosí e lleyal company.

Si per afalagar a un tirà, un noble romà se perferí a servir d'algotçir, com diu molt bé lo Romey, no és de meravellar que hi hagués a Nàpols jutges qui-s prestassen a fer lo fici de butxins. La desastrat Coradí puja al catafal, y ab la major fermesa, no comptant sinó disset anys, s'atansà al tremp, y lo seu noble cap rodà sangonós per terra. Emperò abans de complir-se aquesta horrenda scena, ans caure lo furibunde colp contra lo tal vegada cregut darrer plançó de la casa de Suavia, lo jóve Coradí, lo cosí carnal de Na Constança fill del rey Mamfret, se recordà de que aquesta senyora tenía per marit un ilustre campió, enemich mortal dels francesos, y a élla endreça l'esperit com instituint-la, dés lo cadafal, hereua dels Estats que li usurpava l'inhumà príncep francès, qui abans ja usurpà la Provença als comtes de Barcelona. Recompten que, en aquell terrible pas, se llevà la víctima un dels seus guants, y gità-l entre la multitut, com

instituint, ab aquella actitut y per tal camí, hereu dels seus Estats lo qui sabés venjar-lo.

Si aquest acte no fós tan dramàtich y poètich, séns sospita l'acceptaríen los historiadors y crítichs, emperó ¿per ventura s'ha de negar un fét, per més poètich que sía, si la poesía està no més que en lo realisme del sentiment que porta en sí l'acte, y, sóbre-tót, aquest lo testimonieja un historiador d'autoritat? Nosaltres no-ns entoçudirèm en sostenir si aquesta nova és positiva o simbòlica: emperò podèm assegurar que la dóna un historiador de Nàpols, lo Giannone, lo qui refereix que fóu lo guant replegat per un súbdit d'Aragó nomenat En Enrich Dapifer, cognom veritablement català y que-s perpetuà com a tal en la familia dels Mont-cades, en memoria del antich càrrech de Dapifer o Senescal de Catalunya que exerciren los seus predecessors.

Aquesta coincidencia, si no és prova certa, fa congecturar que alguna font certa tindría la nova con la dóna un historiador de Nàpols, qui fàcilment podría havèr retret un cognom per un altre, fent-lo més italià que català. L'Amari, per la seua part, tracta aquest fét de faula, com igualment l'altre referit per diversos historiadors de que, al donar lo jutge suprèm de Nàpols, Bari, lo nom de traydors al Coradí y als seus companyons, lo comte de Flandes, En Robert III, no podent comportar la baxesa del magistrat, en un rampell de ira, li donà una estocada, *ben i bizzarri costumi debl'età aggiugnerebber fede a cotesti fatti.*

Lo sistéma de valdre-s d'arguments negatius ometent referencies contraries, puix que res no diu l'Amari d'En Giannone, és un gran sistéma per ordenar los féts com millor convinga, per çò com a força de negar per una part y de ponderar per una altra dóna a aquells un caràcter del tót nou, qui sobreprèn al llegidor, dexant-lo fàcilment convençut, o quant menys duptós (1).

(1) Lo Cronista de Barcelona, fehel ressò del Amari, vé a considerar també com a faula lo del guant, y dóna per gran prova que lo Desclot no-n diu res, méntre que en concépte nostre çò que devía fer éra provar ab documents la antirahó del Giannone en havèr-ho dit.

Ab la mort del Coradí podía creure En Carles d'Anjou més y més ferma la seguretat que tenía en los Estats que dominava; lo nómbre d'aquests, les multiplicades tropes qui-l obehíen, lo favor de Roma y de França, la ajuda de les ciutats güelfes italianes, y la terror que havía arribat a infondre ab les seues crueltats en tots los cors, feyen que lo territori subgécte al seu domini pogués ésser considerat com a une de les nacions més poderoses d'Europa en aquells témps. No més li mancava a En Carles satisfer una ambició, conquerir l'imperi de Constantinoble, somni daurat que mantenía dés de molts anys, y que procurava esbalahir la progectada víctima, l'emperador Paleòlech, afalagant a Climent IV ab la segura probabilitat de junctar les dues Esglesies gréga y llatina. Lo monarca, dónchs, qui emprengués derrocar la prepotencia d'En Carles calía que tingués molt grans qualitats, comptar ab bons recorsos axí d'homens com de diner, y y finalment amblar d'acort ab aquelles potencies a les quals més interesas la destrucció del tirà de Sicilia, ab Constantinoble per exemple.

Entant que aquestes relacions s'aparellen y verifiquen, com tantost veurèm, ergullós en Carles ab lo triumfe, alimenta més y més les seues crueltats, comet tota mena d'abusions per agombolar riqueses y absorbir en sa mà tot lo podèr; de manéra que res no éren en sa jurisdicció especial los senyors feudals: son féts esclusius dels francesos tots los oficis públichs, aquests ensuperbits se propassen, lo baix poble murmura, castiguén-lo aquells, y crexent d'una manéra espantosa l'odi entre dominadors y dominats, bull més o menys la lava del sofriment que algun díe ha de brollar cremant lo rostre dels qui la inciten. En Pére d'Aragó, séns ni freturar del guant del Coradí per sentir venjança, puix té una tendra muller qui plora a costat séu, recordant-li instantment les crueltats comeses contra son pare y son desventurat cosí Coradí per los francesos, y los drets que ella té a la cadira de Sicilia, comptant encare ab la amistat de nobles barons sicilians qui clamen venjança per sa malastruga patria, sabé espletar maravellosament la situació ón se trobava la illa de Sicilia,

per fer-se-n rey, emperò rey per sos drets, per la voluntat nacional, com diríem en aquests temps, y per la força de les armes com a conqueridor heroych.

Per la ressenya que preceheix veu hom, donchs, que formaven lo conjunct dels drets d'En Pére la successió ditecta, mancant la linia legítima masclina en la casa de Suavia, podent encare fundar la sobiranía independent, primerament en lo donatiu fét per la mare d'En Frederich II a Celestí III, en virtut del qual lo Papa consentí en que tingués la investidura lo fill de dos anys d'edat; segónament, en la abolició de la legació perpètua, féta per Inocenci III; tercerament, en la regencia de Sicilia exercida per En Mamfret, després aclamat rey per los sicilians, com a necessitat urgent més o menys legal; quartament, en la legalització d'aquest acte, que-s consegueix ab lo consentiment de la mare de Coradí, sóts la promesa de que En Mamfret, a les seues darreríes, traspassará a aquest la coróna; y cinquenament, en les proves de conciliació, per dissort no més que iniciades, que manifestaren Innocenci IV y Alexandre IV, mort aquest en la ocasió precisa d'aconseguir-se una avinença pacífica, ab la qual tants de torrents de sanch haguéren-se estalviats, y hauría per sort caygut lo vallejament qui departía tant de témps hâ l'imperi y lo papat.

Segóns quí mirarà àquesta questió, n'hi hà prou ab l'anatema d'un papa per declarar com a inútils tots los drets alegats, mas no per destruir-los, o per arrencar-los de la convicció íntima d'aquell qui-ls obtenía, tant més quant lo defensor no perçò llunyava-s de tot quant un bon cristià deu complir ab Jesucrist y sa Esglesia, y quant los competidors qui-s donaven als senyors lledesmes no teníen més dret que la voluntat d'un home, y exercíen per altra banda les crueltats més contraries a la essencia y obgécte de la religió catòlica.

Són aquests los drets hereditaris reclamats per lo nostre En Pére en representació de sa muller Na Constança, filla d'En Mamfret y parent la més acostada del infortunat Coradí, fill del darrer emperador y rey de Sicilia En Conrat. Manca are parlar del dret popular y del dret de conquésta·

Al esposar-los, donam veritablement principi al fét qui és obgécte d'aquest capítol, a la adquisició material de Sicilia per lo rey d'Aragó; y com per tractar d'aquest punt sía no menys convinent tractar dels preliminars qui l'acompanyen, del alçament de Sicilia, y de les cèlebres *Vésprcs*, veus-ací aplegada la materia sóbre què versen los estudis del historiador Amari, ab l'obgécte polítich que demunt indicarem. Qualsevol compendrà naturalment que nosaltres no devèm seguir pas a pas lo molt que esposa aquest incansable investigador, puix que ni tractam de fer una monografía o esténdre un judici crítich sóbre tots los capítols de la seua molt treballadà obra, ni pendríen de grat los nostres llegidors que-ls distraguéssem de la relació general per un incident axí sobressortint: emperò sí que devèm aturar-nos en tot allò qui puga afectar la honra de la nostra antiga nacionalitat y dels nostres homens, oposant-nos ab la crítica històrica a çò qui-ns perjudich per eféncte de la mira política de! historiador sicilià, y de la inadvertencia del escriptor català qui ha seguit les seues petjades. Espliquèm, donchs, lo fét tal com lo concebim, esposant al metéix témps les doctrines y arguments dels senyors Amari e Balaguer, séns dexar de regonèxer per çò lo mèrit que respectivament daga atribuir-se a quiscun d'aquests dos estimables escriptors.

Tres són les idees principals qui-s descobren en lo plan del historiador sicilià: negar fins los drets legítims de Na Constança, per fer axí ressortir sola la ambició d'En Pére; negar lo preparatori per quant toca a En Joan de Pròxida, rebaxant al metéix témps tan noble figura; y negar, finalment, la intervenció d'aquest y d'En Pére en lo succés del alçament de Sicilia, per donar lo mèrit absolut als sicilians, y, per consegüent, aparences d'usurpació o de oportunitat casual a la ocupació de la illa per lo rey En Pére. Parant, donchs, esment, per son orde, en quiscuna d'aquestes tres idees, n'hi haurà prou al present ab indicar-les tan sols, posat que les nostres observacions de per sí dexaràn sobradament arrodonit l'afer de que-ns toca ací tractar.

Fins are, que sapiam, ningun escriptor antich ni modern

no havía parlat dels fills d'En Mamfret, y en tots los que cita l'Amari o bé-s mencionen solament les filles Na Constança y Na Beatriu—atribuint-se los drets de successió a aquella,—o tot lo més li escapa a algun la frasa de que éra aquesta la *successió legítima.* Y no cregau que aquesta opinió corresponga solament als escriptors successius, sinó que éra la regoneguda en la època d'En Pére, puix en la botlla de Martí IV, de què tantost parlarèm, ón lo pontífech fa la historia de la casa de Suavia, dés de lo témps passat, al arribar al nostre rey, li diu que volgué esser-ho de Sicilia, fundat en los drets de sa muller; y de segur que a sabèr-se que no éra Constança la immediata successora d'En Mamfret, no s'ho callaría lo Papa, ans ho retrauría al nostre rey, com ho fa al negar los drets y consignar los defalts d'En Frederich y sos descendents.

Es cert que la constancia del Amari reexí a descobrir en los arxius de Nàpols dos documents—lo 37 y 38 de sa colecció,—corresponents al 1299, ón s'hi dona noticia d'un Enrich, Frederich y Encio, fills d'En Mamfret, *filius quondam Manfredi dudum principis Tarentini*; qui-s gordaven presos en los carçres d'aquella ciutat; mes per los tals no s'aclara la principal dificultat que podría ocórrer, a sabèr, de si aquells tres jóvens o nins presoners éren fills lledesmes, o no, d'En Mamfret. No hi havía rey en aquella conturia que no tingués fills bordenchs, dexant-los alternar ab los lledesmes, car axí ho havíen portat lo costum, y fins cridant-los a la successió en falliment d'aquests, com axí-ns ho acredita lo testament d'En Jaume: mas, en qualsevol cas, ja may no podíen ésser preposats los primers als segóns, ni encare a les fémbres, méntres no hi hagués una lley sàlica qui les inhabilitas. De manéra que los documents del Amari res no proven méntre que no n'hi haja d'altres qui darrere la paraula *filios* tinguen l'adgectiu *legítimos*, o qui proven la legitimitat d'una o altra manéra.

No-s tracta aci solament de *discendenza maschile di Manfredi*, se tracta de la legítima: emperò encare posat cas que axí fós, poch caldría inculpar Na Constança per sa preten-

sió, «per çò com fins a-les-hores s'éra cregut que los fills mascles d'En Mamfret éren morts, car En Carles d'Anjou los tenía en la presó, gordant molt gran secrét, y acreditant la veu de sa mort, per llevar axí tota esperança als partidaris de la casa de Suavia,» *forse con grandissimo segreto, accreditando la voce, della morte, per togler qualunque speranza ai partigiani di casa sueva.* Si adhuc lo Papa ignorava la eczistencia de aquells, ab major rahó los demés podíen creure en sa mort: axí que, ni per un costat ni per altre, los curiosos documents del Amari rebaxen en lo més mínim los drets de succesió en què reposar podía lo marit de Na Constança la apropiació de la coróna de Sicilia.

Nos ha sorprès en los dits documents que lo govern anjoví, qui venerava també entre los seus prínceps a ún ab lo títol de príncep de Tarent, tingués la imprevisió de donar igual títol a sa víctima, a En Mamfret, ja que li esborrava lo de *olim rex Siciliae*, a menys que los tres nins encarcerats fóssen, no fills, sinó néts del mort a Benavent, çò és, fills de un altre Mamfret, qui no haguéssen près més títol que lo primer séns arribar a succehir al pare, per rahó de ilegitimitat o de mort prematura.

Més que una aspiració legal, han de veure, donchs, los detractors de nostres glories una ambició ilimitada en lo mou de obrar d'En Pére tocant a aquest afer. Volèm concedir en bona hora la ambició, car indispensable és aquesta a tots los grans conqueridors, lo metéix a Alexandre y a César, que a Napoleon I, y per més que la reprovèm com a vici respécte dels demés homens, la toleram com a mijà en un conqueridor per qui lo major domini té proporcionalment la metéxa importancia que l'assoliment d'un càrrech públich o d'un grau militar per los qui, per la llur carrera, aspiren a aytals avantatges multiplicats y comuns. No obstant, la ambició destituida d'enginy serviría no més que per estimbar lo qui la sentis, y no bastant la primera per que lo rey de Aragó acometés la gran empresa,—per la qual havía d'exir vindicada poch menys que la poderosa casa imperial d'Alemanya, abatuda en aquella hora per les armes franceses,—

indispensable éra suposar-li, quant menys, lo segón, cosa que no ha pogut dexar de concedir-li l'Amari.

Emperò en tal guisa ha tractat aquest punt l'historiador sicilià—al qual corresponía informar-se circumstanciadament de la patria del salvador de Sicilia, ja que, ab son afany investigador nos fa assabèr de continuu havèr visitat los arxius de Nàpols y de París, y tots quants podíen facilitar-li elements per sa Historia,—que no sap concedir a En Pére lo talent necessari, sens rebaxar lo pahis de ón éra rey, oferint ab la pintura que-n fa un testimoni de la manéra rutinaria y confósa, ensemps que intencionada, ab que ha manejat lo pinzell al dibuxar aquesta pintura indispensable la mà esperta qui, axícom en espayosa galería, ha presentat tot d'una als ulls dels seus lectors y compatricis la descripció de Roma y tot Italia, de França, de Sicilia y del Orient. Confonent lo senyor Amari lo reyalme antich d'Aragó ab la nomenada Coróna o Confederació catalano-aragonesa, ha repetit la jamés justificada y aristocràtica fòrmula de Justicia (que acompara als èfores d'Esparta) «*Nos que somos tanto como vos*, etc.,» crehent séns dupte que aquell càrrech, sols propri del antich reyalme, correspongués per ventura a tota la nació, y fós la seua veu ressó de la representació popular tan estesa ací en aquells segles, y limitadora de la voluntat del Rey, representació que may per may no podèm admetre com a circumscrita al cercle dels barons feudals. Regoneix encare l'historiador polítich, no privant d'ésser açò una nova facilitada per lo Muntaner, la manéra particular de conduhir-se los reys d'Aragó, çò es, «familiaritzant-se ab los llurs sotsmesos y tractant-los ab justicia y afabilitat, fent açò que en aquesta terra cada qual se cregués segur tant en les seues proprietats com en la persóna, de què-n resulta que los catalans y aragonesos son més enlayrats d'esperit per veure-s axí tractats, puix que-s deturen los reys a parlar ab tot-hom en mig del carrer, y concórren a les noces y als convits dels llurs sotsmesos y sovintment s'alberguen en cases de particulars.

Mas ¡quí ho diría! ab tót y creure-s lo senyor Amari que lo Justicia fós més popular y de jurisdicció més general de

çò que realment era; no obstant de repetir la descripció més honorífica per los nostres reys y nostres antigues institucions, puix acrediten les paraules del Muntaner si n'éra de lliure lo nostre poble en lo XIII^en segle, l'escriptor ilustrat y patriota del XIX^è veu precisament en aquestes dues causes la rahó que impossibilitava al rey En Pére d'empendre-s la conqués-ta, puix que ab tals costums, ab tan miserables súbdits ni idear-la tan solament podía, y únicament les qualitats del home poguéren vèncer los obstacles fills de la societat en què vivía: *Con questi ordini, con questi subditi, poveri d'altronde e parteggianti, non potea Pietro divisare conquisti; e pur la qualità dell'uomo vinsero gli ostacoli della società in cui vivea.*

Solament en aquesta darrera circumstancia fonamenta lo dit escriptor la possibilitat de la empresa, per çò com, segóns éll, éra la nació aragonesa un insignificant reyalme del qual éra En Pére ans bé magistrat que príncep: *in picciol reame più magistrato che principe.* Mas, trobant sols lo mòvil de la gran empresa en l'enginy del prous, no és de capir la eficacia d'aquell con li atribuexen al personatge defféctes, fills del caràcter, poderosos a empatxar lo compliment del més atre-vit e inspirat pensament. Los grans enginys militars, apart de les estravagancies que-ls distingesquen, jamés no come-ten la indiscreció de indisposar-se ab los homens cabdals qui-ls encerclen, constituint tots aplegats la força séns la qual no podríen ells donar fí a les llurs ardents aspiracions, a llurs treballats progectes: y lo senyor Amari, qui séns dup-te axí ho regonexerà, s'entreté recordant que En Pére, ja en vida de son pare, havía despertat contra sí tots los barons catalans, fins al estrém de produhir la anarquía; no s'oblida de consignar lo fratricidi d'En Ferran Sànxeç, y acaba per enaltir la valor y altres condicions militars del nostre rey, ab la noticia, nova certament per tot historiador espanyol, de que anava En Pére assaltant, a tall de pirata (¡oh ridico-esa!), aquesta o aquella ciutat de la Mediterrania, séns dir uína: *per indole imperiosa e severa, avea concitato contro a sé, du-ınte il regno del padre, i baroni catalani, usi all'anarchia: avea ıal purgato il suo nome dall'infamia del fratricidio di Fernando*

Sanchez... ed or piratescamente assaltando questa e quell'altra città del Mediterraneo.

En les planes precehents, per què no cal repetir-ho ací, trobaran lo senyor Amari y los seus partidaris çò que vingué a ésser la rebelió dels barons, y què n'hi hà que dir de la mort del bordench traydor: emperò, encare admetent aquests obstacles, en lo metéix que consigna lo senyor Amari, si bé ho calcula, trobarà la importancia dels *poveri subditi* del *picciol reame*, car si lo Rey no duptava en castigar e indisposar contra sí los aristòcrates altívols, los senyors feudals, senyal de que-s refiava molt dels altres estaments qui constituíen lo poble sencer del seu domini, y aquest no fóra tan poch numerós ni de tan pobres qualitats, con, formant estol, sabía afrontar les poderoses osts d'En Carles d'Anjou, per bé que l'historiador sicilià diga que *picciol'oste sarebbe a fronte di re Carlo.* Si lo senyor Amari hagués calculat los habitants que podíen llavors compendre los regnes de Valencia, Aragó y Mallorques, lo Principat de Catalunya, los comtats de Rosselló y Cerdana, y altres feus qui depenjaven més o menys directament de la coróna d'Aragó; si endevinas que les altes qualitats dels catalans, exalçats per lo Muntaner, éren lo resultat de les institucions lliures qui anaven examplant-se en lo pahis, institucions en virtut de les quals lo feudalisme anava reduhint-se, y totes les grans poblacions, per fugir d'aquell, se convertíen en reyalenques, facilitant de contínuu als seus monarques homens, diners, galéres, armes y queviures, per dur a cap empreses com la que estava galivant lo rey En Pére; de segur que-s deturaría al escriure les anteriors ratlles a què-ns havèm referit, y no voldría, com a polítich, cometre un pecat com lo que ha comès, jutgant tan de lleuger una de les nacions més avançades d'Europa, ja en lo XIII.èn segle.

Lo Cronista de Barcelona passa per demunt aquestes incalificables assercions del senyor Amari, sèns mencionar-les y si les vegé, comprenèm que callas, car no podía prescindir de combatre-les com a català, y bastaría açò per que inspiras pot ser menys confiança de çò que, aparentment,

inspira lo restant o conjunct de la obra, molt recomanable d'altra banda, com a insigne monument de gran treball y paciencia.

Passèm are a la segona idea que-s descobre en la obra del historiador sicilià. Per ningun estil no vol aquest concedir que fós En Joan de Pròxida lo personatge ilustre qui, ja dés de molt lluny, preparas l'alçament de Sicilia en prò de la filla d'En Mamfret, l'agent actiu qui mijançà en los tractes de les diferents córts y personatges interessats en la espulsió dels francesos qui tiranitzaven aquella illa. Aquest punt fóra lo que menys nos pertocaría com a historiadors de Catalunya; emperò és indispensable tractar-lo per lo lligament que té ab lo que esposèm al ocupar-nos de la tercera idea que ún entreveu en la obra del senyor Amari. Per aquest la conjuració de Sicilia brollà espontania y naturalment del poble afrontat, qui tractà de constituir-se en república: de manéra que los opremuts sicilians, sentint-se al demunt tot lo pès de la dominació tirànica y poderosa dels francesos, estaven més segurs de llur triumfe que no les osts aguerrides e independents del *picciol reame* del nostre rey En Pére.

Quasi ni plan concebeix l'historiador sicilià en aquella esplossió filla del abhorriment d'un poble lliure, sí solament l'exemple de Palerm transmès als de Messina, y d'aquí espargit més o menys gradualment per tota la illa; y com en los actes per manifestar la aspiració de cada localitat figuren sols los seus homens, y en ningun punt no s'hi sent lo nom del personatge a qui la Historia y la tradició han designat com a promovedor y agent principal d'aquell alçament, cercant l'Amari lo profit polítich en sa opinió històrica, resol que los sicilians s'alçaren constituint-se en fórma de *república*, çò és, per sí sols y per élls sols, séns conveni algun ab ningú, y per consegüent resultant poch menys que faula allò que hom recompta del ilustre mijancer y promovedor En Joan de Pròxida.

Per lo senyor Amari, qui tan bon ús sap fer de les proves negatives, hi hagué dos camins qui l'havíen de condu-

hir a sa solució: les cròniques o histories qui sosténen la intervenció del Pròxida éren copiades les unes de les altres, partint del primer qui errà o inventà la faula; les altres qui ho callen acrediten ab lo llur silenci ésser invenció lo fét. Emperò encare no valènt la autoritat del Villani, a qui éll tants colps retrau, escriptor del segle immediat a les *Véspres*, podríen convèncer les naturals cogitacions a què dóna peu lo fét metéix, y que farèm nosaltres en son lloch. No bastant açò, lo rigorisme històrich reclama que-s desménta lo fét méntre que no-s descobra un escriptor contemporani qui ho declar; y séns açò lo Villani o algun altre caldría pendre-l com a inventor: mas veus-ací que lo savi Gregori, meravellant-se del dit silenci per part del Neocastre, del Spetialis y del Cronista anònim, desijós, nó de combatre lo fét, sinó de justificar-lo, perfidiejà en cercar un *monument contemporani*, y tal fóu la seua sort, que al cap-devall li reexí de veure complit lo seu desig, descobrint entre los manuscrits del P. Carrera, en la biblioteca pública de Palerm, una crònica escrita en *antich llenguatge sicilià*, relativa únicament a aquell grandiós avenimient. Obstacle fóra aquest insuperable per un altre escriptor qui s'hagués proposat çò que-s proposà lo senyor Amari, emperò séns acorralar-se lo vencé l'historiador sicilià ab un sol recórs: negà la qualitat de monument contemporani al escriptor descobert y per tant prengué al seu autor o per tan fals com los altres, o per ún dels qui no féren sinó copiar o perpetuar. Tot quant aléga l'Amari per aconseguir son obgécte no és sinó un *ego dixi* de dòmine.

Lo Romey diu que d'aquesta crònica n'hi havía un altre exemplar, ab diferent títol, a la casa del comú de Palerm, y lo dit títol és igual al d'un exemplar que, segóns l'Amari, vingué probablement de Messina y-l posseheix are lo príncep de Sant-Jordi Spinelli de Nàpols. Ab gran aplóm aferma lo autor al qual aludim que aquest exemplar éra del tót desconegut a Sicilia en lo passat segle, ¿y còm sap axò y ho acredita lo senyor Amari? Emperò fós o no conegut, lo cas és que tenim tres exemplars, o almenys dós, que pertanyen a

les ciutats qui començaren la revolució, y a Palerm resgordat lo que li corresponía, per sa municipalitat, per la corporació més interessada en conservar viva la memoria d'aquell moviment popular.

Anam are a les proves d'art y sciencia. Confèssa lo metéix senyor Amari, que fóra molt compromès jutjar si l'autor visqué precisament a les darreríes del XIII.^{én} segle o en lo discurs del XIV.^{én}; y ab aquestes paraules séues ne tenim prou per trobar arguments ab què desbaratar la seua fatlera. Si fós la obra de les darreríes del XIII.^{én}, res més no té que alegar en justificació de contemporanitat, puix no crehèm que ningun autor escriga d'un fét méntre que va succehint, y n'hi hà prou ab que haja estat testimoni de vista, o que escriga tot vivint encare los qui ho fóren, podènt axí informarse y acomparar, per que una obra tinga lo caràcter que a aquesta néga l'historiador sicilià. ¿La crònica sóbre les *Véspres*, escrita l'any noranta y tants, no pot considerar-se com a contemporania dels féts esdevinguts dés del any 1282? Per refermar més la seua idea, ja que axò fóra inquestionable, s'inclina l'Amari a que l'exemplar del senyor Giorgio, per sa ortografía y fórma de caràcters y demés, pertany séns dupte al XIV.^{én} segle: *per l'ortografia e la forma de' caratteri, con lettere iniziali azzure o vermiglie, e vestigia di dorature, appartiene senza dubbio al secol* XIV. No sabèm quina diferencia puga havèr-hi ni en los caràcters ni en la nomenada ortografía, ni en los ornaments y colors d'un llibre del XIV.^{én} segle y d'un altre escrit en los divuyt darrers anys, a tot estirar, del segle anterior, per çò com no-s muden los costums entre un y altre segle con precisament se compleix lo nómbre més alt de la centuria, y és vana la potencia dels ulls de lincs en aquest cas.

La observació scientífica nos ajudarà encare més que no artística: comprèn lo llibre no més que los aveniments del 1279 a 1282, de manéra que no hi hagué més interès a la esposició de les *Véspres* y dels seus antecedents, esta en lo llenguatge qui éra corrent a Sicilia ans que la dominació aragonesa introduhis allà com a llenga oficial y

literaria lo català. De tots quants autors ha arribat a conèxer l'Amari, ni un solament no-s cenyí al fét isolat com lo de que tractam, y la major partida escriguéren, malgrat d'ésser alguns ja del XIV.^{èn} segle, o en italià o en llatí. ¿Quína prova més certa, donchs, de que lo llibre en questió correspon als primers anys de la dominació aragonesa a Sicilia, a la època en que-s conservava encare ab tota vigoría y ab la major força del seu ús aquell dialecte o llenguatge de què apenes se valgué més endavant la gent de lletres y en especial los historiadors? Si lo nostre historiador Desclot pogué ésser considerat com a contemporani per lo senyor Amari, y devent creure que aquell català no prengué per guía la Crònica siciliana, con los metéixs sicilians en general no la imitaren, és estrany que entre abdues s'hi troben referencies consemblants, com, entre altres, la que fa lo nostre autor al posar en bóca dels missatgers qui parlaren ab lo rey en Africa, paraules iguals o molt consemblants a les que-s troben en la carta que la antiga Crònica transcriu, dels representants de Palerm qui oferíen lo reyalme al monarca aragonés.

Aquesta coincidencia no dexa d'ésser un altre argument per provar que lo llibre en questió fóu escrit con encare lo fét no éra passat a ésser tradició, y que si menciona éll lo personatge a qui atribuexen aquell y los altres no, la rahó ha d'ésser per çò com, no havènt de figurar personalment ni ab caràcter d'acabdillador militar lo personatge suprèm autor de la idea y del plan, qui contribueix ab son talent y activitat moral, ans bé que ab les mans, los que solament s'atenguéren al resultat del fét oblidaren lo motor d'aytan complicada màquina, y en contra los qui estiguéren informats de la causa, com l'autor de la Crònica siciliana, Villani y demés que mencionen a Pròxida, no volguéren prescindir de consignar al home ilustre lo benifét que li devía la patria. ¿A què venía, sinó, que inventassen aquest personatge com a cabdal, con tants descendents hi hauría d'aquells que lo senyor Amari considéra com a veritables motors, qui hauríen protestat de la usurpació de gloria que-s feya als seus predecessors, y per ventura fins a élls-metéixs?

Móltes són les revolucions, com la de Sicilia, en què lo veritable autor apenes figura, fins que aprés lo descobre la Historia; y puix no podèm duptar de la importancia del monument històrich contemporani a les Véspres, y lo metéix senyor Amari en alguns punts regoneix la eczistencia de cert plan entre lo rey d'Aragó y l'emperador Paleòlech, y la mediació entre abdós per part del Pròxida, admetent la seguretat que dóna En Tolomeu de Lucca d'havèr vist éll-metéix lo tractat que-s féu entre En Joan de Pròxida, Benedicte Zaccaría de Gènova y altres genovesos qui vivíen en terres del Paleòlech, los quals proporcionaren lo diner al rey de Arago (1), ningun dupte no tením ja de que fóu En Pròxida lo qui témps hà que treballava aparellant aquests afers y que a éll principalment, àulich del rey d'Aragó, amich del Paleòlech, y conegut a Sicilia, deu atribuir-se la pensada venturosa de deslliurar la seua patria.

Nos té meravellats que axò sía desconegut, méntre que tot-hom confésa que hi havía lo plan de *foragitar de Sicilia lo rey Carles*, com si aquesta espressió no enclogués en esperit la intenció de *deslliurar la Sicilia*, y com si per la una cosa y altra no calgués predisposar ocultament lo camp en la metéxa Sicilia. ¿Per ventura lo rey d'Aragó havía d'ésser tan esplèndit que aparellas gran armada, empenyoras les seues réndes y esposas la vida dels seus sotsmesos solament per lo plaher d'aventar de Sicilia lo rey Carles, dexant després, séns profit propri, la illa liberta als sicilians, qui no ho éren d'éll? Y posat que axò solament fós tot quant pretengués, ¿podía En Pére intentar-ho séns aparellar los coratges, séns assegurar lo favor que allà pogués trobar per part dels naturals, per la qual decisió calía cercar precisament un home conegut, emperò de gran influencia en lo pahis?

Riga-se-n en bon hora lo senyor Amari de les anades y gudes d'En Joan de Pròxida, dés de Catalunya a França, França al Orient, del Orient a Sicilia; riga-se-n del hàbit

(1) Conféssa axò l'Amari a la plana 89 de sa obra, ab referencia al Muraen lo llibre 24, capítol IV, de Tolomeu de Lucca.

de frare que adoptà lo gran conspiràdor per millor penetrar allà ón li convingués; emperò convença-s, sóbre-tót si s'acçonsella ab persónes qui hagen conspirat, cosa que no li costarà gayre, de que séns aquexa activitat y mvoiment un no duu a cap aveniments tan arriscats com los de mudar la dominació a un pahis, e inquiresca en la Historia, ón trobarà exemples de sobres per provar-li quant comú éra en aquelles centuries, per fugir de la persecució o per burlar la tiranía, adoptar vestits estranys que, si no són de franciscà, són de pelegrí, de mulater o d'açò que millor apar al que ha de obrar dissimulant. Petiteses són aquexes qui no ajuden ni lléven res a la veritat del fét, com tampoch li dóna més o menys importancia la minuciosa observació per sabèr si una crònica diu una paraula més y una altra una paraula menys, per més que açò sía *treball de Benedicti* en quant toca a paciencia, no en quant al resultat.

L'esperit republicà atribuit al poble de Sicilia per l'Amari, per denotar axí que ni havíen pensat en lo rey En Pére, y que per tant pogué ésser faula la intervenció del Pròxida, no és tal, ans bé afany de libertat, per constituir-se de prompte sóts lo regiment municipal, que altres li donen nom de universitat o comú,—çò és, donant de prompte la major jurisdicció als homens de cada poble, per seguir axí y fins tal vegada millorant sóts lo nou domini qui entras,—emperò jamés ab idea de republica tal com la concebèm en aquests témps d'are, puix que en los mijans segles aquesta paraula éra usada, fins per los propris reys, com a esclusiu sinònim de poble o Estat, ni menys tindrà un hom que interpretar, parlant de la revolta, la espressió *nulla communicato consilio* com per justificar la no participació dels qui no figuraven personalment es l'alçament, sinó per demostrar la no inteligencia en la trama; car aquesta eczisteix en tota revolució, y no obstant, con lo moviment esclata, és molt comú de dir que *ningú no-i sabía res*, veritable interpretació d'aquelles paraules llatines

Tanquèm, per fí, aquesta part aclarint la de tradició y perfidia que l'Amari atribueix al Pròxida per acabar de des

virtuar-lo—per bé que açò no sía del nostre particular obgécte,—méntre que esperam per la esposició de la tercera idea noves proves qui aclaresquen més y més la veritat que anam esposant. Lo senyor Amari presenta-ns En Joan de Pròxida, qui havía exercit alts càrrechs en la córt d'En Mamfret, com a recomanat desprès per un Papa a En Carles d'Anjou, contra lo qual havía d'alçar-se tantost: emperò ¿en què aferma aquesta terrible acusació l'autor, qui de tan crítich se estima? Nó en un document autèntich, ni tan sols sencer, sinó en un fragment d'un escrit qui té al començament la paraula *Regi*, menys de sabèr-se a quin rey va endreçat, sense signatures y séns data, formant part d'un aplech de models d'estil epistolar, *di creduti modelle di stile epistolare.* Tan duptós se trova l'acusador davant aquest document, que éll-metéix no sap a quin Papa atribuir-lo, *questo è un estratto di epistole di Urbano o Clemente, copiato a Roma nel 1286;* lo qual, diu, li fa deduhir la data, que, altrement, conféssa que podría molt bé referir-se a açò que ell ne diu segona apostasía del Pròxida (que aclarirèm al seu témps) aprés del 1297.

Ningun comentari no volèm fer sóbre la importancia de aytal nova que sabrà regonèxer lo més rústech dels nostres llegidors, y-ns contentarèm no més ab assenyalar que res de notable per son estil no té lo fragment indicat; y axí havèm de creure que lo qui-ls va encabir en la colecció pot-ser cuydà ab semblant ocorrença posar una taca en la noble conducta del ilustre sicilià, ja que altrement no podía venjar-se, restant perduda per un may més la causa anjovina. Lo senyor Amari no ha volgut calcular com devía, no ha volgut descobrir en açò la mà d'un güelf venjatiu, d'un llatinista servidor de Roma, tal vegada, méntre que tan fàcilment, per negar la antiguitat de la crònica siciliana, la qui justifica la importancia del Pròxida, ha tingut la eczòtica ocorrença de atribuir-la a una mà güelfa,—¡una mà güelfa qui déxa consignades les llahors del seu cabdal enemich!—y poch menys que d'un individuu de la metéxa familia dels Pròxides!

Emperò encare que fós cer lo document, no havía de cul-

par lo senyor Amari lo pros sicilià per sa feheltat a una dominació anterior, puix n'hi hà prou d'un greuge a la honra per que un hom digne se convertesca d'amich en enemich; bastava que l'alçament de la Sicilia fós obra séua per perdonar-li la informalitat anterior, puix que exemples nos sobren en favor de la nostra opinió, tenint la propria Italia al gran Dant, qui ans d'ésser gibelí fóu acèrrim güelf, y lo metéix senyor Amari no podrà ja may ésser considerat com a inconseqüent, malgrat havèr exercit un càrrech durant lo domini dels Borbons a Palerm, en obsequi dels qual no ha escrit segurament son llibre, confórme declara en lo pròlech del metéix al dir que fóu *sospeso dell'uffizio che esercitava nel ministero di Palermo.*

En la esposició de la tercera idea que revela lo senyor Amari en lo seu llibre, restaràn tot d'úna vindicats axí lo rey En Pére com lo ja mencionat En Joan de Pròxida. Ja en 1277, çò és, en lo primer any d'havèr cenyit la coróna d'Aragó En Pére *lo Gran*, trobam a costat d'aquest l'ínclit sicilià, a qui hereta lo monarca cedint-li diversos feus a Valencia: mas convé anotar que, ja en lo primer document que li endreça, consistent en la donació del castell de Palma, apartant-se de les formules rutinaries y curials de costúm, cosa poch comuna en aquella centuria, esposa lo Rey en lo cap del escrit un atent paragraf a refermar l'acte, qui ofereix ensémps un esforç de enginy y un principi de moral política, si axí pot dir-se-n, lo significat del qual tendeix séns dupte a demostrar d'una manéra més o menys velada (no podènt ésser altrement en data tan primerenca) los serveys que li estava fent lo donatari lluytant ab forts contra-témps, séns que l'estemordissen ni les tempestats de la època, ni la hostilitat dels poderosos, ni les suggestions dels contraris, qui s'esmicolaven davant sa feheltat, los seus bons costums, la seua saviesa y sa virtut (1). Noresmenys lo Rey fa la donació al Pròxida, no solament per los agradosos y pertinents ser

(1) *Regalis providentia discrete discutiens merita subjectorum illis liberalitatis dexteram decrevit exponere quos elegantia morum illustrat scientie felicitate et virtutes nec non et ipsorum fidelitas quam subjecti dominis obligantu*

veys que ja li ha féts, mas *per los que li está oferint y li podrá fer a ell y als seus hereus en l'esdevenidor:—grata servitia que Nobis offertis et prestare poteritis Nobis et heredibus nostris in posterum.—*

Que endevin lo lector quins podíen ésser los serveys que ofería a En Pére En Joan de Pròxida, tan bon punt com aquell s'intitulà rey, y a què pot aludir l'avantatge que-n pervindrà per los successors del monarca, per los néts d'En Mamfret en l'esdevenidor. Per més secréts que fóssen tals serveys, gayre-bé que los viatges que estava fent en Pròxida per madurar en témps lo seu plan se revelen en part ab lo tractat que vegé En Tolomeu de Lucca (al qual demunt nos referim) y ab una ordinació que donà lo rey En Pére per fer a mans d'En Joan de Pròxida una quantitat que aquest devía trametre tantost al infant En Ferran, *germano nostro*, a Paris, datada a Valencia als 10 de les calendes d'Abril del 1279 (1).

Emperò, prescindint d'altres documents que podríem retraure de sentit poch esplícit com aquest, estimam més detenir-nos en altres de gran importancia, dels quals apar no havèr fét gran cabal lo senyor Amari: tals són les dues butlles trameses per Martí IV al rey En Pére fent-li assabèr que s'havía instruit procés contra éll per lo fét de Sicilia, y declarant-lo escomunicat a éll, al Paleòlech y a quants ajudaren a la seua empresa, axí sotsmesos séus com sicilians. Per aquests documents, exits de la cancillería del gran güelf, se compendrà que la ocupació de Sicilia no fóu un fét casual ni una usurpació, sinó efécte d'un plan anterior, combinat ab los metéixs sicilians (2). Podrà descobrir-s'hi un ardit més o

---

quantumve discriminosi temporis extitit agitata procellis nec discuti valuit ostilitate potentum nec subgestionibus emulamtium conmutari. Arxiu de la Coróna d'Aragó, reg. 40 y 44, foli 70 y 186.

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* registre 46, foli 34 revérs.

(2) En Balaguer, a la narració o per vía de notes, repeteix constantment que les Véspres fóren un moviment de caràcter popular, y *no degut a ninguna conspiració,* afegint que ho prova l'Amari. Per tal com aquest ho digué, nos fa assabèr aximetéix que «Voltaire, encare que séns provar-ho, havía-s rigut abans que éll de la conjuració,» com si en tractant-se d'una justificació històrica, servís de

menys decorós per part del monarca aragonès, qui enganyava al Papa ab lo pretést d'anar contra l'Africa, essent lo seu principal obgécte la Sicilia; emperò, prescindint de la censura que puga merèxer semblant comportament, en lo metéix acte un hom descobre la eczistencia del progécte anterior, puix que li diu Martí que fingí En Pére aquell pretést, méntre que esvahía la Sicilia, excitant a la revolta y somovent gréument lo poble, per vía de confederacions, pactes, convenis, conspiracions y malvades faccions (1); declara que los de Messina, qui abans admitíen humilment los legats, se negaren tantost ab gran contumacia, inclinant-se davant lo bàcul de canya del rey d'Aragó, sóts escusa del dret corresponent a la muller d'aquest y als seus fills; que trametent solemne embaxada al Papa, havía-l enganyat donant-li a entendre, ab cor fraudulent, que obrava solament en servey de la Esglesia y per exalçament de la fè catòlica; que entretant, fent alguna estada a Africa, havía tractat ab los de Palerm, y profitant lo moment oportú, féu *parir la iniquitat que abans havía concebuda;* y per fí, que s'éra declarat axí mani-

quelcom la riallada del filosof, con se tractava de tiraníes dels francesos. Aferma darrerament que los sublevats van comprometre-s a no admetre a ningun rey foraster, amparant-se de la autoritat del Neocastre, que lo senyor Amari rebuja con no favoreja la seua opinió.

(1) Veus-ací los cabdals paragrafs de les dues butlles a què-ns referim, eczistents en l'*Arxiu de la Coróna d'Aragó,* pergamins 2 y 3 del lligall 16 del papa Martí IV.

Siquidem Petrus Rex Aragonenquem carissimum filium nominari non patitur exprimendus inferius status eius de procedendo adversus Affricam quesito colore insulam Sicilie terram peculiarem ipsius ecclesie militum et peditum caterva stipatus invadens occupans et in illa eidem ecclesie pacem turbans gravem contra eam seditionem excitans graviterque populum concitans in eam temeritatis prorupit audatiam quod cum civitatibus aliisque locis universitatibus civibus et incolis eiusdem insule quibus ratione uxoris filie scilicet memorati Manfredi natorumque suorum se teneri pretendit confederationibus pactis et conventionibus ut fertur quin potius conspirationibus et scelestis factionibus regium in regno predicto nomen usurpat se regem Sicilie nominat e gerere pro Sicilie rege presumit.

.... et specialiter Messanenses qui ante ipsius in insula memorata presentiam dicti legati nuntios humiliter admittebant dominium eiusdem regognoscentes ecclesie nomenque publice invocantes eos postea contumaciter admittere deuegarunt baculo arundineo eidem scilicet Regi Aragonum pretextu dictorum uxoris et filiorum ipsius ut dicitur initentes.

fést invasor y usurpador, y notori fomentador, actor y executor dels palermitans rebetles, de la revolta, commoció o concitació, y de la torbació de la pau, ensémps ab los seus parçoners, contra lo rey Carles, etc.: les quals butlles van datades, la primera a Monteflascó, lo díe de la fésta de la Dedicació de la basílica de Sant-Pére, y la segóna a Civitavecchia, a 12 de les calendes d'Abril del any segón del pontificat de Martí, o sía lo metéix any d'havèr-se intitulat ja En Pére rey de Sicilia.

Aquestes paraules del pontífech descobren clarament la inteligencia anterior que hi havía entre En Pére y los palermitans o sicilians tóts; y puix no podía açò aparellar-se séns un agent o mijancer de gran talent, follía fóra no atribuhir-ho al Pròxida, méntre que aquest és ún dels tres sicilians, Pròxida, Lauria y Lança, qui estiguéren constantment a costat del Rey, y vehèm los dos darrers exercir, en la empresa de Sicilia, càrrechs importants. ¿Per ventura, ab tals antecedents, consideraríem lo primer d'aquests tres personatges, y lo més de pès com a polítich, fent de simple espectador del aveniment en aprés d'havèr resultat? ¿No-l trobam

.... *non abque fraudis conmento finexisse detegitur et apud nos etiam per sollempnes puntios affirmasse quod cum sumptuoso et sollicito apparatu ad dei et ecclesie servitium et exaltationem catholice fidei potentie sue brachium dirigebat...*

Nec eum excusat sed accusat potius quod ad partes Africe insule predicte doicinas diebus aliquibus declinavit. Id enimipsum ideo concinasse probat immo et convincit eventus ut oportunitate captata comodius iniquitatem quam conceperat parturiret. Maxime cum per suos nuntios missos exinde pluries dictos panormitamos sollicitasse ipsis in presumpta malitia consilium et auxilium obtulisse dicatur....

Numquid ét iterum hec non patente ostendunt quod sepefatus Rex Aragonie nepos tanquam insule memorate dicti regni Sicilie partis non modice manifestus invasor et occupator ac panormitanorum rebellium et seditionis conmotionis seu concitationis pacisque turbationis contra prefatum Regem Carolum mote notorius fotor et fautor et adversus ipsam ecclesiam actor et factor suique complices, etc.

Nóm. 2. *Actum apud Montemflasconem ante predictam ecclesiam Sancti Flaviani in festo dedicationis basilice principis apostolorum pontificatus nostri anno secundo.*

Nóm. 3. *Apud Urbemveterem iu platea dicte Maioris ecclesie 12 cal. aprilis pontificatus nostri anno secundo.*

formant part de comissions, ensémps ab personatges catalans, en interès de Sicilia, desprès en les primeres córts qui-s ténen, y finalment sojornant en la illa tant com hi està lo Rey? Si donchs figura tantost en primer térme, aconseguit lo triumfe de la idea, en primer térme devèm considerar-lo méntre que aquesta s'aparellava, y als seus maneigs secréts ab los sicilians devèm atribuir la empresa duta a compliment per lo rey En Pére.

Per més que cuyda encobrir lo senyor Amari la inteligencia, ja de têmps, entre los sicilians y En Pére, o son representant, en los metéixs documents que éll nos facilita y en diferents altres, s'hi descobra aquella granment: en la lletra que l'infant En Ferran (lo comissionat que tenía En Pére a París, y al qual per orde d'aquest trameté una quantitat En Joan de Pròxida) envià al rey Eduart d'Anglaterra, li fa assabèr com a nova d'interès que a Sicilia se són alçades cinch ciutats contra lo rey Carles; al metéix escriu En Pére dés de Alcoyll, esplicant-li que són anats a veure-l comissionats de Sicilia, dihent-li que tots los habitants de la illa, a una veu, aclamaven-lo per rey y senyor, *nuncii quorundum lecorum et civitatum regni Sicilie, exponentes nobis et suplicantes quod ad regnum ipsum accederemus, quia omnes siculi unanimes et concordes nos in eorum dominum invocabant:* en la lletra transcrita en la crònica siciliana, dihent ésser escrita per los barons de Sicilia, convinguts ab En Pròxida, al rey En Pére, s'hi troben frases senceres de la proclama que lo Desclot nos ha conservat, endreçada al vehinat de Palerm aprés de la matança, e imatgens qui-s troben aximetéix en altres documents que-ns dóna lo senyor Amari com a originals, y de fét ho són, lo qual prova la participació comuna de les idees llavors més corrents, com per exemple *l'imperi de Faraó, la vinguda de Moysès*, etc.: en la declaració féta per los missatgers de França en Port-fangós, por sabèr quínes intencions éren les d'En Pére, al exir ab lo seu estol, li manifésten ja al nostre rey que si ha d'anar contra lo rey de Sicilia desplauría molt al rey de França, prova certa de que sospitaven lo plan, que *qui conques feret guerra ho autre enuyement, lo roy de Secila son*

oncle o le prince de Salerna son cousin il li deplaret forlment. Mas, encare que totes aquestes proves y congectures no bastassen a convèncer, preguntaríem nosaltres al senyor Amari, ¿a quí aludexen los palermitans en la lletra que escriuen als de Messina per que s'alcen, con diuen que va a venir lo rey qui-ls deslliurarà de tota tribulació, *ecce Rex tuus tibi venit mansuetus, qui omnem a te tribulationem auferet omnemque tibi molestiam extirpabit?* ¿quí podrà ésser lo *angelus cujus ingressus piscina desiderat cordistui*, quí lo *Cherubin qui portas tibi aperiet Paradisi*, quí lo *Raphael qui te tamquem unicum Thobiae filium a mortis laqueo praeservabit*, quí, sinó lo rey En Pére d'Aragó, lo gendre d'En Mamfret, lo marit de Na Constança, l'amich y aconsellat finalment del ilustre sicilià En Joan de Pròxida?

Esplanades les tres idees qui guíen al senyor Amari en sa obra, y esclarida la veritat històrica dels preliminars indispensables per tractar de la conquésta de Sicilia, o, millor, vindicada la part qui pogués afectar la honor de nostra patria, regonexeràn los nostres llegidors una conseqüencia natural, qual és, que admetèm com a autoritat en aquest punt lo tést de la crònica siciliana, cosa que, confórme a la metéxa, han referit en general altres cronistes, prescindint de la insignificant diferencia de petites minucies, y aximetéix, sóts igual caràcter çò que espliquen los nostres cronistes Muntaner y Desclot, tant per ésser contemporanis com per tal que no deuen ésser considerats com a forasters, ja que a la nacionalitat que aquests representen fóu degut lo mèrit d'aquell molt notable aveniment, salvant les aclaracions y esmenes que convinga fer, filles ans bé del estat en què-s trobava la Historia en aquells témps, que no dels propris historiadors. Axí, donchs, ab tals guiors, parlarèm are del succés, prenent-lo dés de la època en que tingué lloch l'alçament a Sicilia, fins a la tornada d'En Pére a la nostra patria, callant sols la ırt que roman ja esposada o abreujant la relació dins lo ssible con no-n pugam prescindir, a major claritat.

En la hora metéxa que los ciutadans de Palerm omple-ven l'ayre ab l'inesperat y estentori crit de: ¡Muyren los ancesos!, la patria d'En Pére *lo Gran* ostentava una viva

activitat, un moviment com jamés no s'éra vist, per agombolar vitualles y provisions, fabricar armes, construir o recompondre galéres y d'altres embarcacions, y ordenar tota mena d'aparells y arreus de guerra y marina (1): les dissensions feudals s'estingíen com per art d'encantament; la cancillería regia comunicava al Maestre racional de quiscun Estat, als batlles y demés oficials o dependents de hisenda, encarregant-los lo percebiment dels tributs y colecta de quants drets ajudar poguéssen en aquella ocasió al augment de cabals; y més tart, lo recort dels devèrs feudals, y la crida a les poblacions de reyalench per què tinguéssen enllestides les forces llurs a díe assenyalat, formiguejant per tots indrets, confermaven més y més que séns triga havíen de trobar-se aplegades en un punt numeroses osts de guerrers, ensémps que una poderosa esquadra per transportar-les.

En axí esplica lo Muntaner los preparatius: «Féu lo rey En Pére la vía de la marina, per revisar tots los treballs que s'hi feyen; e donà orde per què en Çaragoça, Barcelona e Valencia s'hi fés provisió de bescuyt, per la qual rahó manà aportar a Tortosa gran res de civada e forment, essent tanta la que portaren, que ja no cabía dins la ciutat, e féu mester construir unes barraques o cases de fust, ón la metíen. Axi-

(1) D'aquesta manéra esplega lo Muntaner lo moviment que llavors s'esperimentava, tocant als preparatoris per la armada: «Fó la primera cosa que al Rey li ocorrech, que començassen tantost construir naus, llenys, galéres e tarides per transportar cavalls. Ab tant, fabricaren per tota la costa grans embarcacions, essent també gran, al metéix témps, l'aparellament que-s disponía: encomençant per Colliure, los ferrers no feyen sinó àncores, los fusters de ribera (e aquests éren tots quants són en Rosselló, e que venguéren ab tal motiu al dessus dit poble) fahíen naus, llenys, tarides e galéres; lo metéix haguéreu vist en Roses, Torruella, Palamós, Sant-Feliu e Sant-Pol de Maresma. En Barcelona, ni cal dir-ho, que éra infinida la obra que s'hi fahía; e si aquí hom treballava, no éra menys çò que sdevenía en Tarragona, Tortosa, Penyiscola, Valencia, e per totes les costes de la marina. En les ciutats qui éren terra endins s'hi fahíen ballestes, cayrells, gafes, llances, darts, cuyraces, cabacets de ferre, grebes, quexaleres, escuts, pavesos e manganells; en les marítimes, trabuchs, e en les canteres e altres llochs laboraven pédres per als enginys: per fí, tan grans éren los treballs que s'hi fahíen, que bentost va córrer la brama per tot lo món d'açò que stava passant.

metéix trameté cartes a tots aquells richs-homens de les seues terres que volía que l'acompanyassen, dihent-los que estiguéssen présts a seguir lo viatge ab tants cavallers, tants ballesters e tants pehons; e a quiscun d'élls en llurs terres o ón-se-volgués feya-ls donar la quantitat de diner que-ls éra obs. Encare los donà orde que ningú cuydas de forniment de queviures, ni ví, ni civada, car ell curaría de que-y hagués gran copia de tot quan freturar poguéssen per tot lo viatge; e feya-u lo senyor rey per tal que sols cuydassen dels arreus dels corsos llurs, e-s presentassen tots ben armats, com axí, de fét, se complí: per què, fins en aquell díe no s'éra jamés vist un altra espedició com aquesta, en la qual haguéssen tan bones armadures de cors, de cavalls, de ballesters, de pehons e de mariners. Norésmenys de çò que ordenat havía, tingué prevenguts vint milia almogavars, tots de la frontera, e més de vuyt milia ballesters montanyenchs, séns comptar un miler de cavalls, tots de casal distingit, qui havíen d'anar prop d'éll, altres mólts ballesters de Tortosa, Aragó e Catalunya e los sirvents de meynades. ¡Què-us diré! tan gran éra l'aparat, que tots los reys e senyors del món, axí de crestians com de sarrahins, qui teníen alguna possessió en les costes marítimes, estaven agoytant, plens de temor e de duptes, per llurs terres, a causa de no havèr-hi en lo món fill d'hom ni vivent qui sabés çò que lo rey En Pére tenía en cor de fer.»

Veritat és que ningú no sabía què intentava fer lo rey En Pére, y vehent tals preparatius, entant que s'amagava misteriosament lo seu obgécte, lo referit Muntaner y altres diferents autors recompten que més d'una potencia y monarca perfidiejà per volèr sabèr vers quin indret cuydava fer cap lo rey d'Aragó ab tan gran força y aparat, citant-se entre altres lo Papa, lo rey de França, lo d'Anglaterra, lo e Mallorques y don Sanxo de Castélla (1). Alguns escrip-

(1) Solament per la fatlera de fer passar per visionari En Muntaner, marca na nota lo Cronista de Barcelona, negant la relació que aquell fa de que don ›anxo s'oferí per sí y per son pare a En Pére, qui no volgué descobrir-li l'obécte de sa empresa, contentant-se ab dexar-li encarregats, que millor deuria tra-

tors posen en dupte si tots los mencionats escometéren, de fét, En Pére per sabèr l'obgécte de sa empresa, per no havèr-hi segurament los documents qui ho testimoniegen; emperò ab tót y açò no és duptador, per la molta probabilitat que hi hà de que ho verificassen. Personalment podíen fer la pregunta don Sanxo de Castélla (com acabam de provar) y lo rey de Mallorques: la contínua correspondencia que mantenía llavors lo nostre rey ab lo d'Anglaterra, dóna entenent de que algun paragraf d'élla se referiría a aquest subgect; quant al Papa, de ningú sino d'éll éra d'esperar que tindría pruhija y curiositat, axicom al més interessat de tots en la causa anjovina, en escodrinyar les intencions del únich qui podía ésser considerat com a temible antagonista del antich comte de Provença; y tocant al rey de França, ja en altra ocasió (al traduhir y publicar la crònica del Muntaner) produhirem un notable document (que publica també l'Amari

dúhir-se recomenats, los seus reyalmes, puix que-l tenía com a fill. «Quin cas podrà ún fer d'aquestes paraules del Muntaner, ho dirà qual-se-vol qui estiga mijanament informat dels aveniments d'aquella època,» diu lo senyor Balaguer, y per fonamentar la seua asserció, hi afig que don Sanxo estava en guerra ab lo seu pare, y mal podía oferir-se en nom séu, etc.

Si-s recordas lo Cronista del tractat del Campillo, ón van veure-s En Pére, don Sanxo y son pare don Alfons, se convencería de la possibilitat de la oferta d'En Sanxo en nom del seu pare, dels mèrits que allà contragué l'infant castellá, en obsequi d'En Pére, lo qui, per tal, podía molt bé considerar-lo com a un dels seus fills, de sa venguda a Aragó, per çò com darrere les visites del Campilo, aná don Sanxo sol ab En Pére a Agreda y Taraçona, llá ón aquell doná noves proves de mirar com a un pare lo rey d'Aragó, y en la qual ocasió, per ventura, pogué fer-li la pregunta relativa al obgécte de la empresa que s'aprestava. Per fernos vija-res la acusació, lo Cronista ha aplicat les paraules d'En Muntaner llá ón millor li ha paregut, ha inventat una datat dihent que «no ha sabut trobar, per molt que ho ha cercat, un altre autor qui parla-s d'aquesta vinguda de don Sanxo a Aragó en lo Juny del 1281.»

¿De ón ha trét lo senyor Balaguer que lo Muntaner cita aquesta data, si l'antich cronista se contenta ab esplegar lo fét assoliat, séns mencionar ni aquesta data ni ninguna altra? Encare més; creu lo Cronista de Barcelona que aquesta data pogué ésser ercada com lo del Maig del 1283 que «fóu, diu, com vingué a Aragó don Sanxo, y a-les-hores és, tal vegada, con pogué havèr-hi quelcom del encárrech, etc.»; de manéra que la primera volta fa estrany que En Pére fés l'encárrech *al princep castellá*, y la segona ho troba molt corrent, com si no fós sémpre impropri encarregar la nació a un foraster, síen quines vullen les circumstancies.

prenent-lo del Saint-Priest), tal vegada lo darrer que en aquest sentit s'endreçà al rey d'Aragó, per lo qual roman justificat que los missatgers del rey de França, *messire Alixandres de Loayse et messire John de Carroaix*, en lo metéix lloch de Port-fangós, ón s'aplegaven los navilis, lo díe 13 de les calendes de Juny del 1282, preguntaren a En Pére quína éra la intenció que duya al aparellar-se d'aytal manéra, devent sabèr que si açò havía d'ésser per exalçament de là fè cristiana, n'estaría fort content lo rey de França, y al contrari, li desplauría mólt si la intenció del nostre rey fós de fer guerra contra lo rey de Sicilia o lo príncep de Salern.

Los dos escriptors qui donaren a la llum aquest document, no copiaren la resposta que hi hà al peu dél metéix, y que nosaltres anam a reproduhir, no solament per la importancia del seu misteriós laconisme, sinó per que-s deduhesquen per aquesta contestació les altres que pogué fer lo rey En Pére als qui férent-li preguntes: «Diu lo senyor Rey, que sa voluntat y son propòsit fóu y és encare, que tot quant ha fét dega enténdre-s que ho féu per lo servey de Déu.» Segueix una data igual a la de la pregunta.

Lo dupte, o millor la total ignorancia, per part del rey Felip, de çò que progectava son parent, prova la falsedat que assentaren alguns escriptors forasters, de que aquell havía donat una grossa quantitat a En Pére per la empresa de Africa, y lo gran misteri que, fins als darrers moments, eczisteix sóbre lo plan que pogué havèr concebut lo rey d'Aragó acredita més y més que la espedició éra per a Sicilia principàlment, y com a escusa, a tot estirar, per a Africa; axí que no s'errà En Capmany (com creu lo Cronista de Barcelona) llà ón en la seua memorable obra sóbre la marina de la nostra patria, digué, ab intenció y convicció séns dupte, *espedició envers Sicilia*, y no *espedició envers Africa*.

Una sola reflecsió podrà convèncer al senyor Amari y al ꞁyor Balaguer, calculant no més lo significat del misteri ꞁ sabé gordar lo rey Pére, tant durant la llarga tempora- dels preparatius, com en sa contestació als darrers qui li ꞁguntaren: si lo rey En Pére, lo fill del conqueridor de

Mallorques y Valencia, lo successor dels comtes de Barcelona, qui esvahiren també les Balears, ajudaren a la presa d'Almería y recobraren Tortosa ab tota la part nomenada *nova* de Catalunya, tenía solament intenció de imitar los seus antecessors, y de afegir a la llista de ses prohomeníes una altra d'anàlega y de igual caràcter com podía ésser l'arrabaçar de mans infehels un territori qui podía tantost portar profit al cristianisme, ¿a què venía lo misteri? ¿per dir que anava devers Africa contra mauritans li-n havía de pervenir algun perill, con no feya gayre un petit navili, al comanament d'En Conrat Llança, sabé obrar allí ab veritable prepotencia, mudant dinasties, humiliant los maures y tirant a mal-borraç quantes embarcacions lo hi contrastaren? ¿Quànt d'estranger no vinguéra en sa ajuda, per participar dels avantatges de la conquésta com esdevingué al témps de les abans referides, si En Pére, a qui no-res li costaría en tal cas, palesas per tot Europa que anava a arrencar la Africa del podèr dels mahometans?

Al fer aquesta darrera pregunta, no-s crega algú, ab tót, que tractèm de negar les solicituts d'En Pére, per millor dissimular tal vegada a la córt de Roma, demanant autorització de crohada y quants avantatges solen esperar-se en tals ocasions de la Santa Seu. En Galceran de Timor, cavaller hospitaler, fóu l'encarregat de demanar al Sant Pare les sus dites mercès per anar contra Berbería, y encare que al senyor Balaguer li parega duptós aquest pas, puix que haguéra demostrat «una deslleyaltat insigne y una mala fè incalificable», sapia que és cert, y que nosaltres lo consideram de la metéxa manéra que éll, guiats solament per la veritat històrica, per més que defensèm En Pére en totes ocasions, y que l'estimèm en altres passos noble y cavaller. Encare més: demanà també aquest, o un altre embaxador, de part del Rey,

(1) En prova de que En Pére valía-s de tots los camins per tenir en favor séua la Córt de Roma, poden citar-se tres distincts documents, prou curiosos, que indicarèm. Ja en 1278, a tres de les calendes de Janer, envià En Pére una cópa d'argent, avaluada en 500 turonenses, per conduyt del canonge de Lleyda En R. de Muntanyana, al Mestre Bernat, notari del Papa, esmerçant-ne uns altres 1,500 per despeses de viatge a la Curia Romana. En 3 dels idus de Marc, del me-

la canonització de Ramon de Penya-fort (1), ja conegut dels nostres lectors, mort pochs anys abans, a la qual cosa negà-s lo Papa (per tal que la dita canonització no s'obtingué fins en 1601), com se negà encare a la primera súplica, y limitant-se a dir «que çò de què éra tingut lo rey En Pére éra pagar los endarreriments del tribut annual que son avi havía promès a la Esglesia, declarant-se com vassall y feudatari.

Manía éra del papa Martí fer esment sémpre, en ses butlles contra En Pére, al avi d'aquest, del metéix nom, a en Pére *lo Catòlich*, recordant sa coronació y prometença a Roma, emperò sens remembrar la desastrada fí que tingué a Muret, per mans de francesos, los interessos dels quals representava llavors Martí IV; car convé sabèr, que la elecció d'aquest Papa fóu la major contrarietat que-ls pogué sobrevenir als tres enemichs d'En Carles, çò és, al rey d'Aragó, al emperador Paleòlech y a en Joan de Pròxida; al primer per tindre abans en favor séua (o dels drets dels seus fills a Sicilia) lo darrer papa Nicolau III; al segón, per çò com afalagant al dit Pontífech ab la esperança d'ajustar la Esglesia grega ab la llatina, per ventura aturaría, ab la influencia d'aquell, que En Carles verificas la reconquésta de Orient, per la qual s'estava aparellant a tota préssa; y lo tercer, per veure axí frustrada la esperança que tenía de poder venjar les nobles víctimes, parentes de la reyna Constança, de qui éra lleyal amich y àulich, y foragitar de sa patria los qui la tiranitzaven.

En Simon de Brion, cardinal ab lo títol de Santa-Cecilia, y que éra estat legat del papa a Sicilia con tractaren d'entronitzar En Carles d'Anjou, lo metéix qui havía estès lo tractat ón s'imposaven resoltament les obligacions que devíen

téix any, consta la rebuda d'En Joan Galandeschi de les quantitats cedides a En Huch de Mata-plana, per espedició de negociejar en la Curia Romana; y finalment aquest metéix, qui éra prepòsit de Marsella, és lo comissionat per promoure a Roma la canonització d'En Ramon de Penya-fort, en 3 de les calendes de Març del 1281, çò és, en època ón ja éra mort Nicolau III, y ocupava la sehilla de Sant Pére En Martí IV. Vege-s *Arxiu de la Cór. d'Aragó*, reg. 46, foli 3, revérs 6y 72 y registre 47, foli 109, revérs.

tindre lo nou rey y quants allà imperassen vers la Santa Seu, amich íntim d'En Carles, francès de nació y fill d'un ataconador (encare que més n'haguéra lluhit si en virtut hagués resplendit), fóu nomenat Papa, com diu lo nostre eminent Flòrez, *per la facció d'En Carles de França*, prenent lo nom, segóns corre la veu, de Martí IV. La aparició d'aquest nou y poderós enemich bastava, donchs, per fer desistir de llur volença los tres personatges demunt nomenats; emperò lo resultat nos dirà que no perçò cessaren de la llur fatlera, y lo rey d'Aragó, axicom abans manifestarem, fins implorà les seues favors, ab més o menys bona fè, ja respécte de la guerra contra los infehels d'Africa, ja respécte d'altres afers, com lo citat de la canonització.

No donà resultat la temptativa d'En Pére a Roma, per més que sèns aquell o ab aquell hagué de tindre compliment: d'altres obstacles més terribles calía llunyar ans no partís lo Rey de les nostres platges, com lo de que, durant la absença de les principals forces nostres, pogués venir un enemich més o menys llunyadà a inutilitzar lo treball de quatre segles. A aytal obgécte, féu En Pére un tractat ab lo rey de Granada, Mahomed II, otorgant-li tréva per cinch anys. No mancant-li previsió y seny al nostre monarca, adhuc salvà ab témps los entrebanchs que poguéssen nàxer per defalliment de régla en la successió dels reyalmes, majorment vivint l'infant En Jaume, rey de Mallorques; y segur de que anava abocar-se a una empresa difícil, ón podría-hi bé perdre lo cap, féu son testament, que otorgà en lo metéix lloch de Port-fangós, lo díe 3 de les nones de Juny del 1282, establint-hi hereu universal en tots los dominis l'infant En Alfons y substituint uns fills als altres en lo dit universal domini, tot prevenint que l'hereu dega mantenir ab tota decencia los infants En Pére y En Frederich. Lo Zurita hi afig que féu també En Pére donació o renuncia del reyal me a favor del seu primogènit, ab data 2 de Juny, cosa que no sabèm compendre, devent tantost fer testament, y essent aquest, en tal cas, més fort legalment que la renuncia o donació, donchs mal haguéra pogut dispondre En Pére d'allò

de què s'éra desprès (1). Una altra de les disposicions que féu En Pére, per dexar assegurada la terra durant la empresa que anava a començar, fóu encomanar lo regiment de tot axí a sa muller Constança com al seu fill En Alfons, veritable lloch-tinent del pare.

Ans de fer cap lo Rey a Port-fangós, estigué durant los primers mesos del any enllestint diversos afers en diferents punts dels seus reyalmes, axí de Valencia com d'Aragó: en aquell régne signà fins al díe de les nones de Maig, lo díe 2 dels ídus signà ja en Tortosa, lo 17 de les calendes de Juny en Amposta, y lo 10 de les calendes del metéix mes en Port-fangós (segóns axí ho comproven los registres de cancillería), al qual port anaren igualment venint les forces que devíen ésser embarcades. Per més que fóu donat orde per que aquestes concorreguéssen anteriorment y s'aplegassen a Amposta, va perllongar-se després lo térme fins al primer díe de Maig, y al dit punt devía anar la armada tal díe com aquell (2).

En lo document ón consta aquest retras hi hà una de tantes llistes de convocats, que copiamací solament per curiositat, y són los noms que s'hi lligen los següents: En G. de Bellera, En P. de Queralt, En A. Roger, comte de Pallars, En G. de Castéll-nou, En Bern. de Mont-paó, En G. Sa-cort, En A. de Saga, En Simon de Lauro, En Bertran de Canelles, En P. de Vilalta, En Jofre de Torre, En Galceran de Begur, En Bern. de Conesa, En G. de Torre, En A. R. d'Aspell, En A. d'Espanya, En Blasco d'Alagon, En Jordà de Sexach, En P. A. de Botanach, En G. de Na Montaguda, En Riambau de Far, En Bern. de Pera-tallada, En Simó de Gerundella, En P. de Çort, En March de Santa-Eugenia, En A. d'Armentera, En Asbert de Mediona, En Vidal de Roca,

(1) ¿Què intentarà dir lo Cronista de Barcelona con refereix que aquesta renuncia *porta la data del 2 de Juny*, afegint aprés, que algú hi hà qui la creu falsa, suposant-ho redactat més endavant a 2 de Juny del 1282? ¿Per ventura lo primer 2 de Juny que cita no és del metéix any? Lo testament únich conegut d'En Pére, està en l'*Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergamí 302 d'En Pére *lo Gran*.

(2) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 44, fol. 220.

En G. Durfort, En Romeu de Marimon, En G. de Bellvis, En Galceran de Sales, En Bern. de Sant-Vicenç, En F. de Conques, En G. Galceran, En Bern. de Vilar, En R. de Molina y En P. de Palau. Com és de veure, quasi tots los compresos en aquesta llista éren catalans.

Les forces de què constava la armada no poden assentar-se eczactament: guiant-nos per nostres cronistes, de qui podèm fiar-nos més que dels estrangers no contemporanis, podrèm calcular aprohismadament lo nómbre, tant de les embarcacions com dels cavallers y pehons qui hi anaven, si bé aparega de prompte que hi hà entre aquells una notable diferencia. Diu lo Muntaner que lo navili se componía de 150 veles, de manéra que en aquest nómbre comprèn les galéres, tarides, naus y buchs de transport qui en general la componíen, y encare que lo Desclot ne compta 140, que podíen ésser les qui de prompte s'aplegassen al port, per la relació d'aquell un hom comprèn que poguéssen bé ésser lo primer nómbre y pot-ser un altre de més alt, com-se-vulla que no gayre aprés d'havèr partit lo navili o al tindre noticia que feya la volta d'Africa,—ja fós ab lo desig d'especular conduhint allà queviures, ja ab lo natural afany de participar de les glories o profits que los ja absents gaudiríen,—començaren a espatxar-se de les costes de Catalunya vaxells y més vaxells en direcció a aquell continent, alguns dels quals, almenys, havèm de creure que s'ajustaríen al navili. Vint mil almogavars recompta lo Muntaner, espressant que los tenía lo Rey previnguts y no que de fét partiren; y d'aquest nómbre no deu ningú desconfiar, posat que per l'embarch diu lo Desclot que lo Rey n'*escollí* quinze mil; de manéra que agregant a aquesta suma los qui romanguéren, resultaría séns dubte lo total del primer cronista, per bé que tal vegada los qui partiren de prompte fossen los que assenyala lo segón.

Aquell cronista, parlant dels cavallers (no cavalls com h· entès lo Cronista de Barcelona, puix un nómbre dels primer suposa molt més dels segóns), diu que éren mil, tots de casa distingit, *de honrat paratge*, qui havíen d'anar prop del Rey

al pas que l'altre no parla, no dels qui hi anaren, sinó de aquells als quals s'endreçà En Pére, *espatxant ordens per tot Catalunya y per tot lo reyalme d'Aragó, dirigint-se a cavallers triats, bons y esperimentats, los quals éren prop de vuyt-cénts:* y si a aquests hi agregam los qui poguéren venir de Valencia, y param esment en çò que diu lo Muntaner, que hi «anaren tóts de bon grat, que los qui devíen portar ab sí cent ballesters ne portaven nómbre doblat, y lo metéix passava ab los sirvents qui, contra la voluntat dels llurs senyors, los seguíen séns pendre ningun sou,» fàcilment colegirèm que és conciliable la diferencia dels cronistes en aquesta part, podent dir-ne altretant, tras aquesta darrera nova, dels ballesters y sirvents; donchs per tal com lo Desclot s'oblidas d'apuntar-los, que no-n fa menció en lo seu recompte, ¿haurèm de creure que sía fals o eczagerat lo nómbre que assenta lo Muntaner, qui diu que hi havía vuyt-mil ballesters montanyenchs, séns comptar-ne los de Tortosa, Aragó y Catalunya, méntre que no podía prescindir-se de la dita arma per una empresa com la que intentava En Pére, y con lo nómbre, proporcionalment, no déxa de correspondre al del total del estol y cada una de ses diferents sorts o armes en particular?

Lo càlcul del Zurita, séns entrar en les consideracions a què-ns obliga l'obgécte crítich d'aquesta Historia, vé a donar lo metéix resultat que lo presentat per nosaltres, admetent si fà o no fà les metéxes possibilitats que nosaltres admetèm. En Saba Malespina y los Annals genovesos podràn dir çò que-s vullen, y poch nos importa que lo senyor Amari prenga la opinió d'aquests—com nos fa assabèr lo Cronista de Barcelona, al donar-nos compte en una nota de les diferencies dels citats autors,—per çò com ja may la fantasía o dalèr no pot servir de jutjament en duptes històrichs, y menys tot exalçant la opinió infundada d'un estranger, per aterrar la anomenada d'un autor nacional com lo Muntaner, la *natural ponderació* del qual no és tanta, ben rumiat, com sap veure en aquestes noves lo senyor Balaguer.

Una sola reflecsió serà prou per que aquest amich y l'escriptor sicilià accepten les noves d'En Muntaner, per més que lo nómbre de forces que apunta aquest autor fóssen més crescuts. Si lo navili que aparellava En Carles en los seus Estats, per anar a conquerir l'imperi gréch, de la qual cosa sens dupte algun n'heuría noticia eczacta En Pére, se componía (inseguint a Nicolau Spetialis) de cent galéres de menys port, vint naus majors, tres-cents transports y dues-centes balandres per transportar los cavalls; si a aquestes embarcacions calía agregar lo Ducs de Venecia, Joan Dàndolo, una altra corantena de galeres armades en guerra; si entre la gent qui havia d'acompanyar a En Carles s'hi comptaven coranta comtes y deu mil genets, al qual nómbre li correspondría la proporció almenys de cent-cinquanta mil pehons; l'exèrcit qui-s fés a la mar per batre-s ab tan formidables forces, una de dues, o calía que fós proporcionat almenys per poder-se repartir, o, essent petit, com indiquen los Annals genovesos, com accepta lo senyor Amari, y com propaga lo Cronistá de Barçelona, havía d'ésser lo més brau y aguerrit que fins a-les-hores fós conegut, per tal com s'aventurava a la heroycitat de véncer un gegant, com axí de fét lo vencé, sía ab lo seu nómbre, sía ab sa valor.

Segóns apar, donà lo Rey lo bastó d'almirall general del navili al seu fill natural Pére ó Péreç (1). Sería aquest nomenament, a parèr nostre, un títol de honor, com éra lo conceller en cap de Barcelona cap d'esquadra nat, de la ciutat, puix al costat séu o al seu comanament vehèm mariners esperts dels més acreditats d'aquell témps. Probablement hi aniría o s'hi agregaría deprés En Lluria, qui ja de témps tenía lo nomenament d'almirall de la Coróna. Lo Muntaner cita com a viç-almirall En Cortada, que veurèm tantost figurar, y,

(1) Lo Capmany, parant-se en lo segón nom o cognom, callà (séns dupte involuntariament) lo primer, y com En Pére tenía un fill legítim del séu metéix nom, pogué semblar que l'almirall éra aquest y no l'altre. No n'haguérem fet esment, car no-n val la pena en tractant del primer restaurador de la historia patria, sinó per recordar al quí abans qui nosaltres lo corregí que la noticia aclaratoria, çò és, la nova d'ésser l'almirall lo Jaume Pére o Péreç (*Jaume Pére*) és sols y abans que a ningu deguda al Muntaner.

parlant dels preparatius, nomena En Ramon Marquet y En Berenguer Mallol, com a encarregats del espatxament de les naus a Catalunya: emperò En Capmany dóna al segón de aquests mariners lo càrrech de viç-almirall, y al primer lo de comandant del convoy. En lo curs de la empresa observarèm que hi figura també un Queralt y algun altre mariner notable, devent tot-hom enténdre de tots los nomenats que són de considerar com a caps superiors, puix dels capitans de vaxells y d'altres de subalterns no consten per ara los noms.

Pochs moments abans de partir la armada, recompta-ns lo Muntaner que lo noble En A. Roger, comte de Pallars, demanà ab gran instancia al Rey que-ls digués a ón anaven, y que a semblant pregunta respongué En Pére ab aquestes paraules: «si la meua man dreta sabés açò que havía a fer la squerra, la-m tallaría,» espressió sentenciosa qui sería ben segur la fórmula usada per aquell, cuydant defugir tota esplicació, y que-s popularitzaría ón-se-vulla que parlaven de les intencions del nostre rey, puix l'autor de la Crònica siciliana la retrau, suposant-la donada als embaxadors o missatgers del Papa.

Encare que de passada, convé dir-ne quelcom del lloch ón s'aplegà la armada. Port-fangós no és lo Fangar, punta a la esquena del Ebre, com ha cregut un modern traductor de una historia molt coneguda, sinó lo port natural, vuy en dít quasi inservible, qui-s troba a la dreta d'aquell riu, apellat constantment dels antichs Port-fangós, o Port del fanch, com duhen algunes de les nostres cartes geogràfiques; emperò ja may Frangós, com diu lo Zurita, portat de la passió de fer malver tots los noms catalans.

Parlant de la data en que partí la armada, ostenta lo Cronista de Barcelona una gran fatléra en fer assabèr que en aquella s'éren ja verificat les *Véspres*, cosa que ningú no ha sat en duptes, y açò ho consigna per fer veure que En Pére pogué anar d'acort ab los de Sicilia: emperò recordant lo cument demunt referit, per lo qual se perllónga fins al prir de Maig la comparexença de tots los qui havíen d'anar

en la armada, prova que almenys un mes abans (y és açò concedir molt poch témps) estaven ja avançats los preparatius, y com un mes abans fóu la Pasca (ja caygués aquell any en 30 de Març o en 1.er d'Abril, que aquesta minuciositat poch nos importa), d'aquí fa a deduhir que En Pére va prevenir-se abans per estar dispost lo metéix díe o abans no-s verificassen les sangonoses Véspres de Palerm. Al menys tindrà que concedir lo Cronista de Barcelona aquesta venturosa coincidencia, y deduhir-ne que lo futur rey de Sicilia estava entès ab los qui li laboraven la nova coróna en aquesta illa; y fóra molt possible, per rahons ignorades de tot-hom, que los sicilians s'aenantassen, rahó tingué per no portar tanta préssa, ja que de totes les passades havía d'aplegar a témps la hora que convingués, y sabíen los convinguts ón lo podríen trobar, com de fét lo trobaren tan bell punt com perillà la libertat proclamada a Sicilia, per tal que precísament s'escaygué lo contrari de tot quant diu l'Amari, lo qui vol donar-nos a enténdre que per haver-li arribat a En Pére noves de les Véspres, per aquelles se donà molta brasa a aparellar-se per la guerra.

Y ja que ab tal puntualitat se pretén pendre una mesura en aquesta ocasió, dirèm, per més atrevit que açò aparega, que la veritable data en què partí la nostra armada de Portfangós resta ignorada. Lo Desclot y la Crònica siciliana no-n parlen; lo Muntaner diu que fóu en lo mes de Maig (per havèr-se guiat segurament per la primera orde abans de perllongar lo terme); lo Romey, errant-ho certament, y menys de sabèr en què ho funda, consigna que fóu lo 10 de Maig, méntre que la resposta donada als embaxadors francesos és ja del 13 de les calendes de Juny; y lo Zurita, per fí, a qui altres han seguit sens consultar-ho, nos diu que fóu al 3 de Juny, essent axi que lo testament del Rey és del 3 de les nones del metéix mes. No podent resoldre-ho fermament, nos cenyirèm, donchs, a dir tan sols que fóu per lo mes de Juny, sens assenyalar lo díe, si ja no acceptam la data del Zurita, suposant, y solament suposant, que lo testament pogué fer-se en alta mar y trametre-s tost aprés.

Aquesta observació portà-ns a creure encare més que lo document abans citat de renuncia a favor d'En Alfons, mencionat per lo Zurita, no serà gayre vertader, y ho fundam en què no figura En Joan de Pròxida entre los testimonis del dit testament, al pas que-l coloca l'Annàlista aragonès entre los de la renuncia, per çò com de segur aquest personatge qui estava ab lo Rey en lo Marc, y a Valencia en lo Juny (1), empendría pot-ser son viatge a Sicilia, ón també estigué per ventura en lo Maig, entant que lo Rey feya ab sa armada la vía d'Africa.

En aquesta manéra esplica lo Muntaner los darrers actes del Rey, en lo moment d'embarcar-se ab sa comitiva: «E com açò hac dit, benehí-ls e senyà-ls tóts élls, e-ls comanà a Déus. E si anch se vehés grans plors e grans crits; aquí fóren al pendre comiat: axí que lo senyor Rey, qui éra lo pus fort senyor de cor que anch naxquès, n'ahuyrà tot de plorar. E llevà-s e anà a pendre comiat de madona la regina e dels infants: e agracià-ls e benehí-ls, e-ls donà la sua benedicció. E hac-li hom aparellat un lleny armat; e recollí-s ab aquella benedicció e gracia que anch senyor se pogués recollir.»

Un colp apartada la armada de les nostres platges, a algunes milles de distancia, l'almirall En Jaume Pére, en un lleny armat, anà discorrent tot lo navili, visitant quiscuna de les naus, llenys, galéres, tarides y barques, y féu a mans de sengles còmits o patrons un plech del senyor Rey, clos y segellat ab la reyal bótlla, prevenint-los al metéix témps que féssen la ruta envers lo port de Mahó, en la illa de Menorca, ón refrescaríen, y que tantost exit haguéssen del dit port, a deu milles mar endins, llavors obrissen lo plech y no abans, dés de qual moment los calía empendre la ruta que lo Rey los designava (2).

Bé-s recordaràn los nostres llegidors, con la conquésta

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, reg. pergamí 280 d'En Pére *lo Gran*, y 49, foli 102.

(2) Al referir aquest fét lo Cronista de Barcelona, diu *segóns que dónen n a cosa çerta*, séns dir quí ho recompta, que és En Muntaner, de qui ho han s los posteriors. Ja que tantes vegades lo cronista modern cita l'antich per in-

de Mallorques, que romangué a la illa, ón s'aviava llavors la armada, un almoxarif, qui tenía aquella com en feu per la casa d'Aragó. Al veure lo dit musulmà en cap tant velam qui-s dirigía a les costes del seu pahis, tot-seguit comparegué, y sabènt que éra navili del seu senyor natural, s'afanyà a aplegar quant pogués tenir previngut, en obsequi d'aquell; y de fét, al baxar en terra En Pére, l'almoxarif li donà complides mostres de sa sotsmesa feheltat, y donà-li axí abundos refresch, que n'hi hagué prou per vuyt díes. No obstant, apar que lo maurità desconfià del obgécte d'aquell viatge, y malgrat la seua sotsmissió y obsequis, tractà ocultament de veure si per sort burlava lo plan del senyor cristià, per tal com, de nits, trameté una barca armada de sarrahins a Bugia, ab encàrrech d'avisar llà y per tots los pobles de la costa que lo Rey ab son navili éra a Mahó; y axí que-s gordassen, car de segur que hi passaría.

Ab tal motiu, recompta En Muntaner un fét, que no devèm ometre, per la relació que té ab altres de què tost havèm de parlar: diu que En Bugron, senyor de Constantina, en lloch d'estemordir-se, manifestà un gran plaher, pot-ser per creure-s que lo rey d'Aragó li sería favorable; y com descobrís aquesta satisfacció als seus particulars amichs y parents, ne corregué la veu per la ciutat: van témer que En Bugron se convingués ab lo rey cristià en perjudici dels de la terra, y avalotant-se la gent, anaren al seu encontre los principals sarrahins, y escapçaren-lo ensémps ab una dotzena dels àulichs qui aprobaven lo seu pensament, y seguidament trametéren un missatger al rey de Bugia, per que hi anas a apoderar-se de la ciutat y de tots los seus dominis adherents.

Exint altre colp la armada de Mahó, complí-s axicom lo Rey ordenà, e tant, que per havèr près tot lo navili lo rumbe cap a Africa, s'aviaren al port apellat d'Alcoyll, ón prenguéren terra. Seu aquest port en la actual provincia de

culpar-lo, devèr de justicia fóra que no ocultas lo seu nom al valdre-s de sa relació per dir una *cosa certa* o per recalcar una veritat.

Constantina, a 20 lleugues de Bona *(de la que fó bisbe Sent Agostí,* diu lo Muntaner) (1).

Difícil és podèr aclarir, ab les poques noves que-n tenim, quín éra lo veritable pretést que alegaría En Pére per assentar lo peu a Berbería. Lo llegidor pot recordar-se de çò que diguérem abans al tractar de la espedició d'En Conrat Llança a Africa, ón mudà la dinastía de Túniç, y essent cert que succehissen tantost noves desavinences en lo llinatge dels Benu-Hafr, aquesta ne serà una, no podènt afegir a la relació d'En Muntaner sobre lo desbostament y mort del senyor de Constantina, sinó la noticia isolada que dóna lo Desclot de que aytal sobirà o senyor, a qui nomena Bolbaquer, estant en sa ciutat, va veure-s poch abans assetjat per lo fill de Mirabusach, lo qui ab tot l'exèrcit de Bugia y d'altres llochs, convingut ab los de dins, se-n entrà una nit en la ciutat y llevà lo cap al Bolbaquer y a tots los seus, per tal que romangué allà regnant lo vencedor y seguía encare axí com hi arribà En Pére, segóns relació que a aquest féren uns mercaders pisans que trobà en les platges, afegint aquests que la rahó de no encontrar allà sarrahins éra que, avisats per l'almoxarif de Menorca, de que-s dirigía a Africa la armada d'Aragó, éren fuyts cap a les montanyes, de-

(1) Tots los nostres historiadors, catalans o castellans, han escrit sémpre Alcoll y Alcoyl (terminació moderna y antiga catalana), ignorant nosaltres la veritable pronunciació aràbiga. Lo Cronista de Barcelona prescindeix del article en aquesta llenga y adopta *el Collo,* sèns dupte per que axí ho escriu lo senyor Amari, de qui no és de meravellar que ús d'aytal fórma, puix que escriu en italiá. La gracia d'aquest autor está en que, per havèr llegit en un trist document (lo document XI de sa colecció) Altoyll y no Alcoyll, ab tót y regonèxer que en la escriptura antiga éren molt paregudes la *c* y la *t,* nos endreça la següent galantería: «*Il nome di Collo è scritto Altoyll, come portava l'errore della pronunzia appo i Catalani, usi a smozzicar le parole e confonder il suono delle sillabe.*» Açò diu lo qui, en l'estat d'avenç filològich actual, ha destruit la major partida dels noms catalans, escrivint Pain Portella, Villarauto y Gueralt, per Romeu Portella, Vilaragut y Queralt, sèns molts d'altres que-n podríem citar, y lo qui ha mudat a terminació a noms catalans d'origen comú llatí, fent-los italians, com de Romaní, Romanino, al pas que ha cregut veure los d'almogavars sicilians en los catalans llatinitzats de certs documents, tals com Luminaria, Burratius, Raymundi, Martini, Oliveri, etc., qui solament corresponen a Lluminars, Burras, Remon, Martí y Oliver, cognoms ben coneguts a Catalunya.

xant la ciutat gayre-bé deserta. Pot fer-se que En Pére confiava en lo senyor de Constantina per dur a cap lo seu plan, y havent-lo desbostat un successor del Mirabusach, dona-s a enténdre com lo nostre rey, segóns lo Desclot, tingués un gréu sentiment al ohir la relació dels pisans, per veure desbaratat lo seu plan y que no podía donar-hi venturós compliment com ell esperava.

Ja havèm provat que lo rey de Túniç qui signa, l'any següent, un tractat ab En Pére és un Boap y no un Busach, y no podent duptar de que lo de Túniç éra lo qui exercía domini en les ciutats de què tractam, segóns que ho proven los tractats successius, havèm de deduhir, o que lo descendent del primer desbostat per la casa d'Aragó fóu restablert per la metéxa, lo qual no fóra de meravellar vehent que un Mirabusach havía destruit les esperances d'En Pére, o que per sí metéix s'erigí tost en rey, profitant los damnatges féts per les nostres armes en los defensors del Mirabusach, y la retréta nostra d'aquelles costes per passar a Sicilia. Bé podrà cada hu enténdre que no passa tot axò d'una simple congectura, que pot donar-se com a bandejada si algun díe, tras la carestía absoluta de noves sobre aquest punt, hi hà qui descobre y justifich històricament çò que succehí a Constantina poch abans d'encaminar-s'hi lo rey d'Aragó ab son navili, y quínes fóren les conseqüencies resultants, axí durant la estada del nostre estol a Africa com al llunyar-se de les seues platges.

Desamparada estava la població d'Alcoyll, segóns lo Desclot, lo qual conferma lo Muntaner dihent que «pochs habitants hi poguéren veure, car éren fuyts,» de les quals paraules s'aferra lo Cronista de Barcelona, portat de sa manía de desvirtuar lo segón dels mencionats, per assegurar que en sa obra apar lo contrari, com si no sabéssem que per més que-s veja una població abandonada, hi roman sémpre algú qui per fantasía, per impossibilitat física o per altres causes no s'aparta de sa llar. D'acort abdós antichs cronistes, diuen que alçaren los nostres un campament y entraren dins la ciutat: lo Desclot suposa que s'allotjaren los nostres

dins y defora, y que alçaren téndes a la part per ón podíen acometre-ls los sarrahins, y lo Muntaner desmenuça més lo campament, dexant-nos ab sa relació una singular nova de la manéra còm se construíen los campaments en aquell témps: «manà (diu, aludint al Rey) alçar tan prést un mur ab pals y cordes, les quals se ficaven per unes anelles, e d'aytal guisa romangué vallejada, no solament la ost, mas encare la vila; manà exir després de les naus los tapiadors que havía-s amenats, e valènt-se de tapies formaren les barreres, e assenyalaren los camins per ón la ost havía a exir d'aquell clos.»

Durant aquests preparatoris per establir-se, començaren a comparèxer per lo encontorns los sarrahins, encoratjats per los morabites qui anaven prehicant per tots indrets: havíen-hi de cavall y gran multitut de pehons, entant que cobríen totes aquelles montanyes. Dels primers díu lo Muntaner que n'hi havía al començament trenta mil, y abans d'un mes se-n éren aplegats més de cent mil, essent infinit lo nómbre dels pehons. Una altra fortificació per l'estil del campament, çò és, ab tapies y estacada, hi havía dalt un turó proper a la població, ón s'hi establí lo comte de Pallars, qui ab gent dels séus, dés d'aquell punt alterós, qui dominava tota la vall, s'abocava instantment sóbre los qui comparexíen, fent contínues correríes, entant que éra aquell turonet constant teyatre de famosos y variats féts d'armes, qui-s repetíen tots los jórns, per tal que li donaren los nostres lo nom de *Picabaralla*, o com si diguéssem *Turó de la conténda.*

Lo Rey contemplava dés del campament aquelles vives escenes y enceses baralles, y tan bell punt ovirava algun perill en lo séus embestía dret allà ab altres forces, y com la vall éra espayosa y séns obstacles, la hora que menys s'ho pensaven los sarrahins se veyen voltats per tots costats, restant destroçats o captius. La defensa éra naturalment desesperada, y axí los nostres, inclus lo llur pros cabdill, lo Rey, éren tinguts de fer prohomeníes de valor, prohomeníes (com diu lo Muntaner) que no haguéren fétes Alexandre, Rotllan

ni Olivèros, acomparats ab En Pére. Aytal sistéma de guerra podíen-lo sostenir ab gran avantatge los nostres, puix noresmenys de les vitualles que portades havíen, teníen les preses, que-ls hi proporcionaven diariament, de bestiars y captius, y per altra part comparexíen tots-jórns de Catalunya vint o trenta veles, conduhint allà queviures, per tal que-s transformà lo campament y la vila en un mercat dels millors fornits.

Ab semblants recórsos, ab la valor personal innata en los nostres y ab l'afany de la almogavaría per la part que en la presa hi tenía, s'escampà tal terror entre la morisma que, mal no cessaven en llurs irrupcions habituals, anaren reculant fins a més llunyadà térme, podènt molt ben creure-s que los reys cristians qui de primer assajaren la conquésta de aquell pahis, inclus En Lluis de França, no havíen aconseguit en tan poch témps dominar tant de territori com lo que desallotjaren les nostres armes, donchs, inseguint al metéix cronista, devèm dir «que de Siger fins a Bona no gosava presentar-se negun sarrahí, ans per tota aquella marina anaven los cristians lliurement a replegar llénya, ab llurs adzembles, séns que ningú los enujas, y los cristians arribaven a fer cavalcades tres o quatre jornades terra endins, portant sémpre gran presa de cautius y bestiars... y tots-jórns hi havía encant de cautius a Alcoyll... y tants n'hi havía, que per una dóbla donaven un sarrahí».

Escola éra aquesta per alegrar los cors dels qui devíen anar tantost a rebre los obsequis dels sicilians lliures del llur captiveri, y escola de sanch y mortalitat, ón havíen de fer-se mestres los qui després los faría mester mesurar llurs ben trempades armes ab los soldats anjovins, per més que a aquests los ajudas França y Roma.

Apart d'aquesta guerra d'escaramuça, cuydaren també donar una batuda formal, un diumenge, ja sía per saber-se que los sarrahins creyen que en tal díe los cristians no havíen de ocupar-se en batalles, sinó en pregar, segóns axí càndidament ho revelà a En Pére, la vétlla del succés, un sarrahí natural d'Alfòndench, qui-l vingué trobar per avisar-lo,

ja fós per çò com lo nostre Rey intentàs fer-ne un escarment seriós qui dexas memoria de la seua estada en aquell territóri. A trench d'alba aparellà-s, donchs, tot l'estol, departint-se en diferents cossos, lo primer dels quals acabdillava, pot-ser com a més conexedor de la terra, lo comte de Pallars, en companyía del noble don Fernàndeç d'Ixer (1).

Lo Desclot apunta los noms dels qui havíen de comanar en sengles cossos o cavalcades, dihent que en la primera hi anaven los comtes de Pallars y d'Urgell, en la segóna En Pére Fernàndeç y En Pére-Arnau de Botonach, en l'altra En Bertran de Bell-puig y En Sanxo d'Antilló, y en la darrera En Blasco d'Alagó y En Galceràn de Pinós. Aquests cossos no havíen de traspassar la vall séns orde del Rey: no més que una partida d'almogavars s'avançà a descobrir lo terreny, y vehent de fét que los sarrahins, ab dos mil homens de cavall, estaven acampats en uua altra vall, malgrat lo furor ab què aquests se resolguéren a acometre-ls, aconseguiren enfilar-se a un puig, dés de ón féren una senya convinguda a la guardia qui éra a la empaliçada del turó de Picabaralla, proper a Alcoyll, d'allí trametéren-la al exèrcit, y fent-se aquest en avant se dexà caure demunt los sarrahins qui hostilitzaven als almogavars, séns que aquells poguéssen imaginar-ho, y fóu tal la destroça y carnatge, que pochs n'escaparen, romanent morts quasi tóts.

Tras la victoria apar que arribà lo Rey a internar-se passat d'unes tres lleugues, y encontrant una bella ciutat, també abandonada, malgrat de tenir un bon castéll, en la qual hi havía bons almazems, plens de grà y altres fruyts, ne provehí tan com volgué, donà permís per que se-n duguéssen tot quant feya a transportar, apoderant-se ab preferencia de les robes de seda, d'or y argent, y dels matalafs, cobertures y demés axuars qui podíen ésser de utilitat al campament,

(1) Ixar o Ixer, donant a la *x* lo sò de la *ch* francesa, que axí sona en catalá, y no lo gutural o equivalent de *j* com tenía abans en castellá, és un cognom molt comú a Catalunya, crehent-lo, per consegüent, transformat en Hijar per influencia castellana al escriure-l y pronunciar-lo segóns aquesta forma los successors del personatge històrich a qui-s fa alusió en aquest paragraf.

y tantost manant calar foch a la població, méntre que les flames anaren-la consumint, se-n tornà l'estol tranquilament a Alcoyll, conduhint la presa, en la qual s'hi comptaven també dos mil bous y més de vint mil caps de bestiar menor, tot mirant-s'ho escrùxits a milers de sarrahins qui anaven comparexent per los cimals de les montanyes, séns gosar a devallar al plà.

Profitosa en estrém fóu la gran batalla, y dels avantatges que havía proporcionat recompten les cròniques que se-n plahíen los nostres ab gran alegría a Alcoyll, no perçò que de tant en tant no-ls calgués llançar-se a corre-cuyta contra escamots de sarrahins, qui s'arriscaven a atansar-se, emperò de la llur gosadía n'exíen sémpre malparats; de manera que no cessà la guerra d'escaramuça entant que durà l'estada dels nostres en aquella comarca, citant-se entre altres fétes una que-n cometé lo molt valent comte de Pallars, a qui ajudaren en sa empresa lo jove comte d'Urgell y En Vidal de Sarrià, la relació de la qual empresa en la Crònica del Desclot arriba a semblar, per sa granesa, d'altres edats més heroyques y fabuloses, si no la vehéssem després repetida per altres campions de nostra patria, als quals imitaven continuament fins los propris soldats, almogavars o sirvents, puix constantment hi havía en aquell sangonós camp lluytes desiguals o desafius d'igual nómbre ab los maures més escollits y anomenats. Axí donaven llavors mostra de llur esforç, y de llur lleyaltat a la causa nacional aquells senyors qui abans fóren rebetles al nostre monarca: axí acreditaven la llur fortalesa e indomptable cor aquells soldats que l'Amari nomena *afamati,* y que, ab fam o séns ella, sabíen fer-se matar com éra mester.

Ab tót y aquests avantatges, y malgrat açò que de bona fè nos transmeten les cròniques, arribaríem a sospitar si En Pére se convencería de la inutilitat de la conquésta de Bersería, posat que, ab la mena de guerra que-s fa en aquell pahis, la nació qui cuydas subjogar-lo caldría-li tenir annualment un exèrcit dispost a fer-se matar, per la qual rahó li convindría renovar-se continuament, y disposats grans cabals, com no podríen menys de costar les armades qui anassen en

la seua ajuda; y per altra part, lo domini en l'interior éra tan impossible, com que fins lo clima lo contrastaría: axí que solament la guerra d'escaramuça éra la única allà possible, séns plan de conquésta, renovellant-la de tant en tant sols per fer sentir lo pès d'una mà més poderosa a aquells barbres, y per aquest camí arrencà tributs als senyors de les ciutats marítimes, fent-los-hi respectar certs tractats per los quals se facilitas lo comerç y-s resbectassen en aquelles los cònsols y representants de les nacions cristianes qui allà les tinguéssen per lo llur profit. Arribaríem a sospitar aquest desengany de conquésta per part d'En Pére, com dihèm, si no estiguéssem convençuts de que ja lo metéix Rey conexía aquesta veritat ans d'empendre lo viatge, o millor, si no creguéssem que tot allò no era més que digressió militar y campanya d'aventura, per abocar-se con la ocasió favorís a la gran y heroyca guerra que lo gran talent d'En Pére havía imaginat, ab spasme del univers món.

En semblants féts veuen los nostres cronistes tan prompte lo desengany com la esperança, per çò com, suposant que a prestar son adjutori lo Papa per la guerra contra los infehels, sería fàcil la conquésta d'Africa, espleguen que en tal ocasió abans o aprés de la gran batuda que havèm descrita, trameté En Pére los seus embaxadors al Papa demanant-li ajuda, y En Martí (com a francès que éra) la negà per no aucsiliar al gran enemich d'En Carles. Con la primera vegada, com havèm provat, tan mala resposta donà lo Papa francès al rey d'Aragó, que ni volgué canonitzar a Sant Ramon, y recordà en cambi al suplicant lo deute dels cens promès per lo seu avi a l'Esglesia, podía comptar En Pére que pijor la hi donaría a-les-hores, con ab formidable exèrcit se trobava l'aragonès a dues passes de Sicilia, y en aquesta illa s'hi començas a donar lo crit de ¡Muyren los francesos!

No perçò ningú-s crega que negam la embaxada, puix la crehèm possible, emperò convé tenir en compte çò que no han tingut ni los cronistes ni mólts dels historiadors qui-ls han copiat, a sabèr, la diplomacia per una part, per bé que-s puga calificar d'incivil, y per altre l'odi reconcentrat d'En Pére a la casa d'Anjou, passió poderosa a transformar l'hom

més hipòcrit, fals e inconseqüent, ab tal que per aquests camins puga aconseguir lo terme dels seus desigs, la venjança. La carta séns més data que l'any, escrita dés d'Alcoyll per En Pére al rey Eduart d'Anglaterra (1), parla de la primera embaxada que envià aquell al Pontífech, justificant la segóna, de la qual tractam, y esplicant lo seu mal resultat ab aquestes paraules: *cui nuncio dictus sumus Pontifex fecit quandam dilatoriam impensionem, distulitque sibi tradere litteram.*

Mentre que-s verificava aquesta embaxada, la Sicilia anava colocant-se en la millor disposició per rebre y aclamar lo seu salvador: contra élla anava alçant banderes lo rey Carles en algun punt important, com veurèm: los sublevats veyen ja demunt los llurs caps lo coltell del tirà qui-ls menaçava, y ¡ay d'élls si no arribava tan prést lo Moysès qui-ls havía de lliurar de Faraó! En tal sahó fóu, donchs, con degué verificar-se també una assentada més important que la dels tramesos d'En Pére y lo Papa: los representants de Sicilia veníen a Alcoyll per oferir al rey d'Aragó la coróna que havía dexada a Na Constança son infortunat pare, y açò calía que fós precisament a la tornada dels francesos de Roma, car en la metéxa lletra a la qual sus-are nos referirem, diu En Pére al rey Eduart que hi són anats a veure-l diferents missatgers de certes ciutats y llogars de Sicilia, esposant-li y suplicant-li que passas al dit reyalme, car tots los sicilians, unànims y concordes, l'invocaven com a rey llur: *venerunt ad nos nuncii quorundam locorum et civitatum regni Sicilia, exponentes nobis et supplicantes quod ad regunm ipsum accederemus, quia omnes siculi unanimes et concordes nos in eorum dominum invocabant*; afegint a continuació que está dispost a passar-se-n'hi ab sa armada.

La idea d'aquesta comissió, qui pot encare justificar-se ab altres documents, la esplèguen los nostres cronistes, y poch o mólt la Crònica siciliana; poetitzant lo fét En Muntaner al dir que les embarcacions dels sicilians portaven lo velam negre, burlant-se-n los enemichs del Muntaner séns provar-nos que tal fantasía sía falsa, y séns aténdre, per bé que ho

(1) Se troba en Rymer, y la reproduhexen lo Romey, Amari y altres diversos áutors.

fós, a que aquella poesía del gran cronista no desfigura perçò lo fonament històrich, y espréssa magníficament la tristor del oprès poble qui venía clamant consol y misericordia, portant dol, si no en les veles del vaxell, en les ales del cor, que empès per lo vént de la esperança navegava ab rumbe a l'Africa, cercant segur port en la granesa y heroycitat del nostre monarca.

L'Amari, qui profita dels cronistes tot quant és favorable a sa idea, mal sía tan poch justificat com çò que dels metéixs rebuja, fa ací dues o tres cites per recomptar-nos que los embaxadors tramesos al Papa, En Guillèm de Castéll-nou y En Pére de Queralt, s'encaminaven cap a Roma, abordaren a Palerm, com amenats allà per lo vént, *approdarono, come se sforzati da' venti*, en ocasió que los barons y los síndichs de les ciutats estaven en parlament, tractant la gran questió. ¡Quína casualitat! Naturalment vol lo senyor Amari que d'aquesta casualitat sortis lo retiment de Sicilia al Rey, y que un partit aristocràtich, *nostri ottimati*, no lo poble, se convingués en donar lo pahis a un nou foraster. ¡Aytal favor fa als seus compatricis! No fèm cabal nosaltres de si lo vént o l'etzar conduhí allà de passada los nostres comissionats; dexèm de banda si fóu anterior la anada dels comissionats a Sicilia, o la dels sicilians a Africa, emperò suposant açò que lo dit senyor Amari accépta, nos cal deduhir, o que los nostres comissionats fóren homens de gran talent y habilitat per atraure en favor de la llur causa a aquells qui *totstémps rebujaren tota dominació forastera*, o éra de molt poca importancia la representació popular, l'esperit republicà de la Sicilia, con axí facilment y prompta dexaren-se seduhir per los senyors o feudals, y uns y altres, senyors y populars, s'adheriren al punt a les suggestions d'uns senzills comissionats. Vé a provar, emperò, semblant reexida la eczistenia d'antichs y arrelats preparatoris, que devèm atribuir al Pròxida o als qui com ell, ja de témps, anaven aparellant enturosament la situació, conduhint-la a la oportunitat coninent, situació que no déxa de veure ni la pot negar lo seyor Amari, per més que haja tingut la habilitat de partir

aquella causa en dues, suposant ésser l'alçament a-les-hores de les *Véspres* subject del tot diferent de la conjuració venint de lluy, com si fós possible que la una causa s'apartas de la altra y no fós una metéxa, com si encare axí la poca favor que fa al seu poble no resultas axí com axí: *Se tramaron essi fin dai tempi di Nicolò III, se v'ha parte di vero ne' maneggi del Procida in Sicilia, triunfava in questo parlamento, non ja nel Vespro, l'antica congiura.* Aquesta sola confessió fa inutils los esforços del modern historiador per provar que gens no havía influit Aragó en los féts de les Véspres.

Deduygam ara una altra conseqüencia de les metéxes paraules que acabam de transcriure. Dés que En Pére se-n va de Catalunya, y encare d'algun témps abans, no sona lo nom del gran métge-polítich sicilià, y aquesta observació porta-ns a creure que se-n anà del pahis nostre: durant la estada a Africa tampoch se veu citat en ningun lloch lo nom de Pròxida, y apar de nou tan bell punt com En Pére se troba a Sicilia. ¿Ón estaría, donchs, entrètant lo personatge polítich? ¿Se passejaría, per ventura, per la mar, volent fer solament lo paper d'espectador, o per terres forasteres, ón ja no tenía res que anar a cercar llavors? Los cronistes Malespina y Vilani y la Crònica siciliana recompten que En Joan de Pròxida fóu l'embaxador dels sicilians tramès al rey En Pére, y puix l'Amari no gosa a negar del tót la intervenció d'aquell personatge en axò que anaven aparellant los *ottimati* dés del témps de Nicolau III, con diu *se v'ha parte di vero ne' maneggi del Procida in Sicilia,* convingam en que aquest fóu lo promovedor de les embaxades qui anaren de Sicilia a Africa y d'Africa a Sicilia, sía o no personal la seua assistencia a les metéxes, sía o no casual la detenció a Palerm dels missatgers qui anaven a Roma, y calculem, per consegüent, que entant que En Pére matava sarrahins a Alcoyll, a Sicilia estaría En Joan de Pròxida aparellant la oportunitat en què devía passar allà lo seu rey.

La comissió tramesa a Africa ab l'obgécte de convidar a En Pére apar que no fóu una sola, y que-s reproduhí al constrènyer un veritable perill lo setge de Messina. Ja que de-

vèm esplicar-lo com a causa de la resolució d'En Pére per separar-se de les costes d'Africa, crehèmací del cas donar idea, encare que en general, de çò que esdevingué a Sicilia abans d'aquesta estretor, o sía del alçament la hora de les Vespres, lo qual obgécte venim assenyalant dés del començament d'aquest capítol. Los nostres llegidors tindran ja d'aquest fét algun coneximent, puix com a tradició molt general, dramàtica y popular, ha inspirat a grans genis y en totes les regions del art s'és reproduhit. Si fós un dels obgéctes principals del nostre treball, faríem ací la pintura del fét; enaltint-la quelcom més del sol de la tradició, çò és, presentant lo fét mantingut sols en la veritat històrica, desplegant totes les seues causes y engrunant totes les minucies qui-l caracteritzaren; emperò, com a incident estrany qui sol s'enllaça ab la nostra Historia séns formar, en absolut, part d'élla, devèm limitar-nos a una ressenya verídica y general séns basquejar de la justificació dels incidents, qui sols deuen començar a tot estirar fins allà ón la Historia de Catalunya y de Sicilia se refónen en una metéxa per una temporada.

Ja havèm vist dés de lluny la ambició desmesurada del príncep francès, qui en lo propri sí de sa familia indicava pretensions ambicioses per creure-s més fill de rey que no los seus germans; al qui, portat més d'ambició que d'amor, se cenyí la coróna de Provença, qui sola corresponía en tal cas a sa muller, a la descendent dels Berenguers; al qui, estudiant los interessos de Roma, se prestava a ésser servidor de sa política, en paga d'una coróna que no pogué cenyir-se tranquil sinó vessant la sanch del infortunat Coradí, per augmentar axí lo llach encare fumejant de la del Mamfret y y los seus intrèpits companyons; al qui, no satisfét, per fí, ab l'encalç de tantes esperances iniques, adhuc atemptava d'acometre l'imperi de Orient, per podèr axí ésser lo monarca més poderós del món, senyor de la mar, temut fins de la metéxa casa excelsa de ón procehía, y àrbitre séns parió en totes les sorts de la cristianitat, posat que ab la força podría riure-s de tot dret humà y junyir al càrrus de sa voluntat lo

representant del dret diví. Lo qui estojava en son pit ambició tan immensa, clar és de veure que no s'hi miraría jamés en los mijans per aplicar-la; lo qui a passes de gegant caminava tant de préssa vers lo pinacle d'un poderíu qui sols representava y favoría la força brutal, clar és que no havía d'associar-se per los seus plans ab homens amadors de la cosa legal y justa, sinó ab mercenaris atrevits, qui-s prestassen a fer-li de servidors, induhits per lo vil interès en que somnía sémpre tota ànima mesquina. Lo qui axí procehía, tirà havía d'ésser, y assimilats a ell los executors de sa fantasiosa voluntat, en altres tants tirans devíen transformar-se ón-se-vulla qne governassen en nom de llur senyor, y los llurs actes, per precisió, calía bé comptar-los per altres tantes tiraníes qui, passant a ésser habituals, esdevenníen cada díe més cruels e insofribles. Los infortunats sicilians, víctimes del estravagant despotisme d'En Carles d'Anjou, y dels seus agents, adhuc havíen d'esforçar en delir de la memoria, encare que debades, l'agradosa recordança de la dominació anterior, séns remey a sotstraure-se-n, lo pès de la cadena ab què-ls lligava lo tirà, pès qui anava cada díe en augment y que ofegava ab facilitat y promptitut al qui cuydava lliurar-se-n.

Si solament per les descripcions dels autors gibelins haguéssem de judicar de tan trista situació, no fóra prou ferma la convicció que tenim de tan dissortat cas, emperò basta recordar, confórme ja donarem a conèxer, y açò convenç adhuc al més incrèdol, que los metéixs papes qui havíen favorit al d'Anjou donant-li una corona; qui l'havíen revestit ab lo títol de senador de Roma y ab altres prerrogatives d'aquelles que sols se concedexen a un fill predilecte; aquells metéixs qui més n'havíen fretura, arribaren a espantar-se al veure tanta superbia y ambició, y temerosos de que aquesta no-l conduhis a inaudits excessos, se vegéren en la necessitat de increpar-lo més d'un colp, cridant-li ab energía que-s deturas en sa desenfrenada carrera, si no volía estabellar-se.

Axò esplica per sí sol la veritable causa de les Véspres.

Propagada ab intenció la nova de les malifétes d'En Carles d'Anjou per la banda gibelina; afegits als anys de terror que semblant nova produhía los planys de les víctimes qui gemegaven constantment en los carçres de Sicilia; predispost venturosament l'esperit públich en contra del tirà per los agents que enviaven los bons patricis ad'altres regions implorant consol, y per los que trametía d'amagat entre les propries víctimes y llurs butxins lo qui al cap devall n'havía d'ésser venjador; vingué tot axò a donar per resultat, a diada certa, l'alçament dels sicilians contra los qui-ls opremíen, ferint lo ayre ab l'estentori crit de ¡Muyren los francesos! Les cròniques o historiеs del pahis nos reciten ab variades y singulars menuderíes la manéra còm tingué principi aquest bategament general de la terra, rebifat ab la esperança de que havía de favorir la seua obra y coronar-lo del tót lo Moysès, destructor cert e immediat del Faraó qui-ls opremía.

Ja sabèm que en tota revolució solen ponderar-se los mals y desfalliments de la causa a qui toca sucumbir, que és tots-témps admesa la possibilitat del mal obrar per part del enemich. Quiscun dels cronistes esplega a sa manéra les soberguеríes dels francesos qui donaren peu al primer crit contra ells: l'un refereix que donà motiu a la resolució de la venjança la irreverencia d'un francès qui, sóts color de cercar armes, prohibides a-les-hores, escodrinyà ab atrevida mà lo cast pitram d'una gentil donzélla qui s'encaminava a la esglesia ab lo seu promès: un altre agreuja més la cosa, afegint que la profanada bellor éra filla d'un dels principals homens de Palerm, Maestràngel, qui després figura en l'alçament: tal altre cerca lo naximent de la venjança en un fét més llunyà, recomptant que una fadrina de la propria familia del Pròxida era estada víctima d'una brutal soberguería més gréu encare que no la referida: qui esplica la saborosa venjança d'un sicilià qui sorprengué lo raptor de sa benvolguda muller en lo moment d'amenar-la-se-n, y subgectant-lo, aconseguí penjar-lo a les finestres del seu propri palau: qui, finalment, recita féts consemblants qui esdevinguéren en diverses poblacions de la illa, donant per resultat l'interès gene-

ral de la localitat transformat en soptada venjança contra los atropelladors.

Síen aquests féts del tót cérts o solament en part; síen tal vegada scénes simbòliques per expresar lo mal tracte dels dominadors y la disposició del pahis a castigar-los; síen per fí eczagerades les agudeses de la imaginació poètica dels cronistes per fer més interesant la situació que descriuen, de totes manéras són élls la fórma perdurable d'una tradició que consérva un poble, per que jamés no li fuja de la memoria l'exemple que donaren los seus predecessors al sentir-se ferits en la llur dignitat y llur honra. Perçò l'autor qui s'entretinga en escodrinyar la valor històrica qui puga atribuir-se a cada un d'aquests féts, despèn inútilment lo témps, essent generalment axí fatal la deria en negar-los, posat que són possibles; com la presumpció de justificar-los, tenint-ne escasses proves, per lo perill a que s'esposa de fer-los semblar sospitosos. Fét, símbol, tradició o çò que-s sía, nosaltres lo respectam per allò que significa; y puix lo resultat, per lo nostre obgécte històrich, és la cosa que-ns convé, anam-nos-n'hi de dret y convingam en què, aparellada oportunament la causa qui havía d'inflamar los cors dels sicilians a diada certa, produhí aquella son màgich eféCte, primer en la ciutat de Palerm, lo metéix díe de Pasca, en què la Esglesia celébra la resurrecció del Fill del home, y després més o menys gradualment en altres ciutats fins a dexar del tot complida la venjança en tota la illa.

Apar que éra costum a Palerm anar celebrar los díes de Pasca dalt un turó proper, en lo territori de Mont-reyal, ón hi hà una esglesia dita del Esperit-Sant. Lo toch a Véspres que donas la campana d'aquest témple recompten que degué ésser lo senyal per la matança, y que allà ressonà lo primer crit de libertat. Encoratjats per los palermitans, seguiren al punt l'exemple de la capital los de la ciutat de Messina; y en la lletra (ja citada) que escrivía l'infant En Ferran dés de Paris a En Eduart d'Anglaterra, ab data 7 de les calendes de Juny, refereix ja aquell que són cinch les ciutats alçades contra los francesos.

Se trobava en aquella sahó lo rey Carles a Montefiascone, ón éra anat per conferenciar ab lo Papa, qui-hi passava algunas temporades, e indignat al sabèr çò que passava en los seus dominis, ja no pensa sinó en escarmentar los seus avalotats vassalls: los preparatoris y armaments que féu lo tirà per ésser emperador de Constantinoble y confermar-se lo títol de rey de Jerusalèm serviran per domptar los sicilians rebetles y per destruir al qui-ls defensava; porta a costat séu un legat apostòlich per que ajut ab les armes de la escomunió a la seua obra; apréste a Reggi la armàda ab l'exèrcit convinent y d'allà la tramet davant Messina per bloquejar la ciutat, obligant als seus naturals a passar per la vergónya de retre-s, exemple poderós a tornar-li bentost lo domini perdut, puix dóna-li cor la fundada ilusió de que en tenint Messina, séua serà tota la illa, séns triga.

Los messinesos, no solament s'éren aparellats a la defensa per les víes regulars, sinó que encare s'éren abroquerats valènt-se de les naus que allí armava lo rey Carles per anar a Orient: a aytal actitut, hi intervé lo legat per estalviar vessament de sanch, y en llur estretor los assetjats, vehent desaparèxer del llur esguart la meravellosa esperança que feya poch los hi éra entrada, cedexen proposant certes condicions: bufa lo tirà d'ergull al veure que los seus vassalls li oferexen pactes, y menaça irós, que no més serveix per que l'oprès se resolga ans bé a morir de fam que no a mans del butxí, y no tenint altre remey, s'apunten llavors contra les desvalgudes víctimes les armes espirituals y les acerades alhora, tot decretant l'estermini. Durant aquests duptes, y per que lo mal no sobrevinga, giren los ulls los messinesos al únich recórs que-ls resta; avisen als palermitans, y juncts ab aquests o sols, y sémpre en nom d'uns y altres, trameten cercar a Alcoyll lo rey d'Aragó per que hi vaja a tota pressa lliurarlos de la tiranía del rey Carles.

Es aquesta la segona comissió a què abans aludirem, y en élla citen alguns autors, reproduhint-ho l'Amari, los noms de catalans qui-n formaren part, noticia molt significativa per provar una vegada més que los agents d'En Pére a Sicilia

estaven en immediat contacte ab los principals de la illa qui dirigíen lo plan del cambi que s'hi anava verificant. En aquesta ocasió, méntre que lo parlament de la capital delibe-rava, és de notar aximetéix entre los cronistes, per esplicar-ho, aquella diversitat que notarem ja altres vegades, diversi-tat innocent qui conseva sémpre al fóns la veritat històri-ca. Que sía en Pròxida lo qui primer parlà, proposant que-s donas la coròna a En Pére d'Aragó, que fós un comissionat d'aquest o un prohom de la ciutat, res no hi fa, essent, com fóu, lo resultat anar novament a Alcoyll y fer patent al espe-rat salvador de Sicilia lo perill general de la illa, y llavors particularment y com a apressant, lo dels messinenchs, asset-jats per les armes del rey Carles.

La oportunitat éra arribada. Al ohir En Pére los nous planys dels sicilians, los respón, axicom l'altre vegada séns dupte, que agrahía molt la lleyaltat que amostraven a la di-nastía de Suavia, y que volenter aniría a reivindicar los drets qui éren de sa muller y dels seus fills: ans, emperò, per la ha-bitual deferencia que servaven tots-témps los nostres reys ab los llurs sotsmesos, per efecte de les metéxes institucions ab què s'honrava ja la nostra patria en aquelles llunyadanes edats, manifestà que consultaría sa decisió ab los barons. De açò, lo senyor Amari y los de sa escola trauen un argument, volènt suposar que En Pére no estava ben decidit, y que no sa premeditació sinó la casualitat lo conduhí a ésser rey de Sicilia, méntre que al dit escriptor li escapa una frasa per la qual vé a suposar que lo nostre rey estava, com vulgarment solen dir, *sceneggiando,* estant-hi nosaltres del tót conformes: encare més, per la reunió de barons vol deduhir poch menys sinó que tots los mals imaginables, propris de gent covada y jamés vencedora, puix diu que al consultar-los lo Rey, los uns trobaven fàcil la adquisició de Sicilia, y altres la desaconse-llaven, significant «que açò provocaría sóbre lo reyalme de Aragó la ira del Papa y les armes de França; que, per am-bició d'una nova coróna, n'aniría a mal-borraç la antiga; que lo rey Carles éra massa poderós y la gent d'Aragó estava solament acostumada a batallar ab sarrahins, y no contra ca-

vallería tan forta; que més valía tornar al repós en lo sí de la patria; que fóra repugnant fer una agressió contra cristians; y que, per altra part, sería impossible empendre tan gran guerra séns la sobirana autoritat de les córts de Catalunya y d'Aragó.» *Risum teneatis!*

Si lo senyor Amari conegués lo nostra Historia, veuría que no éra nou a Aragó y Catalunya batallar ab crohats francesos, séns que les malediccions y anatemes d'un legat privassen als nostres de llançar-se a morir en defensa dels llurs drets y de la justicia, com succehí a Muret; se convencería de que per poderós que fós En Carles, no éra açò motiu per estemordir los nostres braus, fills d'una nació guerrera acostumada a batallar dés lo IX.^{én} segle, y fins a quín punt apar ridícol en bóca dels nostres propris soldats confessar que no estaven vesats a batallar sinó ab maures, com si no fós mester tant d'esforç per acometre les lleugeres escamots musulmans, com la fexuga cavallería francesa, que fexuga éra per lo pès de ses ferrades armadures, séns que açò vulga dir que lo francès tinga més coratge que un sarrahí; veuría quant fora d'ús se troba en los nostres compatricis suspirar per les gaudanies de la llar tranquila, con los inflama una idea patriòtica, y van lo rey ab lo poble units a acometre una gran y gloriosa empresa; y haguéra-s fét càrrech de quant infundada és la pretinguda autorització de les córts per la guerra, per çò com les antigues institucions lliures, que no perçò dexaven de regonèxer la jurisdicció suprema en lo rey, no podíen oposar-se legalment (ni hi hà exemple en contra) a la voluntat d'aquest, a-les-hores que, en virtut de la organització feudal, cridava al seu entórn los feudataris, qui may per may no podíen negar-s'hi, y los pobles de reyalench, qui precisament per aquesta circumstancia, per ésser vassalls del rey y no de ningun baró, éren tinguts de venir en ajuda del senyor, oferint-li per altre part y voluntariament tots quants recórsos necessitas, séns que hi deguéssen per res intervenir les córts.

L'autor del *Vespro* féu aquesta vegada com moltes d'altres: anà apilotant en una sola relació çò que digué a troços

y assoliadament tal altre autor, méntre que lo conjunct- favorejas la seua idea, séns fer cabal de si los autors qui li han facilitat les noves són aquells metéixs que ell rebuja com a poch autoritzats, com a falsos o no contemporanis, con les llurs paraules no-l abonen. ¿Què suposen per lo senyor Amari, lo Neocastro ni lo Speciale, tantes voltes rebujats per éll ab veu y tò dogmàtich, y què pot significar en aquesta part lo Zurita, posterior de tants segles, mal traductor dels dós sus-are citats, con la llarga tanda dels cronistes e historiadors citats en les notes del *Vespro* no-res diuen de çò que l'Amari posa en bóca dels barons catalans, y con, per fí, lluny d'ésser, com ell refereix, los cronistes catalans Muntanes y Desclot (lo Desclot qui l'Amari respécta con li convé y que ha procurat ometre are per çò com lo contradiu) no ténen sinó vigoroses frases per espressar l'escalf dels nostres, l'unànim consentiment a la indicació del Rey, l'ardent desig de batre-s y lo molt noble sentiment d'anar a aucsiliar los sicilians, cridant a úna veu: «¡A Sicilia! ¡a Sicilia! De Déu és aquèsta empresa: anèm-hi séns triga!» Tan intencionat és tot quant alega y relata en aquest punt l'escriptor a qui-ns referim, que ni una frase honrosa retrau de les moltes que usen los cronistes italians o espanyols en prò dels nostres, reproduhint no més aquelles qui-ls posen en ridícol, y encare devegades injustificades: axí hi afig que alguns dels soldats cuydaven ja tornar-se-n séns pendre tan sols comiat, emperò que llavors lo rey obrà ab manya «allegant als barons y a la soldadesca l'irresistible argument de que no hi havía dines, que lo Papa no volía dar-ne, y que solament a Sicilia podíen trobar-ne, de manéra que axí a-poch-a-poch anà dominant los cors dels cabdals de la ost;» y aquesta verídica ressenya la justifica per vía de nota lo senyor Amari en un paragraf d'una carta escrita, l'any 1284, per En Pére al emperador Rodolf, en la que res no s'hi llegeix de tan minucioses menuderíes, y sí solament que *per no havèr-se donat ninguna contestació a çò que ell tan justament havía solicitat, prengué la resolució d'anar a Sicilia a amparar y rebre lo dret de sa muller*, séns que açò demostre ni la suposada escassedat, ni

lo desgrat dels soldats, ni la oculta manya del Rey, ni, per fí, la ridícola invenció d'anar a Sicilia sol com en quésta de socórs a la fretura apremiant.

Vullen los nostres llegidors donar-se la pena de repassar lo tést dels nostres dos famosos cronistes, del Muntaner y del Desclot, y llà hi veuran consignada, ab gran conformitat, la alegría y l'escalf dels nostres tan bell punt com lo Rey los fa assabèr que van a Sicilia, y lluny d'havèr-hi entre élls debats, rèpliques y desplaher, no s'hi veurà sinó unió, aclamació y ardent desig d'anar al encalç dels llurs majors enemichs. «¿Què esperau, senyor?—diu lo primer dels citats cronistes, posant aquestes paraules en bóca dels richs-homens ab qui En Pére rahonava.—Tots quants ací som vos oferim, en nom própri e de tota la ost, que-us seguirèm y rebrèm mort, y la donarèm a qui convinga, en honor de nostre Senyor Déu vertader, en honor vostra, y per la restauració del poble de Sicilia; car bé aparellats estam, e encare menys de sou vos seguirèm.» Y lo segón, En Desclot, consigna igual manifestació dels barons ab aquesta important resposta: «Senyor, feu ab tota llibertat allò que recayga en honor y profit vostre, y al vostre costat estarèm sémpre entant que vida tingam, puix no fóra poca vergónya a nosaltres si tornavem de nou a la nostra patria séns havèr conseguit ni un palm de terra y séns havér augmentat lo vostre senyoríu.»

A fer veure la franquesa del senyor Amari, bastarà dir que sols en una nota de dues ratlles espréssa que los nostres dos cronistes manifésten havèr estat açò ab acort y alegría de tota la ost, nota únicament posada ab intenció de inculpar-los per havèr omès o callat (segóns éll) lo desacort dels barons, *tacendo i dispareri*, méntre que, ab la imparcialitat de dreturer historiador, éra tingut de dir que la relació del Desclot y del Muntaner estava conforme ab açò que escriuen la major part dels italians, y que les inculpacions que éll agombola són degudes sols a un parell d'aquells metéixs la autoritat dels quals rebuja éll sovint (1).

(1) Malgrat aquestes veritats, que qualsevol pot comprovar, lo Cronista de Barcelona se constitueix ressò fehel de les assersions del senyor Amari, fent referencia al Zurita y al Desclot.

Segóns que apar, la darrera comissió de sicilians éra anada a Alcoyll en quatre barques, les dues armades; y en acabat d'acordada la empresa, isquéren aquella metéxa nit les dues primeres per portar la bona nova a Palerm, tot esperant-se les altres, qui partiren tres díes després, los necessaris per fer la reembarcada d'homens, cavalls y demés, ab l'obgécte de podèr participar sos tripulants que ells metéixs havíen vist, ab llurs propris ulls, embarcar tot l'exèrcit y la persóna del rey d'Aragó, lo darrer de tóts qui entrà a la barca y jaquí la terra africana.

Al Desclot devèm la nova d'un fét que no esplica lo Muntaner, y és que, aprés que tots estiguéren embarcats, y lo Rey se convencé de que no dexava ningú en terra, va colocar-se en la part alt d'una galéra, y manà que saltassen en terra uns quants mariners, los quals calaren foch per mil punts diferents a la població, y tornaren embarcar-se tot-seguit, emprenent tost aprés les naus la ruta que-ls hi assenyalaven los pilots. A la roja flamarada féren cap los contorbats sarrahins, y esbalahits restaren al veure que no hi havía ningú a la platja, y que la llur set de venjança no tenía altra sortida que en la desesperació. A la resplandor de la colóna de foch qui s'alçava a Alcoyll, l'estol destructor dels sarrahins d'Africa, gaudint en sa propria valor, esplayava la ardent imaginació tras la esperança d'abocar-se a perillosos féts, de figurar en heroyques y sangonoses passades, y de conquerir, per consegüent, perdurable gloria. Bé podía ún dir que aquella colóna de foch que dexava darrera séu l'estol dels catalans y aragonesos, si no obrava com la dels egipcians, éra emperò lo senyal de que lo Moysès aludit en totes les comunicacions dels sicilians anava a la dissortada illa a deslliurar-la de les cruels urpes del Faraó anjoví.

Lo senyor Amari, inseguint lo seu sistéma, esplega aquesta partida d'una manera ridícola, puix que suposa que En Pére digué als seus companyons d'armes *que si l'abandonaven, ell se-n aniría tot sol y que, valènt-se d'aquestes manyes, fóu seguit per la major part*, ab la qual cosa vingué a consentir en la absurditat de que hi poguéssen havèr tabolls qui preferis-

sen romandre en les platjes d'Africa, esposats a que lo díe vinent la cafrería d'Alcoyll los escapças. *Per queste arti, seguiti da'più, con ventidue galee, una nave e altri legni minori, e poche forze di terra, diè ai venti le vele.* Sería perdre lo témps esmerçant arguments contra tan grans torts.

Ans de parlar del viatge convé indicar un fét que apunta En Desclot, fét que no deu passar-se per alt més per lo significat que tinga que com a noticia justificada, puix que, séns dupte per falle de indicis históriques, no se-n han ocupat gayre lo demés historiadors. Recompta lo mencionat cronista que, ans d'anar-se-n En Pére, vingué escometre-l un sarrahí tramès per los de la terra, ab proposicions de transacció, dihent que li donaríen los tresors que volgués, ab tal que no-ls perjudicas, y que estaven disposts a pagar-li lo tribut que s'estipulas, de què no-n féu cas lo nostre Rey, e insistint lo missatger, arribà a dir-li que no duptas en acceptar les seues proposicions, car estaven ja aparellats los tresors y no esperaven sinó la resposta per fer lo conveni de «Mirabusach, que éra lo qui llavors regnava a Túniç.» Semblant noticia pot servir com d'enllaç entre la opinió que ometem al parlar dels darrers aveniments de Constantina y lo conveni posterior signat per En Pére d'Aragó y En Boap de què tost nos ocuparèm.

Lo témps que sojornà lo nostre estol a Africa pot calcular-se que no passaría d'uns tres mesos, y aquesta temporada y no més conferma posteriorment lo rey En Pére. Per los documents pot fer-se que no sabessem precisar lo díe de la partida, donchs per més que l'infant En Alfons, al fer una crida als nobles y a les ciutats, als 4 dels idus de Setémbre, los fés assabèr que son pare se-n éra anat a Sicilia, éra açò una comunicació oficial, y algun témps podía havèr passat dés que lo príncep y los propris nobles ne tinguéren noticia. o obstant, crehèm que la exida d'Alcoyll és més propera aquexa data de quant alguns han cregut, per çò com dó-ı-ns a enténdre que fóu als 25 d'Agost, segóns que ja acla-rem, al tractar d'aquesta data, en la traducció del Munta-er. S'hi troba discordancia en los autors, posat que alguns

fan arribar En Pére a Sicilia lo díe 3 d'Agost y d'altres lo 30, confonent la entrada de Tràpani ab la de Palerm, y d'altres (axicom En Romey), crehent que los cinch jórns de viatge fóren d'estada a Tràpani, fins lo fan entrar en la altra ciutat lo 10. Prové aquesta diversitat d'havèr marcat la data d'En Muntaner y altres autors segón lo compte antich dels *intrants e ixents*, que éra comptant del 1 al 15, y al revérs del 15 a la fí, de manéra que axí *tres díes de la exida d'Agost*, no és més ni menys que tres díes abans de concloure-s l'Agost, o sía lo 29 d'Agost, çò és, lo tercer díe en orde invers, que fóu con veritablement arribà lo nostre rey a Sicilia, y donchs cal rebaxar los cinch díes esmerçats en la travessía, resulta que lo 25 calía que fós la jaquida d'Africa. Axí un hom s'esplica que, arribant a Tràpani lo 29, se trasladàs lo Rey a Palerm lo díe següent, lo 30 d'Agost, y-s féssen en aquesta ciutat les cerimonies de proclamació y demés a la primería del Setémbre, lo qual confermen los registres de la Cancillería regia, portant aquests los primers documents sotssignats ja d'En Pére com a rey de Sicilia, del 9 de Setémbre del 1282.

Erraren-se, per tant, los qui, prenent la *exida d'Agost* com a primería d'aquest mes, diguéren que la nostra armada, passats cinch díes de navegació, éra arribada a Sicilia lo díe 3 d'Agost. Si axí hagués estat en bona hora arribaría a Alcoyll lo reforç de vitualles que l'infant En Alfons trametía a son pare lo díe 11 de les calendes d'Agost, segóns axí consta en lo metéix depòsit històrich al qual adés nos referirem. No-ns apartèm en aquesta part del Amari, qui diu que En Pére prengué terra a Tràpani lo penúltim díe d'Agost, puix per més que hi haja un díe de diferencia, pot ésser degut a no comptar entre los cinch díes de viatges lo 25, per ésser ja de nit con partiren los nostres.

Aquesta darrera circumstancia la aclareix la descripci[ó] que fan de la armada los nostres cronistes, per la qual hom deduheix que romandría lo navili no gayre lluny de la platja, pot-ser esperant lo vént, o avançaría a força de rems

puix diuen que *a mija-nit van desplegar les veles*, y entrant lo vént prenguéren vía dreta cap a Sicilia.

L'estol aucsiliador de la opressa illa éra compost, com descriu magníficament lo Desclot, solament de catalans y aragonesos, séns que ab los nostres alternassen estrangers de ningun estament o categoría: «No hi havía en tot aquest estol ni genovesos, ni pisans, ni venecians, ni provençals, axí en la gent de mar com en la de terra, posat que-s componía tota la armada solament de catalans y aragonesos, tots escollits y esperimentats en les armes.»

Al ovirar-se la armada dés de Tràpani, del munt de Sant-Julià y de Marsara estant, fóu immensa la alegría que esperimentaren los sicilians, séns que pugam nosaltres conèxer la diferencia que nota l'Amari entre lo poble y los nobles, *con giubilo grande del popolo, e maggiore de' nobili*, a menys de volèr atribuir a aquell poble oprès del XIII.én segle los sentiments, idees y tendencia del poble actual. Isquéren al punt a rebre al nou rey los comissionats a aquest obgécte, y natural és, ab los costums d'aquell segle, que los barons fóssen los primers en atansar-se a la nau ón anava En Pére, séns que açò tinga ulterior significat, car de segur ninguna rivalitat mesquina podía amargar en aquells moments l'entussiasme y la alegría de tots los cors, dés lo feudal més empinat al darrer plebeyà, vehent que al cap y a la fí arribava per lo bé llur lo Moysès qui anava lliurar-los de la tiranía de Faraó. Sóts talem de seda y or, entrà lo senyor rey, tenint-se per fortunats los qui podíen posar mà a les régnes del cavall: precehíen-lo fadrins y donzélles, ballant y cantant al sò de diversos estruments, y per tot arreu ressonava lo crit de «¡Benvingut sía lo rey que lo cel nos tramet per lliurar-nos del ferest enemich! ¡Déu te dó vida y victoria, per podèr-nos estorçre de les mans dels malvats francesos!»

Tota sort de manifestacions públiques revelaren ben rompte la gran alegría d'aquell poble qui, per axò, ni-s reordava poch ni gayre de ses obligacions y tasques, *null hom o feya faena ne jornal:* visques, cris, canturies, lluminaries úbliques que fóren generals en tota la illa, y correus qui

arribaven instantment de totes bandes, per havèr esment de la famosa nova. Récompta lo Muntaner (y l'Amari ho nota ab greujor irònica) que los comissionats de Palerm vinguéren ab gran tresor y diner per qüe-s repartis entre les gents del rey d'Aragó, y que aquest lo refusà dihent que no-res volía, per çò com n'havía prou ab lo que havía portat, essent no més lo séu obgécte, al anar allí, pendre-ls a élls per vassalls y defensar-los contra tot lo món.

Al trasladar-se la Rey a Palerm, va córrer la gent al seu encontre bé de quatre lleugues al voltant, y és sobrer que hom diga que en la ciutat augmentaren les féstes, essent conduhit En Pére al palau imperial ón fóu allotjat, com ho fóren los demés de son seguici en les millors posades y cases particulars.

Méntre que lo Rey entrava per terra, dexava-s veure la armada en les aygues properes, conduhida per En Ramon Marquet. En tal ocasió, y séns perllongar-ho més témps, los prohomens de Palerm enviaren missatges a totes les ciutats, viles y castélls, y als síndichs de les corporacions perque portassen les claus de quiscuna al senyor Rey, y al fer-les-hi a mans, en regoneximent del senyoríu, li prestassen també sagrament y homenatge y-l *coronassen* per Rey y Senyor.

La circumstancia de la coronació ha donat molt que estudiàr al senyor Amari: tals autors la espliquen y asseguren, d'altres la callen, l'ún l'assenyala no més ab una frasa alegòrica, *novi diadematis titulo coronatur*, l'altre nomena fins lo prelat qui entrevingué al acte, qui difereix solament en lo nom del bisbe o arquebisbe, qui per fí diu que, a proposta dels arquebisbes de Palerm y Mont-reyal, no fóu lo rey coronat, mas sols aclamat per lo poble. D'axò ne deduheix lo modern historiador sicilià que En Pére no fóu coronat, crehent càndidament que açò sería per no atraure-s encara la ira del Papa, puix que fóra veritable usurpació de senyoríu, com s la part més sotil d'aquest atemptat, la cerimonia, fós de més pès que los veritables y positius actes de rey, regnar, manar y governar, intitular-se y firmar en los diplomes rey de Sicilia, desconèxer lo dret del contrari, espulsar los servidors de

aquest, no fer cas dels seus protectors (entre los quals lo Papa ha d'ésser comptat ans de tóts), per fí donar batalles, y acceptar homenatges axí dels fehels com dels vençuts.

Una pintura qui-s troba a la catedral de Palerm, en la capélla de Santa María Coronada, representant la coronació de En Pére y sa muller, com a obra de darreríes del XIV.^{èn} segle, segóns axí ha paregut al ull perspicaç del Amari, no-res pot justificar en concépte del metéix, car precisament s'hi veu allà pintada la regna Na Constança qui no éra a Sicilia la hora de la pretenguda coronació d'En Pére en los primers díes.

Nosaltres, al fer-nos càrrech de totes aquestes observacions, solament esclamam: ¡Malagonyat témps perdut! Si bé ho calculava lo senyor Amari, veuría que lo costum de la coronació no estava tan arrelat ni éra tan antich e indispensable com ell s'afigura, en aquell segle, sóbre-tót en la coróna d'Aragó, en térmens que del metéix rey En Pére, més positiu y menys cerimoniós en aquesta part que algun dels seus successors, no consta històricament que arriba-s a cenyir-se, ab lo supost aparat oficial, ni la garlanda comtal dels Berenguers, ni la coróna reyal de Valencia, ab tót y titolar-se rey de Valencia y comte de Barcelona: y per altra part, sens obstinar-se perçò en esbrinar la trascendencia que puga tenir l'ornamentarse lo cap ab una joya simbòlica, al tractar-se de qui éra rey per los seus drets, per aclamació, per son talent y per sa valor, dirèm, sí, que la pintura de Santa María Coronada, posat que en ninguna de ses inscripcions s'hi consigna la data del acte que representa, ja que lo propri senyor Amari nos declara que és posterior a la època en què En Pére estava séns la seua muller a Sicilia, pot molt ben representar la coronació de abdós esposos con allà estiguéren aplegats, y axí la diferencia consistiría solament en què En Pére no fóu coronat al principi, y sí després ab Na Constança, però al cap y a la fí coronat, y en lo metéix punt ón ho fóren los reys antichs.

Sembla que la cavallería y los almogavars no entraren de prompte ab lo Rey, y que aquest al cap de tres díes va con-

córrer ja al parlament que tinguéren a Palerm los representants de la terra. Llà va recordar lo monarca son dret y descobrí la bona voluntat que sentía en favor dels sicilians, als quals concedí e confermà los bons costums del rey Guillèm, y en conseqüencia li juraren tots faheltat, celebrant-se aprés del parlament un esplèndit àpat. En aquesta ocasió, apar que l'Amari tingué coneximent de que fóu endreçat al Papa un *noble escrit,* en lo qual recordant totes les tiraníes d'En Carles qui donaren lloch al aveniment de les Véspres, passat lo qual havíen ofert a Martí lo senyoríu de la illa, que havía menyspresat, feyen-li assabèr com en lloch del vicari de Sant Pére, Déu los trametía un altre Pére, y axí que no procehís ja més tempestuosament contra los sicilians, puix que ell com a francès que éra (no capim semblant rahó), en la càtedra del Apostòlich devía escoltar la estricta veritat, y no les passions d'una part interessada.

No-res observarèm sóbre aquest document, ja que fóu tramès en nom de Sicilia y no del nou Rey, lo qui, suposant que l'escrit arribas a ésser espedit, no hi faría ningun contrast, ja que estava en la tàctica diplomàtica d'En Pére, conforme havèm vist, mantindre l'equilibri oficial ab la Santa Seu, al metéix témps que amollava en los seus propòsits: emperò, en veritat, malehida la gracia que semblant document haja fét als sicilians italianitzats del nostre témps.

Empunyat per En Pére lo sceptre d'En Mamfret y Coradí, calgué-li desplegar la activitat innata que l'havía acreditat dés de jóve, y que llavors més que may devía posar a prova, en augment de sa fama y en major seguretat dels seus drets. Encoratjada la capital ab les forces que anaven entrant, per més que los habitants (com succehí aximetéix a Messina) se meravellassen de la sutzura dels almogavars, no de tota la gent catalana, com axí li plau confóndre-ho lo senyor Amari, s'amostrà prompte un desig general d'anar a socórrer los de Messina qui soferíen setge: y espletant aquesta disposició En Pére, fa una crida a tots los habitants de la illa, ordenant que tot sicilià, dés la edat de quinze a sexanta anys, faça cap a Palerm, armat y ab provisions per trenta

díes, durant l'espay d'un més; y al metéix ell, ab prestesa inaudita, se-n anà a Messina, seguit de grans forces, per lo camí de Nicossia y Randazzo, ajustant-se-li de passada altres forces qui comparexíen de tots indrets, y aviant-se entretant les galéres vers la punta del Faró.

Savia disposició fóu aquesta, puix que tendía a assetjar En Carles per fam, tallant-li tota comunicació ab la Calabria y los camins qui, munts a travers, podíen introduhir-lo en lo interior de la illa, disposició que diu En Pére li fóu consellada per En Joan de Pròxida, segóns assegura l'Amari, lo qui, al encloure aquesta nova en sa relació, encare que per nota refereix-se a cròniques, nos fa sospitar que pendría la nova d'un document, y açò és més interessant, per quant hi afig lo referit historiador que, al revelar En Pére la procehencia del dit consell, fa al Pròxida protagonista de la tragedia de les Véspres.

Méntre que-s posava per obra tan famosa resolució, publicava lo Rey solemnement la guerra, y al metéix témps trametía al rey Carles tres missatgers, En Pére de Queralt, En Roderich Ximèniç de Luna y En Guillèm Aymerich de Barcelona, ab la suficient ascolta, y assegurats abans per un sal-conduyt que proporcionaren dos frares carmelites. Dés d'aquest moment, çò és, dés que s'inicía la veritable activitat guerrera, lo senyor Amari presenta-ns escenes sumament interessants, sóbre-tot per espressar la desféta causada en l'estol del tirà, emperò a tal estrém l'amena l'egoisme nacional o pòt-ser lo mirament polítich per fer compendre als actuals sicialians quant poch ténen què agrahir als forasters, que-ns escatima la part de gloria que en aquells nos pertoca als catalans, escollint per sa relació, entre diversos originals coneguts, lo qui menys favoreix aquells, sémpre fent propris dels seus compatricis, *i nostri*, tots los féts gloriosos, y posant l'estol aucsiliador, séns lo qual ja may no haguéra recobrat sa deslliurança la Sicilia, poch menys que en actitut de simple espectador. ¡Y aquest és l'escriptor qui acusa lo nostre Muntaner d'obcecat per preocupacions nacionals! Seguiscam-lo, donchs, per justificar lo nostre plany, ja en la

descripcions dels actes d'En Carles, ja en los que atribuexen als llurs vencedors.

Tan bell punt com lo rey Carles deliberà fer sentir lo pès de sa autoritat ofesa als seus vassalls, manà que les naus qui s'aparellaven per anar a Grecia partissen ivarçosament devers Messina, y ell ab los sarrahins de Lucera (aquells qui per la companyía dels quals donaren-li nom de *sultan* al pobre Mamfret), y ab la infantería y cavallería de Florença y altres ciutats güelfes de Italia, féu la vía de Calabria. Les naus se deturaren a Santa María de Roccamadore, a tres milles de la ciutat, y desembarcat l'estol, la assetjaren estant allà lo rey Carles. Los messinenchs se posaren en actitut de defensa, y fóu en aquesta ocasió con tinguéren lloch les escenes del legat per la transacció, y la resolució final de defensar-se fins a la mort, que abans indicarem.

Arribaren a aquell punt los missatgers o tramesos del rey En Pére, als quals apar que no donà audiencia l'anjoví, dihent que esperassen dos díes, méntre que preparava un assalt geneiai, en què fóren les seues trópes espelides, vers lo 14 dè Setémbre. Si éra En Carles altiu y ergullós de caràcter, penseu de quina humor estaría, afegint a aquell lo rebuf que se-n portà al volèr escalar les muralles de la ciutat rebetle: convuls de rabia, febrós per là moguda bullida de la sanch, gitat demunt lo sumptuós llit, en aquesta manéra rebé l'abans rey de Sicilia En Queralt y los seus companyons, aprés d'haver-los fét passar la nit esperant en un local que sol degué fabricar-se per sers irracionals.

La embaxada, segons apar, se reduhía a dir de part del rey En Pére d'Aragó, que lo comte d'Anjou y de Provença abandonas la terra de Sicilia, en ajuda de la qual, per veure-la cruelment destruida, s'éra aquell presentat, per lo dret que pertocava als seus fills. Ni les credencials, ni la carta que li presentaren de part d'En Pére no llegí. En Carles, ans les gità de banda al un cantó del llit, redubint-se la seua bréu contestació a les paraules de que «Sicilia no éra del ún ni del altre, sinó de la Esglesia Romana, y que sabría fer penedir lo temerari usurpador.»

En aquesta ocasió, com en moltes d'altres, pert lo témps lo senyor Amari, per esbrinar si la embaxada fóu solament de paraula, o si mijançaren encare entre abdós reys lletres o escrits. Lo Desclot, al recitar aquest passatge, diu que lo Queralt presentà les credencials, y que preguntant-li què volía lo rey d'Aragó, li respongué lo tramès: «Senyor, pren aquest escrit que lo rey d'Aragó t'envía.» D'una hora lluny se comprèn que l'escrit presentat per lo Queralt no éra la credencial de què parla primer, y no obstant assegura l'historiador sicilià que lo nostre cronista parla solament de la embaxada y no de ninguna carta. Lo meteíx senyor Amari en ses notes nos proporciona la nova de que quatre cronistes o historiadors diferents parlen, ab variants, de la carta, *compilazioni diverse delle suposte lettere, tutte pure possibili e convenienti,* y que uns altres tres, entre los quals s'hi compta la Crònica siciliana, fins la copíen. Rebujant lo toçut investigador les primeres autoritats no més per tal com s'oposen a sa fantasiosa e inútil negativa, naturalment li convé tractar de apòcrif lo tést de la carta produhit per les altres tres, y axí ho fa culpant a Rymer per çò com la va admetre en sa colecció de *atti publici,* en la qual cosa pot-ser no li mança rahó, puix bé sap que no a tots los autors es avinent veure los documents qui justifiquen certs féts, y que materia de lletres y discursos mólts se n'hi troben, axí en los historiadors de la antigor com de la Edat mijana, que són inventats per los autors per suplir als veritables ab tal de donar forma a la idea, y aquests no és regular que figuren jamés com a documents originals.

Emperò la part més graciosa de la aclaració és que precisament dóna per apògrifes les referides cartes lo senyor Amari solament per contenir *rahons imaginaries o puerils,* en contraposició de les quals cita altres documents de la època corresponents al meteíx rey En Pére, les credencials que aquest donà, per son *linguatggio misurato e convenevole,* cosa que és una estremada ponderació en quant a la primera part, y una fluxíssima prova tocant a la segóna, per conèxer qualsevol que unes credencials no passen may d'una

fòrmula cancilleresca, y per altra banda no ésser jamés testimoni d'autenticitat en un document lo llenguatge mesurat o desmesurat en què escrit se troba. Si l'escrupolós crítich, qui en un fragment informal d'una carta pretengué justificar la trahició del Pròxida, volgué aludir, en les de què tractam, al estil alegòrich d'alguns dels llurs paragrafs, acusant-lo de imaginari e pueril, bastaría recordar-li que éra a-les-hores molt comú a Sicilia, com és de veure en los metéixs documents de sa estimable colecció, y especialment en lo qui porta lo nómbre X, endreçat als *Patres Patrum, principes sacerdotum* de Roma, de què tan gran cas ne fa lo senyor Amari, y que, ben esbrinat, donaría son contingut ample camp per una molt singular disertació.

Per nosaltres poch nos faría la negativa del Amari, posat que ab élla no s'abaxa ni s'enlayra la nostra antiga gloria: emperò, desijosos de que no-s dónga al oblit un preciós document per lo qual s'acredita la heroyca altivesa del nostre gran rey, espressió genuina del caràcter ab què s'han distingit tots-témps los homens dels Estats qui constituíen sa gloriosa coróna, nos toca manifestar que ja en la ocasió de la embaxada, abans o després, mijançaren positivament lletres entre los dós irreconciliables enemichs, que En Carles fóu lo primer qui escrigué a En Pére, y que aquest li contestà, podént molt ben ésser que aytal famosa resposta fós l'escrit que, segóns lo Desclot, En Queralt féu a mans del tirà, apart de la credencial presentada en lo primer moment. Poden veure-s abdós documents, a sabèr, la lletra d'En Carles y la d'En Pére, En Gregori, Bibl. Arag. vol. II, planes 149 y 151, o en l'apèndech de Moise a la traducció del Desclot, ón s'hi troben reproduhits.

Per mostra posarèm ací la fí de la una y de la altra lletra: «Per tant (diu En Carles), a tenor de la present, ab tota nostra autoritat te manam, que al punt, tantost hauras legit aquestes lletres, te-n vages séns aturar, tu y tota la teua gent, del nostre reyalme de Sicilia, y nunca ja may no hi tórns entrar, puix deus jaquir-lo per tots-temps; altrement, alçarèm los nostres victoriosos lliris, per mar y per terra,

hostil y poderosament contra tu y los teus parçoners, y ab la ajuda de Déu, de qui és are questió, tal estermini farèm de tu, de la teua gent y dels traydors del nostre régne de Sicilia, que ¡ay dels qui en llur fuga no troben una nau per salvar-se! ¡ay dels qui no puguen esquivar lo podèr del nostre magnífich estol!»—«Nós, donchs (responía En Pére), magnífica y poderosament, ab la favor de Déu y ab la ajuda del nostre victoriosíssim exèrcit, per mar y per terra, anirèm al teu encontre, seguit dels nostres insignes vencedors, foragitant a tu, a la teua gent y a ta descendencia de sóbre la faç de la terra, y en axí matarèm lo lleó qui desplomà los tendres pollets de la àliga, rabejant-se en sa mort, valéntnos per axò del victoriosíssim dragó qui ha de destroçar-te ab enverinats mossechs; y de tal manéra havèm de reduhirte a no-res, qui ni-s trobarà de tu memoria demunt la terra. Llavors sabràs y sentiràs quànt val la déstra d'Aragó, y quànt poch t'éts profitat de la mort de reys y del escampall de sanch de innocents.» Ignoram si les enèrgiques frases de aquests documents, que no tingué per bò mencionar lo senyor Amari, seran també de les que ell ne diu rahons imaginaries y puerils (1).

Apar que en acabat de la assentada d'En Carles ab los missatgers, aquell pretingué enganyar-los a élls y als messinenchs, enviant a En Queralt y als seus companyons a proposar una tréva de vuyt díes, y que complint-ho axí, al atansar-se a la muralla per parlar, nomenant-se com a tramesos del rey de Aragó, En Alaimo, cap de Messina, y los seus, no volgué-

(1) Y ací, com sémpre, tórna a fer-se ressò del senyor Amari lo Cronista de Barcelona, traduhint totes les rahons que dóna lo sicilià, y afegint, per provar que les lletres de les cròniques són *apòcrifes y forjades per los novelladors de la època*, la rahó d'estar escrites en italià vulgar. Una crònica no és una colecció de documents, y los que s'hi transcriguen han d'ésser naturalment en lo llenguatge en què està escrita tota la obra, en català o en ítalià, segóns la patria del cronista, qui adoptarà la parla de sa època, que sols podran nomenar-la vulgar respectivament. «Lo positiu (diu lo senyor Balaguer, séns declarar-nos en què ho funda) és que En Père envià una carta a En Carles, lo contingut de la qual ignoram, emperò que la part substancial devía ésser la que lo Desclot indica. No crech que conste haver donat En Carles resposta».

ren donar-los-hi crèdit; per què bé-ls calgué tornar-se-n al campament anjoví séns donar resposta.

Pondéra quelcom aquest fét l'Amari, procurant fer passar los nostres embaxadors com a quitxalleta o babau, puix que en comptes d'espressar que En Carles los envià o proposà-ls la anada, diu que los dexà anar, *lasciò andar*, com si fós exida d'élls la idea, y deprés vé a suposar, séns ningun fonament, com si aquexes inútils anades y vingudes haguéssen espessajat, poch menys que fins al alçament del camp, *et eranvi senza risposta intrattenuti fin chè il campo si levò*. De no havèr volgut regonèxer los messinenchs los embaxadors de Aragó no cal traure-n conseqüencies qui proven malvolença d'aquells al nou senyor, per ésser pura y simplement desconfiança, puix, con se veyen los messinesos voltats per tots indrets del estol d'En Carles; con no teníen ardit de que fós en llur ajuda En Pére, y con arribaven a castigar llurs propris conciutadans, com esdevingué ab lo Mussone y altres, per creure que manteníen inteligencia ab l'enemich, essent axí que s'enteníen ab aquell, ¿què té de particular que prenguéssen al Queralt per un disfreçat anjoví, y no concebissen que l'embaxador d'En Pére pogués servir de mijancer entre la ciutat sublevada y lo campament del tirà?

Los assetjats poguéren havèr prompte coneximent de que de tot cert lo rey d'Aragó corría en la llur ajuda. Una de les primeres disposicions que havía donades lo Rey dés de Palerm fóu la enviada de dos mil almogavars, los quals, guiats per camins inconeguts y montanyes a travers, arribaren de nits a la Caperina, y se-n entraren ocultament dins la ciutat axí que fóren regoneguts. Lo cronista Speciale diu que fóren cinch-cénts ballesters balears sóts comanament del messinès Nicolau dei Palazzi e En Andréu de Pròxida (y ací en la primera campanya figura ja un parent del famós personatge desvirtuat per l'Amari): nosaltres admetèm la remesa d'aquest reforç qui podía formar part de la metéxa columna dels almogavars o d'una altra, emperò déxa-ns meravellats que l'Amari preferesca per al seu tést açò que diu un cronista del témps d'En Frederich, y solament com a variant

en una nota propos la nova del contemporani, d'En Muntaner, dexant com a més cert lo nómbre menor, que, certes, haguéra estat un flach reforç, per la ciutat assetjada. Emperò, sols, o ab los ballesters ensémps, lo cas és que los almogavars entraren dins Messina, y que al veure-ls se despertà un goig general, onejant de prompte en les muralles l'estandart de les quatre barres.

No vesats, del tót, los messinesos a veure aquella mena de trópa,—simplement armada d'un coltell y una ascóna, séns altre abillament que una gonélla o túnica curta, y calçons y abarques per cobrir los peus y les cames, ab llarga cabellera solta, subgectada per un rociol de ferre (1), axicom los antichs barbres, y per altra part un xich grexosos y la cara bronzejada, a causa d'havèr estat tres mesos a Africa, —començaren a mirar-se entre élls, escruxits de que aquella fós la trópa del gran rey d'Aragó, y més d'ún arribà a proferir ab dolor: «¡Déu méu! ¡Are sí que donàm per perdut lo nostre goig! ¿Quína gent és aquesta qui va despullada, séns més abrich que una túnica, menys d'escut ni adarga? Mal compte ne traurèm si tóts los soldats del rey d'Aragó són com aquests.» Y los almogavars qui ho ohiren, començaren a dir tot baxet: «Vuy serà, qui-us mostrarèm qui sóm.»

Ans de descriure la primera proesa dels nostres guerrers, vejam la situació en què-s trobava lo rey Carles. Segons la opinió del Amari,—qui en aquest punt descriu ab mà mestra, com en altres cassos, cosa que no dexàm de regonèxer, per més que li retragam lo perjudici històrich per efecte de ses mires polítiques,—l'enemich ja no tractava del assalt y del setge, sinó solament de sa propria salvació. Los espíes havíen dit a En Carles que de Palerm éren exides numeroses embarcacions enemigues, y l'almirall anjoví manifestava al seu senyor que no li éra avinent defensar-se, y que ab tres díes aquelles ne teníen prou per obstruir lo pas y per desbaratar-los, per tant, lo transport. Treya nous càlculs lo

(1) *Capells de filatc en tésts*, diu lo Muntaner, cap. LXIV. (N. del T.)

contrariat príncep, lluytant entre los propris y los que li manifestaven los seus àulichs; emperò en la seua imaginació se agombolaven obstacles sóbre obstacles: pensava en la carestía de queviures que anava crexent per moments; veya desanimat lo seu estol del qual se-n escabullíen los sirvents feudals, y en cambi, com a fantasma, li semblava ja veure les montanyes coronades d'una gentada qui venía a engruxir lo estol del rey d'Aragó; preveya en la mar lo perill del equinocsi, y temía, justament desconfiat, que arribas l'exemple del alçament de Reggio, y adhuc se rebetlas la estréma Calabria. La destrucció del seu exèrcit éra, donchs, segura, y morir per morir, de coltellades o de fam, valía més estalviar-se les unes y la altra, anar-se-n com més prompte millor: emperò en tal desesperació, almenys com a desfogament, bò fóra rabejar-se en la tala y destrucció de la comarca, pensament fóll que arribà a posar per obra, fent víctima de la capacitat dels seus soldats fins los propris llochs sagrats.

Fóu aquesta la ocasió de lluhir-se los nostres almogavars: demanen que-ls obren un portell, s'abóquen abrivats en la ost enemiga séns donar-los témps a què-ls coneguéssen, y tal és la carnicería que-ls causen, que lo rey Carles y los séus arriben a creure-s que allí està lo rey d'Aragó en persóna. Dues mil baxes produhexen instantàniament los nostres valents en les files dels assetjants, y recollint abundosa presa, ab aquesta tornen entrar dins la ciutat, sauls y alegres, rebent-los Messina, per aytals meravélles, ab vives mostres de gaudania, y dispensant-los tota mena d'obsequis. L'Amari aquesta vegada, com sémpre, suprimeix lo tést del contemporani Muntaner y atribueix tóta la gloria d'aquesta féta al messinès Leuci ab sa gent, car parlen d'aquest acte paregut al altre Neucastre y Spesial, contentant-se ab posar una nota ón diu «que lo Muntaner parla d'un fét d'almogavaría, callant la virtut dels messinesos, y que en cambi lo Neocastre calla la dels aucsiliars.» Vana perfidia, que nosaltres combatèm ab una sola pregunta: ¿Per què (adhuc admetent lo fét del Leuci) no havía succehit un fét semblant fins a la arribada dels nostres, ja fóssen los cinch-cénts ballesters balears, ja los dos

mil almogavars del Muntaner? Ni generositat tingué l'historiador sicilià per repartir la gloria del fét, almenys, entre los que ell ne diu *aucsiliars* y los naturals qui fins a-les-hores, per precisió, haguéren de gordar-se tancats dins les muralles; y açò esplica que en tots témps hi hà escriptors qui pequen de preocupacions nacionals, encare entre los metéixs qui se-n planyen.

Esdevingué aquest fét lo díe 24 de Setémbre: l'efecte fóu d'una trascendencia fatal en la disciplina del exèrcit assetjador, y ansiós En Carles d'esquivar més terribles mals, féu partir encontinent la reyna, qui-s trobava també en lo camp, remetent alhora les màquines de guèrra y altres obgéctes; y dos díes després, lo Rey e totes les seues gents s'abalançaren rabents vers lo passatge, caminant, per encalçar-lo en lo més espantós desorde y ab manifést oblit de tot quant pogués ésser-los convinent (1). Ací fóu la gran escena: debades protegía la retirada nombrós escodró sóts cura del comte de Borgonya; darrere los fugitius van brocar los almogavars, qui no perdónen ni cavallers ni pehons, y com lo qui fuig per no tornar procura dur-se-n los obgéctes que té de més valua, la matança proporciona rica presa als perseguidors, de manéra que entre çò que replegaren dels qui fugíen y açò que aquests jaquiren en les téndes, tal havía d'ésser lo guany, que arribà a coneguda dels messinesos, y los almogavars comptaven los florins com si fóssen dinerets.

L'Amari, ab referencia a alguns cronistes, diu que moriren cinch-cents homens, y que entre les despulles s'hi trobà lo *padiglion* gran del comú de Gènova, que després, com a presentalla, fóu penjat al témple principal, y axò-ns induheix a calcular que les víctimes dels messinesos y dels nostres almogavars no éren solament francesos, sinó italians, per su-

(1) Ab vaguedat incalificable manifesta ací lo Cronista de Barcelona que *historiadors de pès* han dit que-s llevà lo setge per havèr estat acomès y vençut o d'Anjou per les tropes d'En Pére, cosa ineczacta, essent no més que una error inspirada per una comptalla del Muntaner; emperò calla los noms dels *de pès* y lo contingut de la comptalla. Los almogavars, los ballesters o quins fóssen, ¿per què no ha de considerar-los lo senyor Balaguer com formant part de les trópes del Rey? La força de *i nostri* del sicilià Amari és estada major als ulls del modern Cronista, que la relació o rondalla del nostre antich y famós compatrici.

posat güelfs, naturals d'una ciutat qui fórma part del nou régne unit de Italia, al qual pertanyen igualment los pobles de Sicilia. No serèm nosaltres tan tabolls que no cregam participants los messinesos de la gloria que aconseguiren los almogavars del Muntaner, puix natural és que al veure l'estol fugitiu tot-hom li correría al darrere, per rabejar-se en la venjança, aprés de tant soferiment, y per gaudir de la roba, consideració que no vol tenir, en orde invers, lo senyor Amari, puix que per éll no hi hà més que la maliciosa generalitat de *i nostri*, y tenint compte de consignar, en cambi, al parlar de la famosa defensa de Messina, que no hi batallaven sinó sexanta espanyols, nova que acollim de bon grat, per tal que si ans d'arribar-hi les trópes del rey En Pére, al témps que fins desconfiaven d'aquest y dels seus embaxadors los assetjats, a-les-hores que ninguna nació de Espanya no havía posat lo peu encare en ninguna ciutat italiana ni en les illes immediates, comptaven ja sexanta espanyols entre los heroychs defensors de Messina, senyal cert de que algú los hi havía tramès ab anticipació y ab una fí particular, y senyal, no menys, o millor dirèm testimoni comprovant de la inteligencia que hi havía entre los principals sublevats de Sicilia y los qui a Espanya, en la córt de Aragó, aparellaren ja de lluny lo famós moviment per lo qual la coróna que cenyía lo tirà Carles havía de passar al front del gran y magnànim rey En Pére.

L'intent del rey En Carles éra passar a Reggio y obtenir que en una metéxa nit se verificas lo passatge de tota la sua gent. Ni cal dir les dificultats y entrebanchs que açò ocasionà, y séns que-n sapiam la rahó, és de observar que desembarcà en la Catona, ón hagué de presenciar un nou dalt-a-baix qui li amargà la ventura d'havèr-se salvat en la travessía. Los almogavars (y aquesta és proesa molt propria d'ells) anaren als arsenals que hi havía a Sant-Salvador, ón s'hi carenaven les galéres y tarides que lo d'Anjou fe a construir per al passatge de Romanía, y calaren-hi foch a tótes, essent tan gran la flama que axecaven, que aparía co[m] si s'abrasas tot lo món. No obstant de confessar en una no[va]

l'Amari que En Villani y En Malespina dónen noticia d'havèr-se cremat vuytanta embarcacions, crida en aquesta ocasió contra lo Muntaner per çò com esplega aquexa nova més circumstanciada que los altres, çò és, que fóu l'incendi a la platja o adraçana, y, séns ardit algun en què-s recolças la fantasiosa negativa, diu resoltament que pren lo cronista català aquella crema per una d'anterior del començament del setge; essent axí que la primera créma de què parla l'Amari no té més autoritat històrica que la que té lo Muntaner respécte de sa noticia, y séns recordar-se de que parlant de la defensa de Messina s'és referit com a un dels avant-pits dels defensors les propries naus d'En Carles d'Anjou que hi havía al port, de manéra que cremar los messinesos aquexes naus a la primería del setge, destruit o inhabilitat hauríen part de la llur defensa propria y faríen avinent la entrada per lo port a les altres naus que hi trametés lo tirà.

Llevat lo setge de Messina, enviaren los d'aquesta ciutat missatges al Rey, qui éra a Randazzo, per fer-li assabèr lo fét y suplicar-li que s'acuytas d'anar-hi. Al sabèr En Pére que havía-li fugit de les mans la presa, que no havía pogut batre-s personalment ab En Carles, ni les seues tropes no havíen pogut amesurar llur valor ab los francesos, se desesperà sóbre-manéra; y donant orde per que tan prést emprengués lo seu estol la anada, dirigint-se part dellà la marina septentrional, y ocupant de passada algun castéll qui fins en aquella hora éra estat encare en podèr de francesos, vingué a asseure-s en lo territori de Santa-Llucia—llà ón fa passar lo senyor Amari la escena ab la Macalda, lo gallimarçot patriòtich de Sicilia, ab qui tingué la dissort d'emmullerar-se lo pobre Alaimo, l'un dels caps de la revolució, y de la amor de la qual apar que no-n féu gayre cabal lo rey En Pére; escena que, malgrat les seues eczòtiques particularitats, no ha semblat a aquell escriptor tan *romanzo* com altres subgects de pès d'aquella època, qui no són favorables a les mires del historiador polítich.—Escamots y més escamots de messinesos anaren al encontre del Rey al dit punt, y d'allà cavalcà, ab totes les honors de monarca, entrant a Messina ab

igual pómpa y alegría que ho havía verificat a Palerm, agermanant-se tantost en singular armonía los sicilians ab los qui formaven lo seguici del Rey.

Vejam are què esdevingué entrntant en la mar. Havènt passat En Carles de la Catona a Reggio, ja sía per tal com se-n vingués l'ivern, o que no dongués lo port per tants vaxells, donà licencia a les seues galéres per que quiscuna se-n tornas al seu pahis, com axí ho féren, fent la vía de Bríndis una trentena qui éren de la Pulla, y la de Nàpols les vuytanta restants. Al veure açò En Pére dés de Messina, cridà lo seu fill En Jaume Pèreç y li donà orde per que trametés gent y vaxells detras los enemichs, «puix, afegí, són gent qui fuig, ténen llur coratge del tót perdut, y noresmenys són de diverses nacions, y no poden anar plegats en llur manéra de pensar: per què, obrant quiscú a sa fantasía, podèu estar cert de que tost los vencerèu». Per lo perill d'aquell combat, apar que lo Rey manà posar enfront de les nostres galeres En Queralt y lo viç-almirall Cortada, cosa que no volía consentir de prompte l'almirall, pregant son pare que no-l privas d'aytal honor, tenint per bò callar-s'ho en sa relació lo Amari, menys de sabèr per què.

Era lo nómbre de les galéres trameses, segons lo Muntaner, vint y dues, y com s'esposava a tindre que lluytar ab noranta, al pensar en aquesta desproporció, se meravellava la gent de la terra, y més encare de la resolució y confiança del Rey, qui axí ho ordenava. Lo Desclot diu que les enemigues éren setanta, y no marca lo nómbre de les nostres qui éren al port, de ón no podíen exir-ne per vént contrari, declarant no més que les qui ho conseguiren fóren catorze, seguint les altres a certa distancia, per tal que les primeres tot just les oviraven. Ignoram la causa de la diferencia que presenten abdós cronistes en lo nómbre de les galéres enemigues, podènt resultar o d'una mala interpretació d'una p raula—car per acò caldría consultar los còdechs originals no les impresions,—o per havèr comptat lo Muntaner com galéres altres vaxells menors, a més de les setanta d'aquel sort, car, si ún hom para esment, lo metéix cronista afig qı

entre totes arribaven a ésser *cent cinquanta veles*, entre les quals és de calcular que hi havía vaxells y vaxellets de totes dimensions, y fàcil sería que hi inclogués les embarcacions de major port, y probablement ni armades tan solament, entre les galéres propriament dites. No fa al cas, donchs, l'esbrinament d'aquesta diferencia, ja que no altéra lo fons històrich, car vint més o menys, exides alhora o en diversos aglevats lo resultat és que lo menor nómbre de les nostres isquéren a donar encalç al major nómbre de les enemigues y aconseguiren lo llur obgécte, axicom veurèm.

Lo senyor Amari, per acreditar lo seu afany de investigació, al tractar d'aquest fét nos presenta diferents nómbres: diu que les nostres galéres éren cinquanta dues, comptant-se-n'hi entre élles vint y dues catalanes y quinze de les desarmades que hi havía al port, y que En Pére manà habilitar de primer—provant-nos açò que no tingué lloch la primera créma que suposen durant lo setge,—y després, séns declarar en quína fórma partiren o s'escamparen, no parla sinó del combat, y diu que una ala de les nostres, *una schiera*, no més de quinze (pot-ser les catorze del Desclot), van acometre l'agregat de coranta-vuyt fustes qui isqué de Reggio, de ón no l'havíen pogut cridar defora tres díes abans, provocant-los a crits y gitant-los sagetes, donant per resultat que-ls apressaren vint y dues galéres, nómbre que espressa igualment lo Desclot, diferenciant-se del Muntaner, qui-n dóna com a vençudes coranta-cinch séns les fustes y embarcacions menors.

No-ns decantarèm nosaltres resoltament per quin parla ab més veritat; emperò ¿en què funda lo senyor Amari la diferencia que ell introduheix? Ni més ni menys en allò metéix en què ho funden los qui hagen seguit qualsevol dels antichs historiadors de la nostra patria en la dita d'algun ɔnista italià o sicilià, tal vegada menys contemporani que ; nostres, o en una combinació de diverses noves, ordenas ab més o menys habilitat, emperò noves de crònica, no : document algun original, segóns axí pot observar-ho lo ɔtor menys axerit, puix lo nómbre de les vint y dues ga-

léres catalanes lo pren del metéix Muntaner, lo de les enemigues que isqueren de Reggio ho deu a un altre cronista qui no és català, y lo de les vint y dues presoneres lo hi facilità lo nostre Desclot.

Pregam los nostres llegidors que paren bé esment en aquesta diversitat de nómbres, y més en los que allega quiscun cronista, per que vegen ab quanta injusticia obrà lo senyor Amari en lo seu afany de desvirtuar lo Muntaner, per tal que fent-li dir çò que no digué, y ponderant com a anacronismes la diferencia de les llurs assersions, estampà al peu de la relació sóbre aquest fét una nota, rebaxant injustament lo nostre cronista (1). Aprés de recomptar En Muntaner los diferents nómbres de galeres provençals, genoveses, pisanes, napolitanes y del principat de Calabria qui componíen la armada del rey Carles, declara com se dispergiren al acaçar-les les nostres: «les deu galères de pisans isquéren fora de la linia, arboraren, e strenyent lo vént, qui éra frescal, féren-se a la mar, e cuydaren-se estorçre. Çò que havíen fét los pisans, féren-ho aximetéix los genovesos e encare los provençals, per çò com totes llurs galéres éren lleugeres y ben armades. Al veure açò, les coranta-cinch galéres, fustes armades e barques del Principat se tinguéren bé per mortes, e tocaren a la platja de Nicotera; emperò llavors les acometeren les vint-e-dues, e en tal fórma, que no pararen fins a veure-s entre élles... No parà ací la aventura, ans cuydaren batre Nicotera, etc.»

(1) Per nota reproduhim també ací la que posà lo senyor Amari, dexant-la en italia, per no alterar poch ni molt lo sentit: *Il Montaner in questa impiastra tre fazioni: la caccia data alle 70 navi, la presura dalle 22, e il saccheggio di Nicotra, seguito nel 1284; che è nuovo argomento della poca esatezza di questo autore, il quale scrivendo vecchio e molti anni appresso, confondea nella sua memoria l'ordine e le particolarità de' fatti.*»

No-s recordà l'Amari de que lo Muntaner havía vist, en sa minyonía, lo rey En Jaume I, ni de que, essent veritable contemporani, pogué molt ben escriure, en la flor dels seus anys, los féts de què ací tracta, essent pura imaginació del sicilià fer al nostre catalá vell y xaruch.

No caldrá consignar ací, puix que ja ho presumirá lo llegidor, que lo Cronista de Barcelona proclama a ulls-cluch en aquesta ocasió les inculpacions que fa l'Amari contra lo Muntaner, arribant a dir que per éll han comès molt greus errades bon nómbre d'autors respectables.

Per les darreres paraules és de veure que los nostres van combatre Nicotera, cosa molt natural, puix vençudes les forces de mar, apar del cas que, profitant la ocasió los vencedors, saltassen alguns en terra y encalçassen les forces terreres qui abans protegiren l'enemich, séns que sía açò obstacle per que més endavant, sóbre-tót no dominant lo pahis, tornas allà gornició anjovina, y tornas també temps a venir la nostra armada a fer-hi un nou descalabre. Per no tenir aquesta consideració l'Amari, creu que quant esdevingué a Nicotera en 1284 és allò que posa en aquesta ocasió lo Muntaner, segóns que axí ho espressa en la seua nota, y per donar-ho a entendre inventa lo del barreig, *il saccheggio*, la qual paraula no adopta aquell cronista, com tampoch ne parla ningun dels nostres, ans bé lo Desclot conferma lo fét aparentment, con diu que les galéres dels catalans embestiren ab furia fins a la metéxa platja, y que, tost aprés del cabdal combat, lluytaren a Nicotera ab altres quatre, qui defensaven *en terra* la gent de la ost d'En Carles, y que, en terra també, En Pére de Squivar ab sa galéra y una altra, a despit de la cavallería del dit rey, aconseguiren embarrancar les galéres enemigues y amenar-les-se-n ab sí, en la qual ocasió podía molt ben ferse que morissen en aquell punt los dos-cénts homens de cavall francesos, de què parla lo Muntaner, séns que açò tinga res que veure ab lo combat de Nicotera, posterior, que lo Amari considéra com a únich (1).

Tantost vençudes les galéres, fent-ne més de sis mil presoners, segóns lo Muntaner, y quatre mil cinquanta, segóns lo Desclot—inclinant-se com sémpre l'Amari al menor nómbre,—assegurats aquests, y amarrades les galéres vençudes darrere les vencedores, se-n tornaren envers Messina, fent seguir de passada més de 130 veles que trobaren al port, y havíenhi fet cap ab queviures per l'exèrcit anjoví. Al atançar-se a [illegible]essina, anaven davant les vint-y-dues galéres primeres, roc[illegible]ant-ne quiscuna més de quinze, ovirant-se en la principal l'[illegible]andart regi; mostraven-se totes empavessades ensémps

[illegible]) Tot quant diu l'Amari en aquest punt, ho tórna dir després, com a obse[illegible]ió propria, lo Cronista de Barcelona.

que amarades de la ayga de mar, jahents a abdues bandes les banderes vençudes, o sien aquelles ón s'hi divisaven les armes d'En Carles d'Anjou.

Al succehir lo combat, hi hagué una equivocació per part del rey Carles, qui-s repetí en sentit contrari, çò és, ab agradosa reexida per part dels messinesos. Diuen que goytant aquell com lo menor nómbre de les nostres galéres anava detras la seua armada, meravellant-se en estrém, va persignar-se y digué: «¡Ay Déu! ¡tan fólla és aquexa gent, que axí van a morir séns més ni més! Cert és, verament, çò que digué lo savi, que tot lo seny d'Espanya està en lo cap del cavall, puix la gent no té cervéll, méntre que los cavalls hi son assenyats e los millors del món.» Y ab aquesta fermança, ell y los seus arribaren a creure-s tantost que les vint y dues galéres catalanes havíen estat preses de les seues, per què, assegura lo Desclot, féren-se a Reggio lluminaries, demostrant gran alegría, qui-s transformà lo díe vinent en tristor y desesperació al sabèr que les galéres presoneres eren les anjovines, puix les vegéren entrar a Messina, ón també a hora foscant s'hi féu lluminaria, fent semblant novitat proferir a En Carles en un moment de sorpresa y de despit: ¡Ay Déus! ¿què és açò? ¿quína gent és aquesta qui-ns és venguda de sus? ¡Açò no són homens, enans són diables infernals!» (1)

L'engany de Messina fóu lo creure-s que la armada qu-s'aviava al séu port éra la d'En Carles, vencedora de la nosi tra, per què, en los primers moments de dupte, s'alçà certa bonior en lo poble, qui arribà a ohida del Rey. Recompta lo Desclot que, vers mija-nit, se trobaren les galéres davant la torreta del faró, ón se deturaren esperant que-s fés de díe, y entretant enviaren un missatge al Rey per notificar-li lo triumfe, lo qui, saltant de goig, donà gracies a Deu per tant assenyalada mercè, y al missatger un vistós abillament d grana ab pennes vayres. Lo dupte y lo sobressalt no dexave dormir En Pére entant que no tenía noticia del reeximent d

(1) Muntaner, cap. LXXX.

la empresa, y ab les noves apar que procurà de rescaballar lo perdut, reposant tranquilament fins a la matinada; mas al arribar les galéres, s'estava ja vora la mar, voltat de cavallers y de tot lo poble de Messina qui-l saludava ab frenètich entussiasme.

Refereix lo Muntaner que, al ohir la cridoria, lo Rey isqué a cavall a trench d'auba, y sossegant y encoratjant la multitut qui li preguntava instantment què s'éren féts los nostres y quínes galéres éren les qui tornaven, aenantà-s fins a la font del or, y que aturant allà, axicom cap-ficat, al veure tantes galéres qui-s presentaven ab lo vént devers mar, digué a sí-metéix: «Gracies som tingut de retre a aquell Senyor qui ací m'ha portat, per tal com no ha de desempararme, ni a mi ni a aquest poble infortunat!» Llà-donchs s'atansà lo Rey a la riba, esperant que aplegas una fusta armada, tota empavesada ab les armes d'Aragó, en la qual anava lo viç-almirall Cortada, qui li donà compte de tot quant éra esdevingut; y a-les-hores En Pére descavalcà, ficant lo genoll en terra, al exemple del qual tots los seus seguidors s'agenollaren aximetéix y entonaren a grans veus la *Salve Regina*. Per orde del Rey, passà e s'avià tantost la armada a enfront de la Duana, que éra llà ón hi havía lo palau reyal, y allà férense les acostumades llahors a Déu y les saluts *(lo llaus se cridà)* a les quals responía tota la gent de mar y terra, ab tan gran cridoria, celebrant als nostres *lleons* (aquest nom donaven als nostres soldats per significar la llur valentía), que séns ninguna dificultat podíen bé ohir-se dés de Calabria.

Aquestes dues relacions no-s contradiuen pas, ans la segóna és ampliació de la primera, car lo missatge tramès dés de la torreta al Rey podía ésser secrét, y al exir En Pére de ca'seua gordar ja en lo pit la immensa satisfacció que sentiría, fundant-se en aquesta seguretat la que donava lo Rey al seu poble con lo voltava duptós preguntant-li quína éra la rmada qui anava acostant-se.

La poètica descripció de la escena qui esdevingué a la iba al atansar-se En Cortada, no la dóna lo Desclot, emperò

la omissió d'aquest fét secundari no prova que no succehís, y ab tót y donar-la sols com a poesía del Muntaner, poesia és aquexa que no desfigura la veritat, ans bé és la espressió del esperit qui dominaría tal hora com aquélla. Res, absolutament res d'aquesta manifestació del públich contentament no refereix lo senyor Amari, ni arriba a apuntar tan sols lo nom del viç-almirall vencedor, com regatejant la gloria als catalans, cenyint-se únicament a declarar la generosa determinació d'En Pére, per donar un exemple de magnanimitat al inhumà En Carles, en lo qual estan concordes la major part dels cronistes, a sabèr, que soltà los presoners séns rescat, dexant-los anar lliurement a les cases llurs, ab la sola prometença per part d'aquests de no fer armes contra Sicilia, facilitant-los passatge y donant a quiscun una tornesa de argent (1), magnífich acte polítich, que féu encare sobressortir més y més enviant cartes a les poblacions de la Pulla y del Principat, convidant los llurs habitadors a concórrer als mercats de la illa, ón estaríen segurs y seríen ben tractats si anaven ab esperit pacífich.

Al consignar aytal magnanimitat del rey català l'historiador sicilià, déxa entreveure la mira política moderna qui l'induhí a escriure la seua obra, puix no podent prescindir de regonèxer l'eféсte que axò produhía en terra ferma a favor del nou rey de Sicilia, té prou ansia d'afegir, parlant dels presoners qui se-n tornaven, «que los messinesos, alhora, los encoratjaven ab savies rahons, dihent que res no-ls calía témbre dels sicilians, *enemichs no més que dels forasters opressors, no de la gent italiana, qui feya aquella guerra per força, puix, al contrari, la benehía de tot cor la revolució siciliana»*. Po-

(1) Novament s'aferra l'Amari en reduhir dos féts en ún. Car lo Muntaner, en altra ocasió, parla d'un fét semblant, esplicant la generositat del Rey ab certs presoners, diu aquell autor que lo nostre cronista colocà lo fét en altre època, diferent de la del primer deslliurament, que no referí, no obstant de descriure lo triumfe de les nostres galéres y llur arribada a Sicilia. Per nosaltres no es açò sinó una omissió, mas no una transposició d'un fét, donchs considerant la generositat d'En Pére com a part de sa política, és de creure que la deslliurança de presoners éra ja un sistéma, y axí l'exemple podía repetir-se més d'un colp. Negar séns justificar no més pot admetre-s en la Historia com a fantasía.

drà açò ésser molt cert, emperò no ho éra menys que hi havía llavors a Italia lo gran partit güelf qui favorejà al tirà, y que en lo darrer dalt-a-baix, axí de mar com de terra, anaven, ab lós francesos opressors, pisans, genovesos, napolitans y calabresos, tan forasters en aquell segle per los sicilians com ho han estat en lo present los tudeschs per tots los partits de la Italia unida.

De llavors ençà, çò és, tost aprés de vençudes les osts d'En Carles per mar y per terra, succés qui donà gran renom al Rey d'Aragó per tot Italia, profità aquest la oportunitat latent per assegurar més y més lo nou domini qui havía de perpetuar sa dinastía; afalagà, per mijà de comunicacions particulars, als antichs partidaris de la casa de Suavia qui tinguéren la debilitat d'afiliar-se després al bàndol del anjoví vencedor; encoratjà, per iguàl vía, en favor de la nova situació de Sicilia los partidaris gibelins dispergits en diferents indrets de la península italiana; inseguint lo seu sistéma, inaugurat ja abans d'exir de Barcelona, y continuat en África, escrigué al Papa, ab la idea de sossegar-lo, y als cardinals per que obrassen a en favor séu; y quí sap si també fóu degut a ses manyoses suggestions la aparició d'algunes espurnes revolucionaries qui traspuntaren en algunes ciutats dels Estats d'En Carles. Los beniféts que havía d'anar experimentant la Sicilia ab la nova administració, reservà-s En Pére concedir-los a fur y mesura que-s presentassen ocasions oportunes, com per exemple sémpre que-s celebrava parlament, o accedint a les demandes justes que presentaven les municipalitats per arrabaçar antigues abusions; mas no perçò renuncià En Pére a mantenir scintilant sa victoriosa espasa sóbre lo cap de la bramant tiranía, per tal com organitzà d'aquí-avant un gran servey marítim de guerra, ab lo qual havía de mantindre-s sémpre a ratlla los vençuts anjovins, y calía percaçar ab lo témps lo domini de la mar per la casa d'Aragó: ell, en persóna, intervingué després en féts belicorosos, y finalment fins tolerà algun colp, segurament per mantenir viva la terror que les seues tropes sembraren dés los primers moments en les osts enemigues, que los indò-

mits almogavars satisféssen llur bèlich apetit, dexant-los fruhir en alguna esbojarrada empresa.

Aludim ab aquesta darrera referencia a un fét axí terrible com singular. Impacients los almogavars, demanaren al Rey que-ls dexas fer un desembarch en la Catona, lo qual punt gordava, per son parent lo rey Carles, lo comte d'Alençon, qui éra fill de Sant Lluis. Consentida la volença, atravessen de nits los almogavars dés de Sant-Renier; esperen de prompte a la riba, avancen tantost, en diferents escamots pausada y cautelosament: los uns s'encarreguen d'escometre la casa ón s'alberga lo Comte, altres d'atropellar los caps-de-carrer, altres d'esvahir les téndes y los vaxells atracats, y a un senyal convingut, acometen tóts alhora. A la primera remor de la gent del Comte, s'abóquen al encontre dels invasors tres-cénts cavallers a peu, qui componen la seua guarda, y avancen per deturar lo descarrerat torrent qui-ls vé demunt: mas a la impetut de la almogavaría no hi valen llargues espases, cuyraces ni ferrats cabacets, los trescénts cavallers cauen degollats; y com aquesta força era la cabdal barrera qui podía empatxar l'accés al alberch del capitost, ni caldrà dir que lo comte d'Alençon ha de restar subgécte, menys de servir-li la defensa que cuyden fer de sa estança deu cavallers qui-n barren la porta. En tal situació, los almogavars se-n pugen a la part de sus, y a colp de martéll atempten derrocar lo teginat: criden los de dins que-s deturen, que vullen salvar la vida al comte d'Alençon y-ls ne donaran més de quinze mil marchs d'argent, a la qual cosa responen los altres que no volen fer presoners y que convé que muyra en venjança de les morts ocasionades per lo rey Carles; y penetrant-hi a la fí, dónen mort als deu cavallers a la porta de la estança, que defensaren com a bons y valents, y lo comte d'Alençon fóu cruelment acoltellejat.

Tras aquesta desféta, lo crit de *¡via fora!* (ja abans d'are havèm esplicat en què consistía aquesta fórma de guerra) s'estengué fins a Reggio, provant açò de que alguns s'esca-

paren y que fóra mester encalçarlos en aquella direcció, o pot-ser que ab tal escusa sería més desempatxada la reembarcada de les trópes, com axí de fét ho verificaren, duhentse-n rica presa, que consistía en vaxella d'or y argent, cinyells, espases, vestidures, cavalls, muls y palafrens, arnesos y montures, téndes, cobre-llits y abundor de florins.

Los cronistes antichs de Sicilia parlen d'aquest fét com a empresa confiada al almirall En Jaume Péreç, a qui lo pare donà certa instrucció en plech tancat, de què apar que lo fill se propassà un xich, per ésser romas en lo territori enemich més témps del que consellava la prudencia, çò és, reembarcant-se aprés de trench d'alba, per la qual rahó volía lo pare pendre-li lo comanament de la armada, a no havèr-hi intervingut a favor del príncep alguns barons. Aquesta major circumstancia no està en contradicció ab lo fét sus-are referit, puix que fent mester algunes galéres per lo transport de les trópes, qui éren almogavars y sirvents de meynada, és clar que calía anar-hi un cap mariner, y podría molt ben ferse que fós aquest lo metéix almirall en persona.

Com de costum, l'Amari s'entoçudeix en fer veure que lo nostre cabdal cronista coloca malament aquest fét y que manca a la veritat ab la nova de la mort del comte d'Alençon, qui, diu, valènt-se d'algun document, fóu un dels qui, alguns mesos després, consellaren al rey Carles lo transllat del campament al camp de Sant-Martí, a ón morí. Lo primer no és cert, car lo Muntaner, inseguint lo costum de tots los cronistes d'aquell témps, qui estalvíen les dates y no fan una relació continuada, sinó que reduhexen a capítols assoliats los féts que recompten, prescindint devegades del orde cronològich, esplicà sots aquest sistéma, çò és, presentant-lo en un sol capítol, lo fét de la almogavaría a la Catona; y quant a la mort, bé fa a conèxer que l'Amari no vegé la crònica original, y sí solament alguna referencia o mala interpretació d'un altre autor més modern, puix no diu lo Muntaner que fós mort en aquella ocasió lo comte, com ho espréssa al tractar dels deu qui defensaven la porta, sinó que fóu acoltelle-

jat, *hi fó tot pecejat* (1), y ja fós que los almogavars acceptassen la rescat, o que pogués escapar ab los pochs qui fugiren, resta axí ben esplicat que, séns donar-se per fals lo succés, estigués lo personatge poch témps aprés a Sant-Martí, y que allí, o pot-ser abans, segóns lo tést del metéix senyor Amari, morís, tant més si ún té en comte la data d'una altra crònica nostra, lo *Gesta Comitum*, ón s'hi llegeix que en les jornades de Calabria fóu ferit lo comte d'Alençon, qui morí poch témps desprès a conseqüencia de la ferida.

Posa l'Amari aquest fét al 6 de Novémbre, y per tant sería posterior als primers passos sóbre lo desafíu entre En Pére y En Carles; emperò, sía desprès, abans o durant les gestions fétes per donar compliment a aquest notable acte, convé que-ns ocupèm del metéix, per ésser un del motius qui obliguen a resoldre ab major activitat per part d'En Pére, axí la seguretat de son propri domini com la definitiva constitució del pahís, allogant enfront del metéix la seua esposa Constança y son segon fill l'infant En Jaume.

Dés de Messina progectà lo Rey fer una passejada en direcció a Catania, ab l'obgécte de donar-se a conèxer als sotsmesos de la vall de Noto, qui éren los que li convenía tenir més disposats a la defensa, per ésser aquella comarca més en perill de irrupció enemiga que les altres, y aprés d'havèr aorat en la catedral d'aquella ciutat, tingué parlament ab los síndichs de les municipalitats, a les quals va prometre grans franqueses, rebaxà drets y tributs, y-ls hi parlà de la deslliurança, malehint, per tant, la passada tiranía; atenent tot lo qual li concediren alguns subsidis per sostenir la guerra. Era exit de Messina lo rey En Pére, segóns l'Amari, lo díe 16 de Octubre, y tornà a la metéxa, obtingut lo seu obgécte, lo díe 24 del propri mes.

No mancaría qui recomptas a En Carles los actes d'En Pére, y deduhint-ne ulteriors plans, procurava l'anjoví en la oposada riba aparellar-se també per si arribava lo cas de po-

(1) Lo Cronista de Barcelona no basquejà d'esbrinar l'original català del Muntaner, y crehent que aquest donà realment per mort lo comte d'Alençon, se profita d'aquesta ocasió per tractar de confús lo nostre cronista.

sar-se aquells per obra, no estimava prudent, ab tót, aventurar de nou la seua armada, que resgordava adorsada a la platja dels seus Estats, esperant que passas l'ivern per atemptar nova fortuna; emperò entretant les nostres galéres transitaven lliurement amunt y avall del freu, infonent la terror en tota la costa de la Pulla, y fent continues preses, que no podíen empatxar les embarcacions enemigues, ni los presiris que per las poblacions de la maresma anava distribuint l'infortunat Carles, cosa que executà, en part, ab algun adjutori que li trameté son parent, lo rey de França. En tal situació, per consell propri, o mal aconsellat del qui menys valía, cuydà En Carles que la manéra de desbaratar los plans del seu contrari, de qui la anomenada anava en augment fins en los territoris dels seus propris enemichs, era desafiarlo personalment (1), acompanyat cada hu de igual nómbre de cavallers, puix com penjava en gran part de la anomenada del rey aragonès lo mantindre-s a Sicilia la nova situació ón se trobava, un colp desacreditat lo famós cap ab lo venciment en un repte, lo demés se desplomaría per son propri pès.

Fóu encarregat d'anunciar al indòmit català semblant declaració de desafíu del francès, segóns apar, un frare prehicador, o, segóns altres, dos familiars d'En Carles, vestits aximetéix de frares, y, prescindintací dels variats e inútils engrunaments ab què descriuen los cronistes aquest aveniment, fóu lo resultat, com éra de esperar, acceptar lo repte lo nostre Rey, trametent a aytal obgécte dos cavallers en representació seua a Reggio. No falliren anades y vengudes fins a dexar ben assentades les condicions del desafíu, qui-s reduhiren al cap-devall a que devía verificar-se en camp clos, cént contra cént, en lo comtat de Burdeus, a Gascunya, com a lloch vehí a Aragó y a França, possehit a-les-hores per Eduart rey d'Anglaterra, lo qui éra tingut d'estar allà present, o lo qui éll disposas en lloch séu. Devía tenir l'acte com-

(1) Per dos documents del nostre Arxiu reyal, consta que fóu En Carles lo reptador, per çò com en ún, parlant d'aquest, diu En Pére, *tanquam petitor*, y en un altre, en bóca propria declara *tanquam defensor sibi respondimus*, registre 53, foli 101, revers, y següents.

pliment lo díe 1.er de Juny vinent; y si no hi fés cap En Eduart, calía que l'esperassen fins a trenta díes, durant los quals ningun dany devíen inferir-se los uns als altres combatents, fins passats vuyt díes de verificat lo desafiament.

Prescriguéren-se encare altres formalitats, y estès un dóble compromís, signat l'un a Messina a 9 de les calendes de Janer y l'altre a Reggio lo díe 30 de Desémbre, juraren son compliment, dessóbre los sants evangelis, coranta cavallers per part, los quals éren com a fiadors de çò que llur respectiu senyor prometía (1). Curaren del ordenament de tót sis cavallers nomenats per cada una de les parts, y fóren los nostres En Guillèm de Castéll-nóu, En Roderich Ximèniç de Luna, En Pére de Queralt, En Eximèn d'Arteda, En Radolf de Manuel de Tràpani y lo jutge En Reynala de Limògis de Messina.

En lo document recòndit en los registres del nostre Reyal Arxiu no s'hi menciona los cavallers fiadors, y com-se-vulla que la data és diferent de la que porta lo compromis d'En Carles, sospitam si és aquell distinct del que s'ha publicat en algunes coleccions, en lo qual verament figuren los que nomena lo Feliu a la fí del capítol XVII del segon volum dels seus Annals, y són, lo comte de Pallars, lo d'Urgell, En Pére Fernàndeç germà del Rey, En Jaume Péreç, fill natural del Rey, En Llóp Ferrench de Luna, En Ponç de Ribelles, En Sanxo d'Antillon, En Pére Arnau Botonach, En Alaim de Leutini, En Baldoví de Vintimiglia, En Frederich Musca, En Rotllan d'Apello, En Gualter de Calatagi-

(1) S'entreté lo senyor Amari en calcular si un Joan Villani, qui, diu, figura entre los cavallers francesos, podía ésser parent del historiador florentí del metéix nom, com si aquell cognom hagués de pertanyer esclusivament a una sola familia, o com si no fós possible que, ab tót y ésser germans, pertanyés l'un a la banda güelfa y l'altre a la gibelina, séns que s'encomanassen mútuament le llurs respectives opinions.

Apart d'açò, crehèm que lo senyor Amari s'és preocupat, puix que en lo primer dels dos documents citats (registre 53, foli 101) no-s nomenen sinó los sis comissionats per l'ordenament, y en altres solament s'hi troba nomenat un *Joanne Lesvillan*, que pot molt ben ésser un cavaller francès, y no lo Villani de sanc italiana.

rone, En Bernat Roger d'Erill, En Roger de Lluria, En Bernat de Mont-peó, En Pére Garcès, En Bertran de Bellpuig, En Garcí Garcés d'Arasuri, En Guillèm de Bellera, En Ximèn Lòpeç d'Ambun, En Ramon de Molina, En Simon Deslor, En Blasco Massa, En Gil Ruiç de Montuengu, En Garcí Arnal de Gil, En Berenguer de Ofegat, En Bertran de Vilafranca, En Ramon Cortada, En Jaume Oblites, En Guerau d'Ascó, En Esteve Núnyeç y En Blasco d'Alacia (1).

Entre los cavallers escollits per acompanyar lo Rey en lo desafiament, apar que s'hi trovaba també l'almirall En Jaume Péreç, y fundant-ho en aquest motiu, per çò que lo Muntaner nos recompta, asseguren alguns autors que cessà en aquell càrrech, y fóu dés d'aquella hora transmès al cèlebre Roger de Lluria, si bé algun altre cerca lo motiu de la separació en lo desplaher que tingué En Pére a-les-hores del fét de la Catona. Sía què's vulla, nosaltres no vehèm en aquesta substitució més que lo compliment d'una part del plan que havía progectat lo Rey per afermar lo seu domini a Sicilia, la hora que se-n separas per fer cap a Burdeus (2). Ordenats los preparatius per complir aquest acte, vejam de quína manéra comportà-s quiscun dels contendents mentre que passava lo témps fins arribar lo térme assenyalat.

En Pére, qui considerava com a indispensable, abans de sa partida, dexar un viu testimoni de sa pujança a Catalu-

(1) No cal fiar-se gayre en aquests noms, que, acomparats ab los que porta lo Desclot, oferexen alguna diferencia, encare que no trascendental. Aquesta seguretat fa que-ns passèm d'apuntarací los noms dels cavallers qui devíen entrar en batalla y que-s troben aximetéix a la fí del citat capítol del Feliu.

(2) Assénta ací una nota lo Cronista de Barcelona, sobre lo nomenament d'En Roger de Lluria per almirall, dihent que aquest diplóma «porta, *no obstant*, la data del 30 d'Abril del 1283,» cosa que no té res de particular, puix correspon aquesta a la època del fét de que tractam; y acabant ab aquesta consideració: emperò malgrat açò, consta que lo de Lluria, mal fós ab títol provisional, exercía ja lo comanament en cap de la armada per lo Janer del 1283.» ¿Oblidà lo senyor Balaguer que en lo compte d'anys de Incarnació, única llavors practicada en la nostra terra, com ho provarêm, és lo mes de Janer posterior al Abril, per comptar-se de Març a Març? Emperò no culpèm lo Cronista de Barcelona, puix lo qui cometé aquest oblit fóu lo senyor Amari, qui féu la metéxa observació (vol. I, plana 261), comprometent axí al qui li aná darrera.

nya, ordenà lo convinent estol qui devía acompanyar-lo, figurant en gran nómbre los almogavars, y lo 14 de Febrer (segóns consigna l'Amari) traversava ab los seus l'estret, en direcció a Reggio, qui, a creure lo referit autor, havía tramès ja los seus missatgers lo díe abans per fer assabèr que-s retría, emperò que, ab tót y açò, soferí dos jórns de setge, si havèm de preferir en la noticia als nostres cronistes. Dés de Reggio féu En Pére algunes cavalcades ab poca gents, com per donar a enténdre que tenía confiança en lo pahis, y tal com li anaven venint davant missatges y comissions, prenía lo Rey possessió de les comarques, contribuint a aquest resultat poderosament En Roger de Lluria, de manéra que arribà a nomenar governador d'aquelles En Narici Ruggeri, comte de Pagliarico.

L'Amari conclou la esplicació d'aquesta campanya en alguna escaramuça d'almogavars, *assedegats de presa,* y en quant al Rey lo presenta com embadalit, *inghiottito*, séns fer res, gaudint del adelitament dels boscatges de Coróna y Solano, lo pinta, ab maliciosa deria e inútil minuciositat, com cobejós per lo diner que portava un tal Barrota, tresorer d'En Carles, qui comanava a Seminara, donant preferencia a semblant empresa sóbre altres proheses que li consellava lo sicilià Alaino, a qui suposa que maltractà En Pére, y finalment si li otorga alè com a *senyor de la mar* per esténdre-s fins a Geraxe, procura consignar que s'hi atreví per havèr-lo cridat los naturals, *chiamato da' terrazzini*, y que hagué de cessar en los contínuus assalts que donava als enemichs acampats prop del castéll, per sospita d'algunes novitats qui-s temíen a Sicilia, a ón li calgué tornar-se-n a corre-cuyta.

A acò vé reduhida la gran pintura de les campanyes del rey En Pére a Calabria per l'historiador modern qui contínuament retrau als nostres antichs cronistes lo pecat de la *preocupació nacional*! Ben diferentment descriu aquesta campanya, ab senzillesa y séns pretensions, lo nostre molt discrét Muntaner, la relació del qual copiarèm per satisfacció dels nostres llegidors: «Sabuda tal novitat, lo rey Carles... no volgué esperar al rey d'Aragó, qui ab tota sa gent se-n ana

a la Calabria, arribant a la Catona, ón cuydà trobar lo rey Carles; emperò diguéren-li que ja se-n éra anat. Bé fort enujat lo senyor Rey con açò va sabèr, mas digué: Pus ací stam, no serà debades nostra vinguda.—Partiren, donchs, vers la ciutat de Reggio e assetjaren-la; e no feya dos jórns que hi éren, aprés havèr-los combatuts regeament, con se retéren a mercè del Rey, e meteren en son podèr tots los francesos que-y havía. Presa la ciutat de Reggio, apoderà-s de Calana e la Mola, del castéll de Sant-Onoxent, del de Santa-Ágata e del de Pentadatilla, de la Amandolea y de Bírats. Los homens de cavall alforrats e la almogavaría feyen corregudes terra endins e teníen encontres ab la cavallería que lo rey Carles per aquells lloch havía dexada.

»Emperò què-us diré d'aytals encontres? si los del senyor rey d'Aragó éren cent homens de cavall e cinch-cénts de peu, e-s trobaven ab cinch-cénts de cavall dels altres e ab tres o quatre mil de peu, a tóts donaven-los mort o feyen-los presoners, puix que en tal manéra sporuguits los teníen, que tantost com ohíen cridar: «¡Aragó!» donaven-se per morts e-s dexaven vèncer. Lo qui volgués referir tots los singulars féts d'armes que les gents del senyor rey d'Aragó feyen tots-jórns en Calabria, no hauría prou témps per scriure-ls: e si senyor algú stigués jamés alegre, aquest éra lo rey d'Aragó, per çò com quinze jórns stigué en Calabria, durant los quals apoderà-s de tota la costa de Turpía a Quirayt (1), e prou que-y trobà plaher; mas com li venía al pensament lo témps de la batalla, e que éra tengut d'anar-hi, feya-li mudar de coratge.

»Aprés havèr stat quinze díes en Calabria, anà, senyera desplegada, per tota aquella terra: dexà son vicari general en Calabria, forní, ab les sues gents, tots los castélls que havía presos, e noresmenys hi dexà tots los seus homens d'armes, axí d'almogavars com de sirvents de meynada, ab cinch-cénts de cavall, tots catalans y aragonesos, e éll se-n tornà a Messina, ab la romanent cavallería. Com fóu en Mes-

(1) Los traductors francès e italià traduhexen los noms d'aquests dos poes Tropea y Gerace. Possible és que axí sía.

sina, ordenà tota Sicilia, posant-hi stràtech (1) en quiscun lloch, e en Messina e altres llochs, capitans, justicies e maestres justiciers. Fóu nomenat capità de la vall de Mazzara micer Aleyneps e a sengles richs-homens e cavallers de Sicilia donà oficis, compartint-los ab los catalans e aragonesos ensémps, per tal que en quiscun ofici allogava un català, un aragonès e un llatí, la qual cosa ell fahía per çò que axí fóssen més acostades les relacions que-y hagués entre uns e altres.»

De tornada a Messina, manà lo Rey convocar lo concell general a la esglesia de Santa-María la Nova, ón hi havía *catalans, aragonesos* y *llatins*, als quals endreçà la paraula, suplicant-los que s'estimassen com a germans y s'honrassen mútuament; los informà de la necessitat que tenía d'anar-se-n per tenir lo desafiament, y va prometre-ls que tan bell punt com fóra a Catalunya los trametría la reyna y los seus fills, donant-los fermança de que ell allà tornaría. L'endemà donà orde al almirall per què armas vint y cinch galéres, en quiscuna de les quals devía havèr-hi un còmit català y un altre llatí, quatre nauxers catalans y quatre llatins, y que fóssen llatins tots los prohers y remers, y catalans tots los ballesters, y, óltra açò, en secrét, li encomanà que armas quatre galéres totes de gent escollida de catalans, séns un sol de llatí ni d'altra llenga, aparentant que havíen d'anar a Túniç, emperò enviant-les a Tràpani, ón calía que s'aplegassen vint y quatre jórns després. Ab les primeres havía de mantenir l'almirall lo bon nom de la casa d'Aragó en les mars de Calabria, com axí ho acreditá; y les segónes éren per servir al transport del senyor Rey a Catalunya.

Ordenat açò, passà En Pére de Messina a Palerm, ón tornà coldre parlament ab igual obgécte que en aquella ciutat: se traslladà després a Tràpana, y trobant ja allà les galéres, ab llurs capitans En Ramon Marquet y En Berenguer Mallol, féu-se a la vela, aviant-se, segóns apar, al metéix indret

(1) *Stràtech*, capitost militar. En diversos documents que-s conserven d'aquesta època y relatius a Sicilia, ai dirigir-se lo Rey als seus oficials reyals, nomena sémpre, aprés dels *justiciariis*, lo *stratigoto*.

d'Africa ón éra estat ans de passar a Sicilia, ja sía per pura curiositat, per informar-se de çò que éra esdevingut a Alcoyll aprés de sa partença,—segóns que ho dóna a enténdre una interessant escena que descriu lo Muntaner, parlant d'una visita que tingué En Pére dins la nau, de part dels principals del pahís,—o pot ser per dexar assentats los precehents que poch aprés havíen de servir pei los nous tractats ab Túniç, que adés indicarem.

Estan discordes los autors referent d'un fét molt important succehit abans o aprés d'havèr tornat lo rey En Pére, a sabèr, la anada de la reyna y dels infants En Jaume y En Frederich a Sicilia, per çò com lo Muntaner la recompta com a posterior a la arribada d'En Pére a Catalunya, engrunant minuciosament los preparatoris del viatge, la rebuda a Sicilia, y lo :parlament tingut desprès, en lo qual parlaren En Pròxida, En Tèrmini e altres personatges, cosa que-ns donaría entenent que mal podía confóndre lo qui tan per menut informat n'estava; y lo Neocastre, ab algun altre sicilià fan arribar la regia comitiva a la illa ans d'exir-ne En Pére; de manéra que lo parlament a què-s refereix lo Muntaner se tingué encare sóts la presidencia del Rey, lo qui, diu, hi encomanà la feheltat a la reyna, y aprés d'élla, al infant En Jaume, com a senyor qui havía de governar en nom de son pare y de sa mare. Vehent que lo Desclot dóna com a arribada la dita senyora a les darreríes d'Abril, y constant que aprés havèr-se retrét En Pére de Geraci, calgué-li tornar a Calabria per refrenar les males volences del Calatagirone, qui començava a despendre-s del compromís que havía contret ab lo Rey d'ajudar-lo personalment en lo desafíu, y per altra part sembrava la rebelió, fent axí malver los eféctes de la revolució siciliana, y aplanant en tal guisa lo camí als Anjous per tiranitzar de bell-nou la restaurada illa; gayre bé nos inclinaríem a la opinió del Neocastre, que, per suposat, ha seguit l' nari, emperò suspenèm en aquesta part lo juhí, méntre q no apareguen documents fehacients qui-ns resolguen lo d te originat de la diversitat presentada per cronistes de i l autoritat.

Lo mou de obrar del rey Carles, d'ençà que En Pére atemptà per primera vegada dominar la Calabria, fóu sumament trascendental. Per donar més a enténdre que no defugía lo desafíu, emperò que-s prevenía prudent y militarment per allò que pogués sobrevenir, noresmenys de reforçar les gornicions, creà vicari general del régne al seu únich fill, lo príncep de Salern, nomenat també Carles com éll, y per motiu *lo Coix*—d'un vici natural qui-l desfigurava,—donant-lo a conèxer als magistrats de Reggio, diu l'Amari, *lo die dotze de Janer del 1283*(1). No obstant del témps que mancava encare per complir-se lo térme del desafíu, féu En Carles semblant que partía ja, ab cor de no fallir; emperò éren altres les seues intencions, a sabèr, acostar-se al Papa y al rey de França per obtenir la ajuda espiritual y material que necessitava, armant axí un filat en lo qual son indòmit rival restas embolicat y subgécte per tots costats.

Dirèm breument com aquest plan, no lo seu resultat, anà verificant-se. Si alguna vegada, ab apassionada veu y terrera furia, ha cridat lo successor de Sant Pére, dés d'aquella càtedra qui ha de representar sémpre la pau y la humilitat, fóu en la ocasió a què-ns referim, con compromesos per sa honor de cavallers dos prínceps a escatir per mijà d'una lluyta personal la gran questió de què per ventura depenjava la pau del segle, se dexava aquesta sentir, si bé que aparentment, en los Estats d'abdós contrincants, méntre que éra esperat lo compliment del térme assenyalat. ¿Y serà algú qui puga creure que aytal impetuositat, per part del francès Martí IV, no havía d'ésser resultat d'un conveni entre aquest y lo rey Carles, séns més obgécte sinó empatxar lo desafíu, en lo qual podía aquest anorresar per tots-témps la seua reputació?

La tanda de sentencies fulminades contra lo rey En Pére són una prova incontrastable de la opinió que sostenim: ja en lo Novémbre, dés de Montefiascone, havía escomunic

(1) Ja veurà lo llegidor més avant la rahó per la qual devegades comp l'Amari un any de més sóbre les dates que nosaltres assenyalam.

En Martí a En Pére, retrahent-li la usurpació de la Sicilia, y manant-li que la desocupas; poch aprés, li assenyalava lo díe 2 de Febrer vinent com a térme fatal per complir l'anterior manament, çò és, per que abandonas irremisiblement aquell domini que éra sols de la Esglesia. Séns dexar transcórrer aquest térme, y ab xardorosa impaciencia, als 13 de Janer següent, dés d'Orvieto, tornava a manar a En Pére que isqués de Sicilia séns dilació, exhortant a tot-hom a alçar-se a favor de la Esglesia y del seu *benvolgut fill En Carles;* al 5 de Febrer reclamava formalment a En Carles que anulas aquells pactes inichs que havía sots-signat ab l'aragonès, testimoni solament de *vanitat y de feresa*, y-s desentengués absolutament de la lluyta personal; al 19 de Març etgegava Martí un altre llamp contra lo pervers, fent historia de tots los seus actes, çò és, los armaments a Catalunya, lo fingit plan de conquestar la África séns aportar-hi forces bastants, les falses embaxades a la cort de Roma, la inteligencia ab los sicilians per la rebelió, y finalment la ocupació fraudulent de la illa; y tot recordant la falla de compliment per quant toca al cens promès a la Esglesia dés del témps de Pére *lo Catòlich*, menaçava ja ab donar lo reyalme d'Aragó, que deya ésser *feu séu*, a qui millor li vingués de grat, y descombregava per tercera volta l'ínclit monarca aragonès. Alternant ab aquests escrits d'alta importancia oficial, escrivía al metéix témps l'obcecat defensor d'En Carles a diferents prínceps y potentats per que abandonassen En Pére, entre altres En Eduart d'Anglaterra, que no consentis lo matrimoni de sa filla ab lo primogènit del rey d'Aragó; al metéix Rey, al 5 d'Abril, per que no fos gordador o jutge del camp de la lluyta; al rey Felip *l'Atrevit*, per que no dexas entrar los combatents dins Gascunya; als ordens militars de Castélla per que no ajudassen a don Sanxo, presumptiu herèu d'aquella corona, qui estava lligat ab En Pére; a certs perso- ıtges de Venecia per que no anulassen lo tractat penjant ıtre la república y lo nostre rey (1): y, tot alhora, dispensa-

(1) No havèm pogut veure aquest tractat, y sí tan solament una lletra d'En re al duchs Joan Dàndolo, al qual demana que no ajut a En Carles, y és la

va o difería a En Carles lo pagament del cens a la Esglesia; proposava per al comanament del exèrcit lo comte de Montfort, *quel sacrilego uccisore del principe Arigo de Inghilterra*, diu ab rahó l'Amari: lo successor (hi afegirèm nosaltres) d'aquell venal servidor de França qui féu perdre los Estats óltra-pirenenchs als comtes de Barcelona, y qui assassinà infamement al noble rey En Pére en la plana de Muret; y finalment per un camí o altre anava texint la tela d'aranya ón se creya que, semblant a inesperta mósca, havía de romandre embolicat lo polítich monarca als ulls del qual no s'escapava lo més lléu moviment de quants rodejaven a Martí, al rey de França y al seu parent Carles, francesos tóts y, per tant, acèrrims enemichs de la nostra antiga patria.

Aquesta és la favor ab què mirà la córt de Roma lo fill predilecte, compromès en una lluyta personal, e igual sería, encare que menys palesa, la que trobà En Carles a la córt de França, la hora allà s'hi feyen tots los preparatius, no ja per lo desafíu. sinó per sobrependre lo xardorós aragonès, posat cas que, portat de sa formalitat cavalleresca, se presentas a Burdeus séns més comitiva que la pactada, o que, arribant a complir-se la lluyta, la sort, per malastre d'En Carles, lo fés vencedor.

Tal és la actitut que prengué quiscun dels dos reys enemichs dés que-s va decidir aplanar la gran questió del domini de Sicilia per vía d'una lluyta personal. En Carles jaquí los seus dominis, dexant sols en aquests los seus exèrcits a la defensiva fins que, en tornant vencedor, activas novament lo plan de reconquésta, y recobras açò que en bréu témps perdut havía, lo régne de Sicilia y la anomenada de gran rey: y En Pére, assegurant no menys lo territori agregat a sa coróna, poderós en lo seu navili en la mar, y resolt campió, se dirigía confiat vers lo sol ón se gronxà lo seu ilustre breçol, a Catalunya, desijós d'acreditar allí encare més que no li mancava esforç per mesurar lo seu braç al

data de Messina als 15 de Janer, XI indicció. (*Arx. de la Cor. d'Aragó*, registr 53, foli 122, revers.)

lo del *fill predilecte de la Esglesia*, y dispost per altra part a amostrar davant tot lo món que valía tant com lo seu braç son cap, donchs no sería jamés víctima d'un engany dels contraris, y sabría burlâr-los la hora més impensada.

Y puix ab la seua tornada a la patria nadiua, justificava En Pére que havía complit lo plan imaginat ja de témps, de obtenir per sa muller y per los seus fills lo reyalme que de dret havía pertangut a En Manfret y En Coradí; establert ja a Sicilia nn concell de govern de personatges tan ilustres com éren En Joan de Pròxida, canciller del reyalme (1), En Roger de Lluria, almirall de la armada catalana y siciliana, y En Alaimo de Lentini, gran justicier—a qui donà lo Rey diversos senyoríus, y noresmenys, com a prova d'afécte, son cavall de batalla, la seua espasa, elm y escut,—y ab la presencia personal allí de la reyna Constança y dels seus fills l'infant En Jaume y l'infant En Frederich; podèm donar nosaltres com a conclós lo treball que-ns proposarem, tant per esplicar l'obgécte del capítol, lo qual és la agregació de la Sicilia a la Coróna d'Aragó, com per refutar los dos escriptors qui tractaren d'aquest punt d'una manéra que no podía jamés acceptar la veritable historia catalana, ni menys la crítica general històrica.

Per clourer aquest capítol devèm fer abans, ab tót, una observació, tal vegada la més important de quantes havèm fétes fins ací. En lo seu llarch y minuciós treball de investigació, per esbrinar tants féts, aplanar tants dubtes, contra-

(1) Del document nóm. XVI de la colecció del senyor Amari, que aquest prengué de Saint-Priest, y-s consérva en l'*Arxiu d'Aragó*, ne deduheix aquell que En Jóan de Pròxida no tingué lo títol de gran canciller fins aprés del Abril. Es lo dit document una contestació del Rey, donada a Logronyo a 4 de les calendes d'Agost del 1283, a En Joan de Pròxida, qui li havía donat compte del estat dels grans afers del reyalme, essent son contingut una prova de la gran confiança que meresqué al rey lo pros sicilià, y de que éra lo personatge de més pès del nou reyalme. Nosaltres havèm llegit espesses vegades lo document, y per més que hi posarem esment, no havèm sabut veure-hi çò que-hi veu y deduheix lo senyor Amari. Podía ésser, per ventura, més antich lo nomenament de justicier, ab què honraren a En Alaimo, emperò ni açò prova res en contra del de Pròxida, ni cal confondre lo càrrech de justicier ab lo canciller, qui és molt distinct.

riar tantes opinions, y finalment, en suma, la veritable historia de les Véspres Sicilianes, ¿ha arribat a resoldre lo senyor Amari quín pogué ésser l'any, segóns lo compte actual que segueix generalment tot Europa, èn què tingué lloch aquell famós fét? Havèm dit més d'una vegada que, malgrat los avenços de la sciencia cronològica, hi hà dates que no-s poden precisar ab fermesa, per havèr-hi comptes que-s reduhexen de dues o tres manéres distinctes en diferents pahissos (tal és, entre altres, la de la Incarnació), y havèr-hi pahissos la manéra de comptar dels quals ha mudat per efécte de la diversitat de dominis que ha tingut a comportar; tal és la dels anys dels reys de França, que fóren comptats a París d'una manéra, a Aquitania d'una altra, y a Catalunya d'una altra, segóns lo témps trigat en regonèxer al rey: açò y la dessidia d'alguns historiadors, qui no curaren d'esclarir aquest dupte, féu que-s perpetuassen en la Historia anys de comptes antichs que s'han fét passar com a equivalènts al compte actual, y entre élls crehèm que pot allogar-se lo que admet lo senyor Amari com corresponent al fét que-ns ocupa.

La nostra terra seguí constantment lo compte de Incarnació, sistéma que no abandonà En Pére, encare aprés d'adquirida la Sicilia y de romandre com a rey d'aquesta; y puix havèm provat, al tractar altres questions cronològiques en aquesta Historia, que rebatent del dit compte nou mesos nos resulta ab puntualitat l'equivalènt del compte actual, séns temor nos aventurarèm a dir que l'any 1282 que mencionen los cronistes parlant de les Véspres no correspon al metéix nómbre del compte de Nativitat actual, com no podía correspondre tampoch a aquest lo que ab igual nom solíen usar llavors a Italia, donchs precisament resulta un any de més que no de Incarnació, devent abans propriament ésser menor, y per consegüent, reduhint aquella data a la actual manéra de comptar, havém de dir que esdevingué la emancipació de Sicilia en lo 1281.

Abans que nosaltres féssem aquesta observació, propria del sistéma que constantment seguim, féu-la ja, séns dupte

un altre autor antich, puix en la edició del Muntaner del 1562, capítol LX, al citar la data en què arribà lo nostre rey a Tràpani, *tres dies a l'exida d'Agost del any* M.CC.LXXXII, s'hi llig a la vora aquesta nota: *Eusebi verifica ésser en l'any 1281, no discrepant de la veritat lo hu del altre.*

A refermar la nostra opinió, copiarèm ací un paragraf, precisament d'un escrit de la metéxa època y referent al metéix subject, que hom llig en un document signat per lo rey En Pére sóbre lo desafiament de Burdeus, ón parla de la diversitat de dates que és de observar en los compromisos dels dos contendents y en los nomenaments dels sis comissionats per part per ordenar lo desafíu. Veus-ací son contingut: *...pro parte ipsius regis Karoli exhibitis quorum est datum Regii anno Domini* M.CC.LXXXIII, *die* XXVI, *mensis Decembris,* XI *indictionis plenius continetur. Et licet data tam predictarum ipsius Regis Karoli et nostrarum quam etiam presentium et aliarum parie ipsius Regis Karoli presentibus consimilium littervrum videretur, in annis Domini discordare eo quod earumque litterarum nostrarum data facta est anno Domini* M.CC.LXXXII, *secundum consuetudinem Regni Aragonum et quod plurium aliorum partium ultimum... qui annus ab Incarnatione Domini computatur et earundem litterarum Domini Regis Karoli facta est secundum Romanae Ecclesie totiusque fere Italie consuetudinem generalem anno Domini* M.CCL.XXXIII *currente qui annus a Nativitate Domini computatur. Horum annorum descriptione diversa scilicet octuagesimi tercii et octuagesimi secundi quamquam secundum diversitatem regionum impositione a vocabulo discordante imo tamen et eidem in existentia permanente nullum tamen propter hoc aliquibus dubium generetur.*» (1)

Lo subject d'aquest capítol és la part més cabdal de la obra escrita per lo senyor Amari y la qui més nos interessa com a catalans: per açò l'havèm triat com a mostra de la nostra refutació, séns que renunciém a observar tot quant cregam convinent en los afers venidors, ja sía en contrari, ja favorablement. Per la mostra, donchs, conexeran los nostres

(1) Arxiu de la Coróna d'Aragó, registre 53, foli 104.

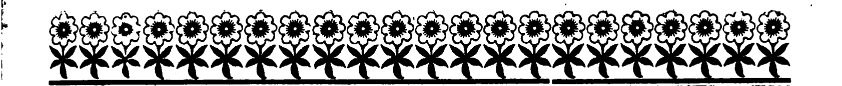
lectors, de quina manéra podríem seguir en la crítica especial dels demés afers secundaris, que tractarèm per avant sens llunyar-nos de çò que diuen los nostres cronistes, y sémpre ab la ajuda de la documentació y de la sana crítica, jamés apassionada, malgrat la amor patria que sentím, y menys falsejada per les bordenques mires polítiques del partit, que no podèm tenir, per no estar afiliat a ningun.

Aquesta sola guía és la que-ns ha conduhits a fer la anterior refutació, convençuts de que no pot ésser considerat com a veritable historia un llibre com *Il Vespro* del senyor Amari, lo tést del qual lluny de fundar-se ab preferencia en la autoritat de les cròniques més antigues, acorde ab lo major nómbre de documents *originals* contemporanis al fét (1), és unicament un convencional texit de noves preses de tots los cronistes e historiadors de diferents segles, nacionals o extrangers, güelfs o gibelins, primitius o reproductors, acceptant de quiscun çò qui ajuda a la esplanació de la idea polítich-nacional qui constituheix l'ànima del modern recompte, habilment contornejat per la ploma del autor al qual nos referím; sistéma que-s fa més estrany e inadmisible dés del moment que aquells escriptors són calificats per lo metéix senyor Amari, qui-ls ha espletat, combinant los llurs parers y noticies d'una manéra tan poch favorable, imputant-los molt greus deféctes, que fóra prou lo dictamen del modern crítich, si meresqués d'ésser atès, per que de semblants deus històriques prescindís del tót lo qui per avant atemptas escriure quelcom sóbre la famosa revolució de Sicilia y la agregació d'aquest reyalme a la antiga Corόna aragonesa. La estatua del Pròxida no la consideraran derrocada los veritables sici-

(1) Lo senyor Amari, qui tant se vanta d'haver-ho investigat, per donar a sa relació la autoritat que convenía, s'oblidà de fer lo principal viatge, d'anar al Arxiu qui guarda los registres de cancillería del libertador de Sicilia, llà òn haguéra trobat documents de preu per enriquir sa obra. Y malgrat d'aquesta gréu fal s'atreveix a afermar, en tò despectiu, que no hi hà en lo nostre Reyal Arxiu la milèsima part dels documents que li convenien. Tingué sort de trobar la lecció de Saint Pries, relativa solament al Pròxida, car, a no ésser açò, hagu arribat a publicar lo seu *Vespro* sèns alegar tan sols ni un dels nostres docume històrichs. Tant com ne dihèm del mestre ho podèm dir igualment del dexel

lians per la narració que n'ha escrit lo senyor Amari, combinant noticies volanderes y expressions isolades del Malespina y los seus continuadors, *que són tres opinions en úna y no podien tenir ardit de les Véspres en una ciutat güelfa;* del Giachetto y Villani, *male informaii, fallasi, parziali;* de la Crònica Siciliana, *anonimo cliente o partigiano dei figluoli di Procida, pieno d'amori guelfi,* del *semplice* autor de la Crònica llatina de Sicilia, de Nicolau Speciale, *che poté peccar di prudenza cortigiana contro verità;* del Neocastre, qui escriu ab *candore e preocupazione di patriotta messinese di que' tempi;* del Muntaner, *soldato di ventura, superstizioso, vantator di sua gente e sopratutto dei re, storpia nomi e fatti, massime favellando d'altri paesi;* del Malespina que *fu perdutamente guelfo e guelfamente scrive;* del Naugis, la qual *testimonianza di per se sola è men digna di fede,* etc., etc.

Lo nom del nostre famós cronista, d'En Ramon Muntaner, honra de la nóstra patria, no romandrà desborrat del catàlech dels homens ilustres, per més que l'actual Cronista de Barcelona, contrastant al parer dels escriptors més distingits, haja lo primer en son pahis nadíu atemptat emboyrarlo, preocupat per ventura ab lo respécte que li meresqués lo nom del personatge polítich sicilià, del senyor Amari, que no devía ja may confóndre, en aquesta part, lo senyor Balaguer, ab lo del historiador e imparcial relador d'antichs aveniments.

CAPITOL XXV

Dés del any 1281 al 1284

Bona administració del infant En Alfons durant la absencia de son pare. Prevencions per rebujar una invasió francesa que éra de témer. Tornada del Rey per anar al desafiu de Burdeus: disposicions notables, qui proven lo seu gran talent, durant lo seu viatge. Egoisme dels richs-homens d'Aragó: córts en aquest régne y en Catalunya. Los menestrals comencen a formar part de la municipalitat de Barcelona. *Recognoverunt proceres:* faules inventades sóbre aquest agregat legislatiu. Traspunta la Unió Aragonesa: perjudicis que ocasiona. Lo traydor Núnyeç de Lara se recull dins Albarrací: sotsmet-lo En Pére. Anatemes del papa Martí IV, y donació, per aquest, dels Estats d'Aragó, a un fill del rey de França. Lo cardinal Cholet coróna a Paris En Carles de Valois per rey d'Aragó. Per què li diguéren a aquest *rey del xapeu* y *rey del vént*. La mort de Martí y d'En Carles d'Anjou. Pretensions de França en Espanya. Córts a Barcelona: comportament dels ecclesiàstichs. Crides per defensar Catalunya dels francesos. Rebelió y càstich d'En Berenguer Oller a Barcelona: justificació històrica. Administració de Na Constança y del seu fill En Jaume a Sicilia. Batalles navals: destroça dels navilis anjovins, presó dels almiralls francesos y del príncep de Salern. Proheses a les costes de Calabria y a Basilicata. Espedició de la armada catalana a Gerbes y domini de la illa.

Lo capítol qui preceheix lo fórmen successos esdevinguts fora de Catalunya durant lo regnat d'En Pére *lo Gran*, mas qui pertanyen a la nostra Historia, per ésser los llurs ·otagonistes catalans y recaure aytals féts en prò de la Co›na d'Aragó, tenint per céntre la patria catalana.

Al separar-se lo nostre rey ab sa armada de Port-fangós er anar aparentment a la conquésta d'Africa, y de fét a desiurar Sicilia, romangué ací com de governador general dels

reyalmes l'infant En Alfons, lo comportament del qual devèm esbrinar, per més que n'hagen prescindit los nostres historiadors, per fer compendre la íntima confiança qui mijançava entre lo pare y lo fill, y la eficacia ab què sabé aquest interpretar les altes mires del altre. Ab tót que parega, donchs, com si reculassem, devèm tornar a la època de la magnànima resolució d'En Pére, con se llunyà de les nostres costes per anar al encalç d'un nou domini qui ajudas a fer més y més gran la confederació catalano-aragonesa; y tot descrivint aquesta part omèsa, enllaçar la seua fí ab la tornada del libertador de Sicilia, per entrar en un nou ríode de la Historia de Catalunya, en lo metéix regnat d'En Pére, y ab sa intervenció personal, període, séns dupte algun, tan gloriós com lo sus-are descrit, per presentar-se lo nostre prohom gran en sa terra, vencent totes les contrarietats polítiques y de fórça brutal qui puguen contrastar lo més poderós príncep, y conservant al metéix témps la granor que lo seu bon nom y sos navilis són tinguts de sostenir en les llunyanes terres ón poch abans s'hi donà a conèxer, conquerint inoblidable gloria.

Són tres, per consegüent, les pintures de què ha de compondre-s lo present capítol, relligant axí la narració que dexarem enlayre per tractar esclusivament de la agregació de la Sicilia, a sabèr: la regencia o govern temporer del infant En Alfons; les proheses d'En Pére al agafar de nou les regnes del Estat, que confià interinament al seu fill, y los triumfes alcançats en la Mediterrania per l'almirall En Roger de Lluria ab la armada catalano-siciliana.

En veritable pau se sostingué, no solament Catalunya, sinó tots los demés Estats de la Coróna, dés que En Pére, cridant vora séu alguns dels cabdills qui intervingut havíen en los anteriors alçaments, y despertant la idea de gloria en llunyanes empreses, havía aconseguit fonamentar la seguretat necessaria a la persóna qui, en sa representació, calía que s'encarregas del govern del pahis. Va sabèr En Alfons mantindre aquesta situació pacífica méntre que les grans forces militars, indispensables per la defensa de la patria en qual-

sevol contra-témps, se-n llunyaven ab lo rey llur, per tornar, segurament, més tart plenes de gloria, y aportant nova granesa ab la qual s'augmentas y resplandis encare més la granor antiga.

Durant lo període insegur, çò és, entant que la armada catalana, descobert de poch la direcció del seu aparent rumbe, sojornà en les platges africanes, no calía res ostentar de prevencions qui revelassen, als ulls dels enemichs o envejosos, temor, inseguritat o progectes ulteriors. Emperò axí que lleva àncores d'Alcoyll la armada, fent la vía de Sicilia, déxa veure ja En Alfons la inteligencia en què estava ab lo seu pare, amostra la més previsora activitat per atendre a la realització dels plans que aquest va concebre, esquivant tan com pot tots los obstacles qui poguéssen sobrevenir. A En Pére, qui tindría que mesurar bentost les seues armes ab los poderosos campions d'En Carles d'Anjou, podríen naturalment resultar-li pèrdues numeroses que convindría esmenar séns triga; podríen les seues galéres soferir desastres, per tal que lo seu nómbre no pògués competir ab lo qui constituía la armada anjovina: los corsaris berberischs, ab l'esquer que li oferia lo transport de queviures a Sicilia, desijosos de venjança aprés de les matances que féren a Africa les osts catalanes, y crehent per ventura que ab l'allunyament de les nostres forces les platges de Catalunya romandríen abandonades, podríen dirigir-s'hi a mansalva; y sembrar en les nostres poblacions marítimes la desolació y lo desconsol; y finalment, en tal situació, ja sía per revifar-se lo mal costum de destorbar tota empresa gran, ja per çò que, llunyat lo Rey de nostre terrer, paregués qué la mà d'En Alfons no havía d'ésser axí ferma com la de son pare per reprimir qualsevol temptative de desorde, quí sap si los malcontents barons qui en lo pahis éren romasos profitaríen la més fatal junctura per exir de nou al camp en demanda de çò que ne deyen libertats, y clamant esmena als llurs conculs drets.

A tot açò posà los ulls l'infant governador En Alfons, y documents espedits per la seua mà proven la més esqui-

sida vigilancia per aconseguir lo bé general, y provehir de la manéra més eficaç a la satisfacció de les tres necessitats indicades: estant a Çaragoça, a 3 dels idus de Setémbre, fet assabèr que son pare s'és translladat a Sicilia, fa una crida a tots los nobles y a les municipalitats de Catalunya, manant ensémps al sobrejuncter de Osca que ho faça cridar en lo seu territori, y dihent a úns y altres que estiguen previnguts, ab armes y pà (provisió?) per quatre mesos, con ell los cridarà, en defensió de les terres del senyor Rey; y per aytal cas, procuren los senyors y les ciutats tenir ben aparellades y municionades les fortaleses y castells; prova certa, ab semblants prevencions, de que començava un nou y possible perill, com axí prompte va presentar-se, dés lo punt que los nostres soldats anaven a constituir-se en gordadors de Sicilia. Poch després, a 13 de les calendes de Novémbre, dés de Barcelona, mana al lloch-tinent del almirall, En Jaume Péreç, que dó llicencia a qui-s vulla per anar en córs y armar contra los enemichs de la fè cristiana, llevat solament aquells sarrahins qui estan en pau y tréva ab lo Rey; y a 5 de les nones de Març (posterior segóns lo compte de Incarnació), dóna orde per la construcció de galéres, prevenint que sía tanta fusta tallada com ne fós mester de les boscuries que hi hà entórn de Barcelona (nova curiosa per la agricultura).

Apar d'aquestes tres disposicions, no s'oblida En Alfons de quant pot contribuir al bon orde y policía interior, podent donar com a exemple la ordinació féta al batlle y oficials de molts y sengles pobles de la Coróna, per que no consenten que apedreguen als juheus lo díe del Divendres sant y en la diada de Pasca; les provisions per la devolució de certes adzembles qne fóren robades al arquebisbe de Tarragona, y altres actes anàlechs, dels quals ne tenim bons exemples en los registres d'aquell témps (1).

Al témps que-s resolgué la anada de la reyna Constança

(1) Pot ésser que aquest mal costum donà origen a la espressió usada per los minyons a Catalunya, volent designar la funció de les tenébres, nomenades *fàsols* per les demés persónes. *Anar a matar juheus* és la espressió a que-ns referim.

a Sicilia, res no li passà tampoch per alt a En Alfons ab la fí de que acompanyassen la seua mare persónes lleyals, y que res no mancas a la dita senyora en la travessa, tot presentant-s'hi voltada de la pompa qui corresponía a la muller del gran libertador: axí li vehèm declarar en 16 de les calendes de Febrer a En Bernat de Castellet, *que éra-li obs de partir ab la reyna al servey del Rey*, lliure de la paga dels seus deutes, durant aquesta absença oficial, y al 4 de les calendes del metéix mes prevenir a tots los batlles, justicies, çalmedines y demés autoritats, que ningun entrebanch no posen, ans favoresquen, als procuradors del juheu Lapo Jandon, batlle de la reyna Constança, per la percepció dels rèdits d'Osca, Girona, de les montanyes de Prades y d'Estadell, que ha cedit aquesta senyora al dit Lapo, en confirmació de les quantitats que li ha prestades per verificar lo seu viatge.

Lo nomenament a Pascasi Vivet, de cònsol dels *Catalans* y *Aragonesos* a Sivilla, lo díe abans de les calendes de Març, acredita no menys que En Alfons procurava lo benestar de tots los seus sotsmesos, axí en l'interior dels régnes com en l'estranger, en aquelles terres ón féssen cap los nostres per rahó dels llurs interessos comercials. Emperò, llà ón ostentà En Alfons majors proves de sa alta previsió, fóu al acostar-se lo veritable perill, al retornar En Pére de Sicilia, per anar-se-n al tan esperat desafíu de Bordeus. Confermen les noves que anam a alegar la convicció íntima o la certanitat que hom tenía en aquella ocasió, de que lo rey de França proporcionava un gros estol al seu parent En Carles, en esguart del qual gran atemptat éra en primer lloch del tot perillós aventurar-se a entrar en terra forastera ab un determinat y reduhit nómbre de campions, qui podíen ésser ab lo llur rey ensémps víctimes de la follía francesa, y encare éra indispensable prevenir-se militarment per al cas que lo dit exèrcit ene-·ch tingués en cor, com lo-hi tingué, de penetrar en los Es-s d'Aragó, trencant tots los drets y formalitats.

Descobrint tals perills, ja sía per convicció propria y en n propri interès, o ja un dels camins convinguts ab lo pare, ıatural resultat de la política d'aquest, tan bell punt esti-

gué a noves En Alfons de que lo Papa menaçava ab despossehir dels seues reyalmes En Pére, s'endreça ab una atenta lletra a Martí IV, fent-li present la remor que corría y declarant-li de passada que les terres d'Aragó no podíen ésser confiscades per tal motiu, per çò com li pertanyíen a éll per havèr-li-n fét donació lo pare, reservant-se per sí tan solament l'us-de-fruyt, *regna sua et terram suam cedit atque concessit mihi donatione irrevocabili inter vivos solum sibi et in predictis retinens usufructum*, carta qui porta la data del 3 de les calendes de Març (1), y que, al nostre entendre, és la qui donaría peu al Zurita y altres historiadors per creure-s que, de fét, àns de partir cap a Sicilia havía fét En Pére renuncia dels seus reyalmes, confórme abans indicarem.

Era açò una temptativa més o menys legal per atapar, y que no éra sobrer de fer prevaldre; emperò com en tractant d'usurpacions y venjances no hi hà lley qui valga, méntre que anava a Roma aquexa lletra, procurava En Alfons altres camins més positius per aquestes terres: manava assoldajar per trametre reforç a la armada de Sicilia; prevenía a totes les costes marítimes que, en atenció a armar-se a Provença un gran nómbre de galéres y fustes qui podríen perjudicar *la terra del rey son pare*, féssen de nits fogueres y de díe altres senyals convencionals, *fiant farones de nocte et de die sint ibi talayis;* cridava als barons, eclesiàstichs y demés habitants de Catalunya, en virtut del usatge *Princeps namque* (2), per que acorreguéssen contrastar al rey de França y al rey Carles qui veníen ab gran exèrcit contra lo pahis, enviant al metéix témps ab aytal fí comissionats a diferents bandes, y essent de notar que semblant orde la espedía ja

(1) Aquesta carta trameté aximetéix En Alfons a tots los cardinals, de manéra que per la llista d'adreces que hi hà al peu, és avinent sabèr quins éren los qui constituíen en aquella ocasió lo Conclau de Martí IV. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 60, foli 36, revers.

(2) Veus-aci l'usatge al qual se fa referencia: «*Princeps namque si quolibet casu obsessus fuerit, vel ipse idem suos inimicos obsessós tenuerit, vel audierit quemlibet Regem, vel principem contra se venire ad bellandum et terram suam ad succurrendum sibi monuerit, tam per litteras, quam per nuncios, vel consuetudines quibus solet admoneri terra, videlicet per focos, omnes homines, tam milites quam pedites, qui habeant etatem et posse pugnandi, statim ut hoc*

En Alfons dés de Çaragoça, a 5 de les calendes de Maig (entrat ja l'any de la Incarnació 1283); als feudals en particular los hi assenyalava lo darrer díe de Maig, en la qual data devíen estar présts, y desprès, ab major instancia, y referint-se a una lletra del rey son pare, deya-ls-hi, lo díe abans de les nones de Maig, que-s trobassen ja a Lleyda, vuyt jórns aprés del vinent diumenge, ón hi estaría també En Pére, per anar al desafíu; ordenava a tots los veguers que aparellassen bé les fortificacions y castélls; escrivía al batlle y justicia d'Egea, fent-li assabèr que lo governador de Navarra no havía volgut donar fermança als cavallers qui havíen d'anar ab lo rey a Bordeus, y axí, que fés pública crida y procuras que no anassen per aquell régne; remembrava al seu oncle, lo rey de Mallorques, com ans d'are la Reyna l'havía pregat que l'ajudas en lo regiment del Estat, y puix en aquella hora veya-s venir una invasió, convenía que acorregués tantost en la seua ajuda; demanava una assentada ab don Sanxo de Castélla a Agreda o Taraçona, y no podent-hi aquest, segons apar, accedir, donava-li avis almenys que exiría al encontre d'En Pére la hora que vingués; y s'assegurava, per fí, escrivint a En Ferran Péreç de Pina, pot-ser lo gordador dels infants de Castélla, que anaven a éll En G. de Belvis y En P. Ximèneç de Moneba, per pendre sols lo càrrech de la guarda dels dits infants en lo castéll de Lleyda, ón no devíen permetre la entrada a ningú que fós, prevenció que feya també a En G. de Vall-clara, respecte del comte de Fóix, dihent-li que no permetés que ningú li parlas, y que la gent *d'aquella montanya* (séns dupte de Ciurana o Prades) la defensas de qualsevol qui pretengués entrar-hi ab armes, al pas

---

audierint vel viderint quam citius poterint, ei succurant et si quis ei fallerit de iuvamine quod in hoc facere poterit, perdere debet in perpetuum cuncta quae per illum habet, et qui honorem per illum non tenuerit, emendet illi fatlimentum et deshonorem quem ei fecit cum havere et sacramento manibus propris jurando, quoniam nemo debet fallere ad principem ad tantum opus et necessitatem.» Edició de Barcelona, 1544, foli 123 revers.

que lo metéix infant governador dóna un guiatge a la Comtesa, per que ningú no la maltractás a Catalunya (1).

Mentre que En Alfons anava donant compliment a tots aquests actes, de gran trascendencia en bé de son pare y de la terra tóta, traversà En Pére de Sicilia a Valencia. Avinguts estan los nostres cronistes en quê s'arrambà poch o molt a les costes d'Africa, y especifica En Desclot que lo vént éra contrariós, y consultant lo cap de la esquadra, En Ramon Marquet, consellà a En Pére qué no convenía atansar-se a les costes de Cerdenya, qui éren plenes de fustes armades y de mala gent, axí que, més valia esperar; emperò que ab la impaciencia que lo Rey tenía per no mancar al desafíu, volgué aventurar lo tót per tót, y avançant ab una nau desembarcà a Capo-terra, ón prengué algun refrigeri, y després, a força de rems, tornà a aplegar-se aquella nau ab les demés. Llavors totes junctes emprenguéren la veritable ruta lo tercer díe, per haver mudat lo vént, y passant de llarch les illes Balears, prenguéren terra per fí a Cullera de Valencia, cosa que està fermament comprovat per la lletra, que prompte copiarèm, escrita per lo Rey al infant don Joan de Castélla, ón hi espréssa *irribamos en Valencia* XVII *días andados del mes de mayo primero passado.*

Desembarcà lo Rey ja de nits, segóns lo metéix cronista, sol ab tres cavallers, y aquells qui l'esperaven féren-ho sabèr tantost a la capital; emperò En Pére, ans del díe vinent, partí per terra a Alzira, ón feya cap molta gent desijosa de veure-l. Dés d'allà apar que trameté ja missatges a Bordeus, y séns deturar-se sinó vint y quatre hores, emprengué de nou jornada, caminant nit y díe, acompanyat solament de quatre cavallers, y aconseguí arribar a Taraçona (2) en tres

(1) Per tots los actes y documents adés citats, vegen-se, en l'*Arxiu de la Coróna d'Aragó*, los registres 60, foli 36 envers, 72, 73, 90, 28, 43, 43 revers, 69 revers, 71, 95, 99 revers, 28 revers, 42 revers, 22; registre 59, foli 88 revers; 133; registre 61, foli 122 y 123, 136, 137, 149, 92, 107, 109, y registre 63, foli 108 revei

(2) Lo traductor italiá del Desclot nomena constantment Tarragona a T raçona, y açò és més de doldre per quant son treball en general és molt digne (recomanació. Per bé que açò semblarà una nimietat, ho citam per justificar ab u nou indici la dissort que ha tingut la Historia de Catalunya, de veure los sei noms transformats y desfigurats per diferents escriptors nacionals y forasters.

díes ón trobà dón Sanxo de Castélla; aprés d'havèr entrat, de passada, a Çaragoça, per veure lo seu fill En Alfons, y donar-li les oportunes ordinacions sóbre quant li calía fer y dexar de fer.

Qualsevol bé compendrà, per la direcció que prengué En Pére, lo camí que cuydava seguir per introduhir-se en lo territori bordelès, puix ab tót y no poder-se fiar de les autoritats de Navarra, per fer-hi passar los cavallers convocats, tan bell punt com concebés lo plan d'anar-hi d'una manéra especial e inspirada, poch destorb fóra per éll la terra no amiga, posat que calía-li travessar-la com a inconegut.

Los nostres cronistes no marquen la ruta que seguí En Pére; emperò de llur relació se-n desprèn que lo metéix podía ésser per Navarra que per Castella, y constant no més que, a la tornada, estigué En Pére a Logrony, segóns ho acrediten diverses dates de documents allà espedits. Per çò que lo Muntaner diu, és de veure que lo Rey, ans d'entrar a Çaragoça, estigué a Jaca, ón aplegaren-se los cavallers qui devíen acompanyar-lo a la lluyta (1), y dés d'allà apar que trameté a Bordeus En Gilabert de Cruilles, un dels distingits nobles de la terra, per que parlas ab lo senescal d'aquella ciutat y esploras la seua opinió, tenia cura d'avisar continuament, per conduyt dels missatgers que diariament li trametía En Pére, pensament molt encertat, per çò com ab l'anament contínuu dels missatgers s'obtenía que s'acostumassen a veure-ls passar y arribar, y que de fét se prenguéssen sémpre per missatgers tots quants se presentaven diariament al senescal y a En Cruilles.

Sía de Jaca o de Taraçona, és lo resultat que En Pére isqué d'Aragó con li tocà partir dret a Bordeus, y que allà concebría lo famós progecte que are-metéix esplicarèm, per

(1) Lo Zurita diu que l'infant, creyent que lo Rey desembarcaría en Barcelona, manà que una cinquantena dels qui s'éren assenyalats entre barons y cavallers catalans esperassen lo Rey a Lleyda, y a Osca uns altres coranta d'Aragó, emperò no espréssa ón se dirigiren dés d'allí, dihent únicament que lo Rey se-n anà ab sols tres cavallers. Menciona lo dit autor los noms d'aquests.

sabèr (com axí manifésta sabèr-ho després) que realment venía un gros estol de França; que lo Papa lo menaçava ab desheretar-lo; que a Paris lo legat Cholet rellevava al rey Felip de tots los compromisos ab lo rey d'Aragó y dels juraments féts per aytal causa, y finalment que lo rey Eduart, en esguart de la butlla d'Orvieto (1) no presidiría lo camp, ans bé posava Bordeus y tota la Gascunya a disposició del rey de França: en suma, que la anada d'En Pére a aquella ciutat, ab tót que-s complís lo desafíu, sería no més que un camí per anorresar al gran antagonista d'En Carles d'Anjou, empresonant-lo o matant-lo.

No hi hà per què posar en dupte çò que verificà en aquella tan crítica ocasió lo rey En Pére, puix que ho referexen, ab petites variants, abdós cronistes darrerament citats; mas per ésser més engrunat lo tést del Muntaner, li donarèm la preferencia, copiant literalment los capítols qui tractan de aquest famós avenïment en la seua obra, tant per ésser una descripció curiosa en estrém com per creure que quant ne diguéssem serà solament una feble paràfrasi, per què més val reproduhir l'original. «E com lo senyor rey d'Aragó sabé la volentat que lo senescal li havía, pensà-s que per res ell no li falría, aquell jórn que emprès éra, que ell no fós dins lo camp: mas açò ténch secrét, que anch a null hom no-u vólch privadejar. E tantost ell se féu venir un honrat mercader, per nom en Domingo de la Figuéra, qui era natural de Çaragoça, e era bon hom, lleyal, savi e discrét: e éra mercader, que tot-témps usava ab cavalls en Gascunya e en Navarra, que treya de Castella e-ls menava per totes aquelles parts en lo Bordelès e en Tolosa, e éra hom qui havía gran podèr, que a les vegades vint o trenta cavalls treya justats de Castélla e-ls menava per los davant dits llochs. Axí que, cregats que ell sabía tots los camins quants n'havía en cascuna d'aquelles provincies, axí camins reyals com camins apartats, e com de plans e de montanyes, que no havía senda en la terra, qual que fós d'aquelles parts, ni en Aragó ni en Catalunya, que

(1) Està datada lo díe de les nones d'Abril, y lo Zurita la reproduheix, aduhida, en lo volum I dels seus Annals.

ell no sabés mòlt mills que aquells qui éren de la terra. E açò sabía ell per llonch ús e per çò com a vegades havía a anar descaminat, per los cavalls que menava per alcuns richshomens, que a vegades, per guerres que havíen, que no se-n planyessen.

»Com En Domingo de la Figuéra fó ab lo Rey, ell lo més en una cambra, e dix-li:—En Domingo, vós sabets que sots nostre natural, e que tostémps a vós e als vostres havèm feyta honor. Per què Nós volèm vos a emprar de cosa que, con sía acabada ab la volentat de Déus, Nós vos farèm tant de bé, que per tostémps vós e los vostres ne serets benanants.—E En Domingo qui ohí açò, llevà-s e anà-li besar lo peu, e dix:—Senyor, manats vos, que yo som aparellat de complir tot vostre manament.—E sóbre açò, lo senyor Rey prés un llibre en que éren los sancts evangelis, e dix-li que juras que d'açò que d'éll li diría no parlas a hom del món. E ell lo-y jurà tantost, e li-n féu homenatge de mans e de bóca.

»E com fó feyt, lo senyor rey li dix:—Sabets, En Domingo, vós què farets? Vós pendrets XXVII cavalls nostres, aquells que yo-us diré, e trametets-ne nou entre tres llochs, en lo camí que Nós farèm d'ací a Bordeu, e los altres nou en lo camí que Nós poríem fer per Castélla. Axí, que nostra volentat és que, aytal jórn com és emprès, siam al camp de la batalla a Bordeu Nós en persóna; en aytal manéra que vós irets a cavall, com a senyor, e Nós irèm com a scuder vostre en un altre cavall, ab una ascóna muntera en la mà. E haurèm En Bernat de Péra-tallada, qui cavalcarà en un altre cavall ab una sélla de troça (1), e portar-nos ha la troça qui serà lleugera, que no-y haurà mas la nostra gramalla e diners per despesa, e portarà altra ascóna muntera: e cavalcarèm tot lo jorn, que en lloch no posarèm, e la nuyt, a prim son, serèm a posada, e menjarèm e darèm part a la nuyt. Con les matines tocaran, Nós haurèm altres cavalls que trobarèm, que ensellarets, e jaquirèm aquests; e farèm aytal en

(1) *alforja.*

totes parts. E yo seré scuder vostre, e-us tindré l'estrop com muntarets, e-us tallaré davant a la taula: en Bernat de Péra-tallada pensarà dels cavalls. Axí és mester que, de tres jornades, façam úna al entrar e molt més al exir, e no és mester que tornèm per llà ón entrarèm: e axí volèm que-s faça. E axí, pensats lo camí qui-ns serà pus segur al anar, e prenets los nou cavalls, e-ls trametets cascú en un scuder, en qui-us puxcats fiar, d'aquells vostres amichs, e ab sengles mantes tan solament. Adés pensats-los-ne de trametre cascú en la posta de llà ón nos los degam trobar per cambiar, e los scuders no sapien res los uns dels altres, mas de tres en tres que vagen cada hu en llur lloch, e axí sía de tóts, e cascú se pens que no-n trametats mas aquells tres: e deyts-los que-ls trametets a vendre, que-us spéren en aytal lloch, que per res no se-n parteixquen, que pensen bé dels metéixs e dels cavalls e que tots tres stiguen en una posada. Con Nós hi irèm posarèm en una altra posada, per çò que ells no vegen-mi, que-m conexeríen. E axí pensats de ordonar tot çò que yo-us he dit, que res null hom no sapia: e yo-us faré lliurar los cavalls de tres en tres, axí que aquells de qui haurèm los cavalls no sabran a què-ls volèm, salvant que-ls dirèm que a vós los volèm lliurar e que defora que-ls façats assajar per regonèxer aquell qui millor fós per Nós.

»En Domingo de la Figuéra respós:—Senyor, axicom vós ho manats se complirà, e llexats d'aquí-avant endreçar lo feyt tot a mí, que puix yo sé la vostra volentat, yo he fè en Déus que-y daré compliment, que Déu e vós ne serets pagats. Ab la ajuda de Déu stats ab bon cor, que yo-us menaré a Bordeu per tal part, que per res no-us cal duptar, que e aximetéix a la tornada. E pensants-me de ordonar un hom qui-m lliure los cavalls.—Lo senyor rey dix:—Be-u deyts, pensats d'enantar.—E tantost apellà lo seu cavalleriç e dix-li, aytan cara com li éra la sua amor e en pena de la persóna, que null hom no sabés res d'açò que ell li diría, sinó éll e En Domingo de la Figuéra.—Dix lo cavalleriç:—Senyor, manats, que yo-u faré.—Dix lo senyor rey:—Anats tantost, e de tres en tres cavalls, lliurats-ne vint e set a En Domingo de la Figuéra, los millors triadament que Nós hajam.—E lo

cavalleriç dix:—Senyor, dexats fer a En Domingo e a mí, que per cert yo-n tench en mon podèr bé setanta, entre aquells que-us han tramesos lo rey de Mallorques e lo rey de Castélla e d'altres: e axí par-me que-n puxcam triar los millors vint e set, jatsía que tots són tan bons, que poch hi poríem triar.—Dix lo senyor rey:—Ara anats a la bona ventura.

»E ells anaren, e faéren tot çò que lo senyor rey los hach manat a cascú, e lo senyor rey tantots aquell día ordonà deu caballers, que cascú anás siquart (1); e envià-ls tóts a Bordeu, çò és, cascun día hu, a En Gilabert de Cruilles: e cascú portava missatgería a En Gilabert e al senescal de Bordeu. E la missatgería éra tóta, que lo senyor rey d'Aragó los trametía dir al senescal si-ls asseguraría; que ell éra aparellat d'esser-hi al jórn de la batalla. Açò feya per dues rahons: la primera, que lo camí s'usas, que missatgers vaéssen passar, totsjórns, del rey d'Aragó; e si anant e tornant trobaríen qui-ls faés ninguna cosa d'enuig, ne nengun solaç trobaríen, e que tots días n'hagués llenga. L'altra rahó éra, per tal com ell sabía que lo senescal havía manament que faés tot çò que lo rey de França manas; salvant emperò que havía manament senyalat (que lo rey d'Anglaterra li havía fét) que per ninguna cosa no consentís ni soferís que la persóna del rey de Aragó presés mal ni damnatge; e que per çò com lo rey de Anglaterra sabía que aquest senescal éra cors e ànima del rey d'Aragó, e tot son llinatge ho éra tostémps stat, perçò féu-lo senescal de tot Bordelès, tantost com sabé que la batalla se devía fer.

»E axí lo senescal, com hi venía missatge del rey d'Aragó, tantost ho anava a dir al rey de França; e ell manà-li que li scrivis que pensas de venir, que lo camp éra aparellat e que lo rey Carles éra aparellat. Mas lo senescal trametía-li a dir tot lo contrari, que, aytant com havía cara la vida, no-y vengués e que Déus e tot lo món lo-n tindría per escusat, que perçò com lo rey d'Anglaterra veya que no-l podía assegurar, no-y éra volgut venir: axí, que per res no-u assajas. E axí lo rey de França usava tots jórns d'aquestes missatgeríes, a sabèr és,

(1) *separadament.*

que no havía jórn que no-n hagués missatge: e axí-s pensava que lo senescal li scrivis axicom ell li manava, e que stava en sperança que-y vendría.

»Com tot fó continuat e ordenat, e lo jórn s'acostà de la batalla, lo senyor rey d'Aragó apellà En Bernat de Péra-tallada, qui éra fill del noble En Gilabert de Cruilles, e més-lo en una cambra ab En Domingo de la Figuéra ensémps, e descobrí-li lo feyt, manant-li que-l tengués segrét, e axí-u promès com En Domingo. E manà-ls que aquella nit fóssen aparellats de partir, de mija nuyt avant, e manà al cavalleriç que hagués aparellats e ensellats, ab les sélles d'En Domingo de la Figuéra, los tres cavalls, e que metés la primera sélla de troça.

»Axicom ho manà axí fó aparellat, que null hom no-n sabé res, sinó élls tots tres e lo cavalleriç, que bé sabía lo senyor rey que null hom no-u podía sabèr que en tan gran aventura se metés. E ell éra de tan alt cor e tan lleyal, que per tot lo món ell no romanguéra que al jórn que éra emprès (1) ell no fós al camp. Perçò no vólch que hom negú ne sabes res, que son fill major, l'infant En Anfos, qui éra ab éll, no-ñ sabé nenguna cosa.

»Què-us en faría moltes noves! Com mija nuyt hach tocat, ells se llevaren, e lo cavalleriç hach aparellats los millors tres cavalls que hi éren; lo senyor rey pujà en lo hu e portà davant la gramalla d'En Domingo de la Figuéra, e una ascona muntera en la mà, e dejus gornit d'unes bones spatlleres e d'un bon camisol; e puix dessus, un casot (2) de llí tinct vert quí-u cobría tot, ab una gramalla fort àvol e vélla que vestí, e un caperó, a la cervellera, de llí al cap. En Bernat de Péra-tallada fó aximetéix gornit, e portà la troça, çò és, una boneta (3) qui no pesava molt, ab la ascona muntera a la mà. En Domingo de la Figuéra cavalcà, axí bé com a senyor, bé arresat, axicom havía acostumat de cavalcar, ab sos hosçes (4), ab capell de sol e los guants, e bé ordonat. E En Bernat de Péra-tallada portava un gran çarró, en quê anaven

(1) *scaygut.* (2) *sobrevésta.* (3) *sach-de-mà.* (4) *gualdrapes*

tota hora sis fogaces, per çò que aquelles menjassen dejórn, e beguéssen de l'ayga llà ón hom no-u vehés; e axí, ab la gracia de Déus, partiren-se de Jaca. E segurament anaven en tal manéra, que tres jornades anaren entre la nuyt e lo díe e çò que pren\u00eden de la altra nuyt, que tota hora veníen a posada a hora de prima, que de jórn no descavalcaven en poblat sinó per beure, que lo pà menjaven cavalcant e caminant, e con éren a cap de jornada, trobaven los tres cavalls. E tantost En Domingo de la Figuéra, ab son host, anava al hostal ón éren los cavalls, e aquells dels cavalls havíen-ne gran goig, e demanaven com éren tan gran nuyt venguts. E ell deya-ls que per çò que los cavalls no vinguéssen ab calor.

»Entretant que ell stava ab aquella sua companyía, lo senyor rey e en En Bernat de Péra-Tallada aparellaven de menjar. E com ell se pensava que ells podíen haver aparellat de menjar, ell se-n tornava al hostal, ón éra lo senyor rey e En Bernat de Péra-tallada, e feya romandre aquells, que deya que al matí los veuría. Com éra a son hostal, trobava la taula mesa, e lo senyor rey donava-li ayga-mans, e En Bernat de Péra-tallada pensava dels (1) cavalls: axicom En Domingo havía scudella, e li havía tallat davant lo senyor rey, venía En Bernat de Péra-tallada, e ab lo senyor rey, en altra taula, menjaven ensémps. E axí menjaven tots, que no pensets que moltes noves hi fahéssen, que cascú portava la salsa a la bóca; e tantost com havíen menjat, anaven-se gitar, e dormíen entro (2) a la hora de matines. A hora de matines, llevaven-se e En Domingo de la Figuéra menava aquells tres cavalls a la posada dels altres, e feya-ls llevar les sélles e metre-les als altres tres qui éren reposats, e menava als seus homens que-n pensassen bé. E cuydaven de cavalcar, e feyen axí tots díes com hagren fét a la primera jornada.

»Axí anaren tant, que véngren a mija lleuga prop de Bordeu a hora del seny sonant (3). E fóren en una torra d'un cavaller antich e próm, qui éra gran amich del dit En Do-

(1) *aconduhía los, apexava-ls.* (2) *fins.* (3) *a toch d'oració.*

mingo de la Figuéra, e aquí fóren ben rebuts. Com hagren sopat, anaren-se gitar, e al matí, con se féu alba, llevaren-se e muntaren en los cavalls, e anaren envers lo camp: donchs éra aquell lo jórn emprés de la batalla.

»Tantost trameteren l'ost a En Gilabert de Cruilles, qui posava en un alberch fora de la ciutat, qui éra pus prop del camp que negun altre qui fós en la ciutat. E diguéren-li que En Domingo de la Figuéra e un cavaller del rey d'Aragó éren aquí, qui havíen la nuyt posat ab ell, e que tantost solament, séns altre, vingués parlar ab élls. L'ost anà tantost a En Gilabert, qui ja éra llevat, e dix-li la missatgería. E En Gilabert, qui sabía que aquell díe éra lo jorn que los reys devíen ésser al camp, stava tot recelat, e duptava-s d'açò que vehé, per l'alt cor e la gran fè que sabía que lo rey de Aragó havía: e tantost, ab l'ost solament cavalcà, que no demanà nengú. Con fó a élls, ell vehé lo senyor rey e son fill (En Bernat de Péra-tallada), e mudà tot de color; mas éra éll tan savi, que no-n féu res aparés (1), per rahó del ost. Lo senyor rey prés-lo a una part, e romaséren ab l'ost En Bernat de Péra-tallada e En Domingo de la Figuéra.

»Com fóren apartats, En Gilabert dix:—Ah, senyor! què és açò que vós havets feyt, ne còm vòs sots mès a tan gran aventura?—En Gilabert, dix lo senyor rey, vull que sapiats que, com yo fós cert que lo cors hi degués perdre, yo no romaguéra de venir, per ninguna manéra. E axí no façam pus llóngues noves. Vós m'avets tramés a dir que yo'm puch fiar al senescal: e perçò anats a éll, e digats-li que ací hà un cavaller del rey d'Aragó qui vol parlar ab ell, e que amen ab sí un notari e sis cavallers qui síen séus, e no pus: si que açò faça tantost.—En Gilabert encontinent anà al senescal, e dix-lo açò que lo senyor rey d'Aragó li manà. E lo senescal anà al rey de França, e dix-li:—Senyor, un cavaller ha vengut del rey d'Aragó, e vol parlar ab mi, e ab vostra licencia vull hi anar, si a vós plau.—Lo rey de França respós (qui tots jórns éra acostumat de tals manaments a fer) e dix: —Anats a la bona ventura; e com hajats ab éll parlat, fetsnos sabèr què-us haurà dit.—Senyor, dix éll, si faré.—E tan-

(1) *no ho donà a entèndre.*

tost lo senescal ab lo notari, lo millor e lo pus antich qui fós en la córt del rey d'Anglaterra, ell se-n anà ab sis cavallers, los pus honrats, que ell havía en sa companyía. Com fóren al camp, ells trobaren lo senyor rey, En Bernat de Péra-tallada e En Domingo de la Figuéra: e dins lo camp lo senescal entrà, ab aquells qui ab éll véngren, e l'ost qui éra ab lo rey, e En Gilabert qui éra ab lo senescal.

»Com lo senescal entrà per lo camp, lo senyor rey li ixqué a carrera, ab sos companyons, e saludà-l de part del senyor Rey (e ell cortesament reté-li les saluts) e dix-li:—Senescal, yo som comparegutací davant vós per lo senyor rey d'Aragó, per çò com vuy és lo díe que ell e lo rey Carles havíen jurat e promès que fóssen el (1) camp aquest jórn de vuy: e axí yo demane a vós si porets tenir segur lo camp ne lo senyor rey d'Aragó, si vuy vé en aquest camp.—E ell dix:—Senyor, yo-us respon bréument, de part de mon senyor, lo rey d'Anglaterra e de mi, que yo no-l poría tenir segur; ans, de part de Déus e del rey d'Anglaterra, lo tenim per escusat, e-l ne donam per bó e per lleyal e per quiti: que per res no-l poríem tenir segur, ans sabèm per cert que, si hic venía, no-l poría res restaurar a éll ni aquells qui ab éll vinguéssen, que tots no morissen; car veus-ací lo rey de França e lo rey Carles, que hic són ab dótze milia homens a cavall armats. E axí podets enténdre monsenyor lo rey de Anglaterra, ni yo per éll, còm lo poríem assegurar.—Donchs, dix lo senyor rey, placía-us, senescal, que d'açò sía feyta carta, e que-u manets al scrivà.—Dix lo senescal:—Que-m plau, e li-u mane.—

»E tantost lo notari scriví tot çò que lo senescal hac dit. E com vénch al demanar lo rey com havía nom, dix aquest al senescal:—Senescal, vós assegurats-me a mi e aquests qui ací són ab mi?—Cert, senyor, hoc, dix éll, sóbre la fè del rey d'Anglaterra.—Llavors lo senyor rey gità lo caperó darrere, e dix-li:—Senescal, vós conexets-me?—E llavors ell lo guardà, e conéch que aquest éra lo rey d'Aragó, e va donar de peu en terra: mas lo senyor rey no-u soferí, ans lo feu ca-

(1) *en lo.*

valcar. Puix, donà-li la mà que la li besas, e dix:—Ah, senyor, què és açò que havets fét?—Yo, dix éll, som vengut ací per salvar mon sagrament: e vull que tot çò que vós havats dit ni yo diré, lo notari ací scriva llargament, e com yo en persóna som comparegut, e he cercat tot lo camp. —Llavors ell va brocar lo cavall e environà tot lo camp entórn e per mig, en presencia del senescal e de aquells qui hi éren: e entretant lo notari scrivía. E méntre ell scrivía tot çò que li feya al feyt, a escusa del senyor rey e ab veritat, lo dit senyor rey no cessava de brocar per lo dit camp; axí que tot lo calcigà, ab l'ascóna muntera en la mà, e que tuyt deyen.—Ah Déus, quin cavaller hà ací! jamés no nasqué cavaller qui a éll faça a comparar cors per cors.

»Com hac tot lo camp cercat moltes de vegades, deméntre lo notari scrivía, ell se-n anà a la capélla, e avallà, e ténch la régna ab la mà, e orà Déus, e dix aquestes oracions que li feyen a dir; e llohà e benehí Déus, qui aquell jórn lo havía apostat a complir son sagrament. E com hac finida la oració, ell tornà al senescal e a l'altra companyía; e lo notari hac scrit tot açò que a scriure feya, e llegí-u en presencia del senyor rey, del senescal e dels altres, e llevà sos testimonis com ho hac feyt; e lo senyor rey hac dit tres vegades al senescal, ell si-l volía assegurar, que-s aturaría' per fer la batalla, e ell respós-li que no. Tot açò se més per scrit, e com ell varonívolment sóbre son cavall, ab la ascona en la mà, cercà tot lo camp entórn e per mig e per travès, e anà orar a la capélla. Com tot açò fó mès en fórma pública, lo senyor rey requerí al senescal que manas al notari que fahés d'aquella rahó dues cartes partides per A, B, C.:—la úna que romanga a vós, e la altra que donets per Nós a En Gilabert de Cruilles.—Senyor, dix lo senescal, axí-u mane yo al notari, e axicom mane que síe feyt, se complirà.

»Feyt açò, lo senyor rey prés per la mà lo senescal, e més-se al camí e anà entro llà ón havía jagut. E con fóren davant la torra, dix lo senyor rey al senescal: —Aquest cavaller nos ha feyta molta d'honor e de plaher en son alberch; per què, yo-us préch que, per honor de Nós, li façats, lo rey

d'Anglaterra e vós, tal dò, que ell e son llinatge ne valla més.—Senyor, dix lo senescal, axò serà feyt.—E lo cavaller corréch besar la mà al senyor rey. E com açò hac dit, lo senyor rey dix al senescal:—Spèrat-nos, que avallaréací pendre comiat de la dona qui-ns hic ha aquesta nuyt tan bé acollits.—Senyor, dix lo senescal, pensats de fer çò que-us plaurà que bé par de la vostra cortesía.—E axí lo senyor rey avallà e prés comiat de la dona; mas com la dona sabé que ell éra lo rey d'Aragó, baxà-s als seus peus, e féu gracies a Déus e a éll de la honor li havía feyta.

»E axí, prés comiat, e cavalcà, e ab lo senescal ell se més al camí e-s llunyà, tota hora parlant, bé una lleuga, e li féu gracies de la bona volentat que en éll havía trobada. E lo senescal dix a En Domingo de la Figuéra:—En Domingo, vós sabets los camins: consell-vos que per res no tornets per llà ón sots venguts, ni encare per Navarra; que yo sé que al rey de França ha feytes cartes per totes parts, que d'aquest díe a avant sía tot-hom prês, qui sía del rey d'Aragó, si que vaja o que tórn.—Dix En Domingo de la Figuéra:—Senyor, bé dehits, e, si a Déus plau, bé darèm consell.—Llavors prenguéren comiat los uns dels altres, e lo senyor rey, ab la gracia de Déus, anà-se-n, e prés lo camí de Castélla.»

L'autor, la relació del qual acabam de transcriure, diu solament que per tornar-se-n En Pére prengué lo camí de Castélla. Lo Desclot ho dóna més per peces menudes, dihent que, de díe clar, arribà lo Rey ab los companys de viatge davant Bayona, e, passant de llarch, se-n entrà a una altra població vehina, ón volgué dormir una estóna, puix que-n tenía necessitat, emperò tantost emprengué de nou lo seu camí, séns aturar, fins arribar a un castéll del rey de Castélla, que-n deyen Fuenterabia, en lo qual punt sojornà, refent-se de la fadiga, fins que tornà de Bordeu En Gilabert de Cruilles ab lo testimoni autoritzat per lo notari, ón s'hi acreditava sa comparecencia; y seguint després, per espay de tres díes, entre los confins de Castélla y Navarra, séns que ningú sabés que éra lo rey d'Aragó, vinguí deturar-se per fí

a un lloch que hi hà davant Nostra-Senyora del Campillo, al entrar a Navarra; y com dés d'aquí a Taraçona no hi havía sinó quatre lleugues, y n'éra perillós lo passatge per tal com hi estava En Joan Núnyeç de Lara agoytant lo pas del Rey, féu aquest passar endavant los seus companyons, y ell se-n anà ab un sol escuder, arribant axí sà y saul a Taraçona, estant-ne los habitants, y en especial l'infant En Alfons, ab la major impaciencia, per les males noves que d'aquell enemich teníen, de qui podía ésser avinent presa lo gran Rey.

Ab tót y la seguretat del Desclot de que entrà lo Rey a Bayona, hi hà un estimable document, séns dupte lo primer que espedí En Pére aprés d'anar a Bordeu, datat en aquella ciutat al 1.er de Juny, lo metéix díe de sa comparecencia, a ón mana als seus homens «que se-n tórnen, per havèr ja ell estat personalment a Bordeu y havèr fet açò que convenía,» afegint que «lo senescal havía ordonat que tot Gascunya obehis al rey de França, per orde del d'Anglaterra (1).»

Conferma aquesta veritat, y és un nou testimoni del camí que seguí lo Rey, una altra carta que férem ja pública al traduhir la crònica d'En Ramon Muntaner, la qual fóu donada algun díes aprés de la anterior, a Taraçona, a 12 de les calendes del Juliol, endreçada per En Pére al seu nét, l'infant don Joan, fill del rey de Castélla, ab l'obgécte de rependre-l, car sabènt que estava per aquelles fronteres no profità la ocasió d'anar a veure-l, per çò com li haguéra donat lo consell que més li convingués; y en son contingut li dóna noticia En Pére del fét del desafíu en los següents termens: «...*llegamos personalmente a Bordell et fiziemos nuestra presentación al seneschal del Rey Dinglaterra; mas porque el rey Dinglaterra avía desmandada la bataylla end avía fetcho, so mandamiento, al seneschal, no la quiso pèndrer el seneschal ni assegurar nin podiera qual el rey de Françia et el rey Karlos eran, y con todo los poder, et nos oviendo fetcho todo complimiento que devíemos nin podíemos, oviemos nos de tornar, e somos a Tirassona, sanos et con*

(1) *Arxiu de la Coròna d'Aragó*, registre 61, foli 154, revers. Declara lo Rey, al peu d'aquest document, que no tenint a mà son segell Reyal, se val del que éra propri del cavaller Bellvis, tal vegada d'un anell.

salud, loado á Dios, et enbiamos vos lo dezir porque sabemos que vos plaçerà.» Los demés paragrafs d'aquest escrit descobren clarament l'estat de les relacions polítiques, en aquell témps, entre Castélla y Aragó, per çò com fa meravellar a En Pére que don Joan vulla anar a Portogal y defensar lo rey son pare, apartant-se de don Sanxo *«et qualquier que vos de esti conseio no vos conseia bien en ello* (1).»

Era, en aquesta ocasió, la Navarra mig francesa, d'ençà que succehí a Sanxo VIII son nebot Teobalt, comte de Champanya, al qual seguiren en la reyal cadira dos fills y després una neta, Joana, durant la menor edat de la qual, y entant que rebía ella educació a París, posà Felip III en lo seu reyalme un governador francès, per que-l gordas fins a tant que lo seu primogènit Felip *lo Bell* prengué per muller la reyal òrfena, tenint açò lloch als 16 d'Agost del 1284, aconseguint axí veure unida la Navarra a la casa de França. Cuydant lo Rey d'aquesta nació estrènyer lo monarca aragonès per totes les víes, fóu una d'élles fer del partit séu les potencies confrontants ab Aragó; y axí deliberà defensar lo rey don Alfons, obtingué que lo senyor d'Albarrací, don Joan Núnyeç, se reconegués vassall de França; donà les més severes ordinacions al governador de Navarra per que en res no favorejas a En Pére y als séus, y féu, per fí, que lo papa Martí, ab la escusa de les desavinences entre don Sanxo y don Alfons, descombregas lo primer, y posas entredit en tots los Estats qui li obehíen, que éren llavors la major part de Castélla, y nores-menys que amonestas lo rey d'Anglaterra, ab la filla del qual s'éra tractat matrimoni de part del infant En Alfons, primogènit d'Aragó, per que may per may consentís aytal ajuntament ab la familia del enemich y perseguidor manifést de la Esglesia.

Ab tanta estratagema, filla solament de la diabòlica políica de França, ¿què li calía fer al rey En Pére, sinó mantindre aliança ab lo príncep espanyol qui rebujas les artimanyes de Felip *lo Bell* y de tots los seus favoridors y sirvents, com don Sanxo, a favor del qual anaven declarant-se més y

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* registre 47, foli 119

més, tots jórns, los pobles y nobles castellans? Lo sabèr del nostre Rey no reculava davant aquelles axí terribles manyes, y al témps que se aparellava a contrarrestar-les obertament, procurava per altra banda burlar-les ab dissimulació, ja afalagant al d'Anglaterra per la efectuació del casament de sa filla, ja estemordint a En Joan Núnyeç, a qui feu dir primer, ab gran cortesía, per mijà de corredors d'orella, a Trevinyo, que no podía ésser amich séu, car ell ho éra del seu enemich lo rey de França, de qui havía *prés donació*, y axí que no-s plangués de no haver-lo avisat: més tart, dés de Logrony, a 18 de les calendes del Juliol, feya-li assabèr que allà havía estat ab don Sanxo, y «*desí nos et don Sanxo acordamos que si vos queredes venir a faular con nos, que podedes venir e tornar salvamientre et segura dentro dos ó tres dias.*» Finalment, dés de la metéxa ciutat y en igual data manava En Pére a tots los seus sotmesos qui poguéssen estar al servey del dit don Núnyeç, que-l desamparassen tantost: «*Como lo dito don Johan Nunis sea vassallo del rey de Francia, qui es con nos en guerra, et assí aya de seer contra Nós et Nós contra éll, non queremos que ninguno natural nuestro finque en su servicio. Porque mandamos et queremos a cascuno de vos otros que vos espidades del dito noble et que vos vingades por Aragon. En otra guisa, enançaríamos contra vuestros bienes segond dreito et foro* (1)».

Encare més féu lo Rey, y no crehèm aventurat atribuir-ho a la seua pericia, a sabèr, que no obstant de dominar los francesos la Navarra y de tenir-hi llavors majors forces, obtingué que alguns dels personatges qui figuraven en los distincts bàndols d'aquella nació se-n isquéssen ab totes les forces que poguéren fer seguir, y passassen al encontre del rey En Pére, fent-se tot-seguit vassalls séus y oferint-se al seu servey, com és de veure estesament en lo Zurita.

En tal situació, y axò prova lo gran talent d'En Pére, cregué aquest que la resistencia activa no devía aplicar-s per aquella hora, ans previngué que dexassen fer als france sos, y estiguéssen quiets los sotsmesos d'Aragó a la front

---

(1) *Arx. de la Cor. d'Aragó*, registre 54, foli 234, revers.

ra, esquivant tot encontre o batalla, y recollint-se a les principals viles y fortaleses, si bé estant sémpre disposts a trobar-se a qualsevol punt que-ls designas. Estigué éll, com a fehel guayta, a Taraçona, puix d'aytal fórma, estant én los seus dominis, se trobava aximetéix a Castélla y a Navarra, per çò que pogués sobrevenir, y de tanta necessitat conegué lo romandre allí, que no se-n apartà de molt de témps, fent-ne veritable céntre de operacions; y açò acredita la seguretat que tindría de que no perillaven les altres fronteres marcant ab França, entre élles les de Catalunya, almenys per aquella sahó.

Los francesos avançaren de fét, penetrant en Sangüeça, y aconseguiren fer-se séus los llochs d'Ul, Lerda y Filera, entrant per la vall de Pinçano y cometent tropelíes a Bayl, Arbués, Verdun y Salvatierra. Poch sabríem lo resultat d'aquesta irrupció, ni menys còm se-n tornaren los francesos qui éren entrats per Navarra, per no dir-ne gran cosa les histories, si no-n deduyguéssem que, en estrém contret lo nostre Rey, calgué-li fer çò que pot-ser tenía més lluny del cor, a sabèr, fer tréva per una temporada ab lo governador de Navarra, ab la fí d'entretant donar un nou tóm als seus plans, y esperar que los navilis de Sicilia, com després ho consignà, li féssen assabèr un nou triumfe sóbre les armes anjovines.

Emperò, per dissort, una de les principals causes qui havíen posat en semblant estretor al nostra altiu prohom, per més que no hagen volgut confessar-ho los nostres historiadors, éra lo metéix germen de rebelió que abans de la empresa de Sicilia, y abans de totes les grans empreses, traspuntà ab hàbit incorregible, per servir de obstacle, sóts pretést de justicia. De segur que en aquella ocasió, en què més units deuríen estar los cors de tots los patricis, y en què més afreturava batallar que discutir, no haguéra per ventura pen-t En Pére en reunir córts; emperò reunides les vehèm per uell témps en la propria ciutat de Taraçona, podent molt n deduhir la causa d'aquesta reunió de les paraules que sa l'annalista aragonès Zurita, al parlar de la gent de

guerra qui anava aplegant-se llà ón se trobava En Pére, puix diu que «esdevinguéren tals novitats y alteracions en lo régne, que no solament privaren que no s'hi donas compliment, mas fóren causa de grans conténdes y dissensions civils, qui duraren molt témps y posaren en tant de treball y fadiga lo Rey, que li calgué pendre un altre camí», afegint lo metéix autor, a major refermament de quant s'és dit, y servint açò de fonament al nostre parer, que «la guerra que hom cuydava tindre a Sicilia y Calabria no solament havía passat les fites del reyalme d'Aragó, mas atenyía ja los ports de Çaragoça, y feya témbre que les penes y danys d'aquella los patiríen dins de casa estant.»

No volèm inculpar, y bé que-ns ne gordarèm, als sémpre constants y fehels aragonesos en general, lo gran pecat de egoisme que-s va cometre en aquesta ocasió, distrahent al rey En Pére dels seus plans y obligant-lo a seguir per un sender qui podía conduhir-lo a éll y a tots los seus reyalmes a aperduament, si lo seu gran talent y la mà de Déu no-l estorcíen: emperò som tinguts de insistir en que obraren sols com a massa egoistes los qui-n tinguéren la culpa, y aquesta, com sémpre, devèm carregar-la als richs-homens, séns la iniciativa dels quals jamés no haguéra ningú pensat en crear entrebanchs la hora que la patria estava interessada en no amollar davant los seus poderosos y traydors enemichs. Les consideracions que assenyala lo Zurita, per les que començaren a témbre los aragonesos, podran ésser justes; emperò en aquells moments devíen posposar-se a la honor de la patria, y encare que-n participa deprés, ajudant-hi no poch açò que ell ne diu lo *vulgo de Aragón*, la iniciativa éra dels richs-homens, y a élls sols és d'atribuir.

Començaren, donchs, aquests fent planys y més planys, pretestant conservació de llurs libertats, proposant greuges, eczigint que lo Rey en aquella guerra y en qual-se-vulla altra que tingués *quisiese aver consejo con ellos;* responent a açò saviament En Pére que «fins en aquella hora, per sí havía fét los seus afers, y que llavors no volía ni havía mester llur consell, que com lo volgués y n'hagués fretura lo demana-

ría.» Juramentaren-se, per tant, comparexent aquella Unió qui tants desplahers havía de ocasionar després, en témps d'un altre Pére; y prorogades al cap-devall aquelles córts, en esguart de tanta complicació per Çaragoça, ón se abriren de nou lo día 3 de Octubre, donaren-hi fí, confermant lo Rey los antichs privilegis d'Aragó.

Malgrat aquesta venturosa reexida, no dexà de donar son fruyt lo mal exemple dels richs-homens, y tornaren a juramentar-se y a nomenar conservadors, y resistiren-se a pagar lo monedatge, resultant-ne bàndols y parcialitats, de manéra que aquells qui no volíen guerra la encenien voraç y civil en les propries llars; s'escampà lo mal exemple fins a Valencia, ón demanaren que fóssen jutgats per fur d'Aragó, cosa que'ls negà En Pére, y encare, estant ja lo Rey a Barcelona, ón s'éra translladat, insistiren ab demandes los aragonesos, suplicant-li los de la Unió que esmenas los greuges dels seus naturals, accedint-hi lo Rey, tot contestant (segóns lo tést del Zurita) «que a sabuda d'éll no s'éra innovat de ninguna cosa contra allò establert y confermat per lo privilegi general, en derogació de llurs libertats y franqueses; ans deya que, si no l'hagués concedit, l'otorgaría novament; demanant-los que—atenent que a préchs del Governador de Navarra havía prorogat la tréva per tot lo mes de Janer següent, y esperava vindre ab la gent de Catalunya a les fronteres d'aquell régne contra los francesos,—donassen orde que, per lo primer de Febrer, estiguéssen aplegats a Exea, ón s'hi trobaría ab lo seu estol, per prosseguir la guerra. Mas, ja abans d'açò, al temps que lo Rey prorogà la tréva ab lo Governador de Navarra, los de la Unió deliberaren que anas En Pére Cornell a tractar ab los navarrenchs, que no-s féssen guerra, y cessassen los danys que-s feyen a les fronteres; emperó ab tal orde, que no fermas ningun setial per part de la Unió.» De semblant fórme entenían la pau y la honor los egoistes feudals, esposant a que lo libertador de Sicilia, en qui estaven fites les ullades de tota Europa, fés lo paper més ridícol, dexant que ben tost les armes de França subjugassen tirànicament tots los Estats d'Aragó.

Per les darreres paraules sus-are transcrites, deduhiríem la gran confiança que li restava a En Pére en los catalans; y la seua anada a Barcelona nos prova que axí éra; mas, apart d'aquesta opinió, calculam també que la tempésta tot just apaybegada a Aragó per lo nostre Rey, li suggerí nova idea per obrar d'aquí avant sóts un novell sistéma fins a aquella hora no assajat. Cert és que les eczigencias d'Aragó, fétes en ocasió no oportuna, poguéren malmetre los plans que tenía penjants En Pére, con dés de Taraçona goytava la actitut dels francesos introduhits per Navarra; emperò com los grans mals sòlen devegades ésser la font de grans béns, per ventura descobrí lo Rey que la concessió de llibertats éra un mijà remeyer per allunyar avalots interiors y mantindre units los sotsmesos en profit de la gran causa nacional. Ho crehèm axí, çò és, ans bé un resultat de càlcul, que de voluntat, per çò com generalment les contestacions del Rey són sempre consoladores y dónen esperança, alhora que retrassa devegades lo compliment de les seues prometenses qui ténen relació ab eczagerades pretensions (com és de observar tantost ab los metéxos aragonesos): sía, emperò, quinse-vulla lo mòvil del novell procehir, la veritat és que dés les córts d'Aragó, En Pére s'amostra generós en concessions a favor dels seus sotsmesos, segóns dexa-s veure en los registres del seu regnat, y ja no són solament aquelles generals a tot un Estat, sinó particulars a algunes localitats, entre les quals pot hom citar com a molt notables la confermació de llibertats y privilegis al mallorquins, a préchs dels homens y Universitat de Mallorca (la ciutat), tals com les havía concedides lo rey En Jaume I, acte que sóts-signà lo Rey a Exea als 12 de les calendes de Octubre (1).

Induheix-nos a pensar que, empès per la metéxa idea que novament l'encoratjava, apart de la gran confiança que tenía en los catalans per les seues empreses, s'encaminà dret a Barcelona, per celebrar córts, y en élles favorir als nostres compatricis ab la promulgació de lleys savies qui ajudassen

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 46, foli 107, revers.

més y més a constituir lo pahis d'una manéra digna y envejable, essent aquest l'un dels grans béns qui resultaren dels mals anteriors e immediats, puix que, séns dupte algun, donà-s a-les-hores un gran pas en quant toca a la fermesa de les lleys y al espandiment de la institució municipal.

Fóren coltes aquestes córts al 12 de les calendes de Janer del 1283 (1), y no en la data que diu lo Zurita, reduhint l'any a sa manéra, y apart de les millores que s'hi aconseguiren per quant toca a la legislació en general, féren-se ordinacions molt utils sóbre lo jurament dels juheus, y donà-s la pragmàtica a favor dels *menestrals*, qui tenien representació en lo consell de la ciutat, facultant a aytal fí lo Rey als prohomens per que poguessen arreglar *desenes*, axí en los de la mà major com entre los de la mijana y de la menor. Val la pena d'ésser copiada la capçalera de tal pracmàtica per l'espressiu significat de les paraules qui la componen: *Intendentes circabonum et pacifieum regimen civitates Barchinone provisionem debitam adhibere et statum eiusdem civitatis de bono in meliuš reformare ad hoc inter cives solita justicia conservetur ne aliquis eorum ab aliquibus indebite opprimantur. Ideirco ad supplicationem et requisitionem plurium de universitate et specialiter omnium ministralium dicte civitatis damus et concedimus* etc. *Nonas februarii anno Domini 1283.*

La cosa principal que féren en aquelles córts, essent coneguda ab un nom especial en la nostra Historia y en lo còdech legislatiu de Catalunya, és la primera a què havèm aludit en aquesta ressenya al tractar de la *fermetat* y *promulgació de savies lleys*, ab deliberat propòsit per aclarir la confusió introduhida per alguns autors qui de les referides córts tractaren, y sóbre-tót per destruir una ridícola faula que tocant a les metéxes introduhí un pseudo-cronista. Lo Zurita y altres posteriors se obstinaren en consignar que llavors tenien los .talans uns metéixs planys que los aragonesos: si eczistís procés d'aquelles córts, podríem veure certament en què-s ındava aquesta igualtat de culpa o de rahó; mas per çò que-s

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 47, foli 69 revers y següents.

desprèn de les constitucions, pragmàtiques y ordinacions que acabam de citar, y que-s troben continuades en los registres d'aquell témps—resultat induptable dels treballs d'aquella assamblea,—més que concessions eczigides, vehèm en la obra portada a cap per los representants del pahis, d'acort ab llur natural president y senyor, aparellades y estudiades refórmes dirigides a la millora y avenç de la legislació y administració en general, puix que essent cayguts fora d'us alguns costums antichs molt utils, fent-se-n necessaris altres de nous, devent destriar-se certes atribucions y drets, y convenint establir-se algunes lleys, especialment sóbre successió y heretatge, tot açò tingué-s en compte, com pot comprobar-ho tothom curiós en los seus dits registres y en lo Còdech de les Constitucions de Catalunya, sóts lo títol de *Recognoverunt proceres*, que és lo qui porta la reforma establerta, ab la particularitat, segóns ve espressat en lo preàmbol de la metéxa, de que féu lo Rey la nova lley íntimament unit ab los qui-l voltaven, per seguir les petjades dels seus ilustres predecessors y fiant-se, a major seguretat en quant calía establir, en l'eczamen previ que tenien a fer de tot allò reformable y que més convenía al bé de la terra les persónes més notables o principals *(proceres)*, los ancians y los jurisconsults, los qui reconeguéren *(recognoverunt)* açò que més convenía, y sóbre lo llur dictamen se deliberà tantost en les córts, adoptant la sentencia general per nova lley en l'esdevenidor (1).

La faula de que abans férem menció té un origen incert, o és, induptablement, invenció del primer qui la relata. Es

(1) In Christi nomine. Pateat universis presentibus et futuris quod cum Nos Petrus Dei gratia Aragonum et Sicilie Rex essemus in civitate Barchinone personaliter constituti pro generali curia celebranda cathalanis ibidem probihominis et universitas ejusdem civitatis nobis humiliter supplicarunt ut eis de gratia et misericordia nostra concederemus et approbaremus privilegia concessa eis per antecessores nostros et antiquas consuetudines quas in civitate Barchinone antiquitus habuerant quas scilicet consuetudines nobis scriptas tradiderunt sicut fuisse et esse *recognoverunt proceres* et antiqui et jurisperiti civitatis eiusdem. Supplicaverunt etiam nobis ut que dam alia capitula et petitiones que inferius declarantur quas nobis obtulerunt in scriptis eisdem pro bono statu civitatis concedere debemus. Nos itaque considerantes quod omnibus subditis nostri tenemur bene face-

aquest lo nomenat cronista Pére Miquel Carbonell, qui en un volum que intitolà *Cròniques de Hespanya*, transcrigué alambinades relacions d'altres cronistes antichs, reproduhí les Memories escrites per lo rey En Pére *lo Cerimoniós*, y donà a llum diversos documents de sa època, ab comentaris propris o de parents y amichs seus, més o menys autoritzats, ab la qual cosa omplí lo nómbre suficient de planes que calíen per donar-li aparença veritable de llibre al agregat de diverses singularitats y de deslligades apuntacions. En aquesta obra, y abans que en élla en ninguna altra que sapiam, al tractar-se del rey En Pére, conegut comunament per *lo dels francesos*, manifésta l'autor que lo privilegi del *Recognoverunt* fóu degut, aparentment, a la estretor en que-s vegé lo Rey per la actitut que prenguéren los catalans con los cridà en ajuda séua per contrarrestar la irrupció francesa.

Séns fundar-se en acte ni document algun, comença En Carbonell denigrant lo nostre pros ab les notes de mal temprat, iracunde y com abusant de sa jurisdicció absoluta: suposa aquest precehent per cercar un pretést a la faula que després refereix, y assegurant que En Pére estojava en son pit una vengança contra los catalans, per çò com no volguéren concedir-li certa quantitat de diner, al progectar-se la empresa de Sicilia —falsedat manifésta, puix ni consta aytal negativa ni pogué tenir ocasió després lo Rey per donar compliment a la suposada venja,—manà cremar, com si nores, tots-los privilegis otorgats per los seus predecessors y per éll, tant a favor de les universitats com dels particulars. Fundat en la dita (séns dupte posterior a la època d'En Pére)

re et quod regalis benivolencie est intendere utilitatibus subiectorum et eorum graciis ampliare volentes sequi vestigia antecessorum nostrorum gratis et ex certa scientia per nos et omnes successores nostros concedimus, approbamus ac etiam confirmamus vobis universis civibus et habitatoribus Barchinone presentibus et futuris perpetuo omnia privilegia concessa sivi facta civitati et universitati Barione a nobis vel antecessoribus nostris prout in ipsis privilegiis pleniur contiur. Similiter concedimus et approbamus ac etiam confirmamus vobis et sucsoribus vestris perpetuo omnes predictas consuetudines sicut nobis eas in scripdedistis tenor quarum sic se habet. *Constitucions de Catalunya*, llibre I de les *agmàtiques y altres drets de Catalunya*, títol XIII, pl. 30 (22 equivocada). ició de Barcelona, 1588.—*Arx. de la Cor. d'Aragó*, registre 47, foli 66-

de que les armes dels catalans son llurs lleys, furs, privilegis o libertats, esplica per los eféctes d'aquell desastre lo malayre dels nostres compatricis, los qui, cridats per lo Rey per anar al encontre dels francesos, qui menaçaven de la frontera estant, se presentaren, certes, complint de tal fórma com a lleyals vassalls, coberts ab llurs capells y cuyraces, emperò ab los aristols de les llances desferrats, y ab les veynes menys de les espases, volent axí significar, diu, que com les armes llurs éren llurs privilegis y aquests havíen desaparegut, mal podíen anar en defensa de la patria y del Rey, si aquest no-ls les retornava. Y ab aquesta enganyifa, lliçò o indiricta (ab tót y lo malayre del Rey) apar, al dir del cronista, que En Pére s'amollí o regonegué la seua error, y, per tal com éra perillosa la seua situació, no solament los retornà als malcontents los antichs privilegis, qui renasquéren com a nou fènics de ses propries cendres, sinó adhuc molt més, otorgant aquesta nova concessió y confermació per mijà del ja referit *Recognoverunt*, en lo contingut del qual res no traspua absolutament que tinga relació ab les seguretats d'En Carbonell.

Seguint lo mal sistéma de reproducció séns crítica, de què tantes voltes nos planyèm en la present Historia, los posteriors al autor de les *Cròniques* prenguéren com a autoritat la veu d'aquest, y anà perpetuant-se la faula per bóca de Manescal, per Bosch en los seus *Títols y Honors*, y fins, a la darrería, per l'annalista Feliu, emperò ab preferencia sémpre al primer qui la donà a conèxer; afegint-hi encare aquests, per l'afany d'ésser més esplícits, que havía cremat lo Rey, ab los privilegis, fins lo metéix arxiu (1).

Peca la faula, no solament de çò que realment és, sinó de badomería, car a més de no podèr tindre material compli-

---

(1) Si algun curiós volgués estudiar aquest punt, y per etzar vegés en lo marge dels Annals de Catalunya aquesta referencia al Arxiu Reyal en lo *Cals. Privil. Recognoverunt Proceres*, no-s torment en interpretar lo significat de la paraula abreujada *Cals.*, qui apart un títol de códiç o registre, puix que jamés no hi hà hagut lo dít llivre, y sol se reduheix al adgectiu *locals*, aplicat per En Carbonell als privilegis; mal comprès y pijor escrit per lo qui després ne féu us.

ment quant nos diu, a ningú li acudiría que, per freturar los catalans de les armes morals, los privilegis, puga hom compendre que síen representats aquests per los estruments o símbols de la força bruta o material, çò és, que la absencia de les espases y de les llances vulla significar la absencia dels privilegis.

Dihèm que no pogué tenir material compliment aquell acte, y ho fundam en infinitat de reflecsions, limitant-nos a les més principals per convèncer los nostres llegidors. Dels privilegis que s'otorguen se-n guarda sémpre una copia lo qui-ls obté y una altra lo qui-ls concedeix: En Pére, qui, obrant de tirà si-n tinguéra força, no volgué anular per un decrét açò que ell y los seus antecessors concediren, preferí l'acte material de la créma, mas en semblant cas, aprés de cremar son propri arxiu ón eczistissen los duplicats dels diplómes, havía d'aplegar també per una altra créma los altres duplicats dispergits, los veritables privilegis qui estaven en podèr dels particulars y de les universitats: emperò ¿còm éra açò possible sinó obehint los sotsmesos com a mansuets anyells, cedint allò que lo tirà los reclamava? Tan impossible com açò és la sorpresa donada al Rey, per tal com en un segle ón lo soldat éra lo vassall o *home* d'altri, en què la milicia no estava regimentada com en lo témps d'are, çò és, que los soldats no estaven tancats en una caserna ón se puguen juramentar a la veu d'aquell qui-ls dirigesca o-ls seduyga, ¿còm és possible convenir-se a pleret tants d'agreujats, y en un díe, a una hora donada, mentre que lo perill menaçava tot-hom, presentar-se ab oportunitat, burlant de sópte lo Rey con los cridava en ajuda séua?

Convencerien aquestes dues cogitacions lo més prim-mirat, y con altre no, n'hi hà prou ab recordar que, apart dels diplómes que guarden, axí los descendents d'antigues cases, com les municipalitats, eczisteix intacte lo nostre Reyal Arxiu, ab tots los pergamins otorgats dés lo primer comte de Barcelona, y noresmenys ab los registres de la època d'En Pére y dels seus predecessors dés que s'establí la cancillería Regia, cosa que hauría pogut tenir bé en compte lo metéix

inventor de la faula, com-se-vulla que en les portades y margens dels dits registres hi havía apuntacions y notes de *mà propria*, com pot observar lo curiós: car és de sabèr ¡y és açò que més nos escroxeix! que lo cronista Carbonell éra arxiver del Reyal Arxiu en témps del rey Catòlich.

Res més no tindríem que alegar tocant al *Recognoverunt*, si en aquests témps lo més modern dels nomenats cronistes, lo de Barcelona, per efécte d'una preocupació inesplicable, y crehent que éren dos actes distincts les córts y lo *Recognoverunt*, no hagués introduhit una nova confusió en lo claríssim fét de què tractam. Reproduheix lo senyor Balaguer allò que, a parèr séu, contitueix la diversitat de opinions emeses sóbre la causa qui produhí la cancessió y confermació de les noves lleys, que los uns (séns nomenar-los) atribuexen al malcontentament del pahis, car «lo Rey se mostrava poch adicte a les seues institucions,» y constret com estava, «convenint-li sobiranament gonyar-se y conservar l'afecte dels seus sotsmesos, cercà camí d'apaybegar los coratges y de fer que lo trònus recobras les benevolences que anava perdent;» y los altres qui, reduhits al Carbonell y als posteriors qui l'han copiat, espliquen lo fét, ab diversitat sols en la espressió, tot aximetéix que los primers, si bé ab la afegidura y ornament de la créma dels privilegis o del arxiu, que ha tingut per bó suprimir, séns motiu, l'autor al qual nos referim, essent axí que declara en aquest cas reproduhir una opinió d'altri, que ell metéix censura en part ab justicia.

Lo Cronista de Barcelona s'inclina a la opinió dels primers, y no és de meravellar, com-se-vulla que ell-metéix la ha formulada y seues són les frases adés transcrites, emperò ab la modificació notable de creure-s que les estretors d'En Pére haguéren d'ésser la causa única de la carta confermadora de les libertats, costums y furs, per la sola rahó (l[illegible] llegim y no ho concebèm) de «havèr-se donat aquexa car[illegible] o privilegi trobant-se lo Rey encare a Sicilia.» Seguidame[illegible] y ab inútil modestia, sóbre-tót con ninguna prova no alég[illegible] ans de soltar aquesta opinió, afegeix lo senyor Balagu[illegible]

aquestes paraules: «No és aquesta la crehença general, ja ho sé, mas és la humil meua» Y nosaltres, esbalahits davant aquesta sentencia decisiva, jatsía no convincent, entant que esperam la rahó d'aquesta marrada històrica (séns dubte involuntaria), sols guiats per la amor a la veritat, y ja may ab cor de ofendre gens ni mica una persóna qui tants drets té a la pública estima, no més podèm dir en aquesta ocasió al Cronista de Barcelona, ab la franquesa que-ns caracteritza, que ni tingué idea de çò que éra lo *Recognoverunt proceres* ni arribà a veure-ho tan sols; car si axí fós no haguéra introduhit lo gréu anacronisme que introduhí en la Historia, ni afermara que fós otorgat a Sicilia lo privilègi, la capçalera del qual declara havèr-se donat en córts y ab la personal presencia del metéix Rey.

Va preocupar-se lo senyor Balaguer en primer lloch crehent que la major part de les causes qui posaren en estretor al rey En Pére, la escomunió, la baralla ab lo rey En Alfons de Castélla, la enemistat ab França, y les revoltes interiors del régne per los nobles y poble, precehents immediats del fét que fabulitza En Carbonell, no fóren fins més tart, en lo 1285, essent axí que són anteriors a la data del privilegi, 3 dels ídus de Janer del 1283; y per tant, crehent lo fét y ses causes immediates, esdevingut dos anys després, no concebí que lo resultat posterior, çò és, lo privilegi del *Recognoverunt* pogués haver-se concedit dos anys abans. Y axí esclama, dirigint-se solament a En Carbonell y als qui-l seguiren: «¿Còm no s'han adonat d'aquesta contradicció evident? La data del *Recognoverunt*, 3 dels ídus de Janer del 1283, és unànimament reproduhida per tots quants tracten d'aquest privilegi, séns que hi haja un sol autor discorde, puix en la seua comprobació calía recolzar tot l'argument que-s fés en pro o en contra, no dexà de investigar lo Cronista de Barcelona, segóns apar, y no més que trobà en lo Llibre Vert de Barcelona, foli 240, «lo privilegi que citen, o millor la carta confermadora de les libertats, costums y furs dels barcelonins concedida per lo rey En Pére *lo Gran*, emperò està donada per lo príncep o infant En Al-

fons, a Barcelona, lo citat díe, per bé que porta lo nom y la signatura d'En Pére.»

Presenta-s ací un dilema del qual no pot reexir lo Cronista de Barcelona: ¿lo privilegi del Llibre Vert és lo *Recognoverunt* o no és? Si no ho és, de sobres és alegar-lo en tractant del altre, devent tenir en compte, no obstant, que va signat per lo Rey y después per lo primogènit, segóns costum (venint a esplicar-ho lo senyor Balaguer usant un gir estrany); y si ho és, n'hi hà prou ab llegir lo seu contingut per convençre-s de que fóu donat en córts, a Barcelona, estant-hi personalment lo Rey, y no a Sicilia, y que la seua data 3 dels ídus de Janer del 1283, aquélla metéxa data en esguart de la qual se meravellà En Balaguer de que los demés no s'adonassen d'una contradicció evident. Emperò ¡malagonyat témps perdut! ¿Què més li calía fer al cronista sinó obrir lo famós còdech de les nostres *Constitucions*, o arribar-se (com apar natural en semblants cassos) al Arxiu general de la Coróna d'Aragó, ón trobaría, en los registres de la època, l'important privilegi de què tractam, séns que lo seu contingut ni sa data li oferis lo més petit dupte?

Manca-hi la cabdal observació per acabar. Haja vist o no lo senyor Balaguer lo privilegi del *Recognoverunt*, no haguéra séns dupte posat tanta perfidia en presentar-lo com a duptós, ni gosara donar-li nom de faula (com fa en una nota parlant de la pintura del senyor Lorenzale, ón s'hi representa lo recompte del Carbonell), si, per efécte d'una altra preocupació, no hagués estat en la ferma crehença de que a 3 dels ídus de Janer del 1283, estava lo rey En Pére a Sicilia. Lo Cronista de Barcelona, com altres vegades, s'oblidà segurament de que lo comte seguit y principal, en aquella centuria, éra en la nostra terra per los anys de la Incarnació, qui duren de Març a Març. Tractant-se de féts que esdevinguéren en los darrers mesos del compte actual, Octubre, Novémbre y Desémbre, cregué que la data alegada corresponía al primer mes del metéix compte, o sía anterior, y no caygué, per consegüent, en la veritat de que lo mes de Janer de què-s tracta era de Incarnació, y, per tant, posterior

al Desémbre, sens dexar perçó de pertanyer al metéix any de 1283 qui no fineix fins al Març. A Italia, segóns demunt manifestarem, podíen tenir la costum de dir-ne anys de Nativitat a un compte qui passava avant los anys del nostre; en altres bandes podíen seguir lo nostre propri compte per sistéma de posticipació, çò és, afegint nou mesos en lloch de rebaxar-los; lo Zurita, per fí, pogué, a sa manéra (que nosaltres no sabèm compendre), dir-ne any 1284 de Nativitat lo de la induptable data a què-ns referim; emperò ninguna de aquestes variacions no dóna motiu per confóndre l'any 1283 ab lo 1285, y menys per negar la veritable data del *Recognoverunt* ni aquest famós agregat legislatiu, tan conegut de tots los nostres jurisconsults e historiadors. En l'oblit del nostre compte, únich a què devèm atendre y no a un altre de foraster, resideix, donchs, lo *quid* de totes les dificultats qui li han ocorregut sóbre lo *Recognoverunt* al Cronista de Barcelona.

Tornèm are als féts de guerra de què-ns llunyarem per parlar de les córts de Catalunya. Manifestarem ja la actitut dels feudals aragonesos, qui donaren fórma a la llur Unió, precisament en mig de la fretura qui voltava al monarca, qui forçosament havía de fer en aquells moments ans bé ofici de capità que de legislador. No és aventurada la nostra opinió con atribuirem la actitut del régne germà als richs-homens, puix, a més de comprovar-nos la esperiencia que ells fóren sémpre los culpables, espletant la voluntat o més bé lo deute del poble en favor seua, tot quant en lo metéix reyalme esdevé dés d'are nos ho comprova més y més. Si aquelles eczigencies fóssen lo fruyt, com dihem are, de la voluntat nacional; si la tiranía del Rey ne fós la única causa, tiranía que en tal cas haguéra recaygut sóbre Aragó com sóbre Catalunya, ni tinguéra En Pére en aquell régne partidaris acèrrims, ni hauría-l ajudat en ses conquéstes ningun aragonès, y, saltant més que tót a la vista, ni hauríen temut los unionistes dels catalans, sóts pena de creure-ls servents indignes e instruments céchs del tirà. Judiquèm-ne, primer per los

féts, y desprès per la autoritat del més ilustre aragonès, en les paraules del qual no hi cap lo dupte.

Parlant lo Zurita en aquesta metéxa ocasió del nostre pahis, ab motiu de la generositat del Rey en les córts catalanes, s'espressa en fórma de semblants paraules: «Y en açò usà lo Rey de la gratificació que devía a la nació catalana, car jamés princep no fóu millor servit dels seus sots-mesos que ho fóu lo Rey dels catalans en la empresa de Sicilia, de les provincies de Calabria y Pulla, y del Principat de Càpua, per mar y per terra, a qui principalment és deguda la gloria de la conquésta d'aquell reyalme.» Al manifestar açò lo gran Annalista, bé manifesta que les libertats y nous privilegis fóren veritable gratificació, no efecte d'eczigencies, ni de malayre del pahis al qui calgués aplacar o afalagar.

Al metéix autor, no obstant, devèm la nota anteriorment indicada, de que, méntre que açò succehía, «com lo Rey trigas a gordar y complir çò que dels aragonesos li éra demanat, y no-s donas remey a alguns gréuges particulars y públichs, y-s recelassen que, vingut lo Rey ab la gent de guerra de Catalunya, la part contraria—que no havía volgut seguir llur opinió, y estaven en servey del Rey, se profitaría d'aquella ocasió, y faríen violencia contra los qui principalment favorejaven çò que teníen jurat y establert; van trametre don Llóp Ferrench de Luna, don Atho de Foces, Llóp de Gurrea y Pére Garçes de Nueç, ab los procuradors de les ciutats y viles del régne, a suplicar lo metéix que demanat havíen.»

Esplica ab tal motiu lo citat autor la declaració que féren los comissionats al Rey e al infant En Alfons «que no donaríen lloch que gent forastera entras en lo Régne, en orde de guerra, ans ho contrastaríen, y per açò *se favoririen de qui poguessin*, per encalçar los llurs adversaris si no volguessen jurar los llurs estatuts.» La contestació del Rey, al qu trobaren los comissionats a Lleyda, vers lo 19 de Març, f del tót satisfactoria a les pretensions y demandes del Régr y en conseqüencia acordà passar a Çaragoça. Mas no pog complir sa paraula d'anar-hi lo díe assenyalat, per entrave

sar-s'hi un nou contra-témps, preparat per les intrigues de França; y la resolució de contrastar-hi per part d'En Pére, conferma la opinió que abans assentarem tocant al reyalme aragonés. Don Joan Núnyeç de Lara, conexent que En Pére estava ficat en no perdre de vista les fronteres de Navarra y de Catalunya per la invasió qui menaçava, convingut ab los francesos, procura distraure-l d'aquell acuydament; promovent conflictes a un lloch estrém, se-n entra ab quatre-cénts de cavall per terres d'Alfar, segueix per Calahorra, Osma y Sigüença y-s recull, al cap-devall, a Albarrací, bò y causant gran damnat-ge en aquelles comarques. En Pere, séns vacilar, tramet als de Çaragoça sa disculpa, prometent-los per la tornada lo compliment d'allò promès, convoca la gent de guerra d'aquells punts damnificats o dels propers, emprên dés de Lleyda ab gent de Catalunya la vía d'Albarrací, tot ajustant-se-li les indicades forces, y comparexent-hi encare companyíes de Valencia y de Castélla.

Lo covart y traydor Núnyeç de Lara, tenint, per sort, noticia de que lo Rey s'atansava, sortí una nit del castéll, ab escusa d'anar cercar forces a Navarra, ab les quals no tornà jamés, dexant compromesos los seus sequaces. Planta allà setge En Pére, repartint les forces del campament entre diferents cabdills, a sabèr, l'infant En Alfons, En Armengol comte d'Urgell, En Ramon Fólch vescomte de Cardóna, En Ramon d'Anglesola y En Ramon de Mont-cada, tots catalans, y fent los majors esforços, posà-s en lo cor de no jaquir aquell setge séns dominar-lo de tót-en-tót.

Poch haguéra aconseguit lo nostre pros si no hagués estat la constancia del seu esperit impertorbable; méntre que allí, fent heroychs esforços, cumplen fehelment ab lo dever militar y ab la voluntat de lleyals patricis los tramesos per los Concells o municipalitats de Daroca, Calatayú y Terol, alternant ab los catalans, valencians y castellans, los senyors de la Unió enviaven dos richs-homens al Papa (al francès Martí IV, qui en aquella hora estava desheretant al veritable d'Aragó, traslladant sa coróna al front d'un príncep francès) per significar-li lo dany que se-n seguía d'estar lo

reyalme en entredit, y suplicant-li que ho manas esmenar; escrivíen cartes a les viles prohibint que seguissen lo Rey; presentaven-se a aquest reclamant-li lo compliment de la seua prometença, y cuydaven procehir contra los concells qui havíen facilitat ajuda contra Albarrací.

En tal guisa, pot-ser séns pensar-s'ho, treballaven en favor dels francesos y anjovins aquells unionistes, en la mal tramada jura dels quals pensaren veure alguns polítichs moderns una basa d'associació democràtica, qui espandint-se havía de donar per fruyt la llibertat moderna, no essent, de fét, més que una egoista trama feudal. No tingué altre remey lo Rey sinó jaquir Albarrací y fer cap a Çaragoça, ón satisféu a quant li proposaren, segons justicia.

Prescindim ací de donar més menuderíes sóbre aquests féts d'Aragó, tant per çò que no atanyen al nostre principal obgecte, com per havèr acabat, segóns manifésta lo metéix Zurita, vencent l'interès particular al comú. Mas, tornant lo Rey, aprés de complir ab los aragonesos al setge encomençat ab tant d'afany per los sotsmesos lleyals, a cura dels quals va encomanar-lo durant sa absença, perfidiejà en mantenir-lo, redoblant d'esforç; y passats bé quatre mesos dés la sua primera arribada, al cap y a la fí, assenyalat un térme, en lo qual devíen retre-s los de dins, per acabar-se la darrera tréva que-ls éra donada, posaren-se tóts en podèr del Rey, qui-n foragità la gent de guerra, manà refer les fortificacions y declarà confiscat, ab rahó y justicia, tot aquell feu y senyoríu, puix vassall del Rey éra lo rebetle senyor, y en aytal pena cahía, podènt tantost En Pére donar lo citat féu al qui volgués, com axí ho executà fent-ne mercè a En Ferran, fill séu natural, que tingué en una vídua-reposada principal, per nom Na Agnès Çapata.

D'Albarrací partí lo Rey envers Navarra, acostant-se a Tudela ón estava don Joan Núnyeç, ab forces franceses y discorregué per aquell régne talant y cremant, fent la vo a per fí, aprés de presidiar la frontera, devers Çaragoça, en o qual lloch arribà a aconseguir la concordia esperançada y

nomenà a Tarí justicia d'Aragó, com aximetéix consentí que fós aragonès lo de Valencia.

Axí vencé lo gran rey En Pére los entrebanchs secundaris que la política francesa li procurà, en los moments més crítichs en què calia-li prevenir-se a conjurar la tempésta qui ja de prop menaçava, podènt tornar de nou a les fronteres més perilloses, y agoytant la ocasió de salvar-les de la trahició forastera. Vejam, donchs, què-s van tramar a Roma y a París durant la temporada sus-are descrita.

L'esglay de tot Europa, y sobiranament dels seus reys y potentats, éra la estréma habilitat ab què lo monarca d'Aragó duya a bon acabament les més perilloses empreses y estorcía en sanitat les maranyes millor ordides. Si, malgrat la gran reputació y poderíu del rey Carles, lo foragità de la Sicilia, incapacitant-lo al metéix témps de llançar-se a la conquésta de Orient; si, ab tót y la favor de França, restaven arreu-arreu desbaratades les seues forces marítimes per les que conduhía l'almirall Roger de Lluria; si res nó pogué obtindre a Castélla lo lledesme rey don Alfons, ab tót y lo valiment de França y de la Santa Seu, sols per l'adjutori donat d'En Pére a don Sanxo; si ni rebelions interiors ni atemptaments de fronteres podíen may del mon introduhir la més lléu temor en lo constant coratge del gran Rey, precís éra complir, ab un acte terrible, les menaces que ja de lluny venía fent lo més interessat en l'engrandiment dels prínceps francesos, abhorrir los catòlichs súbdits d'En Pére, privantlos ab l'entredit de llurs relligioses pràctiques, y aparellantlos axí a la desobediença, volcar de son prepotent setial l'assenyalat com a causa de tants de mals, ab l'esperança de que adhuc los metéixs qui-l sostinguéren en l'ergull, ni la mà tan sols li allargassen en la cayguda.

¡Vana galivança del *home* qui abusava de la infalibilitat del càrrech que exercía! Martí IV, no content ab totes l[illegible] menaces dreçades al venjador d'En Mamfret dés que p[illegible]à lo peu a la illa de Sicilia, nó vehent-se obehit per En P[illegible]e, l'havía privat del reyalme d'Aragó y de la reyal hon[illegible], esposant als catòlichs que seríen ocupats segóns que ho

provehis la Seu apostòlica, absolvent los vassalls del homenatge y jurament de feheltat. Darrera aquest primer trò olímpich, féu-ne esclatar un altre lo francès Martí, donant comisió a Joan, cardinal del títol de Santa Cecilia, per cercar entre los fills del rey de França qui volgués ésser rey de Aragó: a una consulta que li fa Felip *l'Atrevit*, recordant-li que En Pére havía fet donació dels seus reyalmes al seu primogènit En Alfons, respon Martí que deu aquella estimar-se com a imaginaria. Posa-l encare a noves lo legat com Felip ha elegit per rey d'Aragó son fill Carles, en presencia del primogènit y successor de la coróna de França; y axí aparellats los núvols de la tamborinada que havía d'esclatar de prompte, etgega per fí lo tremebunde llamp ab una butlla donada a Civitavecchia a 3 de les nones de Maig, indicció 12, any 4.t del seu pontificat, en la qual, confermant a En Carles de Valois lo nou títol, y nomenant-lo sens embuts *rey de Aragó*, lo fa senyor suprèm d'aquest reyalme y de Catalunya, afegint tantost, per una altra butlla de igual data, que sía aximetéix rey de Valencia, per la qual immediata ocupació havía-l també elegit lo Cardinal, ab consentiment del rey de França (1).

Lo comportament de Martí ha merescut lloances o censures de part dels autors segóns la època en que aquests han escrit y ans bé segóns la opinió política y la nacionalitat de quiscun, y l'Abarca cita diverses autoritats eclesiàstiques de moders segles qui han advocat respectivament o a favor del rey En Pére o del papa Martí. La nostra opinió és ja ben manifésta; emperò prescindint de quant donga peu a deduhir-la per part dels nostres llegidors, y constrenyent-nos are esclusivament al acte de desapoderament portat a cap per lo qui deguéra ésser, com a exemple, tot humilitat y tot justicia, per ésser axí digne representant de Jesucrist, ¿quína facultat tenía lo pontífech romà per despossehir lo lledesme successor dels Ramirs y dels Berenguers, qui

(1) Vegen-se totes les butlles que ací citam, y d'altres relatives al propri assumpte, en l'*Arxiu de la Coróna d'Aragó*, lligall 16, butlles del papa Martí IV, y en especial lo nómbre 9, ón s'esplica tot l'afer actuat a Paris.

tan treballaren en prò de la fè catòlica, al fill d'aquell Jaume conqueridor de Mallorques y de Valencia, d'aquell qui ab sa espasa havía obert més esglesies, durant lo seu regnat, y qui ab sa liberal mà havía procurat més réndes a la Santa Esglesia que no ho féren, en l'espay de dos segles, tots los reys d'Europa plegats? ¿En quína càtedra havía estudiat lo dret de gents lo qui de totes li corresponía ésser pare, per privar dels seus reyalmes un monarca, per lo pecat d'apropriar-se-n ún que no éra séu, con, a tot estirar, devía despossehir-lo-n usant en càstich les armes espirituals, mas jamay les terrenals, que sol deuría usar en tal cas un suprém tirà maltractador de febles reyetons? Y finalment—posen bé esment los llegidors en aquesta observació que ningú no ha féta fins are,—dònat cas que, per la antiga e inútil promesa d'En Pére *lo Católich* en Roma, pogués ésser considerat lo reyalme d'Aragó censatari o feu de la Esglesia Romana, ¿què tenía que veure ab aquest compromés lo libèrrim comtat de Barcelona, Catalunya sencera, y lo régne de Valencia, per dispondre-n a sa fantasía lo qui ningun domini temporal no hi tenía?

Ab estremada gracia glossa lo nostre cronista Muntaner lo comportament de Martí, ab aquestes paraules: «Bé podèm dirací certa espressió usada en Catalunya, que con algú diu:—Per nós volríem aytal lloch,—l'altre respon:—vija-res és que poch vos costa;—lo qual aximetéix fa a dir del Papa, puix bé aparía que poch li costava lo reyalme d'Aragó, con ne feya axí bon mercat.»

Obrant en axí lo sobirà Pontífech, ni caldrà calcular, y axí ho justifiquen diversos historiadors y documents, que-s facilità per la Santa Seu gran quantitat de diner, per tirar avant la crohada que havíe-s d'efectuar, essent l'actiu executor de tota aquesta empresa lo metéix legat qui elegí a Pari- lo nou monarca d'Aragó, lo cardinal Joan Cholet, fundad d'un colegi del seu nom en aquella capital, francès tamb com que éra fill del senyor de Nointel al Beauvoisis, c idecorat per aytals títols, sens dupte per que fós més des-

interessat servidor, ab la honor cardenalicia per son compatriota Martí en lo Març del 1281.

Recompten alguns historiadors que, com a símbol de la coronació, cobrí Cholet ab lo seu berret o *capell* a Carles de Valois, al donar-li la investidura del reyalme d'Aragó; y lo cronista darrerament citat vé a corroborar-ho, esplicant una anècdota per la qual dóna-s entenent de que lo primogènit de França prengué a tall de burla la coronació del seu germà Carles, y digué-li, aprés d'havèr-lo aquest fét sabidor com éra nomenat rey d'Aragó: «Certes vos sou, bell germà, lo rey del capell *(del xapeu)*, car del reyalme d'Aragó no-n haurèu jamés ni un punt; que d'ell és rey e senyor lo nostre oncle, lo rey d'Aragó, més digne d'esser-ho que no vós. Donchs per la manera en que aquest sabrà defensar-lo podrèu bé conèxer que sol de vént han-vos heretar.» Tinga açò l'origen que-s vulla, és cosa certa que nom de rey del *xapeu* y rey del *vent* donaren-li per motiu, y de *monsenyor Carlets de França*, per més ridiculitzar-lo, com en lo seu témps y després ne perpetuaren los calificatius diversos historiadors.

Com tot-hom compendrà, recordant ací que no gayre aprés d'havèr-se celebrat les córts de Barcelona començà l'any de Incarnació 1284, que pertany per consegüent al metéix lo mes de Setémbre en lo qual se conseguí lo triumfe d'Albarrací, y considerant després lo temps que pogué ocupar lo rey En Pére en ses escursions per Navarra y en los ordenaments ab los aragonesos, les córts dels quals seguiren encare aprés d'aquella correguda militar; vé un hom a deduhir que transcorregué tot lo citat any sens verificar-se encare la entrada dels grans exèrcits enviats per lo rey de França, y sóts la guía del actiu cardinal Cholet. La necessitat de fer-ne lo gran escarment apar que no deuría permetre tanta dilació per part dels qui fins se creyen instruments de la Providencia per castigar los malvats, que ho éren sols per que rebujaven llurs tiraníes y desbarataven llurs ambicions: quelcom deuría esdevenir en la cristianitat, com axí donaven témps a que les galéres de Lluria destroçassen ón-se-vulla quant en la mediterrania pudía a francès, anjoví o güelf.

Certament: complíen-se en dos diferents punts secréts designis d'aquella metéxa Providencia inescrutable, per los quals la causa d'Aragó havía de veure-s lliure dels seus més enfurismats enemichs; en lo Març (açò és, en lo darrer mes del any de Incarnació 1284) dexava la mísera humanitat, per anar donar compte a Déu de les magallades que en la terra havía comeses, lo papa Martí IV, a qui succehí, prop de dos anys més tart, Nicolau IV, italià, y en lo castell de Foggia de la Pulla, dos mesos abans, lo 7 de Janer, havía spirat també En Carles d'Anjou, pot-ser de despit per veure que de res no li serviren ses artimanyes per fer resplandir de bell-nou la apagada estela qui tant l'havía illuminat en lo seu sortós jovent. Ab tót y la defunció d'aquests dos grans personatges, mòvils dels trastorns que la cristianitat esperimentava, no s'éren complits del tót encare los designis de la Providencia, ¡qui ho diría! puix que en lo restant d'aquell any havíen de perir altres dos personatges tan importants com los primers, havíen de morir Felip rey de França y En Pére rey d'Aragó. Ans, emperò, devíen omplir lo món aquests dos personatges ab llurs féts, y puix la guerra contra los francesos és suficient afer per tractar-lo esclusivament en un capítol apart, limitèm-nos sols al present en esplicar açò que féu lo nostre rey al temps més immediat y que precehí a la invasió estrangera, per burlar los afanys de tan acèrrims enemichs.

Sóbre lo mes d'Abril del any qui-ns ocupa morí també un personatge no menys important que los precehents, lo rey don Alfons de Castélla, y en conseqüencia lo partit favorable a don Sanxo, l'amich y favorit del rey En Pére, va créxer instantaniament; de manéra que tota la nació vingué a refóndre-s en una sola voluntat, aclamant aquell infant qui ja havía arribat a intitular-se rey, e com a tal succehí al seu antecessor, a despit de les contrarietats de França y de Roma, y del millor dret que legalment séns dupte hi teníen los seus nebots, que gordava a Catalunya lo monarca aragonès.

Si és cert, puix no havèm tingut ocasió de comprovar-ho, tot quant assegura lo Zurita del testament del rey caste-

llà, bé s'hi déxa veure una part de la trama ordida per la ambició francesa, donchs no li anà a gayre que los espanyols no-ns vegéssem transformats del tót en francesos: car no éren ja solament Aragó, Catalunya y Valencia que havíen d'ésser regits per un príncep francès, sinó que fins Castélla havía de relliscar allogant-se sóts lo setial del reys de França, ja que don Alfons, declarant desheretat lo seu fill, enfortía lo dret preferent dels seus néts, Alfons y Ferran, cridant-los a succehir, y en cas de morir aquets séns fills legítims, calía que heretas la casa de França com a successora directa de la linia del emperador don Alfons. A semblant nova, y tots aprés de coronat don Sanxo, procurà veure-s ab éll En Pére, com axí ho verificaren primer a Uclés, y més tart a Ciria y Borovia, puix éra convenient reforçar més y més aquella unió en moments tan suprèms, y ni caldrà dir que lo nou rey castellà li prometé que l'ajudaría contra lo rey de França al presentar-se-n ocasió, prometença que no complí després, ja sía per temor de que si-s perdía Aragó, restaría ell desheretat per lo monarca francès, qui donaría la coróna al un dels infants, ja per lo motiu, pot-ser veritable, d'ésser tingut d'anar a Andalusía, ón li feya guerra lo rey del Marroch, en ajuda del qual veníen tota-hora reforços de Africa, si bé és la veritat que fóu lo castellà requerit en nom de la Esglesia y del rey de França, en satisfacció dels quals envià don Sanxo a aquesta nació com a embaxadors lo bisbe de Calahorra y l'abat de Valladolit.

Ja del setge d'Albarrací ençà havía escrit En Pére a la reyna Margarida de França (qui no éra gayre partidaria del d'Anjou, per los drets que tenía la dita senyora a la Provença), procurant mantindre bones relacions d'afécte, que témps a venir podíen per ventura ésser-li profitoses: al emperador Rodolf, trametent-li, ab instruccions, un embaxador, R. de Brucinach (1), qui devía esplicar-li com lo Papa, ja dé lo setge de Montesa, havía-li llevat sémpre los delmes que ıls

(1) Balaguer lo nomena Ramon de Botonach, mas nosaltres nos aten al document original.

seus predecessors concediren incessantment los demés papes per la guerra contra sarrahins; que l'havía desheretat séns ni menys fer-lo-n sabidor, com aytambé que lo rey de França, séns precehir desafiament, lo menaçava ab una invasió, y posant-lo a noves, per fí, d'altres féts, com lo de Sicilia, que havía efectuat, y acabant, en suma, ab veritable diplomacia, requerint la seua benvolença y favor, que Rodolf no pogué donar a En Pére, per estar enfeynat en la ordenació de certes desavinences ab los suiços; al metéix Pontífech y a tots los cardinals, pregant-los que escoltassen allò que de part seua los hi diría lo comanadór d'Ascó y En P. Sans, canonge de Tudela, y lamentant-se de que altres comissionats per éll tramesos anteriorment fóssen estats presos y maltractats—per més que aquesta nova comissió no tingué efecte per ésser ja mort Martí l'hora que los encarregats d'exercir-la arribaren a Roma:—a d'altres prínceps y personatges, ab la idea de cercar de part séua, si no la favor, la neutralitat, y finalment al infant don Alfons, per que aplegant totes les companyíes que pogués se-n entras en la vall d'Aran, ab la fí de foragitar-ne los francesos qui ja trepitjaven aquella terra.

Mas, passat lo setge d'Albarrací, acostant-se més y més la hora de prevenir-se, y devent ésser ja d'una altra sort y més positives les temptatives que fés, per çò com li convenía a En Pére aplegar osts, de on-se-vulla que procehissen, per oposar la força a la força, dés de Taraçona, en lo Novémbre y Octubre del 1284, donava credencials a En Conrat Llança, son porter major y mestre racional, y a En Ximèn d'Andosiello, al primer per tractar ab lo rey de Granada y altres personatges moreschs, com aytambé ab oficials del rey de Castélla, y veure d'aquells quínes gents y caps vindríen «sóbre lo fét de llur vinguda e morada ab Nós en servey nostre e sóbre allò que per tant los haurèm a donar,» portant-se-n en cambi lo dit comissionat tots los captius sarrahins que perací hi haguéssen, y al segón per que tractas lo metéix, si fâ no fà, ab lo rey de Tremecen, Hacumen, fill de Gomaraç Benzayen y ab los vells (xechs) d'Azencia.

Los perills que podríen despertar, en tan crítichs moments, la publicació dels processos que contra lo Rey estava fent lo Papa, feyen també que En Pére escrigués ab certa energía ponderada, tal vegada aparent, al arquebisbe de Tarragona y a tots los bisbes, dihent-los que tot aquell qui contravingués aytal orde séua, *pena capitis absque remedio punietur;* y en prova de que no desconfiava llavors lo Rey dels eclesiàstichs, en quant toca la causa de la patria, que en la ocasió de la crida general escrivía confiat al metéix arquebisbe per que li trametés los seus vassalls *hominos vestros et ecclesie vestre subjectos* (1). Y per fí, en lo pas ja induptable de encaminar-se los grans estols de crohats a la frontera, apart de les moltes crides particulars a pobles y feudataris, les llistes del quals consten en los registres, durant lo mes de Maig del 1285, féu crida general y principalment als aragonesos, senyalant-los los diversos punts que-ls hi calía gordar en les fronteres, per ón havía de penetrar, venint de Navarra, lo fill del rey de França; dihent a tots los catalans que féssen cap a Figuéres, ón los esperava en persóna; als homens y universitat de Girona que li trametéssen al dit punt quants ne trobassen aptes en la ciutat y son districte, *cum balistis, lanceis, scutis, capellis, fezreis, et camisols;* als sarrahins de Valencia que creguéssen y executassen çò que-ls diría En Conrat Llança, y finalment, a quantes persones de tots los Estats de la Coróna, per obligació y patriotisme estiguéssen en lo cas de concórrer en defensió y ajuda del suprèm senyor y de la nacionalitat ultratjada, que ho verificassen prestament (2).

(1) Justificades romanen totes les referencies que-s fan en aquesta ressenya per documents autèntichs del *Arxiu de la Coróna*, qui-s troben en los següents registres: reg. 56, foli 70, 77, 80 y 83; reg. 47, foli 128 revers, 130, 131, 127, 126 revers; reg. 52, foli 66 revers.

(2) En les córts de Barcelona, al demanar lo Rey socórsos dels seus sotmesos, li respongué l'arquebisbe de Tarragona per tot lo braç eclesiàstich dihent-l' que com lo Rey estava escomunicat, li suplicava que no volgués consell dels eclesiàstichs, emperò que-ls permetés viure de les réndes que-ls hi romaníen, a sol lo més estret y necessari mou per mantenir-se, valènt açò tant com dir que s emparas les réndes y béns menys de consentiment públich, y que-ls prengué séns que élls los hi donassen.

Si en Pére sucumbía en lo gran pas que llavors anava encomençar-se, ningú no podrà dir que fós per falla de previsió y d'activitat, mas nos decantam a creure ab los nostres antichs cronistes, per més que no ho semblarà als ulls de certs homens desconexedors voluntaris de la Historia, que la causa d'En Pére éra la causa de Déu, çò és, la causa de la justicia, en la qual han de sucumbir los qui la trenquen, car a Aquell ofenen, per més que en la terra sobressurtèn en enlayrada dignitat. Los prínceps espantadiços podíen mancar a les llurs prometences; les rebelions interiors y les mesquineríes, d'egoistes feudals podíen posposar lo bé de la patria a la comoditat particular; lo Pontífech Romà fulminar censures y destitucions; la poderosa França armar grans crohades y ajustar los seus numerosos vaxells als que ja tenía En Carles d'Anjou; podía lo tresor no ésser sobrer a mantenir una viva guerra com la que anava a esclatar, y, per la configuració geogràfica dels Estats d'En Pére, tenir que estar, vulles no vulles, espargides les seus forces en los estréms fronterers y en les costes: ¿què hi feya tót açò? En lo gran perill, la patria reaparexía unida y forta, la ullada escodrinyadora del gran cabdill abraçava, de cap-a-cap, los seus dominis, y dotat d'ampla inteligencia y encoratjat per lo més brau cor qui al món sía, bastava que lo pròs d'Aragó alças com a invencible divisa la seua terrible espasa, per que tot Catalunya, formant lo nucli principal de forces qui éra tingut de complir la voluntat del seu rey e comte, per que tots los fills de Catalunya, constituint-se en resolta avantguarda del estol qui brollava de tots los Estats, correguéssen al encalç dels tirans forasters y burlassen les seues manyes y son poderíu, humiliant-los en la més espantosa vergonya. ¡Gloria a aquells homens! ¡Gloria a aquells reys!

Ans de tancar aquest capítol ab la ressenya dels triumfe de la armada, segóns ja indicarem, donarèm, ab tót, notí a d'un fét qui correspon a la època que anam a cloure, fé que no devèm ometre per ésser un dels tants perills en q : cuydaren envolcallar al rey En Pére los testaruts enen :hs.

Lley de guerra han dit alguns moderns que éren les conspiracions, y per bé que aquest és de fét un camí per vèncer, repugna sémpre al qui tinga dignitat y honor, sóbretót si lo camí és usat fent mançar a la lleyaltat y la franquesa. No trigaren en posar per obra semblant reçórs a Sicilia los anjovins, com tost veurèm, emperò si allà no ha de semblar estrany, suposant que poguéren restar en la illa partidaris més o menys encoberts de la dominació cayguda, esborróna de veure que aconseguiren efectuar los agents de França, con la situació éra més crítica per lo rey En Pére y per Catalunya, una conspiració tremenda, ¡quí ho diría! en la metéxa capital de la nació, ón residía la familia reyal, llà ón lo patriotisme posà tots-témps les més pregónes arrels, en la metéxa ciutat de Barcelona.

Per la escarida ressenya que d'aquest fét notable dóna lo cronista Desclot, per ventura arribaríem a duptar de la certanitat, o pendríem quantmenys la noticia per eczagerada, si no tinguéssem noves de fè que la sort nos ha procurat en corraboració de quant ell refereix. Diu aquell que a la ciutat de Barcelona hi havía un home nomenat Berenguer Oller, de obscur llinatge, lo qui, usant d'afalachs o de la força, li reexí de formar un partit entre lo baix poble, qui jurà seguir lo seu volèr. Protestant fer bé y burlant als magistrats de la ciutat, havía comès desapropris en les esglesies, en la casa del bisbe y en la d'alguns ciutadans, y no content ab açò, havía concebut lo plan de llençar-se abrivadament ab lo baix poble, lo díe de Pasca, sóbre los clergues, los juheus y los cavallers de la ciutat, apoderant-se de llurs cases o alberchs, y fent deprés la ciutat a mans del rey de França, per tal que jamés no pogués posar-hi lo peu lo rey d'Aragó.

Al sabèr-ho lo Rey, qui estava a Lleyda, partí séns triga dret a Barcelona, deturant-se solament a Martorell lo díe del Divendres sant. Los magistrats de la ciutat, tan bell punt com tinguéren noticia de que s'atansava lo Rey, tractaren d'exir a rebre-l, y alhora pensà lo metéix, per més dissimular, Berenguer Oller ab los séus; emperò En Pére, partint lo metéix Divendres sant, arribà ans de la alba a la ciutat, séns

que ningú ho sabés. L'endemà, con la municipalitat y Berenguer Oller, quiscun per sa part, anaven a encontrar-se ab lo Rey, féren-los assabèr de que aquest se trobava ja en son palau, y restaren meravellats, sóbre-tót l'Oller, qui-s cregué ja mort, puix havíen fallit los seus plans.

En açò, ja díe clar, isqué lo Rey reposadament del seu palau a cavalcar per la ciutat, y encontrant l'Oller, aquest lo escometé per besar-li la mà. Fingí lo Rey no conèxer-lo, o vérament no-l conexía, y preguntant-li quí éra éll, respongué l'altre per son nom, y a-les-hores En Pére apartant la mà digué-li que «meravélla éra un rey besar la mà a un altre rey». Descobrí-s lo Berenguer, manifestant que tenía que dir grans coses y molt utils al Rey, y contestant-li aquest que volenter l'escoltaría, emperò que no éra allà ón devíen parlar, estengué la mà demunt lo cap del traydor, com gordant-lo en sagrat, y ab aquesta positura féu la volta del palau, amblant abdós entre tota la turba del poble.

Axí que entraren en lo reyal alberch, manà lo rey que tancassen les portes y que sols hi dexassen entrar los companyons del Oller: l'endemà matí, lo metéix díe de Pasca, vegeren-se obrir aquelles novament, y llavors hom vegé un gran cavall rocegant ab la coha lo Berenguer Oller, y darrere aquell veníen, en la propria fórma, lligats per lo coll ab sengles cadenes altres set companyons séus. Prenguéren-se a córrer los cavalls, recorrent tota la ciutat, y després, en una olivera vehina, apareguéren penjats entorn del arbre los set, y a dalt lo cimal lo cap y principal, lo Berenguer Oller. Vist açò, y sabènt lo repos ab què lo Rey estava en son palau, rodejat de sa córt, los complicats en la conjura començaren d'escapar, de manéra que-n fugiren aquell metéix díe més de sis-cénts, y més de dos-cénts fóren-ne empresonats.

Al disculpar-se lo Cronista per havèr recitat aquest fét ei e les conquéstes del rey En Pére, diu que no ha de mera ellar-se lo llegidor, per havèr-se estimat aytal gesta com a na empresa o conquésta major que si hagués conquerit q atre o çinch castélls dels seus enemichs, per çò com diu lo

savi, en un proverbi antich, que «no hi hà pijor enemich que lo qui està en ta propria casa».

Aquesta és la relació del Cronista, y roman confermat lo seu contingut per una circular del 8 de les calendes d'Abril, dreçada per lo Rey als veguers, manant-los que prenguéssen tots quants fugit haguéssen de Barcelona, los noms dels quals apunta circumstanciadament; *quia nunc quando venimus Barchinonam invenimus ibi quosdam habitatores contra quos tanquam contra proditores nostros et rebelles qui plures excessus et facta illicita contra Majestatem Regiam et diminutionem nostre jurisdictionis comisserant procedere nos apportuit*, etc. Seguexen a aquest document altres diferents qui atanyen al metéix afer, per los quals és de veure que fóren tractats los presoners ab justicia, y que retéren la libertat als qui no resultaren culpaples, citant-se igualment los noms d'aquests (1).

L'endemà de tan notable escarment, anà-se-n lo Rey al Empordà ab l'obgécte que veurèm en lo vinent capítol. Are traslladèm-nos, confórme havèm promès, a Sicilia, per veure còm ne té compte lo gran almirall Roger de Lluria d'ençà que lo Rey donà-li aquest càrrech ab lo qual éra tingut de servir-lo allà, sóts lo govern de la reyna Na Constança y del infant En Jaume.

Hi hà diversitat de parèrs sóbre la veritable fórma del govern de Sicilia, y és poca la llum que referent a aquella nos faciliten los autors, per més que algun dels antichs reproduhesca certa alocució del Rey en un parlament, per la

---

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 56, foli 36.

Lo Cronista de Barcelona, sèns tenir altres noves d'aquest fèt sinó la relació del Desclot, aferma, ab la seguretat d'un escrupolós investigador, que «no romanen ben esbrinats lo caràcter y jahent d'aquell moviment, ja que ni los cronistes (yací tàcitament alèga com a testimoniatge lo silenci del Muntaner, únich contemporani) ni los documents contemporanis nos oferexen noves suficients a podèr jutjar si Berenguer Oller éra simplement un traydor venut als interessos de França, com axí apar, o un cap de bandería política, cosa que també podría ésser.» Respectam la opinió, emperò no admetèm la assersió. Per provar-nos lo senyor Balaguer que no hi havía documents, devía havèr acreditat sa investigació previa en los nostres arxius, y adhuc la opinió valía la pena de declarar en què la fonamentava. Axí pot-ser hauríem endevinat què intentava significar per bandería política en aquells témps.

qual un hom puga deduhir que lo plan d'aquell éra que son fill En Jaume fós, aprés d'éll, lo seu successor a Sicilia, axicom devía ésser-ho en los demés reyalmes d'ací lo primogènit En Alfons. Los qui voldran suposar que lo govern obrava en nom de la mare y del fill, no s'han espressat ab claredat, car si és cert que evocaven sémpre aquests dos noms, los actes oficials éren solament en lo de la Reyna, veritable senyora d'aquell domini, y per bé que, en lo llenguatge comú y familiar, los pares designassen l'infant En Jaume com a llur futur y cert successor en la illa, no passava aquesta designació de plan y desig, no s'éra formalitzada aquesta idea per ningun document oficial, y menys per testament, segóns ja donarem per clar en la traducció de la Crònica del Muntaner, y reproduhirèm are con n'haurèm ocasió.

Lo tractat ab lo rey de Túniç, sóts-signat per En Pére a Paniçars, segóns observà ja l'Amari, és l'únich document ón efectivament s'indica la futura successió d'En Jaume, puix que, en lo darrer article, declara lo nostre Rey que aprova lo tractat, per quant toca al régne de Sicilia, en nom propri e de sa muller y fill, qui ha d'ésser allà aprés d'éll, *per lo régne de Sicilia, per Nós e per la noble Reyna muller nostra, e per l'infant En Jacme fill nostre qui deu ésser hereter, aprés Nós, en lo dit régne:* emperò aquesta metéxa nova, abona més la veritat de la nostra opinió. La part activa del govern, o sía la presencia personal y direcció material en los actes públichs, per més que no sonas veritablement la intervenció autoritzada com a futur rey, crehèm que pot concedir-se a En Jaume, malgrat los seus pochs anys, y encare dirèm que alternava en alguns cassos ab la Reyna, segóns la calitat del negoci, podent per tant ésser dit, que, al costat de sa mare, y en aquell régne separat dels de la Península, féu En Jaume bon aprenentatge de rey e de governant, y per çò miraven-lo ja los naturals com a futur rey, y la alta oficialitat de la córt procurava acostumar-lo al respécte que aytal qualitat merexía. Aquestes circumstancies y la vigilancia que en favor de la mare y del fill exercía lo concell que aprop séu dexà lo

Rey, feyen de la filla y del nét d'En Mamfret uns princeps actius y curosos, los qui per llur propri interès, y per la honra d'En Pére y de la patria de ón procehíen, no havíen de comportar jamés que aquella restas humiliada, ni aquesta escarnida.

Bé és de veure semblant procehir, per quant toca a En Jaume, en la llestesa ab que acorre a combatre los enemichs interiors. En Vàlter de Calatagirone, la rebelió del qual havía ja atemptat de sossegar En Pére ans de sa partida, s'hi tornà després, no essent pas altre lo seu obgécte que lo que-s proposà a Barcelona Berenguer Oller, çò és, remoure en la illa un gran entrebanch qui desbaratas tots los plans d'En Pére y facilitas la tornada dels anjovins, per més que lo senyor Amari haja cuydat disfreçar-la ab un caràcter popular, prescindint dels justificatius qui li són contraris, y haja volgut suposar que Sicilia no volía ésser provincia d'un altre reyalme, asserció qui prova quant ignorava lo modern historiador sicilià la naturalesa de les nostres antigues institucions y la organització especial de la confederació catalano-aragonesa, a la qual agregaven-se los nous régnes adquirits menys de depenjar de ningun del antichs.

Al insistir, donchs, lo rebetle afrancesat en lo seu diabòlich progécte, lo jove En Jaume, acompanyat d'En Alaimo de Lentini, se translladà, séns perdre témps, al lloch que podía un hom considerar com lo cor de la rebelió, y si bé fóu compassiu, a la primería, ab los culpables, procurant apartar-los de llur falliment, tan bell punt aquest se recruà com, ab ferma mà, féu aplicar lo rigor de la lley, y En Vàlter hagué de percaçar irremissiblement la metéxa fí que trobà l'Oller a Barcelona. Naturalment aquests perills interiors, lo metéix que al nostre pahis, tenien relació ab los aparellats esteriorment, puix esperant la reexida d'aquells se disposava totstémps a profitar-se-n una gran força qui sotsjovas en la hora més oportuna tot lo pahis. Axí ningú no duptarà que los grans armaments manats fer a Provença per lo rey Carles tenien consemblant obgécte al que indicarem, y en aquesta ocasió fóu con la savia perspicacia de la reyna Constança

sabé acreditar-se, per tal com, ja ab témps, envià forces a Malta, sóts guía d'En Mamfret Llança, ab lo propòsit de que començassen a combatre lo castéll d'aquella ciutat y se-n apoderassen, conexent segurament la utilitat que lo castéll podía prestar-li, si per allà anava la armada provençal, y al metéix témps encarregà suma vigilancia a En Roger de Lluria, fent-li assabèr la propinca arribada de la armada provençal, noticia que acollí ab gran alegía l'almirall.

Lo gran socórs marítim qui constituía llavors la esperança del rey Carles, fóu aparellat a Marsella, consistint en vint galéres (lo Muntaner diu vint y cinch), sóts comanament de dos almiralls, nomenat lo primer Guillèm Cornut, y l'altre Bartomeu Bouvin, y de fét la ruta que prenguéren aquelles forces, si bé ab aparents marrades, fóu vers lo cap de Malta. Al tindre noticia del seu acostament, no havent-se aconseguit retre lo castéll d'aquella illa, trameté la Reyna nova orde, per mijà d'una fusta de coranta rems, als assetjants, per que l'abandonassen, y en cambi se-n entrassen dins la ciutat, com axí ho féren, lo qual prova que la ciutat éra ja en favor del rey En Pére.

En açò l'almirall en Roger de Lluria partía de Messina ab vint y dues galéres, *totes armades ab bona gent e bons arnesos, car és de sabèr que llavors sé-n éren anats a Catalunya ab lo Rey la major part dels homens esperts y aptes mariners* (1), basquejant per trobar-se ab los ponderats campions de Marsella qui sémpre menyspresaren los catalans, *qui tostémps han menyspreats cathalans més que negunes altres gents*, y d'acreditar, per tant, la llur aptitut en la mar, posat que aquell havía d'ésser lo primer combat de bó-de-bó que tingués en sa gloriosa carrera. Passà d'Ustica a Tràpani y a Terranova, ab direcció al Gozzo, y sabènt allà que la armada enemiga estava al port de Malta, s'hi encaminà séns perdre témps.

---

1) Lo senyor Amari traduheix aquestes paraules del Desclot, citant lo nom de utor, per aquestes italianes: «*assai poveramente armate, poichè la più parte de aviglio se n'era tornato in Catalogna dopo il re.*» Precisament tot lo contr puix que éra gent fresca la qui entrava en les embarcacions, per haver-se-n ar los vells mariners, y éren aquests los qui en tal cas se-n anaren y no les naus, co ıxí vol interpretar lo sicilià, aquelles naus *armades ab bona gent y bons arne* que ell diu *poveramente armate*.

Lo Muntaner esplica que ans d'arribar aquesta ocasió suprema, havía En Lluria combatut tota la costa de Calabria, y que tornant-se-n a Messina ben segur per desfer-se de la presa, encontrà en la bóca del Far tres galéres de la armada enemiga, qui anaven a la descoberta, y tantost les empresonà. Mas com-se-vulla que sía, y prescindint dels bells engrunaments de les cròniques, és lo cas que les nostres galéres arribaren escalonades a la bóca d'aquell port, ovirant-s'hi a la punta un almogavre per avisar los que dins hi havía les embarcacions enemigues. Essent fósca nit, podía fàcilment lo Lluria sobrependre los altres desprovists, mas fent gala de cavallerositat, tramet una barca al Cornut per avisar-lo de que estava allà dispost a batre-s, mana sonar les trompes per desvetllar los dormilechs, y arma viu rebombori part de dins los seus vaxells.

Per les noticies errades que tinguéren los provençals, arribaren a creure-s que no passaven de dótze les galéres catalanes y sicilianes, y prenent lo generós avís del almirall enemich per estremada follía, tot contents s'aparellaven, a trench d'alba, a mesurar les llurs armes ab tan generosos e ergullosos enemichs. Entraren les nostres galéres al port, dirigint-se al centre de la armada provençal, embarbotades, o afrenellades, les unes ab les altres y formant ala: En Cornut acabava de rebre un reforç de cént homens francesos, qui éren baxats del castéll, emperò encare séns aquest adjutori tenía en cor de vèncer, y no concebía la decisió d'aquells *diables*, que tal nom los hi donà, *açò no son homens, ans són diables*, per qual rahó avançà aximetéix, confiat, contra los qui acometíen, y ab tal vigoría ahurtaren les unes galéres ab les altres, que-s rompéren les prohes, començant-se la batalla més encesa y terrible de què hom tinga noticia, car arremolinades unes y altres en tal agregat, se convertí la mar en un campament, y aparegué ésser una veritable batalla terrera, passant ab facilitat de les unes a les altres galéres los qui s'acometíen.

A la primera empenta esperimentaren ja una gran baxa los provençals, baxa qui fóu en gran perjuhí de la seua gent, per çò com exint-se de la linia sis galéres (l'Amari confon

aquestes sis ab les vuyt restants que fugiren apres, ab l'almirall Bouvin), prenguéren dret a la punta del port y desaparegueren. Era precís un colp mestre; y comprenent l'almirall Cornut que de la decisió de aquell combat penjava lo recobre de la Sicilia, cregué que abatent lo cap fàcilment s'afebliría lo còs, y ab gran energía embestí la galéra ón anava lo Lluria: coneix aquest la pensada, y s'aprésta a rebujarlo ab igual energía; perfidiegen l'un y l'altre, séns que s'hi conega avantatge d'una y altra part per bona estóna, acrediten-se abdos de gran valor y espertesa en la sciencia militar, y al cap y a la fí, encare que mal ferit, En Roger fa un suprèm esforç ab los catalans, y donant un veritable assalt, conseguexen apoderar-se, no solament de la galéra d'En Cornut, qui cau travessat per una ascóna montera, sinó encare d'unes altres deu, en la qual ocasió les restants no ténen altre remey que la fuyta.

Diuen los antichs autors que durà aquesta batalla dés del matí fins a hora de véspres, essent gran la presa que los nostres féren, la qual los cedí l'almirall, dihent que-n tenía prou lo Rey ab les galéres y los presoners, qui fóren vuyt-cénts en nómbre. Dels nostres moriren-ne tres-cénts, restant-ne ferits dos-cénts, y si aquest nómbre sol compta-se entre los vencedors, vejau quin havía d'ésser lo que se atribuya als vençuts.

Diu molt bé l'Abarca que En Lluria en aquella ocasió *comença a mostrarse àrbitre de la mar y artífers de sa fortuna.* Vençuts los provençals, trameté lo nostre almirall la nova a Siracusa, per que d'aquí passas a Messina y la espargissen per tota la illa. Partí, donchs, duhent-se-n los presoners y les galéres presoneres, y de passada encalçà ja lo fruyt immediat de sa victoria, puix que-s va retre lo castell de Malta, los defensors del qual donaren-li *mil unces en joyells*, dexant dos-cénts catalans de gornició a la ciutat: féu altretant en lo Gozzo, presidiant aquest punt ab cént catalans y cobrà cinch-céntes unces, y s'apoderà aximetéix de la ciutat de Lipari. Finalment, féu la vía de Messina, ón lo rebéren ab grans festeigs e illuminacions, «e de llavors ençà, diu lo Muntaner,

tenguéren-se ja los sicilians per saus e segurs, puix fins que açò esdevingué no-s teníen per assegurats: emperò en equella hora coneguéren la valor del almirall y dels catalans, estimant-los per çò que valíen e tement-los, que llavors començaren a mesclar-se en Messina e en tota Sicilia, tractan-se matrimonis entre los uns y los altres, e tants que fóren, són e seran tostemps com a germans.»

Entre los presoners hi posen un Nicolós de Riso, a qui la Reyna perdonà la vida, ab tot y no ésser-ne merexedor per havèr fet armes contra la seua patria, cosa que citam per acreditar que no mancaven traydors a Sicilia, com n'hi hà per tot arreu, y per tant no cal entoçudir-se en donar caràcter polítich contra la dominació aragonesa a certes espurnes de rebelió que s'esperimentaven lo metéix ençà que enllà, per tal com un metéix origen teníen los Risos que los Catalagirons, Ollers y altres que anirèm apuntant.

La data d'aquesta primera batalla fóu, segóns apar, lo 8 de Juny del 1283, y per açò que l'Amari nos refereix ans de verificarse la batalla immediata, de què-n donarèm adés compte, féu encare lo Lluria algunes proheses, puix tornant-se-n de Messina, va recórrer la costa de Calabria y del Principat, arribant a presentar-se enfront de Nàpols, ón donà mal-témps dés los seus vaxells a la gornició qui-l presidiava, engegant contra aquell sagetes y ballestes y cremant naus y vitualles navals, y després, dreçant-se de nou vers Sicilia a ex ivernar, de passada s'apoderà de Capri e Ischia, dos castélls que l'autor sus-are citat té compte de nomenar febles, *deboli,* sèns haver-ne fretura.

Roman comprovat lo triumfe del Lluria sóbre los provençals per una carta que lo Rey li tramet, per vía d'un tal G. de Cimademar, en contestació a la que l'almirall li havía escrit notificant-li lo fét, essent la data de la del Rey a Logrony, a 7 de les calendes de Setémbre del 1283 (1).

En l'entremig de la primera a la segona batalla, que fou

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* registre 54, foli 237.

un any després, és de veure, per la relació de diversos autors antichs y moderns, que no reposà la nostra armada, recorrent les costes enemigues, ón hi feyen contínuus barreigs los almogavars en lo régne de Pulla, ab tót y lo gran camp que tenía establert lo rey Carles en Nicotero, y les operacions que se aprestaven en la capital envers diferents punts, tant que ja manteníen inteligencies ab lo nostre almirall quatre castélls molt importants, Scalea, Santo Lúcido, Cetraro y Amantea.

Al tractar de la segóna batalla, tindrèm a la vista les obres dels antichs cronistes per consultar y acomparar, y de més a més les del Zuritia, Romey y Amari, los qui han fét abans que nosaltres igual estudi. Apar, donchs, que tras lo escarment de Malta se desfeya En Carles per recobrar la seua antiga anomenada, y més per venjar-se, com éra natural, del qui ab tan bona sort se gabava d'éll y dels seus favorejadors. Ab aquesta idea cuydà de fer cap al metéix centre qui abans li facilitas les grans forces marítimes, a la seua antiga Provença, los cavallers de la qual no dexaríen de comparèxer, desijosos de venjar també los seus compatricis. Per absentar-se lo pare, dexà entretant lo govern al seu fill primogènit, En Carles *lo Coix*, príncep de Salern, qui-l succehí després, tenint compte al metéix témps, per sofrenar les impetuts de aquell inespert jóve, d'encomanar-lo al legat pontifici, resident llavors a Nàpols.

Constava la armada d'En Carles de trenta galéres que tenía en aquest port, y d'altres coranta que éren a Brindis, de ón havíen de venir en tal cas per aplegar-se ab aquelles en la illa de Ustica. Tenía En Lluria vint y vuyt galéres ordenades, y, profitant de la absencia d'En Carles, tingué la bona ocorrença de presentar-se a Nàpols, dexant que la marinería y almogavaría fessen tropellíes per los encontorns de la capital, de manéra que a les barbes del jóve príncep se cometíen sobergaríes y provocacions, qui bastaven a enardir sa noble sanch y obligar-lo a llançar-se a corre-cuyta contra aytan fólls agressors. Era aquesta la pretensió de Lluria, y en açò consistía sa tàctica en aquella ocasió.

La ciutat de Nàpols, qui éra testimoni de tan grans es-

càndels, vehent ja allogada davant lo seu port la armada enemiga, no pogué menys de posar-se en armes, com dolent-se de sa vergonyosa inacció: lo jóve Carles, qui no desijava altre sinó posar-se a prova, vehent-se environat de numerosos barons y cavallers, ab tot y les exhortacions del legat, s'abóca abrivat a la conténda, s'embarca en les galéres que allà tenía y córre al encalç dels catalans. Lo pare, al embarcar-se, havía conegut lo perill al qual s'esposava lo seu fill si atemptava aquest acte séns estar plegades totes les galéres, y encare agregades a aquestes les que ell portas de Provença, axí que, poch aprés d'haver exit, li trameté per una nau orde terminant per que may per may no s'hi arriscas. Sabía també En Lluria aquestes temors o previsions, per çò com havía caygut en les seues mans, en la travessía, lo buch tramès per lo rey. Era induptable, donchs, lo triumfe.

No bé En Lluria vegé arribat lo cas, començà a usar les seues manyes estratègiques: féu semblant com si la capitana feya-s a la mar, per donar axí entenent que no esperaría batalla, inclinant-se a élla tot prenent la metéxa ruta les demés; acometen deliberadament les del príncep les fugitives, y porten la davantera d'aquelles, dues que comanen, respectivament En Enrich o Arrigo de Niça y En Ricart de Riso de Messina, dos sicilians renegats de sa patria, com diu lo Amari, los qui, a grans veus, afrontaven als catalans y sicilians, amostrant-los'hi dés de llurs buchs les sogues y cadenes àb què havíen de possar-los. Isqué llavors lo Lluria de sa galéra en un esquif y anà discorrent per la armada, amonestant y encoratjant los séus: deya-ls coses que en altres soldats bastaría a llevar-los la ardor, feya-ls assaber que estava allà aplegada la flor de la cavallería francesa y los comtes y barons napolitants--entre los quals s'hi comptaven l'almirall En Jaume de Brusson, En Guillèm Estandart, En Reynals Galart, los comtes de Brienne, Monopoli (1) y Acerra, fr-

(1) No sabèm si està ben escrit Monopoli, axicom ho porta lo Zurita, ni qui pertany semblant títol, emperò a la fí sa forma és italiana, y per tant més a-misible que no lo Mont-peller usat per l'Amari ¿Quí podía nomenar-se comte d- Mont-peller en aquells témps, si aquesta vila éra un senyoríu, y lo senyor un m- narca?

Jaume de Lagonessa y molts altres barons:—emperò a les seues paraules, la xurma a una veu no feya sinó repetir: «¡A élls! ¡a élls! Nostra és la victoria.»

En açò, En Lluria recollint-se en sa galéra, con ja les enemigues estaven a curta distancia, se posen les nostres cuytadament en orde, giren les pohes, s'apleguen romanent abarlovades les unes galéres ab les altres, y alçant la xurma un crit estentori de: « ¡Aragó! ¡Aragó y Sicilia! ¡Amunt!» acometen ab gosadía, y aferren tantost ab les galéres enemigues, transformant-se tan gran ajust d'embarcacions, com en lo combat anterior, en un rench per lo qual hom discorría axicom en un camp de batalla.

«Ab tal ardor, diu lo Muntaner, *escombraren bé trenta galéres;* mas tost aprés d'haver-les desembaraçades, no podíen apresar la galéra del príncep ni les altres qui li anaven entórn, puix que éren molts y molt distingits los homens de paratge que hi havía, los qui ans volíen tots pendre mort que veure près lo llur príncep: emperò no-ls valgué, que al cap e a la fí no poguéren sostenir-se, e moriren la major part dels referits comtes, barons e homens de paratge. Ab tant, la galéra del príncep romangué sola, e no éra algú qui li s'acostas, mas vehent-ho l'almirall, donà lo crit de «¡Vía fós!» e deliberant ja tóts assaltar la galéra del príncep, féren una escombrada de la part de proha. Aparegué demunt l'almirall, espasa en mà, y al aplegar en mig de la galéra, allà haguéreu vist féts d'armes, per çò com per tot arreu éra bell donar e rebre colps, que éra gran meravélla, entant que tots quants éren sóbre coberta de la galéra del príncep, tots hi moriren. Vingué l'almirall llà ón éra lo príncep, lo qui-s defensava millor que no ho faría rey, fill de rey ni cavaller algun, esforçant-se en tal guisa, que no éra algú qui acostar-s'hi pogués ab les estocades que donava: y éra tan gran lo su enuig, que, certes, més estimava morir que viure. No mancaren cavallers del almirall qui hi anaren llança en mà, ab cor de ferir lo príncep. Mas aquell cridà: «¡No ho façau, barons! que és aquest lo príncep, e més estimam pendre-l viu, que mort». Ohí açò lo príncep, e vehent que éra vana

la seua defensa, reté-s al almirall; e axí, romanguéren tóts o morts o presoners.»

Lo Zurita refereix que la galéra de Capua, qui éra la capitana, en què anava lo príncep de Salern y la més escollida gent y mólts y molt bons cavallers, se defensava terriblement, y durant en gran igualtat la batalla no podíen ésser vençuts; afegint que estaven aglevats los barons y cavallers formant axicom un mur, séns que algú los pogués rompre: mas vehent l'almirall que tant se defensaven y perfidiejaven per no donar-se, que no podíen entrar en la galéra, a grans veus manà que la barrinassen per diferents indrets per que s'afonas, y vehent lo príncep lo perill en què estaven éll y los séus, féu cridar l'almirall, y reté-se-li demanant-li que salvas la vida a éll y als qui ab éll estaven, puix tal plahía a la fortuna, y donà-li la espasa; y l'almirall lo prengué de la mà, tot passant-lo a sa galéra, y a gran cuyta traguéren los comtes, car la galéra del príncep anava afonant-se. A la terrible escomesa que donaren les nostres galéres, abarlovades, com si fos un escodró cerrat y ferm, restà desbaratada la filera o ala de les enemigues, per no podèr resistir la empenta, y desfent-se-n alguna (divuyt segóns l'Amari), procuraren fer vela prenent la vía de Nàpols, emperò romangueren-ne en podèr nostre altres deu en què hi anava la gent més granada.

Apar que una de les primeres eczigencies d'En Lluria fóu que lo príncep ordenas fer-li a mans, com axí s'efectuà, la infanta Na Beatriu, germana de la reyna d'Aragó, qui estava encarcerada dés de la mort del rey Mamfret, y estigué prou témps en lo castéll de Sant-Salvador de Castel-mare, essent aquesta senyora, segóns indica lo Zurita, la qui después se maridà ab En Mamfret de Saluce, del qual títol eczistía un marquesat. Assegurats los presoners, y portan-se-n ab sí les galéres apresades, ergullós del seu triumfe, donà En Lluria vista ab la seua armada a la ciutat de Nàpols, y en arribant a la illa de Capri manà escapçar, per traydors (¡axí ho féssen ab tóts!), en sa propria galéra a En Ricart de Riço y a En Arrigo de Niça, car s'éren passats al enemich y havíen

fet tan repugnant burla dels catalans y sicilians ans del combat.

Noresmenys del resultat material de la victoria, un altre de moral aconseguí lo nostre pròs, al saludar de ses triumfants galéres estant la capital anjovina. A aytal esguart avalotà-s lo poble de Nàpols, arribant a cridar en altes veus per los carrers: «¡Muyra lo rey Carles y visca En Roger de Lluria!» crit qui s'escampà bentost per les comarques vehines, aparellant-se ja en algun punt com a ressò l'altre crit de: «¡Muyren los francesos!» senya popular a-les-hores, sóts la qual sabía tot-hom que havíen foragitat de Sicilia lo domini d'En Carles d'Anjou. Emperò hagué de sofocar oportunament abdós crits (méntre que s'encaminava En Lluria vers Messina, ón lo reberen ab igual triumfe que la primera vegada) la arribada del rey Carles, lo díe aprés de la batalla, ab lo reforç portat de Provença ab una bona corantena de galéres. Lo rey burlat, lo pare desesperat, no podía tenir compassió ab lo poble baix qui-l menyspresava y ab los poderosos qui consentiren en la imprudencia del jóve príncep; menaçà, castigà, arribà donar mort a cent-cinquanta, y aquest escarment, la vinguda de la nova armada, la activitat y vigilancia del cardinal legat Guerau, la favor que procurà donar sens triga la Santa Seu al apurat monarca, y la esperança de la ajuda que resoltament anava a donar lo rey de França al seu parent. llunyaren, de fét, los perills en què vehéren-se los dominis que gordava En Carles en terra ferma.

Apar que s'efectuà aquesta batalla lo díe 5 de Juny del 1284, segóns lo nostre compte, essent de notar que no hi haja disparitat entre los nostres historiadors y los sicilians, a despit de la manéra de comptar d'aquests, per çò com lo senyor Amari assenyala la metéxa data, donant-nos açò a enténdre que les primeres noves d'aquest fét provenen dels nostres autors, o més bé dels nostres documents.

Al arribar a Messina la nostra armada, fóu desembarcat lo príncep, disfreçat de soldat català (diu l'Amari), y la Reyna, los seus fills y los principals ciutadans refrenaren la céga ira del poble, qui ja corría a sonar la campana per donar lo

antich crit de: «¡Muyren los francesos!» No volgué la generosa Constança que los seus fills dexasse en tan mísera condició al fill d'En Carles d'Anjou, y fóu aquest reclos en lo castéll de Matagrifone, ab En Estandart ensémps, preferint aquella digna senyora esplayar-se en un altre espectacle verament enternidor, qual fóu lo d'abraçar la seua germana Beatriu, recobrada per miracle, a la qual tot just conexía.

Vencent obstacles y obtenint recórsos, arribà a refer lo ancià Carles l'esperit públich, y agregant a la nova armada que havía amenada de Provença les galéres estacionades a Bríndis, y les restes salvades del descalabre de Nàpols, introduhint algunes variacions en la administració pública, mudant oficials, y procurant establir la millor seguritat, se abocà abrivadament al estermini, com axí s'ho creya, dels qui fins en aquella hora de sa adversa fortuna fóren causa. S'encaminà de primer a Reggio, gordada llavors per catalans y messinesos, sóts cura del cabdill català En Guillèm de Pons, si bé l'Amari, italianitzant-li lo cognom, li diu Ponti: allà va trametre la major part del seu estol per aconseguir més promptament lo triumfe, y ell romangué en la Catona, atalayant, fins a les darreríes del Juliol; perdent la paciencia, volgué anar En Carles en persona al setge, y per més que provaren alguna escaramuça lo díe 13 d'Agost, menys de resultat, llevà lo setge, y totes les forces de mar y de terra se recolliren aplegant-se en la Catona.

Debades los instigà En Lluria, procurant atraure-ls a Messina: aquella inacció enfastijava adhuc los metéixs campions d'En Carles, qui començaven ja a indisciplinar-se, y per altra part no-res podía fer l'infortunat anjoví, tenint a la espatlla Reggio qui-l menaçava, y davant los seus ulls la illa de Sicilia, en la capital de la qual ben segur, tan bell punt com intentas alguna irrupció, degollaríen séns pietat lo seu benvolgut fill lo príncep de Salern, perill que no trigà gayre a presentar-se, y que conjurà sols la magnanimitat de la reyna Na Constança, qui prengué a cor de salvar la vida a aquell malastruch, puix que avalotant-se los messinesos, los donà per voler matar los presoners, y aconseguiren-ho en parta,

donant mort a més de sexanta cavallers. Aplegats los síndichs de les ciutats, deliberat havíen que lo príncep prengués igual mort que lo rey son pare havía manat executar en Coradí; emperò compassiva la Reyna s'hi oposà, manant traure l'ilustre presoner del castéll de Matagrifone y trasllador-lo al de Cefalú fins que lo Rey ordenas a sos obs, lo qui féu-lo portar després a Catalunya, com veurèm, disposant que-s deslliurassen los demés presoners, eczigint-los la promesa de no tornar a fer armes contra éll, prometença, «que, diu lo Zurita, no compliren, sinó tan solament En Reynals Gallardo, un dels almiralls del rey Carles, la fè y veritat del qual fóu molt llohada en aquells témps.»

Nobles sentiments són los qui tota hora animen lo cor de la reyna Constança, fent-ne una de les més simpàtiques figures que ofereix la nostra Historia. Entre élla y l'almirall Roger passa un diàlech ans de la batalla que demunt descriguérem, diàlech qui conferma en part la nostra opinió respecte de la dita senyora, y que no podèm estar-nos de copiar del cronista Desclot, com a epissodi qui ha de plaure als llegidors: «Amich Roger, digué Na Constança al cridar al almirall per que anas a executar aquella notable empresa; bé saps que t'amení ab mi en ta minyonía, que monsenyor lo rey d'Aragó t'ha nodrit per sí metéix, t'ha fét grans béns, t'ha volgut en estrém, t'ha omplert de honors, y per fí t'ha fét almirall de la seua armada, car té en tu gran confiança, e t'estima valent hom, e llegat e prous. Emperò és venguda la hora en què-t cal amostrar-te encare millor, e yo, los meus fills e tota ma córt nos encomanam a Dèu e a la teua fehel-tat.» Encare no havía Na Constança bé pronunciades aquestes paraules, com l'almirall, agenollant-se als seus peus, li besà la mà, colocà entre ses mans les de la Reyna, prestant-li en tal actitut lo corresponent homenatge, e proferí: «Senyora, no-res temau: jamés l'estandart del rey d'Aragó fóu vençut ni humiliat, ans ha vençut e vencerà sémpre tots los seus enemichs. E tal yo tinch a fer, fiant en Déu, que lo Rey senyor meu e vós havèu de tenir-vos per pagats del tót.»

Al jaquir la Catona les galéres del rey Carles féren la vía de Pulla, e igual direcció prengué la nostra armada dés de Messina, havènt-se abdues avistat dótze milles més enllà de Reggio, prop d'un cap nomenat Pellermi o Jelora. Estava la enemiga més acostada a terra y seguint en observació la nostra, calgué-li profitar lo témps de manéra, méntre que anavà al encalç de la altra, que fóu lo resultat més aventatjós que lo que pogués proporcionar una victoria naval.

En aquella sahó, per reforç de les nostres, havía tramès lo Rey dés de Catalunya altres catorze galéres, sóts lo comanament d'En Ramon Marquet, les quals àplegaren a Milazzo: les havía vistes acostar dés d'en terra En Berenguer de Vilaregut, qui tenía a son càrrech d'aquell famós castéll, y trametent a En Marquet una barqueta per avisar-lo de que ocupava lo freu una formidable flota enemiga, contestà-li aquell en aquests térmens: «Lo Rey m'ha manat conduhir aquestes naus a Messina, per tant no hi hà força humana qui puga fer-me tornar enrera.»

Sía per avís d'En Vilaregut o per çò com la armada principal esperas ja aquell reforç, encontrà-s aquella ab aquest prop la torre del Faró, y plegades entraren en lo port de Messina. Pogué ja En Lluria dispondre de cinquanta-quatre galéres, entre sicilianes y catalanes, y ab élles, o més pròbablement ab partida de élles, anava llavors al encalç de la armada enemiga, verificant los féts que havèm indicat y que anam a ressenyar, per mostra de la valor dels antres predecessors, y en justificació de la eczistencia de traydors, que no-n mancaren en aquella causa, per més que generalment rebéren lo merescut castich de mans dels fehels catalans.

Lo primer fét que li avingué complir a En Lluria fóu donar una acomesa a la Nicotera, ón hi havía gornició francesa, sóts lo comanament del comte de Catanzaro, qui tenía noresmenys cinch-cénts cavalls: la gent aparellada a posar per obra semblant follía partí en deu galéres escollides, arribà a lloch vers la mija-nit, colocà les escales, y assaltant de sopte la ciutat, discorregué tota la nit los carrers a sò de trompetes, movent gran gatzara, y matant quants vehins y soldats

veníen-los al encontre, calant foch per fí a la població y a les embarcacions del port. Entre los presoners naturals d'allí hi havía En Geraci, qui primer serví a En Pére, y després trencà sa feheltat, al qual degollaren a Messina, y un tal Pére Pellicia, qui, fent de governador a Reggio, havía avalotat al poble contra los principals, qui éren partidaris del rey d'Aragó, dexant que los matassen, y, en punició, diu l'Amari, que En Lluria cedí lo Pellicia als fills de les propries víctimes, cosa que no dexa d'ésser una gran barbaritat y un exemple funest.

Lo matí vinent, les forces dividides tornaren a veure-s aplegades a Capo Peloro, y a hora foscant se mogué la armada del rey Carles, avançà també la nostra, y aximetéix volgué En Lluria profitar aquella nit: per çò com trameté tres-cénts almogavars a Castelvetere, ón féuse tot lo metéix que la nit abans a Nicotera.

La nit següent, mentre que anava costerejant la Calabria, saltà en terra En Lluria y, ab un miler d'almogavars escollits, féu la vía de Castell-villari, y encare que la gent s'aprestava a la defensa, no trigà en sotsmetre-s: de passada, en tornant les naus, s'apoderà encare de Cerchiaro y Cassano, y a semblant exemple alçaren-se, donant obediencia al nostre rey, Cotron, y alguns llochs de la provincia Basilicata, los quals fóren Montalto, Rende, Bracha, Regina, altres llochs de la vall de Crati, Laino, Rotonda, Castelluccio y Lauria, qui éra estat dels predecessors del Almirall, y noresmenys Logonezco y altres llochs de Basilicata, retent-se sens triga los vehins de Strongoli, Mastorano, Nicastro, Mesiano y Squillaci, posats abans de comú acort per estimar com a rey llur lo d'Aragó. Per tant, l'infant En Jaume envià de governador a aquella banda de Calabria En Enrich Pereç de la Barca (1), «y en aquella sahó, afig lo Zurita, En Guillèm de Alliaço (l'Amari li diu d'Ailli o Alliata), francès, senyor de

(1) L'Amari nomena aquest personatge *Arrigo Pier di Vaca, argonese.* La forma del primer nom no té res d'aragonesa, com no vulla usar-lo l'Amari com a equivalènt o traducció d'Enrich, emperò en cambi és més aragonès lo cognom Vaca, que lo de Barca, per qual rahó estimam ésser preferible aquell.

Fume frido, se-n passà als nostres, y l'Infant li confermà la possessió d'aquell lloch y castéll, y féu-li altres mercès.»

La manifestació dels pobles de Basilicata, qui-s declararen a favor del nostre Rey, és atribuida també en gran part a un adalil d'almogavars, nomenat Matéu Fortuny, qui, ab dos mil d'aquests soldats, rodava per aquella regió, y fóu lo qui percaçà lo retiment de moltes de les poblacions poch hà citades.

Aquest sistéma de guerra desesperava al rey Carles, lo qui, ab totes ses forces y embarcacions se vegé obligat a retraure-s a la Pulla. Difícil és conèxer dés lo témps d'are la alta estrategia dels antichs militars y més encare endevinar les rahons d'Estat qui poguéren induhir En Roger a obrar de la sort. ¿Sería per la temor de combatre ab provençals, francesos y napolitans? Lo qui com a primicies de sa carrera conquerí los triumfes de Malta y de Nàpols; lo qui axí s'aventurava travessant de nits lo pahis enemich, per introduhir l'esperit de rebelió contra En Carles, al cor metéix d'una provincia, la qual no desmentí jamés en l'esdevenidor son acometiment séns igual, espasmant tot lo món, no pogué dexar de embestir, per covardía, la armada enemiga que tingüé tots-témps a la vista, sinó per altres causes que no-ns és donat conèxer. No trigaríen en presentar-se ocasions més oportunes, y segurs estam de que la abstinencia de combat fóu llavors un plan, com ho prova lo desviament proper de la nostra armada, aplicant-se a una empresa estranya al seu principal obgécte, qual fóu la d'anar-se-n devers Àfrica per combatre Gerbes.

Sabut és l'interès que tenía lo rey d'Aragó en mantindre viu tota-hora lo seu renom entre les poblacions del litoral africà, ja sía per miraments polítichs ja per obtenir avantatges comercials; y, no obstant d'aquesta consideració, y de les que naturalment deuen ocórrer al tractar-se del comport d'En Lluria, lo senyor Amari té la indiscreció de criticar la conducta del famós almirall, dihent, «culpa seua fóu, ja que podènt ab sa temuda esquadra aventurar-se com en les primeres gestes y destruir la flota enemiga, anch que no fós sin per obtenir la sublevació de Calabria y de Basilicata, sén tenir tan solament en compte açò que esdevenía envers l

Tirreny, per enveja y avaricia dels cabdills qui l'acompanyaven, progectà una empresa de pirata, com si no hi hagués altres enemichs a vèncer.» No sabèm si la rahó qui obliga al escriptor sicilià a produhir tals juhis és un esperit de severa justicia o un impuls de omnisciencia: emperò fujam nosaltres de fer també juhis, y descrigam, en suma, la nova empresa d'En Roger de Lluria.

Seu la illa de Gerbes en lo golf de Cabés, en los actuals confins dels estats de Túniç y Trípoli, tan acostada a terra ferma, que solament passa en mig un petit braç de mar. de escassa fondaria, tant que (diu lo Muntaner) podríen crohar aquell freu cent mil homens de cavall y altres tants de peu, séns que la ayga arribas a tocar les cingles de les cavalcadures. Es lo terrer d'aquella illa abundós en estrém, y los seus habitadors, qui pertanyien a diverses sectes musulmanes, estaven richs, aplicant-se axí a la agricultura com a diverses industries. Aquestes circumstancies y la de sa aprohismació a terra feyen que Gerbes no romangués per llarga temporada en podèr dels europeus qui la assaltaven o conquestaven, puix no dexant-hi gran presidi, al allunyar-se los conqueridors, probablement los propris sicilians, oblidaven los xechs los tractats, y obehíen, com de costum, al senyor aràbich més proper y més prepotent que hi havía en lo litoral africà. Era aquest, en aquella sahó, lo de Túniç, aquell Boaps o Ben Hafs de qui havèm ja parlat y ab lo qui veurèm prompte ajustat per un formal tractat lo rey En Pére: no obstant açò, pagaven los de Gerbes cert tribut a diferents senyors o barons, que nomena En Mnntaner, del encontórns de Trípoli, entre élls un tal Margam, qui fóu près per los catalans al témps que s'encaminava a la illa, segurament per la percepció dels seus drets o per altra causa, y amenat a Sicilia, ón estigué près en lo metéix castéll de Matagrifone llà ·n gordaven lo fill d'En Carles d'Anjou.

La ocupació de illa per En Lluria y los séus la fóu un veitable assalt, y és natural que hi hauría resistencia, con als ıostres los ne prengué de fer allà gran matança y estermini, n què estan confórmes los nostres escriptors y los musul-

mans, essent molts mils los presoners que féren y gran la presa que traguéren, tant que los nostres soldats, al regressar a Sicilia, no portaven en los bolsichs sinó monedes d'or. Lo senyor Amari, no fent-se càrrech de les preocupacions de aquells segles y dels mals sentiments que impulsaven als homens de guerra, vol esbrinar aquell fét ab lo prisma de la civilització moderna, y, per tant, vitupéra als qui féren tal destret en la illa, com si no n'hi havía prou a-les-hores que fóssen los de Gerbes enemichs de la fè per que los cristians s'aferruçassen en élls, lo metéix que élls ab los cristians: y deduheix-ne, com si-s tractas de dret internacional, per provar que lo Margan no éra gayre amich del de Túniç, y per consegüent fóu castigat l'enemich del enemich tot en axí com a aquest, com si no n'hi hagués prou que fós maurità y no convingut per ningun tractat, per ficar-lo dins en lo comú damnatge séns freturar d'esbrinaments y desmenuçaments.

Justes seríen aquestes inculpacions con no hi hagués altre resultat que lo profit dels pirates: emperò nosaltres hi vehèm quelcom més, y la metéxa obra del Amari nos facilita la nova per llohar l'almirall en compte de censurar-lo: d'ençâ d'aquella féta la illa tornà a ésser tributaria de Sicilia, pagant al seu rey annualment cent mil dinaris, y a Gerbes romangué una gornició dels nostres, al servey de la qual ordenà En Roger que bastissen un fort castéll, cosa que indica que la seguretat del domini de Sicilia en aquell territori africà fóu més ferma y menys passatgera que altres vegades, y que per tal se verificaría un formal tractat.

Interim esperam noves géstes de la nostra antiga marina, tornam a Catalunya, y prosseguiscam la narració començada ja sóbre los preparatoris que fa lo rey En Pére per contrastar als grans estols francesos, qui comencen a trepitjar ja lo territori català, y per vèncer los nous obstacles qui de tota sort l'escometen, entant que s'aparella lo gran pros a dex r en ferm lo seu nom o a morir en la defensa.

CAPITOL XXVI

Dés del any 1284 al 1285

Preparatius de França per esvahir Catalunya. Actitut de abdós reys. Correspondencia del pahis a la crida del seu Rey: disposicions contra los deslleyals. Trahició del rey de Mallorques. Forces del exèrcit enemich. Los aragonesos guarden les llurs fronteres. Anada perillosa d'En Pére a Perpinyà, de ón se-n duu la reyna de Mallorques y los seus fills. Lo Rey apaybega a la Junquera a En Rocabertí y al Comte de Empuries. Entren los francesos y són mal rebuts a Salzes. Escales o cossos del exèrcit francès. Se sotsmeten Perpinyà y Elna. Forces ab que comptava En Pére: va a Paniçars. Perill del Rey a Coplliure, la fortalesa del qual és retuda per lo mallorquí al francès. Uns monges faciliten lo pas als francesos per lo coll d'En Massana. Lo rey de França albergat al monestir de Sant Quirze. Rahó de la espectativa d'abdós reys. Retirada del Rey y del estol. Lo senyor de Perelada incendía aquesta vila per que no servesca al enemich. Traydors a Castelló: escarmenta-ls lo Comte d'Empuries, y salva-s lo Rey. Saqueig del Call a Girona, y energía del Rey per empatxar-ho. Error estratègica dels francesos. Esperances d'En Pére. En Fólch de Cardona s'oferęix a gordar Girona, y forces qui la defensaven. En Pére se retrau a Barcelona. Fortaleses qui-s conservaven per lo Rey.

HAVÈM vist en lo capítol anterior la gran activitat del rey En Pére, al aparellarse per contrastar ab los seus fehels sotsmesos als numerosos exèrcits de França, qui, avallant del Nort al Mig-jórn, se van acostant de les fronteres de la nostra antiga patria catalana. Con lo llegidor tinga nocia de les innumerables forces de què aquells se componíen, ot esperant la reexida del gran drama qui s'aparella, li calrà fer precisament aquest compte: o lo rey d'Aragó ha de brar meravélles per poder aplegar un nucli de forces apte

a contrastar les numeroses del enemich qui s'aprohisma, o no té altre remey sinó ésser En Pére y la terra de que n'és sobirà víctimes de la tiranía forastera.

Es de notar, a la primería, certa indecisió, axí per part del nostre Rey com del de França: ún y altre teníen igual motiu, per çò que si éra difícil a aquest poder ajustar, per amblar sóts un plan uniforme y encertat, tanta diversitat de gents com éren les qui componíen lo seu exèrcit: francesos, provençals, picarts, normans, flamenchs, piamontesos, suiços, toscans, de les terres de la Esglesia y d'altres comarques qui per rahó de feu o per mijà d'assoldejament facilitaren llurs companyíes al poderós monarca (diversitat qui pogué molt ben ésser la font del descalabre que esperimentà) no éra gens avinent a En Pére ajustar un estol suficient per oposar-se al invasor, repartir-lo al etzar per los diferents punts per ón podía verificar-se la entrada, y sóbre-tót, mantenir-lo y conservar-lo disciplinat tot lo témps que al altre li plagués esperar; car estrategía podia ésser l'entreteniment y la tardanería, estant com estava lo francès provehit de tota mena de vitualles, séns comptar les que la seua armada li portaría a Catalunya con allà estigués.

Cert és que En Pére tenía lo gran avantatge de operar en sa propria terra, de conèxer y dominar de més a més lo camp que trepitjava, y en tals situacions, la honor nacional transfórma al camperol en soldat, les roques en fortaleses inespugnables y la arada en arma de guerra. Sémpre que s'és vist Catalunya en situacions anàlegues ha donat proves de quant éra capaç, y si d'aytal manéra podía judicar llavors al seu pahis lo gran Rey, no-res li calía témbre, y ben segur que éll metéix provocara al irruptor per mesurar ab éll la seua espasa com més prompte millor. Emperò En Pére, ab tót y sa gran activitat, romanía com indecis al començament, y no aventuram pas si dihèm que arribà a creure-s que no gosaría entrar lo francès, vehent-lo aturat per llarch témps a Tolosa, ón anaven aplegant-s'hi los reforços que de diferents bandes esperava. No hi faría res aquesta confiança, que per ventura també la tenía lo poble—car en lo moment suprem

no fallaría aquest, com no fallà,—per complir la defensa comuna; mas l'esperit d'En Pére hagué de apregonar-se en terribles congectures, massa reals per dissort, per creure-s que podía ésser víctima d'enganys, de infeheltat dels uns, de ingratitut dels altres, y de la feblesa de certs estaments qui, o per deute o per temor no gosassen contrastar als qui-s donaven lo nom de crohats.

La lògica del documents, més eficaç que no la paraula dels historiadors, nos convencerà de la veritat d'aquests soferiments qui destroçaven lo cor del nostre pròs. Tras la primera convocatoria de gents que havía féta, havía observat que alguns dels cridats no havíen comparegut, y que alguns dels qui comparegueren se-n éren tornats séns la seua licencia. Eren aquests principalment de Barcelona, lo metéix eclesiàstichs y religiosos que cavallers; per què tingué que escriure més tart (con éra ja a Paniçars) al veguer de la comarca y als batlles y sóts-veguers, ordenant-los que assentassen los noms dels culpables per castigar-los després, y entretant confiscassen los béns a quants no acudissen a la nova crida qui comprenía a tot-hom de 15 anys per amunt, séns exceptuar-ne sinó los vells (1). Era aquell per mijà del Usatge *Princeps namque*, alçant lo *sometent* al toch de campana; y en aquest cas suprèm devíen comparèxer en defensa de la patria axí los seglars com los eclesiàstichs. A aquests havíen-los agreujat demanant-los un préstech, qui pagaren, si bé a alguns ab rebaxa, entre élls lo capítol de Barcelona, qui la solicità (2): y tant aquests socórsos com la ajuda personal que fós tingut de prestar l'eclesiàstich o religiós éra per resistir a un enemich qui venía ab autorització del pontífech romà, y ab un cardinal legat per fronter, qui axí prodigava indulgencies al qui-l seguía com anatemitzava al qui-s trobas entre los exèrcits del escomunicat rey d'Aragó.

Poía, donchs, creure-s lo rey En Pére que los eclesiàsti s de Catalunya anteposaríen tots la amor patria al deute d respectar los preceptes del cap visible de la Esglesia?

) *Arx. de la Cor. d'Aragó,* registre 56, foli 102 revers, y 111 revers.
) *Arx. de la Cor. d'Aragó,* registre 56, foli 108 y 123 revers.

Per ventura, no: mólts n'hi hauría qui, vehent dar-se a compliment un atemptat séns exemplar en la historia de les nacions,—qual éra favorejar un pontífech a un rey cristià per despossehir dels seus drets, séns tindre-n aquest ningun, un altre rey cristià, descendent dels qui més béns procuraren a la Esglesia,—alçaríen los ulls a Déu, e, invocant sa justicia, se resoldríen a ajudar lo cap suprèm del Estat, la patria natural, que anaven a destruir uns homens los quals fins éren encoratjats ab indulgencies per perjudicar al rey d'Aragó y als seus (1). Emperò altres podría havèr-n'hi als quals los escrúpols o la pusilamniitat los portas encare més enllà de la indiferencia, fins a posar-se de par del invasor en perjuhí del rey e de la patria, y per pochs que aquests fóssen seríen bastants a ocasionar un gréu conflicte precisament en ocasió es que la nació catalans tenía més necessitat de presentar-se unida y resolta,

Justifiquen aquexa temor que suposam en lo Rey los resultats posteriors, la nova (omesa pot-ser voluntariament per los antichs historiadors qui investigaren en lo nostre cabdal dipòsit històrich) d'havér calgut desterrar lo rey En Pére

(1) En Muntaner esplica la manéra savia d'espressar-se l'arquebisbe de Tarragona en les Córts ón tractà de la ajuda per la guerra, al contestar al senyor Rey: «Senyor, en nom propri y de tots los pralats del nostre arquebisbat, clergues e religiosos, vos dich que no podèm res consellar-vos tocant a la guerra, majorment contra la sentencia que lo Pare Sant ha donada contra vós. Placia-us, per tant, no pendre concell de nosaltrès, y sí, tan solament, dexar que passèm la vida ab la major estretor que puscam.» Aprés de ohir ab atenció lo senyor Rey les paraules del arquebisbe, conegué sa gran bondat y la dels demés prelats y clergues, axí com la gran naturalesa que li mostraven, puix açò que digué l'arquebisbe ho digué a bon entenedor, car equivalía a dir que lo senyor Rey, prenguès tot quant éra pe la Esglesia. y que ab allò s'ajudas per les guerres; emperò dihent-ho en tal fórma, que no-n pndía èsser rsprès ni per lo Papa ni per los demés. Y en veritat, lal fóu la idea de tots quants prelats y clergues hi havía en la terra del senyor Rey, çò és, que bastova que-ls dexassen la vida tant com duras la guerra, y lo senyor Rey se servis de tot lo demés. En açò respongué lo senyor Rey ql arquebisbe que havía entès prou bé çò que dit havía, e-l ne donava p escusat éll e tots los altres prelats puíx conexía que teuíen rahó. Axi que podí anar-se-n *en* hora bona, que ell s'empraría eclergues, dels cabdills, cavalle ciutadans e vilajant per tractar de la guerra. Isquéren-se, donchs, del concell l'arquebisbe ylos demés prelats y clergues, anant-se-n quiscú en sa terra, y lo seny Rey romangué en la córt ab tots los altres »

dels seus reyalmes lo bisbe de Girona, En Bernat de Vilacert, lo seu capítol y molts clergues y religiosos, no sols per no havèr-lo ajudat ni comparegut a la crida per la guerra, sinó, molt al contrari, per havèr rebut, ajudat y defensat indegudament al enemich invasor contra lo Rey e la patria, *immo contra nos et valitores nostros recepistis, juvastis ac defendistis inimicos nostros terram nostram indebite invadendos*, orde que-s vegé obligat a espedir lo rey En Pére, estant a Bàscara, lo díe 2 de les nones de Octubre, tan espressiva, a parèr nostre, com una altra que-n donà a Montagut lo díe 7 dels idus del metéix mes, per la qual prevenía al seu comissionat En Bernat Cavaller, que no segrestas los béns dels clergues y religiosos qui haguéssen continuat celebrant los divinals oficis, qui no haguéssen anat a veure lo cardinal ni l'exèrcit francès, ni haguéssen confabulat ab los enemichs, ni-ls haguéssen prestat subsidi algun de paraula o d'obra, per la qual cosa no devíen ésser tampoch bandejats del pahis, *qui non cessaverunt a divinis et qui non venerunt ad Cardinalem vel al exercitum Regis Francie et qui non participarunt cum eis nec fecerunt ab quod subsidium inimicis nostris verbo vel facto non emparetis*, etc. (1)

Una altra amargor podèm afegir a la tanda de les qui anaven atormentant lo cor del magnànim Rey. Convenía a En Pére tenir seguretat de que los petits pahissos fronters entre França y Catalunya o dels seus encontorns roman-

---

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 57, foli 208 revers.

Lo primer d'aquests dos documents fóu dreçat, noresmenys del bisbe, als abats de Banyoles, de Amer, de Sant-Felíu de Guixols, de Sant Pére de Gallicans, de Vilabertran, de Sant-Miquel de Fluvià, de Sant Pére de Besalú, de Camp-rodon, de Sant Llorenç del Munt, al prepòsit de Sant-Martí de Girona y als priors de Llerona, de Santa-María de Besalú, de Sant-Miquel de Cruilles y de Villà. Los PP. Merino y la Canal, en la *España sagrada*, al parlar del bisbe Bernat, culpen ab rahó lo P. Roig per les poques noves que donà d'aquest prelat, essent a-' que poch hi afig a çò que lo Diago n'havía ja dit, al qual també inculpa lo I g per la metéxa rahó. A parer nostre; aprés de les noves que acabam de adu- I crehèm que l'autor de les *Grandeses de Girona* encare n'haguéra d'havèr (menys de çò que-n digué, puix bé prou assegurà que lo bisbe Bernat vegé les (amitats de sa ciutat y bisbat del any 85, y que ab lo seu capítol favorejà y so- (egué al rey En Pére, no solament ab sa persóna, sinó també ab la seua hisen- (en comú y en particular.

guéssen afectes a Aragó, per fer axí més desavinent lo pas del invasor, y com lo comte de Fóix podía prestar en aquest cas gran utilitat, ja per les seues relacións ab la casa de França, ja per sa influencia (ab ocasió del parentiu) en la de Mallorca, éra un colp encertat torna-li la libertat, puix que seguía empresonat en lo castéll de Prades o de Ciurana, de ençà de les darreres revoltes dels feudals. Ab aytat fí, traslladà-s lo Rey a Mont-blanch, envià cercar per allà lo comte de Fóix, y tornant-li la libertat, aprés de manifestar-li, com és de suposar, lo plan qui-l movía a donar aquell pas, ordenà ab éll un tractat, en virtut del qual li cedí lo voscomtat de Castéll-bó y altres terres, en cambi d'altres que lo comte possehía; se restablí una tréva qui devía durar nou anys, y, traslladant-se, segóns apar, a la vall d'Andorra, prometéren los habitants d'aquesta comarca, en presencia del metéix comte, prestar homenatge al Rey.

Donchs bé: al girar la espatlla, lo de Fóix s'oblidà de tot quant havía promès, llevà la procuració al encarregat qui havía de pendre possessió en nom séu de çò que lo Rey li cedís, apoderà-s del castell de Tor, que éra un dels que havía cedit a En Pére, y aquest va veure-s constret de menaçar als d'Andorra, dihent-los que procehiría contra élls com a senyor contra vassalls rebetles, per havèrse negat rotundament al homenatge promès. No tenía res de particular: lo traydor de ofici, l'avalotador dels nostres feudals, qui abans progectà *estorçre les libertats de Catalunya*, parent de més a més del rey de Mallorca, no podía fer sinó afegir una altra plana a sa turbulent historia: lliure ja, no obstant d'havèr dexat en ostatge sa filla Constança, corregué a fer-se servidor del rey francès, y (axicom veurèm) fóu ún dels qui més figuraren e intervinguéren en tot allò que los enemichs féren en detriment del nostre pahis (1).

Emperò, entre totes les congóxes qui acoraven En Pér en aquell pas, manca tota-vía mencionar la més cruel: aç qui més podía comprometre lo bon nom del Rey y de to

(1) *Arxiù de la Coróna d'Aragó,* registre 46, foli 147 y 134

Catalunya éra lo comportament, ja sospitós de prompte, del metéix germà del Rey, d'En Jaume de Mallorques, qui, per rahó d'aquest títol, éra comte y senyor de Rosselló y de Cerdanya, dels dos pahissos qui, havènt abans format part de Catalunya, y essent los llurs habitadors catalans en los costums y en la parla, passaren, en virtut del testament d'En Jaume I, a ésser Estats del rey de Mallorques, d'un príncep qui, encare que procehint de la casa comtal de Barcelona, podía (segóns les vicissituts dels témps) ésser enemich de la metéxa casa paterna, y comprometre en una ocasió com la present lo repós de la antiga patria general.

Per entrar lo rey de França ab los seus exèrcits a Catalunya, lo Rosselló y la Cerdanya havíen de servir-li de pont, y tot penjava de que llur comte, lo rey de Mallorques, se preferis a ésser servidor del francès, o que-s resolgués, per honra del seu llinatge, a prestar ajuda a son germà, com va ferho abans a Balaguer, en lo qual cas les montanyes d'aquells territoris havíen d'ésser los primers baluarts o avant-pits per aventar los descendents d'aquells qui, sóts l'escut també de una crohada, avallaren mija centuria enrera del Nort al Migjórn, per dexar assassinat a la plaça de Muret lo noble En Pére *lo Catòlich*, al propri avi d'En Jaume de Mallorques y de En Pére d'Aragó. Al resoldre-s per lo primer l'indiscret germà del nostre rey, qualsevol veurà justificat lo motiu que tingué En Pére per invalidar lo testament de son pare y fer feudatari lo régne de Mallorques del d'Aragó; reexirà clara y savia la previsió del qui, encare abans d'ésser rey, pronosticà que algun díe la ambició de França estendría son alè fins a Catalunya, y caldría alçar-se una tremenda lluyta entre catalans y francesos: de llavors arrencarà lo nou y poderós motiu que, més tart, un altre Pére, *lo Cerimoniós*, tindrà (ab més o menys tiranía en lo procehiment) per agregar, o anecsionar, com are-n dihèm, lo régne de Mallorques a la nacionalitat comuna de què s'éra separat.

No-s crega algú que aprovam, legalment, la primera ecsigencia del primogènit del *Conqueridor* respecte del seu germà, empero censuram lo mou de procehir d'aquest, per

çò com, favorint-lo la lley y essent rey independent per voluntat de son pare, ans que cedir inutilitzant aquella y no complint aquesta, més valía que-s fés matar enfront dels seus exèrcits, en defensa de son dret, que éra cosa fahedora a un rey y al fill d'un gran capità. No procehint axí, pot dir-se d'En Jaume II de Mallorques que fóu covart e hipòcrit, covart per havèr consentit en lo feu, e hipòcrit per çò com, servant dins lo pit la natural venjança que li inspiraríen les eczigencias del seu prepotent germà, consentí en fer ofici de lleyal feudatari obehint lo comanament del senyor suprèm axí en los regoneximents com en quant atany a la ajuda militar.

Considerant que semblants consentiments fóssen fills de una cogitació deliberada, de la necessitat invencible o del afecte de germà, que (hadhuc en propri perjudici) celebras lo major aujol del primogènit de la familia, com a representant de la casa paterna, lo rey En Jaume de Mallorques en tals cassos merexería consideració, y adhuc compassió; emperò al fer gala dels seus furs, fins a-les-hores sotsmesos, con descobre obertament la deslleyaltat, que en son pit gordà mentre que-s cregué inferior, y per tal esparpall profità precisament la ocasió en què l'enemich constant del seu llinatge venía a rompre ignominiosament lo noble escut ón tantes glories s'havíen gravades, bé merexía, darrera aquells dos calificatius ab què l'havèm designat, lo de traydor, com bé ho fóu dés del moment que, menyspresant los amonestaments y consells del seu germà, del senyor de Catalunya, s'humiliava sotsmès als desigs de Felip *l'Atrevit,* formant adhuc en sa avant-guarda, per ajudar a la destrucció de la terra ón vegé la primera llum y ón se gronxà lo breçol de tots los seus gloriosos avis. Lo qui no sabé fer-se matar per los seus propris drets, menys sabría morir are en defensa de son germà y de sa antiga patria. La espasa de Felip atragué més fàcilment a En Jaume de Mallorques que la de son germà lo rey En Pére; consentí lo rey mallorquí en ésser afrancesat (sía-ns tal espressió permesa), y aquesta temor, que sentí lo nostre rey dés del moment que los francesos s'atansaren al

nostre territori, no resultà fallida, com veurèm, y fóu la principal amargor, segóns indicarem, qui afexugà lo cor del gran Rey, a mesura que vegé transformar-se la temor en realitat (1).

Aquesta principal amargor, per sa metéxa importancia, convencía a En Pére de la necesitat de grans, promptes y efectius remeys; y puix d'élls havèm de tractar necessariament com a preludis de la guerra qui traspunta, descrígamlos ab preferencia, per anar ab major orde en lo curs de la narració. Abans, emperò, convé donar idea de les forces enemigues y del plan de campanya que seguí lo rey Felip al traspassar ab son estol les fronteres del seu reyalme.

Recompten lo Zurita y altres historiadors, amparats en les relacions de antichs cronistes y en importants documents, que ja de témps se dexà veure gran activitat en les costes y ports marítims de França y en totes les riberes del Rosa, essent lo resultat posar en orde gran nómbre de galéres y

(1) No havèm sabut compendre si lo Cronista de Barcelona, al parlar del rey de Mallorques, lo rebaxa o lo defensa, puix diu en una nota «que si hi hà calumnia en fer apàrer un home honrat com a un malfactor, n'hi hà quant menys altretanta en voler presentar-nos un malfactor com a un home honrat.» Voldríem ací saber quàl és lo malfactor y quàl l'honrat. En sa manía, que ací-s frega ab la injusticia, de desvirtuar lo Muntaner, arriba a suposar que sols a aquest se deu *lo de que sia arribat En Jaume fins a nosaltres ab la reputació de un personatge víctima de la calumnia,* con és lo metéix Muntaner lo qui refereix molts actes o efectes de la trahició del mallorquí, y con no hi hà un sol autor antich ni modern qui-l consider com a calumniat, y si com a culpable y traydor.

De tal manéra s'és preocupat en aquest punt lo modern Cronista, que assegura en una plana (590) havèr regonegut-lo rey En Pére en la assentada de Palairac, que lo senyoríu de Mont-peller éra del rey de França (de çò que-n resultaría menys culpable, o almenys sincerat lo mallorquí), y en una altra plana (510), a la qual se refereix en una nota com a comprobant esplica que «En Pére d'Aragó y En Jaume de Mallorques demanaren, con l'un, con l'altre, a Felip que desistis de ses pretensions sóbre Mont-peller, emperò que *havent l'aragonès refusat accedir* a les demandes del Felip, aquest darrer se nega per sa banda a complaure-ls.» De manéra que la gran prova d'haver *regonegut* En Pére és *havèr refusat accedir* a les pretensions del francès.

Podía lo senyor Balaguer lamentar-se de la consideració ab què parla En M ntaner del germà del seu rey; podía defensar o inculpar En Jaume, emperò n ponderar la calumnia del primer, ni tractar de céchs los demés historiadors q suposa víctimes de la opinió del gran Cronista, y de totes les passades repos la seua, no en los simples dits de historiadors francesos, los únichs que cita, s en documents nostres, com los haguéra trobats en l'antich Reyal Arxiu.

altres naus, de manéra que entre les forces vingudes de Nàpols y la Pulla, y les qui-s disposaren a França, arribà a aplegar Felip una armada de cent-coranta galéres y sexanta tarides per passar cavalls, a més d'altres embarcacions. L'exèrcit de terra qui anava fent cap a Tolosa, compost de gran diversitat de gents, segóns ja férem observar, lo formaven (ab molt petita diferencia entre los cronistes Muntaner y Desclot) uns vint mil homens de cavallería, comptant-se entre élls sis cénts cavallers de *paratge*, com dihèm a Catalunya, o de *casa* y *solar conegut*, com deyen en altres régnes, dos-cents mil pehons, repartits entre cent mil de gent de guerra, equivalènt a la tropa lleugera d'are, disset mil ballesters y cinquanta (Desclot dit sexanta) mil ribauts.

Aquesta darrera sort de tropa que acabam de nomenar éra gayre-bé peculiar dels exèrcits francesos, y, segóns la definició que dels ribauts fa lo Ducange, apart del significat de truhans y robadors, esplica que éren també los qui precehíen o acompanyaven los estols assetjadors, portant quiscun una carreta d'una roda per transportar ràpidament ab aquèlla farratge, vitualles, robaría o fós que-s fós, de manéra que, per aquest obgecte, solíen anar davant guastant tot quant trobaven al pas, y com que perçò necessitaven també anar armats, diuen alguns si portaven una vara de fusta o de ferre ab que batíen a tort y a dret per obrar més lliurement a llur plaher.

Al entrar-se-n dins Catalunya, per la descripció del Desclot, ja veurèm còm se distribuiren y escalonaren aquestes forces y aquells qui les comanaven. De les màquines y ginys de guerra no se-n té noticia certa, emperò és de calcular proporcionalment que no seríen en reduhit nómbre, com no ho éra tampoch lo bagatge, compost de vuytanta mil adzembles de totes menes, nombre que no fa a sorpendre essent tan crescut lo dels guerrers y sabent-se, per altra part, que la provisió y forniments de guerra que portaven éren per dos anys, repartit, segóns lo Zurita, en les comarques de Narbona, Tolosa y Carcassona.

L'un dels motius qui pogué fer retrassar la entrada de

Felip a Catalunya fóu segurament la mort del papa Martí IV, ànima y promovedor d'aquella empresa, si bé als pochs díes li succehí Honori IV, qui-s considerà com lo continuador de la política d'aquell, emperò ja may ab la passió y les mires interessades del pontífech francès. Era açò un veritable contra-témps, y per més que-s duptas en la execució del gran progécte, com que les despeses éren ja fétes y estava tót aparellat, no hi hagué altre remey sinó passar avant. Romangué, donchs, Felip entretingut a Tolosa fins a la Pasca de Resurrecció, y tirant llavors avant séns perdre en la travessía més que lo témps precís de passar dret al nostre pahis, en pochs díes se vegé aplegat tot lo poderos estol del rey de França en les fronteres del Rosselló.

Al arribar aquest cas, se trobava En Pére a Osca, e informat de la important novitat, prorogà les córts que celebraven los aragonesos per guerra, y s'encaminà a Xixena— de ón tragué Constança, filla del de Fóix, que tenía en ostatge, la qual féu traslladar al castéll de Lleyda;— passa després a aquesta ciutat, ón tingué noticia dels preparatoris del Oller a Barcelona, y, anant-se-n'hi cuytosament, confórme havèm ja esplicat al parlar d'aquest fét, tan bell punt com sofocà aquella menaçant rebelió, isqué ab les forces possibles en direcció al comtat d'Empuries, dexant per de prompte en la capital l'infant y primogènit En Alfons, encarregat d'executar certes disposicions que donà son pare y rey per la bona reexida de la campanya que anava a empendre.

De les indicacions que abans férem, y de les ressenyes de diferents historiadors, en especial del Abarca, resulta que los aragonesos, en general, s'encarregaren de custodiar les fronteres de llur reyalme, que no deguéren desamparar lo llur los valencians per temor de irrupcions sarrahines, y a en conseqüencia hagué de carregar sola Catalunya ab lo p. de la defensa, que fóu per tal rahó més gloriosa, atesa la d igualtat de les forces. Emperò ¿què hi feya lo menor n ıbre de veritables militars, si s'alçava ardent l'esperit p olich; si bastava que-s vessas la primera góta de sanch ca-

talana per transformar-se tots los naturals d'aquesta patria en impàvits guerrers, en fehels soldats del gran cabdill qui-ls cridava a la venjança per la defensa?

Lo primer punt ón trobam deturat lo Rey, aprés la seua exida de Barcelona, és Figuéres, que segurament triaría com a centre més principal o estratègich per marcar d'allà estant lo seu plan de guerra; y en aquexa vila fóu ón concebé la idea d'aventurar-se contra son germà, no obstant la perentorietat del témps y lo gran perill al qual anava a arriscar-se. Con llegíem en les obres del Zurita y d'altres autors les congóxes que patí En Pére, primer recórdant al seu germà los vincles de la sanch y de la amistat, després suplicant la seua favor y ajuda, més tart consellant-li que secrétament lo favoris ab diner, ja que no podía contrastar al francés (1), y finalment intimant-li lo compliment del devèr com a feudatari, séns traure-n a semblants avisos y propostes los embaxadors sinó menys-preus en comptes de rahons, confessam francament que arribam a creure-ho suposició eczagerada, per disculpar en part lo procehir violent d'En Pére en aquells moments propers al perill, los més apropriats per que la sospita de infeheltat del agreujat germà se presentas ab majors proporcions als ulls del apurat monarca aragonès. Emperò la sort nos ha favorejat, procurant-nos un document molt singular, eczistent en lo nostre Arxiu, la carta dreçada per En Pére, a 4 de les calendes del Juliol de 1285, als homens y universitat de Mallorca, ab la qual fa aquell la ressenya circumstanciada de les malvestats comeses per son germà Jaume en aquella ocasió (2), document que no escapà

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* registre 56, foli 98.

(2) Lo Muntaner arriba a suposar que havíen fét un acort los dos germans a Girona (pot-ser datat a Girona solament), per lo qual En Pére consentía que En Jaume dexas passar lo francès per lo Rosselló, posat que no hi havía camí de contrastar la seua entrada. Alguns autors moderns, copiant-se los uns als altres ...n raguts en la manía de dir que En Muntaner, *com a fi cortesà o com a afe... a la casa de Mallorques* (cosa que no és certa en aquells témps), calla la incul... ió que fan tots los autors a En Jaume, essent axí que en los capítols 119 y 12... s- plica que lo rey de Mallorques accedí als préchs del Papa y del rey de Fra...a, que aquell isqué a rebre aquest, fent-se abdós mutuals obsequis, que orden... ls d'Elna que-ls rebéssen en processó, etc.

séns dupte a la sagacitat del Zurita en ses investigacions diplomàtiques, puix concorda puntualment lo contingut de la carta ab lo test del Annalista. La fí d'aquestes inútils plàtiques, per çò com comprenèm que s'havíen ja assajades la hora que en Pére féu la vía de Figuéres, fóu l'acte ideat dés d'ací, al traspuntar ja les osts franceses en les fronteres del Rosselló, axicom anam a esposar.

Los exèrcits francesos apar que escolliren com a porta d'entrada lo punt de Salses, lo qual indica que, o preferiren no separar-se gayre de les costes marítimes, o no gosaren aventurar-se per altres passatges més desavinents envers l'interior. La direcció que prenguéren fóu gordant lo metéix sistéma, çò és, envers Perpinyà y d'aquí, de llarch, envers Elna.

Conexería aquest plan En Pére dés que compareguéren los francesos per Salses, y deduhint, per tant, que aquestes places anaven a esser ocupades per los enemichs, y que fóra açò ab consentiment d'En Jaume (1), con no s'aparellava a resistir, tingué la inesplicable gosadía d'anar-se-n a la primera, ón residía En Jaume, per donar un colp que estemordis a aquest y posas en espectativa als francesos. Partí de nits, a cavall, acompanyat de les forces suficients, axí de cavall com de peu, y portant, entre altres persónes, a costat séu En Arnau Roger, comte de Pallars, y lo vescomte de Cardóna.

A ningú no divulgà lo pensament qui-l movía, y caminant cuytosament arribà a hora de matí a Perpinyà. Mal disposts los habitants a servir en ostatge al francès, puix que-s creyen veure-l prompte allotjat en les llurs propries cases, accediren a çò que lo senyor suprèm, lo rey d'Aragó, proposà, çò és, que gordassen per éll la vila. No volènt veure son germà, tan solament li digué que no tingués ansia, que son intent no éra altre sinó que li fés donació de les forces y castélls que hi havía al Rosselló, tant per çò que ell los volía defen-

(1) L'Amari cita un document, datat a Carcassona, als 17 d'agost del 1283, en virtut del qual prometía En Jaume al rey Felip franquejar-li lo pas per Catalunya, cedir-li les fortaleses y facilitar-li tot allò que li convingués.

sar, com per que no se-n profitassen los seus enemichs, cosa que no pogué denegar-li l'altre, signant en seguretat y confermació d'aquesta donació los instruments que calguéren. Ab tót y aquest consentiment, que fóu nova prova de sa mala fê y de sa petitesa, recelà En Jaume que lo seu germà no-l fés pendre y portar a Catalunya, y se-n isqué en secrét, de nits, y per una mina, dexant la reyna sa muller y los seus fills, y encaminant-se a un castell dit Ça-roca, séns que ningú n'hagués esment.

Al notar la falla lo matí vinent, los partidaris d'En Jaume difonguéren la nova de que l'havíen fet ociure, lo qual fóu recors oportú per avalotar lo poble, y commovent-se aquest de fét y posant-se en armes, aconseguiren aquells pendre lo comte de Pallars y altres cavallers dels qui allà anaren ab En Pére. Al sabèr-ho lo Rey, congregà la seua gent, y a cap de poch l'haguéreu vist exir del castéll, portant-se-n ab sí la reyna de Mallorques ab tres fills y una filla, y ab lo tresor y joyells, la qual traslladà entretant a un lloch segur. Conegué lo Rey, per la commoció qui durava encare en lo poble, la inseguretat d'aquell punt; tornà a Perpinyà lo díe següent, amostrà als seus habitants una lletra trobada entre los papers d'En Jaume, per la qual constava sa trahició y les ofertes que havía fétes al francès; rescatà ab alguna pena lo comte de Pallars y demés presoners que li havíen féts, y mancat de forces bastants per gornir la vila, absolgué los perpinyanenchs de la fê y homenatge que com a senyor suprèm li devíen puix necessariament hauríen de retre-s al enemich, qui éra ja prop, tant més quant a éll anaven-se sotsmetent ja les de més forces del Rosselló immediates a la frontera.

Recompten que al encaminar-se lo Rey secrétament a Perpinyà, li preguntà En Asbert de Mediona si intentava anar a Narbona o que-s pensava fer, puix que alguns creyen que anava a verificar una correguda envers Carcassona, y qui sap si fins a veure-s ab lo rey de França, responent en açò En Pére ab gran discreció, séns dexar res entreveure, y al arribar als encontorns de Perpinyà, com endevinas la pensada lo vescómte de Cardóna, digué al Rey que se-n esti-

gués, en atenció al parentiu que tenía ab la Reyna de Mallorques y los seus fills, que ell no entraría dins la vila, emperò que en cambi se-n portas la seua gent, cosa que consentí lo Rey, fent-se càrrech de la delicadesa del cavaller.

A la tornada de Perpinyà apar que se-n dugué lo Rey algun presoner, citant-se En Aymerich, fill del senyor de Narbona; un nebot del arquebisbe d'aquesta metéxa ciutat y alguns concellers d'En Jaume: segóns lo Desclot, fóren aquests tramesos a Girona, y tancats a la torra Gironella; los infants de Mallorca enviats a Torruella de Montgrí, y la Reyna, ab sa filla, acompanyades per En Ramon Fólch y lo comte de Pallars fins al port o coll de Banyuls, ón les dexaren en libertat, per que d'allà passassen al Rosselló, al encontre d'En Jaume. Esplica lo referit cronista que aquests dos cavallers s'interessaren per la Reyna, recordant a En Pére que estava prenyada, y podíen ésser aquells desplahers en perjudici del infant que hagués de nàxer; y protestant lo cavallerós Rey de que no volía causar-li dany algun, y que per la bona amor que li portava a élla y als seus faría çò que més li vingués en plaher, no tingué inconvenient en que se-n anas axicom lo-y proposaren.

Té açò més aparença de probabilitats que no còm ho recompta lo Romey, séns que sapiam de ón proceheix, a sabèr, que un cavaller de Carcassona, nomenat Villar, la rapí del punt ón la gordaven y féu la galantería de dur-la al campament francès, ón se trobava En Jaume, per çò com en la Junquera, que fóu llà ón succehí lo fét que lo Desclot recompta, no hi hauría tanta negligencia en aquella ocasió, y estant allí lo metéix Rey en persóna, és de creure que no li mancaríen forces per defensar-se, y malament li-n haguéra près al cavaller Villar, a no anar molt previngut; noresmenys que, per aquell costat, no s'éra aventurat a tirar encare en avant ninguna partida francesa.

Segóns lo metéix cronista català, En Jaume, aprés de sa fuyta, vingué raure al castéll séu nomenat Ça-roca, y no comparexent, com segurament hauríen tractat, sa muller y fills, se desesperà en estrém, y en conseqüencia trameté

séns triga missatgers al rey de França, qui estava a Tarascona, y al Cardinal, fent-los sabedors d'açò que son germà, lo rey d'Aragó, li havía fét a Perpinyà, y que com aytals greuges no merexíen perdó, çò és havèr-se-li-n dut la muller y los fills y havèr-li robat lo tresor—cosa que no podía sabèr lo fugitiu, posat que s'escapà abans que esdevingués, essent-ne bona prova que esperava sa familia en lo castéll—podíen ja de prompte lo francesos entrar séns dificultat per lo Rosselló, y adhuc los ajudaría ab ses forces, per mar y per terra. Ab tal motiu, recita lo Desclot un molt singular diàlech que tingué lloch entre lo rey de França, los seus fills y cortesans y lo cardinal Cholet, en què sobressurten, ab suma gracia, les ilusions que-s feya lo legat de Roma, y los desenganys que pronosticaven lo primogènit de França, molt afectat al seu oncle lo rey En Pére, l'esperimentat comte de Flandes, y lo *quasi català* (com axí-l nomena lo rey de França) comte de Fóix, lo qui, ab tot y ses males arts, sabía per esperiencia quant valía lo rey En Pére, al qual, no vencent-lo tantost, no-l vencerien jamés. Recomanam sa lectura als qui, aprés de conèxer la Historia en sa precisió indispensable, vullan gaudir en la descripció dels féts qui la componen sóts l'estil senzill y amenós dels nostres antichs cronistes.

L'haver anat lo Rey a la Junquera, a la tornada de Perpinyà, fóu ab la idea, segóns manifésta lo Zurita, de consiliar a dos personatges importants qui estaven en contínua guerra, podènt-ne resultar greus perjudicis a la causa nacional en aquella ocasió. Lo vescomte de Roca-bertí, qui éra lo senyor d'aquella vila, tenía per enemich lo compte d'Empuries, y lo Rey no podía prescindir de la amistat del primer, ja que podía ésser que encomenças la campanya en los seus territoris, ni menys donar-li preferencia d'amistat sóbre l'altre, puix que causant desplaher al un personatge, ab categoría de príncep, y los espayosos Estats del qual compreníen gran part dels primers territoris que devíen trepijar lo francesos, podría esdevenir-se que lo Comte obras com lo rey de Mallorques (segóns arribà a sospitar-ne després lo Rey, encare que pot-ser séns gran fonament), y a-les-hores

bé podía donar En Pére per perduda la seua causa. Obtenint, donchs, en favor d'aquesta la unió del Vescomte y del Comte, obrava En Pére com a previsor y actiu, y donava més força y unitat al esperit públich, que convenía, llavors més que may, mantindre viu y ardent.

Prescindint d'altres diligencies paregudes que executaría allà o en altres punts més o menys propers lo gran Rey, puix no consten, la primera població ón lo vehèm tantost és, com abans, Figuéres, tal vegada per ésser lo lloch assenyalat en la darrera convocatoria per l'aplech de tota la gent de guerra que perentoriament y ab gran insistencia cridava a conjurar lo perill. Les forces qui havíen de comparèxer dins bréu témps per salvar Catalunya anaren congregant-se entant que l'exèrcit francès s'estengué per lo Rosselló. Farèm, donchs, entretant la descripció d'aquest, estractant en part la relació del cronista Desclot, y dexarèm per més avant la esplicació del senzill emperò maravellós plan que adoptà En Pére en aquells moments per abatre l'ergull francès, axí en la terra que s'arriscaren a trepijar les osts de Felip com en la mar, que solcaven ses poderoses naus en direcció a les costes catalanes.

Al traspuntar per les immediacions de Salses los soldats francesos, meravellats deguéren restar al veure que los habitants d'aquelles poblacions los rebíen a colps de pédra y sagetades, ocasionant gran nómbre de morts y ferits entre los qui-s dirigíen a la porta segurs d'entrar-hi com en la casa propria. Calgué-li esforçar-se lo comte de Fóix per convèncer lo rey de França de que no l'havía enganyat lo rey de Mallorques, per çò com la-actitut dels de Salses provenía de que si bé volíen lo llur senyor feudal, En Jaume, no podíen amagar tampoch lo gran afecte que portaven al senyor suprèm, a En Pére, qui'ls encarregava la resistencia. No va convèncer aquesta reflecsió lo rey de França, qui, séns donar-los altre nom que lo de traydors, manà atansar a les muralles la cavallería y los pehons ensémps; resistiren més fermament los de dins, y atemptant los francesos donar assalt al castéll, los calgué soferir tres repetits ahurts dels de

dins, vehent caure per tót-arreu morts y ferits dels seus, aconseguint solament a aytal preu apoderar-se de la fortalesa.

No hi hà qui duptar puga d'aquesta resistencia, car séns élla no hi haguéren fét los damnatges que hi féren, ni-ls hauría relatat o confessat un autor francès com és lo de la *Crònica de Sant-Bertin*, qui diu que no hi perdonaren dones, infants ni vélls (1). Pogué encare ajudar a tal inhumanitat l'esquer de la robaría, puix essent aquella plaça la primera que arrabaçaven a la força, la multitut innumerable de gentota depravada qui seguía los crohats ab l'engranall de gonyar indulgencia, profitaría aquella primera ocasió d'enriquir-se, confiada (com axí ho demostren alguns autors) en què per més crims que cometéssen, al cap y a la fí éren pecats y aquests los remitía lo Legat ab sa gran facultat. Aprés de aquests dalt-a-baix y apoderats del castéll, acamparen part de fora la població, mostrant-se molt cofoys los francesos, axicom si conquestat haguéssen una de les millors ciutats de Aragó o Catalunya; y l'endemà de matí ordenà son exèrcit lo rey de França per escales o cossos de batalla en la següent fórma:

En la primera escala anaven los ribauts, qui serien sexanta mil, séns vestir armes, y no més que ab lo bastó en la mà. Donava-ls lo Rey de sou diari a cascun un tornès d'argent negre, y tot quant podíen gonyar en lo transport de palla, hérba y demés. Tancava-s aquesta escala ab mil cavalls escollits a la reraguarda.

En la segona hi anaven lo senescal de Tolosa, lo de Carcassona, lo de Bellcayre, lo senyor de Lunell, lo comte de Fóix, y en companyía d'aquest En Ramon Roger, germà del comte de Pallars, formant plegats cinch mil cavallers armats.

(1) Reproduhim la següent nota del Romey, lo qui, ab tót y ésser éll francès, no duptà en consignar-la en sa estimable Historia de Espanya: «Crueldades horrorosas cometieron los franceses en la toma d'Elna: *quam rex, de precepto legali, omnino destruxit, trucidans omnes qui intus erant, juvenes, senes, clericos, mulieres et parvulos*.»

Feyen costat a aquestes dues escales tretze mil ballesters a peu, coberts de ferre de cap-a-peus, per tal que no més dexaven veure los ulls.

En la tercera hi anaven totes les osts de Narbona, Beziers, Termenés, Carcassés y Aginés, de Tolosa, del comtat de Sant Gil y de Borgonya, y dels altres territoris del Languedoc, ascendint plegades a setanta mil homens de peu o més.

En la quarta formaven los exèrcits de França, Picardía, Normandía y del comtat de Flandes, y gran munior d'alemanys, flamenchs y altres gents, soldats triats, ab llurs armes, en nómbre de vuytanta mil pehons més que menys.

En la cinquena hi anava lo Cardinal, seguit de sis mil cavallers armats, o més, component lo seu particular estol, pagant-ne éll lo sou, enarborant davant un estandart ón s'hi oviraven les claus de la Esglesia.

Destacaven-se en la sisena lo rey de França, son primogènit Felip y l'altre infant Carlets, lo rey del *Xapeu*, destinat a rey d'Aragó, acompanyat de tots los gentils-homens de França, comtes, barons y senyors feudals, en nómbre de centmil homens, sobressortint entre tóts tres mil cavallers armats de totes armes (1).

Darrere les sis escales seguíen los càrrus y bagatges, a transportar los quals s'hi aplicaven més de vuytanta mil adzembles, conduhides per deu o dotze mil homens, séns comptar les fémbres y minyons o menors de vint y cinch anys qui hi éren en gran nómbre (2), portant aquesta part, com a

(1) En aquesta escala aniría l'oriflama de que parla lo Muntaner, per rahó de trobar-s'hi lo rey de França, y no per ésser aquell exèrcit de crohada, com interpretà Bouchon, puix prou n'hi havía ab que lo rey anas a la guerra per portar-lo. De bell principi éra l'oriflama propri dels monges de Sant Denis, qui-l feyen empunyar per llurs advocats o procuradors, en defensa de llurs drets, per tal que no la adoptaren los reys fins que los protectors, qui éren los comtes Vilcassinenchs, venéren-los lo protectorat en témps de Lluis VI. En un antich inventari de S. Denis se diu que l'oriflama éra «*un estandard d'un cendal fort espais, fendu par le milieu en forme d'un gonfanon, fort caduque, enveloppé autour d'un baston couvert d'un cuivre doré, et un fort longuet aigu au bout.*» Veja-s Ducange.

(2) Es opinió unànim que la gran multitut de gent qui seguía l'exèrcit, feya-ho ab la sola idea de gonyar la indulgencia, a qual obgécte no calía sinó gitar una pédra ab l'intent de perjudicar los sequaces del escomunicat En Pére d'Ara-

resguart, sis-cents cavalls armats, del tót coberts de ferre, ab què clohía, en son darrer extrèm, lo total de tan famós exèrcit.

En aquesta fórma avançà l'exèrcit en direcció a Perpinyà, a les portes de la qual plantà les téndes o camp reyal. Dés d'allà apar qnė anaren messatgers al castéll de Ça-roca, per l'aspécte del qual, axicom per lo migrat axovar qui circuhía a En Jaume, entraren en pensament de quins pobres reys seríen tant aquest com lo seu germà; y entaulades negociacions, comparegué per fí lo rey de Mallorques a la ténda del de França, al qual oferí aquell de prompte lo metéix castéll de ón éra exit y lo de Clusa, llà ón, per sa situació favorable, com que per élls hom passava als dominis d'En Pére, allogaren tantost forta gornició. Al metéix témps avançà fins a la muralla de Perpinyà un còs de mil genets, ab una força de pehons, ballesters y llancers; mas com fóren rebuts los francesos per lo metéix orde que a Elna, deliberà Felip trametre-hi dos missatgers, lo comte de Fóix y lo senescal de Tolosa, los qui tractaren ab los perpinyanenchs de la millor manéra de retre la plaça, posat que no teníen altre remey; per tant, isquéren los comissionats de la població y anaren a fer homenatge al rey de França, qui-s trobava al enjondre, a una casa que-n deyen Masdeu, propria dels templers, qui costumaven donar aquell nom o lo de Palau a la major part dels establiments que ocupaven en comunitat.

Encare que a Perpinyà li tocà retre-s, no hi hà duptar de que éren allà partidaris d'En Pére, y que en tal ocasió desempararen molts la vila, puix que axí ho acredita un salconduyt que havèm vist, per lo qual lo Rey ofereix seguretat als qui, escapant de les mans del enemich, se traslladen

gó; per çò s'inventà una fòrmula que copia lo *Gesta Comitum: Contra Petrum d'Arrao* (d'Aragó?) ***pro indulgentia lapidem istum mito.*** Lo qui no sabía parlar llatí usava una altra fòrmula equivalent en lo llenguatge vulgar, en francès, jogant lo vocable en les paraules de distinct significat, emperò igual en aquella llenga, *Petr um* y ***pédra,*** y dihent: *je jette cette pierre contre Pierre pour gagner l'indulgence,* a la qual cosa donaría idea la antífena que hom canta en les coronacions dels Pontífechs: *Tu est Petrus, et super hanc petram Ecelesia Dei aedificabitur.* Igual joch fóu imitat en la làpida sepulcral del Rey.

d'allí a Paniçars, en los ídus de Maig (1). Com los calgué tornar-se-n de Perpinyà, los senyors francesos, enujats del desengany que se-n duyen, desfogaren-se, en venjança, contra un monestir cistercià qui éra prop de la vilą, ón van cometre tota lley de malvestats y sacrilegis, de què en part tinguéren que alegrar-se los nostres, puix tan mal comportament reforçava encare més l'esperit públich contra los invasors, y augmentava, de segur, lo nómbre dels soldats que llavors més que may feyen mester a En Pére.

Tenint ja les dues places de Perpinyà y d'Elna, escampà lliurement lo rey de França alguns escamots per lo Rosselló, y éll ab la més part del estol avançà fins al Voló, tocant del qual manà parar les téndes. Dues lleugues de distancia hi havía d'allà al Coll (1), o port de Paniçars, qui éra lo camí per ón podía un hom entrar a Catalunya, y com ningun moviment no s'observas de part dels nostres, y arribas a fer-se vàlida en lo campament la nova de que En Pére éra fuyt y-s desentenía d'aquella guerra, cresqué lo coratge del francès, y ab la impaciencia de complir son propòsit donà Felip la orde d'entrar a Catalunya l'endemà.

En aquesta ocasió fóu con lo rey En Pére posà per obra lo savi plan que imaginat havía. Si ja de témps hagués cridat les osts dels pobles, ab la triga de veure-s davant l'enemich podía afluxar-se la seua constancia, y per altra banda éra difícil en aquella ocasió mantindre-les disciplinades, com costoses les messions de sostenir-les, axí per la nació en general com particularment als pobles, massa apurats ja per temor de la carestía que esperimentaven. Per en aquella hora no comptava En Pére ab més forces que les osts de Barcelona, Lley-

---

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 56, foli 100.

(2) Per espressar lo pas entre montanyes te cada llenga una paraula propria qui no s'assembla a la frase llatina *angustiae montium*. Los castellans ne diuen ıeralment *puerto*, los francesos *col*, los italians *colle*, y los catalans *coll*, qui és ıivalent de *gorja*. Nosaltres crehèm oportú dexar la denominació en la llenga la terra, tant per que junt ab l'altre nom de la localitat fórma lo veritable nom gràfich, com per corregir los qui han traduit lo *coll* per *collado*, de significa- diversa. En aquesta error havèm incorregut també nosaltres, en altres oca- ıs, sens veure que *collado* no és sinó un puget.

da, Tarragona y Tortosa, alguns reforços que li arribaren de Valencia, los cavallers del Témple y del Hospital, y alguns dels principals barons de Catalunya, ab molt poca gent de cavall y sirvents: emperò reservant la crida general per la ocasió més perentoria, noresmenys d'esquivar los entrebanchs demunt indicats, pervenía a enardir séns donar témps a discórrer, sóbre-tót valènt-se de la lley o usatge de la terra qui recordava general o instantaniament la obligació de salvar la patria, lo perill del rey y les penes y deshonor que devíen soferir los qui oblidassen tan sagrats obgéctes.

Avisat l'infant Alfons, qui éra a Barcelona, per lo seu pare, tan bon punt com aquest va sabèr per los seus espíes que l'exèrcit francès estava resolt a endinsar-se, l'usatge *Princeps namque* volà per tots indrets, y dés de la capital al darrer poblet del Principat lo sò contínuu de campanes y l'estentori crit de *¡Via fora, sometent!* posà en alarma tots los catalans, y fóu lo senyal suprèm d'avís per que tot-hom comparegués entórn del Príncep y senyor, per escombrar les falanges dels tirans invasors. No éra aquesta sola disposició la que complí En Alfons per manament de son pare; que una altra li-n comunicà també de tanta importancia, qual éra que aparellas la armada convinent per desbaratar la enemiga y esquivar que pogués l'exèrcit francès rebre socorsos o forniments per mar, y en tant constituya açò un plan rumiat, com que alhora havía escrit En Pére a Lluria que li trametés 12 tarides y 30 galéres (segóns després veurèm). Si tan gran multitut com la que formava l'exèrcit francès, en una terra enemiga, veya-s privat de queviures, y la encalçaven ab decisió de les montanyes estant los naturals, conexedors pràctichs d'aquelles trencades terres, plens de desconfiança per l'estranger, podía comptar En Pére com a obtingut lo triumfe, y que més o menys tart, per çò com éra questió de constancia y de paciencia, venjaría gloriosament la seua patria, dexant més y més enaltida la anomenada propria y dels seus heroychs progenitors.

Posà, donchs, per obra lo plan lo gran Rey, encaminantse de Figuéres al Coll de Paniçars, llà ón passaven, aprés d

comparèxer a aquest punt y a la Junquera totes les forces qui anaven arribant. Ab les que tenía primer pujà per lo Coll En Pére, y les anà dispergint de llarch-a-llarch per aquelles montanyes que hi hà a dreta y esquerra, y manà que encenguéssen grans foguéres, tant que arribaren a distingir-se en més de dos-cénts llochs, aparexent, per la estensió de terra que ocupaven, com si allà estiguéssen aplegats tots los exèrcits d'Espanya. En aquella ocasió, diu lo Desclot, arribà per mar y per terra la ost de Barcelona, que crehèm diferent de la primera que tramesa havía la metéxa ciutat, per çò que com és de veure, no éra solament la milicia o estol de la municipalitat, sinó formal exèrcit; car tots quants lo formaven se presentaren ricament arresats y ab bells arnesos.»

Lo vescomte de Roca-bertí romangué a la defensa del Portus, lo comte d'Empuries gordà los ports o colls de Banyuls y Massana (1) y lo Rey volgué tenir la preeminença de defensar lo Coll de Paniçars, per ón atemptava penetrar lo rey de França, de manéra que allà havíen d'encontrar-se los dos reys, havènt fet gran distinció de la gent de Lleyda, puix que la colocà en lo primer lloch, per ón devíen entrar los francesos, distants no més que mija lleuga del campament enemich, y açò éra, segóns lo Desclot, «car conexía y sabía que éren, axí a peu com a cavall, los més esperimentats y destres que ciutat o universitat alguna pogués tenir, y noresmenys que portaven ab sí los millors cavallers armats y los millors genets de gayre-bé totes les millors osts de ciutats.» Méntre que en tal disposició anaven allogant-se los nostres, anaren arribant estols de Girona, de Camp-rodon y de tot l'Empordà, y successivament de tots los punts més distants de Catalunya, y fins dels demés Estats de la Coróna, venint, per açò, a transformar-se aquells munts y comarques en un immens campament.

No dirèm de cert lo díe que lo Rey se traslladà a Panirs, emperò sí podèm assegurar que en les nones de Maig ja

(1) Massana se troba en tots los documents catalans o llatins, y no de la ınzana, com diu lo Zurita, incorrent en son acostumat vici de desfigura los ms catalans.

hi éra, per ésser aquesta data la primera y més antiga de quants documents se troben datats en aquella montanya. La estada fóu llarga, si bé que, probablement, en diferents temporades, y sorprèn lo veure com l'antich guerrer, encare en mig de la moguda vida que portava, no oblidà los seus devers de rey y governant, puix que eczistí en aquells verals la cancillería regia, despatxant-se molt formals afers, y adhuc relluhí ab més o menys magestat la córt, ab més o menys cerimonial, per concloure davant aquélla famosos tractats, ab lo metéix repos que poguéra fer-se en lo palau reyal de Barcelona. Allà espedí la ordenació de castich als qui no havíen comparegut a la seua crida, salconduyts als fugitius del Rosselló y comunicacions a la clerecía en general per que complís aquesta lo préstech que havía fét per la guerra contra França: allà redactà unes utilíssimes instruccions per lo seu fill l'infant En Jaume, ab les quals lo guiava per çò que éra tingut de fer tocant al príncep de Salern, a Alaino de Lentini, a la vinguda d'En Lluria y altres importants afers; allà per fí ordenà lo famós tractat y concordia ab lo Miramamolí Bohaps, rey de Túniç, y en la propria montanya rebé los embaxadors d'aquest príncep, basquejant per obsequiar-los y fer-los aconduhir de la manéra més convinent a la seua presencia. Per fí, d'allà estant escrigué a diferents personatges ab obgéctes polítichs, segóns que pot informar-se-n lo qui tinga la curiositat d'escorcollar los registres d'aquell regnat (1).

Al ovirar los francesos les grans foguéres y fumarades de llarch-a-llarch de les montanyes, restaren maravellats y haguéren lo convenciment de que éren falses les noves que-ls havíen donat a enténdre, y conexent que hi éra de per mig En Pére d'Aragó, vegéren que no fóra tan fàcil com esperaven apoderar-se dels dominis d'altri. Va córrer per lo campament que En Pére ab deu mil sarrahins de cavall y cent mil pehons éra entrat a Perpinyà, ab la idea de tancar lo pas als francesos per que no se-n poguéssen tornar. A tal

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 56, foli 100, 102 revers, 103, 123 revers, 116 revers; registre 47, foli 81; y registre 58, foli 28 revers.

nova, alcen les téndes com poden, si bé ab la impossibilitat de traslladar-se junct ab lo bagatge, corren a aquella ciutat, y al arribar a les muralles se convencen de la burla y engany en què-ls havíen embolicats, burla, car no hi havía res de çò que-ls recomptaren, y engany, car mentre que jaquiren lo campament, les avant-guardes més properes al Voló gitaren-se demunt aquell y féren lo llur afer apoderant-se de tot allò que-ls vingué a mà.

Noves fermances requirí d'aquí-avant Felip als homens de Perpinyà, noves fuytes hi hagué, per tant, de gran part dels seus habitadors, y noves escaramuces va havèr-hi aximetéix, morint entre altres un capità principal de picarts. Quant a Elna, no fóra tampoch gayre la seguretat que tingués lo rey de França, y motiu hi hà per creure que o bé allí havía dos partits, no obstant d'entrar en lo poble l'exèrcit francès, o, replegat aquest, tornà lo partit nacional a alçar l'estandart d'Aragó, per tal com havèm vist una ordenació, datada en la metéix munt de Paniçars, a 8 de les calendes de Juny, per la qual manà lo rey a En Bartomeu de Clariana, que hi vaja ab sa companyía y que guart aquella plaça com a cap o capità. (1)

Axò-ns dóna a compendre la confiança y les relacions que lo Rey tenía al Rosselló, con axí hi crohaven escamots solters, y-ns justifica la opinió d'alguns escriptors qui diuen haver-se mantingut favorables a En Pére les tres principals poblacions, no obstant de dominar en tota sa estensió aquell pahis les armes franceses, afegint-hi lo Zurita que prengueren veus del rey d'Aragó Castell-nou, Montesquiu y Elna. En tant éra cert que no éra allà mort l'esperit català, y que no estaven los del Rosselló per francesos, per més que ab élls anas lo rey de Mallorques, que, ans de córrer les tropes de Felip envers Perpinyà, mogudes per la falsa nova d'estar-hi En Pére, provaren de pendre la vía de la serralada, y ıvent-ne desistit per veure la montanya salva-gordada y ena de defensors, baxaren de bell-nou a la part plana; y ›m, de passada, al tornar provassen d'entrar a un llogar

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 65, foli 111.

que éra propri de Na Elisenda de Montesquiu (1), trobaren-se ab que lo lloch se tenía per lo rey d'Aragó, y per més que regeu lo combatéren, no hi poguéren entrar, tenint que asseure-s l'exèrcit part defora per passar aquella nit.

Tals desenganys haguéren de irritar encare més los envanits caps de la gran crohada, especialment al rey de França y al cardinal—entre los quals passaren molt interessants diàlechs consignats en los nostres antichs cronistes—y ja que no veyen la hora d'entrar-se-n per los imaginaris dominis del rey del *Xapeu*, a coronar-se de correguda, los calgué resoldre-s a castigar ab forta mà les reincidencies dels rossellonesos, car si, entant que avançava l'exèrcit francès, lo pahis conquerit que enrere dexaven se-n declarava novament enemich, vindría lo cas de no sabèr per ón girar-se al sóbrevenir-los algun dalt-a-baix. Axí vehèm que-s repetiren a Elna les crueltats, per çò com se trobaren los francesos que en aquell punt hi havía gent del rey d'Aragó qui-l defensava, no lo primer capità citat, sinó un altre nomenat d'Urg, lo qual tingué que fugir de nits, ab trenta de cavall qui l'acompanyaven.

La seguretat, donchs, de tirar avant per lo Coll de Paniçars lo díe aprés d'havèr-lo vist, parà en vana esperança y en galivança perduda, com n'és bona prova lo molt témps que li calgué a En Felip passar contentant-se ab mirar les montanyes, emperò séns que los soldats gosassen endinsar-s'hi. Quinze díes romanguéren los conqueridors de Catalunya que no sabíen còm resoldre-s per justificar semblant títol, y fins que posaren lo peu en la nostra comarca, entre lo témps d'esperar y lo de deturar-se alt del munt per ón los calía entrar, passà més d'un mes, durant lo qual comportaren contínues acomeses tóts-jórns de la nostra gent, y sóbre-tót

(1) Seguim al peu de la lletra lo test de les antigues cròniques, que podrà comprovar lo llegidor. Lo Cronista de Barcelona fa de la proprietaria del castéll la defensora, tant que déxa a Elisenda, per sa vigoria, «la gloria de la campanya, la honor de la victoria y la fama de passar lo seu nom a la posteritat com lo d'una de les nobles profémbres que recompta en ses tradicionals gestes la Coróna d'Aragó.» Molt nos haguéra alegrat de veure comprovada ab algun document tan singular noticia.

dels almogavars, los quals aplegaven fins a les téndes, matant y empresonant molta gent.

Lo Montaner dóna compte d'una (pot-ser la primera) vegada que los francesos cuydaren fer cap a la serra, en la qual, refereix, hi havía cinquanta mil homens entre almogavars y sirvents de meynada, essent lo resultat no veure-s en tots indrets sinó cavalls y cavallers derrocats montanya avall. No crega ningú encariment la decidida perfidia dels nostres en acometre al prepotent exèrcit de França, per çò que si axí no fós, encoratjant d'aytal sort los habitants del Rosselló, vassalls forçats en aquella hora del rey del *Xapeu*, de segur que no haguéra arribat a aventurar-se lo metéix rey En Pére, anant en persóna, acompanyat de cinquanta de cavall y mil almogavars, fins a Coplliure (castellanitzat Colibre), los habitants del qual li indicaren que hi trametés forces per mantenir-se en favor seua. Fóu molt arriscada aquesta empresa de part d'En Pére, fins pot dir-se que ab élla cometé lo Rey una imprudencia molt gréu, per çò que descobrint la pensada l'alcayt del castéll, En Arnau de Saga, gran partidari del mallorquí, reforçà més y més les defenses, y com s'atanças En Pére a tocar la muralla per enrahonar-li, féu desparar contra éll una ballesta, ab lo qual trét, si arriba a fer blanch, n'hi havía prou per que-s calas tantost monsenyor Carlets la fins a-les-hores ilusoria coróna que li anava laborant lo cardinal Cholet. Fóu sort que, atent En Pére, donà dels esperons al cavall y arrencà a régna abatuda, o millor, gracies que Déu volgué estoçre la vida al nostre rey y esquivar lo triumfe de la injusticia y de la ambició. No romangué, ab tót, aquella passada sens correctiu, per tal que, irat lo Rey de tan gran trahició, al tornar-se-n ab los seus, manà calar foch a la població fins al mur vell y a les embarcacions del port, regressant de nou, a la llum de quelles flames, al munt de Paniçars.

Ab aquesta féta arribaren a recelar los francesos que En aume se concertava ab lo seu germà, y per sincerar-se lo ey de Mallorques se-n anà a Coplliure, ón l'acolliren los hatants, emperò ab lo pacte de no retre la força a la gent de

França. Era per aquesta molt important aquell punt, puix havíen d'entrar per lo seu port les provisions trameses a Marsella, y fent aquella vía per carregar-les una rècula de passat de mil cinch-céntes adzembles, s'hi dexà caure dés de la montanya lo comte d'Empuries, ab cinquanta de cavall y cent pehons, al passar de nits la rècula per la vall de Banyuls, y donà tan bell compte d'élla y dels seus acompanyants, jatsía ab perill de sa propria eczistencia, que arribaren a apoderar-se de quant volguéren, dexant noresmenys estesos en lo camp fins a disset cavàllers y vuytanta soldats.

En tal situació, donant proves de vergonyosa ineptitut los qui dirigíen lo gran exèrcit de Felip, no podíen sinó apelar a un remey meravellós y desconegut per introduhir-se d'una manéra o altra fins a la altra banda de la serra o tornar-se-n ignominiosament per lo metéix camí que éren vinguts. Trobaren lo primer, o, millor dit, fóu-los fét avinent per uns pràctichs conexedors d'aquells asprosos verals, en mala hora temptats per lo qui més interès tindría en condemnar-los: quatre monges, entre élls un senyor abat, que lo Zurita diu que ho éra de Sant-Pére de Roses, lo Muntaner d'un monestir proper d'Argilers, y lo Desclot solament de monges negres, voluntariament, o, com diu lo darrer dels cronistes citats, enviat per lo rey de Mallorques, ensémps ab un cavaller dels séus, nomenat Santa-Pau, a la presencia del rey Felip, fóren los qui donaren compliment a la gran obra (1).

Lamentant-se del fét lo Muntaner, diu que lo monestir al qual pertanyíen aquells monges éra sufragani del de la Grassa, qui éra a Narbona, de què-n resultava que sémpre venía abat d'allà, «per la qual cosa los senyors d'Espanya

(1) La nova del Zurita és la menys probable, puix Roses està a Catalunya, y més regular apar que coneguéssen lo pas per la banda del Rosselló los qui éren d'aquesta comarca y vassalls dels mallorquí, que no los d'ací, impossibilitats llavors de relacionar-se ab los invasors, y sols, en tal cas, conexedors del munt de Paniçars per la banda de Catalunya.

obraríen molt encertadament no permetent que ningú fós prelat en llurs terres, si no éra natural del pahis.»

Esplicà l'abat al rey de França que sabía un camí per lo qual avinentment podría passar tot l'exèrcit, bastant que hi trametés un miler d'homens qui-l gordassen entant que se obriría, per que ningú no pogués perjudicar-los, camí que conexía éll y tots los seus frares, car diariament hi anaven per proveir-se de llenya y de calç. Devers la mija-nit caminaren, donchs, seguint als frares, lo comtè d'Armanyac y lo senescal de Tolosa, capitanejant mil homens de cavall y dos mil pehons, portant cert nómbre d'homens ab axades, palafangues, picots, destrals y demés ferramentes per obrir lo pas, y encaminant-se al coll de la Massana, per allà començaren a treballar, y en tal manéra avançaren, que a trench d'alba, séns adonar-se-n la avant-guarda que allà hi havía, trobaren-se ja tóts dalt lo cim de la montanya, y no tinguéren altre remey los qui formaven aquella sinó desamparar lo punt, fugint vers lo coll de Banyuls, al encontre del estol d'En Castelló.

Comunicada la nova al rey En Pére, va enviar-hi los seus almogavars, emperò havíen ja fét tart, y tant s'éren profitat los francesos, que dominaven ja lo pas. Acometéren, no obstant, los nostres, y jatsía ocasionaren gran damnatge estimbant cavalls y pehons per la montanya; vehent que no éren prou en nómbre, tractaren de retraure-s, encare que complint lo principal obgécte que s'havíen emprès, qual éra fer presoners d'alguna importancia, tant per tenir-los en penyora, com per adquirir noves de çò que passava en l'exèrcit enemich.

Quatre díes esmerçaren en lo passatge les osts de Felip, obtenint passar per lo metéix camí les carretes y bagatge: al sabèr-ho de cert lo rey En Pére, manà tantost fer crida de que-s llevassen les téndes y se-n tornas quiscú al seu lloch respectiu, anant-se-n éll ab l'infant Alfons, lo comte de Pallars, lo vescomte de Cardóna, lo de Rocabertí y los demés richs-homens y cavallers de Catalunya a Perelada, ón los arribà un missatge del monestir de Sant-Quirze, qui està en lo plà, passat lo munt del coll de la Massana, dihent que s'hi

trobava lo rey de França ab tota sa cavallería. Allà aturà Felip per espay de vuyt díes, séns passar avant, méntre que En Pére se mantenía en repos, aparentment, esquivant la lluyta.

Què espèraven en aquesta aparent inacció los dos cabdills, és fàcil de compendre: Felip esperava sabèr que fós entrada dins Roses la armada conduhint los queviures que tant necessitava; En Pére esperava la nova d'haver-se aquella desbaratada per les galéres catalanes. La noticia del primer punt tost arribà al rey francès: la del segón no-s farà esperar gayre. Llavors veurèm la cruel situació en què han de trobar-se los ergullosos opressors de Catalunya; llavors conexerèm la saviesa d'En Pére quant alta no éra, puix que si havía jaquit lo Paniçars, témps sobrava y ocasió oportuna se presentaría per tornar-hi, y dés les crestes de tan gloriosa montanya presenciar les tristes funeralies del gran exèrcit qui parexía invencible y favorejat del cel y de la terra.

Lo Zurita dóna algunes menuderías més sóbre la retréta d'En Pére y la entrada del exèrcit francès. Diu que dominada la serra per los primers qui havíen obert lo pas, pujaren tost fins a set mil de cavall y deu mil pehons, y a bóca de fósch lo romanent del exèrcit començà a passar lo recólze de la montanya; y un colp entrats a Catalunya, la armada francesa vingué pendre terra entre Castelló d'Empuries y lo monestir de Sant-Pére, y lo camp dels francesos s'assegué davant la vila de Peralada, al peu de la montanya tocant a Sant-Quirze, y d'aquí anà estenent-se de la Garriguella a la Garriga, Vall-gornera, Puja-milot y per tot lo plà de Peralada. Axicom abans Felip sospità del rey de Mallorques, aquesta vegada En Pére sentí sospites del comte d'Empuries, crehent que no podía havèr-se verificat aquell pas menys d'estar éll convingut ab los francesos: emperò s'esboyrà encontinent tot recel, ab les protestes de lleyaltat que donà lo Comte al Rey, perferint-se més y més en lo seu servey, y recompensant les seues ofertes En Pére ab la mercè que li fèu del vescomtat de Bas y de les viles y castéll de Castéll-follit, Mont-agut, Mont-rós y Munyol, que lo Rey en

altre temps havía comprat de Na Sibila, mare del propri comte, cosa que tingué lloch (diu l'Annalista) a Girona lo díe 19 de Juny, «un díe abans que l'exèrcit francès acabas de passar los munts.»

Al baxar de Paniçars, encomanà la direcció general de tots los qui-s recollíen al comte de Pallars, encarregant-los que seguissen la camí del pont de Girona, dexant lo de Figuéres, y prenguéssen lo camí de la montanya devers lo monestir de Banyuls, y que no passassen per l'Empordà, consellant açò per lo recel que havía concebut del Comte. En Pére se-n anà per l'altre camí dret a Figuéres, passant orde als de la Junquera que traslladassen la llur roba, cabals y gent inútil de la població al castell de Roca-bertí; mas calgué-li esperimentar una gran sorpresa al arribar a aquella vila, observant que no hi havía dins sinó lo bisbe d'Osca ab algunes gents per defensar-la, y en contra havíen-la desamparada del tót los vehins, cosa que produhí tant d'enuig en lo cor d'En Pére, que arribà a donar orde per que fós la vila incendiada tot-seguit, y ho haguéra fét, a no mijançar-hi les súpliques del prelat defensor, del comte de Pallars y d'altres richs-homens qui l'acompanyaven.

En aquella ocasió fóu con s'esboyraren les sospites respécte del comte d'Empuries, lo qui dés de Castelló anà al encontre del Rey, tornant-se-n tantost per comanament del metéix, ab l'obgécte d'augmentar la fortificació d'aquell punt; y En Pére ab los séus féu la vía de Peralada, resseguint de passada tots los llochs d'aquella frontera, y adhuc la metéxa població de Castelló, tancant-se, per fí, en aquella vila, que fortificà ab noves bastides, ensémps ab los principals richs-homens, per deliberar. Eren aquests lo comte de Pallars, En Ramon Fólch vescomte de Cardóna, En Dalmau vescomte de Roca-bertí, senyor de Peralada, En Ramon de Mont-cada senyor de Fraga, En Guillèm de Mont-cada senescal de Catalunya, En Pére de Mont-cada senyor d'Aytona, En Berenguer d'Entença senyor de Móra y Falset, En Berenguer de Puig-alt, En Ramon de Cervera senyor de Juneda, En Ramon Berenguer, En Guillèm d'Anglesola y gran nómbre de

altres magnats y cavallers tots de Catalunya (1). Aplegats en amigable consell, demanà lo Rey lo llur parèr a aquests lleyals patricis, y, prenent la paraula per tóts, lo de Pallars manifestà, ab cor veritablement català, que no convenía parlar gayre y sí obrar, puix lo témps apressava: que s'esbrinas la possibilitat de sostindre-s aquell punt, com lo Rey desijava, ab les provissions necessaries almenys per mig any, y de totes passades que En Pére se recollis a Castelló, car la seua vida importava més que la de dos mil cavallers. Accedí lo Rey, contra sa voluntat y mogut de les súpliques de tóts, a recollir-se, y ja que éll en persóna no podía alternar en aquells perills ab los cavallers, requirí que almenys hi romangués lo infant En Alfons, com axí fóu, restant lo de Pallars encarregat del comanament militar per gordar lo punt, y, en son cas, fer allò que més convingués.

L'escorcoll de les provisions o vitualles eczistents a Peralada per sostenir-s'hi lo témps necessari no donà resultat, y fent-ho veure als seus companys lo senyor de la vila, En Dalmau de Roca-bertí, li vingué al cap un generós y desinteressat pensament, per esquivar que los francesos, dominant la població, tinguéssen aquell céntre y punt ferm tan important. En tóts témps, y encare en los moderns, la hora de les campanyes de Napoleon I, havèm vist executat en major o menor escala la pensada d'En Roca-bertí, per çò com consisteix en sacrificar lo benestar particular al bé general: «Més val, diu lo noble En Dalmau, que jo perda Peralada, que si ací dins se perdés lo nostre senyor Alfons y ab éll vos perdésseu tots vosaltres.» La idea d'En Roca-bertí éra, donchs, que no podent profitar Peralada als catalans, no profitas tampoch als francesos, que tot-hom desamparas la població, dexant-la abrasada: abans, no obstant, convenía usar la estrategia necessaria per entretenir los francesos, y axí, repartint-se per les muralles, y aparentant cert afany de fortificarse mé y més com aparellant-se per lo combatiment, féren exir de l

(1) Lo Zurita hi afig a aquesta llista, que trauría séns dupte del Desclot, E Armengol comte d'Urgell, y nomena En Berenguer de Puig-vert en lloch d'E Berenguer de Puig-alt. Ignoram quína de les dues llistes sía la més puntual.

vila tots les habitants, en direcció a Girona, per podèr-ne exir després los gordadors d'un colp y séns desorde.

En tal disposició, l'endemà matí, un cós de francesos, que, diu lo Desclot, seríen com uns cinch-cénts cavallers y cinch mil pehons, tirà envers Peralada, aplegant a tocar les muralles: los de dins, qui éren en nómbre de cent-cinquanta cavallers armats y tres mil de peu, obren llavors les portes, se desparen ab gran furia, y reculant los altres fins part defora les barreres, creguts de que éra molt major aquell torrent impetuós que demunt los cahía, comporten que los catalans los acoltellegen y destrocen, a un git de ballesta de aquelles, essent-ne lo resultàt dexar espargits per lo camp, morts o moribundes, set cavallers y trenta-quatre pehons.

Donada aquesta eloqüent lliçó al vantolans francesos, l'estol d'En Alfons tornà recollir-se dins la vila; confiaren naturalment los altres que més o menys tart s'apoderaríen d'aquell clos qui tancava tants valents y quí sap si la metéxa persóna del rey d'Aragó; passà aquell díe, y al matí vinent, con per ventura los escarmentats cuydaven refer-se per venjar-se del mal rebut, començaren los de Peralada a donar grans crits, a aparentar nous afanys de resistencia o de lluyta, y calant foch per tots costats a la població, sortiren-ne, dexant-la abandonada y ardent, espectacle inesperat que contemplaren estupefactes los francesos, entant que, al sol exit, feren-hi cap entrant-se-n fins part de dins les muralles per no trobar qui-ls fés resistencia (1).

(1) Per correspondre ans bé a les senzilles cròniques d'aquells segles que no a una historia seriosa y rahonada dels nostres témps, passamací per alt les relacions que lo Muntaner fa, tocant a dues dones cèlebres de Peralada, la una nomenada la Mercadera, qui lluytà ab un cavaller francès al qual vencé y féu presoner, y una altra, per nom la Palomera, qui-s recollí a la esglesia mentre que la vila anava abrandant-se, y, abraçada ab la imatge de la Verge, esperà la mort, que la-y donaren los malvats picarts, qui féren servir los témples de cavallerius lligant los cavalls als altars sancts: emperò no dexam perçò de recomanar tan delitoses descripcions als poetes y curosos, segurs de que admiraran per élls lo talent y primerenca imaginació dels nostres inimitables cronistes.

Dissort tingué la Mercadera de que fós lo seu panegirista En Muntaner, car n'hi hagué prou ab açò per que lo Cronista de Barcelona tractas lo fét de *invenció* y *d'escas interès*, méntre que poch abans ha fét de la senyora de Montesquiu una proféмbra de cor varonívol.

Lo Muntaner recompta aquest fét atribuint l'incendi als almogavars, y és molt natural que aquests fóssen los encarregats de promoure-l, podent fins supondre que, perduda per perduda la població, no dexaríen aquells bones peces de portar al çarró allò que-ls venía a mà; emperò no fa a meravellar que l'assenyat cronista carrech la culpa en comú a una mena de gents qui no li-n devíen derramar ja may satisfacció, méntre que fóra altrement si censuras l'acte del senyor de Peralada, a les ordens del qual militaven los mil almogavars qui allà restaren de gornició, puix que censuraría, d'aytal guisa, son propri senyor; car és de sabèr que lo cronista y sa familia éren tóts de Peralada, y no podía menys de dolre-s com a bon patrici, per més rahons que ho disculpen, de veure destruit lo poble ón se gronxà son breçol. Les darreres paraules del capítol ón esplica En Muntaner la créma, justifiquen clarament lo motiu per què s'espressà en lo sentit que acabam de declarar: «Perçò metéix, lo rey d'Aragó, e fós qui fós, és tots témps tengut de fer bé a la dita vila de Peralada en general, e particularment a quiscun dels seus naturals; e encare lo senyor de la vila, qui, segóns pot ben sabér-se, perdé tot quant havía en servey del senyor rey de Aragó, axicom me-n prengué a mi e a altres, qui havent perdut gran partida de çò que allà teníem, no-y havèm poscut aprés tornar, ans nos ha calgut córrer lo món, cercant fortuna, a força de prou treball e de molts perills per ón havèm passat, com-se-vulla que la major part dels referits habitadors són morts en les dites guerres de la casa d'Aragó (1).»

La comitiva qui isqué de Peralada se encaminà vers Girona, y dés d'aquí o pot-ser ans d'arribar-hi, l'infant En Alfons, ensémps ab lo comte de Pallars y los demés cavallers y gent d'armes, passà a Castelló a veure lo Rey, lo qui, diuen a una veu los cronistes, tingué gran sentiment de la créma de aquella vila.

(1) Aquestes justes consideracions poden servir de contestació a la nota ab què lo Cronista de Barcelona tracta de *poch patriota* al Muntaner, al qual no-s dexa de rebregar contínuament, per més que-ns repeteix a cada plana *que cal dexar-lo de banda.*

En aquella ocasió apar que alguns dels vehins de Castelló, seduhits per los francesos, havíen consentit en retre En Pére al monarca francès, y ab tal inseguretat per una part, y la falla de forces per altra, per sostenir-se en aquell punt, se afanyà lo Rey a celebrar concell ab los séus, ab assistencia dels habitants de la població, grans y xichs, per veure quina determinació pendríen. Parlà ab gran simplicitat y franquesa En Pére, y a proposta séua lo poble jussà, qui no-res sabía de la trahició y tenía més bona voluntat, perferí-s a una veu axí al Comte son senyor, com al Rey, mas con s'anava a reclamar definitivament la resposta als principals, qui éren los iniciats en lo complot, calgué interrompre-s lo concell, per la veu que donaven los sentinelles de les muralles, cridant: «¡A les armes, cavallers e fantasins, a les armes! los francesos a les portes, y les galéres de França prenen terra tocant del estany!»

Inseguint sa costum, al ohir aquesta veu los nostres, no férem sinó llançar-se abrivadament contra una companyía de francesos que hi havía junct al estany, y reexint d'espargir-la, ocasionant-los alguns morts, se-n tornaren dins ab tota seguretat. Poguéren axí passar aquella nit y prevenir-se,ce rcant camí per salvar lo Rey de les mans dels traydors, cosa que imaginà lo comte d'Empuries, fent allogar un home part de fora les muralles qui, a trench d'alba, cridas:—Exiu, çavallers y fantasins, que tenim ací los francesos!—A tal veu, lo senyor de la població mana repicar la campana, crida tots los habitants que-l seguesquen, no déxen de fer-hi cap aximetéix los traydors; crehent arribada la hora oportuna de retre lo Rey, gitent-se rapidament al camp, y en tant que açò esdevé En Pére y los séus munten a cavall, y exint per un altre cap, se salven axí de la malvada trahició. Al aplegar al camp la comitiva del Comte, vehent los traydors que no hi havía tals francesos ni havía seguit lo Rey, coneguéren la burla que gada los havíen, y tornant-se-n al poble, volguéren venjarapoderant-se de les carretes y equipatge d'En Pére, mas noble Comte, conexent per aquell acte quins éren los veables traydors, aferra la pesant maça, y giravoltant-la a

dreta y esquerra contra los agosarats promovedors d'aquell escàndel, los tracta de vilans, bares y traydors, axórda-ls ab la seua veu, obligant a tornant-se-n dins lo poble tots aquells qui féren semblant de seguir-lo, per més que protestassen de la llur feheltat, y esperonant lo cavall se pren a córrer a més no podèr per lo camí que havía près la comitiva reyal. Agregat a la metéxa, a una milla de distancia, observaren los fugitius que en les muralles de Castelló d'Empuries onejaven ja los penons del rey de França y del Cardinal, y s'alçava en aquell circuit lo crit de:—França! França! Montjoie! Montjoie! (1).—De segur que, al veure arribar lo noble comte de Empuries, sentí lo rey En Pére esboyrades del tót les sospites que de primer havía concebudes tocant a sa lleyaltat, y regonexería que-s conservaven tota-vía al seu entorn homens de cor veritablement català.

En mig de tals penes, serè lo rey En Pére posava esment a quant podía facilitar lo compliment dels seus plans y esperances: méntre que-s dirigía la comitiva a la ciutat que, dés de Paniçars, havía ja assenyalat En Pére com a campament general de totes les forces disperses, de passada trameté dés lo castéll de Pontons En Berenguer de Mont-pahó a Torruella de Mont-grí, per que li amenas d'allà los infants de Mallorques, qui ab prou feynes pogué amenar-se-n lo comissionat, per trobar los habitants d'aquell punt desesperats ab la nova que acabaven de rebre d'ésser entrats los francesos a Castelló. Con tingué en Pére los infants en son podèr féu-los traslladar a Barcelona, y ell, ab tot l'acompanyament, cavalcà envers Girona.

Lo castéll de Pontons, que per incidencia adés mencionarem, sería un dels punts que triaría En Pére com a céntre de operacions o fortalesa de segura retréta con los francesos arribassen fins a Girona, per çò que estant ja a Paniçars, als 16 de les calendes de Juny, donà orde per provehir-lo de municions de guerra, trametent-hi ballestes de dos peus y d'estrep y caxes de cayrells (2).

(1) Lo crit *Mont-joie* o *Mont-joie Saint-Denis* éra generalment lo crit de guerra que usaven los francesos en la antigor.

(2) *Arxiu de la Coròna d'Aragó*, registre 58, foli 26 revers.

Diu lo Desclot que al arribar lo rey En Pére a Girona tingué ja un gréu desplaher, puix trobà la almogavaría qui estava saquejant lo Call judaych, o barri dels juheus, de manéra que, maça en mà, hagué d'abrivar-se personalment lo Rey contra aquella turba, per estalviar malifétes. Però ¿qué té de particular que los espellifats almogavars cometéssen semblants desmasíes a Girona, si allà metéix, per un estúpit fanatisme difícil de concebre en aquests témps, estaments respectables induhiren més d'una vegada lo baix poble a posar per obra propòsits anàlechs contra los desventurats juheus, arribant fins al estrém de burlar la autoritat reyal, desohint la veu compassiva del propri rey En Pére, y atropellant als seus oficials y dependents?

La ciutat de Girona, per sa situació e importancia, éra lo punt més apropòsit per resoldre lo gran dilema que havía plantejat la política de França d'acort ab la de Roma. De la resolució d'aquest dilema depenjava que lo dret de gents y la independencia de les nacions fóssen considerades d'aquí-avant com lo fonament de la pau general del món; o que s'erigis com a escola lo domini de la força bruta sóbre totes les lleys y drets adquirits. Déu no podía permetre que anas per terra lo primer. No obstant, lo vulgar de la gent, podent-se compendre sóts aquest nom en aquelles centuries de ignorancia una molt gran part d'homens de totes categoríes, apart del poble baix, per bé que regonegués la justicia de sa causa y tingués ferma esperança en Déu, havía de duptar, induhit per lo propri instinct de conservació, davant los exemples pràctichs que anava contemplant incessantment, puix la lley del major nómbre no tenía contrast, y qui lo-y oposas calía-li ésser víctima de la fam, del foch o del ferre, séns remissió ni esperança.

Molt gran sería lo patriotisme dels nostres per sobreposar-se a aytals realitats qui menaçaven ja de prop, y no més e lo talent d'un gran home, sols la mà de la Providencia iant al escollit per operar tan insigne miracle, podía en critiques circumstancies fer que la petita nació catalana, ssangrada, abatuda y comparativament pobre, burlas ab

gloria l'ergull de la prepotent, robusta, ensuperbida y soberga nació francesa, a-les-hores que més segura creya aquesta de dexar triumfant en lo sol català lo tirànich y anti-cristià dret de la força.

Los exèrcits de Felip, aprés d'havèr traspassat les fronteres del régne llur, dominaven quasi del tót dos Estats fronterers, los habitants dels quals, si bé per dependencia feudal éren vassalls del rey de Mallorques, procehíen, emperò, de la gran familia catalana, y catalans éren per llenga, costums, recorts y aficions, havènt-se separat d'aquells sols nou anys abans, en virtut del testament d'En Jaume *lo Conqueridor;* tras los comtats de Rosselló y Cerdanya, als quals nos referím, la gran força, reexint de rómpre les fronteres catalanes, baluarts inespugnables que no havía ja may gosat acometre ninguna ost francesa dés los témps de Ludovicus Pius, estenía ses importants falanges per lo territori empordanès, les tres principals viles de qual, Peralada, Castelló y Figuéres, mal llur grat, veyen esbategar en llurs marlets los penons dels llirs; y si, per fí, tenía lo director de la crohada valor o aptesa per que aquells s'allanegassen més cap al interior, que passassen del territori empordanès al gironès, y dominassen la important ciutat de Girona, éra de creure que la conquesta avanças a pas de gegant. Car, noresmenys de tenir assegurada per semblant vía una gran part del territori menys conquerible de la Catalunya antiga, d'aquell que tantes vegades gonyaren y perdéren los francesos carlovingis y los primers restauradors de nostra patria, éra Girona un céntre de operacions, en comunicació ab los pobles de la costa marítima, per ón fàcilment podíen entrar socorsos de França; y ab la trascendencia y significat que tindría la sotsmissió d'una ciutat de tan nobles y preclars títols, considerada com a una de les primeres places de guerra y residencia de autoritats de la més alta jurisdicció, prompte los territoris qui s'estenien entre Girona y Barcelona amollaríen a la impetut del corren general y podríen ab rahó dir los ergullosos opressors qu ja mig Catalunya obehía a la llur veu.

Séns fer nosaltres gala de coneximents estratègichs

militars, solament lo bon sentit, girant los ulls a la carta geogràfica, nos fa dir que, o los francesos avançaren ab desconfiança en la conquésta de Catalunya, con no volíen llunyar-se gayre de la costa, o no combinaren be lo plan de ocupació, puix que partint llur exèrcit en dos grans cossos, fentne entrar l'un per Navarra o Aragó, més fàcilment obtingué ren lo triumfe o preveuríen lo desengany, estalviant-se axí les grans pèrdues qne naturalment los calía esperimentar internant-se en una sola direcció y per graus, séns tindre la positiva seguretat de podèr-se-n tornar con arribassen a patir fretura o obtinguéssen un territori més desavinent de dominar que los primers, com haguéra estat lo de Barcelona, si aquesta ciutat, com a darrer y desesperat recurs, se constituía en céntre general de defensa y de resistencia.

En part no dexà de intentar-se per los francesos lo plan de dóble invasió, per çò com se recordarà lo llegidor de les irrupcions assajades en la frontera de Navarra, y les moviments d'En Joan Núnyeç: emperò tot allò podía considerarse com a recurs secundari e insignificant, sóbre-tót estant en defensa Aragó, y la poca reexida que-n obtingué per aquella banda esplica la desconfiança del francès, qui no volgué partir ses numeroses forces en dos grans estols, tement que al restar l'un desbaratat, per fam o batalla, hauría de sotsmetre-s l'altre indefectiblement. Previngué-s, ab tot, lo nostre rey, y no dexà de vetllar per que no favorissen als atrevits estrangers certs estaments, com esdevingué aquí al facilitar lo pas per lo coll de la Massana; y axí escrigué als richs-homens, cavallers y universitats d'Aragó, fent-los assaber la entrada del rey de França al Rosselló y manant-los alhora los monges del monestir del Vayo, fronteriç a Navarra, per havèr sabut que cuydaven retre lo castéll als qui per allà entrassen.

Com En Pére conegués los mijans de què-s valía lo francès per avançar dins Catalunya, aximetéix regonexía los deectes de què patía lo plan de campanya dels invasors y la transcendencia que tindría en tot Catalunya la ocupació de Girona. Convenía, donchs, qne resolgués ab los séus adictes

què se-n havía de fer d'aquesta ciutat, y perçò, aplegant-los entórn séu, demanà-ls-hi llur çonsell, tot informant-los, en part, de la idea qui-l guiava en lo comport que fins en aquella hora havíen observat, y que per avant creya observar. Llarch e interessant és lo discurs que lo Desclot posa en bóca del Rey, mas cereant-hi la veritable essencia, resulta al cap de-vall que no éra ocasió aquella de parlar, y sí de obrar; que l'abandonament dels llochs, ocupats a-les-hores per los francesos, éra un avantatge, car axí no-s perdíen sinó los llochs, fàcils de recobrar a la primera ocasió, con, perfidiejant en llur defensió, feya mester gent y queviures, que irremisiblement haguéren-se perduts, tot privant-se de la utilitat que aquella podía reportar en les batalles campals, y darrerament, que la carestía de queviures havía de produhir tantost grans baxes en l'exèrcit francès, qui no podènt-se per lo seu nómbre sostenir gayre témps, ans de dos mesos havía de veure-s delmat per les malalties que esperimentas, per la guerra ordenada que hom li fés y per la omnipotencia de Déu, de manéra que llavors fóra hora d'acabar ab tals enemichs o de obligar-los a una vergonyosa reculada.

No déxa d'ésser açò també un plan de guerra, més fundat, con, per los resultats, hom veja la esperança que abrigava en lo cor En Pére, de dexar los invasors séns los grans mijans de subsistencia que nécessitava; y la conferma sóbretót lo pronòstich que fa de que no passaran dos mesos que no-s vegen los francesos perduts o envergonits.

A conseqüencia del acort que-s prengué entre los capitants y lo Rey, a sabér, de defensar Girona tant de témps com fós possible, licenciaren-se totes les milicies locals qui allà s'éren aplegades, ab orde de tornar-se-n als llurs respectius pobles, y de comparèxer préstament con fóssen de nou cridats: va manar-se, ab pública crida, que isquéssen tots los habitants, llevat d'aquells que lo Rey assenyalas com a aptes al servey militar; provehiren de vitualles, procurant les suficients per la gornició fins a Nadal, y resolt a que no romangués allà lo Rey, lo vescomte En Ramon Fólch de Cardona, ab una generositat y patriotisme qui l'honren sobira-

nament, digué a En Pére aquestes paraules: «Som jo alcayt de Girona, e per los usatges de Catalunya, ni puch escusar-me-n ni vull fer-ho. Volènt-ho vós, jo romandré a Girona; donau-me los cavallers y la companyía que ací faràn mester, donau-me los queviures bastants a mantenir-los, e-us juram que ací dexarèm tóts la vida, o, séns lo vostre coneximent y voluntat, no abandonarèm una fortalesa axí important com és la ciutat de Girona, sinó en l'estremat cas de que-ns manquen los queviures.»

Agrahint lo Rey ab bones mostres d'afécte les ofertes del cavaller que ell estimava *com a ún dels millors del régne*, li oferí posar al seu comanament vuytanta cavallers, ab armadures per élls y los llurs cavalls, trenta ballesters a cavall, dos mil cinch-cénts fantasins, bons y escollits, y entre aquests sis-cénts ballesters sarrahins del régne de Valencia, ab ballestes de dos peus. Aquesta trópa mahometana séría ja resultat de les enquéstes fétes a Valencia y a Granada, y fins a Africa, per En Conrat Llança, segóns més amunt manifestarem, y en vista de diversos documents qui s'escondiren fins are a la nostra Historia, podèm creure que fóu lo cap de la ost sarrahina aucsiliadora d'En Pére, y séns dupte defensora de la ciutat de Girona, Cahim fill de Jahie Abeninaome (1).

Trameses, donchs, dés de Barcelona a Girona, totes les provisions necessaries al indicat obgécte, y repartida la gornició en diferents companyíes, lo comanament de les quals prenguéren lo metéix Fólch, En Guillèm de Castéll-aulí, En Guillèm d'Anglesola y altres distingits personatges, procehiren a la major fortificació de la tórra Gironella, qui dominava la ciutat, se desbroçà en lo possible la part forana del antich mur, fortificant també de prompte los edificis públichs qui hi romanguéren, y, resolts ab varonívol esperit y patriòtica decisió quants s'encarregaren de la defensa, esperaren per una part lo moment de rebujar dés de les muralles l'atropellador embat d'aquella mar de gent forastera qui endret allà havía d'aviar-se, y per altra la ordenació del prohom séns segón, en qui éra llavors simbolitzat lo veritable esperit pa-

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, registre 58, foli 22 y següents.

triòtich de la nació catalana, les instruccions y comanaments del rey En Pére, qui, plè lo pit de dolor y d'esperança se llunyava dels murs de Giróna, y encaminava silenciós los passos vers la seua benvolguda capital, envers la ciutat de Barcelona, la més fehel y generosa amiga dels antichs reys.

De fatal resultat per l'esperit públich fóu aquesta rabent travessía empresa per lo Rey en ocasió de tants perills, per tal que assegura lo Desclot que, al sabèr-se la arribada d'En Pére a Barcelona, mólts se desesperaren, partint de les cases llurs, y dexant abandonats pobles, castélls y llogars per anar a refugiar-se en los munts o a escondir-se en mig dels boscatges. Fá ab tal motiu lo citat cronista una ressenya general, que devèm transcriure, car, si bé ofereix una trista pintura del estat del pahis, acredita al metéix témps que no havía desaparegut del cor dels catalans llur antiga y celebrada fermesa, y bastaría un lléu bufada de la sort per revifar soptosament la ardent flama de llur patriotisme, disminuida solament a-les-hores en apariencia.

Veus-ací l'estat de les fortaleses qui-s tenien encare per lo rey d'Aragó, ab tót y lo domini crexent dels francesos: al Rosselló conservaven-se Castéll-nóu, Montesquiu y una altra propria de mi senyora Estela de Castéll-nou; lo castéll de Roca-bertí, de Requesens, Carmençò, Llers y Sant-Salvador, propris del comte d'Empuries y d'En Dalmau de Rocabertí, en l'Empordà; al Geronès, la ciutat de Gиróna, lo castéll de Besalú y Camp-rodon; al Vallès, lo castéll de Mont-soriu, *l'un dels més bells* y *nobles del món*, propri del comte d'Empuries, lo de Mont-cada del vescomte del Bearn, y lo de Montornès que possehía En Berenguer d'Entença. «Llevat d'aquestes fortaleses, conclou lo Cronista, tots los demés llochs qui-s trobaven més enllà d'una jornada lluny de la ciutat de Barcelona, éren abandonats y derruits, séns romandre-hi ningú: de tal manéra s'éren aturdit, al sabèr que los francesos ocupaven tot l'Empordà, y que lo rey de Aragó s'éra recollit dins de Barcelona.»

Taula

—

CAPITOL XXIV

LA CONQUESTA DE SICILIA

ANY 1281

CAPITOL XXV

DÉS DEL ANY 1281 AL 1284

CAPITOL XXVI

DÉS DEL ANY 1284 AL 1285

Historia de Catalunya

HISTORIA CRÍTICA

CIVIL Y ECLESIASTICA

DE

CATALUNYA

PER

D. ANTONI DE BOFARULL Y BROCA

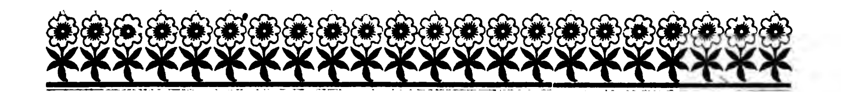
LLICENCIAT EN JURISPRUDENCIA;
INDIVIDUU CORRESPONENT DE LA REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA, DE LA ARQUEOLÒGICA DE BÈLGICA, DE LA SOCIETAT MEXICANA DE GEOGRAFIA, ESTADÍSTICA E HISTORIA, Y DE NÚMERO DE LA DE BONES LLETRES DE BARCELONA: OFICIAL DE PRIMER GRAU DEL CÒS FACULTATIU D'ARXIVERS, BIBLIOTECARIS Y ANTIQUARIS, AB DESTÍ A L' ARXIU GENERAL DE LA CORONA D' ARAGÓ; PREMIAT, PER UNANIMITAT, AL CERTAMEN OBERT PER L' ATENEU CATALÀ LO 1869 SOBRE ESTUDIS HISTÒRICHS, CRITICHS Y DOCUMENTATS DE UN PERIODE DE LA HISTORIA DE CATALUNYA; AL DE GIRONA LO 1875 PER TREBALLS HISTÒRICHS-CRITICHS D' OBGECTE ANÀLECH, Y EN ALTRES DIVERSOS CERTAMENS DE CARÀCTER LITERARI.

Enriquida ab apèndechs
contenint notes y documents aclaratoris segons les més modernes descobertes històriques

TOMO X

COMTES-REYS

BARCELONA
BIBLIOTECA CLÀSSICA CATALANA
1907

CAPITOL XXVII

Acabament de la guerra contra França

La armada francesa va apoderant-se de la costa: avançada del exèrcit de terra. Grotesca coronació del *rey del xapeu* a Llers. Lo comte de Fóix cuyda ensibornar al de Cardona: magnífica contestació d'aquest. Setge de Gióna: proheses dels defensors. Destacament a Besalú y Hostalrich: serveys que aportaren. Disposicions encertades del Rey. En Marquet y En Mallol, ab la armada catalana combaten la francesa, y fan presoner lo seu almirall Lodeve. Lo Rey e lo poble de Barcelona reben ab entusiasme los vencedors. Va lo Rey a Mont-serrat, y fent una nova crida al pahis, s'acosta a Giróna aparellantse a lluytar. Prohesa de cavallería, acomesa per lo Rey. Noves proposicions del de Foix al Cardóna. Arriba En Roger de Lluria ab sa armada a Barcelona. Lo Rey consent llavors la rendició de Girona als francesos. S'ajusten les galéres d'En Marquet a les d'En Lluria. Abdós mariners destrocen la armada francesa, ab presó del seu almirall Escot. Assentada a Cadaqués d'En Lluria y lo de Fóix, y nou desengany d'aquest. Barbaritat no justificada. Lo rey Felip malalt a Castelló. Observacions sóbre lo lloch de sa mort. Missatgers a En Pére, solicitant la segura retirada del exèrcit francès. Batalla en lo coll de Paniçars. Infules, tantost apaybegades, del gobernador francès de Giróna. Làpida commemorativa del recobre d'aquesta ciutat. Lo rey fa sabedores del seu triumfe les potencies. Catalunya reapareix ab tota sa vigoría e importancia. Lo miracle de les mósques: magallades dels cronistes. Castich de traydors sicilians. En Pére reclama lo príncep de Salern, que guarda després dins un castéll de Barcelona. Preparatoris d'espedició contra Mallorques. Malaltía del Rey, son testament y mort a Vilafranca. Escenes singulars a la cambra reyal. Vertadera data de la mort. Translació del cadavre a Santes-Creus: mausoli y epitafi. Fills legítims y naturals. Féts providencials. Monografía sóbre lo gran savi En Arnau de Vilanova

OBSERVANT en la carta geogràfica la direcció duya que en son gradual avançament l'exèrcit francès, és de regoièxer que seguía una ratlla dreta, lo cap de la qual venía ısser lo poble y port de Blanes, a vuyt lleugues solament

de Barcelona. Progectant per ventura En Felip escollir aquell punt com al més apropòsit per estar en comunicació ab la armada, pendre-hi nou reforç de vitualles, y amblar axí ab major dalèr a la conquésta de la capital y del seu territori, donà orde a son almirall, estacionat fins a-les-hores ab lo bò de les galéres a Coplliure, que les estengués de llarch a llarch de la costa fins a Blanes, apoderant-se, en passant, de tots los ports y enjovant a la força les persónes y llochs qui li contrastassen, cosa que no tingué efécte, referent a aquesta darrera disposició, per tal com trobaven los pobles abandonats. Axí que, dominada sens gran esforç tota la ribera, cenyí-s l'almirall francès a repartir les seues naus en aquesta fórma: una part de la armada romangué al port de Roses y la altra anava dés d'aquest punt a Narbona y Provença, retornant ab carregaments de queviures.

En tal situació, sabènt lo rey de França que-s fortificava Giróna, aparellant-se a la defensa, resolgué tirar avant, calculant séns dupte que aquella conquésta fóra la clau per dominar préstament tot Catalunya: éra axò, si fà no fà, un avantatge per los plans amagats d'En Pére, puig que l'enemich s'internava més, agombolava la major part de les seues forces a un punt, y quant més aplegades y més internades, pijor sería per élles, si lo nostre Rey aconseguía l'altre avantatge que esperava, a sabèr, que no poguéssen arribar a Blanes totes les galéres de la armada francesa, o millor, que en aquest port o en un altre dels anteriors que triat havíen per efectuar los desembarcaments de queviures, fóssen desbaratades séns conseguir lo llur obgecte, séns poguer proporcionar aliment a la multitut immensa de famejants guerrers qui s'encaminaven a la conquésta de Giróna. No trigarèm a veure aconseguit aquest segón avantatge, per lo qual havía de resoldre-s lo gran dilema demunt mencionat.

Abans no vejam açò que esdevé en la mar y en los encontorns de la ciutat que defensava l'intrèpit En Fólch de Cardona, convé, no obstant, donar compte d'una escena grotesca que tingué lloch a una de les poblacions del Empordà en los murs de la qual onejava encare lo penó de Catalunya,

ans de resoldre-s lo mal concellat Felip a avancar cap a Girona. L'abandonament de les poblacions marítimes s'esperimentà també en les del interior, axí que, vagaren del tót los grans ginys de guerra, y los famosos guerrers coberts de ferre de cap a peus entraven plana y pacíficament dins les fortificacions y apropriaven-se les tórres y marlets séns la honor de la conquésta, séns desenveynar la espasa. Al acostar-se a Sant-Salvador, que éra una de les fortaleses que-s teníen per En Pére, creguéren que per sort hi podríen cometre alguna prohomenía qui servís de gran exemple a la terra; emperò entre la carestía de vitualles que patíen los seus gordadors y sa propinquitat a Roses, dés de ón se veuríen contínuament acaçats, per ésser punt del qual no podíen apartar-se los francesos com a destinat al arreplech o desembarcament de queviures, sotsmetéren-se, menys de resistencia, a mercè del rey de França y del Cardenal.

Gran importancia donaren los francesos a semblant adquisició, per çò com aconseguiren apoderar-se, no ja d'un castéll abandonat, mas d'una fortalesa qui cuydà defendre-s: emperò migrada éra aquella gloria y major lo-ns n'esperava en un altre punt proper a Llers, los habitadors de la qual, o per tenir més valiment o per ésser més resolts, lluny d'escoltar los oferiments d'En Felip, se resistiren ab gran vehemencia. Vuyt mil cavallers y cinquanta mil homens de peu s'esteníen entórn d'aquell insignificant castéll, pigmeu atrevit qui gosava alçar lo cap davant lo descomunal gegant, qui-n tenía prou per dominar-lo ab dexar caure la una de ses mans. Un díe y una nit durà, no obstant, lo formal setge; catorze acomeses donaren en tan curt espay de témps los parents de En Rotllan, y tants de cadavres dexaren entórn dels murs, que ab prou feynes podíen atansar-se-ls-hi los fantasins o pehons.

Escorregudes al cap-de-vall totes les municions de guerra, aclaparats de tanta brega los prous defensors, no tinguéren altre remey sinó reclamar, com los de Sant-Salvador séns combatre, la mercè y gracia dels dos directors de la crohada, y aquests accediren a la súplica ab lo goig inefable, só-

bre-tót per part del Cardinal, de poder entrar, com entraren, en llur triumfe, y donant-se ayres de conqueridors, en la famosa Llers, famosa, sí, per sa heroyca defensa, emperò famosa també als ulls del flamant legat, qui estimà lo lloch apropòsit per ésser considerat com a improvisada córt, e hi erigí l'imaginari setial de monsenyor Carlets, lo front del qual no havía tingut encare la honra de veure-s coronat en los seus dominis, en una terra que veritablement los seus guerrers la haguéssen conquerida y la haguéssen humitejada ab la llur sanch. Sería gran la galivança del Cardinal al concebre aquest gran pensament, car séns perdre témps disposà la cerimonia de la presa de possessió del nou reyalme, coronà ab ses propries mans l'enganyat Carlets, li confermà axí la patent de rey del *Xapeu* o de rey del vent (com lo nomenà son germà Felip), féu després lo venturós coronat lo repartiment dels dominis entre los seus barons y cavallers, y fins va nomenar-se un senescal per lo nou Estat (1).

Al ferir los ayres lo crit de «¡Visca lo rey Carles d'Aragó!», si alguna rafagada de vent o algun echo reexí de fer-lo atènyer fins al antich monestir de Ripoll, ón reposaven en santa pau los cadavres dels primers comtes de les Marques, d'aquells primers prous de la terra qui sotstraguéren-se del tót al jou dispost en altres segles per los franchs, lluny de commoure-s les venerandes momies, de segur que esclafirien dins les llurs no profanades tómbes una riallada general, qui també havía de trobar ressons per transmetre-la a tots los caps de Catalunya, essent tan èpica remor lo seny per lo qual tots los abatuts cors catalans havíen de recobrar nou alè, desijant fer complert lo ridícol de la conquésta de Catalunya ab la

(1) Lo Cronista de Barcelona nos descriu minuciosament lo segell de rey de Aragò que començà a usar lo jóve En Carles, assegurant que és tal *com és de veure en mólts dels seus diplomes*. No ho duptam; emperò voldríem sabèr ón ha vist aquests abundants documents lo senyor Cronista, car donaría açò entenent al llegidor que són a Catalunya. En tal cas lo qui-ls haurà vist serà lo senyor Amar autor de la nota traduhida al peu de la lletra per lo senyor Balaguer, qui solament ne va ometre la referencia, que és lo més important, a sabèr, *Archivi di reame di Francia, J. 587, e in altri fascioli.*

més vergonyosa humiliació per los ergullosos qui cuydaren empendre-la.

Coronat, donchs, *lo rey del Xapeu* passà En Felip ab los seus estols a Girona. Gran part d'aquests se llunyaren fins més enllà del pont, segóns lo Zurita, y dividit l'exèrcit per estancies, vingué a restar assegut lo campament entórn de la ciutat, essent tramès tan prést per lo rey de França lo comte de Fóix al vescomte de Cardona, per proposar-li que, o retés la plaça, en qual cas lo faría lo més poderós richhom que hi hagués en tot Espanya, o estigués l'endemà aparellat per la batalla.

Es de creure que lo de Fóix, essent emparentat com era ab lo vescomte, usà tota la diplomacia, o totes les retòriques, com diuen vulgarment, per temptar lo constant català, y que ab les prometences hi alternaren menaces, refecsions, consells y recorts de la amigança d'altres jórns. Curiós a més no podèr és lo diàlech que porta lo Desclot, entre aquests dos personatges, y en les respostes del de Cardona sobressurt la antiga constancia y altivesa característiques dels catalans —tant desfigurades en lo díe de vuy,—car rebujant perfertes y menaces, li retrau al de Fóix sa deslleyaltat con li consella que sía traydor y covart; li diu que no vol consultar ab los seus cavallers per sabèr ja que li donaríen lo millor consell, y si dolent lo-y donassen no-l seguiría; li recorda que lo llinatge de Cardona té intacta la seua anomenada y no ha d'ésser lo qui tal nom porta qui haja de conquerir-se los títols de infamat, fals y traydor; y a la darrería li fa menys-preu dels avantatges que li ofereix en nom del Cardinal, lo qui, per son caràcter podía absoldre-l de la feheltat y sagrament prestats al rey d'Aragó, puix, hi afig en conclohent, «bé-m crech que lo Cardinal poguéra absoldre-m en esguart a Déu, emperò segur que no-m podrà absoldre de mal renom, ni empatxar que la gent murmur sémpre de mí.»

Dés d'aquest moment y sabuda la contestació del altiu defensor, procuraren estrènyer més y més lo setge; y lo Cardinal més irós que lo rey per lo rebuf no esperat, arribà a pronosticar que ans no passaríen deu díes romandríen escla-

fats sóts les plantes dels seus campions lo Cardona y tóts los séus. En conseqüencia començaren també l'endemà los moviments agressius per una y altra part, formant una tanda de féts notables tan numerosos que, com diu lo Desclot, «bastaríen a fer una llarga historia si-ls volgués referir.» Recomptarèm, no obstant, los que consignen (y en especial aquest cronista) los antichs annotadors de les nostres glories, com a esdevinguts en los primers témps d'aquell important setge.

Advertiren aquells que En Ramon Fólch, atenent-se a una tàctica que no dexaría de conèxer, manà que ningú no sortis per més que fóssen provocats o insultats, emperò que impacients los ballesters sarrahins, obriren un portell a una paret que hi havía part defora lo mur tocant a la barbacana, y per aquell dexaren anar una sexantena de fantasins, los quí ballesta parada y punyal al cinyell, embestiren de nits contra una ténda d'un cavaller de Normandía, qui, en aquella sahó, estava sopant ab altres cavallers francesos: hi entren los ballesters ab les ballestes empenades, cinch dels qui-s mouen per fer resistencia cauen traspassats per lo rabent dart, y los restants, en nómbre de trenta-vuyt, són lligats y conduhits, per lo metéix portell tocant de la barbacana, dedins Giróna. En Ramon Fólch perdonà als sarrahins aquella desobediencia en gracia de la prohesa, y los francesos, no sabènt a qui atribuir la culpa del assassinat dels cinch cavallers, sospitaren de dos vassalls del comte de Fóix, y férenlos penjar incontinent, y com lo governador de Giróna los ovirés dés les muralles, crehent per l'aspecte que seríen catalans, féu penjar per los peus entórn de la muralla los trenta-vuyt presoners del díe abans.

Aquest fét donà peu a una altra prohesa. Volènt venjar los seus companyons, isqué del campament un còs de quatre-cénts cavallers, resolts a entrar per l'arrabal esterior d l mur fortificat, ón de fét penetraren, anant a raure a una pla a que hi havía al entrant del carrer dels juheus: vehent q e ningú no-ls deya res, s'arriscaren fins a les portes; mas l vors En Ramon Fólch mana soltar la cadena qui tancava

pas, y broqueu sóbre los francesos sexanta cavallers armats, ajudats per cinch-cénts pehons. La lluyta és feresta, y no essent prou resguart les armadures a la dretana puntería dels nostre, giren grópes los agosarats, dexant emperò escampats per terra alguns cadavres, y entre élls lo d'un nebot del cap de la partida. Al adonar-se aquest de que no tenía aquell al costat séu, refà la seua gent y torna per dur-se-n lo cadavre; mas noves descàrregues de ballestería atropellen als francesos, augmentant lo nómbre dels morts que abans hi havía, y romanent junct al cadavre del nebot lo del metéix oncle qui poch feya lo plorà. Féu allogar lo de Cardona los cadavres d'aquells cavallers al peu de la muralla, per que axí, volènt-los recobrar los séus, s'acostassen més y poguéssen fer-ne nous escarments, com efectivament ne féren tantes vegades com los altres s'aventuraren.

En tal estretor, lo rey de França arribà a oferir al de Cardona cinch-céntes y adhuc mil lliures torneses per que li permetés recollir los cadavres d'aquells dos personatges axí ilustres, responent-li l'altre que solament per aquesta circumstancia ho admetría, sabènt que éren varons prous y honrats, emoerò no per diner, que no-n freturava y-n tenía de sobres, ni per mirament al rey de França, ni per altra rahó alguna; vehent lo qual, féu-hi anar En Felip deu pehons séns armes qui-ls recolliren, regonexent en axò la cavallerositat del Cardona.

Lo rey En Pére romangué a Barcelona, la qual ciutat manà reforçar ab tot quant éra necessari a sa defensa, y consultant ab los seus cabdals varons, acordà la convinença de mantindre estols actius en los encontorns de Girόna qui constantment enujassen los assetjants, y vigilassen lo pas de convoys per apoderar-se-n per qualsevol mijà que fós. A aytal fí, trameté a la frontera de Besalú En Asbert de Mediona ab sexanta cavallers armats y dos mil pehons, tancant-se los demés cavallers y gentils-homens a Hostalrich.

Les correríes verificades per les gents d'aquests dos destacaments fóren de gran resultat: «tots-jorns se feyen molt bones empreses, y no-s passava díe séns córrer fins a les tén-

des del exèrcit francès, ón mataven cavallers y fantasins, o bé s'allogaven per los camins y de colp s'apoderaven de cént o dos-cénts carruatges, fent-se ab les vitualles, armes o diner que portaven al exèrcit francès. Y feyen en diferents llochs magnífiques preses, que-n fóra llarch lo recompte, agafant ja cinch, ja deu presoners, més o menys segóns la aventura, los quals se-n duyen ab sí, venent després los fantasins del tót com si fóssen sarrahins, de manéra que per menys de cinch sous podía tindre un francès lo qui volgués comprar-lo.»

En quant a les forces de mar, disposà En Pére que ónze galéres que allâ tenía, armades y provistes per qualsevol aveniment, manades per los viç-almiralls En Ramon Marquet y En Berenguer Mallol, vigilassen sémpre les platges properes séns llunyar-se gayre de la costa y sens dexar de ulls la ciutat, per defensar-la, si convingués, d'altres forces marítimes qui allà poguéssen atansar-se. Encare adoptà un altre recurs qui éra de gran utilitat, com ho fóu lo donar facultat als mariners qui volguéssen per anar en córs contra los francesos, donant-li a éll lo cinquè de les preses; y axí començaren a formiguejar tants de bastiments y embarcacions lleugeres, donades a aquest ofici, passant y tornant de Barcelona a Narbona, que no s'escapava ningun vaxell de conducció, particular o del rey, séns que caygués en mans dels nostres corsaris, los qui feyen després bons encants a Barcelona; axí de viures com d'estofes, arnesos y demés que conduhíen de Marsella y altres ports de Provença; va distingir-se en especial un alicantí nomenat Albesa, lo qui, ab una fusta armada de vint y vuyt rems, acometé famoses prohesses, fins en la metéxa platja de Narbona, de quê dóna llarch compte lo Desclot, al dir que les barques armades dels nostres corsaris éren de diferents punts y particularment de Valencia, Barcelona y Tarragona.

No roman ocult, donchs, l'avantatge d'aquest sistéma per lo rey y la nació, per çò com ab les contínues arribades dels corsaris se tenía minuciosa noticia dels moviments de la armada enemiga, y de les provisions que dexava de rebre. Com, ab tals esbrinaments, goytassen los nostres viç-almiralls una

ocasió oportuna, interim que esperaven la vinguda d'En Lluria ab ses galéres de Sicilia, de segur que aquells esperts mariners la profitaríen, ab la benevolença del Rey. Temptatives faríen, ab aquest obgécte, de llunyar-se més y més de la fita que teníen assenyalada per no dexar indefensa Barcelona, y, com no-s presentas avinentesa, produhiría açò contínues entrades y exides del port, donant axí peu a que la gent vulgar començas de murmurar, arribant a dir si En Marquet y En Mallol s'enteníen ab los francesos.

Un díe, per fí, les galéres catalanes partiren ab cert aparat diferent de les altres vegades, puix que s'embarcaren los viç-almiralls acompanyats de tots los ballesters, y portant les banderes, com donant entenent que éra aquella empresa veritablement de guerra, y féren la ruta de Sant-Feliu de Guíxols. La armada francesa tenía repartides, dés d'aquest punt fins més enllà de Roses, tot lo llarch de la costa, les seues galéres, emperò més ençà d'aquest port n'hí havía vint y quatre d'escollides, ab lo millor de sa gent, comanada per l'almirall o cap En G. de Lodeve.

Segóns la relació del Muntaner, és probable que estiguéssen ja prop de Sant-Feliu, per tal com diu que éren exits lo díe abans de Roses, y havíen d'havèr passat un cap que a-les-hores ne deyen d'Ayga-freda. Per les menuderíes que-n dóna, vé a compendre-s que no aturaren les nostres davant Sant-Feliu, sinó que-s féren mar endins, trametent una barca a Roses, ón estaven convinguts ab los nebots d'un tal Eras, per adquirir noves certes del enemich, com de fét axí ho conseguiren.

Emperò, com-se-vulla que sía, les nostres ónze galéres y dues fustes armades, que éra l'agregat de la nostra armada, oviraren les vint y cinch de França en algun punt intermijà dels dos abans citats y, més o menys propinques de Roses o de Sant-Feliu, anaren al llur encontre, promptes a entrar en batalla. Prescindint de la valor y esperiencia dels nostres en coses de mar, séns dupte aparexerà massa desigual lo nombre d'abdós combatents per que los catalans se-n portasse la victoria; emperò lo Muntaner apunta dues circumstan-

cies a les quals per sort fóu deguda aquella, y són: primer, que les galéres franceses no acometéren al plegat, sí solament quinze, dexant les altres deu, qui precisament caldría-ls donar una gran volta, per que atacassen per la pópa, ab la idea d'encloure los nostres en mig; y després, que-s confià tot ans de la mescla (com és costum entre catalans) als ballesters de taula (1), los qui tot just havíen desparat dexaven rases les cobertes dels vaxells enemichs. Faça-s compte, donchs, quiscú, ab la lleugeresa y promptitut acreditada dels nostres, als quals no convenía dormir-se en tan favorable conjunctura, com profitaríen lo témps per embregar-se ab les quinze galéres y desbaratar-les ans no s'acostassen les deu qui veníen per la part de pópa, y l'avantatge que portaríen en lo moment del abordatge, si ja teníen inutilitzada a ballestades la gent més florida qui, per altra part, usava primer per sa defensa la espasa, bordó o llança, que no ballesta.

Axí fóu lo resultat que, en la acomesa dels catalans, restaren voltades per les ónze galéres nostres set de les franceses, entre élles la del almirall Lodeve: trabades ja les unes ab les altres, entraren los nostres al abordatge, saltant en les embarcacions enemigues, y coltell en mà, repartint a bell ull colps y estocades a tort y a dret, tal compte donaren dels qui feyen-los la contra, que arribaren a empresonar-ne sols dos-cénts per restar tots los altres morts o ferits. Acudiren per la part de Mig-jórn unes sageties armades de narbonesos, y girant llavors contra élles lo combat, puix inspirava als nostres major valor la seguretat del triumfe, poch hagué de costar fer-les sotsmetre, en vista de què, les galéres de Marsella, qui estaven devers Ponent (séns dupte de les deu qui devíen atacar per pópa), féren força de rems, corrent al encalç del navili cabdal de França, qui estaría allogat més amunt de Roses, envers Cadaqués. Apresades les set galéres, y esbrinat que entre los presoners hi havía l'alm-

(1) Deyen-se soldats *de taula* tots los assoldejats, o qui havien comparegut la taula ón s'hi feya l'allistament; y d'aquesta mena éren en la marina catalan los nomenats *terçols*, de qui parla llargament lo Muntaner en lo capítol 83.

rall En Guillèm de Lodeve, tancaren aquest y los que podíen ésser rescatats en una de les nostres, los mariners y galiots en dues de les llurs, y prenguéren-se a córrer dret a Barcelona, aparentant fer la ruta endret Mallorques.

Al tenir noticia d'aquell desastre la armada principal de França, isqué al encalç dels vencedors, y tirà avant per espay de deu milles, fins que arribà a ovirar-los; emperò sobrevenint la nit, y perdent-los de vista, no tingué altre remey sinó deturar-se, passant la nit gitades àncores. En Marquet y En Mallol, profitant la foscor, féren virar llavors vers la capital, y, a força de rems y de vela, arribaren l'endemà a hora de tercia a Barcelona, ón fóren rebuts en la platja per lo Rey e per lo poble ab les majors mostres d'alegría (1). Esplica lo Desclot que, passada revista dels nostres al arribar, se trobà que sols havíem perdut quatre homens, emperò que hi havía quatre-cénts ferits, dels quals moriren-ne tantost uns trenta-cinch.

Compostes després les embarcacions apresades, y ab marinería catalana, vinguéren a formar, ab les ja abans eczistents, un agregat de vint y dues galéres, navili quelcom respectable ja per lo resguart de les costes properes a Barcelona, ab les quals se perferiren En Marquet y En Mallol aventurar-se, si convenía, contra la armada de França, entant que hom esperava la arribada d'En Lluria ab les de Sicilia.

(1) La relació d'aquest combat marítim, com és de veure, reposa en los tests de les dues cròniques comtemporanies comparades, séns la qual cosa no resultaría la veritat històrica. Lo Cronista de Barcelona, en igual cas, vol prescindir del Muntaner, segóns diu, y no sabènt què atribuir-li, l'inculpa d'havèr dit «que les galéres catalanes entraren a Barcelona rocegant-ne quiscuna una altra de francesa», afegint que *és visiblement invenció séua com tantes altres de sa crónica.*

Prescindint de la poca importancia que tindría lo descobriment d'aquesta gran errada per la Historia, voldríem sabèr com aquesta aparegué tan *visiblement* als ulls del senyor Cronista. ¿Serà solament per que aquesta sía la seua opinió? Al cap y a la fi serà per tal com un altre no ho digué. No és aquesta la única gada que vé practicat lo costum per les nostres galéres de portar a remolch les nçudes. En la metéxa nota censura lo senyor Balaguer a En Capmany, per çò m confongué aquest combat y n'atribuí lo triumfe al Lluria; y aquesta vegada podèm dexar de dir que té molta de rahó, cóm la tinguéren altres qui obser-ren la metéxa errada.

Escrigué a aquest ab tal motiu lo Rey, donant-li préssa, fent al metéix témps sabedors del triumfe la reyna Constança y l'infant En Jaume; y per eféete d'aquesta victoria, qui influí d'una manéra admirable en l'esperit públich de Catalunya, profità En Pére la ocasió, anant-se-n als punts ón havía dexat los destacaments qui havíen d'hostilitzar constantment los assetjants de Girónа y les forces franceses encarregades de portar-los convoys de queviures y tota res necessari a tan gran nómbre de soldats.

Ab rahó diu lo Zurita, al parlar d'aquesta victoria marítima dels nostres, que «d'aquí-avant començà la nació catalana a ésser estimada sóbre tótes en les empreses de mar: y ab aquesta victoria, y ab les altres que aconseguiren essent lo seu almirall En Roger de Lluria, no solament se defensà lo régne de Sicilia y açò que hom conquerí a Calabria y Basilicata, mas podèm dir ab tota veritat que fóren restaurats aquets reyalmes que ja lo rey de França tingué per séus: y romanguéren los catalans ab lo senyoríu de la mar.»

Hagué d'escaure la victoria de la nostra armada per lo mes de Juliol, puix d'acort estàn tots los cronistes e historiadors que lo revifament del esperit públich per aytal causa decidí al Rey a anar-se-n contra les osts franceses als encontórns de Girónа, y la nova crida que llavors féu (1), (justificada are ab un document important, ón fins s'hi assenyala lo díe 1.er de Setémbre vinent), per donar batalla, té la data del 5 de les calendes d'Agost. Ni és de meravellar que sía axí primerench l'avis, car creuría lo Rey que entretant arribaría en Lluria y ordenaría millor lo compliment dels seus plans. Noresmenys consta per los citats autors, que ans de tót volgué informar-se per los seus propris ulls de la situació en què estaven los destacaments de Besalú y Hostal-rich que primer havía enviat, y finalment, ans que tót, segóns relació del Desclot, éra tingut de satisfer un desig cristià invocant la Justicia divina, esperança y consol

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, registre 57, foli 167.

de son noble cor, traspassat a-les-hores per tots los darts de la injusticia humanal autoritzada per les potestats de la terra, volía, ans de llançar los seus revifats vassall a la brega, anar (com ho féu) als peus de la excelsa patrona de Catalunya, la Verge de Mont-serrat, «a la qual, segóns lo Desclot, vetllant tot una nit davant son altar, ab lo cor contrit y sencera voluntat, alhora que molt humilment, suplicà que percaças la gracia del seu divinal fill Jesucrist per obtenir la ajuda y valor necessaries, de tal manera que los seus vehins (los francesos) soferissen la penitencia merescuda per los torts que féts li havíen, entrant com entraren indegudament en lo seu senyoríu, y ab la fí de que los fós donat palpar ab tota certesa que lo podèr de Déu y lo de sa santa virtut són més remeyers, que los d'aquells qui ténen solament fè y esperança en l'ergull y la superbia, en la multitut de les gents qui-ls acompanyen y en los grans tresors que ab sí porten.»

¡Venturosos témps aquells en què los nostres homens, séns ésser esclaus d'un opressor fanatisme, ni galejant d'estúpida incredulitat, sabíen destriar les questions de la honor de la fè, que alguns procuraven aglevar ab fins sinéstres, y posaven llur cor a la primera, acollint-se tot-hora al abrich de la religió catòlica, per més que en nom d'aquesta cuydassen obrar los enemichs de tot dret! Als peus de la Verge santa, en la solitut del erm, vehèm prostrat, solicitant lo triumfe de la justicia, l'intrèpit soldat qui ha d'empunyar la espasa l'endemà per venjar la seua patria: y aquest soldat és un rey descendent d'una dinastía cristiana, de les qui més beniféts ha procurat a la Esglesia, és lo rey En Pére d'Aragó, escomunicat y anatematisat per lo pontífech de Roma, és lo príncep català contra lo qual, per satisfer cobejosos intents de la França, se despengen exèrcits duhent lo títol de crohada, y concedexen-se indulgencies en cambi dels perjuhis e sapien causar-li a éll y als seus dominis. En Pére y tots s catalans varen saber batallar contra crohats, sabéren dendre llur honor y llurs drets contra soldats de Roma o de ança: poguéren veure-s privats, per rahó d'entredit, dels

dels avantatges que procuren l'exercici de la santa religió, emperò no perçò dexaren ja may d'ésser fervents catòlichs, y erraría certament l'escriptor qui pretengués interpretar-ho altrement en aquest segle, tan diferent per los seus costums y per ses necessitats dels altres segles passats.

Aprés d'havèr estat tota la nit en vétlla, continua lo cronista, lo díe vinent, a trench d'alba, féu lo rey En Pére diferents perfertes a la Verge, y partí tantost, montanyes a travers y per lo camí més curt, fins a caure a Hostal-rich. Un colp hagué visitat aquelles fronteres dels pahissos dominats per los francesos, se traslladà lo rey a uu punt proper de Girona, dit lo puig o turó de Tudela, ón hi havía un castéll del metéix nom, y establint-hi, çà com llà, l'acampament general, anà esperant les forces que de nou havía convocades per tirar avant la campanya que cogitava contra los assetjants de Giróna, y les forces movibles y depenjants dels metéixs.

Lo primer fét d'armes y més notable que recompten los nostres cronistes, ab lleugeres diferencies en l'engrunament, és ún qui tingué lloch la diada de la Mare de Déu d'Agost, lo 15 d'aquest més, séns espressar clarament lo motiu qui induhí lo Rey a provocar-lo. Una nit, diuen, aprés d'advertir ja En Pére als séus que estiguéssen previnguts, isqué ab cinch-cénts cavallers y cinch-cénts entre almogavars y altres, y prengué per lo camí més curt qui va a Giróna, séns que ningú sabés ón anaven: al trencar de la alba, trobaren-se ja prop dels francesos, y tan acostats ne passaren, que podíen ohir-se los úns als altres; emperò aquests no-n féren cas, segóns apar, y En Pére ab los séus passà de llarch.

Al contemplar aquella columna los assetjats, endevinà En Fólch de Cardóna que hi aniría lo Rey, puix ningú enfora d'éll podía tan aventurar-se, y entusiasmats aquells, crehent que anava a acometre En Pére als francesos, cridaren; ¡Aragó! ¡Aragó!«Tornà lo Rey al puig de Tudela, ón hi aturà aquell díe y aquella nit, y crehent los francesos que éra a recórrer l'Empordà, escolliren quatre gentils-homens de la ost, posaren sóts lo llur comanament cent-sexania cavallers ben armats, y trametéren-los en seguiment d'En Pére.

La nit del endemà repetí aquesta metéxa sortida, qui sab ab quin intent, car s'alçà ans d'exir lo sol, y sens cobrir-se ab grans armadures, cenyida la trista espasa, partí ab deu o dotze cavallers, manant que sonassen la bocina reyal per que tóts lo seguissen, emperò entretant ell féu-se en avant. Despertats per lo toch de partença, los altres cavallers, meravellant-se alhora de tan sopțat avís, s'arresaren còm pogueren, y aplegats, anaren al encontre del Rey; mas en comptes de tirar per lo metéix camí, prenguéren una direcció oposada. En la comitiva del rey no hi havía d'altres richs-homens que un germà séu del metéix nom (1) y un altre d'aragonès: emperò entre los qui partiren més tart s'hi trobaren En Armengol comte d'Urgell, En Ramon de Mont-cada senyor de Fraga, En Simon de Mont-cada fill del senescal de Catalunya, En Pére de Mont-cada senyor d'Aytona, En Berenguer de Entença, En Ramon de Cervera senyor de Juneda, En Berenguer de Puig-vert, En Guerau de Cervelló, ab son germà Alemany, En Berenguer d'Anglesola y molts d'altres, formant un agregat d'uns quatre-cénts vuytanta cavallers.

Confósa és la relació que fa lo Desclot d'aquest fét, puix dóna entenent de que los úns no-s trobaren ab los altres, y vingué raure lo Rey ab la partida dels francesos tramesos dés de Girona, essent axí que en la lluyta hi fiquen personatges dels darrerament nomenats: axí que, combinant la relació del dit Cronista ab la del Muntaner, y atenent-nos a la part essencial, resulta que, més o menys tart y ans d'acometre, anava ja En Pére ab los seus cavallers, méntre que la major part dels almogavars anaven per les afraus del munt, que acométeren aquests als francesos, los quals se replegaren acoltellant-los tantost, y que sabedor del cas En Pére, la llança en lo rést, se llançà abrivat, semblant a un lleó ferit, en mig de la barrejada multitut, travassant-ne quants li contrastaven lo pas, y aterrant als seus peus gran nómbre de cavallers francesos.

Apart certament que la brega éra desigual, e axí llurs

(1) Pot-ser En Pére, senyor d'Ayerbe, fill de Na Teresa Gil de Vidaure.

esforços fóren veritables prohomeníes, ajudant al triumfe la almogavaría, qui rompent o escursant les seues ascones començaren a ficar-se de per mig, y clavant-les en les tripes dels cavalls, bentost dexaren gran nómbre d'aquests y de cavallers fora de combat. Diuen del Rey que, amollant la llança, gità mà a la espasa, y que tant la féu treballar repartint espasades a tort y dret, que tant prést l'haguéreu vist al un costat com al altre, fins que féu-ne troços. Llavors aferrant la maça, *de què fería mills que hom del món*, brocà de dret contra lo cabdill principal d'aquella força, lo comte de Nevers, segons lo Muntaner (1), y li-n donà tan bell colp sobre l'elm, que-l derrocà encontinent per terra. Çò que féu ab lo cabdill, féu-ho també En Pére ab altres, los cervells dels quals arribaren a exir-los per les orelles; y ab tal perseverança obrí-s lloch per tot-arreu, tenint-ne prou d'un sol colp: de manera que per mà séua aconseguí matar més de sexanta cavallers, essent la pérdua dels enemichs de més de tres-cénts. Y no és d'estranyar aquest nómbre, car a la mort del de Nevers, és a dir, con se podía donar com a vençuda la batalla, compareguéren noves forces, manades per uns parents d'aquell personatge, qui isquéren en la seua ajuda al veure que no tornava; axi que s'emprengué de nou l'ahurt, y escalfats com estaven los nostres, s'encarniçaren en los vinguts de nou, y resultà aquella brega la més sangonosa y cruel que hom puga imaginar-se.

Durant la metéxa esdevinguéren coses molt notables y vistoses, que no deuen ésser passades per alt: un tal Guillèm Scrivà, de Xàtiva, qui muntava un cavall a la genetía, y éra estat lo primer qui anà a la descoberta, anava a costat del Rey con aquest derrocà lo comte, y havènt-li manat En

(1) Bouchon, traductor del Muntaner, fa observar que lo personatge mort en aquesta datalla no podía ésser lo comte de Nevers, per no haver-hi llavors ningú d'aquest títol. ¿Podría ésser per ventura un fill de Na Jolant de Borgonya, comtesa de Nevers, qui éra en aquella ocasió muller d'En Robert de Flandes, emperò qui éra abans estat vídua d'En Tristany, fill de Sant Lluis, ab qui-s maridà en 1365? Romey nomena al metéix personatge Raul de Nesle, emperò ignoram en què ho funda.

Pére que descavalcas y l'acabas d'ociure, complí En Guillèm; mas hagué d'enlluhernar-lo d'ulls la rica espasa que portava lo derrocat comte, y entant que-s tratingué volèntla-y descenyir, arribà un altre francés part darrere y-l matà, si be no trigà gayre que aquest matador caygué també esclafat per la maça del Rey.

Esdevingué encare, durant la préssa, que a un cavaller francès li passà pêl cap de tallar les régnes del cavall del Rey, y-s fóra aquest perdut séns podèr fer moviment algun ni dirigir se en lloch, a no acórrer-li quatre almogavars (Desclot diu un cavaller, nomenat Tomas de Vernet), qui les hi nusaren de nou, fét lo qual, acometé En Pére al francès qui havía-li fét tan flach servey, puix no-l havía dexat d'ulls, y encalçant-lo, mort lo dexà als seus peus.

La primera volta que En Pére descobrí la senyera del enemich, que consistía en un penó vermell partit per una barra blanca d'argent de cap-a-cap, li entrà en cor d'arrabaçar-la, y donant una forta estocada al alfèreç, féu-lo rodolar al punt ab la seua senyera en terra. Emperò, cayguda aquella bandera, se-n alçaren tres, ressonaren crits de »¡Montjoie! ¡Montjoie!», calgué al Rey esforçar-se més desesperadament per esquivar que los seus contraris no-s reféssen, y, méntre que bregava fora de sí, un cavaller navarrench gità-li una ascona montera, qui-s clavà al arçó de la seua sélla, de ón la arrencà lo matéix En Pére: d'anar millor dreçada aquella arma, romanguéra lo Rey séns vida, mas ni tan solament fóu nafrat, segóns apar. Villani y altres escriptors sicilians referexen queho fóu de la vista, y que d'aquesta ferida morí lo Rey alguns mesos després; emperò, ni ho dihuen los nostres, més autoritzats, ni consta en ningun document; ans al contrari, com veurèm, durant los mesos que li resten de vida a En Pére lo vehèm intervenir en tots los afers, y participar de la guerra y dirigir-la com fins are.

Entre los cavallers qui més s'assenyalaren, cita lo Muntaner un jóve de Trapani, a qui le deyen Palmieri Abbate (després rebetle y traydor), qui séns havèr-se jamés vist en ningun fét d'armes, se portà de tal manéra, que més no hi fa-

ría Rotllan si fós viu, ***hi valch aytant com féra-hi Rotlan, si fós viu.***

En resum, seguint al metéix cronista, qui en son escalf acredita la erudició qui-l distingeix, puix que recorda antigues tradicions més o menys fabuloses y noms de ponderats prohomens de cavallería, per cercar retirances ab los féts y prous de què tracta, copiarèm la continuació de la comptalla que fa ab referencia al metéix Palmieri, per tal com ne porta a deduhir en general quina cosa podía ésser la batalla donada lo díe de la Mare de Déu d'Agost y la importancia y trascendencia que tindría: «Provenía tot açò (diu lo Cronista) de la gran amor que duyen al Rey e d'açò que li veyen fer per les seues propries mans, que no éra obra de cavaller, mas tan solament veritable obra de Déu, puix que ni Galiot, ni Tristany ni Lançarot, ni tots los altres cavallers de la taula rodona, aplegats tóts ensémps ab la poca gent que allà tenía lo senyor rey d'Aragó, no podríen tant fer com éll e los qui l'acompanyaven féren en un díe, contra quatrecénts cavallers tan valents com aquells, qui éren la flor de la ost de França.»

En acabat de la batalla, lo Rey, ab la senyera desplegada, recorregué lo camp, y tost ordenà llevar-lo, resultant havèr-se gonyat gran nómbre de bells arnesos, y havèr perdut trétze homens de cavall, séns que ni un sol cavall del enemich poguéssen profitar, puix que tóts jahíen, tenint almenys quiscun sèt o vuyt llançades: aprés d'açò s'encaminà En Pére ab sa comitiva dret a Besalú, per revistar aquelles fronteres, los habitants de les quals, diu lo Muntaner, éren tots richs y acabalats, axicom esdevenía en les altres. Segóns lo Desclot, lo primer poble ón entrà lo Rey, aprés de la batalla, fóu lo de Santa-Pau.

Los cronistes sicilians diuen que també anaren a llevar lo camp los francesos, estimant-lo com a llur, y que abdues parts s'atribuiren la victoria, arribant algun, En Villani, fins a ponderar que romanguéren morts un centenar de cavallers aragonesos y catalans. Emperò n'hi hà prou d'una sola reflecsió per derrocar tant d'embull: si En Pére no hagu

triumfat, no passara endavant avançant per lo metéix camí que s'havía proposat seguir al jaquir lo puig de Tudela; no haguéra conseguit arribar a Besalú, ni-s passejara segur, com se passejà després, per los territoris fronterers a Giróna, fins que-l cridà a Barcelona una gran novitat, de la qual parlarèm com ne serà ocasió.

La nova d'aquest descalabre trastornà amargament al rey de França, al Cardinal y a quants éren entórn de la ciutat de Giróna, ón començaren a esperimentar ja alguna carestía per eféete del altre descalabre que-ls ocasionà En Marquet a la mar, y per los continuus barreigs que féren los gordadors de les nostres fronteres en los convoys y rècules qui traversaven dés dels ports marítims a la ciutat assetjada. Les pèrdues numeroses esporuguexen a la soldadesca qui serveix sóts igual bandera, emperò la desaparició de cabdills notables afebleix lo coratge, no solament del vulgar militar, mas encare dels caps y personatges, de categorías superiors; y axí calgué que ho esprovassen los assetjants de Giróna, tras la batalla del díe 15 d'Agost, per çò com, inseguint al Villani, havèm de creure que hi estiguéren los capitans de la cavallería francesa més assenyalats, entre élls En Joan Arcourt, conestable del rey de França, lo comte de la Marche y Raul de Ras, conegut per la seua gran valor.

En Ramon Fólch, per mijà d'espíes o presoners, hagué noves del desconcert que s'esperimentava en lo campament francès, y, en celebració del triumfe, tingué la sortosa pensada de manar fer lluminaries aquella nit per tota la ciutat, cosa que no dexaría d'irritar sobremanéra als assetjants; y tement-se lo rey de França que allò podía encogir l'esperit dels seus campions, per escalfar-los, prengué d'aquí-avant gréus determinacions, ab la fí d'acuytar lo més prést possible la presa de la ciutat.

Recompta lo Desclot que, vers la meytat del any (y aquesta nova va confórme ab la data de la batalla), començaren los assetjants a soferir grans danys, essent cada díe majors, no solament per eféete de privacions, dels assalts de les osts fronterices y de les sortides que feyen tots-jórns los sol-

dats d'En Ramon Fólch, mas encare per trametre-ls Déu, *qui exalça sémpre los humils y castiga los ergullosos*, malalties, pestes, fam y malastrugances de tota mena, a tal estrém d'assegurar que ja al tercer día d'estar allà esperimentaren aquelles gents, y en especial los comtes y barons, certes infermitats, de que-n morien moltíssims, de manéra que ni tan sols curaven ja de soterrar-los; y si no fós per la vergónya que-ls hauría fét, prou se-n haguéren tornat lo francesos a llur terra, sens esperar que Déu pronuncias la seua sentencia definitiva.

Entre tantes causes de destrucció, solament comparables, a parer del cronista, a les plagues contra Faraó en Egipte, ne menciona úna molt especialment, a sabèr, la aparició de unes mósques en innombrables exams, quiscuna d'élles tan gran com una ungla, qui-s ficaven per les narils o per la bóca dels cavalls, séns que bastas a empatxar-ho les cobertures o mantes de cuyr ni lo tenir-los apartats, care ntraven per un o altre dels dos badius, y, per vigorós que fós lo cavall, de sópte cahía mort, de manéra que desapareguéren per aquesta causa tres o quatre mil cavalls de preu y més de vint mil cavalleríes de totes menes.

Quant al present apuntam solament aquesta nova, fent constar que lo Desclot, únich autor contemporani català qui parla de les mósques, les retrau per declarar que fóu la primera plaga o contrarietat que Déu trameté, *ans de totes;* y açò, per consegüent, no aprés d'ésser entrats los francesos a Girona, ni de les profanacions que allà cometéren, sinó durant lo setge, y con lo rey de França ni esperança tenía de assaltar o adquirir la ciutat. Més per avant nos ocuparèm particularment d'aquesta plaga especial, y llavors observarèm allò que farà a recomptar, ja sots lo punt de vista d'aveniment natural, ja sóts lo caràcter de miracle confórme l'han presentat les tradicions eczagerades del vulgar piadós.

Per are vejam solament en què consistexen los esforços del rey de França, per exir lo més prést de la vergonyosa situació ón se trobava.

Una de les primeres disposicions d'En Felip consistí

manar que-s bastissen castélls movediços y màquines, plens aquells de combatents, per poder axí acostar-se als murs ab tota seguretat, y pot-ser d'aytal fórma verificar més fàcilment la escalada. Los ballesters que hi havía repartits per les muralles de Giróna féren inútil tota la maquinaria francesa, per tal com no podíen traure un cap o un braç que no restas nafrat, y fins arriben a referir que, jahent part defora la esglesia un personatge de gran distinció, al qual aventava les mósques un patge ab un ventall de plómes de pahó, entant que li servíen lo brou en una taça d'argent, un ballester sarrahí qui dés los marlets s'ho goytava cercà la puntería per entre la escletxa d'una finestra, y per allà li etgegà lo cayrell, qui traspassà lo patge del ventall y clavà-s al pit del cavaller, exint-li la arma per los ronyons. Aquesta relació és presa del cronista darrerament citat.

Inutilitzades les màquines y castélls per la ballestería, aprés de consultar En Felip ab los séus, no vegé altre recurs sinó lo del escalament general. Llavors los de dins fóren los qui adoptaren la maquinaria. En Ramon Fólch manà construir part demunt lo mur, y en diferents punts al entorn, màquines de les nomenades *llebreres* (pot-ser per çò com les pédres que etgegaven donaven salts molt llarchs) (1), carregà tals brígoles ab immenses moles, de fórma rodona, donà orde que ningú absolutament gosas desparar ni una sageta, per xica que fós, fins que-n donas la senyal l'anafil; avançaren llavors los francesos, y arribant a confiar en lo prompte assalt per veure que no hi havía resistencia, abrivats trescaren per les escales en gran nómbre. Sonà l'anafil con ocupaven les escales prop de quatre-cénts homens, y enfilant les pédres de les màquines al llarch y dés la part susana aquelles llargues fileres d'homens qui pujaven, tots los esclafà, rompent quant menys a quiscun un braç o una cama. Si les escalades se repetiren, és de creure que l'anafil tornà sonar per que les màquines interiors les impossibilitassen, y axí

(1) Eren també conegudes en aquells témps unes màquines nomenades *galgues*, en castellà, que ignoram si són les metéxes *llebreres* dels catalans.

vingué a crèxer més y més l'enuig dels assetjants y sóbretót del rey Felip, que si a-les-hores no li-n prenía de tindre encare malalt lo còs, prou mal començaría a trobar-se ja del esperit. En tals estretors, anam a referir l'únich recurs al qual, per fí, podía apelar lo melancòlich y enfastijat monarca de França.

Judicant En Felip, y éra molt natural de calcular, que los mals de què éra víctima la seua ost aclapararíen aximetéix los defensors de Giróna, és a dir, que aquests esperimentaríen semblantment infermitats, pestes, fetors repugnants e insalobres, y tindríen, com de fét teníen, carestía de vitualles, tractà de proposar a En Ramon Fólch certs pactes, per que retéssen la ciutat, com ho podía fer per respécte a la súplica que li trametía, per amor, per servey o per temor; y al efécte comissionà al comte de Fóix.

Apurat se trobava certament En Ramon Fólch, y al ohir les paraules del comte no dexà de sentir com una satisfacció, car conexent que en bréu no tindríen los seus res absolutament per menjar, més valía que la proposta fós de part de tot un rey de França, al qual no haguéra volgut humiliar-se. Digué lo comissionat d'En Felip, que En Ramon Fólch podría exir ab tots los séus, ab llurs armes, arneses y tot allò que volguéssen o se-n poguéssen portar, sans y saus, vers llà ón los plagués. Si bé en Fólch acceptà la proposició, demanà tres díes per deliberar, durant los quals féu sabedor del cas lo rey En Pére, qui li respongué, cert de la fretura qui anava esvahint als defensors de Girón, que demanas un térme de vint díes, dins los quals procuraría socórrer-lo, y si no li éra possible, que retés la ciutat a En Felip; emperò que aquest ni sos francesos no podíen entrar-hi tan prést fins passats altres sis díes, de més a més dels vint, per podér exir-ne en aquest darrer térme En Fólch y los séus, saus y segurs, confórme lo pactat. Y si durant los v[illegible] díes primers aconseguís lo rey d'Aragó o algun dels se[illegible] cabdills podèr procurar vitualles als assetjats fós nul lo tr[illegible]tat, ab facultat de rómpre novament les hostilitats los fora y de defendre-s los de dins.

manar que-s [illegible] tin-
aquells de comb[illegible] re-s
tota seguretat, y [illegible] sos,
ment la escalada. [illegible] víc-
les muralles de [illegible]
cesa, per tal [illegible] com-
restas [illegible] optós
la esglesia [illegible] cone-
va les [illegible] na; axí,
hó, estant que [illegible] primer
ballester [illegible] construir
puntería [illegible] díe donat,
[illegible] nt francès,
al pit del [illegible] questa perse-
relació és [illegible], quinze mil

[illegible] lo braç, faríen
aprés de [illegible] arribar als murs
[illegible] sachs, que reple-
[illegible] nguts, y se-n torna-
[illegible] en un metéix punt ab
[illegible] nostre Rey qui, per
[illegible], romanía llavors a Hos-
[illegible] ntre les nostres tropes una
[illegible] podíen preveure tots quants
[illegible] anat corrents dret a Barcelo-
[illegible] eya de la activitat y préssa tre-
[illegible] ch de vitualles que calía dur a
[illegible] nt Bartomeu, lo 23 d'Agost (y no
[illegible] lo Zurita) (1), o sía nou díes aprés
[illegible] se distingí lo Rey: se passejava
[illegible] esplanada, a les primeres hores del

[illegible] cupació o distracció involuntaria pogué fer come-
[illegible] ar si lo díe de la Assumpció, que és al 15 d'Agost,
[illegible] la d'Africa cap a Barcelona, com axí de fét ho esplica
[illegible] ra tingut si hi hagués estat un mes y mig: axí que
[illegible] ment la seua data, y sí la del Desclot, o sía lo 24 del

matí, con li surt al encontre un dels seus corredors o troters, nomenat Esteve d'Oseta, lo qui ab grans alegroys demana, ja de lluny, a En Pére que li dó albíxeres, per la bona nova que li porta.

Los batechs del cor fóren per lo nostre pròs venturós preludi de la nova que tant de témps havía esperada, o millor, anunci d'altres batechs més forts que en bréu havía de sentir, produhits per l'entusiasme y la gloria, per lo triumfe definitiu de la justicia sóbre la tiranía y l'ergull. Lo troter donà al rey d'Aragó la nova de que la nit abans éren arribades a Barcelona trenta galéres, séns les que encare n'esperaven, y ab élles l'invencible almirall En Roger de Lluria. ¿Què li feya llavors a En Pére la possessió de Girόna per los francesos? De la metéxa manéra que havía estalviat l'escampament inútil de sanch al donar la orde de no defendre-s en les poblacions, y ans bé que les abandonassen, calía-li llavors esquivar que En Ramon Fólch y los seus soferissen per més témps les penalitats d'un setge y esposassen inútilment la vida en una obstinada defensa: valía més que los assetjants passassen a fer lo paper d'assetjats, car pijor los ne pendría si, tancats dins un clos mal sà, séns defensors part defora y séns queviures, havíen de veure-s obligats, al cap-de-vall, a cometre la baxesa de solicitar ells metéixs lo desallogament, com axí s'esdevingué.

La activitat del Rey esplica bé prou lo seu goig y sa esperança. L'endemà matí l'haguéreu vist passejar-se d'un cap al altre de la platja de Barcelona, contemplant les pintades galéres (1), plenes d'ornaments y banderoles com en celebració d'una gran fésta: aquell metéix día escrivía a En Ramon Fólch, fent-li assaber la agradosa nova y dihent-li que compongués, al seu albir y com millor li paregués, un pacte ab los francesos, car per més que llavors Giróna perdessen, no trigaría gayre a conquerir-la novament, ab la ajuda de Déu; y finalment, tancant-se també aquell metéix díe ab l'espert

(1) En un document datat en 1281, consta que les galéres d'aquell temps éren pintades de totes colors. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 44, fol. 111.

almirall, tractava ab aquest lo per tant témps rumiat plan, sóts lo qual en poca estona havíen de veure-s burlats los francesos. Dexèm, donchs, per un moment lo sétge de Gíróna, ón tornarèm aviat, per veure còm obrà lo gran mariner, de acort ab lo Rey, y còm anaren complint-se les fundades esperances d'aquest.

Per la relació del Desclot se déxa veure que estaven de acort ab lo plan En Lluria y los dos viç-almiralls En Marquet y En Mallol. La nostra armada vingué a compondre-s llavors de 40 galéres, çò és, deu de Barcelona y trenta vingudes de Sicilia, a les quals se-n'hi agregaren després altres quatre, y noresmenys una corantena entre barques y fustes armades y sagetíes qui anaven plegades ab les primeres 40 galéres al exir del port, y altres vuyt embarcacions de la segona sort qui s'aplegaren a les quatre galéres arribades més tart, que n'éra capità un del llinatge de Mont-oliu; en suma, noranta-dues veles. Sía combinació ja calculada per endavant, segóns apar, o ja necessitat mesclada de gosadía, és de observar, per les relacions dels nostres cronistes, que les deu galéres de Barcelona, que solíen comanar-les En Marquet y En Mallol, isquéren d'aquesta ciutat y féren la vía de Sant-Pol de Maresma, no obstant de tindre molt prop la armada de França, composta de vint y cinch galéres, de tripulació escollida, puix noteníen los francesos necessitat de les altres, vehent que no passaven de deu les galéres de Barcelona. Allà, fent gala de seguretat y confiança, suposen que se entretinguéren espalmant les embarcacions; y trametent la noticia d'aquesta operació al rey de França un prior d'una Cartóxa vehina, donà per resultat que la armada francesa prengué la ruta de Sant-Pol, y al traspuntar, les deu galéres nostres s'escaparen, anant segurament en quésta del nostre cabdal navili. Lo de Sicilia s'éra tratingut, ans de venir corrents a Catalunya, en la mar Adriàtica, llà ón En Lluria h víía barrejat la ciutat de Tarant y altres de vehines en terra d Otrant. Los francesos estaven a noves d'aquests féts, y v ient que havíen avançat fins a Gíróna, séns venir l'almi-

rall en ajuda dels catalans, no pensaren que llavors se-n haguéssen resolt, y menys que estiguéssen per aquestes mars.

Méntre que avançava, donchs, la armada francesa per la costa, les deu galéres d'En Marquet s'éren aplegades en alta mar ab las d'En Lluria, formant un agregat de vuytanta veles: les altres quatre galéres qui havíen perllongat la llur arribada a Barcelona, no volguéren tratenir-se en aquesta ciutat al sabèr que l'almirall éra exit ab l'armada la nit abans; axí que, tornant-se-n a tota préssa per anar al seu encontre, y portant noresmenys agregades vuyt embarcacions menors, haguéren de ovirar a certa distancia les vint y cinch galéres franceses qui avançaven per la costa, y féren-se mar endins. Calculà l'almirall de França que les embarcacions qui fugíen éren les deu qui estiguéren a Sant-Pol, se donà brasa per encalçar-les, y com entretant En Lluria havía donat la volta, vingué a romandre la armada francesa entre la nostra y Barcelona. Durà l'encalç fins a hora foscant, en què dexaren de veure-s les unes a les altres, y anant a raure les quatre galéres fugitives ab les d'En Lluria, posaren-lo a noves del fét, causant-li-n alegría immensa: prengué llavors lo nostre almirall la ruta envers llà ón podíen estar les galéres enemigues y un colp descobertes, féu avançar una barca armada per convidar-la a la lluyta.

Gran fóu la sorpresa que aquelles rebéren ab semblant avís axí cortès com atrevit, y al moment, ab la seguretat que una part y altra teníen del triumfe, començà un immens rebombori, anunci cert de la propinquitat del desastre. «¡Aragó! ¡Aragó!» cridaven los uns «¡Aragó y Sicilia!», y los altres responíen ab lo crit de «¡França! ¡França!» Los provençals, recordant-los-hi per ventura de que llur antich senyor, En Carles d'Anjou, fóu rey de la illa que llavors possehía lo d'Aragó, repetíen també «¡Sicilia! ¡Sicilia!», de manéra que un hom no sabía quín éra l'amich y quín l'enemich, y tot éra sonar trómpes, nàcares y tabals, y omplía-s l'ayre d'estentoris hurres (1) qui revelaven lo més xardorós desig de venjança.

(1) *¡Aur, aur!* diuen les antigues cròniques; emperò aquesta veu la crehèm ans bé equivalènt al *hurra* que usen diverses nacions com a crit de guerra, que no a la frasa de cortesía que actualment usen los espanyols.

En lo moment perentori d'acometre, En Lluria manà encéndre faroles en les pópes de llurs galéres, y los provençals, ab l'afany de burlar aquest avantatge o de confóndre encare més, com féren abans ab los crits, alçaren també llurs fanals: llavors, no volènt perdre més témps lo nostre almirall, dóna un avís general y rabent per que cadascú sapia bé al que fereix, la veu de «¡a éllsl» és lo senyal definitiu de començar lo combat, y acometent ab feresa, s'encontren les unes galéres ab les altres, confonent-se en entremesclat pilot.

La galéra d'En Lluria inicià l'assalt, donant primer ab la pópa al travers d'una de provençal, en guisa que, del colp, per efecte del desequilibri, fóren llançats a la mar los tripulants que hi havía a la banda oposada; s'abalancen al punt los nostres al abordatge, imitant l'exemple del almirall, repartexen-se a dreta y esquerra cruels coltellades, y començant a esmayar los provençals, arriben a estemordir-se de tal manéra, que fins se giten dins la mar per lliurar-se del ferre dels catalans.

Durant encare la préssa, dótze galéres qui éren romases quasi menys de gent, féren força de rems, y separant-se del revolt agregat no pararen, fugint a favor de la nit, fins al port d'Aygues-mortes. Les altres trétze galéres, com que les llurs cobertes havíen servit de camp, ón se concentraren tots los combatents per la lluyta, fóren preses ab tota la xurma, y aximetéix, per estar entre élles les principals, restaren presoners l'almirall y los més notables personatges y cavallers. Los nostres cronistes no diuen quin éra aquell, emperò lo Zurita, qui ho pendría d'alguna crònica francesa o siciliana, nos lo fa avinent dihent ésser En Joan Escot, y que ab éll anava també un altre almirall genovès, nomenat Enrich de Mar.

Assegurades les galéres vençudes, y comptats los presoners, manà En Lluria escollir d'entre aquests, los cinquanta principals, inclus l'almirall, qui poguéssen pagar millor remçò, féu recollir los ferits, que éren cinch-cénts sexanta, en segur lloch, y aximetéix, separats d'aquests, dos-cénts se-

xanta presoners; calcularen per úns y altres que los morts, o síen los qui mancaven respectivament de les tripulacions éren uns cinch mil, nómbre que comprova una lletra del Rey (que vegé lo Zurita) en la qual diu que periren en aquesta jornada més de quatre mil homens. Atemptà En Lluria anar al encalç de les galéres qui s'éren escapades, emperò convençut de la impossibilitat de conseguir-ho, per la foscor de la nit, desistí, tot esperant que fós díe y clar; y a-les-hores manà passar les armes y gent de ses galéres a les que gonyades havía, puix éren més noves que les séues, y féu rumbe cap a Barcelona, comportant ans d'arribar-hi un temporal dels més forts, tant que per poch com no-s pert la armada.

Alguns autors recompten que seguí aquesta en persecució dels fugitius, fins al Grau o port de Narbona, cosa que séns dupte algun és eczagerat, prenent per viatge complit la intenció d'anar-hi o lo rumbe que s'emprenguéra: emperò sí apart cert que, ans de tornar-se-n a Barcelona, estigué En Lluria a Cadaqués, dominat llavors per francesos, ón féu retre los del castéll, y apresonà una nau carregada, del duch de Brabant, en la qual trobaren gran suma de diner, que portavén per la paga del exèrcit, y altres dues fustes tambè carregades, confermant aquesta anada a Cadaqués una singular relació del Desclot sóbre la assentada que allà tingué-ren l'almirall y lo comte de Fóix, lo qui, ensémps ab En Ramon Roger, anà a parlar-li en nom del rey de França, ab la pretensió ridícula de que no seguissen les hostilitats mén-tre estava pendent lo tractat de Giróna, donant-li l'almirall resposta de la manéra més oportuna (1). Les galéres espar-

(1) En aquesta assentada tractà d'esporuguir lo de Fóix al de Lluria, encarint-li que lo rey de França tenía podèr per armar un gran nómbre de galéres, davant les quals li tocaría a En Roger abatre son ergull; donant-li aquest de resposta que d'ergull no-n tenía, emperò que no volía tréva alguna ab lo de França, que si aquest armava tres-céntes galéres, li bastaría a En Père per vencer-les que n'armas un centenar, y que tan segur estava del domini de la mar que d'aquí avant no havía de gosar atravessar-la ninguna nau séns permís del seu senyor y Rey, acabant ací ab aquella frasa tan coneguda, que axí la han glosada historiadors com poetes: «E que dich naus o fustes? Ni un péix ha de gosar traure lo cap, si no duu a la esquena l'escut o bandéra del rey d'Aragó, com a salconduyt consedit per aquell senyor, qui és alhora rey d'Aragó e de Sicilia.»

gides a causa del temporal no-s desviaren emperò de manéra que-s posassen al perill de gents estranyes, puix que les unes cercaren recerç, envers lo cap del Llobregat, y les altres corregueren fins al port de Salou; mas a la fí, ab la ajuda de Déu, salvaren-se tótes y entraren a Barcelona, produhint en lo cor del Rey y de tots los catalans lo major goig y entusiasme.

Lo cronista Muntaner recompta de diferent manéra aquesta batalla, suposant havér-la donada En Lluria ans d'arribar a Barcelona, en venint de Sicilia, y repetint-se desprès uns féts pareguts: entre aquell y lo Desclot no sabèm qui té rahó, puix hi ha la particularitat en lo primer que senyala fins lo punt ón se donà lo combat, y diu que hi havía galéres pisanes y genoveses de que no parla lo segón, essent açò molt possible, ja que dóna la casualitat d'ésser genovès un dels dos almiralls nomenats y ésser lo cognom del altre ans bé italià que francès; emperò, en lo dupte, havèm donat preferencia al Desclot, tant per ésser més possible lo plan o combinació de la manéra que éll ho refereix, com per havèrlo preferit també en aquesta part historiadors molt autoritzats, tals com lo Zurita, Amari y altres d'antichs y de moderns.

Recompta lo cronista a qui seguim un fét altament repugnant que, diu, esdevingué a Barcelona l'endemà d'ésser arribada la esquadra, a sabèr, que manà lo Rey traure de les galéres los tres-cénts ferits enemichs, y lligant-los tots en una metéxa corda, fóu-ne amarrat lo cap a la pópa d'una galéra qui s'internà ivarç en la mar, y per conseguent perí tota la cordada, a vista de tot-hom; y que al metéix témps los dos-cénts sexanta presoners que ninguna nafra no tenien fóren exorbats, dexant solament un ull al un d'élls per que-ls servis de guía, y se-n anassen al rey de França, al qual los tametía, a tall de burla, lligat l'un darrere l'altre. Lo Zurita tribueix semblant barbaritat al almirall, dihent que la va cometre en venjança de les crueltats que los francesos féren la entrada del Rosselló y Catalunya, y que fóu aytal fe-

resa molt notada en aquest capità, si bé no espressa en què funda sa opinió.

Nosaltres, ab tót y fer-nos càrrech dels àvols costums de aquell témps, havèm palanquejat davant tanta infamia, arribant a creure que és una falsedat o ponderació del Desclot y transformació del Annalista, qui no volgué ofendre un rey tan gloriós com éra En Pére, car apar-nos impossible que hi càpiga tanta crueltat en cor humà, y-ns obliga encare més a creure-ho axí al veure que no-s troba rastre d'aytal malesa en ningun document; que lo rey, en mig de sa valor, se mostra sémpre generós y compassiu, com axí calía que fós lo qui galeja de contrit cristià la vétlla metéxa de les batalles, y que en los darrers moments de domini dels francesos a Catalunya manté correspondencia o relacions d'amistat y consideració ab lo seu nebot En Felip, primogènit de França e immediat successor, cosa que no hauría lloch, de segur, si entre una y altra dinastía haguéssen mijançat burles tan afrontoses e inhumanes com la d'enviar un rey a un altre tal legió de presoners ab los ulls arrabaçats. Vulla Déu que ja may puga la Historia justificar tan atroç fét, y si tal succehía, bastaría ell sol per malehir lo barbre qui l'hagués comès, rey o almirall, y per oblidar d'una vegada totes les glories y prohomenies que justament li corresponguéssen, baldament fóssen en benifét de nostra patria, per çò com no n'hi hà prou d'un nómbre de féts bons a esborrar-ne un de tan criminal e imperdonable com fóu lo de què tractam. Torném are per una bréu estona a Gīróna.

Donques ans d'havèr vençut En Lluria als francesos en la mar, enujat de les penalitats que hom patía en lo setge y sentint-se veritablement malalt lo rey Felip, féu-se traslladar en una llitera a Castelló d'Empuries, y allà ja-s trobava con, per orde séua, anà lo comte de Fóix a parlar ab lo nostre almirall a Cadaqués. Ab tal motiu apar que-s traslladà també l'exèrcit assejador al Empordà ab la fí d'estar proper al punt ón jahía lo rey malalt, y axicom éll molts altres richs-homens de distinció, romanent en lo setge dos-cénts cavallers francesos y cinch mil fantasins de Tolosa, no per sostenir-lo,

mas per gordar la ciutat, car En Fólch de Cardona, ab la facultat o manament que li donà lo rey, havía de fét pactat ab los assetjants, y-ls havía abandonat la ciutat, exint-ne ab armes, bagatges y demés, menys de rebre en lo trànzit ningun maltracte, ans essent admirat per la habilitat en havèr-se sabut defendre de tantíssima de gent ab tan reduhit nómbre de campions.

S'encaminà lo de Cardona a Sant-Celoni, ón lo rey anà rebre-l ab gran alegría, y en lloch séu romangué governant a Giróna per lo rey de França lo senescal de Tolosa Eustaqui de Beaumarchais, gaudint axí d'una honra que no-res tenía de gloriosa, y que no més havíade procurar-li humiliació y dolors (1). Ja veurèm bentost çò que-ls esperava a aquells gordadors d'abandonats alberchs, més bé que defensors

(1) Que lo llegidor estiga atent. Lo Cronista de Barcelona, En Victor Balaguer, és lo primer autor fins are qui fa entrar lo rey Felip dins Giróna, suposant ésser una de ses primeres disposicions allà lo nomenament de governador. Emperò açò és poch: a ratlla seguida, séns donar-ne la més insignificant prova, nos diu que «bon troç se-n hi manca per estar provat que los francesos cometéssen tantes horrors com historiadors moderns han volgut suposar» ab la qual cosa se fa ressò de quatre francesos y tracta de mentidors los autors nacionals, no moderns tan solament, com ell diu, sinó antichs y de tots los témps, inclus lo seu predilecte, y perçò no menys estimable, Desclot. Con la Crònica de Saint-Bertin, ab tót y ésser francesa, refereix les malifétes comeses per los seus compatricis a Elna, al començament de la conquésta, fàça-s compte de çò que faríen desprès aquells soldats plens d'aburriment y de ira y respirant venjança,

Afermant y negant és com s'esclareix y purifica la Historia: mas per afermar y per negar és necessari tóts-témps provar. Escrita aquesta nota havèm arribat a sospitar de ón prengué lo senyor Cronista de Barcelona la singular nova sóbre la entrada del rey Felip de França a Giróna, y ja que ell no ho digué, ho dirèm nosaltres. La única obra ón tal falsedat s'assegura és la *Historia del Languedoc* per los Maurins; y aquests savis, qui tan pròdichs són en cites, notes y documents, no ténen altre fonament ón reposar la llur asserció que la següent referencia: *Zurita, llibre IV, cap. 69*. Fulleig, donchs, are lo llegidor la obra citada y escruxesca-s: lo contingut del capítol qui serveix d'únich recolze als Maurins no diu tal cosa, ans dóna com a traslladat lo rey de França, ja malalt, a Castelló d'Empuries y com no transcorreguts los díes de la tréva fins aprés dels quals no jaquí la iutat En Fólch de Cardona. Obraren de mala fè los Maurins al usar aquest inici, puix que prescindiren del tést del capítol, y agafaren al vol una frasa escaıada en lo títol del metéix ón vérament diu: «Que la ciutat de Girón reté-s al ey de França, de la propria manéra que un hom poguéra dir ésser retuda Giona a Carles Magne o Catalunya a Napoleon, séns havèr estat ací ningun l'aquests personatges, per enténdre-s solament lo llur domini.

heroychs de combatudes muralles, si la generositat del rey d'Aragó no-ls hagués estort, al cap-devall, del isolament en què-ls dexaren los llurs, y de la miseria de què-s vegeren constantment environats.

Inferm com se trobava de còs y d'esperit lo rey Felip a Castelló, hagué de recruar-se encare més al sabèr lo desastre que adés soferí la seua principal armada, la fretura absoluta de vitualles a què restava esposat tot lo seu exèrcit, y çò que pijor éra, la vergonya y humiliació per ón havía de passar, si no volía que s'acabassen de perdre los campions que romasos li havíen. De segur que allà, jahent en un trist llit y rosegant de contínuu l'os del seu afront, passant davant los seus ulls com a visions fantàstiques les ómbres de tots los qui fóren causa de sa dissort, malehiría primer lo seu parent En Carles d'Anjou, font de tots los desordenaments d'aquells témps, lo papa Martí qui-l favorejà, comprometent a la dinastía de França, lo cardinal Cholet qui tot ho trobava planer y assequible per la obtenció del seu obgécte, y tots quants ambiciosos cortesans, obcecats o fanàtichs, s'abocaren a la crohada séns tenir la previsió ni la independencia necessaries per desaconsellar una obra de injusticia com éra aquella, en prò de la qual no podía estar Déu jamés.

Ja aprés del triumfe d'En Marquet havíen mijançat entre lo Rey e lo Cardinal alguns diàlechs qui proven lo desengany d'En Felip al llohar la valor y la feheltat dels catalans al llur Rey, d'*aquells diables*, com los hi deya l'impacient legat; y per un altre diàlech molt interessant que-ns transmet lo Muntaner entre aquell infortunat Rey ja agonitzant y los seus fills, és de veure més confermat lo desengany, puix recomana la unió entre los dos germans, dihent a En Felip que no tinga en avorrició En Carles per havèr-se volgut apoderar del reyalme de son oncle En Pére, de què n'hagué tota la culpa lo rey Carles d'Anjou, y éll en havèr-lo cregut; los hi encarrega que la casa de França tinga pau ab la de Aragó, la qual aconseguirà En Felip, lo primogènit, si vol; y darrerament suplica a aquest que s'interès ab lo seu oncle

per que'ls déix tornar tranquilament a la terra llur y que dó franca libertat al príncep de Salern.

Segóns lo cronista darrerament citat, se verificà aquest trist comiat a casa d'un tal Simó de Vilanova, cavaller, qui estava al peu de Puigamilot, prop de Vilanova, encare no a mija lleuga de Peralada, al qual plà s'havía fét traslladar lo Rey dés de Castelló, la hora que ja sabía les males noves del aperduament de la armada, llà-ón En Felip, aprés de besar los seus fills y de ordenar que-s besassen l'ún al altre, alçà los ulls al cel, se confessà y combregà, y, en acabat que rebé la estrema-unció, espirà, a les darreríes de Setémbre, pronunciant al morir aquestes paraules: «Senyor Déu vertader, en les mans vostres encomane lo meu esperit.» Ja veurèm més avant çò que fà a observar tocant a la mort del rey de França.

A conseqüencia dels encàrrechs de son pare, y en açò van d'acort tots los cronistes, envià En Felip (d'aquella hora en avant rey Felip, conegut en la Historia per lo *Bell)* missatgers secréts al seu oncle lo rey d'Aragó, qui estava ja al coll de Paniçars, que dexas passar lo còs del çà-enrere rey Felip y son exèrcit, cosa que En Pére otorgà, passant orde al rey de Mallorques qui éra al Voló, per que ab sa cavallería y la gent del Rosselló anassen a rebre-l en la Clusa, ab la fí d'esquivar que los almogavars y la gent de mar qui anaven ab En Lluria los maltractassen; y tot aprés donà fermança als missatgers de que passaría lo còs del Rey, ab sa córt y familia, l'oriflama y lo Cardinal, emperò séns respondre dels demés cossos d'exèrcit o rera-guarda, posat que la seua veu no fóra poderosa a contindre la multitut agreujada y sedejant de venjança. A semblants paraules, trameses per los missatgers, diu lo Muntaner que respongué lo Cardinal: «Senyor, ja que ell vos fa aquesta mercè, vejau de passar vós, que més importa la vostra sola persóna y la del vostre germà que totes les altres: no tardèm, donchs, y vejam de anar-nos-en, que los que ací muyren aniràn tóts en paradís!» ¡Pobre consol per un rey terrenal!

Méntre que esdevinguéren aquests féts entórn del llit de

En Felip *l'Atrevit,* lo rey d'Aragó obrava ab la major activitat, comunicant ordenacions y acabdillant gents, profitant los gordadors de les fronteres aquella ocasió axí propicia per refer la honor de la patria y l'esperit dels catalans, contra llurs injusts opressors. Debades partiren de la ambulant córt francesa missatgers a Tolosa, Carcassona y Narbona per que-n vinguéssen socorsos: les osts qui d'allà enviaren no gosaren entrar dins Catalunya, y romanguéren acampades en lo munt Canigó y demés altismes marcants del Rosselló part deçà.

Entretant, En Asbert de Mediona atacà diferents cossos de francesos dels qui militaven en la nostra terra, aprés de havèr-los dexat entrar a Besalú, ón los enclogué tantost, acoltellejant-ne un gran nómbre y fent-los-hi no pochs presoners. Perduda per fí tota esperança, y ab la fermança, per altra part, que donà lo rey En Pére al seu nebot Felip, aprés d'aparellar lliteres a conduhir malalts y de ordenar lo bagatge com millor poguéren, prenguéren los francesos lo camí de la Junquera, ón s'acamparen a un lloch proper, que éra propri d'En Dalmau de Roca-bertí; mas al atansar-s'hi haguéren de ovirar ja llurs ulls çò que lo llur acongoxat esperit estava pronosticant de lluny: oviraren en la vehina montanya lo rey d'Aragó, seguit de tota sa cavallería y de ses milicies, qui reposadament avançava en la metéxa direcció. Con aquest se deturava, deturava-s En Pére ab los seus catalans; con la ost francesa avançava, la catalana tirava avant, y, per fí, havènt resolt plantar llurs téndes, los qui anaven tocants de la Junquera, vegéren ab esglay que los nostres verificaven la metéxa operació en un puig vehí.

L'efécte d'aquell espectacle en lo coratge dels abatuts soldats de França havía d'ésser com la lectura d'una sentencia a un reu qui, per sa culpa, regoneix quan merescuda té la pena de mort. En tal situació, convocà En Pére los seus barons, y-ls comunicà lo compromís que tenía ab lo seu nebot Felip, suplicant-los que s'abstinguéssen d'acometre, y que dexassen passar l'avant-guarda llà-ón anava la familia reyal, com axí lo-y prometéren aquells, parlant per bóca de

senescal de Catalunya En Ramon de Mont-cada: si bé és de observar que semblant prometença no representa sinó la generosa condescendencia dels nobles, y no lo desig de la generalitat del exèrcit, y per ventura ni dels metéixs que allà donaven al Rey llur paraula. En prova d'açò que, durant aquell díe, les milicies y demés gent qui componía la infantería d'aquélls témps no cessaren de damnificar los francesos séns dexar-los avançar més que l'espay precis entre la Junquera y lo coll de Paniçars.

Recompta lo Desclot que, al entrar a Catalunya, constava l'exèrcit francès de disset mil cinch-cénts homens, y que al tornar-se-n no passava de quatre mil cavallers: descabalant are d'aquest nómbre los qui periren al acostar-se al munt de Paniçars, y los qui moriren en lo passatge—puix diu que, darrere la acomesa que-ls féu En Roger de Lluria, per qui-s vegéren dominats en mig del port, fóren los morts molt numerosos—podrà un hom calcular de quina manéra aplegaríen a Narbona. Lo dalt-a-baix fóu tan gran, que (segóns lo metéix autor) més ne moriren de malaltía o de ferides, aprés de passar lo fréu de Paniçars, que no en la metéxa batalla, tant que, dés lo Volo a aquell ciutat, no éren de veure per lo camí sinó morts o moribundes, los uns de llurs nafres, altres de fam y miseria, y altres de malaltía, semblant allò un veritable flagell e pestilencia que Déu los trametía.

La hora que los francesos se resolguéren a penetrar en lo munt, ordenà En Pére sa cavallería y demés gent com millor pogué, y, segóns apar, éra son desig que no isquéssen los francesos dels seus dominis menys de combatre. L'endemà, que éra lo diumenge aprés de la fésta de Sant-Miquel (sobre lo 6 de Octubre), avançà veritablement l'exèrcit fugitiu, y a-les-hores, semblantment, fóu con, per més prudencia o generositat que ostentà En Pére, aconseguint que passas la familia reyal, la Córt, lo Cardinal y l'oriflama, no pogué contenir les osts que hi havía per allà acampades y con esdevingué lo famós fét tan renomenat, que féu del coll de Paniçars lo Roncesvalls de Catalunya.

Per esplicar aquest fét, donam la preferencia al nostre

incomparable cronista Muntaner, copiant lo capítol CXXXIX de sa obra, llà-ón pinta de mà mestra, aquell poètich ensémps que fehel narrador de les nostres glories, la vergonyosa retirada dels ergullosos opressors de Catalunya.

«Mossenyer En Felip apellà sos barons, e féu una devantera en què fó lo comte de Fóix, de cinch-cénts cavalls armats, e aprés anava éll ab lo oriflama, e ab son frare, ab lo cors de son pare e ab lo cardenali: e ab élls anaven entro a mil cavalls armats. Puix aprés veníen totes les adzembles, la gent menuda e de peu; e venía a la rera-çaga tota la altra cavallería qui éra romasa, qui podíen ésser entro a mil cinch-cénts cavalls armats. Axí moguéren-se-n de Pujamilot, e pensaren-se-n d'anar aquell jórn metéix a la Jonquera: e aquell jórn metéix l'almirall, ab tots los homens de mar, fó al coll de Paniçars.

»Aquella nuyt, sap Déus quina nuyt hagren los francesos, que hanch hu no se-n desgarní, ne-n dormí negú; ans tota la nuyt ohírets plants e geméchs, que los almogavres e servents e homens de mar feriren en les esponeres, mataven gents e trencaven cofrens, que major esclafit de cofrens ohíríets, que si fossets en un bosch ón hagués mil homens qui no fahessen mas estallar llenya. Del cardenal vos dich, que si anch partí de Peralada no féu sinó dir oracions: e açò fó entro a Perpenyà, que adés adés cuydava ésser degollat. Axí passaren tota aquella nuyt; e l'endemà matí, lo senyor rey d'Aragó féu cridar, que tot-hom seguís la sua senyera, e que, en pena de la persóna, null hom no feris entro la sua senyera feris e que les trompes e les nacres tocassen: e axí tot-hom s'aplegà a la senyera del senyor rey d'Aragó.

»Com lo rey de França fó arreat e la sua davantera passà lo Pertus, lo senyor rey d'Aragó lexà-ls passar. E tota la gent del senyor rey d'Aragó cridaven:—Firam! senyor, firam!—E lo senyor rey capdellava, que no fós per res. Aprés vénch l'oriflama, ab lo rey de França, ab son nebot, ab so frare, ab lo cors de llur pare e lo cardenal, axicom ja havè entès que éra ordonat, e pensaren de passar per lo dit lloc del Pertus. E aximetéix llavors les gents del senyor rey d

Aragó cridaren a grans veus:—Senyor, vergonya! senyor, firam!—E lo senyor Rey pus tenía fort entro lo rey de França fó passat, e aquells qui ab éll anaven prop l'oriflama.

»E con les adzembles e gents menudes començaren a passar, les gents del senyor Rey qui veheren açò, no cregats que lo senyor Rey ne altre los pogués capdellar, axí que un crit se mogué per la ost del senyor rey d'Aragó:—Firam! firam!—E llavors tót-hom si llexà córrer sóbre élls, e vehérets trencament de cofrens e barreig de téndes, de robes, d'aur e d'argent e moneda e vexella e tanta de riquesa, que tot-hom fó rich qui s'hi trobas. Què-us diré! que qui avant fó passat, valch-li, que de les adzembles, ne de la gent de peu, ne dels cavallers de la rera-çaga no-n estorcí hu, que no fóssen tots morts e la roba barrejada. E com començaren a ferir, los ahuchs fóren tan grans, que de quatre lleugues los òhía hom, si que lo cardenal qui-u ohí dix al rey de França:—Senyor, què és açò? Tots som morts!—Dix lo rey de França:—Cregats que lo nostre avoncle lo rey d'Aragó no ha poguda capdellar la sua gent, que assat ha haut d'afany a llexar passar nós; que ja pogués ohir, con la davantera nostra passà, que tuyt li cridaven:—Senyor, firam!—E éll vehíets que capdellava ab una ascona muntera que tenía en la mà. Puix, com Nós passarem, cridaren:—Senyor, vergónya! firam!—E llavors encare treballava mas de capdellar: e com Nós fom passats, e les gents vehéren les adzembles qu-ls seyen en l'ull per la roba, no-ls ha pogut capdellar. Per què, féts compte que de aquells qui son romasos, hu no-n escaparà: e axí, pensèm de anar.

»Ab tant, passaren lo Pertus, e en un coll que és sóbre una ribera que hi hà, ells vehéren lo senyor rey de Mallorques, ab la sua cavallería e molta gent de peu del Rosselló, de Conflent e de Serdanya, e estéch en aquell coll ab la seyera reyal estesa. Lo cardenal qui-ls vehé, acostà-s al rey e França, e dix:—Ah, senyor, què farèm? Veus lo rey d'Araró que ja us és exit davant!—E lo rey de França (qui sabía ue axí éra ordonat per lo rey d'Aragó e per lo rey de Maorques) dix-li:—No-us temats, que aquell és nostre avoncle

lo rey de Mallorques, qui-ns vé acompanyar.—E llavors lo cardenal hac gran goig, però no se-n ténch per trop segur. Què us diría! que lo rey de França s'acosta al rey de Mallorques, e lo rey de Mallorques a éll, e van-se abraçar e besar; e aprés, besà e abraçà mossenyer En Carles, e aprés lo cardenal. E lo cardenal dix-li:—Ah, senyor rey de Mallorques, què serà de Nós? Morrèm adés?—E lo senyor rey de Mallorques vehé-l axí tramudat, que paréch que fós mort, e no pogué star que no fahés un somris, e dix:—Senyor cardenal, no duptets, sóbre nostra tésta, que vós sots saul e segur.—Llavors ell se ténch per assegurat, que anch de sa vida no-n hac tan gran goig. E pensaren de caminar, que los ahuchs éren tan grans per les montanyes e los crits de les gents del rey d'Aragó, que tot lo món paría que-n vingués (jus). Què-us diré! De bell trot, llà hón podíen trotar, pensaren d'anar, pus hagren passada la Reclusa, si que no-s tengren neguns per segurs entro fóren al Veló. E aquella nuyt romanguéren al Veló lo rey de França e tota la companyía; mas lo cardenal se-n pensà d'anar a Perpenyà. E no-ls calch esperar rera-çaga que darrera haguéssen llexada, qui en Paradis los hagren tóts trameses les gents dit rey d'Aragó.

»L'endemà, lo rey de França, ab lo cors de son pare, ab son frare e ab lo rey de Mallorques, qui no-s partí d'ells, anaren a Perpenyà; e qui lo rey de Mallorques féu-los llurs obs vuyt jórns a tóts, e cascun díe ell feya cantar misses per lo rey de França. E la professó exía tot-díe sóbre lo cors que absolíen, de nuyt e de díe, e feya cremar lo senyor rey de Mallorques del séu, aytant com fóren en sa terra, mil brandons grans de cera: si que tant d'honor féu al cors del rey de França e a sos fills e tots aquells qui ab éll éren, e al cardenal, que tostémps la casa de França li deuría ésser molt obligada, e la casa de Roma altre tal.

»Què-us diré! Con hagren stat .VIII. jórns a Perpenyà e fóren bé revenguts, anaren-se-n; e lo rey de Mallorques acompanyà-ls tro fóren fora de sa terra, e-ls féu llurs obs. E puix, partí d'élls e tornà-se-n a Perpenyà; e los francesos anaren-se-n en tal punt, que d'aquells metéixs no-n escapa-

ren deu per centenar, que no morissen tóts de malaltíes: e lo cardenal anà-se-n axí spahordit, que la pahor no li póch exir del cors, entro que dins pochs díes morí, e anà-se-n en Parahis ab aquells que ell hi havía tramesos ab la sua perdonança. Què-us diré! que en tal punt se-n tornaren, que aytant com lo món dur, en França ne en tots sos endrets no ohiran parlar de Catalunya, que no-ls membre.»

En la manéra de referir aquest fét, sóbre si lo rey En Pére comportà o no la desféta que soferiren los francesos, és de observar alguna diversitat entre los escriptors, diversitat qui pot provenir en part de la consideració excessiva dels uns, per no desvirtuar lo caràcter generós del Rey, y de la interpretació que donaren altres al tést del Desclot. Nosaltres nos inclinam als darrers, ja per çò com En Muntaner no diu categòricament si la acomesa se complì a despit del manament del Rey, ja per tal com l'altre cronista contemporani, sus-are nomenat, recompta que al entrar l'exèrcit francès en lo munt per continuar son camí, lo Rey, qui éra al turó vehí, féu desplegar sa bandera y donar lo crit d'«Aragó! Aragó!» al qual senyal cavallers y fantasins se dexaren caure abrivadament sóbre los francesos, acoltellejant-los per abdós costats, y deprés en mig del camí, per altra banda, isqué-ls En Lluria ab la xurma de les galéres, produhint llavors tal destroça, que tot lo camí éra rublert de morts, bagatges, cavalls, robes y arnesos. Si, donques, ans de internar-se en lo port o coll, provocà lo metéix Rey la acomesa, fa creure que la consentí aximetéix en tot lo trànsit, y, per altra part, jatsía que la empatxas de paraula, aconseguint estorçre la avant-guarda ón anava la familia reyal, ja sabía ell què-n podía esperar dels almogavars, dè les xurmes y de la altra gent replegadiça dels pobles qui allà s'éren aplegats per ordenació séua.

Emperò sóbre aquesta nova, que no han volgut alegar, per consideració al Rey, escriptors tan respectables com lo Zurita, n'hi hà una altra de més forta, qual és la famosa lletra del metéix Rey, ón fa assabèr la sua victoria a altres prínceps del seu témps; per lo contingut de la qual compendrà qualsevol que no tan solament participà En Pére de la

batalla, sinó que fins la dirigí, tant que-s complau en l'estermini d'aquells qui éren vinguts a Catalunya per oprémer-la, essent aquí Nerons y fent de Neró *(neronizantes more Neronis)*. Al atemptar aquesta opinió, per més que parega nova, recordam solament que escrivim Historia, y que aquesta no té aguant séns la veritat (1).

Espulsats ja de Catalunya los francesos, nos correspon fer una descripció general de la manéra ràpida com se refà la terra, per la activitat y sabèr d'un Rey: mas açò no podèm complir-ho séns aclarir en aquest punt, com lo més oportú, un nou dupte històrich, sóbre un fét conseqüent de la mala estela qui enllumenà als francesos en la llur imaginaria conquésta. ¿Aón morí lo rey de França, de qui digué lo Dant *Morí fuggendo e disfiorando'l giglio?* Lo Desclot diu que a Perpinyà, consignant que aquesta és la opinió veritable, per bé que altres lo fan morir a Vilanova y altres en lo passatge de Paniçars. Lo Muntaner declara que fóu a Vilanova de la Muga, y fins retrau la casa y lo nom del senyor de la metéxa, cosa que ún no pot donar com a invenció o mentida, posat que ningun interès podía tindre-hi lo Cronista. Los historiadors francesos adopten la opinió del Desclot, solament per vanagloria nacional, puix los cau bé que lo rey llur muyra en una ciutat qui és are francesa, y no en lo pahis que los seus compatricis atemptaren conquerir, séns considerar que éra a-les-hores tot lo Rosselló tan anti-francès

(1) Profitam aquesta ocasió per contestar als senyors Mantenidors dels Jochs florals del any 1861, los qui al peu d'una poesía *històrica*, intitulada *En Pére, lo dels francesos*, sóbre lo subject de que ací tractam, poesía que obtava al premi també *històrich*, marcaren d'una manéra oficiosa, inoportuna y no acostumada, una nota, declarant que lo Consistori, al escollir poesíes per premiar-les, no adoptava com a propries *o com a sémpre veritables y justes*, les idees y apreciacions dels autors, «per creure que en general ha de limitar-se a considerar totes les produccions presentades sóts l'aspécte esclusivament poètich: car, no essent axí, podríen per ventura culpar al Consistori de solidaritat en algunes afermacions controvertibles.»

Prescindint del mal exemple, qui ha donat per resultat la postergació del genre històrich, dirèm que aquells escrupolosos jutges no teníen drét de considerar com a controvertible çò que no ho éra, si ab allò referíen-se al romanç demunt citat, per estar conforme ab la veritable Historia, ateses les proves que acabam d'emetre.

com Catalunya. Y finalment, Buchon, qui regonexería com nosaltres la falla de proves per acreditar ón acabà la vida lo Rey *atrevit*, vingué a interpretar que l'infant Felip, per protegir lo pare moribunde, hauría fét córrer la veu de que ja éra mort, si bé no passa açò d'una congectura del traductor francès del Muntaner.

Nosaltres, regonexent la antèrioritat d'aquest autor respécte del Desclot (com axí ho prova lo citar aquest la opinió del altre), no trobam motiu bastant per negar la mort de Felip a Vilanova, si bé consideram fahedor que lo fill, per no descoratjar l'exèrcit (al revés de la congectura del Buchon), procuras no divulgar la mort del Rey fins al primer punt de importancia, com éra Perpinyà, llà ón podíen estimar-se segurs, posat que éra ja aquell territori fora de Catalunya, y en los Estats del rey de Mallorques. La opinió del Muntaner podrà ésser tan incerta com les altres, emperò es la més rahonada, y puix lo Rey en la famosa lletra que aprés copiarèm declara que morí lo rey de França per aquells verals, *Nam Rex prefatus*, diu, *in partibus istis infirmitate retentus viam universe carnis ingrediens diem clausit extremum*, etc., per tal havèm de deduhir que fóu a Catalunya; ja sía a Vilanova, ja en l'entremig dés d'aquesta població al port o coll ón finexen los Estats d'Aragó, llevat de que En Pére comptas com a tals los comtats feudataris que pertanyíen al rey de Mallorques, cosa no gens probable, car la veritable conquésta que ho progectava éra la de Catalunya, y és mirat com a un castich del cel que moris lo conqueridor en la metéxa terra que injustament volía conquestar, *iratus Dominus tam ipsum regem quam in suos severitatem ipsius vindicte suo justo judicio exercuit evidentur* (1).

(1) Cal-nos tornar de nou al Cronista de Barcelona, al Muntaner y als Maurins, ab motiu del punt ón morí lo rey de França. Burla-s lo primer del segón dihent que «la afermació d'aquest cronista, tingut per molt témps com a espill de veritat, ha induhit a error molts autors,» y per consegüent admet de colp y volta la mort de Felip a Perpinyà, dihent que roman açò provat en la Historia del Languedoch. Los autors d'aquesta no presenten un sol document a provar esplícitament la llur asserció, y s'entretenen en fer una llista o alegat de opinions, la major part copiades les unes de les altres, entre les quals, no obstant, hi hà discordancia y contrarietat; reposant sols al cap-de-vall, per rebatre la nova

No negam, donchs, les mósques; emperò suposat que lo més antich cronista les dóna com a una de les primeres causes de la pestilencia, anteriors a la presa de la ciutat, havèm d'esbargir la error de que per élles tinguéren que abandonar la ciutat los francesos, posat que lo gran estol assetjador se partí d'allà passant a Castelló y a altres poblacions del Empordà, y que les forces encarregades de custodiar la ciutat per lo rey Felip de França romanguéren a Giróna per espay de cinquanta díes, segóns résa la làpida, y no se-n llunyaren per fam, o sía per la metéxa causa poderosa qui obligà En Ramon Fólch a capitular, confórme axí també s'espréssa en aquell important monument. Vejam are les mósques de sant Narcis.

Los escriptors qui axí començaren a denominar aquell flagell se funden igualment en làpides y cròniques. Diuen que a Vilanova de la Muga hi havía una làpida llatina ón s'hi parlava del miracle de les mósques com degut a sant Narcis: nosaltres no havèm tingut ocasió de veure lo monument original, ignorant per consegüent en quins caràcters està escrit y a quina època puguen atribuir-se; emperò si los qui ho han reproduhit ho copiaren puntualment, com és de creure, dés d'are no duptam en considerar-lo fabricat molt témps aprés del fét, con aquest éra ja admès com a miracle, puix que ofereix senyals induptables qui resolen a creure-ho axí, entre altres la de mencionar los reys ab lo nómbre que a quiscú li correspon en sa respectiva dinastía, *Philipus tertius Galliae; Petrum secundum Aragonum*, costum no practicat en aquells secles, y la de marcar diptongues de manéra que no solíen fer-ho en ninguna làpida ni encare en escrit del XIII^{èn} secle.

Lo zelós patrici, y no perçò menys indiscrét qui, en segles posteriors, colocà una làpida a Vilanova, que no té res que veure ab Girón, per més que allà morís lo rey de França, ho faría ab la bona idea de dexar un monument qui recordas als francesos la burla féta al llur ergull per los catalans en altres jórns, confermant axí la nova del Muntaner sobre lo punt ón morí l'*Atrevit;* emperò no tingué la suficient

prevenció per conèxer que la sciencia històrica havía de progressar y que ab la catapulta, de la crítica fóren fàcilment derrocats los monuments apòcrifs per més que síen fabricats de marbre o de bronze. No-res prova, per tant, la làpida de Vilanova, per més que-s sía esforçat en sa defensa lo pare Onofre Relles, en sa historia apologètica de la vida de sant Narcis. Vejam are si pot donar-se més valor a les relacions de les cròniques, alegades per los metéixs defensors del miracle.

Lo contemporani del Desclot, y pot-ser més anterior com a cronista, En Ramon Muntaner, no res diu del miracle ni encare de les mósques; y lo més acostat a aquests escriptors, també compatrici, l'autor del *Gesta Comitam*, qui escrigué cinch anys aprés del fét, en 1290, les menciona, repetint la comparança e idea del Desclot, a sabèr, que podíen acomparar-se a un dels flagells majors de Faraó, y espressant fins les colors per les quals se distingíen, que éren en part morat fósch, part vert y en algun punt roig, *partim eran lividae, partim virides, in quadam sui parte colorem rubeum denotantes*. Aquest autor no diu res de sant Narcis, y si solament que com a càstich envià Déu aquella multitut de mósques contra l'exèrcit francès, que n'hi havía prou ab que picassen a una cavallería per que aquesta romangués morta; y que de la putrefacció se inficcionà l'ayre, y que lo rey de França fóu ún dels qui participaren del contagi que s'hi descapdellà. Emperò al parlar d'aquests mals eféctes, la primera causa dels quals éren les mósques — tinga-s bé en compte la nova que fins are no han volgut veure o alegar los perpetuadors del miracle,—afig aquell antich autor compatrici, que los nostres soldats los esperimentaven també, puix los de dins emmalaltíen en les muralles y tórres de la ciutat, y los de fóra, procurant esquivar-los, no gosaven acostar-se al xèrcit francès: *Tantus in exercitu erat faetor quod multi de nos ris afficiebantur in muris et turribus civitatis. Illi etiam qui extra irca Gallicus, acies, nostri erant, propier faetorem nimium propin uare exercitui non audebant.*

Quí fóu lo primer, donchs, qui atribuí lo miracle a sant

Narcis? L'autor més antich qui-l consigna, no és català, ni tan antich com los nostres principals cronistes, per bé que lo pahis al qual pertany estigués íntimament unit ab lo nostre en aquella ocasió. Nicolau Specialis, o Speciale, sicilià, la crònica del qual reproduheix lo Marca, escrigué mig segle aprés del sétge de Gیróna, en 1234, sóts lo pontificat de Benet XII, a qui anà d'embaxador de part del rey Frederich de Sicilia, o tal vegada més tart. Aquest foraster, copiador dels nostres cronistes en quant toca als afers d'ací, y potser séns ésser may estat a Catalunya, lluny d'élla y mig segle més tart, esplica, per primera volta—séns que, abans de éll, ningun escriptor nacional ni foraster ho haja dit—lo miracle de les mósques, atribuint-lo a sant Narcis, lo còs sant del qual, per gordar-se en una esglesia estra-murs, estigué dés-lo començament del setge en poder dels assetjants. No esplica lo sicilià quina mena de mósques éren les invasores dels francesos, emperò sí declara que, exint del sepulcre ón reposava lo còs del Sant, començaren a picar als cavalls dels enemichs, per havèr aquests profanat los témples, que feyen servir de menjadores per aquells: *Hi cum hospitandi causa etiam sacras aedes cum suis animalibus prophanarent corpus Narcissi viri Dei, quod conditum in venerabili sepulcro jacebat secus maenia civitatis scienter et cum ignominia contrectariunt. Unde contigit insigne famosumque miraculum, quoniam subito ex eodem sepulcro multitudo muscarum egredi visa est quae plures Gallorum equos suis stimulis perimebant.*

En aytal font beguéren los qui atemptaren escriure després dels nostres féts, y d'aquí-avant aniría també en augment la crebença del miracle. Emperò ben segur que aquesta s'estengué més y més con los nomenats cronistes d'època més baxa se-n apoderaren y començaren a modificar-la ab fantasioses variacions y encariments. Fóu lo primer y més notable l'estranyament cèlebre Pére Tomich, lo principal inventor e introductor de faules en la Historia de Catalunya mudà aquest la color a les mósques, féu-les blanques, e introduhí la novitat de que exíen, no ja del sepulcre, com havía dit lo Speciale, mas de les badius del Sant. En Berna

Boades, de la metéxa escola que l'anterior, si bé que potser menys culpable, digué que les mósques éren blaves, blanques, verdes, roges y negres, totes pintades, més grans que un aglà, y també les féu sortir del nars del Sant, lo qual havíen volgut rocegar los francesos. En Carbonell donà als insectes la color blava y verda, ab un punt roig a cada costat, y séns preveure lo perjudici que podía ocasionar a la veneració en què són tingudes fins are aquelles santes reliquies, que consistexen en lo còs sencer del sant bisbe y màrtir, féu saber que les mósques isquéren del sepulcre per tal que los francesos n'havíen trét lo còs de sant Narcis, rocegant-lo y trocejant-lo. En Menescal se limità a dir que les mósques fóren trameses per sant Narcis, y prescindí de les colors dels insectes. En Relles agombolà les relacions dels uns y dels altres, e, imitant en part al Carbonell, diu que sant Narcis fóu rocegat y que d'una coltellada llevaren-li un braç: si bé després encareix sa entegritat, confessant que no li manca sinó lo peu esquerre. Y per fí lo P. Roig, cronista de Girόna, agombola, com lo P. Relles, totes les relacions dels uns y dels altres, pretenent dexar provat en tota sa estensió lo téma del miracle de les mósques de sant Narcis.

No mencionam ací lo gran nómbre dels qui, seguint la autoritat dels referits o d'alguns d'élls, han perpetuat fins als nostres díes la inadvertencia del més antich: los que citam són, a parer nostre, los més culpables y, per l'obgecte especial dels llurs treballs, los qui han escrit la vida del Sant, y han volgut justificar històricament lo miracle, çò és lo P. Roig y lo P. Relles, han perjudicat més que favorit la crehença, en primer lloch per havêr posat de manifést, potser séns pensar-s'ho élls, les fantasioses discordances dels autors, y després per havèr presentat un alegat històrich d n punt, en concepte llur, lo més interessant, séns les quali ts necessaries y principals que en aquest cas convenía, ç és, séns prova alguna històrica, com seríen los docun nts autèntichs y los testimonis d'autors contemporanis q haguéssen presenciat lo fét, aduhint en cambi tésts d'au-

tors de diferents secles, séns autoritat algun d'élls, y que no féren sinó copiar-se los uns als altres.

Los càrrechs honoríficks y les altes dignitats dels qui recompten, creuen o propaguen un fét no dónen més ni menys valor a la veritat històrica si no la justifiquen, y solament lo vici de la adulació o un desmesurat respécte pot preocupar als qui aléguen tals opinions com a preferents. Que cogit, sinó, lo lector imparcial qui desig veure esclarit y justificat lo fét de què tractam ¿quína valua podrà un hom donar als dits del abat Carrillo, del pare d'En Pujades, del *virtuós varó* fra Domènech, del sicilià Marineu, del arxipestre Antuerpiench y de molts altres tan dignes en lo llur estament y esfera com los fins ací nomenats y de tots los demés de primer citats, si són de centuries posteriors al fét, y no fan sinó repetir ab lleus variants açò que digué lo primer, y úns y altres séns alegar lo més insignificant indici? (1). Emperò emmudesca lo crítich, y observe senzillament lo bon sentit dels llegidors, fins d'aquells qui no tinguen ni la més mínima pretensió literaria.

(1) En cassos consemblants, y portats del obgécte crítich qui-ns guía, prescindim de les opinions d'autors vulgars y desautoritzats: per tant, havèm de combatre ab major fermesa, al cometre-s una error trascendental per un escriptor de gran fama, qui ab lo seu bon nom porta a admetre séns dificultat les seues assercions. Sols per aytal rahó devèm censurar aquesta vegada l'ilustre y malagonyat autor de les *Bellezas de España*, essent-nos de molt agradosa recordança la amistat séua, posat que, parlant dels féts de Giróna, afermà la crehença o miracle de les mósques en un document de gran aparença històrica y de induptable autenticitat per lo llegidor, séns ésser més que una falsa referencia d'un altre autor al qual degué creure En Piferrer ab sobrada bona fè. Lo comprobant retrét és, donchs, un troç d'una crònica catalana, pot-ser transformació o traducció d'una altra de siciliana, en aquesta part que tractam, nova que recomanà En Piferrer ab aquestes paraules: «Dexarèm que parl en lloch nostre la crònica, que atribuexen al rey En Pére, y està recòndita en lo reyal Arxiu de la Coróna d'Aragó, la senzillesa y candor de la qual desarmen al incrèdol més previngut.» En Pére *lo Gran* no éra escriptor, ni tinguéra témps per escriure lo fét d Giróna, puix morí pochs mesos després: la crònica d'En Pére IV, de la que n'l hagué un exemplar en altres centuries en lo Reyal Arxiu, no parla d'aytals èp(ques y féts, y en ningun dels índechs e inventaris, antichs o moderns, consta l eczistencia en aquest establiment de ninguna crònica atribuida a En Pére, ni-tenim noticia los qui en aquest treballam dés de molts anys, encare en vida de autor de les *Bellezas*.

Algun fanàtich podrà fer mala cara al veure la deria ab què havèm volgut fer una aclaració històrica qui desvirtua (a racança nostra) una crehença piadosa, adhuc admesa per Roma al canonitzar sant Narcis: emperò no bé ho haurà pensat, aprés d'esbrinar les noves y noticies ab què havèm descrit la escena històrica qui constitueix lo regnat d'En Pére. li ocorrerà al més respectuós fer les preguntes o reflecsions que per ells farèm nosaltres; reflecsions que no volguéren fer las panegiristes del miracle, per falta de crítica o de voluntat, y adhuc per ignorar o volèr ignorar la eczistencia de documents que, de llegir-los, haguéra-ls fét obrir los ulls. Citèm-ne un parell d'exemples: lo díe 2 de les nones de Octubre del 1285, lo rey En Pére, dés de Bàscara, declara que lo bisbe y clerecía de Giróna s'han posat a favor dels francesos; per què, mana-ls exir dels seus Estats, ans de vuyt díes: altrement *gravius procedere haberemus*, y al 2 dels idus del propri mes, dés de Barcelona, mana a En Bernat de Livià y a altres comissionats per que segresten los béns del bisbe y clerecía de Giróna, y d'altres eclesiàstichs, de monestirs y rectoríes que nomena, especialment d'aquells, *propter excessus et alia que contra Nos et dominationem nostram comisserunt*, prevenint noresmenys que, atesa la orde d'espulsió dels reyalmes dintre vuyt díes, passats aquests, posen tot-seguit a la presó los eclesiàstichs que-s prenguéssen o no haguéssen complit, y axí los guarden fins a nova disposició (1).

Donchs bé: lo sant bisbe y màrtir Narcis, instrument de la justicia divina en aquest cas, ¿a quí castigava y a quí favorejava ab l'exam de mósques que espedis de sa tómba estant? Los francesos, vassalls del rey Cristianíssim, formaven un estol, qui imaginà, encoratjà, y favorí materialment ab cabals propris de la Seu apostòlica, lo pontífech romà, lo vicari de Jesucrist, Martí IV, y veníen sóts lo caràcter de crohada, precehits d'un legat apostòlich ab creu alta, oferint aquest indulgencies y perdons a quants concorreguéssen, contra En Pére d'Aragó, escomunicat per distinctes butlles,

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 57, foli 208 revers, y registre 58, foli 110.

contra Catalunya que estava en entredit, y, en aquest especial cas, contra Giróna, la clerecía de la qual éra favorable a la inica invasió de França, contra una ciutat tenint, entre los seus defensors, quatre-cénts mauritans o sarrahins, fehels a la religió del Islamisme y a Mafomet. Tremenda és la estretor en què ha de trobar-se ací, darrere aquesta esposició de veritats ineludibles, lo fanàtich qui-ns hagués culpat per lo nostre esclariment històrich, y per respondre a la pregunta que havèm féta no li resta altre remey que limitar-se a aquest dilema: o no hi hà lo miracle, sóts pena de fer a sant Narcis l'únich defensor dels scismàtichs, o, admetent lo miracle, és precis confessar que la justicia divina està sóbre tóta cosa mundana, y no-res valen davant los seus decréts les eminencies de la terra, per sagrat que sía lo caràcter ab què aquestes s'hagen revestit. Resolga lo llegidor de per sí lo dilema, mentre que passam a espondre la tercera part del téma qui-ns ocupa.

Bréu serà aquesta darrera solució aprés de les declaracions que havèm fétes. Ab tót y esplicar lo fét de les mósques com a un aveniment natural; ab tót y provar que no deu atribuir-se lo miracle a sant Narcis, ¿podrà creure-s que l'autor d'aquesta Historia no creu en miracles? Donchs havèm de declarar que en aquesta ocasió los admetèm, y si per miracle s'entén una obra divinal superior al orde natural y a les forces humanes, com a tal devèm admetre lo triumfe de Catalunya aquesta vegada, lo triumfe de la causa d'En Pére d'Aragó, contra lo qual s'esbaten infructuosament los raigs del Vaticà, los numerosos estols de França en Italia, los poderosos navilis de Sicilia y Provença, les intrigues de Paris y Roma, les rebelions interiors, les defeccions d'alguns dels seus sotsmesos, y les males arts de prínceps y parents qui no deguéren havèr-lo abandonat jamés, conjunct d'elements aparentment incontrastables que abat lo nostre pròs d'una manéra certament meravellosa, séns grans recorsos pecuniaris, séns numerosos exèrcits y séns la favor y ajuda de les potencies regonegudes en aquell segle, emperò sí visiblement ab la ajuda de la Providencia, d'aquella alta justici

qui enlayra los humils y aterra los ergullosos. Veus-ací lo miracle, la obra divina, superior al orde natural y superior a tota potestat y força terrenal.

Oportú és ací, en confermació de diferents féts que havèm esplicat, segóns prometérem, donar a conèxer als nostres llegidors la fort interessant lletra que dés de Barcelona (a 2 dels ídus de Octubre) trameté lo Rey a don Sanxo de Castélla, circulant-la alhora y ab igual data a Na Violant reyna de Castélla, a Na María reyna de Castélla y de Lleó, a Na Elisabeth reyna de Portogal y del Algarb, a don Denis rey dels metéixs Estats; a En Eduart rey d'Anglaterra, senyor de Ibernia y duch d'Aquitania; al infant don Joan de Castélla, fill de don Alfons; a don Llóp Dieç de Viçcaya, a don Diego Llóp de Haro, y a don Tomas García, senyor de Valladolit. Ab l'obgécte de fer sabedors a aquests alts personatges espanyols del triumfe que acababa d'aconseguir a Paniçars, y la manéra com se portaren los francesos en la llur ilusoria conquésta de Catalunya, fins a les darreríes del llur aperduament y humiliació. Donam, donchs, los principals paragrafs que conté la dita carta (séns perjudici de publicar l'original per vía d'apèndech con convindrà), ometent no més que la part de títols y compliments que comprenen la capçalera y la fí, per ésser mera fòrmula usual y coneguda. Diu axí:

«Fèm, donchs, assabèr a vostra Reyal excelencia, que lo magnífich príncep Felip, de venturosa memoria, ilustre rey dels francesos, no content ab les fites dels seus dominis ni sadollat ab les riqueses que té, ans bé cobejant subjugar lo nostre reyalme al seu imperi, esvahí la nostra terra hostilment ab gran multitut de guerrers, ocupà en sa major part lo comtat d'Empuries, y passà a assetjar ab un copiós exèrcit la ciutat de Girόna, la que obtingué, a la fí, aprés de tres mesos, a conseqüencia de la gran fretura que patíen los encarregats de la seua custodia, als quals, no obstant, dexaren sortir lliurement ab tots los llurs béns, segóns pactes que s'establiren.

»Emperò lo Rey dels reys, y Senyor dels senyors, dretu-

rer jutge qui contrasta los soberchs y otorga sa gracia als humils, vehent tanta injusticia y superbia ab què obraven contra Nós, desparant sa venjança divina, y aparellant los nostres per intercessió de sa piadosa misericordia, no permeté que-s duguéssen a acabament les temptatives malvades del dit Rey e dels séus, segóns lo desordenat desig que sentía. E com no vol la mort dels seus remats, mas que visquen per que-s convertesquen, féu-los sentir tantost la vara de la correcció, car entant que estaven en lo setge de la referida ciutat, avingué-ls de perdre molts barons y altres cavallers, per efécte de nafres e de infermitats e fins a prop de coranta mil cavalls.

»Donchs com no dexassen de obrar tota-vía ab perversitat, ni fós en élls saludable remey la vara de la correcció, tingué de flagellar-los Déu ab lo bàcul del castich: la nostra armada del reyalme de Sicilia, qui s'éra trigat per treballar en la ocupació de la ciutat y principat de Tarent, y que Nós esperavem que vingués de les parts de Calabria, arribant a Barcelona y ajustant-se al navili de Catalunya, tirant avant ab venturosa navigació, li-n prèngué un combat marítim ab la gran armada del dit Rey, y, per favor de Déu, la va vèncer, y triumfà dels enemichs percaçant la palma de la victoria, en la qual lluyta, apart del almirall nomenat Escot y altres diferents del navili del dit Rey, qui restaren en lo nostre podèr encarcerats per tota la vida, periren acoltellats quatre mil homens, y perdéren moltes galéres y naus, barques y altres fustes. Ans, emperò, de que açò esdevingués, deu galéres de Catalunya havíen vençut vint y quatre galéres del metéix rey, y havíen près també l'almirall per nom Guillèm de Lodeva.

»Malgrat de tot açò, lo dit rey ab los seus francesos, neronitzant a tall de Neró *(neronitzants more Neronii)* y mostrant-se dur als flagells, no regonegué lo flagell diví ab paciencia; y perçò irat lo Senyor, per son just juhí, exerc d'una manéra evident la severitat de sa venjança, lo metéi contra lo dit rey que contra los séus. Méntre que lo refer Rey, deturat per rahó de malaltía, entrant en lo camí qu

tota carn deu seguir, atenyé a la seua darrería part deçà, espelint nosaltres fins a les fronteres del nostre reyalme los nostres enemichs, o millor, lo enemichs de Déu, en virtut de què, ajudats per la mà de Saul y de Daviu, mataren-ne los nostres deu mil, los vencérem tóts lo diumenge aprés la fésta de Sant-Miquel y lo dilluns vinent, o, per parlar ab més veritat, los vencé lo Senyor, causant-los un inestimable damnatge axí en les persónes com en les coses.

Axí, donchs, esdevingué per obra de Déu, que lo comtat d'Empuries, estant-hi encare ells presents, tornà a la nostra jurisdicció, y que-s donaren los dits nostres enemichs lo metéix per mar que per terra. Y sabènt que sentirèu grat de tan favorables aveniments per Nós, havèm près cura de ferlos assabèr a la vostra Magestat, agombolant aquest goig als altres, principalment per considerar aquest afer com a propri vostre, y contribuir a la millor reexida dels vostres per tot estil. Dada a Barcelona a 2 dels ídus de Octubre (1).»

Ans de tornar are al encontre del rey En Pére, qui ordena a Barcelona los mijans per fonamentar més y més la nova y venturosa situació en què ha colocat los seus reyalmes, y especialment Catalunya, devèm apuntar alguns féts qui ténen relació ab la Sicilia, emperò de profitós efécte en la nostra patria, y que esdevinguéren durant la gloriosa campanya dels catalans contra los francesos. Tots élls tinguéren per obgécte desfer la gran obra de la libertat de Sicilia per subjugar la illa de bell-nou al domini dels Anjous. Ni caldrà dir que los qui aparellaven tan vils trames, procurant sobornar fins los més granats personatges, éren los metéixs qui progectaren la perdició de Catalunya; emperò ací y allà volgué Déu que restassen fallits tan inichs progéctes, y resplendís tots-témps relluhent y victoriosa la bandera de les quatre barres.

En Alaim de Lentini, tot un mestre justicier de Sicilia, en qui havía depositat tota sa confiança En Pére, per ingra-

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 47, foli 134, revers.

titut, per ambició, o més probablement per suggestions de sa turbulent esposa, aquella repugnant Macalda, que l'Amari nos vol presentar com aspirant a la amor d'En Pére, entrà en secréta inteligencia ab los governadors francesos de Pulla, Calabria y Càpua: mas com recelas los seus intents l'infant En Jaume, trameté En Alaim a Catalunya ab escusa de demanar socors al Rey per la illa, essent de creure que de amagat avisaría aquell lo seu pare, per que exercis la deguda vigilancia. Altres dos coparticipants y parents del mestre justicier confessaren la part d'aquest en lo plan, y entant que a Messina feyen presonera la gallimarçot Macalda y los seus fills, y ací l'exèrcit francès assolava ja lo Rosselló, sorprenguéren un correu ab lletres d'En Alaim per lo rey de França, ón s'hi feyen perfertes de protecció y de serveys, que lo Zurita engruna.

Lo Rey, massa benigne, y séns dupte prudent per càlcul, se contentà cridant a sa cambra En Alaim, dihent-li que no podía persuadir-se de qué allò que veya fós veritable, ans creya que éra fingit, y axí esperava que continuaría conservant més cautament sa feheltat séns nota de infamia ni sospita d'élla: emperò, com a cap d'algun témps descobrís que havía fet assassinar lo seu secretari Gracià de Nicosia, que éra lo qui havía intervingut en los dits tractes, lo qual trobaren soterrat ocultament, ab ses vestidures, en la casa d'En Ramon Marquet, que éra llá on posava Alaim, fóu tantost près, y ab bona custodia gordaren-lo reclós dés d'aquella hora en lo famós castéll de Ciurana.

Méntre que-s tramaven aquests abominables concerts ab personatges d'alta categoría, se passejaven dissimuladament per Sicilia uns religiosos prehicadors, tramesos del papa Honori IV, succesor de Martí, ab la idea d'anar aparellant lo poble en contra de la novella dominació. Començaren induhint algunes persónes, axí seglars com eclesiàstiques, a seguir lo nom y veu de laEsglesia, recordant que certes càrregues y mals-tractes éren més del témps de la casa de Suavia que de la d'Anjou, per la qual estirpació, deyen, havía molt treballat lo papa Martí en les seues darreríes: després

concediren ja indulgencies als qui-s separassen del servey del rey d'Aragó, prometent-los baroníes y altres gracies, obtenint ab açò aplegar una partida de bandolers en les boscuries de Mongibell, comprometent-hi a frares y monges. Emperò En Jaume aconseguí burlar la trama, perdonant als uns y castigant als altres.

Aytals suggestions y tenacitats dels enemichs d'En Pére infonguéren certa temor a En Jaume tocant al príncep de Salern que gordava presoner a Sicilia, car, per més que lo seu pare y rey l'instava ab severs manaments que li trametés lo dit personatge a Catalunya, no-s resolía a fer-ho, crehent que-l podríen assaltar en lo trànsit y donar-li libertat.

No fa de bon endevinar la causa de la insistencia ab què En Pére reclamava la remesa del Príncep, per çò com podíen ésser diversos los seus intents, gordant en ostatge al qui ja llavors podía intitular-se rey de les dues Sicilies, méntre que la crohada francesa tractava de despossehir al rey de la Sicilia illa; per més rahons y disculpes que donava En Jaume perllongant la remesa, no dexava convençut al pare, y aquest arribà al estrém de menaçar ab severs castichs lo seu fill. Ab tals ordonaments, obehí al cap-devall l'infant, anant-se-n personalment a Cefalú, y encomanant allà lo presoner a tres cavallers, dels quals n'hi havía dos de catalans, En Ramon Alemany, En Ximèn Dazlor y En Guillèm de Pons. Féren aquests plet homenatge a En Jaume de que, posat cas que encontrassen ab la armada francesa, defensaríen lo presoner fins a la mort, y, segóns un autor sicilià, la-y donaríen élls en no havènt-hi altre remey, ans que cedir-lo als francesos.

Apar que al comunicar l'infant lo manament del seu pare al Príncep féu-li alegre cara, donant-li esperança de que percaçaría ab témps la seua libertat, sóbre-tot si manifestava a En Pére los desigs que tenía de viure en pau y concordia ab éll, dexant-lo en lliure possessió del reyalme de Sicilia. «Llavors (diu lo Zurita, qui veuría séns dupte los documents als quals fa referencia), segóns apar per instruments públichs, lo Príncep renuncià al infant En Jaume lo dret de la

illa de Sicilia, ab les illes adjacents, y li oferí, per sí y en nom dels seus hereus, que no s'intitularíen reys de Sicilia, y que li donaría Na Blanca filla séua per muller, y li confermaría aquella cessió, y donaría una altra filla al infant En Fadrich germà séu, ab lo Principat de Tarant, y ab la honor de Mont-de Sant-Angel, com l'havía tingut lo rey Mamfret, y que maridaría son fill Lluis, qui éra lo segon dels seus fills, ab la infanta Na Violant sa germana, y li donaría en dot tota la terra de Calabria, y posaría en podèr del rey de Aragó, son pare, los séus fills, en ostatge, y altres principals barons de França y de la Provença e Anglaterra, y que donaría certa quantitat de diner, obligant-se que ans de dos anys se confermaría aquella assentada y concordia per la Seu apostòlica y per lo rey de França; y si dins aquell térme no complis tot açò, tornaría lo Príncep a metre-s en podèr del seu pare. Açò jurà ab solemnes sagraments, intervenint-hi la Reyna y l'infant fill séu. Ab tant se sotsmeté lo Príncep a aquests tres cavallers, y ab una nau molt ben armada féren a la vela la volta de Catalunya. »

Al séu témps esplicarèm lo resultat d'aquesta prometença, que pot considerar-se com al primer pas o manifestació d'un plan, que si bé és conciliatori en aparença, havía de conduhir, no obstant, a certes reexides que lo llegidor no pot preveure ni esmaginar, y que tampoch va preveure, de segur, lo metéix rey En Pére, ab tot y sa vigorosa esperiencia: axí, que-ns limitarèm per are a notificar que arribà lo Príncep a la platja de Barcelona al mes de Novémbre, y que hi fóu mès en un castéll (1) fins a nova orde del rey, escollint-se per gordar-lo algunes persones de distinció, entre élles En Bertran de Canelles, En Guillèm Lunfort y altres cavallers de Catalunya.

(1) Séns dupte sería lo nomenat *Castrum Movum*, fortificació romana, reconstruida en témps dels primers Comtes ab los metéixs enderrochs antichs, tocant del mur de la primitiva acròpolis, y eczistent, encare que inservible, fins no fà gayres anys, entre lo Call y lo convent de la Ensenyança, en lo lloch ón passa are lo carrer d'En Ferran VII, per la perllongació del qual fóu precis derrocar-lo. Opinam axí per observar, com veurèm, que en altres ocasions anàlegues féren servir lo dit castéll com a presó d'Estat per altres alts personatges.

L'un dels primers pensaments que atemptà En Pére posar per obra a Barcelona, y que ja séns dupte estojava en son pit dés d'abans del triumfe que acabava de conseguir, fóu la subjugació del reyalme de Mallorques, qui fàcilment haguéra pogut servir, governat per En Jaume, de baluart als exèrcits francesos, si, per dissort, atemptaven, la hora que-ls vingués bé, una nova irrupció contra Catalunya. Si gran fóu lo compromís d'En Jaume a favor del rey Felip, ans de verificar llur entrada los estols enemichs, de pensar és que ab major afany y oberta resolució obraría, al veure com aquests avançaven, traspassant los munts, escampant-se per totes les comarques de Cerdanya y Rosselló y arribant a plantar lo campament a Gróna y Castelló: calcularía l'inespert príncep que la reexida d'aquella questió que veníen a promoure les més temudes potestats de la terra, aplicant, per rahonar en favor dels mentiders drets que alegaven, armes espirituals y temporals, y falanges aparentment invencibles per lo numeroses, no podía ésser altre que la perdició inescusable del germà, a la prepotencia del qual devía éll la representació secundaria que tenía en la terra de què l'havía fét rey independent lo seu pare. La decisió en lo greuge engendraría naturalment pregònes sospites y vius desigs de venjança en lo cor del primogènit d'En Jaume, qui havía previst, dés lo primer moment de sa successió, lo gran perjudici que han esperimentat tots los reyalmes qui-s partexen: y finalment, obtingut lo triumfe per lo qual fóu assenyalat com a víctima certa, y no podènt-se amagar lo culpable ni borrar-se lo greuge comès, natural és que l'agreujat, vencedor, obras com atemptà obrar En Pére respécte del seu germà En Jaume, català oblidadiç del seu breçol y de sa patria, mal germà per no havèr oblidat los greuges de familia al tractar-se de la honor de la casa payral, feble príncep per ésser-se humiliat als peus d'un odiat vehí, solament per és-r aquest poderós, mal cavaller (en la accepció feudal) per ıvèr profitat la situació apurada del senyor suprèm per ne-ır-li la feheltat y los homenatges que li prestara en altres :asions, e indigne amich per havèr-se declarat tal dels qui

tots-témps fóren enemichs de la seua raça y de son llinatge, venint axí a ésser amich dels seus enemichs, solament per çò com aquests ho éren dels séus, çò és, del rey e dels infants de Aragó, y de tots los catalans.

No podía, donchs, permetre lo pròs de Paniçars que los Estats vehins a Catalunya, y que tots-témps s'éren considerats com a part del seu territori, romanguéssen a mercè del qui no sabía gordar-los honesta e independentment: per tant, séns triga, ja que tenía a Barcelona lo navili ab son famós almirall, deliberà fer una espedició a les illes Balears, per ésser més avinent la pèrdua d'aquestes que no dels Estats vehins a Catalunya, la propinquitat dels quals ja éra prou a preservar-los.

Segóns lo Muntaner, tenía lo Rey cartes dels seus amichs de Gènova, Venecia y Pisa, en què aquests li deyen la trama que eczistía per part del papa, de que lo rey de França possehis la illa de Mallorques, suposant noresmenys que fóra açò fahedor d'aconseguir, per tenir lo rey de França a Paris los dos fills grans del rey En Jaume, als quals menaçaríen de mort si lo pare no volía accedir a la cessió dels seus dominis, de ón dóna a entendre lo citat cronista que lo plan d'En Pére éra cosa secrétament convinguda ab lo metéix En Jaume, al qual retría després lo germà la conquésta que hagués féta. D'aytal nova solament fa a pendre-n, ab certes limitacions, la primera part, car per los féts conseguents és de veure que ninguna relació de pau no mijançà entre los avorrits germans, y que fóu constant la casa d'Aragó en lo propòsit de voler despossehir al rey de Mallorques: y dihèm que en part fa a pendre-n tot quant toca a la trama suposada del pontífech, car si no fóu cert, com es possible que no ho fós, pogué no obstant ésser invenció o escusa per fer interessar lo vulgar de la gent en la espoliació que anava a verificar-se.

Del tést del metéix cronista se-n deduhiría que no pensava En Pére anar a la conquésta, fiant-la solament al infan En Alfons y a un almirall, que no nomena, mas que general

ment han volgut que fós lo metéix Roger de Lluria (1): altres escriptors, inseguint lo Desclot, han consignat, ab tót, que En Pére cuydava anar-hi en persóna; per quê partí de Barcelona,—lo Zurita diu als 26 de Octubre,—emperò que havènt-li sobrevingut infermitat y dolencia, al camí de Tarragona, a quatre lleugues, li calgué desistir, dexant la empresa al seu fill.

De tot quant, en conjunct, revelen los dos autors darrerament citats, és de veure que lo Rey, ja ab témps, pot ser tost aprés de la arribada de Paniçars, havía tramès un missatger, nomenat Berenguer de Vilalta, al lloch-tinent de Mallorques, qui éra En Ponç de Çaguardia, per fer-li avinent que accedís a la resolució que s'éra presa, y al metéix témps per requerir los coratges dels habitadors de la illa. Lo resultat segóns apar, no fóu tal com esperaven, car si bé aquests, en general, amostraven desigs de servir En Pére y regonexíen-lo per senyor, lo lloch-tinent y altres cavallers qui havíen rebut favors d'En Jaume y teníen per éll castélls y llochs-forts, sóbre-tót los qui éren del seu servey immediat y casa, per instint de noblesa y dignitat, rebujaren les proposicions d'En Pére, y com aquesta negativa per part dels principals hagués de produhir resistencia y lluyta, per més que tinguéra en cor d'esquivar-les pot-ser En Pére, féu necessaria la espedició de la referida armada, ab los suficients preparatoris per si fós cas d'espletar la força. A aytal obgécte convocà En Pére dos-cénts cavallers catalans y aragonesos, assenyalant-los díe y lloch per concórrer arresats ab totes armes, aplegà alguns almogavars, féu passar l'almirall ab les galéres al port de Salou, ón havíen de recollir-se totes les naus y barques d'aquella costa, y segóns és de veure per les noves posteriors del témps en què havía partit la armada, dele-

(1) Al esplicar Desclot la intenció del Rey d'anar personalment a Mallorques, hi afig la espressió «ab totes les seues forces, de què n'éra llavors capità on germà En Jaume.» No podent creure que-s referesca en aquesta ocasió al metéix rey de Mallorques, havèm arribat a sospitar si la paraula *germà* estarà errada, devent referir-se al fill natural Jaume Péreç, qui ja havía exercit lo càrrech d'almirall.

gà, ab un càrrech molt superior (tal vegada com a embaxadors o comissaris) dos personatges de distinció, a sabèr, En Conrat Llança y En Asbert de Mediona.

Ningun document veritablement diplomàtich no hi hà en los nostres arxius sóbre tals preparatoris que-ns espliquen los cronistes; emperò no pot algú duptar de la espedició de la armada per los resultats que vehèm consignats posteriorment, y que hi anà l'infant En Alfons. Recomptarèm, donchs, la trascendencia d'aquesta empresa en lo regnat del immediat successor d'En Pére, de qui heretà la coróna En Alfons méntre aquella se verificava; y puix fóu la causa de aquesta successió la mort del pare, com a darrer full de la vida del nostre pròs, convé consignar ací de quina manéra vingué a succehir tan inesperat contratémps, y de quina manéra s'espressà en les seues darreríes lo conqueridor de Sicilia, l'enemich dels Anjous, del papa Martí y de Felip de França.

Concorde va lo Muntaner ab los demés cronistes sóbre lo viatge del Rey dés de Barcelona, si bé diu que l'intent del Rey éra passar a Salou únicament per espatxar la armada; emperò que tantost passaría a Xàtiva, ab la idea de traure de la presó los seus nebost, y fer que fós rey de Castélla don Alfons, per venjar-se axí del rey don Sanxo, qui tan mal lo-y pagà, oblidant-se dels beniféts que-n tenía rebuts. Sía aquesta la causa o bé un altra, la sortida d'En Pére en direcció a Tarragona o Salou és induptable, y los autors qui han seguit lo Desclot reciten que al arribar a cert poblet proper a Vilafranca, per efécte d'un refredat que ja tenía, se sentí sobreprès d'una febrada y séns forces per poder tirar avant; per què fóu tingut de romandre necessariament en aquell punt, tot enviant, séns triga, a Barcelona per cridar lo renomenat métge Arnau de Vilanova. Lo referit cronista, al qual seguexen lo Zurita y altres, diu que lo punt ón se deturà lo Rey éra al hospital de Cervelló, y lo Muntaner assegur ésser Sant-Climent, ab la diferencia de que no hi fóu lo Re traslladat, sinó que hi anà per sí-metéix l'endemà, a eféct de la seguretat que li donaren los métges de Barcelona d

que sa malaltía no passava d'un refredat, cosa que, séns dupte, contribuiría a empijorar-lo.

Lo qui posarà esment, davant la carta, en la distancia mijancera entre Barcelona y Vila-franca, y la major propinquitat que hi hà axí de Sant-Climent com del actual Cervelló a la capital—tant que no arriben a estar de molt a mijan camí,—regonexerà quant impropri no haguéra estat traslladar lo Rey malalt en una llitera a Vila-franca, méntre que éra més bréu y avinent tornar-lo a Barcelona. La familia de Cervelló tenía llavors diverses proprietats en aquelles comarques, y entre élles un castéll o poble (qui no figura al present en les cartes) intitulat Hospital de Bones-valls (1), lo qual podía estar en territori més distant de Barcelona y proper a Vila-franca, y allà segurament sería ón se trobà malament lo Rey.

Emperò sía dés del ún o del altre punt, en llitera o montat, no hi hà dupte de que En Pére arribà a Vila-franca, y que allà s'emmalaltí en estrem. Exalcen los cronistes la serenitat d'esperit del malalt, y sa céga obediencia a les prescripcions dels métges; emperò aquest metéix compliment y lo desig de fer testament lo segon jórn d'estar allà, són indicis certs de que regonexía la grevitat del mal, y de que anava acostant-se sa darrera hora.

En tal situació, recita lo Muntaner una interessant escena, qui retrau al viu lo caràcter enèrgich del home actiu y constant, la resolta voluntat del qual no-s doblegà jamés davant obstacles ni perills, y a despit dels quals portà sémpre a fí los plans que-s proposà. Diu lo cronista que al sabèr l'infant En Alfons la trista nova, partí cuytosament d'allà ón éra, de Salou probablement, y-s presentà adolorit al reyal inferm, lo qui, al veure-l venir, li digué fórma de semblants paraules: «L'infant, ¿quí-us ha consellat que venguésseu a Nós? ¿Sou per ventura métge qui-ns pogau mostrar lo vostre parer tocant a la malaltía nostra? Bé sabèm que no-n sou, e que vós ho sabèu: per tant, no havèm de vós fretu-

(1) Veja-s l'indecs de les Alienacions del Reyal Patrimoni, en l'*Arxiu de Coróna d'Aragó,* sóts lo nom *Cervelló.*

ra. Tot en axí, si a Déu nostre Senyor plau que passèm de aquesta vida, tampoch serèu ací necessari, car fét havèm ja nostre testament, e havèm-lo publicat. Vejau, donchs, de tornar-vòs-en e embarcau-vos en bona hora per Déu, per lo vostre reyalme e per lo nostre frare, lo rey de Mallorques, entant que la tardanería poría ésser damnosa.—Ab tant, continua lo cronista, lo senyor infant li besà los peus e les mans, e lo senyor Rey lo besà en la bóca, donà-li sa benedicció, persignant-lo més de deu vegades; aprés d'açò, tornà de nou per son camí, e anà embarcar-se al port de Salou en gracia de Déu.»

Cért és que parla ací lo Muntaner d'un testament que no tindría res de particular que l'hagués volgut fer lo rey En Pére, ja que aprés del anterior éren sobrevinguts tants y tan complicats aveniments; emperò no menys cert és que en lloch algun, ni en les taules e inventaris antichs y moderns, se-n troba noticia, y és probable que no n'hi haurà tampoch en lo de Sicilia, ón recompten que n'hi trametéren un exemplar per En Jaume, con lo senyor Amari no ho retrau, ab tót y l'interès que per aquell haguéra tingut ab tal de poder esplicar la successió del fill d'En Pére.

Per més que diguen los cronistes y ho asseguren autors moderns, lo fét és que En Pére féu en aquells moments suprèms un codicil com a ampliació del seu testament, que no diu quin és, ni si fóu únich, codicil que-s compon de déxes a esglesies y de recomanacions de familia, emperò séns res establir tocant a la successió de Sicilia, com veurèm en ocasió més oportuna, y és la seua data del divendres, 3 de les nones de Novémbre del 1285, a Vila-franca, ab assistencia de diferents testimonis, entre élls del propri métge En Arnau de Vila-nova. Dóna major autoritat a aquest codicil lo trobar-se a continuació y al peu metéix d'un altre document interessant, de què tantost parlarèm, ab la firma y signatu[illegible] del escrivà del Rey, y per consegüent de merescuda fè, p[illegible] bé que-n haja volgut duptar, poch informat, l'autor del *V[illegible] pro* (1). Tindrèm ocasió de parlar-ne al pas que anèm esp[illegible]

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* pergamí 495 d'En Pére II.

sant çò que esdevingué en la cambra reyal de Vila-franca durant la malaltía d'En Pére, y fins que exhalà lo gran prohom lo darrer suspir.

Segóns la relació del Desclot, al qual principalment han seguit los demés, freqüentaven llavors la cambra del Rey l'arquebisbe de Tarragona, que ho éra en aquella sahó En Bernat d'Olivella, lo bisbe de Valencia, lo d'Osca (lo qui defensava Figuéres con la entrada dels francesos), l'abat de Poblet, lo de Santes-Creus, Huguet de Mata-plana, En H. de Marsella, capellà del Rey e gran amich séu y de sa casa, lo monge cisternià de Santes-Creus fra Galceran de Tous y lo gordià dels frares menors de Vila-franca. Los demés personatges qui no éren eclesiàstichs no-s nomenen; emperò és de pensar que en tan crítica situació, y aprés dels compromisos que havía correguts Catalunya, no hi mancaríen cavallers y prohomens, amichs sencers del qui la havía salvada, com axí ho assegura lo cronista. Aquest, mogut séns dupte per esperit cristià, y escrivint méntre que estava en víes de conciliació la casa Aragonesa ab la Córt Romana, encareix quelcom, poetitzant-lo piadosament, lo llenguatge del Rey, la hora que aquest ha de parlar com a pecador penedit, per çò que, séns trobar-se encare en confessió, li fa dreçar la paraula públicament al arquebisbe y als bisbes, especialment al de Valencia, al qual distingeix d'una manéra particular, dihent-li que sémpre l'havía ben volgut, que sémpre havía en éll posat gran confiança, y que d'éll *éra estat sémpre bé y lleyalment consellat en totes les seues necessitats; per què li suplicava que-l consellas en aquella hora, no com a rey, sinó com a home mort.* Y en son rahonament espréssa En Pére que no anà a Sicilia per humiliar o perjudicar la Esglesia de Roma, sinó per un dret que creya tindre-hi; que no havía dexat de obehir la sentencia del Pastor, *axicom obehir-se és degut, essent justa,* per tal com no s'éra oposat a la sentencia del entredit: que, per tant, de tot son podèr estava dispost a prestar obediencia a la Esglesia, y que, si exía d'aquella malaltía, se disculparía personalment o per mijà d'emba-

xadors; y axí, que l'arquebisbe l'absolgués de la dita sentencia, com axí lo-n implorava ab tota humilitat.

A aytal súplica, l'arquebisbe, aprés de consultar ab los bisbes y prelats, absolgué al Rey de la sentencia; y l'endemà, tras un rahonament del tót cristià y consolador del bisbe de Valencia, en lo qual aquest prelat recorda a En Pére les virtuts dels seus predecessors, y li pinta ab mà ferma la immensa misericordia de Déu, recomanant-li la caritat ab lo prohisme y adhuc ab los enemichs (afig lo cronista), espediren-se cartes y missatges a Barcelona per que libertassen tots los captius, llevat del príncep de Salern o de la Morea, y demés barons, la libertat dels quals podía ésser en detriment de la pau, y, tramès lo Rey per lo gordià de Vilafranca y fra Tous, ab élls se confessà humil y devotament.

En la confessió tórna ponderar lo Desclot, car fa dir al Rey coses que ell no pogué ohir y sí solament lo confessor, a sabèr, que la gent del seu senyoríu y de molts altres l'havíen tots-témps tingut per un mal cristià, car defenía lo reyalme contra lo pontífech y lo rey de França, que conexía y regonexía ésser estat un gran pecador, havèr mancat a Déu, per tal que en ningun témps l'havía volgut conèxer fins en aquella hora; emperò que, com síen tants los pecats del home, volènt sabèr si ell éra menys digne que los altres de rebre lo còs de Jesucrist, que procuras lo gordià fer de son podèr per veure si-s podía resoldre aquest dupte, esperant de Déu un senyal visible o invisible, ab la qual fí manà lo gordià tancar la seua esglesia y celebrar-hi misses, aprés de les quals no observant senyal algun, y deduhint-ne que no hi havía dificultat, corregué a administrar lo sagrament de la Eucaristía al Rey, lo qui, malgrat la seua postració, s'agenollà al llit demunt un coxí, rebent ab devoció y humilitat lo còs del seu Senyor Déu.

Lo contingut d'aquest abellit recompte deu admetre-s part com a possible, mas no com a cert y justificat, puix care que en substancia és veritable, hi hà diferencia en mou com passaren los féts, al cercar-los en la Historia, o

en los documents de la època, car, en realitat, la relació del Desclot no és altre que l'examplament dels dos importants documents sus-are citats de la acta d'absolució per lo gordià de Vila-franca, y del codicil qui-s troba al peu de la matéxa, dels quals anam a fer un petit estracte a convenciment dels nostres llegidors. La acta, donchs, qui és del 4 de les nones de Novémbre, un díe abans de la data del codicil, se reduheix a certificar lo notari Ramon Escorna, escrivà del Rey, que aquest, en presencia del Gordià, qui éra son confessor, d'En J. bisbe de Valencia, d'En B. prepòsit de Marsella, d'En Ponç prepòsit de Solsona y d'En Bertran de Vila-franca cambrer de Tarragona (tinga-s en compte que no-s nomena al arquebisbe), jurà per los sants Evangelis obehir los manaments de la Esglesia, havènt-li llavors manat lo dit gordià que tornas a aquella lo reyalme de Sicilia y restituis a la metéxa los captius que *injustament* tenía detinguts, ónse-vulla que fós, y restablis les esglesies al estat en què ans se trobaven, especialment les de Çaragoça, Barcelona, Taraçona y Girona, *mandato sivi facto ex parte dicti Guardiani confessoris sui quod regnum Sicilie redderet ac restituetur Ecclesie ac captos quos ubique injuste detinet absolvetur cujuscumque conditionis aut status existerent ab nichilominus ecclesias omnes et specialiter Cesarauguste, Barchinonensis, Tirasonensis et Gerundensis restituetu plena*, accedí a aytal comanament, restituint a la Esglesia Romana lo mencionat reyalme de Sicilia, y complint tot lo restant a éll previngut; y ohida per lo gordià la devota confessió del Rey en l'article de la mort, l'absolgué de la escomunió y tots los pecats de què s'éra confessat, restituint-lo al gremi dels fehels: de ón, per havèr demanat lo Rey ab gran instancia que li donassen la comunió, donà-la-y lo gordià en presencia de diferents prelats y molts religiosos, y lo senyor Rey ab gran devoció y reverencia va rebre lo còs de Jesucrist, donant clares mostres de que-l regonexía com tot fehel cristià n'és tingut de fer.

Lo codicil va sóts-signat per lo metéix escrivà, servint de testimonis lo mestre Arnau de Vilanova, En Pére Garcés Darroç, En García Lopez d'Aurano, En Doménech de

Osca y En Joan de Bernuç, y consisteix en fer diverses déxes a esglesies (de què parlarèm en la part eclesiàstica), en triar com a sepultura del seu còs lo monestir de Santes-Creus, en diferents llegats a familiars séus, encarregant que síen tornats al bisbe de Jaen deu anells que ja havíen estat del dit prelat, y finalment en recomanar tota la familia al primogènit En Alfons, dihent-li que dó a quiscú çò que bò li parega, *ut det unicuique ex eix proutsiti videbitur*, y en demanar per pietat al seu molt car fill l'infant Jaume, que faça almoynes en bé de la seua ànima, *item clamamus mercedem Karissimo filio nostro infanti Jacobo, et ipsum rogamus ut pro anima nostra faciat elemosinas et pro injuriis oblitis eroget in ea quantitatem quam siti videbitur* (1).

Lo resultat que havíen de produhir aquests documents espanta al calcular-lo, y havèm de confessar ab franquesa que ben poch hi han parat esment los historiadors, y menys los qui han volgut callar lo llur intent. Per lo primer, o sía per la absolució, roman del tót anulada la conquésta de Sicilia: no poden ja ésser reys de la illa ni Na Constança ni son fill Jaume, debades s'és batallat per tants d'anys en sosteniment d'aquell domini, que, en rigor, han de possehir de nou los Anjous a despit dels protagonistes de les Véspres, y la victoria aconseguida feya poch sóbre los francesos se converteix tan prést en sarcasme per Catalunya y Sicilia; per lo segón, la situació dels reys de Sicilia és més gréu, car lluny de trobar-se en lo testament, qui és document posterior, quelcom qui modifich la acta d'absolució respécte a la acti-

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* pergamí 495 y 496 d'En Pére II. L'Amari, referint-se a la colecció de Saint-Priest, considéra séns efecte la acta d'absolució, car l'*Arxiver de la Coróna d'Aragó,* en una nota al peu de la metéxa, féu observar que aquesta tenía lo senyal de cancelació, y ab tal motiu, pregunta: «Fu opera del sucessore, o comando dello stesso Pietro che ricusasse quest'atto preparato dai preti, che speravano domare il lione mentre avea la febbre?»

Lo document del Saint-Priesrt éra una copia inserta en un registre qui n' corresponía a la colecció del regnat d'En Pére, per la qual irregularitat lo dexa rien sóbre-ratllat ans bé que cancelat; y la prova de que no éra altre l'obgécte con fóu dexat en lo metéix arxiu l'original, autèntich, en pergamí, al qual nc referim, séns contenir senyal algun d'ésser estat cancelat.

tut que degués pendre l'infant En Jaume, no-res s'hi diu de la successió d'aquest y no més lo tracta de infant, facultant per altra part al primogènit per que faça còm bò li parega, facultat més ampla de çò que sembla si un hom se recorda que en lo testament únich hi fóu fét hereu universal de tot quant dominava En Pére. Malgrat açò, no esdevingué tal com previngué En Pére en les seues darreríes, y axí dexarèm la seua esplicació per lo començament del següent regnat, limitant-nos quant al present a acabar de referir çò que esdevingué durant la agonía del rey En Pére.

Continuà lo rey malalt en sa cambra, aprés d'havèr rebut tots los sagraments, acaba lo Desclot, y los demés no se-n tornaren a les cases llurs. No-ns atrevirèm nosaltres a dir si hi hà o no intenció en aquestes paraules del Cronista. Se agreujà d'aquí-avant encare més la malaltía, entant que l'inferm quasi no hi veya, ni ohía, o per ventura ab gran pena. En tal estat, qui s'empijoraría a cada moment, rebé tres díes després la nova de que los francesos havíen jaquit Giróna, y l'endemà la de que lo príncep de Salern éra arribat a Barcelona y-l saludava cortèsment, sentint no havèr-lo pogut veure en persóna.

Lo Cronista té la presumció de sabèr çò que sentí y pensà aquell moribunde, qui ja havía perdut la llum dels ulls, en tan suprèm traspas, emperò nosaltres no titubejam en assegurar que sol Déu ho sap. Lo cert si és que tals coincidencies de partir los darrers francesos la hora que llur gran enemich los acaba de perdonar, y de saludar cortèsment al mort lo fill d'En Carles d'Anjou, tan bell punt com En Pére li hagué retut lo reyalme de Sicilia, que tant se valía lo retre-l als eclesiàstichs en representació de la Esglesia Romana, són punts força delicats per un historiador, alhora que oferexen ample camp per esplayar-se al filosof, al polítich y al simple observador de la moral y de la civilització d'altres centuries, acomparats o no acomparats ab lo nostre.

Al donar-li la darrera nova de les dues referides, diu lo Cronista, En Pére plegà los braços demunt lo pit, o dessus una creu que-s féu aportar, segóns lo Muntaner, y mirant de

fit-a-fit lo cel, romangué en aquesta positura, séns parlar, fins al sendemà, que éra dissapte, vigilia de sant Martí, ón, a hora de completes, etgegâ lo darrer suspir. Sóbre aquesta data apar havèr-hi una lleu discordança entre los dos cronistes adés citats, per dir lo segón que morí En Pére lo metéix díe de sant Martí e no en la vigilia, cosa que de prompte apar que deguéra atribuir-se a havèr près la nit com a preludi del nou jórn, ja que de nits morí, segóns consta en la làpida sepulcral: mas, ben observat lo cas, ún veurà que no hi há discrepancia, puix que al díe 11 de Novémbre escau sant Martí, bisbe, y al següent sant Martí, papa y màrtir, de manéra que al dir lo Desclot la vétlla de sant Martí, volgué aludir induptablement al segón, al papa, la vétlla del qual éra de fét la diada del bisbe, qui abans fóu cavaller (lo qui partí la capa ab lo pobre), coincidencia que inflama l'escalf d'En Muntaner, fent-li concebre que per havèr mort lo millor cavaller del món, hagué de trametre-li Dèu, per que-l rebés y l'acomponyas, entrant abdós plegats en la gloria celestial, lo sant cavaller Martí.

Aquesta observació y lo testimoni de la lâpida sepulcral basten, donchs, a establir séns recel la data de la mort del rey En Pére als 11 de Novémbre, y no al 2, com algú s'ha cregut per havèr près, sens dupte, lo nómbre aràbich 11 per un II romà, o més bé per efécte d'una errada involuntaria de imprempta (1).

Avinguts estan tots los escriptors d'aquell témps en esplicar la gran dolor y sentiment esperimentats per tan trista nova en tots los estats d'Aragó y en Sicilia, emperò molt es-

---

(1) Al consultar les taules dels nostres cronologistes, y al cercar, per la lletra dominical, si lo díe 11 de Novémbre del 1285 podía ésser dissapte, no ha correspost lo resultat del càlcul; mas cercant-lo per 1284, ja que les dites taules ténen los anys de Nativitat y no de Incarnació, al qual compte atany lo 1285 de què parlam, havèm trobat eczactel lo compte, de manéra que lo díe 11 de Novémbre éi de fét, dissapte. Y aquest és un altre argument més en favor nostre, al dir que hà hagut un descompte general en la *Historia d'Espanya*, per havr confós èl'u compte ab l'altre, y que perçò metéix, en gran nómbre dels féts que referim, e tre élls lo de la mort d'En Pére, s'han de descabalar molts colps nou mesos les dates que un hom cita, per reduhir-les al compte comú o de Nativitat.

pecialment a Catalunya, testimoni presencial del fúnebre aparat ab què fóu traslladat lo cadavre dés de Vila-franca a Santes-Creus. Ja en la cambra reyal, aprés de mort En Pére, començaren los ays y gemechs dels circumstants, essent encare major la trista y planyívol cridoria en lo trànsit, al ovirar los pobles la comitiva que-l acompanyava. S'encarregà de la conducció del regi cadavre l'abat d'aquell monestir, y per açò ordenà-s que tantost fós lo còs lavat y embalsamat, vestint-li després l'hàbit cisternià y allogant-lo en una caxa folrada dedins y defora de raç vermell, la qual portaren en les espatlles los gentils-homens y cavallers durant lo camí, fins a dexar-lo en lo presbiteri del citat monestir.

Allà féren-li les funeralies que corresponíen a tan alt personatge; donchs tant per donar-ne una idea, com per fer veure la gran concorrença que atragué aquell sentit aveniment, conclourèm aquesta descripció retrahent les paraules ab què ho refereix lo Muntaner: «Com ja-us diguí, donchs, gran fóu lo dol que-n féren per tota la terra; car és de sabèr que a tots endrets trametéren missatgers. Venguéren lo sendemà més de mil persónes, e solament de Tarragona passat de cinch mil, e de tot lo camp del Penadès; axí que tanta fóu la gent qui s'aplegà, que no podíen cabre en Vila-franca, ni en lo spay de dues lleugues entórn. Lo dit jórn, ab gran processó, portaren lo cors al monestir de Santes-Creus, e aquí colguéren molt solemne ofici, per tal com éra ja absolt, e havía jurat respécte a la Santa Esglesia; hi hagué, noresmenys, sermons, y tota aquella solemnitat qui corresponía fer a aytal senyor. Allà haguéreu vist, dés que spirà fins que fóu sepelit, més de deu milia persónes, ab sengles brandons en les mans; e aprés de soterrat lo senyor Rey, tornà-se-n quiscú en ses terres, axí que per tot-arreu éren de ohir grans planys e ón-se-volgués en estrém hom plorava. Que Déu, per sa mercè, tenga la sua ànima! *Amen.* Mort és aquell qui hauéra stat un altre Alexandre en lo món, si sols deu anys més hagués viscut!»

Fóu allogat més tart lo cadavre d'En Pére dins un rich mausoli, del qual fa la descripció En Pí, autor de la *España*,

obra pintoresca, en semblants termens: «Quatre ogives entre pilars constituexen lo templet qui-ls cobricela. Les ogives són calades, los pilars axequen llurs pinacles de cresteria entórn d'una agulla filigranada brollant de mijan sostre. Tanquen aquests templets l'un la tómba d'En Pére *lo Gran*, posada sóbre un vas de porfiri, l'altre la tómba d'En Jaume II sóbre alta socolada. Lo vas de porfiri és grandiós y senzill, lo sòcol y les tómbes estan plenes de relleus, les tapes servexen de llit a les estàtues dels prínceps. Aquests dos monuments, de marbre, pintats y daurats en sa major partida, són los més bells y delicats ornaments d'aquest monestir.»

En la tómba d'En Pére s'hi llegía lo següent epitafi:

Petrus quem petra tegit gentes et regna subegit
Fortes confregitque crepit, cuncta peregit,
Audax magnanimus sibi miles quisque fit unus,
Qui bello primus inheret jacet hic modo imus,
Constans proposito verax sermone fidelis,
Rebus promistis fuit hic et strenuus armis,
Fortis justitia vivens æqualis ad omnes,
Istis laudatur vi mentis laus superatur,
Christus adoratur dum penitet unde beatur,
Rex Aragonensis comes et dux Barcinonensis,
Defecit membris undena nocte Novembris,
Anno Milleno centum bis et octuageno
Quinto, siste pia sibi tutrix virgo Maria.

No cal cercar are aquest epitafi, ni per complert lo mausoli qui-l contenía, ni la ómbra veneranda que,s'hi tancava, car gayre-bé tót desaparegué en l'any 1835, sóts la destral destructora dels qui en aquest segle de civilització no són aptes a conèxer lo significat d'aytal paraula. Ab esforços apaybegam ací la ira que sentim com a amador d'aquella y com a català, y afogam los nostres planys, remetent lo llegidor, per major brevitat, a açò que ja manifestarem parlant dels sepulcres de Poblet, consemblants en dissort als de Santes-Creus.

Per més que l'epitafi transcrit és, si fà o no fà, un panegírich del pròs qui allà reposa, volèm, a major abundor, copiar les paraules del Zurita, per aplegar-s'hi totes les op

nions dels principals autors qui parlaren d'En Pére: «Fóu molt esforçat, diu, y gran guerrer, y molt venturós en les armes, sabi e valerós, y lo més benvolgut de tots los reys cristians y moreschs qui regnaren en lo seu témps, y, entre tots los qui en sa edat concorreguéren, fóu cobejós per lo més excelent y de més generós y gran coratge, com a aquell qui en los més aspres afers va sabèr millor ajustar les armes ab los consells. Tenía una gran alçada, çapat y a meravella ben proporcionat, y d'una magestat molt reyal, del qual ab rahó digué lo Dant que fóu cenyit de tota valor (1); y per causa d'açò, y per aquella gran empresa, que li-n prengué ab los majors prínceps de la Cristianitat, y per tal com fins los seus enemichs lo tinguéren per molt excelent cavaller y gran capità, per diferenciar-lo dels altres reys que hi hagué a Aragó del seu nom, li diguéren *lo Gran* (2), y donà-s bé a conèxer en sa persona com a molt cert que als prínceps molt excelents y de gran valor, quasi sémpre solen esdevenir totes llurs coses pròsperament. Mas entre tots los bons féts és de recomptar com al major, que havènt estat tal, que no tingué parió, y fill d'un pare tan excelent, fóu pare de molt valents fills, essent-ne tres d'ells reys, qui dexaren fundat lo reyalme que ell adquirí.»

Inseguint lo nostre principal genealogista, podèm donar compte dels fills, legítims e ilegítims que tingué En Pére. Los primers fóren los infants Alfons y Jaume, ja coneguts; En Fadrich, qui fóu aclamat rey de Sicilia, aprés que En Jaume jaquí la illa, y En Pére, qui s'emmullerà ab Na Guillema de Mont-cada, filla d'En Gastó vescomte de Bearn; y les filles santa Elisabet, reyna de Portugal, qui-s maridà ab lo rey Dionís, y Na Violant, maridada ab lo rey Robert de Nàpols. Los segóns, o ilegítims fóren d'una senyora nomenada Na María: Jaume Pére o Péreç, qui fóu senyor de Se-

(1) *Quel chi par si membruto, e che s'accorda*
Cantando con colui del maschio naso
D'ogni valor portò cinta la corda.
(*Purg*, *VII*)

(2) Diuen-li també diferents historiadors *lo dels francesos*, per la continua brega que ab aquests sostingué, y *lo de Paniçars* per sa darrera y renomenada victoria.

gorb; Joan, y Beatriu qui-s casà ab En Ramon de Cardona. D'una altra senyora, lo nom de la qual éra Agnès Çapata, tingué En Ferran, senyor d'Albarrací; En Pére, qui prengués, a Portugal, Na Constança Mèndeç Pelita per muller, y En Sanxo, castellà d'Amposta, y una filla nomenada Teresa, qui-s maridà en tres diferents noces ab En García Romeu, En Artal d'Alagó y En Pére Lópeç de Oteiza; y per fí, segons asseguren diferents escriptors, tingué encare En Pére una altra filla bórda, nomenada Blanca, de mare desconeguda, qui-s maridà ab lo vescomte de Cardona En Huch Ramon Fólch *lo Vell.*

Hóra és ja de que passèm al nou regnat del successor; mas al cloure lo d'En Pére, no podèm tancar-lo séns fer una senzilla reflecsió. Quatre homens hi havía en aquella època qui duyen trastornada tota la humanitat, y aquell qui no vol la mort dels seus ramats y humilía los soberchs, no podía comportar que per més témps s'omplís lo món de sanch y de miseries. Dins d'un metéix any, en 1285, anaren morint lo papa Martí y En Carles d'Anjou, darrera aquells, al retraure-s del pahís que injustament havía volgut apropriar-se, morí En Felip de França, y, no gayre aprés de triumfar sóbre tóts, lo rey En Pére d'Aragó, d'una malaltía insignificant, exhala també son darrer suspir, en la flor de sa edat (comptava uns 40 anys) y la hora més impensada, precisament en la diada d'un sant lo nom del qual éra igual al del darrer pontífech. ¿Quí duptarà, donchs, que la mort d'En Pére fóu obra de la Providencia per lo bé de la humanitat, qui tant freturava de la pau?

Durant la malaltía del rey En Pére, y com a testimoni del séu darrer codicil, havèm vist figurar un personatge lo nom del qual no serà la primera vegada que haurà sonat a les orelles dels nostres llegidors. L'Arnau de Vilanova, qui acorregué com a principal métge a En Pére, es lo metéix Arnau de qui parlen tantes obres de diferents nacions, considerant-lo com a un dels homens més assenyalats de sa època, no podent per tant prescindir de mencionar-lo ací ab

alguna especialitat, ja que sa metéxa fama fa que la prengam com a un dels grans aveniments de la època sus-are descrita.

En lo Moreri e altres diccionaris històrichs y bibliogràfichs s'hi dónen noticies estenses tocant los grans coneximents d'aquest home com a métge, filosof, lingüista, químich o alquimista, autor o escriptor y adhuc com a personatge polítich per sa intimitat ab los reys d'Aragó y de Sicilia, als quals representà en les córts de França y Roma. Emperò tant com és unànim la opinió dels autors respécte a considerar-lo com a un dels homens de sciencia més superiors del seu témps, hi hâ discordancia al parlar-ne sóts algun dels caràcters especials que presenta; car, los uns per ignorancia, los altres per fanatisme, y la major part per confusió, recompten moltes falsedats de sa vida, atribuint-li pensaments y sistémes en témps en què no-ls pogué tenir o no-ls manifestà, fan-lo autor de llibres que solament traduhí, ponderen certs viatges séus y estades en diferents ciutats: d'aquí que aparega en los primers anys de sa vida pública, si no com a personatge francès, com a savi qui deu tota sa educació científica a la França; que sía tractat de nigromàntich, per çò car donà a conèxer en vulgar obres aràbigues d'aquesta quasi-sciencia, y finalment, que per les seues supersticions astrològiques y los seus esperiments químichs sía assenyalat com a professor de màgica, arribant lo Mariana a imputar-li, séns ningun fonament, que fó lou primer en assajar la generació humana dins una carabaça.

Contribuiría a semblants imputacions, sóbre-tót en èpoques posteriors al Arnau, la manifestació que féu en diverses ocasions de idees sumament herètiques (de què parlarêm en la part eclesiàstica): emperò aquest desviament, que no-l tingué ans del 1305, car fins a-les-hores fóu molt estimat, admirat y venerat per los cardinals y altres personatges de Roma, y encare posteriorment estigué en relacions íntimes ab lo pontífech, prova-ns que la mal entesa causa que tinguéren alguns per calumniar-lo, no és altra que una causa física, pot-ser poch coneguda en aquells témps, emperò que

la han regoneguda després savis y crítichs més moderns, a sabèr, que l'afany de sabèr-ho tot va induhir-lo fins a volèr sabèr çò que no devía o que merexía menys-preu en la esféra scientífica, y que en éll vingué a complir-se, en sentit invers, una antiga sentencia, més o menys veritable, qui fa reposar lo principi de la saviesa en la follía, per çò com éll acabà per un trastorn de cervell qui-l portà a sentar tesis errades y contradictories, y fins a pronosticar la fí del món, arribant a assenyalar l'any en què aquesta gran catàstrofa havía d'esdevenir. Prescindint d'aquesta fatalitat física-moral, que no duptarà en atribuir al nostre personatge lo qui haurà llegit la interpretació que aquest féu dels somnis o visïons d'En Frederich de Sicilia, y la relació esposada per lo metéix a Avinyó davant lo Papa y los cardinals sóbre materies religioses, y admetent no més que al savi, al gran llumenar de la sciencia, qui lluu en mig d'un ségle bé prou obscur, nos cenyirèm, per aquesta metéxa honra, a cercar la patria que li corresponga, provant, en quant sía possible, lo major dret qui-ns atanya per nomenar al Arnau català y compatrici.

Precisament lo cognom Vila-nova es compost, precehint d'una denominació geogràfica *vila nova*, qui pogué passar a ésser cognom en la antigor com a procehencia local. Encare que axí fós, com és probable, no perçò s'aclareix lo punt que dega assenyalar-se com a patria al Arnau; car, tenint cada nació denominacions geogràfiques paregudes al cognom d'aquell, a conseqüencia de noves poblacions qui-s són establertes en diverses centuries, *Ville-neuve* a França, *Villa nuova* a Italia, *Villanueva* a Castélla, *Vila-nova* a Catalunya, al traduhir lo cognom escrit en llatí vulgar de la Edat-mijana, *Arnaldus de Villanova*, al romanç, quiscuna nació l'ha traduhit, donant-li la seua fórma particular, y axí ha vingut a nomenar-se lo savi doctor ab tots aquells noms respectivament. Emperò ¿per què és crehedor que En Vila-nova, un cognom de familia, freqüentíssim a Catalunya, fa a deduhir per los noms de poblacions, per més que fós la seua patria una població axí nomenada? Ningú no ho ha posat en cla-

y tots los personatges de la època porten ja un cognom format, y no-s nomenen per la localitat a ón nasquéren. Essent axí, lo cognom Vila-nova és català, y per tant no-n cal disputar la seua patria.

Alguns francesos, volènt-se-l apropriar, han anat a deduhir que éra de Languedoc o Provença, de llenga consemblant a la catalana, tant que los seus habitadors no menyspresaren de nomenar-se catalans en altre témps, no essent axí d'estranyar que lo cognom fós català, podènt ésser la persóna natural de terres que ja éren França en aquells témps; emperò totes aquestes congectures són fútils per les que tantost pugam fer.

No hi hà absolutament qui donga per clar (ni lo metéix autor no ho diu) de ón éra En Arnau. L'editor de les seues obres, qui féu la edició de Lió, del 1532, ordenà com a proemi una vida o biografía del autor, dihent resoltament que éra de França, *a Gallia Narbonensi quam provinciam nostri appellant Genne*, rihent-se alhora de çò que diuen alguns catalans de que éra d'un poble nomenat *Villa nova*, quatre milles lluny de Giróna, *sed hec opinio nullos habet auctores* Emperò, vejau quína autoritat mereix aquest escropulós editor (a favor de la opinió del qual també podríem dir *nullos habet auctores)*, con a la ratlla següent assegura que En Arnau nasqué en 1300, florint al propri témps que En Pére Apponench y En Ramon Llull, essent axí que fóu métge del rey En Pére ja en 1285, y perorà en Avinyó los anys 1305 y 1309! Al veure que en aquestes dates En Arnau roman al nostre pahis, que representa a Aragó y Sicilia en dates posteriors, que en les seues obres (en la metéxa edició demunt citada), al parlar del ayre, *Incipit regimen sanitatis*, endréça lo capítol al rey d'Aragó, y que en los antichs registres de cancillería y entre les cartes reyals hi abunden documents relatius al gran métge, datats la major part a Catalunya, toçudería fóra negar-li la patria catalana y fer-lo francès, precisament francès en la època de major odi y guerra entre catalans y francesos, y atribuint-li un càrrech del qual penjava com si no fós res la vida y salut del principal enemich d'aquells, del rey En Pére d'Aragó.

No duptam, donchs, de que sía català, si bé ignoram de quin poble sía natural, per més que Cervera vulla arrogar-se aquest títol, per la justificació del qual confessà lo viatger Villanueva no havèr trobat ningun indici: emperò si la amor a un pahis, habitar en lo metéix y adquirir-hi proprietats poden ésser senyal de naturalesa per part del qui ho practica, motiu tenim per creure que lo nostre gran savi éra català, car aprés de constar-nos per molts documents que En Arnau fóu métge del rey En Pére y dels seus fills, reys a Aragó y a Sicilia, en les nones d'Abril del 1285, dés de Barcelona, lo dit rey En Pére, ***propter multa servitia que recepimus et recipere speramus a vobis dilecto físico nostro magistro Arnaldo de Villa nova***, dóna y cedeix a aquest lo castéll d'Ollers, qui-s troba en la Conca de Barberà, no gayre lluny de Tarragona (1). Al donar lo Rey aquest castéll al seu físich en recompensa dels seus serveys, apar natural que escollis, ab la fí de fer més agradós l'obsequi, o una finca propera al lloch ón tenía la casa payral l'Arnau, o una terra a la qual tingués lo remunerat particular afició.

Per concloure, farèm una sola observació important, per si lo nom de Vila-nova no ho fós de familia, y sí de localitat, y és que molt acostada a la referida conca hi hà una població axí nomenada, y una altra Vila-nova part de dalt lo metéix territori envers la serra de la Llena.

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 57, foli 233 revers, y reg. 6 foli 147.

†

Butlles cèlebres de Martí IV: escomunió del Rey e dels sotsmesos qui li obehiren, entredit, etc. Situació compromesa de la clerecía de Catalunya, qui no cessà de mantenir lo cult. Esperit cristià d'En Pére: sa gran protecció a les esglesies. Ninguna escola herètica eczistía a Catalunya: juhí sóbre la heretgía d'En Arnau de Vila-nova. Primeres noves de inquisidors y de castichs d'heretges. Academies per apendre l'hebréu. Predicació en les sinagogues y tropellíes del baix poble contra los juheus. Famosa carta del Rey als frares Menors, aconsellant-los còm s'han d'atraure los juheus a la fè catòlica. Construccions religioses, degudes a la pietat del Rey e del poble. Noticies de Concilis. Volences del Rey en fer canonitzar l'arquebisbe Olaguer. Va cobrant prestigi l'Orde de la Mercè y decau la dels Templers. Fórma d'elecció en los bisbes.

EN ninguna època no és més treballós y delicat parlar de la historia eclesiàstioa de Catalunya que en la del regnat d'En Pére *lo Gran* (1), ja per los aveniments estraordinaris, poch destriats, que esdevinguéren a conseqüencia de la lluyta que sostingué lo Rey ab los favorejadors d'En Carles d'Anjou, entre los quals pot assenyalar-se com a principal lo pontífech romà Martí IV, ja per lo gran compromis en què-s vegé embolicada la clerecía al pas que aquella lluyta anà prenent grans proporcions.

D'ençà de la butlla donada en Monte-falcone sóbre la ocupació de la Sicilia, y la espedida en Orvieto al obgécte d'empatxar lo desafiament a Burdeu entre los dos reys que avèm nomenats, Martí IV havía escomunicat y anatematzat lo rey En Pére, encarregant al seu legat Joan, prebere ardinal de Santa Cecilia, que, cas de no complir-se les seues

(1) Comprén aquest capítol eclesiástich tot lo regnat d'En Pére, o sía dés el 1276 al 1285.

mocions apostòliques, si tant convingués, posas entredit en lo senyoríu d'aquell, ab sentencia d'escomunió contra les persónes, y en les terres dels vicaris, oficials y dependents del metéix; y després, per butlla donada en la plaça major de Civitavecchia (1), verificas l'entredit, de manéra que tots los habitants d'Aragó y demés terres y universitats, als quals fóu prohibit que tinguéssen per rey En Pére, romaníen sóts pena d'escomunió y en entredit, en lo sol fét de no negar la obediencia al seu senyor temporal, natural y lledesme.

Los eclesiàstichs de Catalunya no teníen ningun motiu per dexar d'ésser sotsmesos lleyals al llur monarca, emperò per llur estament y encare simplement com a catòlichs havíen de obehir los manaments de la potestat suprema de la Esglesia: no teníen, donchs, altre recurs que o declarar-se en oberta rebelió o abandonar la terra. Si bé açò darrer podía fer-ho algun que altre particular, qui per aytal rahó no-n farà esment la Historia, emperò en general, ans de la irrupció dels crohats francesos, consta que seguiren los prelats en llurs llochs y continuaren los capítols y monestirs aximetéix com d'abans, y, fins a la dita irrupció, no hi hà exemple de rebelió en paratge algun. Açò per sí sol portava una pertorbació a la Esglesia catalana, puix que, per no desplaure lo senyor temporal, per molta voluntat que tinguéssen los eclesiàstichs de inseguir los manaments del Papa, consentíen en viure descombregats, sens lliurar-se-n per les víes que aquest los assenyalava, per la desobediencia al Rey.

Mas hi hà més encare: gran fóu lo conflicte en què-s vegéren les persónes religioses entre la obediencia a la Esglesia com a catòlichs y eclesiàstichs y la feheltat innegable a la potestat civil; car no hi cabía resolució alguna con per altra part regonexíen la injusticia del Papa que, per satisfer la política dels francesos, compatriotes séus, gosava despullar un rey lledesme, fent dò dels seus dominis a un enemich de Catalunya; y com En Pére y los qui-l consellaven, entre los quals és molt probable que hi hauría també eclesiàstichs

(1) La primera y la tercera d'aquestes butlles se troben en l'*Arxiu de la Coróna d'Aragó*, nómbres 2 y 3 de Martí IV, y la segóna en lo Zurita.

tinguéssen en cor de considerar com a immotivat l'entredit, d'aquí que incorregués una part de la clerecía en una culpa molt més terrible, que no la demunt mencionada, qual éra la de seguir practicant los metéixs actes espirituals y religiosos d'abans com si aytal entredit no hi fós. Desobehíen, donchs, doblement los qui tal feyen los comanaments del cap visible de la Esglesia, y no hi hà dupte de que semblant pràctica seguiren a Catalunya, con, per un document datat a Mont-agut a 8 dels ídus de Octubre del 1285, manava lo rey a En Bernat Cavaller que no segrestas los béns dels clergues y religiosos qui no cessaren de coldre los divinals oficis, ni anaren a veure lo cardinal ni al exèrcit del rey de França, ni-s franquejaren ab los enemichs ni-ls prestaren subsidi de paraula o de obra, *clericis seu religiosis qui non cessaverunt a divinis et qui non venerunt ad Cardinalem vel ad exercitum Regis Francie et qui non participarunt cum eis nec facerunt aliquod subsidium inimicis nostris verbo vel facto* (1).

Tenim, per'tant, que a Catalunya, aprés dels anatemes del Papa, hi havía eclesiàstichs qui observaven l'entredit y altres no, podent-se comptar entre los primers lo bisbe y clerecía de Giróna, qui, a la entrada dels francesos, an aquests se-n anaren.

Llevà-s l'entredit y cessà per tal rahó aquesta situació ambigua y compromesa la hora de la mort del Rey, per haver-se reconciliat ab la Esglesia, segóns és de veure a la part civil.

Lo qui regonega aquesta perillosa situació, sospitarà naturalment o que la clerecía éra feble en la part de disciplina y obediencia a la Esglesia, o que En Pére éra un gran heretge, y perçò, aprés del interès que tingué Catalunya en defensar los despullats al Mig-jórn de França al témps dels albigenchs, y en esguart a la pertorbació sus-are referida, ha e semblar avinent la introducció d'antigues o noves heretíes en la terra nostrada. Donchs, ni és cert lo primer punt, ar, a mirar prim, no fóu desobedient la clerecía en no servar l'entredit si regonexía que aquest éra infundat y no més

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 57, foli 209.

que un pretést per certs miraments polítichs, ni podría ningó dir-li heretge a En Pére, con la seua metéxa deria en no volèr que-s servas l'entredit prova los sentiments cristians que tenía, no permetent que may per may cessas en la seua patria lo coliment catòlich, açò en fóra de les contínues mostres que donà de la seua devoció y pietat, en vida y en mort; ni encare, per tals rahons, és d'esperar que hi prenga en lo pahis ninguna heretgía.

Coneguda, donchs, la actitut de la clerecía y la rahó qui la motivava, val la pena de observar lo comportament d'En Pére, y de justificar la no eczistencia d'heretges a Catalunya, per oferir-nos abdós temes la aducció de noves del tot interessants per la historia eclesiàstica catalana.

Ja dés lo seu primer testament, fét a Port-fangós, acreditá En Pére sa religiositat legant deu mil morabatins al monestir de Santes-Creus, ón n'havía elegida sepultura, y altres tants al de Poblet, per que celebrassen misses y aniversaris y pregassen Déu per éll y per los seus progenitors. Mas aquesta generositat, filla del seu esperit cristià, encara la mostra més y més En Pére en lo seu darrer codicil que féu a Vila-franca, al reconciliar-se ab la Esglesia, generositat que devèm engrunar, tant en comprobació d'aquest principal obgécte, com per lo resultat que poguè tenir tocant a noves obres y reconstitucions d'edificis, e incidentalment com a nova per la Historia de les arts, tant més que ja en aquesta època cessen en general (segóns anam vehent d'algun témps ençà) les construccions y establiments de cases religioses, que tant abundaren, per necessitat, en témps anteriors. No-resmenys, donchs, de fer en lo codicil noves donacions als dos citats monestirs, consistents en diverses honors, proprietats y senyoríus, déxa lo Rey dos-céntes dóbles d'or a la obra de la Seu de Barcelona, dos-céntes a la de Lleyda, dos-céntes a la de Tarragona, dos-céntes a la d'Osca, dos-cé[illegible] a la de Taraçona, dos-céntes a la de la esglesia de Sant [illegible] vador de Çaragoça, dos-céntes a la de la Seu de Valen[illegible] cént a la de la esglesia de Santa-María de Sales, cént a la la esglesia de Santa-María de Montserrat, prevenint

aquestes déxes servesquen per obres de les dites esglesies, *convertantur in operibus dictarum ecclesiarum in quibus opus fuit*, y ón no fóssen necessaries que-s convertesquen en almoynes. Apart d'aquestes déxes, ne fa una altra d'especial de dos-céntes dóbles per que-s reconstruesquen les esglesies de Giróna qui-s troben del tót o en partida derrocades, donant-se major part, proporcionalment, a les esglesies qui n'hagen més fretura.

Encare més féu lo zelós monarca durant sa vida y en mig del grans afers que li calgué resoldre, car tenint noticia de que lo monestir de Nostra Dona de Mont-serrat, *quod per totum regnum nostrum magna gaudet prerogativa devotionis*, estava mal administrat per los monges, batlles y demés qui hi habitaven, contribuint-hi un plét o disputa que sosteníen ab lo monestir de Ripoll, y desijant lo Rey esquivar que caygués en miserable desolació, *quod sic miserabiliter ulterius desoletur*, a instancia y prechs dels metéixs religiosos, clergues y altres personas notables, constituí e nomenà procuradors y administradors de tots los béns temporals a En Bernat Fuster de Barcelona y a En G. Les-Córts de Piera, revestint-los de grans facultats, cosa que disposà ja En Pére dés de Barcelona a 3 dels ídus de Janer del 1283. Més tart, esdevenint un cas consemblant en lo monestir de Sant Pére de Gallicans, a conseqüencia d'una elecció tinguda en discordia, encarregà aquella ávol y desordenada administració, *malam et inordinatam administrationem*, al procurador fra Jofre de Fuxà, nomenament que sóts-signà a Paniçars a 5 de les calendes de Juny del 1285 (1). Lo qui axí obrava no podía ésser inculpat d'heretge ni tan solament de cristià feble.

Tal com dihèm del Rey podèm dir del pahís, segurs de que no hi havía esperit d'heretgía, per en aquella hora, en ningun indret de Catalunya. Algú pot haver sospitar lo conrari, cercant com a germen les errors d'un sol home, d'En Arnau de Vila-nova. Efectivament aquest savi les cometé en

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 46, foli 158 revers, y reg. 56 li 116.

algunes de les seues obres, citant-se especialment la qui porta per títol *De la humanitat e de la paciencia de Jesucrist: de la fi del món: de la caritat*, etc., per sostindre que los cristians no teníen ja sinó la aparença del coliment esterior y que tóts seríen condemnats al infern; emperò la hora que, en témps de Frederich de Sicilia, molt témps aprés la mort del rey En Pére, anà d'embaxador a Climent V., y estigué a la córt pontificia; co-n no-l trobam perseguit per los inquisidors fins aprés del 1310 per havèr fundat en observacions astrològiques lo *díe del Juhí*, que devía escaure-s en 1376, és prova de que la error del savi o fóll no podia ésser font d'errades dels altres durant lo regnat que acabam de descriure! Cert és que tals idees les manifestà en la *interpretació dels somnis d'En Frederich* y en la esplicació o discurs que féu a Avinyó davant lo Papa y los cardinals, y puix les esposava, senyal de que les professava, essent solament heretge no manifestat fins a-les-hores.

Emperò ab tót y açò, tals idees, prescindint de la part de bogería, tendexen més a protestantisme o refórma de la Esglesia, de resultats molt posteriors, que nó al foment o renaximent de la única heretgía possible llavors a la nostra terra, a sabèr, la heretgía dels valdenchs o albigenchs ab llurs regusts de maniqueísme: de manéra que, jatsía pogués ésser herétge En Arnau y perseguit com a tal per los inquisidors, ni tingué parçoners ni formà escola, almenys a Catalunya, ans bé hi hà alguns personatges de pès qui-l defensen, citant-se un document trobat a Avinyó en 1544, que publicà lo Raynaldi, ón consta que-s retractà solemnement de les seues errors, y nosaltres podèm citar-ne un altre, datat a Barcelona a 14 de les calendes de Desémbre del 1305, per lo qual En Jaume, ja rey d'Aragó (y amich, per tant, de la Santa Seu), se planyía al pare fra Aymerich, mestre del Orde de Prehicadors, a causa d'havèr escomunicat un frare del meté[illegible] Orde nomenat Guillèm de Coplliure, qui s'intitulava inqui[illegible] dor de la diòcesis de Valencia, a En Gombau de Pels, d[illegible] mèstich y familiar de la casa Reyal, per çò com tenía u[illegible] escrits d'En Arnau de Vila-nova, métge llavors d'En Jau[illegible]

scripturarum editarum a venerabili et dilecto consiliario familiari et fisico nostro magistro A. de Villanova, sóts pretest de que conteníen heretgíes, essent axí que aytals escrits los teníen y gordaven lo metéix Rey e la Reyna, y los prelats y fins lo darrer clergue, y-s complahíen en llegir-los constantment *cum tamen eusdem scripturas Nos et illustris domina Regina consors nostra karissima et familiares nostri et archiepiscopus, episcopi et inferior clericus et multi alii nostre dicionis teneamus et perlegamus freqüenter;* sentencia que assenyala lo Rey d'inica e imprudent, per ésser, no solament una ofensa als privilegis reyals, sinó un acte fét en irreverencia y menys-preu de la Reyna, manant per tant que lo dit pare inquisidor revoch tan injusta e inica sentencia, tant més quan no ha volgut manifestar la causa per la qual obrava en aquella manéra, no dexant açò d'ésser un perniciós exemple (1).

Ja que incidentalment s'és parlat ací de inquisidors, convé recordar que ab aquest nom hi havía en aquell témps certs delegats, no-ns atrevim a dir de quí, emperò crehèm que seríen dels frares prehicadors o dominicans, per *inquirir* o esbrinar quíns éren herétges o cometíen crims d'heretgía. Nosaltres no havèm arribat a veure ningun nomenament de

---

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 335, foli 318. En lo registre 336, foli 19, s'hi troben una tanda de lletres d'En Jaume al Papa, als cardinals y al seu germà Frederich, per les quals aquell declara que En Arnau és un monçoneguer, en atenció a havèr dit davant lo consistori pontifici que éll y los reys d'Aragó y de Sicilia havíen sentit certs duptes sóbre si *la tradició evangèlica éra invenció dels homens o inspiració divina*, y que En Jaume havía tingut certa visió, essent tot açò falsía, y que a despit d'haver negat En Arnau que ho hagués dit, trameté lo Papa la metéxa proposició o escrit; per què convenía llevar tota protecció al antich familiar qui axí mentí. Data a Barcelona, calendas de Octubre del 1310.

Malgrat la disculpa d'En Jaume, y de dir que lo seu germà Frederich és un príncep molt cristià, nos inclinam a creure que aquest no roman lliure del tót lliurat; emperò prescindint de la complicitat que en açò hi puga havèr, resulta sempre, en esguart dels duptes als quals fa referencia, que l'Arnau éra un veritable iniciador protestant. Si d'aquí-avant En Frederich l'amparà, tindríem que complicitat ab aquest confermaría, çà com llà, la opinió que del dit príncep nen formada alguns escriptors forasters, y en élla se fonamentaría la nova dels tichs de que, per lliurar-se de la persecució dels inquisidors, calgué-li al Arnau fugiar-se a Sicilia. Aquesta variació soptada en la afecció d'En Jaume envers Arnau, nos convenç encare de que lo savi començava a procehir ab bogería.

inquisidor per part de la autoritat reyal, qui establis les atribucions d'aquest càrrech, ses relacions ab la autoritat civil, y menys còm convenía jutjar y procehir contra los culpables, de manéra que no consta si lo tribunal éra lo metéix inquisidor o un altre jutge o oficial reyal; emperò los eféctes de la inquisició y la aplicació de la sentencia quant menys se fan públichs, per la autoritat civil, de manéra que lo resultat venía a ésser lo metéix de témps més posteriors en què la Inquisició estava constituída en veritable tribunal especial, car darrera lo procés venía la sentencia y la execució ab les metéxes penes que més tart s'aplicaren, cosa que deuen tenir present aquells qui, per donar exida a les fantasioses teoríes de cert escriptor alemany dels nostres témps, creuen que cal partir la Inquisició en dós o de dues èpoques distinctes, dihent-ne de la primera purament eclesiàstica, suposant-la molt benigna y protectora, y fent-ne esclusius de la segóna les horrors que solen atribuhir-li.

No duptam nosaltres de que éra indispensable en aquells témps una gran vigilancia per esquivar l'espendiment d'heretges y conservar la unitat católica; emperò no admetèm a aytan lloable fí sinó la predicació evangèlica, l'assuaujament en lo tracte, la persuasió pacífica, mas ja may la rigor, la força bruta y la crueltat, que si bé és tolerable en una persecució per part d'una autoritat seglar y sóts un obgectiu polítich o de necessitat indispensable a la conservació del orde públich, repugna con aytals mijans los promouen persónes religioses, tot oblidant al fer-ho lo sant emblema de la religió catòlica, *tóta pau, tóta caritat.* No séns fonament parlam axí, car bé farà lo llegidor memoria que ja en lo regnat d'En Jaume, en 1263, citarem un acte públich qui no diferiría gayre (prescindint del apart) dels *autos-de-fè* posteriors, consistint en la créma, *combustus*, d'un tal Berenguer Amorós, condemnat per crim d'herètica pravitat, los béns d[e] qual, que éren a Ciurana, fóren confiscats y aprés cedits p[er] lo Rey a Na María Pons: més, en lo regnat d'En Pére ha[...] vèm vist encare la donació féta a Alascara, filla del emper[a]dor Alascar, muller del comte de Vintimiglia, d'una masía d[e]

Valencia que éra estada segrestada a En Guillèm de Sant-Melió, condemnat per herétge (1).

N'hi hà bé prou ab aquests dos exemples; emperò asseguram als nostres llegidors que una investigació detinguda en los nostres arxius facilitaría un no gayre reduhit nómbre d'exemples anàlechs. En Feliu, ab referencia al Domènech y a una obra qui tracta dels prehicadors màrtirs, esplica que en 1279 morí apedregat, axicom altre sant Steve, lo sant hom fra Pére de la Cadireta, català, lo qual fóu comissionat en témps del rey En Jaume per erigir academies a Túniç y a Murcia, a més de la de Barcelona, ón los religiosos hi aprenguéssen les llengues hebrea y aràbiga, per tal d'obtenir més fàcilment per aquesta vía la conversió de juheus y mauritans. Hi afegeix l'annalista, que havènt fra Cadireta «exit tan consumat y zelós ministre, fóu elegit Inquisidor general: acèrrim defensor de la fè, complía ab les obligacions del seu ofici *séns miraments humans:* confermà Déu sa doctrina ab singulars meravelles: no podent *los cechs heretges comportar tanta llum*, cuydaren apagar-la, y d'aquí lluhí Estela del firmament y en l'Empiri.» Nosaltres crehèm, no obstant, que l'Annalista confongué ací los herétges ab los pagans, qui séns dupte fóren los qui martiritzaren lo sant, y que lo títol de Inquisidor general *de tots los Estats del Rey*, com espréssa en altre ocasió, sería eczagerat, devent pot-ser limitar-se a un sol Estat de la Coróna, com vehèm en lo document abans citat relatiu al *inquisidor de la diócesi de Valencia* qui féu inquisició contra los escrits d'En Arnau de Vila-nova.

Lo resultat de les academies adés mencionades donaría peu a un nou costum observat en aytals témps, sobre-tót a Barcelona, costum de fatals trascendencies con s'excedí del obgécte evangèlich, per haver-se donat gréix a les atrocitats que més tart cometé lo populatge fanàtich. No crehèm que academies d'hebréu fóssen ab la fí de instruir-se en aquest ›ma fins a adquirir la suficient aptesa per podèr discutir los propris hebreus, o fer-los-hi més inteligible la veritat

1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 12, foli 129 revers, y registre 40, ,8.

cristiana. Difícil haguéra axò estat en èpoques tan ignorants: per què, judicam que l'estudi del hebréu sería solament per adquirir la inteligencia necessaria de çò que contenien los llibres judaychs, ab la fí de podèr anatematitzar-los com a herètichs. Per altra part, com la idea qui tal consellava éra mólt general y trascendental, fins nos crehèm que éra sobrer lo coneximent d'aquell antich idioma, donchs bastaría que lo llibre fós escrit en hebréu per ésser sospitós, podènt-se per tant bé condemnar séns revisar-lo; y quant a la discussió y predicació, essent la raça judayca tan abgecta y odiada, de segur que los encarregats de convertir-la no-s pendríen lo treball ni gordaríen la consideració de parlar-los en lo llur idioma, ans faríen us del de la terra llur, lo català, que los hebréus també lo compendríen y parlaríen, posat que en aquest calía que-s donassen a enténdre en tots los tractes y relacions de llur vida pública.

Lo nou costum al qual aludim, consistí, donchs, en obligar a tots los juhéus, sóts greus penes, a que féssen cap a les llurs sinagogues, per ohir los sermons que dins les metéxes havíen de fer-los-hi, certs díes de la setmana, los frares d'ordens distincts, prehicadors y menors, als quals no podíen replicar, gordant ans bé sotsmissió y respécte. No séns motiu havèm dít que aquest costum éra de fatal trascendencia al excedir-se, puix consta que a les portes dels dits témps les judaychs s'agombolava lo populatge y cometía tropelíes e insolencies, que algun colp fóren més gréus de çò que éra degut, tenint-ne la culpa en part los metéixs qui hi predicaven, especialment los frares menors; car, ab data de Valencia, 8 ídus de Octubre del 1279, escrivía lo rey al batlle de Barcelona—trametent la metéxa carta com a circular als demés batlles y altres autoritats de Catalunya y Aragó—dihent que no consentís que a les portes de les sinagogues, méntre que s'hi predicava, s'acostassen cristians y altra gent del poble per resultar-ne devegades morts y escàndels, *ne dicti jue propter illicitum popularium motum, insurgentibus inter eos scan lis, occidantur aut enormiter effundantur*, ab la qual fí, entre tres disposicions, se vegé també obligat lo rey d'escriure

gordià y convent de frares menors de Barcelona, ab semblants paraules: «En Pére, rey d'Aragó, als venerables e amats gordià e convent dels frares menors de Barcelona, salut e dilecció. Atenent que, confórme nos consta, con alguns dels vostres frares prediquen en les sinagogues preténen reduhir los juhéus a la fe catòlica a força de menaces, violencies y oprobis, per tal com fent-hi cap la gent del poble, no per intenció de ohir quant hi prediquen, sinó per folga y escàndel, és fàcil que hi poguéssen ésser ofesos greument los juhéus, cosa que, en cas d'esdevenir, tant per lo dany que aquests soferissen com per lo càstich que caldría aplicar als cristians, per les sobergaríes comeses, nos pertorbaría sobiranament; posat que los dits juhéus fan a atraure-s ans bé ab amonestaments, induccions y rahonables persuasions, que no ab aspror, car no és obs fer força a ningú al perferir-lo passar a la nostra religió: pregam, requerim e amonestam a vosaltres (los dits gordià e convent de frares menors), posat cas que axò sía cert, cosa que-ns costa de creure, per que en les dites prehicacions vos abstingau de qualsevol enuig ad altri, obligant solament als referits juhéus ab rahons, que no dexaréu de tenir abundantment, e reduhint-los, ab persuasions lícites, a la fè de Christ. Car tant com gaudirèm si-ls convertiu en la manéra sus-dita, no porèm gaudir si les conversions a la fè catòlica s'aconseguexen per mijà de menaces e violencies, les quals no volèm pas tolerar. Dat a Valencia, als 8 dels ídus de Octubre del 1279 (1).» Fóu la present lletra enviada també com a circular a Gióna, Vich, Vila-franca, Cervera, Mont-blanch, Lleyda, Castelló, Tarragona y a tots los demés pobles del reyalme d'Aragó ón hi havía sinagogues.

Tras la nova sóbre reconstruccions o reparacions a què poguéren donar lloch les déxes del rey En Pére, no-n trobam, durant lo seu regnat, d'altra qui acredit veritablement construcció d'edificis religiosos, si bé fan a deduhir de les adacions pertanyents a la metéxa època, a sabèr, la del nvent del Carme de Lleyda per lo Rey, a 3 de les calen-

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 42, folis 148 y 149.

des d'Abril del 1278, segóns lo Corbera, y la del convent de Sant-Francesch de Vila-franca, que (assegura Gonçaga) se trobava fundada en 1284, aenantant-se l'any següent per lo zel y caritat de molts nobles y particulars de la vila, les armes dels quals s'oviren en llurs respectius sepulcres.

Semblants mostres de generositat y protecció no mancaren ni per part dels reys ni del poble, podènt retraure-s, entre altres, la donació del seu palau camperol o casa de deport per los comtes Armengol y Aldonça d'Urgell al convent de Nostra Dona de Bell-puig de les Avellanes, del Orde Premostratench, fundada a Alemanya en 1119, y una altra de la esglesia y hospital de Cervera, féta per En Ferrer de Merola y sa muller Na Arsendis, a la religió de Sant-Antoni y a sa comanda en la dita vila.

Inseguint lo dit en les anteriors ressenyes, no podèm donar noticia de les constitucions particulars dels concilis que-s tinguéren durant los anys del regnat que descrivim, per no conservar-se, si bé podèm fer memoria d'algunes disposicions dels metéixs, que-ns proporciona lo docte Amat en sa *Historia Eclesiástica*. Segóns aquest autor, un concili fóu tingut a Catalunya, séns dupte en la metéxa metròpoli eclesiàstica, l'any 1277, reduhint-se son obgécte a manar que en tota la regió fós día de résta lo de Santa-Tecla, patrona titular de Tarragona dés los primers segles. No obstant, en carta endreçada per l'infant En Alfons, lloch-tinent del seu pare, al seu parent l'infant don Sanxo de Castélla, sóbre unes vistes que devíen tenir, li manifésta la impossibilitat de concórrer-hi, car lo térme que s'éra assenyalat éra lo metéix que lo venerable arquebisbe de Tarragona assenyalava a tots los seus sufraganis y a les esglesies de la regió per coldre concili sóbre alguns aspres afers tocants al Estat del rey En Pére, al pahis y al metéix infant lloch-tinent, essent-ne la data a Lleyda y en lo mes d'Abril del 1283 (1). Ignoram, ab tót, si fóu o nó tingut lo dit concili.

Suplicà lo Rey ab gran instancia al Suprèm Pontífech canonització del arquebisbe Oleguer, del qual llohava en s

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 60, foli 69 revers.

lletres les virtuts y miracles, ab la qual fí escrigué també al Conclau de cardinals y a alguns particularment, manifestant-los lo goig que procuraríen al poble català si enclohíen en lo catàlech dels sants aquell que ell venerava y havía aclamat com a tal. La primera carta que espedí lo Rey per conducte del missatger que trameté a aquest obgécte, En B. de Olorda, doctor en decréts, porta la data de Barcelona, en les calendes de Març del 1280; y la segóna, de Xàtiva, a 17 de les calendes de Janer del 1281 (1). Per de prompte no tingué altre resultat aquesta solicitut del rey d'Aragó, que la manifestada anteriorment a-les-hores que pretengué canonitzar a Sant-Ramon de Penya-fort, y és natural que axí passas méntre que no romangués restablerta la armonía entre los nostres reys y la Santa Seu.

No mancaren persónes virtuoses qui-s distingiren en la època de què tractam, y en especial senyores o religioses, la major part d'élles pertanyents al orde de la Mercè, podènt cascú veure-ho per peces menudes al Feliu de la Penya. No és de meravellar que hi hagués llavors tantes dexebles e imitadores de santa María del Socós (Soçors) o de Cervelló, puix que éra en gran aujol l'Orde mercedari, com ho éra també lo de prehicadors, al pas que caminava rabentment al seu desprestigi l'antich militar dels Templers, tan poderós un segle abans.

Com-se-vulla que no devèm fer altra ressenya eclesiàstica fins aprés del regnat d'En Jaume II, tant per ésser bréu lo regnat d'En Alfons, com per havèr regnat los dos germans tot d'una, succehint lo qui éra a Sicilia en la coróna d'Aragó, y conclohentací per consegüent quant atany al XIII.èn segle, apuntarèm les noticies que l'Amat dóna en la seua *Historia Eclesiàstica* sóbre la elecció de prelats y sufraganis de la regió tarragonina. Diu que les d'aquells, dés lo comencament del referit segle, romanguéren del tót lliures, per ha-r renunciat lo rey d'Aragó lo costum abans introduhit de e devíen fer-se ab assentiment del Rey o bé obtindre

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 47, folis 102 y 113 revers.

sa aprobació, y darrera metéix esplica la fórma que usaven per elegir successor, al morir un arquebisbe, constant que lo procés d'elecció éra tramès després al Papa per que-l confermas. Engrunades noves consemblants dóna també sóbre la elecció de sufraganis, assegurant que la confermació de aquests éra féta per l'arquebisbe, al qual suplicaven ab aquest obgecte mijançant carta, en la qual, generalment, encare que éren los capítols los qui feyen la elecció, feyen constar que éra en nom de la clerecía y del poble, aprés de qui, passava l'electe a Tarragona per consagrar-se y prestar lo jurament de feheltat y obediencia en l'altar de santa Tecla.

Ab tót y aquestes pràctiques, regonegudes, crehèm que ha estat quelcom eczagerat l'historiador eclesiàstich al parlar de la renuncia dels reys d'Aragó, y encare concedint-la, advertim que més d'una vegada la influencia o prestigi moral del Rey cuydà resoldre més d'una elecció, com podría un hom justificar per diverses cartes y documents qui-s troben en los regnats venidors y per un fét notable que esplicarèm en la immediata ressenya eclesiàstica.

CAPITOL XXVIII

ALFONS o ANFÓS (lo Liberal)

II de la Coróna d'Aragó

(nomenat III per los historiadors del antich reyalme)

Dés del any 1285 al 1291

Compromisos resultants del codicil del rey En Pére tocant a la Sicilia: en quina manéra los anorresà lo rey Alfons. Resultat de la espedició contra Mallorques, qui regoneix per senyor natural lo rey d'Aragó. En Alfons se proposa mantenir son germà En Jaume com a rey de Sicilia: aquest presta homenatge en mans d'En Roger de Lluria. Coronació d'En Jaume: magallades del Amari per rebaxar En Alfons y los catalans. En Alfons, al pendre possessió dels reyalmes, agrega als seus títols lo de rey de Mallorques, y dóna savies disposicions. Arriba lo rey ab armada a Alacant: reb, com a rey de Valencia, lo jurament y homenatge dels valencians. Concórre a les funeralies del seu pare a Santes-Creus. Planys infundats dels richs-homens aragonesos. Descripció de les exequies. Coronació com a rey d'Aragó: en quin témps pogué ésser coronat com a Comte de Barcelona. Córts a Aragó y reclamacions dels richs-homens unionistes. Discréta política del Rey. Atemptament del rey de Mallorques, sostingut per França: esboyra-l lo Rey. Lo príncep de Salern prèn a Ciurana. Embaxada a Roma. Córts a Valencia. Prohomenies dels mariners catalans a Capri, a Pròxida y a la costa de la Pulla: ridícules forces d'enginy del Amari per atribuir aquelles als seus compatricis. Influencia catalana a Sicilia. Paraules notables del Papa parlant dels catalans. Comerç de grans. Noves reclamacions dels Unionistes a Aragó. Empresa contra Menorca: pren-ne possessió lo Rey. Faules de la Crònica menorquina. Inhumanitat ab los sarrahins de Menorca: passatge d'aquests a Bería, venda d'esclaus, nova població de catalans. Féstes al Rey a Mallorca.

La situació ón se trobava la confederació catalano-aragonesa a la mort del rey En Pére ressemblava-s a la que tarem con la successió d'aquest monarca, ab la diferencia ésser aquesta més esclarida y menys compromesa que no e. En Jaume *lo Conqueridor*, desijós de dividir los seus donis en dos distincts reyalmes, havía creat lo de Mallorques

per lo segongènit, y, per més que pogué açò ocasionar trascendencies desastroses, fós com fós aquesta divisió, romanía establerta, marcada y legitimada per un document autèntich sóbre la valua del qual no hi podía havèr dupta ni sospita alguna. Lo primogènit d'En Jaume, lo rey En Pére,—qui havía invalidada aquesta divisió, per les rahons ja conegudes dels nostres lectors, y qui havía encomanat a les seues darreríes al seu successor lo definitiu perfeccionament de sa obra, çò és, la desaparició del régne feudatari de Mallorques agregant-lo per sémpre més a la Coróna d'Aragó,—comptava ab un reyalme més que no tenía con succehí al seu pare, comptava ab la Sicilia, ón romanía la seua muller Na Constança y lo seu segon fill En Jaume, qui (segóns sa intenció) havía de succehir com a rey d'aquella illa, independent dels dominis del primogènit, tot axicom l'altre infant En Jaume, oncle del segón, pretengué succehir com a rey independent a Mallorques, en virtut del testament del seu pare.

La diferencia entre abdues situacions, per consegüent, reposa no més en la falla d'aquest document legal; encare més, en la eczistencia d'una declaració solemne del pare per la qual, lluny aquest de fer rey de Sicilia lo seu segongènit, anula la adquisició del reyalme que havía de constituir la herencia y lo domini, y, tacitament, fins prevé al primogènit e immediat succesor a la coróna lo no cumpliment de quant s'éra obrat fins en aquella hora per la adquisició de la Sicilia. ¿Quí duptar pot de çò que dihèm, baldament sía aquesta la primera vegada que tal afermació vé consignada axí en les histories particulars de Catalunya o d'Aragó, y en les generals de tota la Coróna?

La rahó que hagen tinguda los autors de diferents segles per prescindir de la enquesta que aytal situació requería, pot pervenir en los úns de ignorancia, en los altres de temor per lo perill que reportaría lo destriament d'antichs drets, en virtut dels quals succehiren a Sicilia diverses dinastíes, y en los altres, finalment, de indolencia per falliment de costum en investigar o de independencia en la llur crítica. Lo nostre obgécte requereix un altre sistéma, y, séns gran treball, om

plirèm are aquest buyt de la nostra Historia, no més que esposant la veritat dels féts, reposants en induptables testimonis.

Lo testament fét per En Pére a Port-fangós, con no convenía encare revelar la idea de la empresa de Sicilia, no espréssa, per no podèr-ho espressar encare, que lo segon fill En Jaume haja d'ésser rey d'aquesta illa, ab independencia dels dominis que corresponíen al primogènit. Si bé, durant la vida d'En Pére, faça com si fós rey a Sicilia l'infant En Jaume, junct ab sa mare, la reyna Na Constança, y los sicilians lo reverenciassen ja com a tal, en lo llenguatge oficial no més li diuen a aquell infant, y no hi hà una declaració esplícita del pare en virtut de la qual li traspas los drets de successió. Y en lo codicil de Vila-franca, equivalent a un nou testament, otorgat en los darrers moments de la vida d'En Pére, roman morta la fundada esperança del reyal rebrot, tant per çò com lo pare no li assenyalava l'heretatge que tenía dret a esperar y per la qual adquisició y conservació tanta sanch s'éra vessada, com per declarar esplícitament En Pére que *la Sicilia fós tornada a la Santa Seu.*

¿Calcula lo llegidor la força, significat y trascendencia de les paraules que acabam d'estampar? Lo manament d'En Pére, de que fós tornada la Sicilia a la Santa Seu, equivalía al regoneximent de la propria injusticia, de la anti-rahó en havèr pretès, obtingut y conservat aquell reyalme per a sí e los seus successors; éra la negació dels drets alegats per la hereua de la casa de Suavia y per son marit; éra la convicció, per orde invers, de la legalitat en que-s recolzava En Carles d'Anjou per tiranitzar aquella *terra de dolor*, per mijà dels seus governadors francesos, provençals y güelfs; éra la condemnació dels vots populars per los quals lo rey d'Aragó fóu aclamat rey de Sicilia; éra la devolució del domini suprèm al yor, los drets del qual tantes vegades fóren-li negats, reals y discutils ab la força d'altres drets; éra un gréu menys-u a la virtuosa senyora, graciosa dama y digna reyna, a En Pére prometé exugar les llàgrimes ab la venjança de Mamfret y lo Coradí, y ab la reclamació del seu arrabo-

çat heretatge per que ella ne gaudis en vida junct ab los seus fills; éra, per fí, un rebuf y un terrible escarni per lo jóve infant, en qui la esperança d'ésser rey crexía y-s fonamentava més y més al travers dels anys, entre los axamorosos afalachs de la mare, qui solament per éll conservava la coróna, y los heroychs esforços del pare per empatxar que ningú absolutament la-y arrapas.

Cruel és lo resultat de semblant disposició, qui devía mudar, a complir-se, la faç sencera de la política llavors militant; cruel, sí, emperò al descobrir-ho no fem sinó consignar la veritat, escriure la Historia com deu escriure-la lo qui tinga consciencia. No obstant, al desexir-nos d'aquesta missió que-ns havèm imposat, per çò com tenim consciencia, y que toca a la consciencia la questió que tractam, nos gordarèm bé prou d'afermar si la obra d'En Pére en las darreríes de sa vida, al posar la signatura en lo codicil per lo qual renunciava a la Sicilia, ho sentía y desijava part dedins lo seu cor, o bé accedía solament, contra sa voluntat, per satisfer més alts deutes, puix difícil és voler endevinar çò que passa en la consciencia d'un moribunde y què és çò que exerceix imperi en aquell suprèm traspas: si élla sóbre los sentits o los sentits sóbre élla.

Si d'açò nosaltres prescindim are, ab major motiu ne prescindiríen en aquell témps los qui environassen lo llit del monarca y los encarregats de complir la seua voluntat. Lo testimoni d'aquesta y de la declaració qui la precehí éra legal y vàlit: per aquell solament los calía regir-se per obrar axí los marmessors com al hereu e immediat successor; y puix tàcitament se desheretava de Sicilia al segongènit del difunt, calía que fós lo primer acte a complir disposant la tornada de la reyna Na Constança y del infant En Jaume, ab tota la llur córt, manant lo desllogament de les cancilleríes o tribunals, dels governs y castélls y de la administració en ge ral per part dels catalans, qui alternaven en aquests càrre ab los naturals del pahis a Sicilia; en suma, abandonant desvalguts sicilians qui tant s'éren compromesos per c ervar la llur independencia, y dexant que de llà prengu

possessió un legat del Papa o ans bé un estol d'anjovins, que ben segur no-s faríen esperar gayre vehent aquella proporció inesperada per venjar los qui periren la hora de les famoses Véspres.

Emperò, ¿va complir-se la disposició del gran rey, y adheriren-s'hi los fills y successors a acatar la voluntat del pare en aquesta part? La Historia calla çò que aquí pogué esdevenir-se; ignora hom, certes, quines dificultats legals o polítiques poguéren suscitar-se; emperò, per la esposició dels féts succehents, malgrat lo desentès, s'amostra clarament que la disposició no-s complí, y per consegüent ni fou desheretat En Jaume, ni jaquí Na Constança la seua benvolguda terra, ni fóu retornat lo disputat feu a la Santa Seu, y menys encare al successor d'En Carles d'Anjou. Anam, donchs, a esplicar còm açò pogué efectuar-se.

Ja en altra ocasió, al traduhir la Crònica del Muntaner, manifestarem, per vía de nota, que en l'ordenament o distribució dels reyalmes hi havía un misteri, com axí ho prova lo concisos que éren los historiadors sóbre aquest punt. Are és ja per nosaltres lo misteri més clar, no restant-ne sinó una part insignificant, qual és la ignorancia dels camins que s'usaren per resoldre lo gran dupte y compromís nascuts del testament o codicil d'En Pére. Tantost En Alfons sabría la mort del seu pare y la disposició que havía féta tocant al heretament del seu germà, pertorbat havía de restar sobiranament, y per més que atemptas combatre legalment tan inesperada contrarietat, ningun mijà no tenía, podènt a tot estirar retraure, com a gran escusa per no complir, que allò no ho pogué dictar son pare, posat que ja may ho desijà ni ho espressà en vida, ni podía admetre-s que tan bon marit y pare volgués la dissort y la vergónya de sa muller y dels seus fills.

Les persónes més volenteroses en complir la disposició En Pére, s'ampararíen del únich testimoni legal eczistent, osaríen naturalment l'argument de que si En Pére no sen-en sa vida çò que declarava en son darrer codicil, tampoch declarà esplícita y formalment que l'infant En Jaume de-

gués succehir-li en la Sicilia, y jatsía aquest desig del pare fós declarat incidentalment en algun document (en lo que anam á citar tantost), la darrera voluntat és la darrera guía per resoldre. No restava, donchs, altre recurs contra legalitat tan pertorbadora que la rahó d'Estat, la necessitat de que no-s mudas la distribució que en vida havía imaginada lo pare, y que estaven resolts a sostenir per mutual conveni los fills, puix que consentía En Alfons,—lo qui havía d'ésser rey d'Aragó, Valencia y Mallorques, y comte de Barcelona, Rosselló y Cerdanya,—que lo seu germà En Jaume fós rey de Sicilia; y axí ho acredita un document posterior, per lo qual lo primer conferma al segón açò que otorgat ja havía essent infant, a sabèr, la donació de tots los drets que li poguéssen pertànyer, per legítima paterna y materna a Sicilia.

Aquest document, que fóu confermat per En Alfons con ja éra rey, porta, com a donació, la data de Tarragona a 4 de les nones de Novémbre, resultant axí ésser verament anterior a la mort d'En Pére, y con l'otorgant no éra encare rey (1). Fós qual fós la rahó d'havèr-se fét aquesta donació y confermació, prova sémpre la unió dels dos germans y llur decisió a no complir la cosa previnguda en la darrera disposició de llur progenitor. Aytal actitut produhiría un nou esglay als polítich favorejadors dels Anjous, y conexent que no degenerant del pare los fills d'En Pére, tindríen pôr que no cessaríen les guerres sostingudes fins en aquella hora y que havía d'ésser gran perjuhí a la religió tenir la Santa Seu per enemiga una potencia axí respectable com éra ja llavors la confederació catalano-aragonesa, ajustada noresmenys ab la Sicilia.

A la actitut dels infants, a la resolució presa per lo nou succesor En Alfons, calía inventar per contrarrestar-la una altra actitut també nova per part dels adversaris, y aqu[illegible] aprés de belicorosos assaigs, havía de mostrar-se pacífi[illegible] conciliadora, ja per tal que arribas a ocupar la Sehill[illegible]

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergamí 496 d'En Alfons II.

Sant-Pére un varó qui veritablement desijas la pau, ja car la manyosa diplomacia se regonegués més apte per triumfar que tots los exèrcits y galéres del d'Anjou, com axí de fét vingué a esdevenir ab lo témps, arribant a ésser lo metéix En Jaume (¡qui ho diría!) lo qui fés complir la disposició testamentaria del seu pare y lo qui regonegués los drets y les eczigencies dels enemichs de sa niçaga, tocant a la possessió de Sicilia. Han de passar, ab tót, alguns anys ans d'esperimentar-se aquesta incalificable transformació, que tampoch no donà resultat en benefici de la dinastía desentronitzada y dels seus favorejadors: axí, donchs, entrèm en la esposició dels féts del nou regnat, y per lo decurs dels méteixs veurèm lo comportament dels nostres prínceps, y sóbre-tót la nova manéra com, ja de lluny, va descapdellant-se la inesperada reexida que acabam de indicar, ja per los esforços dels interessats en arrencar la Sicilia a Aragó, ja per la feblesa o egoisme del successor immediat d'En Pére en aquella illa.

Lo primer acte ab què s'estrena lo regnat d'En Alfons lo començà aquest complint com a infant y li donà acabament com a rey. Ja vegérem que en los darrers díes d'En Pére isqué del port de Salou la armada per anar a apoderar-se de les illes de Mallorques, portant aquest encàrrech, en representació del seu pare, lo primogènit d'Aragó.

Ningun historiador no-ns ha esplicat fins are que-s féu lo rey En Jaume de Mallorques, d'ençà de la vergonyosa tornada dels francesos a la terra llur: los nostres cronistes recompten que al entrar al Rosselló los pecejats y fugitius estols de Felip, vegéren formada al plà la cavallería del rey de Mallorques, present aquest, per rebre d'aytal fórma lo seu amich y aliat lo rey de França; d'altres hi afigen que a Perpinyà obsequià la familia reyal fugitiva, fins que aquesta se raslladà a Paris. Emperò, de llavors ençà, ninguna noticia o-ns dónen qui testifich si romangué al Rosselló o si passà França. Axí és de creure, per çò que tantost veurèm. Fós om fós, fugitiu o no En Jaume, ab culpa o no tenint-ne, no xava de comptar ab alguns partidaris, tant en los comtats

com en les illes que anaven a conquerir. Crehèm, ab tót, que lo seu partit no-l formava l'entusiasme ni la convicció que inspira una causa justa y noble: lo poble, en general, admirador sémpre de féts heroychs y meravellosos, venerava per tal rahó En Pére, qui, per altra part, éra lo senyor suprèm, en virtut dels tractats posteriors al testament del *Conqueridor*, los més alts estaments, aprés de la irrupció francesa, se decantaren a En Pére o a En Jaume, segóns éra la malvolença que professava quiscun al foraster vehí, y segóns que conservava en la memoria les tradicions de familia y de patria, car catalans y descendents de catalans éren tóts y sabíen les glories que havíen aconseguides o les pèrdues que sofertes havíen los pares llurs batallant ab francesos. D'aquests metéixs estaments lo principal, com éra lo dels richs-homens y cavallers, tenint càrrechs públichs o en la casa del Rey, per honor y deute de cavallerositat, calgué-li romandre fehel, en aparença o de fét, al seu monarca fins que-s presentas ocasió per ells prescindir de llur compromís. Fóren aquests los únichs, donchs, qui contrastaren quelcom a les pretensions del infant En Alfons a les illes.

Prengué port la armada al lloch nomenat la Porraça, llà ón isqué a terra tota la gent d'armes, y de llà tirà avant l'infant ab la cavallería y los almogavars, fins a allogar-se tocant a les torres Llavaneres, dés de ón un hom domina la ciutat de Mallorques, seguint la metéxa direcció per la costa la armada ab l'almirall Roger. Previngué En Alfons que may per may no-s tormentas per poch que fós los habitants ni-s malmetessen les llurs hisendes; y començats los tractes per mijà d'En Llança, va veure-s prompte la facilitat ab que anaven a percaçar l'obgécte proposat, per acceptar la generalitat de la població les preposicions del Rey, llevat de les persónes sus-are indicades; y tant fóu axí, que als 19 de Novémbre la universitat d'aquella capital nomenava los seu síndichs per retre homenatge y jurament de feheltat al Infant en nom de tota la illa, y en les primeres planes dels registres corresponents a aquest príncep, contemplar pot lo dalerós los models als quals calía aténdre-s los síndichs de le

altres universitats, y una séns fí de regoneximents prestats per aquestes y aquells, ón esplícitament se declara regonèxer al rey d'Aragó y als seus successors com a senyors naturals, fent a aytal eféete homenatge de mans y bóca confórme al costum de Catalunya (1).

Devent complir-se irremisiblement la ordenació del rey En Pére, y volènt obrar l'Infant d'una manéra pacífica, és natural que de bell començament s'adreças, per dur a fí son propòsit, als qui li contrastaven y en especial al governador de Mallorques, qui éra en Ponç Çaguardia (2), lo qual, diu lo Zurita, «no tenint confiança de que los mallorquins se posassen en defensa, ni lo rey En Jaume li pogués trametre socórs, se recollí a les cases del Temple, qui éren forts, ab alguns pochs qui seguíen la opinió del rey de Mallorques, y aprés que l'Infant hagué entrat dins la ciutat, va sotsmetre-s ab què-l dexassen exir ab la seua casa y familia y béns, y ab que aquells qui li feyen companyía se-n poguéssen anar lliurement fora de la illa, llà ón los semblas bò, y ab tant se-n passà lo Governador al comtat del Rosselló.» En Ramon de Palaudà, qui tenía per lo rey En Jaume lo castéll de Oloró, En Berenguer Arnau de Illa, qui, ab lo metéix compromís, gordava lo de Pollença, y un tal Tórnalbix, qui estava en lo de Santueri, apar que resistiren més, y adhuc haguéren d'ésser requirits diverses vegades, trametent contra élls algunes companyíes; emperò a la fí retéren-se a En Asbert de Mediona, donant-se a partit, si bé reclamant lo de Pollença que l'Infant lo gallardonés en fórma convinent a Valencia, y si lo rey En Jaume per aquesta causa li llevas çò que tenía al Rosselló, degués igualment recompensar-lo en lo metéix reyalme, constant açò en part a les metéxes planes dels registres adés citats, com axí també alguns salconduyts.

Afegeix-hi l'annalista aragonès que tenint noticia En Alfons de que alguns partidaris d'En Jaume, los béns dels

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 63, foli 2.

(2) En los registres s'hi troba indistinctament Çaguardia, Laguardia y ardia.

quals s'havíen manat ocupar, volíen exir-se-n escondidament de la illa, donà orde als batlles que no permetéssen embarcar-se algú séns licencia y manament séu. Es possible que no s'erras lo Zurita al parlar d'aquesta disposició, que no havèm sabut veure; emperò, en aquells primers moments, haguéra estat molt impolítica, y axí és possible que algú haja presa per aquesta una altra de pareguda, per la qual éra manat segrestar los béns, no de súbdits mallorquins, sinó de provençals, *plasentinus* (axí ho diu lo document) y noresmenys enemichs qui habitaven a Mallorques (1).

Méntre que-s duyen a fí aquests tractes a Mallorques, promogué En Alfons lo retiment de la illa de Ibiça, y perçò tingué la bona política de trametre-hi, a aparellar los coratges, subgéctes mallorquins vehins de la capital, a sabèr: En Guillèm de Loret, En Cervià de Riera (y no Loreto y Riaria, ablatius llatins dels documents, usats per lo Zurita) y En Pére de Cardona, als quals prometéren los de la citada illa que seguiríen del tót als mallorquins, y que retríen feheltat y obediencia al Infant, si personalment hianas. En conseqüencia, a la entrada del mes de Janer del metéix any de Incarnació 1285 (y no de la Nativitat del 1286, com diu lo Zurita), féu-se a la vela l'Infant y arribà ab tota sa flota a Ibiça, ón lo rebéren los naturals prestant-li feheltat com a rey e senyor que ja en aquella hora éra, segóns veurèm tantost, y retéren-li lo castéll, en lo qual dexà de governador a En Guillèm de Loret, mallorquí, l'un dels tres qui abans fóren comissionats per obtenir lo retiment (2).

De la illa de Menorca no-n curà per aquella hora En Alfons, esperant millor ocasió, qui no-s féu gayre esperar, per traure-n l'arraix o almoxarif qui la governava, ab gent séua, y ja veurèm tost lo motiu que hi hagué per pendre una determinació tan decisiva.

Retragué-s, donchs, de les illes En Alfons, dés de Ibiça mas no-l devèm seguir encare en son viatge per are, séns do

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 63, foli 8 revers.

(2) Ibiça prometé no separar-se de la Regia Coróna d'Aragó en los idus de Janer del 1285. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 63, foli 29 revers.

nar abans compte de certes particularitats qui esdevinguéren durant la seua estada a Mallorques.

Estant en la capital de les illes, rebé En Alfons la desastrada nova de la mort del seu pare, lo rey en Pére. Ab la nova de la mort arribaría igualment la de la disposició testamentaria, saltaría llavors als ulls del successor d'Aragó lo gran conflicte que se-n originava, y entenent, séns dupte, que, de complir-la, anava a obrar com a mal germà y mal fill, en esguart de sa virtuosa mare, y que tot lo món havía de tractar-lo de covart, per desistir axí de mantindre la política continuada feya témps per los seus progenitors, acordà obrar, per tals consideracions, de la manéra més propria y més útil a sa patria y a la seua dinastía: considerà tan prést lo seu germà En Jaume com a rey independent de Sicilia, séns recordar-se gens ni mica de la clàusula del testament de Port-fangós, en virtut del qual havía d'ésser En Alfons hereter en l'universal domini, devent-lo substituir y succehir sols, en cas de mort sens fills, los seus germans per orde de progenitura.

A ésser traydor o ambiciós En Alfons, podía legalment reclamar la Sicilia per a sí; mas lo contrari féu, ja sía per impuls propri, ja consellat per nobles y sencers pròms. De pensar és que en tal estretor no dexaría de cridar a prop séu los dos ilustres sicilians de naxença, jatsía en costums y parla catalans, En Roger de Lluria y En Conrat Llança, y no falliríen aquests al escalf que tóts-témps sentíen per la llur antiga patria y per la ilustre familia de la reyna Constança. En los documents consta solament lo resultat d'aquestes consultes y consells que passaren o poguéren passar; emperò és aquest axí gran, que és prou a calcular ab fonament la situació en què hagué de trobar-se En Alfons, y los camins que adoptà per reexir-ne.

Recompta lo Zurita, ab referencia a un instrument púich, que En Alfons prometé al almirall defendre y ajudar n Jaume a la conservació o domini del régne de Sicilia, ls principats de Capua y Salern, del ducat de Pulla y dels ntats e illes adjacents: emperò, si bé consta la eczistencia

del dit instrument, un altre fa a retraure-n de major significació, posat que als 7 de les calendes de Desémbre, séns encloure-s En Alfons a un simple progécte de defensa, ab lo qual solament lo superior vindría a encoratjar y protegir l'inferior, reclamà d'En Roger de Lluria la fermança de que aniría a Sicilia, y allà eczigiría del rey En Jaume la formal prometença d'ajudar tóts-témps y en tot cas lo seu germà En Alfons, lo qui verificava axí la donació que a aquell féu lo seu pare del régne de Sicilia, y *fent noresmenys a mans del almirall cert paper, féu-li jurar que-l posaría en les propries del infant En Jaume*, tenint axí compliment aytal encàrrech, que a Palerm, un dimars 12 de Febrer, indicció 14 del any de la Incarnació del Senyor 1285, lo rey En Jaume feya la esplícita declaració que li proposà son germà, prestant-ne homenatge en mans del metéix Roger de Lluria (1), aximetéix segóns costum de Catalunya.

En Alfons, sentint lo natural afecte que és de professar a un germà, ja sabía que no-l havía de desamparar jamés, en qualsevol perill que l'enrevoltas: lo primogènit d'Aragó, l'immediat successor d'En Pére, no podía permetre que los enemichs de sa casa despullassen del seu heretatge un príncep de la metéxa. Quant a éll, poch li calía témbre defecció alguna; çò que feya a témbre, sí, éra la possibilitat de que los enemichs o la llur diplomacia, témps a venir, suscitassen qual-se-vulla questió entre abdós germans, atraguéssen a favor llur, prometent-li ajuda, lo príncep inferior en contra del superior, del rey d'Aragó, y axí vingués a perdre aquesta potencia lo punt ferm que tenía a Sicilia per al domini de la mar, y romangués envolt En Alfons en una guerra esterior y en una altra de familia: en suma, que-s repetis a Sicilia en témps d'En Alfons açò que éra esdevingut a Mallorques en témps d'En Pére.

Al obrar axí lo nou rey ¿obrava purament ab previsió savia, o bé sentía alguna sospita, per tindre ben conegut caràcter del seu germà? Ho ignoram, y no podèm aferm:

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 63, foli 97, y pergamí 15 y 48 Alfons II.

ho, ja que durant la vida d'En Alfons no-s romp la bona armonía, perpetuen abdós germans la política del seu pare, y és constant la defensa mútua, tant per conservació de la Sicilia com del bon nom de la casa payral. Després, lo caràcter d'En Jaume y la força de les circumstancies varíen aquest propòsit, y a-les-hores lo llegidor podrà fer les deduccions que bé li pareguen. De totes les manéres, lo procehir d'En Alfons en aquesta ocasió és un acte notable, que fins mereix lo nom de fenòmene històrich per la següent coincidencia: En Jaume *lo Conqueridor* havía volgut partir los dominis qui li éren subgéctes entre los seus fills En Pére y En Jaume, fent al primer rey d'Aragó y al segón de Mallorques; En Pére, ab més encert y fundat motiu, havía progectat lo metéix, tocant als seus dos fills En Alfons y En Jaume, donant a aquell los dominis d'ací y a aquest lo régne de Sicilia. Hi havía, donchs, alhora dos infants de la casa d'Aragó, oncle y nebot, qui possehíen reyalmes secundaris, abdós nomenaven-se Jaume, abdós éren fills segóns; y al posar per obra lo nou rey Alfons l'acte al qual aludim, se presenta lo cas de que lo monarca regnant a Aragó desposseh ía al infant En Jaume, oncle, invalidant la disposició testamentaria del avi, y alhora heretava y feya rey al infant En Jaume, nebot, contrariant axí lo testament del pare, qui havía retornat l'heretatge del seu segon fill a la Santa Seu. Aytal manéra de obrar abona en alt grau a En Alfons, puix no pot hom inculpar-lo de cobejós con al metéix témps que llevava al ún, donava generosament al altre, y si no prova açò lo seu esperit de justicia, prova almenys lo seu talent.

Lo fruyt d'aquest acte devía agrahir-lo ab efusió la Sicilia, y no duptam de que axí hagué d'ésser, per més que pretenga un historiador modern donar a semblant aveniment una fesonomía diversa que no tenía. L'un dels nostres cronistes suposa que lo missatger qui anà a Mallorques a donar noticia a En Alfons de la mort de son pare, partí de llà a Sicilia ab igual encàrrech per la reyna Na Constança y lo infant En Jaume: d'altres autors creuen que lo primer portador de la trista nova a la illa fóu lo metéix Roger de Llu-

ria, qui séns deturar-se hi anà desijós de complir los manaments d'En Alfons, no séns havèr sofert en lo passatge una horrible tempestat davant lo golf de Lió, qui féu-li perdre alguns vaxells. Emperò sía per lo primer, o per lo segón,—car també éra possible que de la metéxa borrasca hagués estat víctima lo missatger,—la veritat és que al sabèr-se a Sicilia la nova de la mórt d'En Pére fóu un desfét de dol y plors, del qual los calgué conortar-se bentost los sicilians, ab lo nou goig que féu nàxer la prompta cerimonia que-s colgué per coronar solemnement a En Jaume per rey de Sicilia.

Tenía acabament ab aquest acte l'intent d'En Alfons; tornava a romandre en peus la antiga política aragonesa o del rey En Pére, y la ambició galo-romana restava de nou descarnada, la hora que precisament creya veure proper lo seu triumfe. Perçò metéix, fa pena de veure la manéra altament ridícola ab que lo senyor Amari esplica lo comportament dels nostres antichs homens, y com rebaxa la heroyca nació catalana, tóts-témps lliura, sols per afalagar los sicilians de vuy en díe, los qui, si conexen la Historia, no renegaràn ja may de la llur germanor ab los catalans.

L'autor del *Vespro*, desconexent los dos documents susare alegats—no essent d'estranyar per no havèr-se près la pena de visitar los nostres arxius,—suposa que tan bell punt com va sabèr-se a Mallorques la nova de la mort del Rey, los sicilians no volguéren pas més servir a Aragó, car de llavors per avant ja no-ls lligava ab aquest reyalme ningun llaç, *con Aragona altro legame non rimanea che d'amistà*, y fins arriba a creure-s si aquells sospitaren que los catalans voldríen fer-se senyors de la flota, donant d'aytal manéra l'historiador als seus compatricis una importancia que no teníen, per supondre que la dita flota éra siciliana: que, per tant, los sicilians se sublevaren volènt anar-se-n tan prést, als crits de «a Sicilia! a Sicilia!» y més tart « Sicilia, e muyra lo qui no ho vulla!» ridícula baladronada que no la haguéra comportada lo nou Rey, ni encare lo catalanitzat almirall En Roger de Lluria, y menys que l'almirall los indomp-

tables vencedors de Felip *l'Atrevit*, los infinits catalans qui en major nómbre que los sicilians ocupaven les galéres. Ab tals supòsits, que no acredita àb un sol indici, pretén lo senyor Amari donar a enténdre als sicilians d'are que la salvació de Sicilia fóu solament deguda als sicilians d'aquell témps qui anaven en les galéres, çò és, a la llur rebelió, a llur volença de deslligar-se dels catalans, ab los quals no-ls ajustava ja sinó lo lligam d'amistat—ab tót y acceptar per rey un príncep català,—y que aquesta fóu la causa del prompte partiment, y a açò fóu degut, en suma, tot quant féren després en la illa, en especial la proclamació y coronament d'En Jaume, séns veure-hi lo mal paper que fa representar al altiu Roger de Lluria, lo qui, de tal fórma, s'haguéra aplanat, humil com un bè, a fer la voluntat dels seus insubordinats, consistint en ofendre los infants d'Aragó qui éren estats los seus companys de infantesa y en agreujar la casa Reyal qui li serví de recolze y escola dés los seus tendres anys (1).

Axí és com l'esperit polítich transfórma la veritat històrica. Mas no-s detura ací lo senyor Amari: constant en lo seu propòsit de fer veure que res no-ns deguéren los sicilians, y que res no prenguéren de nosaltres sinó a la força, al presentar-se lo cas de tenir que referir los féts qui estan en contradicció ab aquesta falsa y requésta tesi, y que no pot delir en ninguna manéra, com és, entre altres, lo del coronament d'En Jaume y les féstes que ab tal motiu férense a Sicilia, ab mal dissimulada senzillesa, que és pura malicia, diu *que los prohomens del reyalme pensaren en l'exalçament d'En Jaume*,—de manéra que si no hi cauen los prohomens no arriba a coronar-se lo nostre príncep,—y després, con ja és questió de la pública assamblea, del parlament sicilià, que

(1) Es greujós, y no ho és menys per nosaltres de dir-ho, veure que lo Cronis-ta de Barcelona, català, s'entretinga ací a traslladar una nota del Amari contra lo n català En Ramon Muntaner, per una errada cronològica a aquest imputa-ensémps que-s fa ressò fehel de les ponderacions del sicilià, tan ridícules per on nom de la nostra antiga patria. Alguna xica variant ofereix, no obstant, elació del senyor Balaguer, mas no gosam a dir per què ho féu, com ignoram netéix en què ho funda.

per cert no-l constituíen esclusivament los prohomens, ón lo nou rey, per estrènyer més 'lo llaç de unió qui féya d'éll y del seu poble una institució especial, sancionava totes les millores que lo pahis reclamava, s'aventura a dir que los capítols d'aquelles córts estaven escrits en llenguatge o fórma de concessió, dictats pot-ser per los prohomens, y certament per la voluntat de la nació, *le costituzioni e immunità, registrate nel corpo delle leggi del reame di Sicilia col titol di Capitoli di Giacomo, e scritte con linguaggio di concessione, ma dettate forse da'notabili, e certo dalla voluntà della nazione.*

N'hi hà prou ab aquestes paraules per acreditar que lo senyor Amari ignora del tót (o pot-ser que li convinga axí fer-ho veure) la essencia y fórma de les antigues institucions representatives de la seua terra en aquell témps, car, llevat de no significar res la frasa *llenguatge de concessió*, sabut és que totes les deliberacions d'aquelles assamblees éren capítols de córts, que no haguéren nascuts per sí sols si no-ls redactaren los estaments allà representats, aspirants a allò que millor los convenía, ja fóssen de prohoms, ja de populars, y que aquests capítols, un colp proposats y discutits, requeríen la aprobació o sanció del Rey, *Placet Domino Regi*, per que teníen lo caràcter de concessió, nomenant-se de llavors ençà veritablement capítols, y essent aquesta, per tot quant s'és dit, la propria fórmula per elevar-los a lleys del pahis.

Ningun motiu no hi hà, donchs, per escatimar la generositat d'En Jaume per rebaxar en lo més mínim la importancia que merexen les antigues lleys payrals, per interpretar que aquestes síen solament lo fantasiós dictat d'un estament esclusiu, dels aristòcrates, y per contradir-se, finalment, aprés de féta aquesta ponderació, assegurant, en bones paraules, que çò que dictaven los notables dictava-ls-ho a élls la voluntat popular. Faça-s comte lo senyor Amari, y ab éll tots los sicilians ¡què haguéra estat de Sicilia y de sa libe tat, si lo rey En Alfons, preposant al devèr d'amar la se mare y de protegir lo seu germà lo céch compliment a disposició testamentaria del pare, hagués sotsmès de prom

te als peus de la Santa Seu la illa adolorida, donant a sa familia y als seus soldats la orde de retraure-s d'aquella terra, y consentint als insobordinats galiots que se-n anassen en bona ventura, deslligant-se a Mallorques dels catalans qui tant los havíen ajudats a recobrar la llur deslliurança! De que en comptes de presenciar la ciutat de Palerm la augusta cerimonia de la coronació d'En Jaume, y de sentir lo goig que sentiren a-les-hores tots los bons, presenciara no més que escenes de desolació y dol y sentís solament la dolor que li causaríen les venjatives armes dels Anjous!

Emperò n'hi hà prou per are de Sicilia, qui ja és reyalme independent en l'esdevenidor, y tornèm al nostre principal obgécte, a Catalunya, séns renunciar perçò a donar compte de tot quant incidentalment fórma part de la nostra Historia, encare que pertanya a altres terres.

Estant encare l'Infant a la illa de Mallorques, adoptà savies prevencions qui proven quant digne successor éra de son pare. Axicom, per çò que acabam de referir, vingué a erigir ab ferma basa lo reyalme de Sicilia per lo seu germà, prengué per ell-metéix lo títol que li convenía, ajustant en ún los qui li pertanyíen com a primogènit y los propris del seu oncle En Jaume, al qual acabava de desheretar, y axí vingué a nomenar-se rey d'Aragó, de Valencia y de Mallorques, y comte de Barcelona, Rosselló y Cerdanya, per bé que diga lo Zurita, disculpant-lo, que-s nomenà ja rey a Mallorques; car, al participar-li la mort d'En Pére, los prelats, comtes y demés li donaren ja lo dit tractament ab tots aquells títols (1).

Temerós, séns dupte, de les artimanyes ab què obraríen los servidors dels seus enemichs, procurà ab témps inhabilitar tots los camins ab los quals poguéssen perjudicar-lo a éll; espatxà de bell començament a En Blasco Ximèniç, ab instruccions sóbre quant li calía dir de part del nou rey a pre-.ts, richs-homens y demés, recomanà instantment la guarda custodia del príncep de Salern, concedí nous privilegis a

(1) Lo primer document que-s troba en los registres signat per En Alfons, m a rey, és de les calendes de Desémbre.

Mallorques, percaçant de Ibiça una formal promesa de no separar-se de la Coróna d'Aragó, nomenà una administració per que curas dels bens del bisbe d'aquella diòcesi, y, dexant en lo nou reyalme com a procurador y lloch-tinent seu (per ésser persóna de sa major confiança) a En Asbert de Mediona, passà tost aprés a aquests dominis, ón acabà de confermar encare més, ab escahents disposicions, lo plan que, séns ningun dupte, bullía en lo seu magí dés lo moment que-s cenyí la coróna, podent citar entre altres la renovació de la ordinació donada per lo seu pare als prelats, per la qual los prohibía la publicació del entredit que la terra sofería, la prohibició de portar queviures y armes en terres d'enemichs, y fins podría encare comptar-s'hi la carta que escrigué al Sobirà Pontífech disculpant-se de no havèr-li abans enviat nuncis o embaxadors, cosa que havía dexat de fer tan sols per la rahó *d'esperar que passas l'ivern*, etc. (1).

Curta sería la estada que faría En Alfons a Iviça, y axí comptam que en lo primer terç del mes de Janer estaría ja en aquests indrets. Desembarcà, segóns apar, a Alacant, de ón passà a Gandía, escrivint d'allà estant, confórme diu lo Zurita «als richs-homens del régne de Valencia, per que lo díe de la Purificació de Nostra Dona estiguéssen en aquesta ciutat, per fer lo jurament y homenatge de feheltat com a nou successor en lo reyalme.»

Si axí va complir-se, és aquesta una nova prova del esperit federal d'aquells témps en la patria nostra, no desconegut jamés per los metéixs reys, car si al arribar lo nou successor als seus dominis prescindía de donar preferencia al un Estat més que al altre, y-s coronava rey del primer que casualment visitava, senyal cert de que no-s confoníen les costums d'un Estat ab los d'un altre, y que en quiscun d'aquests jurava y-s coronava lo rey com a senyor suprèm especial d'aquell Estat ón se trobava y no d'un altre y sóts lo caràcter y títol que en aquell punt corresponía, ja fós com a rey ja com a comt Es açò de tenir ben present per la hora que hajam de tract cassos anàlechs.

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 63, foli 8, 24, 29 revers, 67 1 vers, 66 y 91.

Coronat rey de Valencia En Alfons, passà d'aquest reyalme, «séns deturar-se ni compartir-se en altres afers,» al monestir de Santes-Creus, per fer les exequies del rey pare séu, y ans de partir escrigué als altres Estats, que no-n havía encare près la coróna, a Catalunya y a Aragó, a aquell avisant als prelats, barons y cavallers, que vers lo 13 de Febrer estaría allí, y convidant-los al metéix témps a les exequies, y al altre ab igual convit per los richs-homens, meynaders e infançons, y fent-los avinent que, en acabat de les exequies, aniría a Çaragoça per tenir córts, qui començaríen a Pasca de Resurrecció, en la qual diada rebría la cavallería y pendría la coróna com éra costum. En una carta datada a Valencia a 3 de les nones de Febrer, manifésta lo Rey lo metéix desig de visitar lo sepulcre del senyor rey pare séu, ans que tót (1).

Dés lo moment que En Alfons prengué títol de rey a Mallorques, y a conseqüencia d'havèr dispensat alguna gracia o mercè, cosa que no tenía res de particular, brollà, com totes vegades al començament d'un regnat, lo gran obstacle dels ambiciosos richs-homens d'Aragó. La nomenada Unió, que ells fomentaven, per fer servir l'element popular com a instrument a la obtenció dels llurs intents, se removía llavors, a conseqüencia d'algunes malifétes y malvestats que-s cometíen, y a escuses de fer perseguir los malfactors per los juncters, y de ordenar les obligacions que mijançaven entre aquests y los conservadors de la Unió, congregaren-se a Çaragoça: mas lo veritable pretést éra, com sémpre, increpar la magestat reyal per tal com s'intitulava rey séns havér jurat, car, séns esser-ne havía otorgat mercès; y alegant per fí altres menuderíes y ridícoles formalitats que a no-res conduhíen; fent-ho assabèr per simples missatgers, séns lletres ni credencial, al rey Alfons, qui-ls contestà degudament al témps, com veurèm, y ja a-les-hores de paraula, estant a [...]rvédre, de passada cap a Santes-Creus. Ja veurèm tan [...]st les complicacions a què conduhirà la ambició dels richs-[...]nens en lo vehí reyalme.

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 63, foli 39.

Con lo Rey desembarcà a Alacant no sabèm devers ón faria cap la armada o flota qui-l conduhí. No podía ésser aquesta la comanada per En Roger de Lluria, qui éra llavors a Sicilia, segóns és de veure per les dates dels documents demunt citats, relatius al homenatge del rey En Jaume, y per més que algú referesca que estava lo dit almirall ab lo Rey a Barcelona ans de passar a Santes-Creus, no perçò és de deduhir que l'hagués acompanyat dés de Valencia, essent no més probable que en aquella ocasió hi hagués retornat de Sicilia, ajustant-se tots al Rey per anar a les exequies y a Çaragoça.

Si vérament estigué o no llavors lo Rey a Barcelona és difícil assegurar-ho, car no-ns consta sinó per lo Zurita la rebuda que li féren, al exir de Murvédre, gran nómbre de nobles de Catalunya, qui, ensémps ab los qui ja l'acompanyaven d'Aragó y Valencia, s'encaminaren dret a Santes-Creus, ignorant nosaltres lo camí que poguéren seguir.

D'estranyar és que en les relacions d'aquesta fúnebre cerimonía no s'hi fa menció del nom d'En Lluria: emperò ¿quí podrà creure que dexas de concórrer a les honres d'En Pére, lo qui dés de nin fóu nodrit sóts la séua defensa y guía, qui rebé de la seua mà les insignies y nomenament d'almirall, qui ab éll compartí los llorers de la victoria, qui, precisament en aquella ocasió y per conservació de les cendres del gran rey, havía portat llavors de Sicilia lo magnífich vas de porfiri qui les tancava, y, per fí, qui al morir volgué ésser, soterrat als seus peus? Lo qui tant va sabèr distingir-se después en les féstes de la coronació a Çaragoça, de segur que no mancà abans a plorar a Santes-Creus.

Lo cronista Muntaner fa passar lo rey directament de Mallorques a Barcelona, suposant que dés de llà convocà per la coronació a Çaragoça, y que per rahó d'havèr de transcórrer encare cinquanta díes, En Roger de Lluria, per esq var que entretant no vaguejassen les companyíes de les g léres, proposà a En Alfons que-l dexas anar recórrer per costa de Provença; y havent-hi accedit lo Rey, se-n anà v lo cap de Leucata, saquejà a Serinyà, a Agde y tota sa

marca, apoderant-se de les fustes y demés embarcacions que hi havía a Viats, y apresonant-ne gran nómbre, carregades de mercaderíes, prop d'Aygues-Mortes, envers lo cap de Leucata y en lo Grau de Narbona; emperò aquesta féta, de què han prescindit ab rahó los nostres escriptors, séns duptar nosaltres de què sía certa, posat que és axí engrunada, no correspón al témps que diu lo Cronista, mas, en tal cas, aprés de coronat ja lo Rey a Çaragoça, al passar d'Aragó a Barcelona, y d'aquesta ciutat al Empordà per combatre los partidaris d'En Jaume de Mallorques, als quals és probable que donassen favor y ajuda los provençals. Més fundat és axò, que atribuir-ho a En Joan de Lluria, nebot del almirall, qui (diu lo metéix cronista) aturà ab la metéxa flota prop de Tortosa, méntre que l'oncle estava a Çaragoça, car, si bé córre la veu de hi hagué volença en tindre ocupada la marinería durant les festes de la coronació, lo lloch que-ls fóu assenyalat per anar a guerrejar y entretenir-se, no fóu vers la Provença o França, mas envers *Espanya* (1), «per que la gent no s'emperesis e donarlos axí quelcom que-s gonyassen ab maures qui no estiguéssen en pau ab lo senyor rey d'Aragó,» devent enténdre-s, per consegüent, que l'obgécte de aquest viatge fóu anar a recórrer les costes d'Africa dés de Túniç a Alger per fer preses o quí sap si per inspeccionar, ab la fí de podèr verificar tantost la espedició que tenía pro-

(1) En los primers segles de les nacionalitats godes, per tal com quiscú prengué un nom nou o alusiu a algun territori de les antigues provincies romanes o godes, dexaren lo nom d'Espanya solament al pahis que ocupaven los alarbs, çò és, los qui fóren invasors y dominadors d'Espanya. Com a exemple justificatiu, séns altres que-n podríem retraure, citarèm ací lo tractat de pau entre En Ramon Berenguer IV y En Alfons VII de Lleó, II de Castélla, ón lo primer usa la paraula Espanya en lo sentit que esplicam: *Item ego Raimundus comes convenio tibi regi Sancio ut homnem honorem tam Ispanie quam christianorum quem per patrem vestrum imperatorem*, etc. En lo registre 64 del Arxíu Reyal, s'hi troba anch una a d'En Alfons a En Lluria, ón li diu que, aprés d'havèr rebut damnatge en nostres costes les galéres provençals, partiren algunes a *Espanya;* per què 'é que no s'entretinga en les illes, que li trameta part de les seues galéres ıtre que l'altra part va a Berberia) per destrohir los provençals: emperò cal .vinent que la data d'aquesta lletra és de Valencia, a 11 de les calendes de ·bre, séns any, y posterior per tant al fét de què ací tractam.

gectada y portà a cap lo metéix En Roger de Lluria com veurèm.

Traslladèm-nos, donchs, a Santes-Creus, per donar compte de les famoses exequies allà celebradores, copiant al efecte, y a major brevitat, les metéxes paraules del Muntaner: «Lo primer viatge del rey fón a Sanctes-Creus, llà ón féu compa- rer l'arquebisbe de Tarragona, tots los bisbes de la terra e tots los altres prelats, en guisa que s'hi aplegaren més de tres-centes crosses (1), e noresmenys deu frares de sengles ordens de tots los seus reyalmes. Ací féu fort dol lo Rey ab totes les seues gents, féu cantar misses, prehicà-s, e aprés, ab gran processó, manà dir absoltes sóbre lo sepulcre del seu pare, lo bon rey En Pére, com axí ho féren continuament bé per deu díes. Aprés açò, féu diferents dons e moltes gracies al monestir, a honor de la ànima del senyor Rey, son pare, per tal que d'aquí avant se cantassen tots-jórns misses per lo bé de la ànima del dit senyor Rey, e que aquestes fóssen cin- quanta quiscun jórn. Fet açò, près comiat de tot-hom e se-n anà a Lleyda, ón li fón féta gran fésta, la major que jamés negunes gents a llur senyor hagen féta en lo món; e com sa- béren que lo senyor Rey éra en Çaragoça, tot-hom entengué d'anar-hi, tot esperant lo jórn assenyalat.»

Per aquesta relació semblaría com que lo Rey seguí la vía regular de Santes-Creus a Çaragoça, passant per Lleyda; emperò, de fét, fa ací un salt, com solen dir, séns altra inten- ció per part del cronista que donar soptada fí al capítol: puix que passa d'unes féstes ad altres, tot callant çò que en l'entre- mig esdevingué. Efectivament, si un hom compara les dates y calcula que la coronació de Çaragoça no havía de coldre-s fins a Pasca, no podrèm estar-nos de donar la rahó al Zurita, lo qui diu que de Santes-Creus tornà lo Rey a Barcelona, passant després avant per visitar los llochs de la comarc^a v de tot lo comtat d'Empuries, ón manà fortificar alguns télls y provehir de gent les fronteres del Rosselló, pe com estava lo rey de Mallorques a Perpinyà ab gent

(1) Çò és, arquebisbes, bisbes y abats qui portaven crossa. Per no nor al Muntaner, lo Cronista de Barcelona se refereix a *certes cróniques*.

guerra francesa; que estigué en aquella comarca fins a mijan Març, tornant després a Barcelona, ón si deturà fins al darrer del mes, fent preparatoris de guerra; que nomenà llavors per son lloch-tinent general en Catalunya a En Arnau Roger, comte de Pallars, declarant que tingués lo regiment y administració de justicia, en son lloch, dés del Cinca fins al Coll de Paniçars; que estant a Barcelona va rebre embaxada del rey de Castélla, per renovellar los vincles d'amistat ab éll, si bé éra son obgécte recobrar o tenir en podèr séu los infants Alfons y Ferran, qui éren en lo castéll de Xàtiva, per acabar de confermar-se en la possessió del reyalme; finalment, que passà En Alfons de Barcelona a Lleyda, anant-se-n després a Osca y Jaca, per donar valença a la gent qui estava de gornició a la frontera de Navarra, y que d'allà traslladà-s a Çaragoça, entrant lo Dijous sant a 12 de Abril, y lo diumenge següent, qui éra Pasca de Resurrecció, fóu coronat solemnement.

No podèm passar avant en la descripció d'aquest acte séns fer una pregunta que atany als nostres antichs costums ab relació a aquestes solemnitats dels reys novells. Lo comte-rey En Alfons, qui s'éra coronat solemnement com a rey de Valencia, y que llavors anava a coronar-se com a rey de Aragó, ¿còm y en quín témps prengué la garlanda de comte de Barcelona en la ciutat d'aquest nom, capital del comtat que li donava títol y capital ensémps de tot Catalunya? En lloch algun no trobam noticia d'aquest fét; y axí havèm de calcular que tindría compliment una de les dues voltes que estigué a la dita ciutat ans de passar a Çaragoça, car per més que cregam que les grans pompes ab què s'acompanyà més endavant la cerimonia de la coronació o jurament com a comte a Catalunya no-s practicaren fins més tart, l'acte havía de verificar-se més o menys pomposament, ab córts o séns lles, y més con vehèm que lo metéix Rey cumple un altre cte anàlech en un nou reyalme, a Valencia, confórme abans ndicarem, séns confóndre aquesta coronació ab la de rey de Aragó en la capital del régne d'aquest nom, de què anam a rlar.

La coronació d'En Alfons com a rey d'Aragó se verificà, a poca diferencia, ab les metéxes formalitats observades en les coronacions dels seus immediats antecessors. Tingué-s lo acte a la esglesia de Sant Salvador, y rebé la coróna de mans d'En Jaume (1), bisbe d'Osca, en absencia del arquebisbe de Tarragona, y (afig lo Zurita, sens que sapiam en què ho funda), per ésser Seu vacant la esglesia de Çaragoça; y al verificar-se semblant donació, recordant les intencions del senyor Rey pare séu, protestà, en presencia de diferents richs-homens y cavallers, que no rebía la coróna de mans del bisbe, ni éra sa intenció rebre-la en nom de la Esglesia Romana, ni per élla, ni menys contra élla, per no perjudicar-se en lo coneximent del tribut y cens que lo rey En Pére *lo Catòlich* havía regonegut al papa Innocenci fent lo régne d'Aragó censatari, de lliure que éra, y séns facultat per prometre-ho y complir-ho (2). Los nobles qui fóren testimonis d'aquest acte, segóns la nova que-ns ne dóna lo metéix annalista aragonès, és de observar que són de abdues regions d'Aragó y de Catalunya, a sabèr, lo comte de Pallars, lo vescomte de Cardona, En Bernat Guillèm d'Entença, En Pére Fernàndeç de Ixar. En Blasco d'Alagó, En Llóp Farrench de Luna, En Sanxo d'Antillón, En Rui Ximèneç de Luna y altres. Noresmenys de la referida protésta, féu-ne un altra En Alfons, séns que sapiam la rahó qui la motivava, y fóu que, per rebre la coróna en aquell lloch, no-s causas perjuhí a ell ni als seus successors, y la pogués rebre en qualsevol altre del régne d'Aragó.

Mencionam aquesta segona protésta, per aclarir que no-res atany son obgécte a Catalunya ni a ningun altre Estat que no sía lo metéix y primitiu regne d'Aragó, com podría algú axí enténdre-ho al veure çò que diu lo Zurita que «d'aquesta tan gran novitat ne rebéren los aragonesos general desplaher,» çò és, de la facultat que hom regonexía al monarca de fer-se coronar llà ón millor li paregués del régne, car no podía aludir ab açò a Valencia ni a Catalunya, qui no formaven part

(1) En Jaume Carroç, frare qui éra estat del Orde de la Mercè, català.

(2) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 64, foli 1.er

del antich reyalme, ni concebim lo desplaher sinó que fós per part dels çaragoçans, ans bé havíen de mostrar-se contents los demés aragonesos, per la possibilitat de que les llurs ciutats presenciassen atgun díe çò que llavors presenciava solament la ciutat cabdal.

Inseguint la costum dels seus predecessors, tal díe com aquell y en lo metéix lloch lo rey s'armà cavaller, y després jurà públicament, en presencia de la cort, gordar y mantenir los furs. usatges, costums, libertats, privilegis y franqueses del reyalme. Durant los díes en què-s tinguéren aytals actes féren-se grans féstes, y en élles s'assenyalà sobremanéra lo almirall En Lluria, lo qui, segóns lo Muntaner, tenía singular destresa en gitar a la rodella, y manà fer taules rodones, y altres jochs y solaços qui duraren més de quinze díes.

Complits aquests goigs, començaren per lo Rey los desplahers. Profitanta de les córts que, ab motiu de la jura (segóns costum) teníen cada vegada que entrava un nou rey, lo germen de la inestingible sedició aristocràtica tornà renàxer, y ab lo pretést de libertat ab què s'afalagava als pobles als quals havíen dexat representar en la Unió per axí assolir més fàcilment y ab major esforç llurs ambiciosos progéctes, aquells richs-homens qui tóts-témps desconeguéren lo sentiment patri, començaren a fer planys y més planys e inusitades eczigencies. Planyíen-se per çò com los reys havíen de tenir guerra ab França y ab la Esglesia, per enveja dels demés richs-homens y cavallers fehels qui havíen aventurat lo còs en les batalles y defeníen la política dels reys en què la honor de la patria reposava; clamaven per què no tinguéssen participació en los afers públichs com ells ne deyen, volènt fins escloure-ls de la córt, y, en conseqüencia, preteníen que, a la llur fantasía, s'ordenas lo govern de la persóna y casa reyal, fundats en que axí ho prevenía lo Privi-
gi general d'Aragó, lo qual no éra cert: axí que, ab rahó
ı lo gran annalista aragonès Zurita, «aunque esto parecía
›sa pòpular y movida con algún celo, al parecer del bien
.blico, conocióse haberla inventado aquellos ricos-hombres

porque quisieran tener más parte y lugar en la gracia y favor del Rey, que los que aquello les contradecían.»

Amparat en la lley e costum antich y encare en lo metéix Privilegi, va negar-se En Alfons a les reclamacions de aquells trastornadors del bé públich, y, ab desplaher, se-n anà de Çaragoça vers la vila d'Alagó, ón li instaren lo retórn a la capital, proposant-li àrbitres per solucionar la qüestió. Mas, ben lluny d'accerdir-hi llavors En Alfons, se traslladà a Osca, ón voluntariament féu algunes ordinacions en la administració pública, e instat en aquella sahó ab més toçudería, tornà, per llà lo 20 de Maig, a Çaragoça per concloure les córts: emperò avisat a-les-hores de que lo rey de Mallorques menaçava per la banda del Rosselló, dexà en representació séua son germà En Pére, per què complis çò que convingués ab acort y consell de la córt, y ell partí cuytosament vers Catalunya, ón lo cridava un afer més important qu nos los progéctes dels unionistes.

Méntre que estigué lo Rey a Osca, se repetí la embaxada de Castélla que havía rebuda ja abans a Barcelona, y encare que ab tal motiu havía tramès los seus embaxadors a aquell reyalme, que fóren En Ramon de Reus, ardiaca de Ribagorça, y un tal Garci Garceç d'Arazuri, conexent les intencions del castellà, que éren sols tenir sóts lo seu podèr los infants que hi havía a Xàtiva, per axí tenir més segura la possessió del régne, perllongà lo donar ohida a les proposicions d'En Sanxo, qui per altra part, més o menys ocultament, anava aliant-se ab França: y açò féu-ho En Alfons tant per no donar goig al amich del seu enemich, com en venjança de la trahició que cometé lo rey castellà, con desamparà en les seues estretors lo rey En Pére, malgrat los motius que tenía aquest per confiar en éll. Encare més féu en esmena lo nostre Rey, puix revocà llavors les tréves que tenía ab lo de Granada, y les concertà ab lo de Tremecen, so lament per çò com éra enemich de Castélla (1): y en açò donava proves lo fill d'En Pére *lo Gran* de que no éra desaprc

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 64, foli 178.

fitat dexeble de la escola política del seu pare. Segóns lo Muntaner, fins s'éra aparellat lo Rey, disposant exèrcit que devía comanar l'infant En Pére, ab lo qual éra tingut d'entrar aquest a Castélla proclamant per rey al ún dels infants, al qual eféete, per procehir ab la formalitat d'aquells témps, havía abans desafiat al rey En Sanxo. No-res tindría açò de particular, y per los resultats veurèm que hagué de disposar açò o cosa semblant En Alfons, servant solament nosaltres lo dupte del témps cert en què ho disposà.

En la metéxa ocasió arribà a Osca una altra embaxada, que trametía lo rey d'Anglaterra, per oferir-se com a mijancer ab la fí d'aconseguir la pau ab França y la reconciliació ab la Esglesia, y lo significat d'aquest primer assaig dels enemichs de la casa d'Aragó, tan ergullosos pochs mesos abans y en vida d'En Pére, no-l desconexería En Alfons, per què, accedint generós çà com llà, trameté los seus representants per assentar çò que convingués, per tal com éra aquell un nou camí per viure certament en pau, séns minva per éll y los seus Estats, salvant les noves peripecies y complicacions que més avant se presentassen. La primera part de aquesta embaxada donà lo convinent resultat, car per lo Agost, estant lo Rey a Barcelona, féren-li assabèr que s'éra fermada la tréva ab lo rey de França, la qual havía de començar lo 8 de Setémbre vinent y durar fins a la fésta de Sant-Miquel, y d'aquí per un any complert.

D'Osca estant féu crida lo Rey, per al primer de Juliol, a Barcelona, dreçant-se especialment a les universitats e municipalitats de les comarques d'Urgell fins més enllà de Lleyda, çò és, dels més propers qui, per tant, podíen servir-li ab més promptitut en aquella ocasió: prorogà per a l mes de Novémbre, segurament per si no podía complir-ho, unes córts qui-s devíen aplegar a Valencia; y aximetéix convocà mbé per Barcelona, ón calía que-s trobassen vuyt díes aprés Sant-Joan, los richs-homens y cavallers d'Aragó: arribat aquella ciutat, deturant-s'hi molt pochs díes, se-n passà a guéres. Mas fóu, per sort, inútil tota aquella activitat, car a sola noticia de que traspuntava lo Rey ab les seues

osts, la gent de Mallorques, que (diu la Zurita) havía arribat entrar al Empordà, anà recollint-se, y lo Rey sojornà en aquella frontera lo restant del Juny y tot lo mes de Juliol, provehint en la defensa y fortificació d'aquella: prudent previsió, per s'hi tornaven, com axí fóu, segóns tindrèm ocasió de veure-ho. De bones a primeres fóu ja de profit la actitut del Rey, y a élla fóu segurament deguda la sóts-signatura de la tréva ab França, de què abans havèm parlat, y perçò retrauríen-se los mallorquins, posat que los llurs protèctors, los francesos, no-ls podíen ja favorir (1).

Durant la estada del Rey a Catalunya, continuaren llurs gestions los de la Unió aragonesa, emperò resultant tal desavinença entre élls, que tót fóren bàndols y partides, reclamant los uns dels altres, menaçant-se mútuament, y menaçant també al Rey que si no-s complíen les llurs demandes —algunas de les quals no duptam en nomenar-les impertinents, car gens ni mica no podíen millorar la libertat que invocaven,—empraríen totes les rendes y drets que tenía en lo reyalme y les honors que per éll hom tenía, davant lo qual hagué de prometre En Alfons que s'hi pensaría y trametría-ls la resposta. Més valguéra que aquells repelosos

(1) Lo Cronista de Barcelona recompta que En Jaume «passà los Pirineus *anant* a posar setge a Castelló d'Empuries, y que aquesta vila llavors, al revers de çò que fét haguéra en la anterior campanya, se mantingué ferm, malgrat que En Jaume la combaté y estrenyé regeament; alçant màquines y bastides per sotsmetre-la.» Pot ésser certa aquesta prohesa, mas no la havèm vist justificada per ningun indíci verament històrich. En Jaume pogué passar lo Pirineu *anant* a Castelló, emperò la dificultat està en si hi *anà*. Ab l'afany de desvirtuar lo Muntaner, dóna ací una nota lo senyor Balaguer, dihent que tingué llavors En Alfons una justa a Figuéres, emperò que aquest Cronista patí un manifést anacronisme, colocant lo fét aprés de la guerra ab Castélla, y que presenta lo viatge d'En Alfons com un passeig militar a conseqüencia de sospites infundades. Per esbargir aquesta ponderació n'hi hà prou ab llegir los capítols 158, 160 y 161 del Muntaner: y en quant a la justa, ¿en què funda lo Cronista modern que l'antich se referesca a aquesta primera visita d'En Alfons a Figuéres? Alguns colps lo trobarèm en aquesta vila durant lo seu regnat, y si fóu en ocasió d'anar a combatre Jaume de Mallorques, ningú menys que lo senyor Balaguer ha d'estranyar q fós lo torneig en una de les visites posteriors, per çò com precisament lo Croni ta de Barcelona és lo qui-ns fa entrar En Jaume a Catalunya, per tres vega distinctes, sémpre combatent castélls y posant setges, encare a una època m propera a la pau de Tarascó.

senyors aferrassen la llança, y montant a cavall correguéssen vers l'Empordà, a defendre lo príncep, que axicom repelí l'enemich a la frontera, podía havèr estat víctima d'una força major qui delis lo seu nom y lo de sa patria, contemplant-ne aytal deshonor ab freda calma los egoistes richshomens d'Aragó.

Ignoram, per bé que ho sospitam, quins poguéren ésser los motius que tingué lo Rey per no respondre resoltament als de la Unió, car ab tót y havèr aquests instat per tercera vegada, dihent-li que la córt estava congregada a Çaragoça, y que hi anas personalment, per çò com no valía la contestació per escrits ni per missatges, romangué lo Rey a Barcelona, y, ans no arribà lo tercer requiriment, se-n anà a Valencia, dexant-se caure abans a Tarragona, ón se trobava a les darreríes d'Agost.

Estant en la dita ciutat, provehí lo rey dos afers qui merexen ésser citats per lo llur significat y trascendencia. L'un d'élls éra la seguretat del príncep de Salern, primerament près en Sicilia y llavors en l'espadat castéll de Ciurana. Conexería En Alfons que a-les-hores més que may tindríen en cor de salvar lo qui éra ja de dret rey de Nàpols; y puix no convenía a Aragó continuar en estat de guerra quant al present, bò éra donar entenent als seus enemichs que no-s dexaríen pas agafar en lo llaç d'aquesta generositat, séns que los interessats en la deslliurança del Anjou donassen fermances tals ab les quals la nostra nació no hi anas sinó a gonyar en lloch de perdre-hi. Designà, donchs, En Alfons en aquella ocasió dótze persónes de gran confiança, les quals prenguéssen a llur càrrech, ab responsabilitat de llur part, la custodia y servey del ilustre presoner, la meytat aragoneses y la altra meytat catalans, essent aquests En Pére de Puigvert, En Bernat de Mont-pahó, En Guillèm de Córt, En Berenguer d'Espinells, En Guerau de Comalats y En Bernat de Santa-Cecilia o més probablement de Santa-Cilia, per ésser aquest veritable cognom català y no aquell (1).

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 64, foli 189.

L'altre afer a què aludim vé, si fà no fà, lligat ab l'anterior, o millor, pot fer-li de contra pès, y consistí en trametre una embaxada al papa Honori, car, essent al estiu, no podía prescindir-se de complir lo promès en carta anterior, con fóu escusada la omissió d'aquesta formalitat per mor del hivern. Esperant En Alfons y vehent que no-l tractava lo Papa ab la metéxa rigor que al seu germà lo rey de Sicilia, consideraría ja oportú de provar fortuna per aquesta banda, y al efecte nomenà embaxadors En Guilabert de Cruilles, En Rui Sànxeç de Calatayú, En Ramon de Reus, ardiaca de Lleyda, y Micer (1) Pére Costa, los quals fóren enviats a la córt pontificia, segóns lo Zurita, «per que prestassen obediencia al Papa en nom del Rey, y l'escusassen que no la hi havía abans donada per no donar-se asseguranҫa als embaxadors, ni ésser fermades les tréves, y per que significassen la llur devoció en esguart a la Esglesia Catòlica, y la llur innocencia y disculpa en los féts y cassos esdevinguts en la guerra passada, y quant inclinat éra lo seu cor y voluntat a procurar la pau y concordia universal.» Ja observarèm al seu témps los resultats d'aquestes dues disposicions, qui proven tot lo més la previsió del novell rey.

Prosseguí En Alfons dés de Tarragona són camí dret a Valencia, ón hi entrà als 11 de Novémbre, tenint-hi córts de aquell régne, ab l'obgécte de confermar als valencians les llurs libertats y privilegis, acabat lo qual se-n tornà a Catalunya.

Ans emperò de veure-l altre colp en terra catalana, per no diferir la nova de féts incidentals qui passen en lo témps transcorregut del nou regnat, los quals no fan a dexar de banda, per convenir a catalans encare que no hagen passat a Catalunya, descriurèm bréu emperò clarament les empreses de nostra gent de mar en diferents indrets, aprés que pujaren respectivament als setials d'Aragó y de Sicilia los german En Alfons y En Jaume.

(1) Per lo sol fét de precehir al nom lo dictat de *Micer*, és de entendre e Catalunya que lo personatge éra jurisconsult.

Dés lo moment que aquest príncep rebé la corona de Sicilia, s'aparellà ja a la pau o a la guerra, obrant confórme al pacte fét ab son germà, lo rey d'Aragó, y a la política del seu difunt pare. Nomenà de bon principi governador de la provincia de Calabria, ab lo càrrech de general del exèrcit y de mariscal de la gent de guerra qui éra a sou de Sicilia, lo ilustre català En Guillém Galceran de Castellà, lo qui esmenà ben prompte algunes pèrdues adés sobrevingudes; car, si alguns pobles (los quals nomenen antigues cròniques y reproduheix lo Zurita) abandonaren la causa de Sicilia, moguts per esperit de trahició, o, com asseguren d'altres, enujats per les tropelíes que-ls hi feyen los almogavres, en cambi, ab la ajuda d'aquesta metéxa gent, sabé En Castellà reduhir a la obediencia del rey En Jaume altres poblacions y castélls de no menys importancia que los perduts.

Méntre que axí-s testimoniejva que no freturava d'esforç lo podèr, amostrava En Jaume inclinació a la pau, enviant, axicom son germà, embaxada al Papa, a la qual destinà lo cavaller català En Gisbert de Castellet y lo conegut escriptor sicilià Neocastre, los quals no fóren rebuts y si ans bé acomiadats per lo Pontífech. Vé a raure ab aquests aveniments la tornada del almirall En Lluria a Catalunya, de què havèm parlat, per que fós, com dóna-s a compendre, lo piu de la balança que representaren en llur faysó de obrar los dos germans. No sabèm ab quantes galéres tornà En Lluria a Catalunya, per més que algun autor assegura que vingué no més que ab un parell, essent açò no poch aventurat, y a admetre-ho sería major la gloria que tantost reportaría als nostres compatricis, per deduhir-ne que la correría que féu l'almirall per les costes de Provença fóra estat a-leshores ab vaxells esclusivament catalans. Absent de Sicilia lo gran mariner, podíen aventurar-se los qui tant lo temíen a una empresa contra la illa; y ho salvà En Jaume dispo-it la partida de dues armades, la una de dótze galéres ca-anes y gent del pahis, qui féu la vía del Principat, y una tra de vint galéres, segurament mesclades les catalanes ab

les sicilianes, qui anà de dret vers lo Llevant y per la costa de Pulla. Abdues isquéren de Messina, aquella a la entrada del Juny, al comanament del català En Bernat de Sarrià, y la altra en lo metéix més, dirigida per un altre insigne català, En Berenguer de Vilaragut: y fóu lo resultat apoderarse la primera de la illa de Capri y de Proxita, barrejar e incendiar Astura, y costerejant per la maresma de Nàpols, talar y cremar aximetéix los territoris de Sorrento y Pasitano, tornant a Sicilia ab grans despulles: y recórrer la segona dés de Bríndis fins a Corfú, desbaratant als francesos que hi havía a la illa, y vetllant de llarch-a-llarch la costa de la Pulla, empatxant d'aytal manéra y durant l'estiu lo pas y comerç als enemichs.

Lo qui recordarà, per tot lo referit fins are, çò que éra llavors la Sicilia, y çò que valía e importava al metéix témps la nostra antiga nacionalitat, no dexarà de regonèxer que-ns pertanyen aquests triumfes, si no del tót, en grandíssima part, y apart d'ésser suficient aquest motiu per mencionar-los en la Historia de Catalunya, ab major rahó devèm fer-ho entant que-ns los disputa lo modern historiador del *Vespro*. Salta-li a aquest al pensament, ab la manía de volèr que tota res de Sicilia ho féssen solament los sicilians, puix que adhuc los almogavars y mariners vol que ho síen (1), admetre la gloria dels féts, per negar-la als catalans, emprò d'una manéra tan mal dissimulada, que descobreix sa intenció al menys axerit: nomena, donchs, sicilianes les flotes que manaven los almiralls catalans, y per no confessar lo significat que té aytal circumstancia, afig al nom Sarrià la desinencia italiana Sarriano, aferrant-se aquesta vegada a una espressió, erradament interpretada, del cronista Muntaner, al qual sémpre rebuja y ridicolitza, y nomena a En Vilaragut séns dir de ón éra,

(1) Al dir açò l'Amari, no-s recorda que més tart, con la campanya d(manía, fóu prevenció política trametre-hi tota la almogavaría y demés gent(guerra qui a Sicilia vivía, d'ençà de les guerres passades, y que los qui mil(sóts les ordens d'En Roger de Flor éren catalans, e isquéren de Sicilia; car ésser axi, hauríen nomenada la companyía de Orient companyía de sicilian(de catalans, com unánimement los nomenen tots los historiadors.

transformant lo nom de manéra que no roman ni català ni italià, Villaraut, ans bé arriba a fer-lo apàrer francès per la terminació, com passa per alt aximetéix lo veritable cognom del governador de Calabria, Castellà, posant en lo lloch de aquest lo segon nom italianitzat del personatge y mudant alhora la inicial, Guglielmo Calcerano (1). Com no poden negar-se aquestes prohomenies, apar que l'autor, al descriure-les, lluyta ab la pena de tenir que confessar-les y lo desig de deprimir-les, ja que llur gloria no és ni pot ésser esclusivament de sicilians: si axí no fós, no-ns esplicam çom, admetent lo nómbre d'embarcacions que mencionen les cròniques, dóna a les dites armades lo nom de petitesa, *armatette*, con ab lo metéix nómbre en aquell témps s'eren sostinguts grans combats. Pot-ser que sospitam massa al dir axò, emperò la esperiencia en tot quant havèm hagut de tractar fins are, posant-nos en pugna ab lo senyor Amari, nos esperona a creure que çò que-ns apar descobrir en lo seu llenguatge entra molt bé en lo sistéma que constantment usa lo dit historiador.

L'efécte d'aquestes disposicions d'En Jaume de Sicilia al fiar lo recolze de la honor de sa novella patria a entesos catalans, se veu pintat meràvellosament per unes paraules del cronista Muntaner, que aquest descriu o arranja, emperò que espréssen d'una manéra gràfica la importancia del nom de català en aquells témps; paraules que transcriurèm, no solament per refermar més y més la opinió que havèm assentada, mas encare per vindicar lo propri cronista de la imputació del Amari, per çò que aquell may no digué que Sarrià fós de Sicilia, y sí solament que ho contestaren al Papa, con lo intrèpit mariner català batía la costa fins al feu de Roma, y és prova de que per català lo tenien y no per sicilià, la esclamació que fa tot-seguit lo Pontífech lamentant-se no dels sicilians, mas dels catalans, com anam a veure-ho: «L'Apostoli, qui sabé la gran alarma que per tota la costa havía... pregun-

(1) Ab tal exemple del senyor Amari, al parlar lo cronista de Barcelona de aquest fét, estampa la següent nota: «Les nostres cròniques lo nomenen Bernardo de Sarriano, emperò éra de Sicilia, segóns apar, y Sarriano li diuen les cròniques d'aquella terra» Lo metéix podría dir-se del Romaní transformat en Romanino y tants d'altres que ha italianitzat l' autor del *Vespro*.

tà què éra aquella remor.—Pare Sant, li diguéren, aquest és un cavaller de Sicilia, apellat En Berenguer de Sarrià, qui és vingut ab vint galéres de Sicilia, e ha cremada e guastada tota la costa de Amalfi e lo port de Nàpols, e ha barrejada tota la costa, e d'aquí-metéix, del feu de Roma ha tretes galéres, llenys e barques, en tal guisa que desbarata tot quant li vé davant.—Déu méu! dix lo Papa, ¿què és açò, que veig que ab diables té a contrastar lo qui contrasta ab la casa de Aragó, puys quiscun d'aqueixs cavallers de Catalunya és un diable encarnat, e no és res que davant llur metre-s puga, ne per terra ne per mar. E plagués a Déu que-s reconciliassen ab la Esglesia, car gents són aquexes ab les quals conquestàríem tot lo món, e sobraríem tots los infehels: per tant suplique Déu que pos la pau enfre la Santa Esglesia e ells, e que perdó al papa Martí, qui de la Esglesia trach-los. Emperò, si podèm, essent a Déu plasent, en bréu los reconciliarèm, car gents son de valor e gran capacitat. Fà poch témps que han perdut lo llur senyor, qui éra lo millor cavaller del món, e bé crech que aytals seran los seus fills, si en axí comencen.»

Ningú qui seny haja no dexarà, donchs, de regonèxer que la unió de catalans y sicilians éra gran en aquella ocasió, per més que-s cuyt divorciar-los lo senyor Amari, devent-los-hi regonèxer a aquells poderosa intervenció: y prova aquestes dues assercions l'avantatge que-ls hi proporcionaren, a conseqüencia pot-ser de les dues referides espedicions, car entant que als habitants de la Pulla éra-ls privat durant l'estiu acostar-se a Sicilia per comerciejar, obtinguéren los catalans—en paga dels serveys prestats y altres que-n podíen prestar encare,—lo podèr anar a carregar grà en los ports de la illa séns pagar sinó un reduhit dret, convidant-los a establir-s'hi, tot aximetéix com havía abans fét En Mamfret ab los genovesos, segóns és de veure tot açò per un document, citat per lo metéix historiador al qual nos referim, de data 18 de Febrer del 1285, o sía en los primer mesos del regnat d'En Alfons y En Jaume (1).

(1) En les nones de Novémbre del 1286, dés de Tarragona demanava E Alfons al seu germá que la gracia d'estraure grans de Sicilià, com abans feye

Havèm dit de primer que, de Valencia, se-n vingué lo Rey a Catalunya, malgrat lo tenir penjant la prometença de concórrer a les córts aragoneses. Per injustes que fóssen les eczigencies dels unionistes, atès lo caràcter conciliador d'En Alfons, farà estrany de que aquest dexas incomplida sa prometença, y s'amostràs volenterós d'anar a Catalunya: axí devèm regonèxer que no més cuydà perllongar-ne lo compliment, per quant una gran causa lo hi obligas. No dexaría de sabèr lo nou sobirà que, al començar-se lo regnat de son pare y del seu avi, havíen los richs-homens d'Aragó alçat obstacles pareguts als que llavors se tramaven; que lo mal exemple del vehí reyalme s'escampà per Catalunya, y per consegüent qual-se-vol element que llavors pogués havèr-hi, la més lleu espurna que traspuntas convenía sofocar-la ab prestesa, posat que una simple baralla entre dos potentats en aquella època, per rahó del ordiment feudal, qui obligava los senyors mijans y possehidors de subfeus a defendre y seguir lo llur principal, se transformava tantost en oposades banderíes, abocant després lo pahís o partida dels seus territoris en oberta guerra civil. No més que per esquivar aquest nou germen de discordia passà En Alfons a la nostra terra.

L'historiador Monfar, qui és lo més competent al tractar d'Urgell, diu que lo vescomte de Cardona suscità algunes pretensions, qui veníen d'anys enrera, sóbre alguns llochs y castélls del dit comtat, rompent les tréves que entre éll y lo comte eczistíen, per tal que aquest lo desafià, y havènt quiscun nomenat los seus valedors, se remoguéren grans bàndols que de díe en díe anaven encenent-se. No sabèm còm s'ho féu lo Rey per deturar-los en la llur impetut; emperò, sía aconseguint entre élls la pau, com assegura lo referit historiador, o restablint les tréves, com dóna a enténdre lo Zu-a, lo cas és que li reexí d'apagar en son començament la

genovesos, fós perdurable a Barcelona. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, regis-70, foli 9.

nova guerra que anava a alçar-se, car bé prou ne tenía ab la que venía inflamant-se a Aragó.

Aconseguit aquest avantatge a Catalunya, ab major seguretat podía En Alfons encaminar-se al antich reyalme, a complir la paraula que havía donada de concórrer a les córts. Teníen-se aquesta vegada a Osça, y fóu aquella assamblea sols continuació del despollaguerament anterior y nou exemple de la manéra com la preponderancia aristocràtica aragonesa sabía desvirtuar la millor institució ab què s'honrava la terra. Fóren en aquella congregació majors les dissidencies, majors les contrarietats y major la divisió que s'introduhí entre los concorrents, venint-se a llunyar d'aquella toçudería molt major nómbre, per combatre-la lo Rey amparat en lo metéix Privilegi d'Aragó.

Inseguint en aquest punt, com de costum, per que no-ns motegen de parcials a grat-scient,—la opinió del gran annalista aragonès, podrèm dir que «llavors començaren los afers a malmetre-s y cada díe anaven enverinant-se, fent quiscú del fét general lo de sí-metéix, ab tracte y gest de llunyar-se del parèr que seguíen, y acostar-se al contrari, y ni la terror de la guerra, ni lo recel dels enemichs, qui sol causar gran vincle de concordia, podíen unir los coratges, qui éren discordes y contrariosos, ans aquesta temor, qui devía ablanir y sossegar llurs cors, los alegrava més y energullía.» Sens afluxar, donchs, En Alfons a aquell que la legalitat favoría, no dexà de donar cor y atraure alguns ab generositats, que tal éra son natural caràcter, y en lo general afluxà solament, en part, a una reclamació, que no devía havèr consentit. tant per çò com no tóts los metéixs favorejats ab sa concessió per ventura no-n éren partidaris, com per la fatal trascendencia que havía de tindre en los regnats y témps venidors, a sabèr, que lo régne de Valencia se jutjas generalment per fur d'Aragó. Axó, a parèr nostre, no tenía altre obgécte si malejar lo régne valencià, çò és, afalagar-lo ab los avant ges de la Unió, y tenir de consegüent en un altre reyaln óltra l'aragonès, disposat l'element popular a favorejar hora que convingués les ambicions dels richs-homens en c

tra dels Reys, en contra de tota empresa gloriosa y en contra dels interesos de la patria general (1).

En cassos consemblants, los dos antecessors immediats de En Alfons havíen afogat les ambicions particulars del richshomens imaginant una empresa guerrera per gonyar-se axí los díscols ab la esperança de gloria o de positius interessos. Si com ascientàt En Alfons ab los exemples dels seus antecessors, o per veritable necessitat, despertà la idea d'aparellar una empresa marítima, la conquésta de Menorca, ho ignoram, emperò és cosa certa que cuydaren a-les-hores en donar fí a semblànt progécte, essent probable que les dues rahons alegades fóssen alhora les que esperonaren En Alfons a anar a batallar ab sarrahins, apart de consellar aquella empresa (prescindint de la manéra còm se verificà) una savia previsió, posat que l'arraix de Menorca, en témps del rey En Pére, éra estat traydor, y ab major facilitat poguéra llavors esser-ho, facilitant los seus ports y favorejant lo desbostat rey de Mallorques, En Jaume. Aquest, almenys, fóu lò motiu que-s retragué o suposà per arrabaçar al arraix la illa que possehía, dihent-se que calía anar-hi la armada francesa ab gent de guerra del Rosselló, per maniobrar dés d'aquell punt fins a recobrar les altres dues illes, y hostilitzar de prompte les costes de Catalunya. Quelcom hi hauría d'açò, entant que abàns, al recobrar-se Mallorca e Iviça,—y axò que a-leshores costaría poch,—van dexar la altra illa ab sa gent sarrahina gaudint del seu antich pacte, y més encare, con lo Rey, per no diferir la seua idea, tractà de passar-hi en persóna, séns tardanería, al bò del hivern y séns volèr dexar-ho per la primavera vinent. Convocà, donchs, per la nova empresa, aprés de tenir dues grans seguretats per part dels catalans, çò és, la cessió del bovatge (2), com axí ho concedi-

1) Diu lo Cronista de Barcelona, al donar compte de les reclamacions dels s: «Era un veritable pronunciament, com diríem are, un colp d'Estat, nó del sinó de la nació.» Acceptam la calificació de *pronunciament*, puix que éra un veritable desorde popular, esplotat per gent enemiga del poble, com axí iccehit en alguns dels moderns pronunciaments, per los quals lo poble ha ser-ilament de instrument.

2) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 70, foli 17 y següents.

ren en altres ocasións paregudes, y la ajuda personal; y Aragó accedí al requiriment del Rey, lo metéix per part dels seus cavallers com dels seus concells y viles qui enviaren aximetéix llurs forces o milicies.

L'annalista Feliu, qui inspeccionà al present obgécte los antichs registres, segons apar, dóna-ns noticia dels donatius voluntaris que-s féren en los dos Estats que intervinguéren en la conquésta, y per aquella vehèm los recursos ab que pogué comptar lo Rey, y de més a més la part principal de les embarcacions que componíen la armada. «Les assistencies ofertes (diu) fóren: del comte d'Empuries, cinquanta cavalls, cént ballesters y dos-cénts soldats ordinaris; 'del vescomte de Cardona, cinquanta cavalls y cént pehons, dos-céntes fanegues d'ordi; y cént de blat; del comte de Prades, tres-cénts homens ab escuts, cént ballesters y cént fanegues de blat; del comte d'Urgell, cinch-cénts pehons, dos-céntes fanegues de blat y dos-céntes d'ordi, del vescomte de Rocabertí, dos-cénts cavalls governats per sengles persónes; del arquebisbe y ciutat de Tarragona, deu galeres ab llur gorniment; de la ciutat de Barcelona, quinze galéres ab la llur gent; de la de Tortosa, y del bisbe, cinch galéres, quatre barques armades y totes ab presidi, cinch ballesters y dos-cénts escuders (escudats?); del bisbe d'Urgell, cént-cinquanta ballesters y tres-céntes fanegues de blat; del bisbe y ciutat de Lleyda, mil homens; de la ciutat y capítol de Mallorques, deu galéres, cinch naus y dos-cénts sexanta homens de desembarcament; del bisbe y ciutat de Çaragoça, vint y cinch cavalls, tres-cénts pehons y cinch-cénts florins d'or.» Calcula lo mencionat annalista que ab la flota ordinaria de Catalunya y la ajuda dels referits, vingué a congregar-se una armada de cént-vint y dues veles entre galéres, naus y barques; y de çò que-s desprèn de diverses noves soltes, repartiren-se les dites embarcacions en diferents ports: a Tarragona, ón ana embarcant-se los qui arribaven d'Aragó; a Salou, ón hi personalment En Alfons, provehint al orde de les coses cessaries per lo passatge, y finalment lo port de Port-fang ón hi anaren fent cap tots los vaxells, per ésser aquell p

l'assenyalat per aplegar-se tota la flota y empendre-s d'allà estant lo viatge.

Per resoldre les questions que hi pogués havèr entre gents de diferents Estats, tingué lo Rey lo prudent mirament de nomenar dos algotzirs, l'un aragonès y l'altre català, aquell En Garcí Garcez de Arazur, y aquest En Acart de Mur: los almiralls no-s nomenen en lloch algun, emperò és de creure que éren En Marquet y En Mallol, entant que-ns consta per un document autèntich que anaven ab lo Rey, qual és lo pacte fét ab l'arraix, ab qui devíen anar en la seua guarda y companyía aquests dos cèlebres mariners, fins a dexar-lo a Ceuta o en lo punt de Berbería que volgués (1). Finalment donà En Alfons lo càrrech general del estol, o com si diguéssem de capità general, al aragonès En Pére Cornell; y és digne d'atenció aquest nomenament, qui esplica prou bé la política del Rey, per tal com éra precisament En Cornell l'un dels primers y més ferms richs-homens qui, en les córts d'Osca—ón se reduhí en gran part lo nómbre d'eczigents unionistes,—mès insistí en sa fatlera y no volgué seguir als qui d'éll se llunyaren.

Séns los molts cavallers qui intervinguéren en aquella empresa (com és de veure en les llistes particulars del Feliu), citen-se com a principals, noresmenys dels referits, En Guillèm d'Anglesola, En Ramon Fólch, vescomte de Cardona, En Berenguer d'Entença, En Jaume Péreç, germà del Rey, don Sanxo d'Antillon y don Rui Ximèneç de Luna, comanador de Montalvà, los quals se trobaven ja a Tarragona a la entrada del Novémbre, havènt-s'hi deturat fins al vint y dós del propri mes: y no trigaríen gayre en aplegar-se y en partir de Port-fangós, entant que la arribada a Mallorques fóu lo díe dós del Desémbre prop-vinent y en l'any ja referit del 1286 de Incarnació (y no 1288 com erradament diu

(1) Aludim ab aquest document a les singulars ordinacions que-s féren per armada. En élles consta que Arazur y Mur tenien altre cárrech que lo d'alzirs y no lo govern de la gent de guerra, com digué lo Zurita, car semblant ressió faría a pendre en un altre sentit: espressant noresmenys que con lo remant éra catalá devía anar-se-n al algotzir aragonès, y si aragonès al algotzir lá. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 70, foli 24 revers.

lo Campmany), fós qual fós lo compte que un hom seguesca (1).

Los autors qui han escrit sóbre aquesta empresa, ab notables variants entre élls, recompten que ans d'arribar a Mallorques la flota soferí una cruel tempestat, essen açò la causa de dividir-se les galéres, qui anaren a raure les unes a Porto-Petro, les altres a Porto-Colóm, d'altres a Cabrera, y lo Rey ab uns pochs vaxells a una illeta prop de Mahó, que lo Muntaner diu que-n deyen dels Conills y posteriorment fóu apellada del Rey, pot-ser per aquesta coincidencia, si bé assegura aquest autor que ans de passar a Menorca éra arribada la flota a Mallorca, ón lo Rey havía passat les féstes de Nadal, essent la tempestat al exir d'aquesta illa envers la altra, y con ja havíen fét vint milles. Emperò sía abans o després, y admetent que estigué En Alfons a Mallorca, car axí consta per dates de documents, és lo cert que en la dita illeta anaren aplegant-se tots los vaxells, tot esperant-los lo Rey per espay de dótze díes, passats los quals isqué de la illeta y desembarcà a Menorca envers Tramuntana o Nort, segóns diu lo Feliu, guiat per un altre autor més antich, del qual bentost nos ocuparèm. Encare suposant que no isqués lo Rey cap a Menorca fins al díe següent de Nadal, comtant un o dós díes en la travesía, ja que en aquesta sobrevingué la tempestat, y agregan-t'hi desprès los dótze díes d'estada en

(1) Lo Zurita parla del retiment del castéll en lo Janer del 1287, y açò prové de veure que los féts ocorreguts en lo Novémbre y Desémbre darrers són del any 1286, crehent per tant que lo Janer deu ésser lo primer mes del any següent, méntre que és solament l'antepenúltim mes del 1286 de Incarnació qui no fineix fins al Març. Lo Capmany, referint-se a Speciale, diu que aquest autor suposa la present conquésta essent En Alfons infant, y que la armada partí de Roses, *cosa que-s fa més versemblant per moltes rahons*.

En lo primer punt és de veure que l'autor italià confongué la conquésta de Menorca ab la de Mallorca, y ab aquesta mostra n'hi há prou per que ún no donga importancia a la altra nova sóbre ésser Roses y no Port-fangós lo punt de ón sortí la armada. Lo Capmany pogué tindre rahons per decantar-se a la opinió del Speciale, y sentim que no les dongués: mas no-ns ne manquen tampoch a nosaltres per opinar lo contrari, con no-n tinguéssem prou vehent la cos tum, en aquell segle, d'aplegar-se les armades a Port-fangós, per la avinentesa del lloch y lo perill que ofería Roses per son vehinatge ab França.

la illeta, resultaría havèr dut a cap lo desembarcament a Menorca, per llà lo set o vuyt de Janer: mas ningun interès no tindrèm en donar com a certa aquesta data, per ésser solament lo resultat de combinacions sóbre los recomptes de cronistes y no de veritables documents.

Al arribar en aquest punt, per una rahó igual a la que sus-are havèm retréta, nos trobam ab una dificultat que, en conciencia, no havèm sabut vèncer, y és sóbre açò que esdevingué en l'espay transcorregut dés la darrera data citada fins al díe del retiment del castéll, o sía de la presa de possessió de la illa per lo rey En Alfons. Les dues cabdals fonts de ón provenen les noves ab que alguns han referit aquesta campanya, són lo Muntaner y una nomenada Crònica de Menorca, l'original de la qual se conservava antigament a la capital de la illa. Abdós autors suposen que hi hagué veritable lluyta o sía resistencia per part dels sarrahins; emperò lo segón, encarint lo fét d'una manéra excessiva, sóts un estil propri de la escola del Tomich: donchs tant com abdós autors no poguéren ésser desconeguts del annalista aragonès—per çò que vegades infinides se refereix aquest en la seua obra al Muntaner, y que-s troba lo tést de la Crònica Menorquina en la obra del Carbonell, impresa molts anys abans que los Annals d'Aragó,—al arribar a aquest punt lo Zurita passa del tót per alt lo relatiu a lluyta y resistencia, no dihent sinó que, al ovirar-se la armada, la gent de la illa se recollí dins lo castéll, y que avançant lo Rey per metre setge, vehent los de dins que no-s podíen defendre, trametéren al camp dos sarrahins per que tractassen de partit, oferint que retríen lo castéll.

Titubejaríem davant aquesta disparitat, suposant que lo Zurita vegé quelcom que nosaltres no havèm vist, suficient a fer-li rebujar les dues relacions antigues; mas, aprés de re-ats los registres d'aquella època, ón no hi manquen docu-nts relatius a la conquésta de Menorca, nos havèm con-ıçut de que lo juhiciós annalista aragonès féu cas omis de relacions dels cronistes, primerament per no inspirar gran fiança, confórme provarèm, y després precisament per

tal com no-res vegé en prò ni en contra de les dites relacions, que res se-n deduheix dels citats documents dels registres, llevat de çò que tantost n'esplicarèm.

Per que un hom veja que no obram aventuradament, dirèm açò que fa a observar en aquelles dues relacions antigues: lo Muntaner, qui ofereix algunes noves sóbre lo regiment y administració posterior de la illa, les quals no són de menyspresar, per tenir més caràcter de veritables, per tal com llur procehencia pot ésser de documents oficials—com fa suposar-ho lo nomenament de diverses persónes,—inspira desconfiança en los altres, çò és en lo fét, que pogué descriure més tart y de ohida, al veure que nomena constantment l'almirall Lluria, lo qui no hi éra (1), que suposa la empresa havèr hagut compliment per una gran flota vinguda de Sicilia, y que fa a aquesta, al seu retórn, víctima d'una tempestat que, en tal cas, hagué de soferir en altra ocasió y no en la present: y la Crònica Menorquina, sóbre la ponderació en los féts y menuderíes, nos refereix lo miracle esdevingut, per favor del cel, en la illeta, llà ón morint-se de set los nostres campions, prengué lo Rey una axada, y ab dós o tres colps, qual altre Moysès, féu brollar abundosa y saludable ayga; nos pinta sant Jordi a cavall, per los ayres, encoratjant los nostres, y la venerable figura d'un vellet, sant Antoni Abat, qui donava també cor a les osts conqueridores y colpía ab sa crossa los sarrahins; nos exalça la prohomenía d'un tal Sinisterra, al qual tallaren una cama los sarrahins, y en tal situació seguía batallant y estemordint los seus contraris, ab la temeritat ensémps d'un tal Tornamira, lo qui, contra la voluntat del Rey, acometé contra los maures matant-los-ne molts mils, no obstant d'ésser lléu la pèrdua dels seus, per qual defalt de disciplina volgué En Alfons tallar-li lo cap, a no valdre-li al pròs los demés cavallers qui per éll s'interes-

(1) Ab data de Ciutadella, lo díe abans de les calendes de Febrer, escriv En Alfons a diferents personatges de Sicilia, als dos Llança y al Pròxida, y d hent particularment a En Roger de Lluria que li trametés lo més prompte poss ble lo diner que tenía en son podèr, donant açò a entendre que-s trobava llavo l'almirall en la dita illa. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 70, foli ; revers.

saren, y axí, ab escenes per aquest estil, ofereix lo dit llibre tal aplech de féts miraculosos, que n'hi hà prou per que lo lector històrich lo déix caure de les mans. Per les qualitats que-s distingexen, donchs, en abdues relacions un hom comprèn lo motiu de la omissió del Zurita; mas lo segón, com a més meravellós, va merèxer les honors de la perpetuitat, essent açò degut a havèr-ho copiat en ses *Cròniques d'Espanya* En Carbonell, y d'éll havèr-ho près l'annalista Feliu, propagant-ho, séns la menor crítica, l'ún y l'altre (1).

Ab tals antecedents, se ciny la nostra opinió a no negar la possibilitat d'algun encontre en los primers moments de resistencia; emperò sí la ponderació dels cronistes, primer per no havèr-hi noves qui ho comproven, y després per deduhir-se de les eczistents que no hi hagué dilació en lo retiment, com és de calcular, essent los nostres homens de guerra en molt major nómbre que no los sarrahins (2).

Per les diferents dates que consten en los registres de la cancillería regia, se veu que estigué lo Rey a Porto-Petro al 3 de les calendes de Janer, al port de Mahó en les nones de Janer, a Menorca lo 12 de les calendes de Febrer y a Ciutadella lo 2 de les calendes del metéix més (3).

La Crònica Menorquina esplica la aparició de sant Antoni Abat, per la coincidencia d'havèr-se donat la gran batalla, ón romanguéren los sarrahins del tót vençuts, tenint que

---

(1) Lo qui llegirà lo Feliu, al tractar d'aquest afer, que no dó la menor importancia a una referencia marginal que fa, per la qual pot algú creure-s que la Crònica Menorquina és un document-original donat *als 11 de Febrer del 1287*. La paraula *original* la prengué l'Annalista, séns pesar-la, del Carbonell, qui la usà ab referencia a la Crònica, y la data no té res que veure ab aquesta, per assenyalar solament la època en què-s gordava encare a Menorca, de manéra que l'any no és 1287, com lo transformà lo Feliu, sinó 1487.

(2) Per les següents paraules qui precehexen al tractat hom veu que lo retiment fóu séns gran dilació, aprés d'havèr-lo intimat, en virtut del desafiament ..t per lo Rey al Arraix:... *vénch pendre terra en aquella ylla de Menorcha, e la ..nt d'aquella illa recolliren-se el castéll, e con lo senyor Rey demunt dit fos ..gut prop aquell castéll per assetjar, fó parlada avinença entre lo senyor ..y demunt dit et l'arrayz, en aquesta forma, çò és, que l'arrayz liurarà adés dara al senyor Rey demunt dit lo castéll d'aquella ylla apellat Sent-Agayz et derrenilirà la ylla.*

(3) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 70, foli. 36

fugir tóts envers lo puig o turó del Verger, lo metéix dìés en què la Esglesia celebra la diada d'aquell sant, que sería per tant lo díe 17 de Janer: mas, en los pactes imposats al arraix s'hi troba la aprobació dels metéixs per aquest, posada al peu, ab data 12 de les calendes de Febrer del any 1286 de Incarnació, equivalènt al 20 de Janer, o sía tres díes després, de què pendría peu lo Zurita per assegurar que lo retiment feu-se lo 21, o sía lo díe següent. Aquest autor, per la ressenya que-n fa, acredita que vegé los dits pactes, mas s'erra al suposar que l'arraix féu la perferta de què aquests són obgécte, afegint que l'otorgà En Alfons, enviant en nom séu En Blasco Ximèneç d'Ayerve; emperò lo qui-ls llegirà ab mirament, sóbre-tót lo preliminar, veurà que no fóren ni podíen ésser tan cruels condicions ofertes per lo sarrahí, ans imposades per lo vencedor, trametent, per fer assabèr son compliment, lo referit personatge.

La inhumanitat que respira aquell escrit fóra prou a fer formar mal concepte d'En Alfons y dels qui-l consellaven, si no féssem memoria de que éren homens del XIII.èn segle, puix que gayre-be no hi traspuha compassió per aquells desventurats sarrahins qui devíen ésser considerats com a feudataris del metéix Rey e no com a nació enemiga, y no hi predomina altra idea al enjovar-los sinó dexar-los despullats de tot quant possehexen. Ans de tót los requirexen set dóbles y mija d'or per cap, séns distinció de secse ni edat, salvant lo arraix y dos-céntes persónes, inclusa sa familia, qui formassen lo seu acompanyament: los qui no poguéssen pagar aquesta suma, dintre sis mesos, aprés de la anada del arraix, éren tinguts de romandre en la illa, mantenint-se a llurs messions, y si passats sis mesos no ho complissen, restassen a la mercê del Rey, lo qui d'altra part podía requirir la metéxa quantitat dels qui anassen naxent, y pendre l'heretatge dels qui-s morissen. Tocava igualment al Rey tot quant al cast[ell] s'hi trobas, dexant solament als qui estiguéssen los abil[la]ments que portassen posats y los llits: l'arraix éra tingut [de] partir cap a Ceuta o altre lloch de Berbería, ab sa comiti[va] donant-li guiatge En Marquet y En Mayol, séns dur-se-n si

l'abillament que demunt portaven, los seus llibres, cinquanta *espahes*—que lo Zurita traduheix *espases*, lo qual és un xich duptós,—y la roba necessaria per los llits. Durant los sis mesos no devíen ésser enujats ni emprats los sarrahins qui romanguéssen al castéll o en la illa; y en havènt complit lo pagament de la capitació o tribut, podíen anar-se-n llà ón los plagués, no entrant-hi en aquesta composició los qui fóssen presoners o bé-s trobassen fora del castéll, dels quals podrà fer lo Rey a sa voluntat. Deurà lo Rey pagar los nòlits de les naus qui porten l'arraix a Ceuta, al qual proporcionaran salconduyt En Marquet y En Mayol: les fémbres, filles y demés sarrahines del arraix no podràn ésser deshonrades, despullades, ni llurs cares descobertes: los sarrahins qui van ab lo arraix no podràn ésser escorcollats, emperò sí los altres, essent-ho les fémbres per altres fémbres (1).

Sóts aquests requiriments y no pactes féu-se lo deslliurament del castéll, puix altre remey no hi havía, y dexant-hi convinent presidi, o sía assegurat aquell punt important, se traslladà lo Rey a Ciutadella (com axí ho havèm vist en la llista de dates que havèm retrétes), per ésser poble principal de la illa, assegurant lo Zurita que tantost anà visitant-la fins al 2 de Febrer, en què-s traslladà a Barcelona, no essent açò eczacte referent a la data, segóns és de veure per la nova que anam a alegar.

Entre los documents d'aquella època havíem trobat un *desiximent* o desafiu dreçat a un rey o cabdill sarrahí, que no constava de ón éra, Abohambre-Anacham-Abenacham, datat a Mallorques en los ídus de Setémbre: y encare que sospitavem ésser aquest l'arraix o almoxarif de Menorca, per dir-li En Alfons que havía errat contra éll y que havía tolerat los seus enemichs, per què-l declarava indigne o fora de sa amistat, *e-us gitam de nostra amor*, ab tot, no ho haguérem afermat, com no haguéssem ragut ab un altre document ón hi és nomenat ab lléu variant. Tal és la lletra del Rey als seus oficials, sotsmesos y amichs, datada a Menorca a 8 de Febrer, per pregar-los que damnatge algun no facen, ni empren, per tenir ell molt compromesa sa paraula, *car, Nós molt*

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 70, foli 51.

li som tenguts al arraiç Abohambra-Chaquem, fill de Çayt, fill de Chaquem, qui, sóts lo seu guiatge y salvaguarda, va a Túniç en la nau de micer Ruffo, genovès, y en la d'En Nadal de Roses (1).

Aquesta nova del mariner genovès està confórme ab la dita del Muntaner, y conférma la nostra opinió sóbre no deure-s menyspresar certa part de les noves que facilita aquest Cronista, per més que no estam conforme ab la seua relació en general. Es de veure que en aquella ocasió fóren més de ún los mariners qui de Gènova vinguéren prestar serveys al rey d'Aragó, puix que estant ja lo Rey a Barcelona, a 13 de les calendes d'Abril, aprovava la proposició que lo governador de Mallorques, En Asbert de Mediona, li feya, d'enviar a Granada un cert genovès qui s'éra ofert d'anar-hi per tractar de pau ab aquell rey mahometà, facultant ensémps a En R. de Sant-Liceri per anar-hi a percebre lo romanent de les dóbles que lo dit rey devía d'ençà que ajustà la pau ab En Pére (2).

Lo castéll ón se recollí l'arraiç ignoram si tenía un nom aràbich que ressemblas al que li donaren de llavors ençà los cristians: en los pactes diu *castel Sent-Agayç*, y en un document otorgat pochs díes aprés del retiment, sóbre concessió de retalls y draps vélls que allà-s trobassen per la fabricació de paper, ne diuen castéll de *Santa-Agata* (3). Lo Muntaner, emperò, fa sémpre referencia al castéll de *Mahoma*, que pot ésser l'origen del actual Mahó, la qual població, diu la Crònica Menorquina, fundà llavors En Alfons; cosa fàcil d'assegurar, per ésser probable, com és passat en molts altres punts, que lo castéll y algun caseriu fóssen lo fonament de la població posterior més gran.

Si abans nos dolguérem de la inhumanitat que revelen les proposicions fétes a Abohambre y als seus sotsmesos, ab major rahó devèm calificar de inhumà lo precehir dels conqueridors de Menorca, per l'escàndel ab què aprés del triun

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 70, foli 46.
(2) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 64, folis 119 y 177.
(3) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 70, foli 42.

fe, se repartexen, no ja les despulles, sinó los miserables esclaus. Se comprèn que fóu abundós y contínuu lo mercat o encant que féren dels pobres habitadors de Menorca (1), adés venturosos y séns culpa alguna en la infeheltat que pogué cometre llur senyor o almoraxif, y reduhits a hores d'are a la trista condició d'esclaus dels seus enemichs, despullats dels llurs béns y fins pot-ser del axovar indispensable per viure en familia dins un reduhit alberch, que, per reduhit que fós, no dexaría d'ésser abans d'are tranquil y venturós. Dihèm abundós y contínuu, car malgrat la vigilancia que naturalment hi hauría, troben-se diverses prohibicions d'amenar captius, robes y altres obgéctes séns l'albarà reyal, equivalènt a licencia o rebuda; abus que ja va preveure En Alfons abans de la conquésta, per çò com dés de Mallorca, a 12 de les calendes de Janer, escrivía al jutge y batlles de Valencia que prenguéssen tots aquells almogavars qui hi anassen amenants ab sí *sarrahins o coses de sarrahins*, llevat de que presentassen lo corresponent albarà (2), provant açò quant menys la disposició que ja manifestaría per endavant aquella gentuça, y les vils galivances que-s formaríen assaborint ja de lluny aquell bon mercat de pà de guerra. Malament prevénen ja aquestes disposicions con lo voltor no s'és abocat encare demunt la presa, mas aprés de ocupada la illa per les nostres armes, en lo compliment formal de les metéxes disposicions, en les llistes d'albarans o rebudes, s'hi troba precisament la fatal realitat, que deu pronosticar tot cor sensible, lo testimoni de la més estremada espoliació ensémps ab la disbauxa de sentiments y passions. Proven lo primer les innombrables barques qui se-n duhen de la illa obgéctes vils y menyspresables, com són màrfegues, mantes, armes, calderes, estores, caxes, cobertores y demés trastam de tota mena: y lo segón, la donació injustificada a una infinitat de particulars, los noms dels quals gayre-bé no sonen en la Hisria, de dós, tres y encare més esclaus sarrahins, blanchs o

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 70, foli 37.
(2) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 70, foli 32, revers.

negres, observant-se la particularitat d'entrar en molts donatius o compres una sarrahina blanca.

No sabèm si, al llegir aquesta observació que acabam de fer, li haurà assaltat al lector una terrible sospita que nosaltres havèm esperimentada al descobrir per primera vegada la nova de que un soldat brutal d'aquell segle comprava o adquiría una sarrahina blanca, o un esclau sarrahí ab les seues filles, que també sol consignar-se algun colp: si axí no fós, y solament hagués de sospitar per la nostra sospita, perdone-ns lo lector la malicia, ans filla de la horror que-ns causa la possibilitat d'havèr-se verificat lo nostre mal pensament; per lo concépte que tenim format de la gent d'armes d'aquelles centuries, que de la repugnancia que naturalment infondis la certesa indubitable del fét.

Per fer complerta lo relació d'aquesta conquésta, profitarèm ací algunes noves facilitades per lo Muntaner, entenent-se que són de les que demunt esceptuarem, al consignar que no devíem seguir lo dit cronista, en general, per aquella part tocant al afer de què tractam. Aprés d'esplicar aquest antich historiador la situació del arraiç, bastant confórme a la manéra dessus descrita, diu que sortí aquell del port en la seua nau, emperò que esclatant a la metéxa hora una tempestat, vingué a raure estabellada la embarcació tocant de Berbería, séns podèr estorçre-s ni una sola persóna—y poguéra havèr-hi afegit «per recomptar-ho»; que havènt passat lo Rey a Ciutadella, manà lliurar los sarrahins que hi havía presoners, y que passavan de coranta mil, a En Ramon Calbet, proprietari de Lleyda, fent-lo cap y principal dels dits presoners, ab altres oficials que li agregà, y donant-li facultat de vendre-ls, havènt estat tramesos la major part a Mallorca, y los restants a Sicilia y Catalunya, en quiscun dels dits punts féu-se públich encant, tant de les persónes com dels equipatges que-ls hi trobaren; que manà aximetéix lo dit senyor Rey construir a Mahona, envers lo port, una fortificada, ab ses muralles, dexant-hi per procurador, ca capità de la illa En Pére de Lebia, ciutadà honrat de Va cia, al qual donà podèr «per que la pogués lliurar tota a

bladòrs catalans, çò és, que la poblas de bona gent, com de fet ho féu, de tal fórma que la illa de Menorca és poblada de bona gent catalana, com puga esser-ho negun altre lloch»; que de Menorca passà En Alfons a Mallorca, òn féren-li grans féstes a la seu arribada, y que en acabat de visitar la illa, féu la volta de Iviça, la qual illa també visità, passant després a Catalunya, ón desembarcà en terra de Salou, encaminant-se dés d'aquest punt a Barcelona.

Aquesta és la conquésta de Menorca, molt útil per quant toca a la propagació y unitat de la raça y a la estensió del coliment catòlich, emperò, militar y civilment considerada, la menys gloriosa de quantes ne compliren los nostres antichs, y la menys humanitaria, per injusta, d'aquells témps, com axí ho demostra l'havèr-la pretestada en la infeheltat del almoxarif, l'únich culpable en tal cas, y l'únich també, ab los seus favorits, al qui-s deslliurà del tribut imposat als seus innocents sotsmesos, y l'únich al qual posen en son podèr nau, salconduyt y exempció de registre, ab altres distincions.

La veritat històrica qui-ns anima al escriure los féts de la antiga patria nostrada és la qui, en tal cas, té la culpa de que paregan en aquesta ocasió quelcom severs.

CAPITOL XXIX

Acabament del regnat d'En ALFONS (lo Liberal)

Proposicions del Rey al Papa, séns eféote. Castich del traydor Alaim, mal vindicat per l'Amari. Impertinencia dels Unionistes. Tractat, a Oloron, ab lo rey d'Anglaterra, sóbre la libertat del princep de Salern. Tirania y falliment de patriotisme dels Unionistes. Atemptaments d'anjovins per apoderar-se de Sicilia: escarmenta-ls En Lluria, aprés de humiliar los cortesans. Complicacions diplomàtiques. Plans ben combinats del Rey. Preparatoris per contrastar al Mallorquí. Aliança dels reys de Castélla y França contra lo d'Aragó. Romp aquest ab lo primer, y en los seus dominis s'alça per rey de Castélla al infant En Alfons. Assentades ab l'Anglès. Grans anatemes de Nicolau IV contra En Alfons. Guerres contra Castélla. Los tramesos al Papa són empresonats per lo rey de França. Singulars farces per colocar a En Alfons en la metéxa situació que lo seu pare a-les-hores de la irrupció francesa. Deslliurament del princep de Salern, coronat després a Roma com a rey de Sicilia. Guerra entre Sicilia y Nàpols: tréva inútil, espedició a Africa, y progectes de nova crohada. Manyes, ambicions e ingratitut dels Anjous: noves trames diplomàtiques contra En Alfons. Menaces del Mallorquí aliat ab lo Francès. Lluyta feudal ab intervenció dels Templers. Entrevista d'En Carles, acompanyat del Mallorquí, y En Alfons, en lo Puig de la Talaya. Pau deshonrosa, que sótssigna lo rey d'Aragó. Rahó de sa conducta y plans secréts: tractat de comerç ab lo soldà d'Egipte, y ab los genovesos. Preparatoris per lo casament d'En Alfons ab la filla del rey d'Anglaterra: ans d'efectuar-lo mor de la glànola. Testament y codicils del Rey, orde de successió, funeralies y títols. Noticia d'un pòstum legítim.

ENTRETANT que-s verificava la conquésta de Menorca, no dormíen perçó los afers diplomàtichs, la pau ab Casté- y la avinença ab França y los seus partidaris. A aquella t havía tramès ja de témps los seus embaxadors En Al- ıs, y no reexint-li los seus desigs, dés de Ciutadella envià propri obgécte lo cavaller Ruy Ximèneç de Luna. Lo me- féu respécte del monarca d'Anglaterra, qui éra lo mi-

jancer ab França y ab la Esglesia, per çò com havía tramès dés lo Maig anterior ab podèrs En P. Martí d'Artesona y En Joan Çapata, concellers seus (1), y com informassen al Rey, estant encare a Menorca, de que lo dit monarca estaría a Burdeu a ón faríen cap los legats del Papa, s'aparellà ab la major cuyta formal embaxada, composta (segóns lo Zurita) dels dos primers demunt nomenats ensémps ab l'ardiaca de Lleyda, En Ramon de Reus, lo prevost de Solsona, En Gilabert de Cruilles, los quals partiren de Barcelona als 20 de Març.

La avinença ab Castélla no donà resultat, car palanquejant lo rey En Sanxo entre los diferents còfis y mòfis qui li portaven lo seu palau y govern en renou, se decantà a la opinió de sa muller y del arquebisbe de Toledo, qui éren favorables a França, y més s'estimà reforçar aquesta amistat que no la del rey d'Aragó.

En les instruccions donades als embaxadors qui havíen de tractar la pau ab la Esglesia y França, la diversitat y nómbre de proposicions faríen apàrer En Alfons com a ambiciós si un hom no-s fés càrrech de que formaven tan diversos afers una exarxa en què éra molt fàcil que-s prengués lo metéix qui la ginyàs, puix concedint-se-n ún, séns discreció, caldría concedir-se los altres per conseqüencia; emperò; ben observat, aquella ambició qui consisteix en demanar mólt, no és sinó previsió y sabèr, per tenir sémpre témps a mostrar-se generós.

Los dits subgécts o proposicions éren cinch: consistía la primera en reclamar que lo Papa revocas del tót la donació que Martí IV havía féta d'aquests reyalmes a En Carles de Valois; y puix que s'amparava En Alfons en què ja-n tenía lo dret, per cessió o renuncia de son pare, ans de fer aquest la conquésta de Sicilia, no podía ell tindre la culpa del entredit que, ab tal motiu, haguéren a comportar los seus Estats, y calía toldre tot camí per que aytal entredit no-s renovellas y per que nengú no pogués alegar lo títol de rey de

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 64, foli 179 revers.

Aragó que a éll sol pertanyía: la altra proposició éra sóbre lo rey de Mallorques, y com-se-vulla que ab açò no convenía recular ni un punt, se reduhía a espondre les rahons que tenía En Alfons per apoderar-se del seu senyoríu, y de les culpes que cometé En Jaume, encorrent en lo dit castich: consistía la tercera en advocar a favor del seu germá lo rey de Sicilia, dihent que aquest complía açò que éra de rahó y estaría a juhí e dret, davant los jutges competents, respécte a tenir lo Rey la illa per la Esglesia, y que lo seu dret a Sicilia éra estat més y més reforçat en virtut de cessió que li-n féu lo metéix príncep de Salern, devent ésser entès que en cas d'eczigir a En Jaume que renuncias algunes terres per servar la illa sola, fóssen únicament les de Calabria, salvant l'arquebisbat de Reggi, qui romandría tots-témps dependent d'aquella, ab les quals condicions no hi hauría ja llavors dificultat en deslliurar lo príncep de Salern, ben combinat recurs per obtenir que la Sicilia fós alhora independent de Roma y dels Anjous, servant emperò un peu en la península italiana: apar una impertinencia la quarta proposició, per retraure-s'hi los antichs drets que tenía Aragó a Navarra, fundats en la cessió que d'aquest reyalme féu lo seu rey En Sanxo al avi d'En Alfons, lo rey En Jaume *lo Conqueridor;* emperò, encare que per ventura no hi hagués veritable aspiració a dominar la Navarra, éra vija-res l'injust títol sóts lo qual possehía llavors aquell domini espanyol la dinastía francesa, y no dexava d'ésser açò un exemple per sofrenar los qui pledejassen sóbre legitimitat del domini de Sicilia. Finalment, éra obgécte de la darrera proposició, que no dexava d'ésser força interessant, la dificultat que ofería al rey d'Aragó la cessió dels infants de Castélla que retenía en son podèr del témps d'En Pére ençà, per tal com los demanaven alhora dos personatges ab distincta autoritat entre sí, lo rey n Sanxo, llavors regnant, y la infanta dona Blanca, mare ls infants; y puix açò no éra de resoldre séns juhí formal, oposava En Alfons, que fós éll declarat lliure y quiti de a obligació al retornar-los, y, a seguretat de tot-hom, que germana, Na Violant se maridas ab l'infant En Alfons, al

qual faríen rey de Murcia, plan qui donaría per resultat apaybegar los recels d'En Sanxo, per que En Alfons se mantingués agrahit a Aragó—per mésque allà l'haguéssen retingut,—ja que Aragó li havía proporcionat un trònus, y sembrar una eventualitat qui ab lo témps facilitas per ventura la agregació de Murcia a la confederació aragonesa.

La reexida d'aquesta ben ginyada campanya diplomàtica fóu per lo metéix estil que lo de la negociació ab Castélla, entrebanchs y més entrebanchs y al cap-devall ninguna resolució; emperò, de totes les manéres, les córts estrangeres y los diplomàtichs sabíen ja, per les tals pretensions, quín éra lo pensament polítich d'En Alfons, y per tant no-ls mancava sinó estudiar o inventar los mijans de vèncer aquelles dificultats, per que ab lo témps poguéssen tóts convenir-se séns minva de quiscun. De prompte ja produhí un eféete que no dexà d'ésser d'utilitat, y és que lo rey d'Anglaterra, qui éra lo gran mijancer en tots aquells afers, regonexent lo talent que revelava la política d'En Alfons, poch o mólt li-n sabé grat, y basquejà per procurar algunes assentades, que no dexaríen de produhir llur fruyt més endavant.

Assenyalen a aquesta època los historiadors un fét que devèm mencionar, si no del tót corresponent a la Historia de Catalunya, relacionat poch o mólt ab la del rey: tal és la mort del sicilià Alaim de Lentini, marit de la cèlebre Macalda, presoner ab dos nebots séus en la nostra terra, dés lo témps del rey En Pére, contra lo qual havía conspirat, aprés d'ésser estat ún dels qui més contribuiren al exalçament de aquell y a la espulsió del rey Carles. Ja remembrarà lo llegidor çò que més amunt referirem de la tremenda Macalda, y per més que pogués ésser Alaim de témpra noble y a la primería lo més xardorós defensor de la causa siciliana, que representava En Pére, sabut és de quina manéra domina lo caràcter masclí d'una dona a un home de nobles sentiments, p(ardent y apassionat que sía en lòs seus actes, y com aques més que l'home ruhí e vulgar, s'adhereix fàcilment a les i timacións y fantasíes d'aquell ser ab qui ha de viure en con panyía y al qual arriba a respectar per lo seu metéix carà ter dominant.

Exemples d'açò poden retraure-s de totes edats, y encare en la que corrèm, séns gran esforç, remembrarèm lo procehir d'homens públichs en los quals se personificà pot-ser la més inflecsible severitat, no obstant d'ésser dòcils observadors de la voluntat de llur muller, fins per l'exercici del metéix càrrech públich que tenien comanat. Sóts aquest supòsit, no-ns fa meravellar lo crim d'Alaim, y crehèm que no-l cometéra si no influis la apassionada Macalda; emperò, sía què-s vulla, posat que fóu-li atribuit, y que a altres ilustres varons sicilians de sa categoría respectaren sémpre los nous reys, considerant-los com al llur més ferm recólze, perçò metéix no més que ab força de noves pot defensar la innocencia lo qui-s propos-ades enaltir la d'Alaim per rebaxar la justicia dels seus castigadors.

Lo senyor Amari, qui tan aficionat és a aglevar cites y notes al peu del seu tést per justificar tot quant diu, s'amostra pobre aquesta vegada al preténdre descriure la escena ón la figura del gran patrici ha de sobressortir com a víctima innocent dels dos reys germans. Suposa de primer que dominat En Jaume d'una cruel temor, *crudèle paura,* per creure que si tornava En Alaim a Sicilia, se commouríen los habitants—puix que éra poderós a revolucionar lo reyalme y fer perdre lo Rey, los seus germans, la reyna Na Constança y los catalans, *ogni uom di favella catalana,*—cuydà fer-lo desaparèxer, y al efecte trameté lo català En Bertran de Canelles, lo qui passà tost a Mallorques ab l'Adinolf de Nimes, dexat anar feya poch de la presó, *puesto que Alaimo, regalando diez mil onzas de oro á Alfonso, quedó por éste declarado inocente, junto con uno de sus sobrinos, permitiendo que fuese el otro á Sicilia á buscar el dinero.*

Perfidiejant l'embaxador (que aquest dictat dóna l'Amari al Canelles) en dur-se-n l'Adinolf encadenat, apar que s'hi posava lo rey d'Aragó; mas recordant-li lo manament del rey de Sicilia contra aquells tres maquinadors de trahició, arribà a tractar En Alfons de parçoner dels traydors, y a la fi aconseguí lo seu intant. Embarcats, finalment, sóts curosa guarda, y aprés d'havèr-los fét confessar ab un frare menor,

per estalviar-los lo perill de morir impenitents, ja que perill ofería la llarga distancia en una mar infestada de pirates, partiren de Catalunya lo 17 de Maig del 1287, y essent arribats lo 2 de Juny a cinquanta milles de Marettimo, a la vista de Sicilia, allà Canelles, dexant a Alaim que dreças per darrera volta los ulls a sa patria, com a comiat, li amostrà una ordinació dcl rey En Jaume ón hi éra declarat culpable de trahició. y en virtut de la metéxa donà-li mort, llançant-lo boy viu a la mar.

La descripció d'aquest darrer pas és perféta y acabada, de manéra que al llegir-la s'estreny lo cor, y ún no sap estar-se de plorar per lo malaventurat Alaim: mas al deliniar la figura és estat l'Amari més pintor que no estatuari: esclusivament poeta, nó historiador, posat que parla del personatge lo metéix que-n podría parlar essent d'un drama o de una comptalla ón la imaginació té carta blanca per inventar o supondre, ben diferent per cert de con convé presentar aquell en lo camp purament històrich. Emperò l'obgécte éra enardir los sicilians de vuy, recordant-los de que en la terra llur hi hagué màrtirs de la independencia, fer-los malehir les dominacions forasteres dels témps passats, y per tant, poch hi feya lo mijà, ab tal d'aconseguir la fí. Esbrinèm-ho sinó: ¿quí no trobarà altament ridícols, sabènt que lo veritable director de la política d'aquell témps éra lo primogènit d'Aragó, En Alfons, y nó lo segongènit, En Jaume, la eczigencia y desvergonyiment del català Canelles al parlar ab aquell? ¿quí no-s pasmarà del percebiment de les deu mil unces d'or per En Alfons, precisament en una època ón tantes ne rebía lo rey d'Aragó dels sarrahins rehemuts de Menorca? ?y quí no-s riurà de que un emigrat de sa patria, perseguit de témps y tenint presonera tota la familia, tinga, en aquells témps, disponibles *deu mil unces d'or* (que, si les tenía, algú degué proporcionar-les-hi) per aconseguir no més que libertat c emigrat, çò és, sortida de presó, mas ab allunyament de : patria? ¿y quí no ha de riure encare més al veure que un re per aquella quantitat facilitava lo camí de que aquell hom l'únich poderós a revolucionar la Sicilia, escapant-se algı

díe, proporcionas quant menys la espulsió del rey En Jaume, de la reyna Na Constança y de la gent de *favella catalana,* y en conseqüencia desbaratas del tót los plans polítichs iniciats per En Pére *lo Gran*, y continuats y sostinguts llavors per lo seu fill y successor respécte de França y de Roma? ¿Y quí no veu, finalment, una indiscreció y una contradicció en les paraules del Amari, lo qui aprés d'havèr dit poch abans (al parlar de la conquésta de Mallorca) que no-res tenía que veure la Sicilia ab Catalunya, y que solament li romanía ajustada de aquí-avant ab lo *legame d'amistà*, vé a consentir en que lo catalanisme éra allà causa de tót quant passava, y a tractar, per tant, los seus compatricis de febles, de ignorants o favorables als perseguidors del Alaim, que axí ho dóna a entendre, ja que tot lo pahis se manifésta impassible al sabèr la desastrosa mort del gran patrici, y segueix fehel a la dinastía regnant, séns que ún veja persecució alguna contra d'altres grans patricis qui, ab l'Alaim ensémps, havíen treballat dés los primers moments en prò de la restauració de la Sicilia?

Mas, dexant aquestes consideracions, qui són prou a convèncer, deuría no donar lloch a fer-les l'historiador qui-s proposa vindicar la seua patria, y aquesta és la cosa que no ha previst lo senyor Amari, puix ni un trist document no alléga qui justificas la seua relació y menys encare la innocencia del Alaim, fundant-se solament en la descripció que fa del aveniment un cronista, Neocastro. Bon troç hi hà, no obstant, del test del historiador antich a la poetitzada relació del modern, reduhint-se aquell a esplicar solament lo fét séns comentaris, per més que-s dolga de la pèrdua del Alaim, méntre que lo segón revela un esperit que may per may no descobre aquell que ha près per exemplar, o que ans bé li ha servit de pauta per escriure al present. Algunes concessions que li han escapat al Amari provaràn als nosres llegidors en quin sentit parlava, lo Neocastro: diu que aquest *in intricato linguaggio* escriu que al sabèr-se lo cas-ch del Alaim entenguéren que gran motiu devía tenir lo rey per fer-ho, *sussurravano i guardigni gran cagione deverne*

avere per certo il re, s'acorda en què la desenfrenada Macalda fóu la qui perdé l'Alaim, *il pazzo orgoglio di Macalda che aiutò a perderlo*, y retrahent com a panegírich de la víctima certes paraules del historiador antich, palesa involuntariament que aquest no-l lloha en lo seu crim ni en la seua mort, sinó per çò que fóu *pot-ser* en altre témps, *forse il miglior cittadino, certo l'uom più famoso che la Sicilia vantava nella revoluzione del Vespro.*

Al fer nosaltres aquestes observacions no tractam d'acusar ni de defendre aquell infortunat y pot-ser ilustre sicilià, sí solament manifestar que jatsía poden havèr-hi hagut calumnies y havèr-se comès injusticies, produhint lamentables víctimes; no basta a provar la veritat lo sentir compassió, mas convé justificar los féts ab rahons y sóbre-tót ab documents, y que no passa d'una preocupació política, o ans bé d'un interès polítich, lo no admetre traydors en certs cassos y situacions, méntre que s'admeten y ponderen en situacions contraries, y no solament homens traydors, sinó adhuc pobles y comarques traydores, com més d'un colp ho acredita l'autor del *Vespro*. Nosaltres no advocam ja may per la crueltat, de ón-se-vulla que vinga: si l'Alaim fóu castigat com diuen, condemnam ab tota la nostra ànima lo qui de tal manéra féu-lo patir, y si éra innocent malehim ab major avorrició lo jutge inich qui ideà tan trista mort; emperò posat que la cruesa del suplici no abona la víctima, hi manca, per part del seu defensor modern, justificar la innocencia, essent lo seu mutisme en aquesta part confermació de çò que dés lo XIII.èn segle fins are havíen dit tots los historiadors, a sabèr, que l'Alaim havía fallit contra son rey, que éra criminal, y que per tant féu-se merexedor de castich.

Açò és quant fa a observar respécte del fét en general, mas limitant-nos are a la defensa del nostre rey per la participació que volen atribuir-li en los malastres del Alaim, co vé alegar una nova la qual farà veure que la vinguda d Canelles fóu, en tal cas, solament resultat d'altres proceh ments començats dés d'ací, y sóbre-tót la noble conduc d'En Alfons respécte del Alaim, qui seguía en la seua có

emperò lliure. Dés de Lleyda, a 7 de les calendes de Novémbre, o sía ans d'anar En Alfons a Menorca, escrivía aquest al seu germà En Jaume, dihent-li que l'Alaim li suplicava tres coses: primer, que recordant los seus mèrits contréts a favor d'En Pére y de sa familia, o sía del metéix En Jaume, fer sorda orella a les suggestions dels qui éren los seus enemichs, y que estava aparellat a sotsmetre-s: segón, que, llevat de la Reyna y lo Rey, si algú volía reptar-lo de infehel, estava ell dispost a defendre lo contrari segóns costum d'Aragó, de Catalunya o de Sicilia, axicom li ho ordenas; tercer, que si, en consciencia, trobas que no fós culpable, li restituis los béns, la muller y los fills, y-l dexas viure llà ón volgués, puix tenía en cor d'obehir-li. Maniféstà En Alfons que éll, per sí, no-res vol fer séns consentiment de sa mare y del seu germà En Jaume; emperò préga a abdós que, per los serveys féts per l'Alaim, resolguen çò que més convinga. Lo portador d'aquesta carta és En Adenolf de Mineo, nebot del metéix Alaim, lo qual recomana, donant-li seguretat per parlar ab lo Rey e la Reyna, anant-hi acompanyat o més bé sóts la custodia del escuder Joan Gonçalo, lloch-tinent del algotzir reyal, y tornant després la resposta. Igual a aquesta lletra va dreçar-ne En Alfons una altra a la reyna Constança y una altra a En Joan de Pròcida, apart del nomenament o credençial que donà a En Gonçalo, devent fer avinent que en úna que-n escrigué a En Jaume per lo metéix témps, hi posà una nota al peu dihent que permetés a En Adenolf parlar ab la muller del Alaim en presencia del referit Gonçalo (1).

Dés de la data d'aquesta lletra a la exida d'En Alaim del port de Barcelona, que segóns lo Zurita fóu a mijan Maig, hi hà prou témps per anar y tornar En Adenolf de Sicilia, per que ab éll o posteriorment se-n vingués a Mallorca lo Canelles qui devía dur-se-n En Alaim, y per que de les illes passas a Barcelona per cercar-lo. Si axò anà tal com diu lo Neocastro, y ho transcriu bé o mal lo Zurita, o en altra

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 64, foli 188.

manéra, no cuydam esbrinar-ho; lo metéix que si fóu l'Alaim veritablement víctima d'un castich ferest o qui sap si sols d'una tempestat: çò que fa al nostre cas és dexar provat, com ho fèm, que lluny de tenir En Alfons alguna participació en la crueltat, ans bé prengué a cor en prò del malaventurat Alaim, permetent que lo seu nebot se-n anas a Sicilia, a suplicar per éll, l'alleujà en les seues penes d'aquí estant, y si-l donà fóu al seu jutge y no al seu butxí, traslluhint-se aquesta generositat fins en la metéxa relació del Amari, ón lo pinten lluytant ab l'embaxador per que no encadèn lo presoner y comportant perçò que aquell li diga còmpliç dels traydors, que no fóra dir-li poch.

Estant lo Rey encare sóbre Menorca, atemptaren los de la Unió noves irregularitats, car a escuses de que s'éra introduhit lo fur d'Aragó a Valencia, per fer-lo complir als oficials reyals qui per ventura s'hi resistíen, armaren gent y trametéren-hi companyíes qui arribaren a talar algunes comarques; y no contents ab tal gosadía, cuydaren emprar les rendes Reyals, crehent axí atemoritzar En Alfons y obligar-lo a que accedis a les llurs pretensions, al assoliment de la qual cosa li enviaren comissionats, essent aquests, com sémpre, richs-homens y altres aristòcrates, car és de sabèr que entre los revoltosos hi havía fins parents del Rey.

Estava ja En Alfons, de tornada, a Barcelona, y no gayre aprés anaren a cercar-lo los comissionats, suplicant-li que passas l'Ebre y anas a Çaragoça per tenir córts, procehiment hipòcrit, puix entant que a éll s'humiliaven per una part, requiríen los cavallers de sa comitiva per altra que no li acompanyassen mas que vinguéssen per tractar ensémps ab los qui esperaven açò que fós a tóts més convinent. Un altre afer de més importancia tenía penjant llavors En Alfons, com éra lo concórrer a les entrevistes ab lo rey d'Anglaterra; mas no valènt disculpes per aquells testaruts, instaren de nou, eczigiren més y més impertinencies, que pot veure engrunades lo curiós en los Annals d'Aragó, y tant perfidiejaren, que accedí lo Rey a concórrer a les córts si les congregaven a Alagó, y en un parell de díes, que éren los precisos

que li restaven per no mancar a la assentada convinguda, se ordenaven los afers que proposaven; altrement caldría-li prorogar les dites córts per la tornada.

Axí va concordar-se, no séns moure los unionistes gran rebombori e desconcert, que molts colps no passava d'aparat; mas lo resultat de les noves impertinencies fóu, axicom éra d'esperar, amparar-se lo Rey al recurs de sémpre, que no mancava al privilegi general ni per éll podíen élls demanar açò que demanaven: axí que, prengué lo camí d'Osca qui mena per Jaca a Oloron, primer poble de la Gascunya, part dellâ la frontera, ón s'hi trobà per lo mes de Juny, seguint ab lo propòsit de no accedir sinó en allò que fós rahonable, y maquinant los altres noves arbitrarietats, per plantejar-les a la millor ocasió.

No perçò abandonaren En Alfons los qui s'estimaven lleyals, y axí acompanyaren-lo en son viatge cavallers dels tres Estats, aragonesos, catalans y valencians. Lo punt que se assentà ab lo rey d'Anglaterra fóu ja un gran pas per la dignitat de la nostra nació. Ere ún dels dos punts cardinals del afer que allí calía resoldre la deslliurança del príncep de Salern, emperò demanava gran mirament la resolució d'aquell, car la metéxa concessió del ún podía malbaratar l'altre. Ninguna dificultat amostrà, donchs, En Alfons en dexar lliure lo qui éra rey de Nàpols ab tal de tenir la convinent seguretat, y per establir-ho axí van convenir en que ans de soltar a En Carles dexaría aquest en hostatge tres fills seus, y sexanta barons de Provença faríen plet homenatge a En Alfons, jurant que-l regonexeríen per llur senyor, en cas que l'altre fallis al degut pacte; y en cambi, com a fermança de compliment, dexaría en hostatge lo nostre rey, en podèr del d'Anglaterra, l'infant En Pére, lo seu germà, y los tres nobles catalans comte d'Urgell, comte de Pallars y vescomte de Cardona. Apart d'aquest pacte, éra tingut En Carles príncep de Salern, al cap d'un any d'havèr adquirit sa deslliurança, de dexar lo seu fill primogènit, de igual nom que lo pare, en podèr d'En Alfons, donant-li al metéix témp trenta mil

marchs d'argent, com a partida de cinquanta mil en que se obligava si dexas de complir lo retiment del fill.

Per altra part, com-se-vulla que pujant lo príncep a un setial qui estava desocupat de la mort de son pare ençà, podría ésser que-s revifas l'esperit de guerra o de venjança, per assegurar d'aquesta banda s'encarregà l'anglès d'alçar tréves, per espay de tres anys, de la Seu Apostòlica, del rey de França, y del seu germà Carles de Valois (lo rey del *Xapeu* qui-s coronà a Llers), los qui havíen d'abstenir-se de tot dany contra lo rey d'Aragó y lo de Sicilia, prometent al metéix témps lo Príncep que faría pau ab aquest dins tres anys, sóts pena d'ésser tingut de pagar cent mil marchs d'argent, de romandre perpètuament los seus fills en podèr del rey d'Aragó, y de regonèxer los ostatges provençals per senyor En Alfons. Lo darrer article y més important d'aquest tractat se reduhía a que no complint-se aquest en totes ses parts, y en los térmens convinguts, dins un any tornas lo Príncep en podèr del rey En Alfons, y per tant a la presó ón havía estat tancat, dexant-ho tót en la propria fórma que abans dels pactes. Concordats aquests entre lo nostre Rey y lo mijancer, donà podèrs En Alfons al d'Anglaterra en nom propri e del seu germà, lo rey de Sicilia, y se-n tornà dret als seus reyalmes tot esperant los resultats.

La persona més imparcial pot are calcular, aprés de rumiar les utilitats que havíen de produhir aquests pactes y lo talent que revela la llur combinació, si éra més patriòtich ajudar en sa empresa al Rey que no fomentar o favorir los desordenats plans dels unionistes, famejants llóps qui jamés no s'han de veure sadolls, per més que-ls hi donassen generositats y privilegis com a ménja constant.

Lo Muntaner refereix que en aquelles assentades van fermar-se esposalles entre lo nostre Rey e una filla del rey d'Anglaterra, ab motiu de les quals féren a Oloron gran féstes; mas no vingué a cap aquest casament, de primer po ser per la curta edat de la nuvia, y després per haver mor En Alfons precisament con los missatgers anaven a cerca

la. Tenía aquesta infanta per nom Lionor y éra filla de Eduart IV (I de la branca d'Anjou).

No havèm tingut a mà esbrinar de cert lo témps que estigué En Alfons en les entrevistes ab l'anglès, solament trobam en lo Zurita la seua tornada a Aragó, çò és, al antich reyalme, a la primería del Setémbre; mas com sía llarga la temporada qui transcórre fins a aquesta data dés que se-n anà a Oloron, nos porta a creure que no estaría tan llarch témps absent En Alfons dels seus Estats, y axí és de suposar que en algún d'aquests aturaría ans d'anar visitar als unionistes. Lo significat que per aquests tenía la absencia del Rey s'envolumà desmesuradament, essent açò causa de que los diferents agregats, més o menys condescendents, dels metéixs unionistes se concertassen, tirant a sí, d'altra part, alguns qui abans no-ls seguíen: emperò sí de prompte anaren a la úna per cometre tropellíes contra tot quant procehía o depenjava de la Magestat reyal, bentost lo concert se tornà terrible desconcert, no esperimentant-se en tot Aragó sinó destréts, morts, empresonaments y miseries de totes menes. No devèm nosaltres descriure-les, per no correspondre al nostre obgécte, mas per aquella part que tinga relació ab aquest, y per que los nostres llegidors tinguen los antecedents necessaris la hora que més avant hagen de conèxer la rahó que tingué Catalunya per no seguir ja may aquella falsa bandéra, falsa, sí, car prenent la metéxa opinió del Annalista aragonès, de la amor patria del qual no pot un hom duptar, podèm dir que, céchs y enganyats ab llur passió, invocaren una libertat que desconexíen, no aquella libertat apacible qui fa venturosos homens y nacions, sinó aquella desordenada qui fóu causa de perdre grans repúbliques: axí vinga acusar al Rey de quant los esdevenía o la llur imaginació ponderava, dihent que no la teníen, puix no
'a justicia. Los richs-homens manaven com a sobirans, ar-
ant a eczigir cenes y altres tributs, entant que-ls digué En
fons ésser ja tornat en aquell témps ón hi havía tants de
's com richs-homens: lo nici vulgar, que nici és y serà
pre, servint de instrument dels ambiciosos magnats cla-

mava y reclamava quant aquests volíen, y en suma, per que ún veja quina gent éra aquella, bastarà dir que, com en reparació o venjança del Rey, enviaren los unionistes los llurs embaxadors a Roma, als reys de França y de Castélla, y als sarrahins qui tenien frontera en lo régne de Valencia, per procurar ab élls tréva, y adhuc deliberaren un díe donar obediencia a En Carles de Valois, al metéix a qui lo papa Martí havía fét rey d'Aragó, acte deshonrós e infame que equival a menyspresar les glories y esforços d'un Estat germà, de Catalunya, a trepijar la venerable tómba d'En Pére *lo Gran*, a escupir en la cara als vencedors dels Anjous, y a acceptar del tot la tiranía d'aquests, acceptar-la, sí, emperò per rebujar-la a cap de quatre díes.

Ab tót y aquestes infamies, desijós lo Rey de percaçar la pau, manifestà que procuraría complaure-ls estant a fur y confórme al privilegi general; mas tant augmentà la torbació y la perfidia, que li calgué apartar-se del avalotat reyalme, tornant a Catalunya, disposat per ventura a obrar de allà estant en altre sentit diferent d'aquell en què obrà fins a-les-hores, axicom obrara l'hom més pacífich y generós vehent-se en tal situació enfastijat y cansat de condescendencies. Axí estant a Tarragona a 13 de Desémbre, arribà a assajar un acte que, si de prompte acredita la situació desesperada en què-s trobava En Alfons y la primera empenta del home agreujat al qual inflama l'afront fét a sa dignitat, per la fórma còm l'imaginà un hom ja deduheix la séua prudencia estréma, y per la seua reexida justifica la bona témpra del Rey, disposat sémpre ans bé a favorir que no perjudicar los seus vassalls: cuydà En Alfons, com si no-res revocar y anular les donacions y mercès que fétes havía, en aprés que començà a regnar. axí a cavallers y nobles, com a ciutats, fundant-se en que les havía fétes per çò que los favorejats lo servissen en les guerres que tenía ab la Esglesia y ab França, havent-les otorgades a gran instancia y perfidia d aquells, assenyaladament del comte de Pallars. Tal féu Rey eu gran secrét, sens tindre-n més noticia que lo nota que ho testificà, En Joan Çapata, qui éra gran privat d'E

Alfons, y Pére Marquet. Axí ho refereix lo Zurita, nomenant entre los qui-n havíen d'exir perjudicats cavallers catalans qui per cert no éren partidaris ni sequaces de la Unió.

Aquest tal vegada sería lo motiu del secrét o més bé de la inutilitat del acte, car com lo pretést havía d'ésser general, al revocar les gracies als infehels com en castich, resultaven igualment castigats los fehels y adictes: mas jatsía que En Alfons se reservas fer excepció a favor d'aquests o per altre causa, és la veritat que no divulgà lo Rey aquesta resolució, ans bé, passats aquells perills, a la primera ocasió que davant li vingué, a les córts de Monçó del 1289, ón se tractà de la guerra que anava a empendre contra Castélla, per més oblidar als catalans—són paraules del Feliu, ab referencia a un document original y a la Crònica del Carbonell,—manifestà la escriptura oculta que fermada havía a Tarragona, y puix que éra per més obligar-los, senyal cert de que aquella confiança éra solament per declarar que aytal revocació no tingué abans ni tindría d'aquí-avant efecte algun.

Méntre que En Alfons estava en les assentades de Oloron, y encare abans, teníen lloch a Sicilia féts favorables a la causa dels dos germans. Lo Zurita los fa posteriors per creure que çò que atemptaren los enemichs, fóu, no obstant, los mijans que s'hi havíen platicat del sobresseiment de guerra a Oloron: mas per les dates del metéix Annalista pot un hom comprovar la opinió que apuntam, admetent ésser de igual mala fè çò que s'hi féu, car bé prou sabíen los partidaris anjovins y de Roma la cosa que anava a tractar-se entre lo nostre Rey e l'anglès. Los regents y governadors del principat de Capua y de la Pulla per lo príncep de Salern, qui éren lo cardinal Guerau de Parma, legat apostòlich, y lo comte d'Artois, combinant forces que percaçaren de Venecia y de la parcialitat güelfa, ab les galéres que possíen, progectaren fer irrupció en la Sicilia, y exint del ...rt de Bríndis per allà lo 15 d'Abril, arribaren al d'Agosta ...a primería de Maig, apoderant-se del lloch a força de ...nt y persuadits los habitants per un cert frare.

Planyent-se d'aquests fracàs los cortesans d'En Jaume,

donaren-ne la culpa a En Lluria, dihent que més havía estimat anar a piratejar per les costes de Provença: mas informat aquest de la crítica, se-n anà al palau y envergonyí lo pererós agregat cortesà, recordant los mèrits per éll contréts y pronosticant los que tenía en cor de contraure. No fóu lo resultat debades. Consultà lo Rey lo progécte que imaginava ab l'almirall, convinguéren-se abdós, y prompte, ab avantatge, donaren los sicilians una severa lliçó als que-s desfeyen per arrabaçar-los la illa.

Partí lo Rey ab lo seu estol, en lo qual hi figuraven, entre los principals, los catalans En Guillèm Galceran (séns dupte En Castellà) y En Ramon Alemany, mariscal del Rey, y al traspuntar a dues milles de Catania, éren de ovirar les primeres embarcacions d'En Lluria. Arribà aquest abans y primer que no En Jaume y féu-se séua la població, llevat del castéll, ón se recolliren los francesos: mas per retre-ls, li calgué al Rey sostenir un setge de coranta díes, aprés del qual, ab tót y la desesperada defensa que féta. havíen, los tocà sotsmetre-s, assegurats abans per lo Rey de que-ls perdonaría la vida, cosa que tingué lloch lo díe 23 de Juny del 1287.

Durant lo setge d'Agosta l'almirall ab la armada anà al encalç de la enemiga, que contava, entre galéres y tarides, vuytanta-quatre fustes majors, amenants molt distingits barons y cavallers, entre los que hi figuren lo comte de Montfort, lo de Joinville, lo de Flandes, lo de Brienne, lo d'Aquila, lo de Monopoli y lo primogènit del d'Avellino, component la siciliana coranta galéres, a les quals s'hi agregaríen séns dupte d'altres embarcacions menors. De totes les manéres, és crehedor que lo nómbre éra desigual; emperó les circumstancies ab què's distingiren sémpre les armades dirigides per En Lluria mancaven també aquesta volta en la enemiga, y axí, arribada la ocasió, lo díe 23 de Juny, a trench d'alba, no séns precehir (com de costum) l'avís o desafíu part d'En Lluria al almirall enemich Narzone, acometéren los uns als altres, y lo resultat fóu romandre vençuts los jovins, apoderant-se los sicilians de coranta-quatre galér

del propri almirall, dels comtes (1), per què fou conegut aquest combat per batalla dels Comtes, y fugir les restants galéres vergonyosament envers Nâpols.

Tras aquest desconcert ocasionat als enemichs constants de Sicilia y d'Aragó, apar que-s procehí, com en altra aventura consemblant, a verificar una terrible barbaritat, que n'hi hà prou per sí sola a calificar la època en què-s féu; exorbaren als presoners, si bé indica lo Muntaner que aytal crueltat hagué de fer-se com en repressalia, car los francesos feyen altretant, y d'aquí-avant, vehent-se esposats a tan miserable desastre, cessaren d'exorbar y de tallar munyons. Entre los presoners, alguns dels quals fóren rescatats per grans sumes, hi havía En Guiu de Mont-fort, aquell malvat assassí qui matà en lo témple del Senyor al innocent Arrigo d'Anglaterra, y besnét d'En Simó de Mont-fort qui tants perjuhís havía ocasionats a Aragó y Catalunya, matador del noble En Pére *lo Catòlich* en la plana de Muret. Perçò teníen pruhija en reclamar-li los respectius monarques de les dites córts, y En Alfons ho feya per interès propri y per afalagar çà com llà l'Anglès qui era llavors lo seu amich y mijancer per los tractes penjants dels quals éra d'esperar que isqués la pau: emperò ningú no dirà per cert açò que se-n féu, per havèr-hi disendança entre los autors qui parlen de sa mòrt, assegurant los sicilians que morí presoner a Messina. No fa a estranyar que lo Muntaner, en un combat anterior, faça morir un comte de igual nom, car podía ésser molt bé un antecessor o parent del metéix Guiu, lo qual ans bé sería conegut a-les-hores a França per un altre títol que per lo de familia, usat per los Mont-fort en témps anterior.

(1) Critica l'Amari al Muntaner, dihent que aquest, ab manifést anacronisme, coloca aquest fét abans de la batalla del golf de Nápols, que-s doná en 1284, en ual fóu près en Carles *lo Cóix*. Lo qui acompar aquesta relació ab la del fét que ractam, veurá que lo Muntaner parla d'un fét del tot divers, essent també dios los personatges y avenint en témps ón En Jaume era infant y no rey. Tot iés que poguéra dir, fóu que lo Muntaner dóna a sa batalla nom de batalla dels ntes, corresponent a la posterior: emperò, ¿quí-ns esplica la rahó per la qual ronistes nomenaren axí la segóna, con no hi há combat de mar ón no-s diga hi havía comtes y la flor de la cavallería francesa?

Méntre que tenien lloch respectivament a Catalunya y a Sicilia los féts que acabam de descriure, esdevingué la mort d'Honori IV, y romangué vacant per algun témps la Seu pontificia. Séns assegurar-ho fermament, crehèm que aquesta novitat pogué influir molt en lo tóm que prenguéssen los afers polítichs, car sens tenir los curials romans l'esperit del difunt pontífech, era molt possible que prescindint d'escrúpols, advocassen per les persónes o per les solucions que més simpatía los meresquessen, per més formalitats que hagués-sen precehit, y per més complicacions que-n poguéssen resultar.

Sía aquesta causa una de tantes, o pot-ser la principal, lo cert és que en la política d'aquell témps o millor diríem en la diplomacia del període que-ns ocupa, vehèm tanta irregularitat e inconseqüencia, que és de creure que obraven molts dels interessats esteriorment d'una manéra, y en llurs diligencies ocultes d'una altra manéra ben distincta. La pau, com indicarem, éra lo mòvil de tot-hom; mas lo veritable obgécte qui movía la major part dels contraris del nostre rey éra aconseguir la deslliurança del príncep de Salern, ab qual-sevol condició que fós, car bé hi hauría qui la sabés burlar més avant, y sóbre-tót destruir la unió que hi havía entre los dos reys germans, entre lo d'Aragó y lo de Sicilia.

En Alfons no dexà de conèxer lo fitó d'aquesta política trastornadora, y sabé contrarrestar-la tantes vegades com l'acometé ab ses enganyifes, per més que algun colp la força de les circunstancies lo conduu a obrar d'un mou pot-ser contrari als seus intents. Con lo darrer triumfe marítim d'En Lluria, aquest, d'acort ab los plans d'En Alfons, consentí en acceptar dels vençuts regents y governadors de la Pulla y Calabria una tréva de mar per dos anys (1): lo rey En Jaume

(1) Es altament repugnant veure lo llenguatge usat per l'Amari al recomptar aquesta simple tréva per dos anys fermada per l'altiu y gloriós almirall, s fer-se cárrech de les necessitats o compromisos qui obliguen de vegades a s blants transaccions los enemichs més encarniçats, y sóbre-tót séns justificar a més insignificant nova històrica les metéxes paraules ab què denigra lo que at y deprés és tingut de llohar: *Ruggiero usó la vittoria vendendo a reggenti, grossa soma di danaro, tregua per due anni su i mari...* ¡Y aquestes para les traduheix literalment en sa *Historia de Catalunya* lo Cronista de Barcelon

s'acuytà a fer sabèr al seu germà la situació favorable ón se trobava, valènt-se per lo missatge del noble En Conrat Llança qui, allà, l'havía ajudat per los seus triumfes a Agosta; y prova la igualtat de intents qui guía los dos germans en sa política, al veure que lo metéix comissionat tramès per En Jaume a En Alfons, envía aquest tantost, en representació séua, o més bé d'abdós, al rey d'Anglaterra, per fer-li resoldre certs tractats qui éren romasos penjants. L'un dels articles d'aquest, lo de la tréva, comprenía poch o molt lo Rey de Mallorques, y per aquesta banda provaren los enemichs de obrar y burlar ensémps: començà lo rey de França fent lo desentès respécte de la pau, y tót éra per los compromisos que tenía ab lo rey de Mallorques, lo qui al metéix témps se donava com a no comprès en la tréva, acusant al d'Aragó d'havèr-la-hi trencada ab la conquesta de Menorca, essent axí que ell ja n'éra fora dés lo témps d'En Pére, per havèr ajudat als francesos en contra de Catalunya. Per altra part, lo rey de Mallorques donà mostres de volèr entrar per lo Rosselló; y menys de sabèr algú de qui provingué la idea; féu-se divulgar per entre los unionistes d'Aragó — entre aquells qui havíen condemnat la guerra de Sicilia, qui havíen tramès embaxades a tots los enemichs del rey llur, y qui encare gosaren menaçar-lo dihent que anaven a proclamar lo francès Carles de Valois,—la necessitat de que lo Príncep de Salern fós gordat a Çaragoça y no a Ciurana. Si per aquest camí o per qual-se-vol altre s'aconseguía que lo príncep obtingués la libertat, creguéren que aquest motiu fóra prou a desunir los dos reys germans: emperò ja sabía En Alfons que jatsía açò arribas a èsser, conexería com éll la rahó que ho motivara lo rey de Sicilia, y axí ab la major calma s'aparellà lo nostre rey a obrar, en contestació, ab igual diplomacia que los seus enemichs.

Envià, donchs, de bell començament lo referit En Conrat Llança y En Guillèm Durfort (y no Lunfoat, com diu lo Zurita, y copiant-ho d'aquest, lo Balaguer) al rey d'Anglaterra (1), per certificar-lo que lo desig del rey de Sicilia éra

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* registre 64, folï 198: conté les curioses [instruc]cions donades a aquests missatgers.

que-s servas la tréva fermada per l'almirall y los regents de Nàpols, y que abdós germans teníen interès en gordar la proposta a Oloron; que si lo de Mallorques volía donar-se com no comprès en la tréva, tant de millor, y que si lo rey de França tenía en cor d'ajudar-lo, que podía fer-ho, emperò ab la condició de tenir que entrar per la metéxa banda que la altra vegada, és a dir, per lo Rosselló, puix no podía ésser per altra banda, sóts pena de que-s verificas la idea de conquésta, cosa que ja no convenía per ningun estil, y bé que ho contrariaría lo mijancer anglès, enemich sémpre de la crexença de França. Finalment, resumí la seua nova proposició En Alfons ab aquestes paraules: que si volíen donar per nul tot quant tractaren atanyent a la tréva, restava éll del tot lliure de quantes obligacions s'havía imposat sóbre lo deslliurament del príncep de Salern. Se sorprengué lo rey anglès del llenguatge del nostre, y séns triga li envià embaxadors per consellar-li que acceptas tot allò del tractat prescindint de la tréva, y l'ascendent que aquell tenía sóbre En Alfons percaçà que aquest n'acceptas part o partida.

Nosaltres no acabam de compendre lo *quid* secrét de aquells tractes, y no sabèm si En Alfons, pronosticant per ventura algun proper perill, li calgué accedir (qui sap si per conèxer que son compliment fóra tardà), car certes que obrà llavors lo nostre rey d'una manéra que semblava contraria als seus plans: acceptà la proposta del anglès, que és com si diguéssem tot allò tocant al deslliurament del príncep, declarant-se exceptuat de la tréva lo de Mallorques; mas de aquell moment en avant féu veure que-s mostrava més complahent ab los unionistes.

Ab tal motiu y per aquest témps fóu con s'otorgaren los tan nomenats *Privilegis de la Unió*, qui han de durar fins al regnat d'En Pére *lo Cerimoniós*, consistint en prometre lo Rey que no castigaría ningun dels culpables en la anterior gı ra, séns procehir sentencia del Justicia; que no mudaría d'allò que jurà, que si hi mancas tinguéssen los altres fa tat de mudar de rey o senyor; otorgant encare altres va concessions, essent tót confermat després en córts, y en

mança d'açò metéix posava En Alfons en ostatge cert nómbre de castélls en podèr dels unionistes, restant, interim que açò hagués compliment, lo príncep de Salern, ensémps ab sis richs-homens de Catalunya y Aragó, en poder de la ciutát de Çaragoça.

Ab semblant acort entrà, y fóu ben rebut, lo rey a Çaragoça per la diada de Nadal del any 1287 de la Incarnació (y no en 1288 de Nativitat, com diu lo Zurita), y en lo més de Janer prop-vinent, no havent-se fét encare retiment dels castélls, per grans dificultats que semblant acte ofería, fóu traslladat lo príncep de Salern a Çaragoça; mas verificat lo dit retiment lo 24 de Març, menà-se-n lo Rey al príncep, dexant en ostatge lo comte de Pallars y En Berenguer de Puigvert, abdós catalans, y-l conduhí al castéll de Monclus; emperò com no oferis prou seguretat, y menys digna comoditat aquesta fortalesa, fóu amenat de llà al de Mequinença, qui és dins los límits d'Aragó. Ab tals condescendencies pogué engendrar lo Rey un gros mal per l'esdevenidor, mas en la situació en què-s trobava, per exir del pas, com vulgalment solen dir, obtingué avantàtges, car dexava aparentment la responsabilrat de la guarda del príncep als aragonesos, interim s'esclaría lo tractat penjant qui havía d'arranjar l'anglès, y per altra part apaybagava los bulliciosos d'Aragó, que no feyen poca nosa per tota sort d'afers, podènt noresmenys contar ab llur adjutori si treya ls cap lo mallorquí, favorejat o no per lo francès.

Ab tant que portava aquesta darrera idea En Alfons, com que, en l'entremig d'aquestes avinences, envers lo més de Febrer, jaquí Çaragoça, y se-n vingué a Catalunya, per veure-s ab lo comte de Fóix ab l'obgécte de proveir a la defensió de les fronteres de Rosselló y Cerdanya de ón fa a deduhir que o aquell fronteriç estava en pau llavors ab lo rey 'Aragó, o aquest, axicom ho féu abans lo seu pare, si bé omportant després una trahició, volía prevenir-se ab témps ssegurant al de Fóix ab afalachs, menaces o recordances, ue de tót hi pogué havèr en la assentada: y després, en :abat d'aquells afers, tenint noves de que aparexía gent

francesa per lo Rosselló, tornà per segona volta a Catalunya en lo més d'Abril (essent aquest més ja del nou any de Incarnació 1288), per ventura, ab igual intent que-l féu anar dins breus díes a Aragó, dés de ón provehí que los barons, cavallers y demés gent de Catalunya estiguéssen en orde de defendre la terra y s'ajuntassen a Giróna vuyt díes abans de la fésta del Esperit-Sant, no cabent-hi dupte de que ab los catalans hi anaven aximetéix aragonesos, com és de veure per la llista que-n porta lo Zurita.

Efectivament lo mallorquí havía gosat fer-se avant y assetjar un castéll nomenat Cortavinyon (?), assehen-ti davant per davant lo seu Reyal. Congregava lo Rey a Lleyda la gent aragonesa, provehint dés d'allà que anassen fent la vía del Gironès y l'Empordà; mas tan bell punt com s'hi acostaren algunes companyíes de catalans y aragonesos, ab les quals se movía lo Rey, disposat a anar al encontre y donar la batalla al de Mallorques, aquest tingué per bé retraure-s séns esperar tan solament que l'encalçassen, y llevant lo famós setge, posant-se ab açò veritablement en ridícol.

Per si-s repetís la empresa del témps de Felip *l'Atrevit*, escrigué En Alfons al seu germà lo rey de Sicilia per que li trametés l'almirall ab la armada, fent-li assabèr que en aquella ocasió havía confermat la tréva que lo dit almirall establí —aquella tréva que lo senyor Amari suposa féta per En Lluria en paga d'una quantitat y a desgrat de tot-hom,—y notificant-li l'estat dels afers d'ací.

Devent activar-se per una vía o altra les convinènces de Oloron, envià En Alfons los seus comissionats a Provença per que afermassen lès tréves los cavallers designats; mas tan traydor, o millor diríem tan indiscrét, fóu lo rey de França, que no volgué donar pas ni salconduyt per sa terra a aquells, ab la qual cosa donà justificat pretést a En Alfons per defugir-ne lo compliment, que interessava més als se enemichs que no a ell: axí que reduhí-s a enviar los metéi comissionats a Mequinença, per manifestar al Príncep que la seua libertat no s'obtenía, no éra per culpa del rey d'Ar gó, lo qui estava prompte a proporcionar-la-hi, tan bell pu

com los qui procuràven entrebanchs s'adherissen als pactes convinguts. Aytal encàrrech lo féu lo Rey envers lo més de Juny, de Barcelona estant.

La actitut ón s'éra colocat En Alfons hagué d'alarmar los interessats en la pau, y sóbre-tót lo principal mijancer; no per aquella, emperò, fóu tingut de mostrar-se feble lo nostre sobirà, respécte d'un altre subject paregut al anterior, y per la hora aquella, d'un resultat també contrari al que devía tindre: tal éra l'assegurar los infants de Castélla que-s gordaven en aquests reyalmes y la deslliurança dels quals no convenía pas a En Sanxo, a-les-hores regnant. A les orgulloses reclamacions d'aquest rey,—que prou tenía que fer a casa séua ab mil desavinences de familia, y en son propri concell, ab les pretensions de Na Blanca, ab los bàndols ocasionats per los eczilis que féu d'alguns magnats, y per les aspiracions de França qui resucitava antichs drets a la coróna de Castella,—se mostrà prudent y millor diríem sórt lo nostre En Alfons, y entre necessitat y despit, hagué d'aventurar-se lo castellà a complir una idea ab la qual ja havía menaçat, qual éra, unir-se fermament ab qui menys degué fer-ho, ab lo Francès, prometent-se mútuament adjutori contra lo nostre Rey, al qual (nota lo Zurita) no donaven altre nom que lo d'Alfons d'Aragó, entant que nomenaven ab lo títol que a aquest per tocava En Carles de Valois, per qual rahó tinguéren unes assentades a Lió de França, ón compareguéren un legat y los embaxadors de abdues parts.

Ningun desaventatge portaren aquests tractes al nostre rey, ans pogué tenir seguretat de obrar més lliurement, car per la mort del comte don Llóp, que manà fer lo rey de Castélla, van promoure-s grans novitats en aquest reyalme, donant açò per resultat venir-se-n infinitat de magnats castellans, vassalls y parents de don Sanxo, a servir lo nostre rey, concertant-se que l'ajudaríen sémpre que volgués fer la guerra a aquell, en lo qual conveni entrà aximetéix En Gastó, senyor del Bearn, qui (com ja sabèm) éra originari de Catalunya y parent d'En Alfons; y, per altra part, espantada Na Blanca, mare dels infants, del conveni que acabava de fer

don Sanxo ab França, en virtut del qual restaven aquells més impossibilitats de regnar, s'acollí a la córt de Portogal, y dés d'aquí espletà tots los recursos y féu noves proposicions, solicitant entre altres coses que-s mantinguéssen tréves entre França y Aragó, cosa que, com conexerà lo lector, éra treballar a favor d'En Alfons, al qual destorbava en los seus plans lo perill de la entrada del mallorquí favorit per lo francès.

Per donar peu a aquesta pretensió de Na Blanca, posà-s En Alfons tantost en contacte ab lo príncep de Salern, y per altra part, per mijà dels seus embaxadors, ab lo rey d'Anglaterra, qui hagué de fér-ne sabedor lo francès, mal disposat a obrar ab franquesa, puix que a tót donava tóm, volènt, en suma, que En Alfons concedis, emperò que les seues metéxes concessions en res no lligassen per l'esdevenidor los anjovins. Bé conexería lo nostre rey los empatxaments dels uns y dels altres, y axí méntre los interessats en la avinença ab França se movíen per un costat, y la muller del príncep de Salern (1), aconsellada per l'anglès, procurava que-s complis quant tocava a la deslliurança del seu marit o sía la tramesa dels ostatges de Provença, rompé resoltament lo nostre rey contra Castella. Prova gran fermesa açò que féu llavors En Alfons, car ab tót y acometre al reyalme algunes gents de Navarra, les quals mouría la França; ab tót y certs malestars feudals a Aragó, en los quals hi prenía gran part lo bisbe de Çaragoça, y no obstant d'accedir lo francès al lliurament dels ostatges, passà endavant en l'afer dels infants, als quals manà traure de Morella y traslladar després a Çaragoça per l'obgécte que tantost veurèm, deliberant emperò de fer cap a Camp-franch per tractar-hi de la deslliurança del Príncep, y servint-li tots aquests afers d'escusa per no entretenir-se ab los unionistes qui, tenien noves pretensions sóbre los llurs privilegis.

Traslladat, donchs, En Alfons ab los seus y ab los fora

(1) Hi há unes tréves fermades per la princesa de Salern y los provença ab N'Alfons y En Jaume en lo palau Arelatench, a 9 de les calendes de Ju del 1288. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergamí 209 d'Alfons II.

ters qui agregaren-s'hi a Jaca, ón se trobaven per l'estiu del 1288, manifestà lo propòsit de favorir l'infant En Alfons per los drets que tenía als reyalmes de Castella y Lleó, y a aytal obgécte se juramentà ab quants hi compareguéren, que en ningún témps faríen pau ni tréva ab don Sanxo, y ab gran solemnitat, a la primería del mes de Setémbre, alçaren lo dit infant per rey dels referits reyalmes, y los personatges que hi havía procehents de Castélla besaren-li la mà, fent-se vassalls séus, y ell prengué lo títol de rey, ab les armes e insignies reyals, y d'aquí-avant (afig lo Zurita) lo rey d'Aragó y tots los prínceps d'aquella lliga lo nomenaren rey e-s confederaren de fer pau y guerra ensémps ab los seus enemichs.

Podía ésser aquesta empresa vana una veritable parencería; podía En Alfons conèxer açò, y qui sap si fins idearho ab lo sol intent d'alçar una fantasma als ulls del monarca ilegítim, emperò regnant a Castélla; mas l'eféсte éra cruel per los seus enemichs, posat que axí sofrenava la manya del rey de França, lo qui protestava de sa amor a la pau, y entretenía ab respéctes donya Blanca, fent-li veure que desijava la libertat dels seus fills, se desbaratava axí poch o mólt la lliga entre França y Castélla, y quant menys, per una avinença, havía de consentir lo dit rey en la tréva que de primer rebujava ab Aragó, y per tant, puix que éra perentori, no podía negar-se a que los ostatges provençals se-n anassen a Aragó, per que axí pogués complir-se l'altre tractat, a sabèr, la deslliurança del príncep de Salern.

Los resultats d'aquest fét fóren remeyers: ben prompte los reys d'Aragó y d'Anglaterra procuraren veure-s, assenyalant per les llurs noves vistes lo poble de Camp-franch, llogar posat al cim del Pirineu en los límits d'Aragó envers lo Bearn, y fins, impacient l'anglès, séns esperar lo térme, se-n vingué cap a Jaca: al metéix témps partía envers Fran- . un enviat del nostre En Alfons, per signar la tréva, y do- .ven libertat als fills del príncep de Salern que poguéssen trar en aquests reyalmes. Encare que-s procurà allevar al- ın nou obstacle sóbre la vinguda dels ostatges provençals, nglès, ab lo desig de conciliar, arribà a prometre que si

aquests no veníen, vindríen en lloch d'élls cavallers anglesos y gascons en igual nómbre als promesos, y axí no restava escusa per ningun costat al francès per estalviar-se de complir; mas per tal com França y Roma, per la questió d'Anjou o de Sicilia, teníen igual interès, restava lo recurs que podía ésser més trascendental, restava lo valiment de la Seu Pontificia, ab lo qual, a la fí, o tots aquells tractes havíen de desbaratar-se del tót, o havíen d'arrelar-se confórme a les aspiracions dels perdurables enemichs d'Aragó y de Sicilia. Veurèm, donchs, com va posar-se en moviment aquest ressort, traslladant-nos a Camp-franch.

S'és de parèr (y autors hi hà nostres qui afermen aquesta crehença en un document) que en témps d'En Jaume *lo Conqueridor*, en ocasió que anava crexent l'ordre de frares Menors de Sant-Francesch, fóu tramès endret allà per lo papa Nicolau III lo ministre general del dit Orde, y que al moment d'exir de Barcelona, al pendre comiat del rey e de tota la la córt, li demanà En Jaume que-l benehis a éll y a tots los seus fills y néts; y axí ho fèu lo dit ministre, rebent de genolls la benedicció tots los referits, ab gran humilitat. Témps a venir, aquell antich ministre franciscà cenyí-s la tiara, y prengué lo nom de Nicolau IV, resultant ésser pontífech en lo témps de què-ns ocupam lo metéix sacerdot qui benehí abans d'are la familia d'En Jaume, havènt-hi també entre los néts d'aquell En Alfons, lo rey de qui ací tractam y contemporani de Nicolau. Tantost ascendí aquest al pontificat, recordant-li segurament los exemples dels seus antecessors, apar que l'instaren per que continuas lo procés que aquests havíen fulminat contra En Pére *lo Gran* y los seus reyalmes y anatematitzas de bell nou los fills, a-les-hores regnants, responent-hi lo Pontífech, davant tot lo colegi de cardinals: *¡Déu no vulla que malehiscam aquell a qui una volta donarem la nostra benedicció!*

Diuen que en açò reposà sa confiança En Alfons, sabèn per altra part que lo nou papa éra enemich de la casa d França y de la banda güelfa: emperò com en aquesta dign tat, l'antich ministre franciscà devía sostenir los interesso

de la Esglesia, presentant continuament davant los seus ulls los enemichs de Sicilia lo dret que tenía sobre aquesta illa, fàcilment ab la idea de sostenir un dret propri vingué a favorir lo pretingut per un bàndol al qual abans com a frare no favorí, y, per ventura séns culpa séua, serví en aquesta ocasió de instrument per desbaratar los plans dels fills d'En Pére *lo Gran*, obrint camí per que arribassen a desunir-se si fós possible. Ja a Jaca començà, donchs, a descobrir aquesta nova emboscada, pot-ser no prou prevista: tras la comparescencia en aquell punt del rey anglès, qui desijava la pau· vinguéren aximetéix los legats de la Seu Apostòlica, qui éren los bisbes de Monreal y de Ràvena; mas al rebre d'aquests les credencials En Alfons, va rebre encare una lletra o butlla del Papa, y lluny de trobar-hi çò que per ventura esperava més o menys a favor d'éll, trobà violents consells per induhir-lo a verificar una concordia, o millor, furors y menaces, amonestant-lo que tantost deslliuras lo príncep de Salern, que cessas de donar favor al seu germà En Jaume rey de Sicilia, y que comparegués dins espay de sis mesos davant la Seu Apostólica per estar a allò que aquesta ordenas, sóts pena de castigar-lo ab les armes espirituals y temporals.

Repetició éra açò de les ires del papa Martí y preludi de noves informalitats, car, donat cas que-s complís lo retiment del Príncep, segóns lo tractat convingut, calía que fós Nicolau lo qui rellevas al successor de Carles d'Anjou de complir aquell y del compromís dels solemnes juraments ab què ho asseguras, com prompte veurèm. Gréu estretor fóu aquesta per lo nostre rey, y havèm de creure que hi accedí per necessitat, reservant-se ben segur algun plan secret per l'esdevenidor, per més que l'historiador sicilià Amari no vulla fer-se-n càrrech per estalviar-se meditació, y portar axí més avant la séua idea política. Volguéra per ventura aquest autor ıue lo nostre rey s'entascas en conservar perpètuament près › príncep de Salern, séns fer cabal de les eczigencies que li ·ndreçaven de per tót arreu, cosa que, a més de no ésser ayre humà ni correspondre a la generositat que pràcticaent s'exercía per lo nostre monarca y cabdills de guerra, ·guéra estat altament impolítich.

Fa de bon conèxer que la situació d'En Alfons éra semblant llavors a la del seu pare poch abans de la vinguda dels francesos; y si aquests haguéssen repetit la entrada; si Nicolau, com estava dispost a fer-ho, hagués llançat los acostumats anatemes y tramès los seus legats y ganfanó a la crohada; si tot d'úna queyen sóbre la nostra patria estols castellans y navarrenchs; traguéra lo cap per les fronteres En Jaume de Mallorques, al abrich de feudataris traydors; si los unionistes començaven a eczigir y a menaçar, y-s promoguéssen rebelions intestines com la d'En Berenguer Oller, y los catòlichs fehels palanquejassen entre lo devèr civil y lo compliment dels manaments apostòlichs, ben sobrer haguéra estat gordar lo príncep de Salern a Ciurana o Mequinença, y de semblant entascament no-ns treuríen, ben segur, los patriotes sicilians, qui enrotllats tal vegada se trobaríen alhora per les galéres de Nàpols y les falanges anjovines de França e Italia. Accedir per part d'En Alfons al deslliurament del seu presoner no éra, donchs, com dóna a enténdre l'Amari, feblesa, egoisme ni ingratitut, sí tan solament fretura per efecte d'estretors, y elecció d'un mal menor que podía esmenar ab lo témps l'hereter de la política d'En Pére *lo Gran*, si la mort no-l arrabaças a la flor de la vida; essent bastants a convèncer lo senyor Amari, nó les nostres paraules, mas la opinió que d'aquell monarca té lo Dant—al qual haguéra pogut consultar l'escriptor italià dels nostres temps, —devent noresmenys tenir entès que ni En Alfons se desvià del seu germà, car consten les bones relacions entre abdós fins a la mort d'aquell, ni fóu jamés l'Aragó enemich de favorir la Sicilia, y sí solament la banda dels unionistes ab los quals té la manya l'historiador polítich de confóndre l'antich reyalme, que avinentment podría pendre lo llegidor inespert per tota la nació.

Dés de Jaca passaren los tractants a Camp-franch, anant en la llur companyía lo Príncep, y hagué compliment la concordia, no séns grans destorbs y dificultats—que ometèm a major brevitat, atenent-nos al resultat, y que podrà veure estensament lo llegidor regirant los *Anales* de Zurita,—

essent-ne ún lo no consentir lo Papa, lo rey de França y Carles de Valois la tréva de tres anys qui fóu concordada a Oloron: mas al cap-de-vall se fermà lo nou tractat, jurant sostenir-lo per lo rey d'Aragó los richs-homens del seu concell y los procuradors de les ciutats catalanes de Barcelona, Lleyda, Gróna, Cervera, Mont-blanch y Vila-franca, y de les aragoneses d'Osca y Jaca, y lo príncep de Salern ho jurà davant los reys, al palau ón éra albergat lo rey d'Aragó, obligant-se encare a renovar la jura dins tres díes, aprés que estigués ab lo rey d'Anglaterra a Gascunya, en sa deslliurança, lo díe 29 de Octubre del 1288 (1).

Acabades les vistes cadascú se-n tornà al seu respectiu pahis, y En Alfons regressà a Jaca, de ón passà tantost a Daroca—complint entretant un altre afer important del qual tan prést donarèm compte,—y de Daroca se'n passà finalment, per llà mijan Desémbre, a Valencia, en la qual ciutat o régne estant, arribaren com a embaxadors del Príncep un frare cistercià nomenat Bernat y un baró qui tenía per nom En Ramon Porcelet (2), portant ab sí los sexanta ostatges de Provença y altres cavallers de Marsella. «Llavors, diu lo Zurita, fóu donat orde que Lluis y Robert, fills del príncep estiguéssen al castéll de Ciurana, ab sols tres cavallers francesos del seu servey, y encomanaren la llur guarda a dotze cavallers, com ho féren ab la persóna del príncep, son pare: manà lo Rey que lo castéll se retés per En Bernat de Montpehó, qui-l tenía, a En Bernat de Péra-tallada, en nom d'En Gilabert de Cruilles pare séu, fent homenatge a En Bernat de Mont-pahó qui lo-hi restituiría aprés que los fills del príncep fóssen libertats. Los vint cavallers, ostatges de Marse-

(1) D'una data molt propera, Tarascona 21 de Novémbre del 1228, se troba una prometença féta per los nobles de Provença, los noms dels quals consten en lo document, de complir lo pactat. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergamí 260 d'Alfons II. Quant al tractat, veja-s lo pergamí 242 del metéix regnat. Porta tam- la data de Camp-franch, 5 de les calendes de Novémbre del 1228, un altre ctat ón Carles promet tréves per tres anys a En Alfons y En Jaume. Perga- 248.

(2) Recordará lo llegidor que d'aquest cognom éra ún dels governadors de lia, lo de Calatafimi, esceptuat de la matança, la hora de les *Véspres*, per lo bon comportament anteriorr.

lla, posaren-se a Barcelona, y los de quinze anys per avall s'encomanaren a Ciudadanos y los altres se recolliren a Castéll Nou dins la propria ciutat ab llurs guardes, y los sexanta ostatges y altres que-s retéren per certes ciutats de la Provença, se repartiren a Lleyda y Mont-blanch y estiguéren ab guardes a bon recapte.»

Al partir de Jaca lo nostre rey se-n dugué ab sí l'infant castellà don Alfons, tractant-lo com a rey (1), y alguns dels seus cabdals partidaris, com éren lo vescomte del Bearn don Diego Llóp de Haro, senyor de Bizcaya, y l'oncle d'aquest de igual nom. Dés de Daroca publicaren juncts la empresa contra Castélla; y lo nostre rey brindà als castellans que volguéssen seguir al nou rey contra don Sanxo, ab fer-los mercè de les viles y rendes que haguéssen tingut en témps del avi En Alfons *lo Savi* y que després les perdéren, per havèrles-hi preses lo successor, prometent-los encare més lo compliment de quantes gracies y privilegis los fés lo novament aclamat.

Al fer aytal crida y perferta, los dos Alfonsos enviaren llurs respectius herauts a don Sanxo desafiant-lo, ab gran cortesía per part del nostre Rey, puix com a tal féu-lo tractar per lo seu representant, a la qual cosa respongué lo castellà acceptant la repta. Mijà estratègich fóra un tractat que de sópte féu-se públich, degut séns ningun dupte al talent del nostre Rey entre lo novament aclamat rey de Castélla y Alamir-Mahomet-Abonaçar, rey de Granada, per lo qual aquest prometé ajudar en la guerra contra Sanxo.

Axí dispost l'afer, y séns adormir-se perçò lo monarca castellà, puix anà aplegant les seues trópes, ja entrat l'any nou (1289 de Incarnació, com que éra per l'Abril y Juny), anaren arribant a Calatayú y repartint-se per les fronteres infinides gents de Catalunya y Valencia, sojornant lo Rey entretant a Terrer, y aprés d'esperar més de vint díes, y d[e] fer algunes temptatives, per fí, arribat lo rey don Sanxo d[e]

(1) Tractat entre l'infant don Alfons de Castélla y En Alfons d'Aragó co[n]tra don Sanxo, a Jaca, dijous 5 dels ídus de Setémpre del 1288. *Arxiu de la C[o]róna d'Aragó*, pergamí 236, d'En Alfons II.

una assentada ab lo de França a Bayona, començaren a moure-s l'un y l'altre exèrcit per les montanyes de Montagut, havènt passat lo nostre d'Hariça a Monreal. No hi hà referencies per podèr calcular la importancia de les forces militars, per tal com los nostres cronistes, inseguint la costum d'aquells témps, adoptada axí per escriptors cristians com per sarrahins, fan pujar a molts mils los soldats y cavallers del enemich, y lo cronista castellà, autor de la historia del rey don Sanxo, com observa oportunament lo Zurita, patint del metéix mal que los nostres en lo fét de ponderar, diu que lo nostre estol éra molt major y de més gent, séns declarar-ne lo nómbre.

No referirèm ací totes les menuderíes que uns y altres autors nos dónen d'aquesta guerra, emperò en esguart de que don Sanxo fuig tots-témps d'entrar en batalla y de que los nostres arriben a conquerir quelcom, jutjarèm, ab lo Romey, que l'avantatge hagué d'ésser per los aragonesos, posat que arribaren a combatre la fortalesa de Moron y a assetjar lo poble d'Almaçan ab la seua vall corresponent; y conseqüencia sería d'aquest avantatge lo capdellament que soferiren los castellans de Cuenca y de Huete, ocasionat per don Diego de Haro, ab tót y les correríes atemptades per don Sanxo envers Aragó, incendiant poblets y arrabaçant bestiars.

En lo témps que mijançà dés de les assentades de Campfranch fins als darrers féts sus-are referits, com que lo Rey no estava per anar a Aragó, per molt que ho hagués promès, treballaren sobremanéra los unionistes, aglevant (com sémpre ho tenien per costum) pretensions y més pretensions, en especial sóbre les persónes qui havíen de intervenir en lo govern y servey de la casa del Rey—cosa que és d'entendre sémpre respécte al antich reyalme y al témps ıe hi feya estada lo monarca, y nó en son habitual alberch casa payral,—y després en allò tocant al compliment a Vaıcia del fur d'Aragó, jatsía és provat que no s'hi regí : lo reyalme sinó determinats pobles que nomena lo ZurisénS encloure-s'hi la capital' y altres moltes poblacions

notables. Mas passada la indicada lluyta ab Castella, a les darreríes del mes de Janer, passa de fét En Alfons de la capital de Valencia a la ciutat de Çaragoça, y allà, aplegats a manéra de córts en Sant-Salvador los unionistes, ordenaren ab lo Rey los seus afers de la manéra que acabam de mencionar.

Si fóu tingut de cedir per necessitat En Alfons en lo tractat de Camp-franch, vincladiç hagué de mostrar-se no menys aquesta vegada davant los unionistes, y aquest eféc-te li produhíen sémpre causes paregudes. Gran talent y gran esperit calía tindre per contrastar tantes eventualitats y complicacions, y no feya poch En Alfons, recordant séns dupte la política de son pare, cedint per l'un costat y resistint per l'altre, per aturar que s'agombolassen sóbre éll y los seus reyalmes tants de mals com sobrevenir pódien. La tempestat qui llavors lo menaçava éra prou a fer-li creure que s'atansava tan mala situació: méntre que-s declarava contra Castélla, y com tenía pot-ser esperança, per la libertat donada al Príncep, de que seríen acceptades les tréves per lo rey de França, los nostres embaxadors En Gilabert de Cruilles y En Bernat Guillèm de Pinells, tramesos per En Alfons al Papa (1), fóren presos per manament d'En Aymerich, senyor de Narbona, y per los oficials del rey de França, descantellant-se axí obertament lo dret de gents, tancaren-los tan prést dins estreta presó, y, afig lo Zurita, «als seus criats y gent robaren y donaren lo tractament que fer-se sol a enemichs.» Al metéix témps per instigacions o més bé mana-

(1) Parlant lo Zurita d'aquesta embaxada en un altre capítol, nomena dos embaxadors més, qui éren En Guillèm de Timor y micer Pére Costa, afegint que de primer havía En Alfons tramès, per un cavaller de sa casa nomenat En Ramon de Riaria (Riera) a suplicar lo Papa que li perllongas lo termini que li assenyalaren los legats per comparèxer davant la curia romana, car no podía a-leshores complir per causa de que les génts del rey de França entraven en los seus dominis. Referint-se després l'annalista als citats embaxadors fa la important observació que segueix: «A aquests fóu donada comissió, que en cas de que par gués als lletrats de Barcelona que lo Rey devía, confórme a dret, oferir de est a juhí y determinació del Papa y de la Seu apostòlica, que ells en nom seu s'obgassen que davant éll prosseguiría en justicia en la córt Romana.» Del dictam dels lletrats no-n havèm tingut, per are, noticia alguna.

ments del rey de França, entrant la gent francesa qui presidiava Navarra, acometé Salvatierra, lo qual lloch possehiren aquells estrangers fins al següent regnat. No trigà a traure lo rey de Mallorques de nou lo cap per lo Rosselló, aplegant-hi gent, entant que vingué a combinar-se una situació pareguda a la que abans, en un cas anàlech, se forjà contra lo rey En Pére.

Tan paregudes són la una y la altra, a parèr nostre, que fins hi trobam particularitats iguals, car llavors En Pére encarregà al infant En Alfons la cura del govern de Catalunya, per podèr obrar éll més lliurement com a capità, y are lo metéix En Alfons, ja rey, encarregà al seu germà, l'infant En Pére, la vigilancia de la nostra terra, advertint-li solament que estigués al aguayt de si lo seu oncle En Jaume atemptava passar a Mallorques, devent a-les-hores lo dit infant embarcar-se tan prést ab les seues gents, y fer la vía de Menorca, duhent ab sí En Bernat d'Anglesola, per que d'allà estant provehis ab gran mirament a la defensa y guarda d'aquelles illes, per considerar-les com a baluart de les costes de Catalunya y Valencia: en lo témps d'En Pére, recordarà lo llegidor los maneigs d'aquest, encare que després burlats, per gonyar-se lo comte de Fóix, y a hores d'are, ab millor reexida, és de veure un cas paregut a aquell, si bé tal vegada sens fretura de maneigs, al declarar-se planament favorable a la causa d'En Alfons un noble de gran importancia, En Ramon Roger, germà del comte de Pallars, qui en les guerres passades havía seguit al rey de França, y servit per consegüent al rey de Mallorques: y per fí, per acabar de fer més semblant la una situació de la altra, en aquesta metéxa declaració de En Ramon Roger cercaren los enemichs una escusa per què lo rey de Mallorques intentas un desafíu, no ja solament contra lo dit Ramon Roger, qui no podía ésser son igual (y axò ova la farça), sinó contra En Alfons, emperò no desafíu de quest que'n dihèm *deseximent*, ja descrit, mas com al present o entenèm, çò és, veritable repte tal com se progectà entre n Pére y En Carles d'Anjou; y en tant volíen portar lo nos- y al metéix perillós terrer, com que fins assenyalaren-li per

verificar-lo la ciutat de Burdeus, en la qual plaça ja és sabut que lo rey d'Anglaterra no pogué fer segur a En Pére. No obstant, lo rey En Alfons acceptà lo repte, retrahent sols al mallorquí que no éra éll lo qui havía d'assenyalar lo lloch ni lo témps, sinó lo jutge del camp que éra l'anglès, afegint que no-l acceptava per rahó de les disputes que mijançat haguéssen ab En Ramon Roger, mas per provar-li una vegada més que éra trencador de la fè deguda al seu pare, per què devía ell envergonyir-se davant la córt de qual-se-vol príncep qui estimas quina cosa éra honra, per més que tot allò del desafíu vingué després a sobresseir-se, tant que no se-n torna a parlar en lloch algun.

La cosa que tost aprés esdevingúé ab lo príncep de Salern acabà de coronar la situació ón havíen cuydat colocar En Alfons. Al recobrar aquell la libertat, se-n anà per la Provença a França, llà ón, malgrat los anteriors pactes, en bé de la pau, no pogué conseguir que Carles de Valois renuncias als drets ni adhuc als títols que li havía donats lo papa Martí de rey d'Aragó y de Valencia y comte de Barcelona. Podría algú creure-s que aquest mal exemple fós en part la causa de que lo dit príncep, lluny de cercar obstacles a la pau, proporcionas nous greuges als dos reys germans, car començà de llavors ençà a intitular-se ja rey de Sicilia, devent limitar-se al de rey de Nàpols y demés estats de Calabria y Pulla: emperò la culpa no éra del tót séua, y sí provinent de més alta esféra, car Nicolau IV, inseguint tal com ja havía assejat lo seu antecessor Urbà, instà a Felip *lo Bell* per que menaças novament ab guerra al rey d'Aragó, prohibí a aquest donar adjutori al seu germà, y concedí al metéix témps a la França los delmes eclesiàstichs per la guerra. Finalment, s'invalidà lo tractat de Camp-franch, sóts pretést d'haver-se fét per un simple curial de Roma, y ¡oh infamia! malgrat lo jurament prestat per Carles al recobrar la libert renovellat tost aprés de tenir-lo, lo metéix Papa li disper aquest jurament (1), y tot esperant-lo a Roma, a ón anà, p

(1) Devèm en aquest punt al Amari les cites qui acrediten çò que ací v ferit y la dispensa del jurament de Carles per lo papa Nicolau, y són: Ryme

sant de França a Llombardía, y després de Florença a Perosa, y d'aytal a la capital del món cristià. Nicolau confermà al Príncep lo títol de rey, y ab gran solemnitat lo coronà, donant-li lo títol de rey de Sicilia y dels ducats de Pulla y Calabria y del principat de Capua, a 29 del mes de Maig del 1289.

Per que un hom veja de quína manéra procehiren a Roma la hora d'aquesta visita de Carles y los toçuts tóms que donaren a les prometences y formalitats anteriors, dexarèm parlarací lo Zurita, pregonament informat d'aquells afers, per havèr fét les degudes investigacions, que justificarèm: en vista de què podía trobar-se convençut lo sicilià Amari de que no fóu culpable lo nostre rey en los tractats que féu, ni abandonà lo seu germà, ni cuydà perjudicar la Sicilia, ans obrà sémpre d'acort ab los sicilians y facultat per En Jaume y son consell en lo tan estret pas ón se trobava, mentre que la Sicilia, ab menys estretors que a Aragó, se considerava prou forta, no ja solament per resistir les acomeses que li féssen, sinó per provocar-les, llançant-se a conquerir, com veurèm tantost. Veus-ací les paraules del Annalista: «Llavors se tractà dels pactes que havía formats ab lo rey de Aragó, per mijà del rey d'Anglaterra, per çò que atanyía a la seua deslliurança: en quant va capitular-se referent al rey de Sicilia, no volgué lo Papa condescendir-hi ni consentirho; y declarà que no éra tingut de gordar lo capitulat en aquell article, y aprovà y concedí la part tocant al rey de Aragó, del qual havía aconseguit la libertat. Entenent lo rey En Jaume que lo Papa y lo rey de França no volíen que fós comprès en la pau, que calía donar al rey d'Aragó, y vist en quin perill estava lo rey germà séu, si la pau no-s conclohía, tenint guerra ab lo rey de França, y ab lo rey don Sanxo, y ab la Esglesia y ab lo príncep de Salern: estant a Messina, a del mes d'Abril d'aquest any 1289, envià ab un cavaller, ui-s deya En Pére Martí, a dir al rey d'Aragó que conclo-

's *públicos de Inglaterra*, volum II, pl. 368 y següents; Linig, *Cod. Ital. Dipl*, 'um II, pls. 1,035 y 1,040, y Raynald, *Ann. eccl*, 1,288, paragrafs 16, y 17.

gués la pau ab lo rey de França y ab la Esglesia y ab lo príncep de Salern, com millor pogués: (encare que en les condicions d'aquella se tractas que no li donas a éll favor ni ajuda per la defensa d'aquell reyalme), ab que no fós contra éll. ni permetés que los d'aquests reyalmes servissen contra éll als seus adversaris, y per çò que isqués del perill en què estava lo rey d'Aragó, si la guerra se continuava, l'absolgué lliurement de les convencions y homenatges que entre sí féren per causa de la defensa de Sicilia.»

Tan cert és que llavors la Sicilia no volgué comprometre Aragó, y que-s vegé ab coratge per obrar sola—séns que açò déix d'ésser un plan escrit combinat entre En Alfons y En Jaume,—com que posant llavors en orde de guerra la seua armada, y aparellant un famós exèrcit, isquéren de la illa lo rey En Jaume y l'almirall Roger, entrat ja lo mes de Maig, per anar, segóns n'éra pública veu, contra la ciutat de Gaeta, ab la esperança de que los habitants de la dita ciutat lahi retríen. Arribats a Reggio, En Jaume volgué reduhir primer los llochs y pobles qui-s rebetlareu a Calabria, y méntre que allà romanía ab la major part del estol, l'almirall féu-se a la vela, a mijan Maig, recorrent la costa del Principat. Fóu lo resultat en estrém venturós, cayguéren a la veu dels seus soldats infinitat de muralles, y ab élles los seus defensors: renovaren llur antich jurament de feheltat varies poblacions qui-l havíen feya poch trencat: voleyà en castélls, llogars y ports la bandera ón a acorteraven los àligues de Suavia ab les barres de Catalunya, y victorejant los presidis constants y lleyals, dés les atalayes, lo Rey e l'exèrcit que, coronats ab lo triumfe, los visitaven de passada, vinguéren los campions sicilians a raure, per fí, al punt que, en aparença o en realitat, éra estat lo principal obgécte de llur empresa; arribaren a Gaeta lo darrer díe del mes de Juny. Si llur propria valor y l'exercici guerrer en què acabaven de practicarno-ls infongués serenitat, pasmats restaren ab llur rey l soldats de Sicilia, car sabéren al acostar-se a Gaeta que metéix rey Carles II—al qual ja no calía d'aquí-avant nomnar príncep de Salern,—acabava d'entrar en lo reyalme

molt grans forces, en sò de crohada, ab son correŝponent legat pontifici, y portat, com esdevingué en altres témps, entre sos campions crohats, los sarrahins de Luçera, capitanejats tóts per lo francès comte d'Artois.

Ab tót y los esforços del enemich y la manïfésta decisió de Gaeta de no retre-s, persistí En Jaume ab los seus campions, assajant assalts, entrant en continues escaramuces (1), y no reculant un pas, ab què venía a escampar-se inútilment sanch y més sanch, oferint un espectacle, davant lo qual la humanitat sencera clamava, s'escandelitzava y aspergía abundoses llàgrimes. Sía que aquesta cridoria penetras en lo cor del Pontífech, o que, com calcula lo senyor Amari, profitas aquest pretést lo rey anglès per los seus particulars intents,—cosa difícil de provar, ja que éra Eduart lo mijancer entre los reys per assolir la pau, y estava gelós del engrandiment de França, que res no-n treya d'aquella brega,—lo resultat fóu que, tras una formal embaxada tramesa per l'anglès al papa Nicolau per que cessas tant d'escàndel, començà llavores a soltar-se la idea, y entrà com de moda l'espandir-la, d'ésser necessaria la pau, y ésser preferible que les forces dels cristians, en comptes de malbaratar-se en guerres entre sí-metéixs, passassen a Terra-Santa, contra lo soldà d'Egipte, idea que acollí y favorí també lo Pontífech.

No duptam de que açò podía ésser una nova estratagema, un nou rumbe, inventat per ventura per la diplomacia ab la fí de resoldre l'afer en un camp més avinent: emperò atenent-nos per are solament als féts, lo resultat dels quals ja

(1) No devèm entrar en menuderíes tocants a la guerra de Sicilia, atès lo nostre principal obgécte: emperò, per quant nos atany, convé mencionar que en una acciò prop d'Esquilatxe cometéren una famosa prohesa los dos germans catalans En Bernat y En Vidal de Sarriá, salvant l'un al altre y lluytant d'una manéra heroyca contra un nómbre considerable de francesos. Per tant, no debades diu lo Zurita, que éren «excelents y assenyalats cavallers, de singular esforç y valentía entre tots los de llur témps.» En aquesta metéxa campanya, al combatre lo castéll de Belveder, esdevingué un fét semblant al que recompten de Guzman a Tarifa, ab la diferencia que allá l'almirall Lluria féu lo paper de don Joan, emperò don Joan tan cruel, que bastaría l'acte per emboyrar totes les proheses del famós mariner. Censuram sémpre la inhumanitat per ón-se-vulla que aparega.

veurèm més endavant, certes que començaren d'aquí-avant a vèncer dificultats, a resistir toçuderíes, a aparentar condescendencies, y, si no s'obtingué la pau, se percaçà almenys una tréva entre Sicilia y Nàpols, que havía de durar fins al díe 1.er de Novémbre, o sía de la diada de Tóts-Sants; per què tornà a embarcar-se En Jaume ab los séus lo díe segón darrer d'Agost, arribant a Messina lo 7 de Setémbre següent, méntre que l'estol anjoví ab lo seu rey enfront se recollí també a Nàpols.

Observa lo Zurita que en la tréva fermada per En Jaume y En Carles s'espressava en un article que lo rey d'Aragó prorogas lo terme del any dins lo qual estava obligat En Carles de complir moltes coses que-s capitulaven en les assentades d'Oloron y al témps de recobrar la libertat, en atenció a que no podía complir-ho, vehent-se empatxat de tants d'afers, a la qual cosa accedí En Alfons benignament, dihent que quant a éll li-n sabría bó, y provehí-l axí ab deliberació y acort dels richs-homens de la córt general, que estava ajustada a Monçó: bò és tenir present, per la hora que tractèm, a no trigar gayre, de les informalitats ab que-s procehí en aquest afer (1).

Resolta la tréva a Sicilia, y atesa la condescendencia de En Alfons envers En Carles, aparía com que de fét haguéssen de cessar les hostilitats allí y ací, y arribam a creure que se-n convenceren los dos reys, fills d'En Pére *lo Gran*, con accediren aparentment a favorir empreses que per ventura imaginava lo mijancer anglès, per podèr ab élles, alegar honrosos títols en prò d'abdós monarques, fent-los axí més agradosos als ulls del Papa, y aconseguir per tant la veritable pau.

Sabut és que la nostra antiga marina fugía sémpre de vagarositat, y que éra aquesta tinguda com a gran perjudici, car corrompía la disciplina y minvava la valor la estad

(1) En Camp-franch, a 28 de Octubre del 1288, se fermà un tractat, entre En Eduart y los demés reys, per que l'any de libertat, concedit al príncep de Salerno començas axicom s'éra convingut, sinó dés de Tóts-Sants. *Arxiu de la Corona d'Aragó*, pergamí 249.

continuada de les galéres en uns metéixs punts. Van, donchs, profitar per tal motiu la tréva establerta, y en conseqüencia s'imaginà una espedició a l'Africa, contra sarrahins, y una altra a l'Asia, per la conquésta de la ciutat d'Acre. La prmeira la combinaren los dos germans ensémps ab l'almirall, que ja-s recordarà lo llegidor que se-n éra anat a Gerbes en altra ocasió, y sabía bé per sí e per los seus oficials tot quant passava a la costa de Berbería. S'encarregà En Lluria de donar fí a la empresa: va aparellar una flota de disset galéres, y menà-se-n'hi aquell rey aràbich Margan, qui havía estat près a Sicilia, en lo castéll de Matagrifó, emperò a manéra de presoner pactat, sóts la guarda del català En Bertran de Canelles, per que ajudas a la bona reexida del plan que éra progéctat, y, segóns lo tést de Ibn-Khaldun, reproduhit per lo Amari, ab élls anà un almoget, descendent de Abd-el-Mumin, nomenat Otman-ben-Abu-Dabus, lo qui d'ençà del trabocament de sa dinastía vivía retrét en la córt d'Aragó.

Lo plan consistía, donchs, en profitar-se de les divisions que patía l'estat de Túniç ab los Beni-Hafs, sóbre-tót la provia de Trípoli, ón hi havía certes tribus nòmades que havía capitanejat Margan, y oferiren a aquest la libertat si ajudava a les pretensions d'Otman, al qual obgécte posaren-se a la seua disposició vuytanta cavalls. Anaren-hi catalans y sicilians plegats, los qui arribaren fins a Tolometa, méntre que Margan passejava son estandart cridant les tribus en defensió del senyor almoget, ab lo qual provà després l'almirall lo setge de Trípoli; mas com l'energullit aràbich, per veure-s entre los séus, pretengués desfer-se de la escolta cristiana, creguéren tal vegada que la estada massa perllongada allà podía ocasionar greus compromisos, y dexant los nostres lo setge de Trípoli, se-n tornaren dret ací, no séns percebre abans de Margan o del qui fós les messions de la em-
esa, y regressant a Sicilia carregats de robaría y de preso-
s.

La espedició a l'Asia tenía un obgécte paregut, y fóu fitant una oportunitat, per satisfer en part una eczigencia
or, que no pogué ésser complida: éra l'intent del papa

Nicolau escalfar En Jaume, rey de Sicilia, en la conquésta de Terra-Santa, car ningun rey com éll no podía empendre-la, que lo rey de Castélla no s'estimava segur dins los seus reyalmes, lo d'Aragó veya-s menaçat, lo de França estava empatxat per obés, lo de Nàpols no tenía prou aparell, y axí ningú com En Jaume no éra tan propri. L'Amari hi afig (crehent-ho nosaltres molt possible, jatsía no diu aquest autor de ón tragué la noticia) que, per encoratjar-lo, prometéren-li ja en aquella ocasió que fóra regraciat del Pontífech, li ajudaría aquest per la conquésta, y en gallardó li donaría lo títol de Ganfanoner de la Esglesia Romana—com lo hi donà més tart un altre papa:—no obstant, apar que los consellers d'En Jaume tinguéren bona memoria per recordar que éra En Jaume, per vía de sa mare, descendent d'aquell Frederich, senyor de Sicilia, al qual convidaren ab igual empresa, y durant la qual absencia esdevinguéren tants de mals, dels que-n resultaren los que llavors deplorava la humanitat en pès. Coneguéren que aplicant-se lo rey de Sicilia ab preferencia a una empresa llunyana y desavinent, hom dexaría abandonada a sí propria la illa, y a-les-hores fóra irremisiblement víctima d'anjovins y güelfs: negaren-s'hi, per çò, o demanaren tals fermances, que los llurs manyosos enemichs no podíen acceptar, y axí perllongà-s lo tractar-ne en les primeres assentades o congrés que-s tingués entre tots los reys per l'ordenament definitiu de la pau, com éra progectat. Mas com en aquella ocasió vingués de Terra-Santa un representant del rey mijancer, En Joan de Graylli, antich senescal de Burdeu, lo metéix qui havía rebut a En Pére de Aragó la hora del desafíu, y passant de Roma a la córt del rey En Jaume en demanda de socórs y ajuda per tornar-hi, concediren-li de fét un reforç de set galéres, ab sou per quatre mesos, los quals podíen anar a combatre als infehels en nom de la Esglesia.

Aytal concessió, féta ans bé per lo rey En Jaume que pe los sicilians, apar com una sort de transacció, y podía de f donar una galivança de seguretat a la Sicilia, com la espedic a l'Africa la donaría a aquesta terra y a la nostra ensémps,

aquella no tingués un altre significat y si la una y la altra no fóssen desestimades per los qui no volíen procehir sinó de mala fè o valènt-se de sistéma mixte d'afalachs y menaces. A parèr nostre, aquells començaren dés de llavors a obrar en l'esperit del segongènit d'En Pére, qui gradual y a pleret havía d'anar abdicant de totes les qualitats heretades del seu pare y mantingudes fins a-les-hores ab noble fermesa: de aquella hora en avant l'altiu assetjant de Gaeta començava a recular del camí que emprenguéra ensémps ab lo seu previsor germà, y en conseqüencia lo primogènit, lo constant gordador de la política de son pare calía que fós la víctima, tocant-li també cedir en part, al apurar-lo les circumstancies, per més que en lo pit servas espayosos progectes per burlar algun jórn, si la mórt no l'entascas en sa carrera, als qui jamés no poguéren befar-se del seu gloriós antecessor. Vejam còm va complir-se açò que demunt havèm pronosticat.

Axí de colp fóu inútil la tréva establerta entre En Carles y En Jaume; car sía per desplaher dels soldats d'aquell, o per impaciencia de la almogavaría y marinería dels sicilians, pochs díes aprés començaren ja violencies, ultratges, preses y altres malvestats per abdues parts—provant-ho aquest colp l'Amari ab munior de documents,—y méntre que-s verificaren les dues espedicions referides, al nostre rey En Alfons li tocâ seguir vaguejant entre la resolució d'aparellar-se per la guerra qui-l menaçava y la necessitat d'accedir a les insidioses proposicions que li etgegaven per tots costats los seus poderosos enemichs.

Aprés de fermada la tréva de Gaeta, vingué la eczigencia d'En Carles de que-s prorogas lo térme del compliment tocant al tractat ab lo nostre Rey, y lo llegidor remembrarà que al accedir En Alfons generós ho féu ab benvolença de les córts aplegades a Monçó. Envers lo més de Setémbre del 1289 fóen aquestes convocades, y en élies, segóns los nostres historiadors, s'anulà la revocació secréta de les donacions fétes ls catalans, de què ja havèm parlat: s'és de parèr encare si n les metéxes serviren los catalans lo Rey llur bé de son rat, afegint lo Zurita que fóu-li concedida sisa per tres

anys contínuus per la guarda y defensa de les costes y fronteres.

Tals noves nos fan veure que seríen aquelles córts per ventura de les més antigues generals tingudes als dos Estats aplegats d'Aragó y Catalunya, per ésser en un punt fronterer, ón los catalans sols no teníen costum de coldre-hi les llurs, y desprès que, en la mencionada data, s'aparellava la terra en general per la guerra; de manéra que axí lo Rey com los seus sotsmesos, lluny de dispondre-s a la transacció que prompte tindrà eféete, ans bé s'aprestaven per la resistencia, en cas d'ésser esvahida la terra. No vol dir açò que ni lo monarca ni les córts rebujassen les bones compostes per aconseguir lo benestar general, com axí ho acreditaren al concedir a Carles lo perllongament del térme, y al tractar del mou y fórma fahedora a induhir lo rey de Sicilia que entras també en la pau y concordia que progectaven; mas ¡quí haguéra dit que çò que parexía signe de bonança devía convertir-se prompte en núvol carregat de humiliacions y d'enganys, que lo Rey certament descobriría, emperò que no-s trobaría ab forces per esbargir-lo!

Al ocupar-se los representants de la terra dels indicats afers, podènt açó tenir lloch en lo més darrerament citat o en los prop-següents, reb En Alfons dos embaxadors d'En Carles, ab lletres de crehença, diu lo Zurita, emperò sèns tenir ningun instrument de procuració, los qui diguéren que lo Rey llur estava prést per venir posar-se en la seua presó, y axí que En Alfons s'aparellas a rebre-l y tornar-li los fills que tenía en ostatge y lo diner que posat havía en podèr séu. Del tot estranya éra aquesta embaxada con lo pròroga del nou térme per lo compliment ni tan solament éra començada, y tenía encare més d'un any a podèr complir. D'aquestes rahons valènt-se En Alfons, trameté a En Carles dos missatgers, En Guillèm Galvan y En Ramon Cuylla, qui éren de son con[...] y jutges de sa casa y córt, per dir-li que molt se meravell[...] d'aytal embaxada y arribava a sospitar que fós fingida. [...] altra admiració féu manifestar per los seus tramesos lo [...]tre Rey, y éra de que volgués En Carles presentar-se

tornar de nou a la presó precisament en aquella ocasió, con sabía que no éra fahedor en los punts designats en lo darrer tractat, que éra l'un Santa-Cristina y l'altre entre lo coll de Paniçars y la Junquera. ¡Oh trahició! Poch abans de fer, séns necessitat, la oferta de reduhir-se novament a presó lo rey Carles, aquells llochs vegéren-se ocupats per gents del rey En Jaume de Mallorques, favorides, com fa a suposar, per los francesos qui-ls gordaven les espatlles, y pot-ser anaven encare d'avantguarda.

Si de bona fè hagués estat féta la oferta, ninguna dificultat tenía En Carles en caminar un xich més, que no-res li costava, y fer cap a Castelló o Peralada, ón li indicava En Alfons que fóra rebut séns ninguna sospita: mas en comptes de complir En Carles com a cavaller, apelà a una astucia innoble, que-l desacreditá als ulls de la gent honrada, tant més que estimaven-lo home religiós, arribant al estrém de creure que a la presó havía tingut visions y revelacions celestials, a parèr dels cronistes. Acompanyat de gents séues, ab manya y cautelosament comparegué entre Paniçars y la Junquéra, menys de prevenció alguna, pensant axí defugir les penes en què incorregut havía, y per no trobar allà algú qui-l rebés, com no hi podía ésser séns aventurar-se En Alfons a caure en mans d'enemichs y traydors, ne protestà, alegant que tenía en cor d'anar-hi per reduhir-se altre colp a presó, y que se-n éra tornat, complint per la seua part, per no havèr-hi algú a rebre-l.

Ab açò és de veure que no donava En Carles importancia a la pròroga que havía solicitada, ans tenía ansia en aparentar que complía lo primer tractat, que no havía complert dins lo térme ni li éra possible complir-ho, consistent en percaçar tréva del rey de França y d'En Carles de Valois per tres anys, y seguretat que la Esglesia no li faría ningun dany, posat cas que ell no dona-s pau als reys d'Aragó y de Sicilia.

Mal podía complir aquesta pau ab En Jaume de Sicilia, con la metéxa tréva de Gaeta no s'observava, y puix lo rey d'Aragó no li havía proporcionat la fermença pactada, ja

que aparentava En Carles volèr complir ab aquest sèns fer cabal de la pròroga concedida, no hi havía altre remey sinó tornar a la presó de Ciurana lo metéix Carles, o en son lloch, tal com éra convingut, lo seu fill més gran, de igual nom que lo seu pare. Com a aquest no sabría bò de tornar a aquella solitut, calía que vingués precisament lo fill: emperò mala rahó éra a-les-hores per aytal cosa, con encoratjat per una ilusió de raça, per la ambició innata en los Anjous, lo primogènit de Nàpols acabava d'ésser coronat en aquesta ciutat, per un legat del Papa, lo metéix rey d'Ongría en persóna, lo qual rey acabava de morir séns dexar fills mascles, y sí tan solament una filla, qui éra la mare del dit primogènit napolità, en los drets de la qual reposava lo cuytós aspirant, y que menys presà ben prést lo metéix rey d'Ongría, aclamant a En Andréu III.

Aquestes dificultats éren les qui portaren a En Carles a posar per obra la innoble manya de menyspresar la pròroga y de profitar una ocasió per fer veure que no se-n éra perdut lo compliment per la seua part: mas conexent la passada En Alfons, al punt escrigué als seus embaxadors a Roma per que ho féssen sabèr al Papa: y féu planys ab viva energía al mijancer, al rey anglès. De Nicolau, com de costum, poch ne traguéren los embaxadors, reduhits com estaven,—car de élls ne continuava encare ún de près a Narbona, y un altre, En Galceran de Timor, acabava de morir-se,—y en quant a En Eduart d'Anglaterra, just és dir que, prenent l'ultratge com fét a sa propria persóna, s'entoçudí en que En Carles complis o almenys celebras veritable assentada ab En Alfons per alguna composta. No parà ací la burla, y perçò prova-s lo caràcter lleuger e informal d'En Carles, qui lluytava entre lo devèr y sa propria comoditat, o per ventura prevehent los planys del anglès; car, al regressar de Paniçars a Perpinyà, envià los seus embaxadors a En Alfons dihent-li que assenyalas lloch en lo territori de Giróna ón fós rebut y li féssen a mans los ostatges y lo diner, y dexant-s'hi caure de bona fè lo nostre Rey, se vegé de bell-nou burlat, per havèr près En Carles la vía de França, dexant no més uns co

missionats ab los qui En Alfons podría tractar, si ho trobava bò, de semblants afers, y per conducte dels quals li trametría cert tractat y fórma de pau.

Se palesava la mala intenció d'En Carles y de quants lo movíen per les noves bases que aquests metéixs comissionats declararen per establir la referida nova fórma o nou tractat, consistents poch menys que en reclamar que lo rey de Sicilia jaquís irremissiblement lo seu reyalme y demés senyoríus adherents: que lo d'Aragó fés regoneximent a la Esglesia y al rey de França, y consentís en tenir aquell régne en feu de la Seu apostòlica, pagant lo cens o tribut annual que promès havía En Pére *lo Catòlich*, y finalment en que fós restituit al seu reyalme En Jaume de Mallorques. Al sabèr aquestes inacceptables condicions hagué de crèxer-se naturalment lo rey mijancer, qui (axicom tot-hom) sabía y recordava-s los beniféts que devía lo rey Carles a En Jaume de Sicilia, con aquest y sa mare Constança lliuraren de les ires populars lo jove príncep de Salern fét presoner per la armada d'En Lluria: y ab major motiu hagué de sentir justa ira y viu enuig lo nostre Rey, lo qui entretant, aprés d'alçar los seus planys al monarca anglès, passant de Lleyda a Barcelona, als 24 de Novémbre, envià a Sicilia un emissari, aquell metéix Bertran de Canelles, tan conegut en altres ocasions, per que informas En Jaume de çò que esdevingués, y sóbretót per que, séns perdre un moment, fés venir ací l'almirall ab vint galéres en orde y de més a més altres vint de desarmades ab bescuyt y rems, car freturava d'aquesta ajuda per lliurar-se del dalt-a-baix qui-l menaçava, especialment per part dels reys de França y de Mallorques, qui estaven fent grans preparatoris per mar y per terra, dihent ab tota la bóca que l'estiu vinent faríen la guerra en les terres del rey d'Aragó y se-n entraríen per Catalunya y Navarra; al qual préch :cedí en certa fórma lo govern de Sicilia, çò és, los consellers e En Jaume, donant orde per que-s trametéssen catorze ga-"es.

Ans de passar endavant esplicant çò que resulta dels ınys d'En Alfons al anglès y d'aquest a En Carles, no po-

dèm prescindir d'assenyalar un fét, si bé de passada, esdevingut en aquesta ocasió a Catalunya, y que los nostres historiadors han retrét en aquesta conjunctura. Ja havèm dit més amunt que la situació d'En Alfons anava semblant-se a aquella ón s'éra trobat son gloriós pare ans de vèncer als francesos: sía, donchs, casualitat, fatalitat o combinació encoratjada per los enemichs d'En Alfons, és cosa certa que en aquella situació tan crítica, en la qual més ajustats devíen amblar tots los sotsmesos, per no donar motiu, ab llurs divisions, a les manyes d'aquells, alçaren-se en lo cor metéix de la nostra molt lleyal terra dos terribles bàndols qui enrogiren ab la sanch llur les comarques catalanes. Pertanyíen al ún En Guillèm y En Pére de Mont-cada, senyor d'Aytona, ab tots los de sa casa y llinatge, y ajudat dels cavallers templers, y l'altre lo capitanejaven En Berenguer y En Guillèm d'Entença, pare y fill, seguits també dels séus. Lo pretést de la guerra apar ésser que, al anar lo Rey envers Cerdanya, lo mes d'Agost anterior, per foragitar lo rey de Mallorques qui per allà treya lo cap, se-n menà ab sí alguns dels referits cavallers, qui per sort teníen establerta anteriorment alguna tréva entre élls, y com durant la llur absencia o llunyats de llurs terres naturals s'hi fés alguna irrupció, planyéren-se mútuament del trencament de les referides tréves, y perçò començaren a acometre-s y a desvatar-se entre sí, y encare més mal que, al pas que crexía lo destret, crexía també lo nómbre de la gent qui s'agregava, prenent partit diferents cavallers per los uns o per los altres.

Ab los Mont-cades anà lo comenador d'Ascó a talar, per espay de quinze díes, la prada de Móra y de Tiviça, que éren d'En Berenguer, trobant-s'hi la muller d'aquest, Na Galbor o Galaor, y aplegant endemés les gents de Miravet, Orta, Gandesa, Corbéra, Fatarella, Vilalba, Batea y Ascó, atemptaren de combatre Móra, mas com no poguéssen trar-la per combat, contentaren-se ab fer gran damnatge les terres y llochs dels Entences, talant y cremant llurs mes, tancant-se en aprés a Benissanet (y no Benicenel, c

diu lo Zurita), com a frontera d'aquells metéixs llogars, fents'hi forts.

L'autor que acabam de citar, y al qual devèm més per menut semblant nova, hi afig que, de tornada lo Rey a Barcelona, En Guillèm d'Entença se-n vingué a Móra y hi amenà molta gent per defendre la terra del seu pare, movent-se, per tant, diverses escaramuces y encontres en aquells paratges, en los quals preníen part los templers, qui comparexíen ab lo llur penó *que-n deyen Balça* (Baucan?), y que ab la fí de posar-los en tréva y concordar les llurs desavinences, passà lo Rey, a mijan mes de Janer, a Alcolea, que éra d'En Bernat Guillèm d'Entença. Per més que dóna-s a entendre que tal se conseguí, per no trobar ulterior noticia d'aquestes lluytes, no ho esplicà lo Zurita, y solament podríem comprobar-ho si meresquéssen fè les paraules del Feliu, no gens informat del fét, qui diu que romanguéren ajustats per la autoritat y aplicació del Rey. Nosaltres, ab tota franquesa, havèm de confessar que no comprenèm prou la rahó d'aquelles bregues, que, a esdevenir-se solament entre nobles, podríen esplicar-se per les ambicioses badomeríes de què patíen, emperò atura-ns lo juhí la resolta favor dels templers, qui fins are no s'éren mesclats en semblants embulls.

En Guillèm de Mont-cada escollí com a caserna séua Ginestar, y En Pére féu-se fort a Benissanet, y tots los llochs entremijans de per llà qui circuexen Móra consta que pertanyíen generalment al Orde del Témple, axí que arribam a sospitar si éren, més bé que ajuda, promovedors los propris Templers, llavors ja en manifésta decadencia, per enveja d'altres Ordens novells, y séns valiment en la córt, tant que-s va acostant la hora de la llur complerta estinció.

Durant aquests féts, per bé que és de supondre que lo Rey hi intervindría ab eficacia, puix li convenía ofegar aquell obstacle ab la brevitat possible, no-s distragué perçò del principal obgécte qui se-n duya la seua atenció; car activà per una part los aparells de defensa y per la altra alçà la veu confórme lo requiría la justicia de sa causa. Séns esperar la arribada de les catorze galéres de Sicilia, qui bé vindríen

com a reforç, féu-ne armar una dotzena y adhuc altres naus de rems en les costes de Catalunya y Valencia, nomenant viç-almirall d'aquella armada a En Berenguer de Montoliu, qui éra mariner espert y havía seguit en ses glorioses campanyes al almirall Lluria, anant a aytal obgécte a Tarragona, a les darreríes de Desémbre, per donar préssa y fer que s'ordenas aquella força lo més prompte possible.

Méntre que tal feya, requirí encare En Alfons los cavallers provençals qui havíen garantit los pactes anteriors, per que-l regoneguéssen com a senyor natural y li prestassen vassallatge, sóts pena d'estrényer los fills del Príncep y aquells qui estaven en penyora en son podèr, ja que En Carles havia mancat al compromís de sa paraula. Acorralat havía de veure-s mijancer anglès ab aquesta novitat, y és probable que anà al Papa en cerca de remey per lo conflicte, car a un metéix témps van dret a Roma embaxadors d'En Alfons y d'En Jaume, essent los nostres En Galceran de Miralles, En Bernat de Fonollar, En Guillèm Aymerich y En Guillèm Jafert, ab podèr per signar y concloure la pau, y de Sicilia lo noble En Joan de Pròxida—al qual, ab tal motiu, gosa apostrofar l'Amari ab lo nom de véll volpell, *antica volpe*, per que en nom del Rey demanas absolució y alçament del entredit qui pesava demunt la illa.

Partiren los nostres embaxadors dés de Lleyda, ón éra lo Rey, qui éra arribat feya poch de Mont-blanch, en lo més de Febrer—durant encare l'any de Incarnació 1289,—y ab tót qne sojornaren a Roma lo témps suficient, se reduhí tot lo negoci a obtenir les següents ordens: que en quant al afer de Sicilia, havíen nomenat, per que-l tractassen, dos cardinals legats, lo de Sant-Nicolau y lo de Santa-Sabina (1); y que En

(1) Lo rey En Jaume de Sicilia donà podèr als seus representants Castellet y Canelles per tractar ab aquests legats ab la fí de procurar tréva, sóbre la discordia ab la Esglesia y los reys y per que aquests no-l ofenguéssen. Data a Messina als 14 Juny, tercera indicció. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergamí 316 d'En Alfons

Ab igual data doná també facultat, a les metéxes persónes, per arreglar la [illegible] definitiva, ab tal que li concedissen la Sicilia, Malta, lo Gozzo, Pantellaria y [illegible] jacents, Gerbes, Querquenes, lo Consulat y Alfòndech, de Tuniç, y la Calab[illegible] *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergamí 318 del metéix regnat.

Lo pergamí qui segueix, nómbre 319, és un altre podèr, també als me[illegible] personatges, per aconseguir una tréva especial ab En Carles.

Alfons se veges de totes passades ab lo rey Carles, al qual donaría aximetéix lo Papa igual orde. No tenía En Alfons altre camí sinó accedir, car havía facultat los seus embaxadors per la pau, y no podía rebujar lo consell que per ventura li donaría l'anglès, amich séu y futur sogre; mas ab açò restava inutil lo requiriment que acabava de fer ab los cavallers provençals: no havent-hi emperò altre remey, respectà En Alfons la ordinació de Roma, y al tenir noticia de que En Carles s'acostava a la frontera, partí de Lleyda y prengué la vía del Rosselló, passant dés de Figueres al metéix punt ón aquell havía fét cap la altra vegada, a sabèr, entre Paniçars y la Junquera. Se reduhí la assentada a proposar En Carles a En Alfons un equivalent, si fà no fà, d'allò metéix que aquest li havía concedit ja generosament, car En Alfons li otorgà abans que pogués prorogar per un any lo compliment de sa promesa, en lo qual s'hi comprenía implícitament la de facilitar tréves ab França; y aquesta vegada no féu més ni menys En Carles que oferir a En Alfons tréves fins a la fésta de Tots-Sants per sí y per lo rey de França, y en cas que aquest no s'hi avingués, l'assegurava per un mes aprés de notificat al Rey, segóns axí, ab aquestes metéxes paraules, ho dóna a enténdre lo Zurita: y jatsía que, per los resultats, crehèm que hi accedí lo nostre Rey, car sémpre axò dexava-l més lliure per obrar en los altres afers, va fer-ho no obstant ab sobrat recel, axicom ho acredita la reiterada instancia a Sicilia per que li trametéssen séns triga les catorze galéres.

Tot allò, a parèr nostre, no éren més que dilacions y entreteniments, méntre que-s forjava un plan més estès, qui tindría per fí açò que-n deyen la pau general, y que nosaltres ne diríem la humiliació dels prínceps qui descendíen d'En Pére *lo Gran* d'Aragó y de la casa de Suavia, car mal pot ésser pau çò que no admet transacció y oblit, y sobrepo-a la força y lo nómbre a tots los drets y reclamacions.

En aquella ocasió l'infant de Castélla don Alfons, al qual ·u proclamar rey lo nostre per contraposar-lo a don Sanxo, · trobava a França, per veure si Felip y los embaxadors de

la Santa Seu lo favorejaven en les llurs pretensions, cosa que no pogué aconseguir, y al metéix témps lo rey castellà Sanxo, qui estava ab aquells convingut, afalagava al nostre En Alfons, demanant-li unes vistes que no arribaren a celebrar-se, per conèxer lo nostre rey los mijans cautelosos y fingits que l'altre usava: emperò abdues gestions acabaven de posar a aquest més y més en recel, per veure de tots costats que atemptaven contra sa tranquilitat.

Aquélls embaxadòrs de l'a Santa Seu, que ja diguérem que fóren escollits per enténdre en açò de la pau y en la part atanyent a les coses del régne de Sicilia, éren los mestres en lo gran afer que s'estava aparellant: estant ja a Roma, féren sabèr als nostres la necessitat de que En Alfons avisas lo seu germà En Jaume que estigués present al fer-se los tractats y concert de la pau, encàrrech que complí en nom del nostre rey En Bernat de Belvis, y entretant, méntre lo nostre sojornà en los dits punts, y sóbre-tót a Valencia, per tractar-hi del afer de Castélla ab don Diego Lòpeç de Haro, anà passant l'estiu, y los legats féren la vía de Mont-peller, per havèr escollit la dita ciutat com a centre ón havíen de concórrer los interessats en la pau. L'un dels primers actes ab què aquests se distingiren fóu ja traydor, car ab tot y havèr previngut dés de Roma que En Alfons visitas En Jaume, de part dels legats y d'En Carles, diguéren llavors al nostre rey que envias los seus embaxadors ans no vinguéssen los de Sicilia, per conèxer, segóns opinió de Zurita, que fóra inconvinent y destorb per la concordia la assistencia dels representants del rey de Sicilia, confiant que millor se concordaríen ab lo rey d'Aragó: de manéra que primer jutjaríen que, obligant-se los embaxadors sicilians per los acorts generals, sería suficient motiu per obrar contra En Jaume, y conexent després que no transigiríen, pensaren ésser més avinent fer víctima lo germà y dexar axí isolat l'altre.

En tal situació, no acabava de resoldre-s En Alfons a enviar los seus embaxadors a Mont-peller, y menys encare havènt rebut a Valencia los del seu germà, qui éren En Gisbert de Castellet y En Bertran de Canelles, los quals li d'

guéren que podía accedir a tot quant li convingués, ab tal de no cedir, per ninguna vía, lo dret del régne de Sicilia, y que no hi havía dificultat en pagar per lo dit régne un cens o tribut.

Pot-ser per trobar un camí segur en los seus duptes, féu En Alfons açò que lo Muntaner esplica, a sabèr, que convocà a córts en Barcelona (en lo monestir de frares Prehicadors) als catalans, per que, ab lo llur acort y deliberació, se tractas de les compostes d'aquesta concordia ab la Esglesia y ab la casa de França; y que en conseqüencia fóren nomenats dótze embaxadors o representants de les metéxes córts, qui fóren dós richs-homens, quatre cavallers, dós lletrats en dret civil, dós ciutadans de Barcelona y uns altres dós per les viles del Principat, per que tractassen çò que fós convinent, donant-se al metéix témps suficient podèr a coranta persónes per que ordenassen los camins que en aquells afers calía proposar y l'orde que convenía seguir; y que los embaxadors fóssen tramesos per tractar ab lo rey Carles y los legats ensémps, romanent entretant lo Rey a Barcelona. D'aquests representants de la voluntat del Rey e del pahis no-n diu lo Muntaner los noms, com ja ho observà lo Zurita, tan solament lo d'En Maymó de Castéll-aulí; emperò aquesta distinció la fa lo Cronista, en primer lloch per referir-se a un antich llibre que pot havèr desaparegut, ón diu que tót s'hi troba per orde, y després per tal com lo dit Maymó fóu «lo qui respongué més varonívolment y millor, com a cavaller, que ningun altre, y si algun bé s'hi percaçà, fóu no més que les paraules que ell digué.»

No sabèm quin grau de certanitat pot tenir la asseverança

(1) Lo Muntaner cita lo *Gesta* que compongué En Galceran de Vilanova. No crehèm que puga ésser aquest lo nom del autor anònim del *Gesta Comitum*, conservat a Ripoll, per éser probable que les relacions d'aquests féts en lo dit e s'escriguéssen ab posterioritat al metéix Muntaner; emperò sí que devèm r que la Crònica o *Gesta Comitum* de Ripoll contingué en algun témps una ipció més o menys circumstanciada de çò que a Tarascó féren per la com- de la pau, descripció que no podèm consultar al present, car, com ja ob- lo Marca, hi manca, precisament en aquest punt, un foli al còdiç, de mané- lo següent correspon ja a un altre regnat.

del Muntaner, y-ns gordarèm bé de refutar-lo con cita persónes y al referir-se a un escrit anterior; emperò lo dupte que ofereix induhiría naturalment lo Zurita a investigar en capta de comprobants, y no-ls degué trobar con se limita éll a dir que, *dóna-li de parèr* (de manéra que no ho dóna tampoch per absolutament segur) que fóren los embaxadors En Huch de Mataplana, bisbe de Çaragoça, En Ramon d'Anglesola, En Berenguer de Puig-vert, En Guillèm Durfort y En Bernat Guillèm de Pinells, qui éra un famós lletrat, los qui, a parèr nostre, serían los delegats per los altres y veritables tractats, lo nom dels quals donaría en la concordia. Observa lo Zurita que ab aquests no hi concorreguéren los embaxadors de Sicilia, los quals ni tan solament se vegéren ab los legats, y per tant disculpa a En Alfons en contestació a un autor sicilià qui l'acusa d'havèr obrat ab astucia per que la pau que procurava lo rey de Sicilia no destorbas la que ell esperava, inculpació infundada per quant de totes les manéres havía d'exirne perjudicat lo nostre rey, lo qui passava per tót, contra son desig y voluntat, sols obligat per lo pès de les circumstancies, y certes, per altre part, de qual-se-vulla cosa que-s tractas calía que fós en resultat perjudicial a Sicilia, y de que son germà En Jaume, favorejat per los seus sotsmesos, no amollaría may per may la presa que tractaven d'arrabaçar-li. Hi haja que-s valgués de quant fins ací s'és referit, no hi ha pas dupte que, més o menys tart, comparegué En Alfons personalment a Tarascó, tal vegada en la ocasió precisa de sóts-signar, cosa que-s verificà a la primería del mes de Febrer del any de Incarnació 1290 (y no 1291, com diu lo Zurita, trobant-s'hi los embaxadors del rey de França.

Per les condicions ab les quals s'establí aquell tractat podrà deduhir lo lector lo política dels interessats en la pau y l'esperit qui-ls movía al procurar-la, axicom també l'isolament en què-s degué trobar lo rey d'Aragó, con a aquell s'avingués separant-se dels seus constants propòsits y de tradició de familia. Primerament devía En Alfons deman perdó al Papa, jurant-li que fóra obedient al seus comar ments, y per açò lo Papa y lo rey de França li assegurav

de no fer-li guerra y de no permetre que ningú li-n fés: revocaría Nicolau la donació injusta d'aquests reyalmes féta per lo papa Martí, emperò En Alfons y successors havíen de pagar lo cens promès a la Esglesia per En Pére *lo Catòlich*, y tots los endarreriatges fins en aquella hora: lo rey de Mallorques,—víctima d'aquelles componendes, car regonexía la seua rebelió contra En Pére, entant que censuraven los actes d'aquest com a injusts—romandría obligat y subgécte al directe senyoríu dels reys d'Aragó, emperò ab condició de provehir En Alfons al fill primogènit d'En Jaume, per al seu estat, de la suma que bé li paregués: manaría lo nostre Rey a tots los catalans y aragonesos qui estaven a Sicilia que dexassen lo servey d'En Jaume y se-n tornassen ací sóts pena de perdre los béns, y procuraría y tractaría que aquest y sa mare Na Constança no retinguéssen la illa de Sicilia contra voluntat de la Esglesia (1): aniría personalment, en la primera diada de Nadal, davant lo Papa, en favor de la Esglesia, ab dós-cents de cavall y cinch mil homens de peu, per gonyarla indulgencia del sobirà Pontífech y percaçar remisió de totes les sobres y danys comesos per lo rey son pare y per éll, ab ocasió de la guerra de Sicilia, en ofensa de la Esglesia; noresmenys d'aquest viatge a Roma, n'empendría un altre, vers lo mes de Juny següent, a Ultramar, anant a la conquesta de Terra-Santa, per honra y servey de la Esglesia, y a messions d'élla: en tornant de Roma, confórme allà ho hagués jurat en mans del Papa, eczigiría resoltament de la seua mare y del germà que abandonassen la Sicilia, y, en cas

(1) No més que tres butlles hi hà en lo Reyal Arxiu, provinents del papa Nicolau, emperò ninguna d'élles referent als afers d'aquells témps interesseres a Aragó. Encare que l'obgécte de quiscun d'aquests tres documents sía secundari, val la pena de mencionar-los, per referir-se precisament a Sicilia, y endemés per anar endreçats, nó a En Jaume (pot-ser aposta), sinó a la reyna Constança y per suplicar favors. En lo primer demana Nicolau a Na Constança, *reyna d'Ara-ó*, que intercedesca ab lo seu fill En Jaume per que dó libertat a un mariner que ıvía apresonat En Lluria; en lo segón, recomana a Na Constança, *vidua del rey n Pére d'Aragó*, un familiar de la Santa Seu per que puga estraure queviures Sicilia per lo forniment del poble romà; y en lo tercer, amonesta a la *reyna* Constança a donar consell y ajuda a uns religiosos Menors que trametía Sa ntedat per capturar un heretge y menar-lo-se-n près.

de no accedir-hi, deuría obligar-los-hi ab les armes y estol que aparellas per anar a Terra-Santa, tractant-los com a enemichs, fins a reduhir-los a la obediencia: tan prést com lo Papa envias a aquests reyalmes un legat per llevar l'entredit y donar la absolució general, posaría En Alfons en libertat y posaría en mans del rey Carles los seus fills y endemés ostatges qui éren en podèr séu: y finalment faría pau o quant menys tréva ab lo rey de Castélla, y veuría-s ab lo rey Carles, tantost assentada la pau, per confermar-la de nou y separadament.

Los eféctes d'aquesta concordia, la aprovació de la qual per En Alfons esbrinarèm bén prompte, haguéren d'ésser terribles en lo cor dels representants de Sicilia, los quals, séns ésser sicilians y sí ans bé catalans residents a Sicilia al servey de la dinastía fundada per lo gran En Pére, a la defensió del qual escamparen de grat la llur sanch, se meravellaren fins a tal punt, que arribaren a parlar ab desconcert del rey d'Aragó, llur senyor natural e immediat successor d'aquell Rey la memoria del qual tant celebraven. Per espressar ab més vivor la escena que oferí la primera assentada del Rey ab los embaxadors sicilians, al tornar de Tarascó, traslladarèm les metéxes paraules que usa lo Zurita referint-se al un d'élls, ja conegut dels nostres llegidors per los càrrechs que li han vist exercir dés de témps sóbre diferents afers de interès per l'Aragó y la Sicilia: «En Bertran de Canelles, diu l'Annalista, l'un dels embaxadors del rey de Sicilia, reprenía lo Rey d'aquesta pau, que deya ésser molt vergonyós e infamant, per havèr-ne esclos la reyna mare séua, y los seus germans, tan inhumanament, y que per lliurar-se a sí-metéix y los seus reyalmes los dexava a la carnicería, confederant-se ab los seus enemichs. ¿Ab quín coratge navegaría la vía de Sicilia y entraría en aquell reyalme a donar entenent a la Reyna, mare séua, y als seus germans que desempatxassen la terra, per fer-la a mans del tirà? car axò sol bastaría a provocar los sicilians que li procurassen la mort y tota la ofensa y afront que poguéssen. Si éra veritat que lo rey En Jaume germà séu, en cas que mo-

ris séns fills, havía de succehir en los seus reyalmes y senyoríus, segóns lo Rey son pare ho dexà ordenat en sa darrera voluntat, ¿còm podía ell privar los seus naturals que no anassen a servir lo qui éra lledesme successor d'aquests reyalmes? ¿en què s'amostrava que-ls trencava llurs lleys y furs, y no-ls millorava, com n'éra tingut, per çò com éra notori que podíen anar a servir aquell que volguéssen, séns licencia del rey d'Aragó. Tras aquestes paraules digué, que essent lo rey de Sicilia son senyor natural, aprés del rey d'Aragó, no tembría per ninguna causa d'anar-lo servir contra tot-hom del món, y que ja may Déu no volgués que per ninguna vía, ni vanes temences que l'escometessen, jaquis tan justa guerra y seguís tan deshonesta pau. Y ab aquest plany, y ab molt gran despit, s'acomiadaren los embaxadors del rey de Sicilia.»

Proféta paregué al proferir aytals planys En Bertran de Canelles, car al parlar de la possibilitat de successió en aqueixs reyalmes per part del rey En Jaume, ab tót y estar proper lo jóve En Alfons a verificar lo seu casament ab la filla del rey d'Anglaterra, no podía imaginar que dins molt curt termini se presentaría aquesta ocasió, y encare menys podía preveure, axí éll com tots los sicilians que la humiliació que comportava llavors En Alfons per pura necessitat, la ofería voluntariament més tart lo rey En Jaume, y fóra aquest agreujat rey de Sicilia lo qui abandonaría son régne a la Esglesia, lluytaría ab los seus germans, transigiría ab los seus enemichs y adhuc faría causa comuna ab élls, en deshonor del seu propri nom y del clar llinatge del qual devallava.

Les condicions de la pau de Tarascó les anà complint, en quant ho permeté lo témps de vida que li restava, lo nostre En Alfons: va trametre a Roma d'embaxadors lo bisbe
e Çaragoça y En Berenguer de Puig-vert, canciller, y preost de Solsona, per complir ab lo Papa: per veure-s ab don
nxo de Castélla nomenà a En Guillèm de Castéllví y En
ernat de Segalar, jatsía fóu de poch profit aytal embaxada,
r les acostumades ambigüitats del rey castellà, qui no

veya ab bons ulls la pau establerta entre Aragó y França; y tot esperant a Figueres per verificar la assentada ab Carles, qui s'entretenía a Gènova per altres afers del seu interès, arribaren a la seua presencia uns enviats a aytal obgécte, lo prior de Sant Gil, En Mateu d'Adrià, tresorer d'En Carles, y En Berenguer Gaucelin, los quals, d'acort ab En Alfons, assenyalaren lo díe y lo lloch ón aquell notable acte, repetit ja per tercera vegada, si bé ja may ab la intenció d'are, éra celebrador. Lo díe 7 d'Abril (y aci bé podèm comptar ja l'any 1291, per ésser començat en lo Març anterior), a hora de tercia, comparegueren, donchs, los reys al puig que hi hà davant la Junquera, nomenat lo Puig de l'Atalaya, entre Paniçars y lo Portus, que aquell éra lo lloch convingut, venintse-n ensémps ab lo rey Carles lo rey de Mallorques, En Jaume, per los quals havía donat abans En Alfons guiatge, acompanyats los uns y l'altre de llur competent seguici.

S'és de parèr que, a major seguretat del acte, se previngué que «anassen ab Carles dótze cavallers a cavall, no més que ab espases, séns altres armes, y ab éll ne vinguéssen altres sis qui fóssen prelats o persónes eclesiàstiques y de lletres, y per la metéxa hora lo rey d'Aragó estigués al metéix lloch ab altres tants, y que deu cavallers de part del rey de Aragó y altres deu per la del rey Carles trascassen pbr los cimals de la montanya, per descobrir que no hi hagués o concorregués més gent; de tal manéra que los del rey Carles ovirassen los llochs y passos qui estan part deçà los munts, envers lo castéll de Monroch (Mont-roig?), y los del rey d'Aragó de la altra, contra la fortalesa y castéll de Bella-guarda, donant orde que ningunes gents del rey d'Aragó passassen del castéll de Monroch en avant vers la Junquéra, ni gents franceses no passassen de Bella-guarda».

Ignoram los noms dels cavallers qui acompanyaren En Carles, calculant no més que entre los personatges de la cc mitiva més íntima hi hauría los tramesos que éll devançà car lo Zurita, del qual havèm traslladat la anterior relació diu que los cavallers del rey d'Aragó juraren aquesta segu retat preventiva en mans del prior de Sant-Gil, y éren E

Ramon Roger comte de Pallars, En Berenguer de Puig-vert, En Jaçbert vescomte de Castéll-nou, En Jofre de Rocabertí, En Ramon y En Galceran d'Anglesola, En Pére de Queralt, En Arnau de Corsaví, En Berenguer de Cardona, En Galceran de Castellà, En Llóp de Gurrea, En Joan Çapata, justicia d'Aragó, En Guillèm Durfort, En Berenguer de Cabrera, En Galceran de Miralles y En Arnau de Cabrera. Per aquest nómbre, qui passa dels dótze, podrà deduhir lo lector los qui, per llur caràcter de lletrats o jurisconsults, formaríen l'agregat més acostat a En Alfons, entre los quals s'hi comptaríen també l'arquebisbe de Tarragona En Ramon Coll, lo bisbe de Çaragoça En Berenguer de Puig-vert, paborde de Solsona y altres prelats y persones eclesiàstiques, car sabut és que, a major seguretat, com si no fóssen prou los anteriors, ¡tanta éra la mala fè y la desconfiança dels potentats d'aquells témps! juraren aquests que no sabíen ni entenien que hi hagués en allò frau o engany algun.

Compliren lo llur encàrrech los dós reys, Carles y Alfons, ratificant la pau y concordia establerta a Tarascó: mas, encare que, per causa del rey de Mallorques, s'assentaren de primer tréves per quinze díes, a comptar dés de les assentades, al iniciar lo negoci d'aquest per pendre algun acort, respongué En Alfons que no volía cosa alguna resoldre séns consentiment y determinació de les córts generals, encertada fuyta del nostre rey per gonyar témps, y que prova, çà com llà, que solament accedía a allò de que per ningun estil no podía lliurar-se. Com a eféote d'aquesta ratificació y entrevista tocà bentost En Alfons un avantatge ben fútil, y que-l podía lo nostre rey menyspresar a veure-s favorejat per la estela qui guià lo seu heroych pare, y fóu que, en tornant de Nàpols a França lo rey Carles, maridà la seua filla Climencia ab Carles de Valois, a la qual donà (com a dot de la excelsa nuvia) lo comtat d'Anjou, ab lo pacte de que havía de renunciar lo dret y títol ab què s'energullía lo rey d'Aragó, cedint-lo a En Alfons, y anulant per consegüent y per sémpre més la voluntariosa sortida del papa Martí.

Aprés de tot quant acabam de referir, si remembram los

féts d'En Pére *lo Gran*, la criança que rebéren los seus fills, en la qual éra lo cabdal exemplar lo metéix pare, e hi agregam la constancia ab qué mantinguéren axí En Alfons com En Jaume, la idea política que tanta anomenada donà a la llur dinastía, no sabrèm estar-nos de preguntar: ¿quína pogué ésser la causa qui induhí al primogènit, lo rey d'Aragó, a obrar d'una manéra contraria a la que practicat havíen fins a-les-hores? Lo bonayre, la generositat y franquesa que atribuexen a En Alfons alguns historiadors no pogué ésser ja may lo mòvil de tant humiliant y perjudicial condescendencia, car les metéxes qualitats, sóbre-tót la bonhomía, qui és germana de la sensibilitat, no permetíen que tant aymant fill, tan examorós germà aprovas la dissort y deshonor de la mare qui li havía donat la vida, y del germà qui, dés la més tendra infantesa, havía ab éll compartit totes les penes y tots los goigs que la seua familia havía percaçats; y per altra part, exemples hi hà de sobres per provar que sa generositat no éra portada a tal estrém que arribas a damnificar la propria dignitat, segóns que-n podíen donar compte los altius richs-homens y unionistes en les llurs eczigencies, son oncle lo rey de Mallorques, com aytambé l'almoxarif de Menorca y los metéixs tractants e interessats en la pau general, poch abans d'empijorarse la situació en què-l tenía sebollit la diplomacia forastera. Per aquesta darrera rahó tampoch no podèm creure que obras En Alfons per efecte de fluxedat o dominat per una pahor cerval, qui n'hagués fét una escepció dels de sa raça , sóbre-tót havènt-li Dèu conservat la rahó per pensar que los homens constituits en tan alta dignitat com ell representava; que los reys, imatgens de Déu en la terra, deuen en llurs obres imitar aquest metéix Déu: dexar-se matar abans que consentir la infamia y l'afront del llur propri nom y dels llurs fills, que com a tals deuen considerar los llurs sotsmesos.

Per ventura lo llegidor, convençut d'aquestes cogi cions, ne tira are avant una altra de molt natural, y diu e tre sí metéix: ¡quí sap si lo pobre rey En Alfons, en los d rers moments de ses majors estretors, arribà a obrar con

boig, aprovant maquinalment ab la mà açò que instinctivament rebujava lo seu noble cor! No; no obrà com a boig, ni tan solament com a desesperat, al signar la seua propria deshonra, car per més desesperat que hagué de veure-s dés lo nou perfidiejament del papa Nicolau y dels seus colegues per enllestir la pau en profit llur, la desesperació l'induhí sols a un ocult sobirà pensament, que degué més avant posar per obra, y axí, lluny d'ésser bogería la deshonrosa condescendencia d'En Alfons, éra ans bé saviesa, per no tenir sinó la aparença de la seguretat y de la convicció del condescendent, lo qui sabía que més o menys tart tombaría tota la cosa, declarant tantost a la faç del món que tan solament sa voluntat esclavitzada, lo perill general per los seus reyalmes, y la necessitat de obrar traydorament contra traydors, lo pogué induhir a semblant humiliació, mas ja may la seua propria honra y dignitat. Freqüent y més o menys vulgar és en les diferents llengues d'Espanya una espressió que hom aplica a significar lo darrer recórs de la desesperació: «donar-se al turch o al *moro*», solen dir d'aquell qui ho ha provat ja tót y no té més arbitri que donar-se baldament sía al més odiat enemich de sa patria y de sa fè, lo qual no dexarà de tenir segurament lo seu origen històrich; y en altres ocasions anàlegues, d'èpoques molt més acostades, parlant de Catalunya, hi ha hagut servils llagoters del vencedor, qui han arribat a assegurar si los catalans en llurs estretors y estrémes havíen arribat a implorar la favor del gran turch o dels maures africans. Donques açò, que en altres ocasions no passa de calumnia, fóu tal vegada la cosa que atemptà en aquella època lo nostre enfastijat monarca: sóts lo pretést d'un tractat de comerç, arribà a confederar-se a la avançada ab aquell que menys podíen imaginar los seus contraris, y, a tirar-se avant, pot-ser les armes turques, en comptes d'arraconar-se a Orient, haguéren-se esteses, molts anys abans lo llur aujol y poderiu, per les costes de la Mediterrania, en gréu detriment de les nacions cristianes.

Data aquesta resolució oculta d'En Alfons d'un any abans, d'ençà que deliberadament havíen-li fét assabèr les

inadmisibles e inesperades eczigencies del Papa y altres esplotadors de la pau: llavors, depositant sa confiança en tres personatges ilustres, que apar que fóren En Berenguer d'Entença, En Ramon Alemany, ciutadà de Barcelona, y lo métge judaych Daviu-ben-Hasdai, qui segurament faría de truximan, los trameté a Orient a signar un tractat, que éra quelcom més que comercial, ab Kelaun, soldà d'Egipte, senyor (com ell se deya) d'Orient y d'Occident, y príncep de tots los musulmans.

L'Amari, amparant-se en los estractes sóbre les Crohades féts per En Reinaud, diu que aquest príncep apagava ja ab lo peu la darrera espurna d'aquelles a Acre, que ab éll havíen fét tractats de comerç los rústechs senyors *(signorotti)* de Terra-Santa, lo rey d'Armenia, l'emperador de Constantinoble y alguns Estats italians, sóbre-tót la república de Gènova, y que en favor séua s'éren signades diverses sotsmissions al vencedor de part dels Templers, dels comtes de Trípoli, dels prínceps de Tir y de la ciutat d'Acre; emperò que ningun, llevat del emperador Frederich, no havía arribat a fer lliga estreta y duradora ab lo soldà d'Egipte com la casa d'Aragó, essent aquesta vegada una veritable lliga ofensiva. Es interesser recordar que en aquesta època, vençut per lo metéix soldà, vingué d'Acre lo senescal de Burdeu, representant-hi En Eduart d'Anglaterra, lo mijancer en l'afer de la pau, íntimament relacionat ab En Alfons d'Aragó, qui devía ésser gendre séu, y que, a súplica o proposta del dit representant anglès, entenguéren en lo socórs marítim que lo rey En Jaume de Sicilia havía de trametre a Terra-Santa contra lo referit soldà, qui s'éra ja aliat o anava a aliar-se ab En Alfons, precisament contra los enemichs y cobejosos de la illa de Sicilia, a la possessió de la qual éren esdevinguts tots los mals que llavors comportaven.

Prescindint nosaltres de la part comercial del dit tractat n'hi haurà prou ab que-n traslladèm dos o tres articles pe compendre certament la intenció que duya En Alfons a aliar-se ab Kelaun: «IV. Lo rey d'Aragó y los seus german seran amichs dels amichs del soldà Malec-Mansur y dels rey

fills séus, y enemichs dels seus enemichs, prínceps franchs o d'altres nacions. Si lo Papa de Roma o algun príncep franch, coronat o no coronat, gran o petit, genovesos, venecians, entre los quals s'hi compten indistinctament franchs y bizantins, o les cases religioses, a sabèr, les dels Templers o dels Hospitalers o quals-se-volgués altres pobles cristians se moguéssen en damnatge del soldà per fer-li guerra o enujar-lo, deurà lo rey d'Aragó empatxar-los-ho y contrarrestar-los; y éll y los seus germans armaràn les llurs galéres y naus per acometre la terra del provocador, de manéra que aquest, obligat a defendre-s, no puga ofendre les terres, ports, platges y places, ja nomenats o no nomenats, de la frontera del soldà. A major abundor combatran lo provocador per terra y per mar ab llurs galéres, flotes, cavallers, homens d'armes y pehons.—V. Si lo Papa de Roma, los reys franchs, bizantins, tartres o altres demanassen al rey d'Aragó o als seus germans, o bé als pahissos que estan sóts lo llur domini, algun reforç o ajuda d'homens d'armes, fantassins, diner, naus, galéres o armes, lo dit Rey no-ls ho concedirà ja may ni en públich ni d'amagat, ni prestarà ajuda o favor a ningun dels sobre-dits. Axí donchs, tan bell punt com arribas a noticia séua que algun d'aquests s'aparellas per dur la guerra contra lo soldà o fer-li dany, lo rey d'Aragó, com més prompte possible y ans que no-s moguen los provocadors, ne donarà avís al soldà, indicant-li a quins punts s'encamina la empresa, y séns amagar-li res absolutament a aytal obgécte.—XIX. Aquesta amigança y bona voluntat, segóns los capítols abans espressats, tindrà efécte entre les dues parts *contrahents* constantment y séns interrupció alguna; y los pactes y basés del present tractat seran observats del tót fermament, axicom si abdós imperis vinguéssen a fer-ne ún y no formassen sinó un sol Estat: ni encare açò se mudarà per mort d'algun dels personatges contrahents, ni per desbostament de príncep y substitució d'un altre; durant axí aytals estipulacions perdurablement inseguint los díes, los mesos y los anys.» (1)

(1) M. de Sacy havía ja publicat la traducció d'aquest tractat y una altra de nova que-n devèm al senyor Amari, ab varias notas y observacions molt útils.

En lo contingut dels capítols sus-are esposats, s'hi trasparenta certament la possibilitat que veya En Alfons d'ésser desbost per los seus enemichs, y séns dupte substituit per En Carles de Valois o per un altre príncep. Al parlar en nom propri e dels seus germans acredita que la rahó d'establir aquell tractat éra la metéxa qui ajustava los interessos dels dos reys germans y que-ls feya considerar com a perill comú qual-se-vol malastre respectiu de quiscun dels dós: per què és injust culpar En Alfons d'ambiciós, ni podèm admetre çò que suposa l'Amari de que desijava fer de la Sicilia un feu d'Aragó, y l'orde ab què estan posades en los capítols transcrits les potencies occidentals, *lo papa, algun príncep coronat o no coronat, gran o petit*,—que és com si digués Nicolau, Felip y Carles de Valois,—precisament los més cabdals enemichs nostres, significa, a parèr nostre, que solament per causa de aquests féu-se lo tractat, y per consegüent, encare que no s'hi diga que sía tingut lo soldà de favorir En Alfons con tals enemichs l'acometessen, cosa que s' espressaría en un altre tractat o contra-tractat secrét, és de creure que al arribar aquest cas, al posar-se En Alfons en pugna oberta contra les nacions qui cuydaven humiliar-lo, enemigues declarades del

En parlant de la data, que és dimars a 13 del mes de Rebí, segón del any 689 de la Hègira, corresponent al 7 romanent d'Abril del any de la Nativitat del Senyor 1289, ab suma erudició declara que lo nom del mes llatí y lo díe de la setmana estan puntuals, mas no lo del díe y del any, cosa que atribueix a error del copista, qui posà 1289 en comptes de 1290, o al mou de comptar dels Aragonesos, posat que havènt començat al Janer lo 689 de la Hègira, entrava en l'any 1289, segóns lo compte d'aquells, qui no renovaven l'any fins al 25 de Març. Ni som prou erudit, ni possehim los coneximents necessaris sóbre llengues orientals per contestar al senyor Amari en aquest punt. No obstant, crehèm que, segóns lo compte que ell ne diu aragonès (y que més propriament és català), per rahó d'ésser lo mes de Abril posterior al Març, caldría que fós l'any 90 y no lo 89: per tant nos apar que l'escrivent no s'errà, car no essent los anys de Nativitat per un catalâ com se comptaven a Sicilia, sóts lo qual sisténa correspondría certament lo 1290, lo representant d'En Alfons, al reduhir la data, comptaría aquest any, segóns los de la seua terra, com de Incarnació, rebaxant després 9 mesos per fer-lo de Nati tat, resultant axí ésser lo 1289 d'aquest compte, que és lo consignat en lo tract y no lo de Incarnació, que éra la usada entre catalans. La nostra congectu semblarà atrevida, emperò d'altra fórma no sabèm còm conciliar les dues tes, aràbiga y llatina, que no podèm creure equivocades per un *escrivent* dip màtich.

soldà, aquest correría en defensa del seu aliat, ja que abdós Estats veníen a ésser considerats com ún tót sol, séns que pugam calcular nosaltres la reexida que tingués tan complicada y terrible empresa.

Nos apar que basten, donchs, aquestes consideracions per justificar En Alfons de totes les inculpacions que li hagen pogut fer per lo caràcter que demostrà en lo darrer any de sa vida, durant lo qual accedí a les més humiliants eczigencies dels seus contraris. Fermaren aquest tractat los embaxadors tramesos per lo Rey, y com-se-vulla que posteriorment havíen-lo de confermar aquest y los seus germans, ignoram si llurs signatures s'hi arribaren a posar o no, car ben segur esperaría En Alfons ocasió oportuna per fer-ho, segóns lo jahent que prenguéssen los afers o tantost com fós hora de foragitar de la Sicilia la seua mare y germans, empèrò fóu en aquest entremig con sobrevingué la inesperada mort del nostre Rey; si bé devèm recordar que en un altre tractat fét posteriorment entre lo fill de Kelaun y En Jaume, ja rey d'Aragó (únich tractat que conexíem y que podrà lo llegidor veure en la colecció del Capmany), se fa referencia al establert per En Alfons, donant-lo com a vigent. En lo Zurita y altres autors s'hi recompta que al respondre En Alfons als planys del embaxador Canelles, li digué que «en acabat de çò que a éll tocava, demanaríen élls çò que volguéssen, car éll sabía que lo seu germà lo rey de Sicilia éra axí amat, que a sa demanda no-s tancaría la porta,» lo qual esplicaría molt poch referent a les intencions d'En Alfons o als mòvils qui l'esperonaren a accedir, si los dits autors no hi afegissen que allò «fóu acceptat per lo rey d'Aragó, per les causes ab què després enviaren-se a escusar ab lo Rey germà seu», (1) y açò, per més que ho ignorèm, prova que no hi havía desconfiança entre los dos germans, o, ans bé, que

(1) Lo metéix autor al qual principalment aludim, diu en lo capítol ón parla de la mort del Rey, que «per aquest témps trameté lo rey d'Aragó fra Guillèm, abat de Poblet, al régne de Sicilia, per que informas a la reyna sa mare y al rey En Jaume de les causes que tingué per fermar la pau y concordia ab la Esglesia y ab los prínceps ab los quals estava en guerra.»

obrava En Alfons contra sa voluntat, tot esperant ocasió oportuna pot-ser per desfer quant s'éra fét.

Prova que En Alfons se prevenía ab témps un altre tractat fét ab una de les nacions que assenyala en lo séu lo soldà com a pertorbadors de sa tranquilitat, ab los genovesos. Lo nostre rey lo sóts-signà, estant a Figueres y en presencia del embaxador d'aquella república En Francesch Camilla, lo díe 3 de les calendes de Febrer del 1290, y si bé és purament comercial, són ambigües les obligacions que mútuament s'imposen les dues potencies firmants, car s'espréssa que ab aquell tractat se renoven tots los anteriors féts ab Gènova per los reys d'Aragó y per los antichs comtes de Barcelona, enfora d'açò que ja no tenía rahó d'ésser, axicom éra la promesa especial d'ajudar per tal o qual conquésta que-s verificà ja en témps passat (1). Si ab aquesta aliança no conseguía En Alfons tenir obertament a favor séua los genovesos, atenyía quant menys, méntre que-ls complis lo tractat, cosa que no li fóra difícil, que no l'ofenguéssen ajudant los seus enemichs a un moment donat, o, en altres térmens, aconseguía ans bé complicar, si arribava lo cas de volèr apoderar-se novament los francesos dels Estats d'Aragó; car, amostrant-se neutral o indecisa Gènova, menaçant lo soldà, protestant y defenent-se la Sicilia, tolerant l'anglès, qui no podía comportar l'engrandiment de la França, y qui sap si abandonant En Alfons en ocasió oportuna los infants castellans y gonyant-se per tant la benevolença de Sanxo de Castélla, qui éra enemich de la pau d'Aragó ab França, de segur que la complicació haguéra estat immensa, y a sabèr lo nostre Rey obrar en sa terra ab l'orde y energía de què li-n donà exemple son heroych pare, podía fer-se que-s complis açò que pronosticava lo Dant en los seus versos al deplorar la prompta mort d'En Alfons d'Aragó (2). Interim no sonava la hora de complir-se ta-

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, pergamí 402 d'En Alfons II.

(2) *E se re dopo lui fosse rimaso*
lo giovinello che retro a lui siede,
ben andava il valor di vaso in vaso.
(*Purg.*, VII.)

grans féts, lo tractat comercial ab Gènova estava vigent, y si Catalunya éra, com és estada sémpre, gran mercat y empori d'arts e industria, ningú no podía privar a aquells mercaders o trafiquejants que vinguéssen a les nostres terres a provehir-se d'armes o d'açò que-s fós per fer lo llur negoci, devent a açò solament reduhir-se y no a manifésta obra, ab deliberat propòsit, del Rey, tot quant diu l'Amari al assentar que d'aquesta pau no-n recollí En Alfons gran cosa, per havèr proporcionat municions navals a aquella república per armar sexanta galéres, a sou del rey Carles, per anar contra Sicilia, noticia que no prova ab ningun document, y tot lo més fiant-se per ventura en la dita d'algun escriptor les opinions y noves del qual no sémpre accepta.

Certament que si En Alfons no tingués esperança en los propòsits que servava recòndits, no estiguéra tan reposat, ni miraría com a complement o pot-ser principi de la felicitat que tant necessitava sa combatuda joventut, lo proper casament ab Na Lionor, filla del rey d'Anglaterra, car, segóns refereix lo Zurita, aparellaven per aytal causa a Barcelona grans alegroys y féstes, y lo Rey se començà d'exercitar en justes y bórns y jochs de canyes, no essent açò sinó continuació del costum iniciat per lo metéix Alfons a Olaron, lo primer colp que tractà ab Eduart d'aquest casament, de la qual època diu-ne altretant lo cronista Muntaner, circumstanciant la fésta que llavors féren ab tal motiu en la córt del

Lo senyor Amari, per atindre-s pot-ser a la interpretació de Costa o de G. B., qui annotá la *Biblioteca del viaggiatore,* aplica aquests versos al infant En Pére, qui és lo més jove dels quatre fills d'En Pére *lo Gran.* Bianchi entén que lo Dant se refereix no més que a En Alfons; emperò prescindint de la autoritat d'aquest distingit comentador, lo propri criteri nos bastaría, posat que no-s parla del *più giovane,* sinó sol del *giovinetto,* com éra En Alfons con morí, y que a ésser romas aprés de son pare, *se re dopo lui fosse rimaso,* çò és, si hagués ...tinuat regnant, pot-ser donas compliment a la obra del pare. ¿Què té que ...ure lo darrer infant de la familia, qui en res no s'és distingit com a home pú...ich, qui és simple executor dels comanaments dels seus germans, y qui, per ...ribar a cenyir coróna a Sicilia o ací, calía que esperas la mort d'aquests tres ...i-l precehíen? ¿Podía lo Dant pronosticar çò que podría ésser En Pére, en suc...int al seu pare, séns havèr tingut témps lo dit infant d'acreditar ses qualitats ...vida?

anglès, y desprès, en la època de que tractam, a Barcelona. Emperò en mig de tal satisfacció, aprés que En Alfons havía ja tramès, dés la primería de Maig, En Berenguer de Belvis, sagristà de Vich; En Joan Çapata, justicia d'Aragó, y En Guillèm Durfort, per cobrar del rey d'Anglaterra lo diner que li havía promès en dot, y con als 20 del metéix mes éra partit En Ramon Fólch, vescomte de Cardona, ab molt gran cavallería, per acompanyar la reyna dés la ratlla de Gasconya, se sentí acomès lo jove rey d'una cruel malaltía qui, encare no en tres díes, féu-lo baxar al sepulcre, en la flor dels seus anys.

Lo qui-s recordarà la situació del rey En Pére, sa inesperada mort per una lléu causa, la coincidencia de morir en lo metéix any los seus cabdals enemichs, promovedors de la desunió general de les nacions cristianes, y regonega en aquell fét los designis inescrutables de la Providencia, no podrà menys de descobrir-los també en la mort soptada del fill, qui sap si per estalviar ab élla nous escàndels a la humanitat. Axí ho sentim y és probable que no-ns enganyèm.

La malaltía que, recompten los autors, acometé a En Alfons fóu la glànola qui li isqué *al raygal de la cuxa*, diu lo Muntaner. Encare que del témps que are-ns ocupa ninguna nova no tingam engrunada de pestes, bé-ns ne sobren d'anys molt immediats, de la primería del XIV.^{èn} segle, en què-s desenrotllà la que a Castélla ne deyen *landre* y en altres terres, y especialment a Catalunya, *la glànola*, de la qual ne morí en 1349 o 50 lo rey Alfons XI de Castélla. Com que éra un contagi portat de Llevant per les Crohades, no té res d'estrany que, gayre-bé abans del seu major escampament a Occident, produhis alguns cassos isolats, deguts séns dupte al continuat fregadiç d'embaxadors y altres tramesos, en aquella ocasió, ab la gent oriental; y de consegüent és molt possible que lo nostre Alfons, atesa la curta durada de sa malaltía, fós víctima d'una glànola especial, mas de la peste coneguda ja per aquest nom, que s'iniciava sémpre per una glànola a una conjunctura. Parlant Sprengel, en sa *Historia de la Medicina*, d'aquesta malaltía en la propinca època de

son descapdellament, esplica que començava per un a febre violent, a la qual seguía deliri, estupor e insensibilitat, séns que servassen tóts-témps lo metéix orde semblant senyals; que la llenga y lo paladar se presentaven deprés negres y com si fóssen cremats, y que l'alè despedía una fetor insoportable; que mólts dels malalts teníen una *peripneumonia* violent (inflamació de la frexura y de la pleura), acompanyada d'hemorragies promptes y mortals, manifestant-se ordinariament la gangrena per unes taques negres qui exíen per tot lo còs; que hi havía cassos en que los malalts no arribaven a estar-ho, car moríen lo primer díe, de sópte, y adhuc passejant-se, en mig del carrer; y finalment, que la gorició depenjava o d'una casualitat difícil d'endevinar, o del tóm que prenía lo mal per sí metéix, axicom la hora que sobreveníen postermes esteriors, en lo qual cas la vida no corría ja ningun perill.

Cas més o menys primerench y més o menys fulminant, emperò de la pesta de la glànola sería, donchs, lo qui portà al sepulcre lo jóve Rey, lo qui, ab tót y la virulencia del mal, apar que tingué témps per otorgar dos codicils, ón ratificava lo testament que havía ordenat, segóns apar, a 6 dels ídus de Març del 1287 (1).

Malgrat la certanitat que tenim d'aquestes noves, ninguna relació puntual no podèm fer del contingut del testament, sóbre-tót en quant toca a la part més interessant per nosaltres, a la successió y nomenament d'hereu immediat, car los codicils se reduhexen a déxes y encàrrechs especials y lo testament citat en alguna cronología moderna és sols un trasllat d'algunes clàusules del metéix referents a mortuori e sepultura, trét en 1288, emperò nó lo testament complert, y omeses en ell les qui tracten del hereu y successió. Con lo Zurita

(1) En los codicils, al referir-se al testament, s'hi llig que fóu otorgat a 6 -s ídus de Març, y en lo trasllat de les clàusules que-s prenguéren per lo veri- le testament, diu que a 5 dels ídus del propri mes, dates qui corresponen al 10 1 de Març, y no al 2 com algun autor assegura. Lo darrer document que citam -tava en la ressenya antiga del *Arxiu de la Coróna d'Aragó* lo nómbre 290 un dels seus armaris, y actualment lo 193 dels pergamins d'En Alfons, còm en los codicils, sóts lo metéix sistéma, lo 443.

escrigué los seus Annals, eczistiría aquest important document en lo Reyal-Arxiu, y allà o en un altre dipòsit tindría ocasió de veure-l, posat que dóna noticia de la clàusula principal, esplicant la successió disposta per lo testamentari en los següents termens: «Dexà en son testament hereu, en los seus reyalmes y senyoríus, en lo régne de Mallorques y comtat del Rosselló, y en los Estats que lo rey de Mallorques tenía en feu, al rey de Sicilia son germà; ab tal condició, que dexas lo régne de Sicilia y les altres illes adjacents y les terres subgéctes a aquella coróna, al infant En Fadrich, germà séu. Y en cas que lo rey En Jaume elegis abans succehir en lo régne de Sicilia, que no ésser lo seu hereu, o no vingués a aquests reyalmes, hi instituesca per hereu l'infant En Fadrich: y si-s moris, nomenava en lloch séu son germà l'infant En Pére. Y dexava de tal manéra ordenat açò tocant a la successió del seus reyalmes d'Aragó y Sicilia, que declarava que si lo rey En Jaume moris rey d'Aragó, séns dexar fills, succehis en aquests reyalmes l'infant En Fadrich, y en lo de Sicilia l'infant En Pére, al qual també substituesca en la successió de la Coróna d'Aragó. Disposava que si per aventura, per rahó de la guerra y ocupació del régne de Sicilia, lo rey En Jaume y l'infant En Fadrich no poguéssen ni deguéssen succehir en son lloch, en aquests reyalmes o per altra causa, en tal cas fós lo seu hereu universal l'infant En Pére.»

Per aquestes clàusules—de la puntualitat de les quals no responèm méntre que no vejam lo testament complert d'En Alfons,—vindría a deduhir-se que tenía aquest en cor de dexar independent la Sicilia y que son immediat hereu ho fós solament dels antich dominis, substituint-se respectivament los uns germans als altres, mas no en l'universal domini com havía disposat lo seu pare, lo rey En Pére, en lo seu únich testament conegut, fét a Port-fangós, ans d'er pendre la conquésta de Sicilia, per més que d'altra manéı ho interpretas Buchon, per esplicar los drets del infant E Fadrich. Ja veurèm en lo vinent capítol de quína manéı usà En Jaume de les disposicions del seu germà y còm (

tengué lo dret que li pertanyía respécte de la Sicilia, al acceptar éll la coróna d'Aragó.

En les clàusules testamentaries eczistents un hom veu la devoció particular que tenía En Alfons a Sant Francesch, tant que prevé que no li facen túmbol reyal, y sí de frare menor, que vestesquen lo seu còs ab aquest hàbit, y sía soterrat en lo convent de Barcelona, al qual fa diferents déxes y encarrega tots los sufragis, séns que no li vingué desig de ésser soterrat en los sumptuosos monestirs ón reposaven lo seu pare y son avi. Y no és de meravellar aytal preferencia, posat que los ordens de menors y de prehicadors estaven llavors de moda, deguda a la anomenada que-ls proporcionaren liurs respectius patriarques.

Lo Muntaner esplica lo traspas d'En Alfons ab aquestes paraules: «En tal estat—aprés d'havèr-se-li recruat la malaltía y d'havèr fét testament,—ab gran contrició dels seus pecats confessà moltes vegades, va rebre lo Nostre Salvador, e donaren-li la estremunció; e aprés de rebuts tots los sagraments de la Sancta Esglesia, prenent de tóts comiat, féu-se donar una creu, que adorà molt devotament, ab gran plor y llàgrimes, crohà aprés los braces ab la creu demunt lo pit, alçà los ulls al cel, dihent: En les tues mans. Pare e Senyor Jesu-Christ, encoman lo meu esperit!—se persignà e benehí sí-metéix, y en aprés tot lo poble e tots los seus reyalmes; e abraçat de tal fórma ab la creu, dihent molt bones oracions, passà d'aquesta vida, als 18 de Juny del any de Nostre Senyor Jesu-Christ, mil dos-cents noranta hu (1). Si en ciutat del món véreu ja may gran dol, fóuací, e éra açò per tal car havíen perdut lo llur bon senyor. Tal com ordenat ho havía lo dit senyor, ab gran processó fóu portat als frares menors, e

(1) Lo Carbonell en ses *Cróniques* diu que morí En Alfons en 1282, mas no hi hà que fer cabal d'aquest autor ni de la edició de sa óbra, car és tot élla cosida d'errors, y l'autor se contentà ab dedicar quatre planes al regnat d'En Alfons, acabant los seus féts en la conquésta de Menorca, y dihent que d'aquest rey s'éra escrit ab suma brevitat, y que sa historia sols se trobava a troços en cròniques. No faríem aquesta observació sinó per allunyar lo perill de que algú donas autoritat a la asserció del qui fóu tot un *arxiver del Reyal de la Coróna de Aragó*.

ací fóu soterrat. Que Déu, per sa mercè, haja acollit la sua ànima.»

Encare que lo convent de Sant Francesch no estava en aquella època del tot acabat, car no fóu consagrat fins al 1297, consta que s'hi gordà lo sepulcre d'En Alfons, entre molts d'altres que s'hi anaren agregant de diferents reys, reynes, comtes y altres personatges ilustres descendents o parents de la dinastía catalana d'Aragó. Mas ¡ay! debades cercarà are lo curós ni tan solament los enderrochs artístichs dels monuments qui estojaven aquelles cendres dignes de respécte y veneració: la teya qui incendià Poblet y Santes-Creus, s'aferrà igualment al magnífich témple gòtich de Sant Francesch de Barcelona, y transformada la seua aria en espayós camp de runes y d'ossos humans, per éll vegéren los barcelonins rodar lo crani de la reyna de Xipre y confoses y apilotades les ossamentes dels reys y prínceps allà soterrats, entre los qui induptablement hi hauría la del primogènit d'En Pére *lo Gran* (1).

No tenim noticia d'algun epitafi que hi hagués en lo sepulcre d'En Alfons, emperò havènt-hi propòsit de tanta humilitat en les seues darreríes, pot fer-se que, per aquesta rahó, prohibís tota ostentació mundanal, com síen de considerar la sumptuositat de monuments y la sobreabundor de títols y recorts en les inscripcions.

La posteritat donà a En Alfons los sobrenoms de *lo Franch* y *lo Liberal.* Merescuts trobarà lo llegidor semblants títols si remémbra los actes en què intervingué aquest rey; emperò nos gordarèm prou d'atribuir-los-hi sols per la seua condescendencia, per nosaltres aparent, en quant toca al darrer tractat de la pau general. Mirant al home més que no al rey, los admetèm, y axí-ns ho ha comprovat més y més la llegida dels codicils, ón hi és de veure veritable liberalitat, no per lucre y costum, sinó per esperit de justicia y per donar 1

(1) Alguna dificultat hi hauría per traslladar als panteons reyals aquell éra estat soterrat com a frare menor, car hi hà un breu de Bonifaci VIII su nent la execució d'un altre concedint a En Jaume la facultat de traslladar lo davre d'En Alfons a Santes-Creus. Roma, 3 nones de Maig, any 3.er del po cat de Bonifaci. *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* butlla 19, lligall 21 de faci VIII.

compensa al que legalment o moralment la mereix, en guisa que les seues disposicions ans bé aparen dictades per una persóna sana y ordenada que no per un moribunde, l'aclapament del qual li fa consentir en ésser generós.

Citarèm una d'aquestes disposicions, més que com a comprobant de les qualitats qui distingexen En Alfons, com a noticia singular al tractar d'un rey jove y solter, y del qual per consegüent, no podèm esplicar la descendencia. Lo Muntaner, séns pecar de candidesa, per çò com n'hi havía prou ab que ignoras los féts més íntims de la vida del monarca, cosa molt natural, al parlar de la mort d'En Alfons, aferma ab poètich escalf que «certament deu estar ab Déu en Paradís, per havèr-se-n anat verge d'aquest món: car és de sabèr que jamés no curà de fémbre alguna, ans al contrari, la seua idea éra mantenir-se verge fins a tenir muller propria e en aytal cas abstindre-s aximetéix de les altres.» Mas roman burlada semblant certanitat al llegir en un dels indicats codicils, datat a 15 de les calendes del Juliol del 1291, l'obgécte singular del qual és recomanar eficaçment al seu hereu lo fill pòstum qui ha de nàxer d'una certa dama, a la qual recomana també ab no menys volença: *quod pregnatum ejusdem Dulcie quem de nobis suscepit faciat nutriri honorifiee et quod faciat bonum eidem pregnatui et quod requirimus in dono speciali a dicto herede nostro.* Lo nom d'aquesta dama és Dólça, filla del difunt En Bernat de Caldes, de la ciutat de Barcelona. En la data d'aquest codicil s'hi lligen aquestes paraules, qui rèvelen gayre-bé la ocurrencia d'aquell pensament en lo silenci de la nit, y la hora que per ventura, en sa solitut, lo generós moribunde passava revista dels actes de sa vida: *die dominica, circa medium noctis summo mane.*

Per ésser escasses les noves eclesiàstiques corresponents a la època d'En Alfons, y son regnat de curta durada, reservam donar-les en conjunct aprés del prop-següent, ja que En Alfons y En Jaume éren germans, corregnaren dés d'una metéxa data y ocuparen successivament lo setial d'Aragó.

Taula

CAPITOL XXVII

ACABAMENT DE LA GUERRA CONTRA FRANÇA